

Mikko
Kemppainen

Sosialismin,
uskonnon ja
sukupuolen
dynamiikkaa

1900-luvun alun työväenliikkeen
naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä

Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa

Mikko Kemppainen

Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa

*1900-luvun alun työväenliikkeen
naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*

Akateeminen väitöskirja
Esitetään Tampereen yliopiston
Yhteiskuntatieteiden tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Tampereen yliopistossa
11.9.2020, klo 12.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2020

<i>Vastuuohjaaja ja Kustos</i>	Yliopistonlehtori/Dosentti Mervi Kaarninen Tampereen yliopisto Suomi	
<i>Ohjaajat</i>	Professori emeritus Kari Teräs Tampereen yliopisto Suomi	Professori emerita Irma Sulkunen Tampereen yliopisto Suomi
<i>Esitarkastajat</i>	Yliopistonlehtori/Dosentti Marjo-Riitta Antikainen Helsingin yliopisto Suomi	Yliopistonlehtori/Dosentti Kati Launis Turun yliopisto Suomi
<i>Vastaväittäjä</i>	Professori Seija Jalagin Oulun yliopisto Suomi	

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

© Mikko Kemppainen ja THPTS

Taitto: Raimo Parikka

Kannen suunnittelu ja kuvitus: Mirva Sopanen

ISBN 978-952-5976-87-8 (Nid.)

ISBN 978-952-5976-88-5 (PDF)

Hansaprint Turenki 2020

Kiitokset

Tutkimus on suurelta osin tekstin ja aineiston parissa yksin puurtamista. Väitöskirjatyössä tärkeää on kuitenkin myös yhteistyö ja vuorovaikutus ympäröivien ihmisten kanssa. Useat henkilöt ovatkin auttaneet minua väitöstutkimukseni valmiiksi saattamisessa, joten on kiitosten aika.

Sydämelliset kiitokset ohjaajilleni yliopistonlehtori, dosentti Mervi Kaarniselle, professori emeritus Kari Teräkselle ja professori emerita Irma Sulkuselle, joista kukin vuorollaan on toiminut tutkimukseni vastuuhjaajana. Ilman heidän laaja-alaista asiantuntemustaan ja innostavaa kritiikkiään tämän tutkimuksen anti olisi huomattavasti laihempi ja ajatteluni paljon yksioikoisempaa. Haluan kiittää kaikesta yhteistyöstä myös professori Pirjo Markkola, jonka neuvot, suositukset ja palaute ovat olleet korvaamattomia väitöskirjan työstämisessä.

Työni viimeistelyssä tärkeitä olivat ennen kaikkea huolella laaditut esitarkastuslausunnot. Tahdonkin lausua lämpimät kiitokset dosentti Kati Launikselle ja dosentti Marjo-Riitta Antikaiselle, jotka suostuivat tutkimuksen esitarkastajiksi. Suuri kiitos myös professori Seija Jalaginille, joka lupautui vastaväittäjäkseni.

Minulla on ollut ilo työskennellä osana Tampereen yliopiston historian oppiaineen työyhteisöä. Apua tai neuvoja tarvittessani olen aina voinut kääntyä kokeneempien tukijoiden tai muiden väitöskirjatutkijoiden puoleen. Varsinkin Suomen historian tutkijaseminaari on tarjonnut mielenkiintoisia lähestymistapoja ja näkökulmia tutkimukseen. Aivan erityisesti haluan kiittää Tampereen yliopiston väitöskirjatutkijoita Antti Harmaista, Henrik Mattjusta sekä Ilari Taskista, jotka ovat matkan varrella esittäneet kriittisiä havaintoja niin tutkimuksesta kuin elämästä yleensäkin.

Tutkimuksen oikoluvussa, käännosten tarkastuksessa ja ideoiden kehittämisessä korvaamatonta apuaan ovat tarjonneet Anu

Lehtomäki, Jarmila Rajas ja Elisa Vettenranta. Ilman heidän tukeaan ja rohkaisevia kommenttejaan tämä kirja olisi epäilemättä vieläkin kesken. Olen myös erittäin kiitollinen teoksen kannen toteuttaneelle kuvataiteilija Mirva Sopaselle, jonka lahjakkuutta olen aina ihaillut. Kiitoksen ansaitsevat lisäksi muut ystäväni, joiden kanssa olen saanut viisastella yhdessä ja kehittää ajatteluani vaikkapa saunan lauteilla, lenkkipolulla, oluttuopin ääressä notkuen tai Lapin kairassa kalareisulla.

Vaikka rahasta puhuminen on yleisesti ottaen tylsää, ilman rahoitusta tämäkään tutkimus ei olisi ollut mahdollinen. Kiitänkin syvästi Jalmari Finnen säätiötä, Suomen ja Pirkanmaan Kulttuurirahastoa, Tampereen kaupunkia sekä Kansan Sivistysrahastoa luottamuksesta tutkimukseni potentiaaliin sekä sen taloudellisesta tukemisesta. Kirjan kustannuksesta ja toimitustyöstä iso kiitos kuuluu Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuralle ja erityisesti taitosta vastanneelle Raimo Parikalle.

Lopuksi haluan osoittaa kiitollisuuteni vanhemmilleni, jotka ovat arvostaneet koulutustani ja omalla työllään mahdollistaneet sen, että olen saanut keskittyä täysin opiskeluuni myös taloudellisesti vaikeina aikoina. Sisarelleni Terhille olen myös erittäin kiitollinen kaikesta ymmärryksestä ja tuesta, jota olen vuosien varrella häneltä saanut.

Vielä viimeiseksi haluan omistaa tämän teoksen rakkaalle puolisolleni Sannalle, jonka voimia tämä väitöskirja on ajoittain kuluttanut siinä missä omianikin. Kiitos siis, että olet jaksanut jakaa ilon hetkien lisäksi myös synkemmät vaiheet.

Tampereen Ruotulassa, Näsijärven rannalla 2.6.2020

Mikko Kempainen

Sisällys

1 Johdanto	10
1.1 Tutkimusasetelma	12
Tutkimustehtävä	12
Naissosialistien aatehistoriaa biografisella tutkimusotteella	14
Tutkimusaineisto	24
Tutkimuksen rakenne	27
1.2 Sukupuoli, uskonto ja työväenliikkeen historiantutkimus	29
Työväenliike ja naiset historiantutkimuksessa	29
Suomalaisten naissosialistien unohdettu uskonnollisuus	36
Tolstoilaisuus ja teosofia suomalaisen työväenliikkeen kontekstissa	47
1.3. Työväenliikkeen naiskirjailijoiden toiminta ja aikaisempi tutkimus	60
Runoilija-poliitikko Hilja Pärssinen	60
Vallankumouksellinen näytelmäkirjailija Elvira Willman	67
Radikaalisosialisti Hilda Tihlä	75
2. Sosialismin keskipisteessä nainen, perhe ja seksuaalisuus	84
2.1 ”Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina” – Hilja Pärssisen sukupuoli- ja avioliittokritiikki	84
”Nainen kansalainen, nainen äiti”	84
”Pääasia ei olisi väestön suuri lukumäärä, vaan rodun laatu”	96
Avioliitto ”hienommille vaikuttimille: tunteille, yhtäläiselle ajatustavalle”	101
Prostituutio: porvariston ”helmalapsi”	110
”Elä leiki lemмен kanssa”	116
2.2 ”Väittelyä naisten suhteesta sosialidemokratiaan” – Elvira Willmanin haaste Hilja Pärssiselle	126
”Ensiksi julistan, että naisen tehtävä yhteiskunnassa on olla äiti”	126
”Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole tosiluonto vaan pakko”	132
Elvira Willman ”tervetullut todistamaan olevia oloja vastaan”	141

Willmanin toinen hyökkäys: ”meidän naisliikkeemme on tähän asti ollut porvarillinen”	146
Willmanin ”rengin palveluksia suomettarelaisille” ja ”naisten suhde sosialidemokratiaan”	158
2.3 Hilda Tihlän naisen asemasta: ”kaunis eläin surkeassa pimeydessä ja orjuudessa”	169
”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidut kaksinaismoraalin kuvastimena	169
”Naisen kunnia”	177
3. Kirkko ja porvarillinen sivistys kapitalismin tukipilareina	188
3.1 Pärssisläinen ”luonnollinen ymmärrys” kirkon oppia ja porvarillista sivistystä kaatamaan	188
”Tieteen täytyy taistella alati kirkon luomia ennakkoluuloja vastaan”	188
Kristillissiveelliset ”lyhytnäköiset siveyden tekosaarnaajat” – porvariston tekopyhä filantropia	202
Sosialistinen kasvatusihanne: ”sisällistä työtä, siveyden ihanteita ja sydämen sivistystä”	209
3.2 ”Tiede on ainoa hyödyllinen” – Elvira Willmanin suhde kirkkoon ja sivistykseen	216
Uskonto, politiikka ja taide: porvariston ”järjenriistoase”	216
”Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä?”	223
3.3 Tihlän ja porvarillinen epäpyhä kolmiyhteys: ”nuo kolme korppikotkaa, tiede, taide ja uskonto”	231
Kristinoppi: ”lapsellinen ja raaka opinjärjestys”	231
Porvarillinen sivistys – ”synkkää tietämättömyyttä” ja ”raakaa petosta”	240
4. Sosialismi elettyinä uskontona	254
4.1 Pärssisläinen sosialismi ”sopusoinnussa väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa”	254
”Ei ole hevin paljastettu kansalle, mikä ero on kirkon dogmi- ja riistaa puoltavan opin ja todellisen Kristuksen opin välillä”	254

”Totuuden ja jumaluuden etsimys järjen ja tunteen avulla”	261
”Tulee myöntää, ettei ole uskontoa totuutta korkeampaa”	
– teosofia ja sosialismi	271
Leo Tolstoi – anarkisti ja ”Kristuksen opin selittäjä”	284
4.2 Elvira Willman ja ”se oikea Kristuksen oppi”	290
Sosialismi, ”todellista köyhien evankeliumia nälkäisille ja sorretuille”	290
”Tolstoilainen katsantokanta hyveestä” ja porvarillinen usko ”sielunvaellukseen”	294
”Älkäämme sanoko Jumalan ihaninta lahjaa, <i>luomisvoimaa</i> , synniksi muulloin, kuin silloin kun käytämme sitä <i>väärin</i> ”	304
4.3 Hilda Tihlä: ”Rakasta ja hoivaa kaikkia olennoita, niin sinä rakastat Jumalaa”	309
”Sosialismi, totuuden miekka, josta Raamattu puhuu”	309
Leo Tolstoi, ”maailman suurin sielu”	313
Teosofien ”suuri laskuvirhe”	322
”Panee otaksumaan, että me ihmiset sittenkin olemme korkeampia olennoita”	327
”Wakuutuksia” ja ”Indialainen renessanssi” – Tihlän teosofiset elämänkumppanit	341
”Hyvästi vanha maailma!”	352
5. Työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä	363
6. Lähteet ja kirjallisuus	375
Tiivistelmä	398
Abstract	401

Johdanto

Sun päähäsi ennakkoluuloja
he ahtavat runsahin määrin
ja järkesi jättävät uinuksiin
ja johtavat tuntoas väärin.
He vievät sun kirkkojen pyhättöön
ja messujen ääreen lumoo
ja uhaten helvetin tulella
he vapauskaipuusi kumoo.
[...]
Et nouse urhoja kasvattamaan,
et sukua suurta jo luomaan,
joka yhteis-onnea etsisi vaan
ja kurjien huudot huomaa.¹

Yllä oleva lainaus on ote Hilja Liinamaa nimellä kirjoittaneen runoilija-poliitikko Hilja Pärssisen (os. Lindgren) (1876–1935) vuonna 1907 *Taistelun tuoksinassa* -kokoelmassa julkaistusta runosta Naiselle. Lukiessani kyseisen runon ensimmäistä kertaa noin kymmenen vuotta sitten huomioni kiinnittyi ennen kaikkea kahteen seikkaan. Silmiinpistävää oli ensinnäkin Pärssisen runon ensimmäisissä säkeissä esille tuleva hyvin kielteinen, jopa aggressiivinen, suhtautuminen kirkkoon. Runo ilmentää hyvin sitä, kuinka kirkon opettama uskonto istutti Pärssisen mukaan ennakkoluuloja ja sammutti kriittisen ajattelun. Se muokkasi kuulijoistaan passiivisia ja helposti alistuvia olentoja, jotka eivät kyenneet kyseenalaistamaan kapitalismin luomia porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän epäkohtia. Uskontoteeman ohella toinen keskeinen näkökulma runossa on sukupuoli. Pärssinen pyrki herättelemään runollaan erityisesti naisia, mikä tulee ilmi

---

1 Liinamaa 1907, 73–74.

jo runon otsikoinnissa. Nimenomaan naisten havahduttaminen uskonnon lumouksesta oli ensiarvoisen tärkeää taas siksi, että naiset olivat äiteinä vastuussa uuden sukupolven kasvatuksesta eikä tulevaisuuden sosialistinen ihanneyhteiskunta ollut mahdollinen ilman naisten panosta.²

Pärssisen runon äärelle eksyin tutkiessani toista 1900-luvun alun sosialistista naiskirjailijaa Hilda Tihlää (1870–1944) ja hänen kaunokirjallista tuotantoaan. Myös Tihlä pureutui sukupuolen ja uskonnon dynamiikkaan tavalla tai toisella käytännössä kaikissa teoksissaan ja hänen suhtautumisensa kirkon opettamaan uskontoon oli vähintään yhtä kriittinen kuin Pärssisen.³ Tihlää tutkiessani tutkimuskirjallisuudessa nousi esille myös näytelmäkirjailija Elvira Willman (1875–1925), joka oli Pärssisen ja Tihlän ohella tunnetuin sosialistinen naiskirjailija 1900-luvun alun Suomessa. Perehdyttyäni tarkemmin myös Willmanin näytelmiin havaitsin Pärssisen ja Tihlän teoksista tutun sukupuoleen ja uskontoon keskittyvän tematiikan tuotannon läpäiseväksi. Tämä tutkimus sai alkunsa Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoitusten vertailusta ja kirjailijat toimivat tutkimukseni päähenkilöinä.

Jo tutkimuksen alkuvaiheessa kävi selväksi kirkkokritiikin ilmentävän vain yhtä puolta Pärssisen, Tihlän ja Willmanin suhtautumisessa uskontoon ja havaitsin kokonaisuuden olevan huomattavasti monitahoisempi. Tutkimuskirjallisuutta kartoittaessani kävi myös ilmi, kuinka vähän mielenkiintoa suomalaisen työväenliikkeen historian tutkijat ovat uskontoon – ja varsinkin naisten uskonnollisuuteen – lopulta kohdistaneet. Ylipäätään työväenliikkeen naisiin kohdistuva tutkimus on keskittynyt enemmän konkreettiseen toimintaan ja naisten luomiin organisaatioihin kuin toiminnan taustalla vaikuttaviin aatteisiin.

---

2 Naiselle-runon yksityiskohtaisempi analyysi luvussa 3.1.

3 Kempainen 2011.

1.1 Tutkimusasetelma

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni päähenkilöitä ovat kolme julkisesti sosialistiksi itsensä identifioinutta naista, jotka suuntasivat kirjoituksensa ennen kaikkea työväenliikkeen naisille. Hilja Pärssisen, Hilda Tihlän ja Elvira Willmanin tekstien avulla nostan tutkimukseni esille naissosialisteille merkittäviä aiheita ja tarkastelen, millaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin naiset sosialismista hakivat vastausta. Tutkimukseni kohdistuu ennen kaikkea siihen, miten työväenliikkeen johtavat naiskirjailijat sosialismin yksilöinä käsittivät ja minkälaiselle aatteelliselle pohjalle he halusivat ihanneyhteiskuntaa rakentaa. Kirjailijoita tutkimalla selvitän, millaisin eri tavoin naissosialistit suhtautuivat vallitsevaan sukupuolten väliseen yhteiskunnalliseen työnjakoon ja naiselle tarjottuun rooliin sekä sitä, millaisia epäkohtia ja rajoituksia he sukupuolten välisissä suhteissa näkivät. Kirjailijoiden kautta tutkimus tuottaa laajemman kuvan siitä, millaisia uusia vapauksia ja mahdollisuuksia työväenliikkeen sivistyneistöön lukeutuvat naissosialistit katsoivat sosialismin tuovan naiselle ja millaista naisihannetta he sosialismin nimissä rakensivat.

Uskonto oli 1900-luvun alussa merkittävä identiteetin määrittelijä ja julkisen keskustelun polttava puheenaihe, joten tutkimukseni kohdistuu siihen, miten Pärssinen, Tihlä ja Willman uskontoa teksteissään käsittelivät ja käsitteellistivät. Uskonnon tarkasteleminen osana poliittisen aatemaailman rakentumisprosessia on ensiarvoisen tärkeää myös siksi, että kirjailijat itse peilasivat sosialismia jatkuvasti kristinuskoon tuoden teksteissään monin paikoin esille omia uskonnollisia näkemyksiään. Tutkimuksen avaavasta Pärssisen Naiselle-runon katkelmasta käy jo hyvin ilmeiseksi, että uskonto oli vahvasti läsnä juuri sukupuolen problematiikassa ja naisen yhteiskunnallisen aseman määrittelyssä.

Tässä tutkimuksessa en tarkoita uskonnon käsitteellä ainoastaan vakiintunutta institutionaalista ja dogmaattista uskonnol-

lista järjestelmää tai teologiaa, vaan ymmärrän uskonnon historian tutkija Pirjo Markkolan tavoin laajemmin. Markkola on luonnehtinut uskontoa toimintaa legitimoivaksi sekä ihmisten välisiä suhteita ja vallitsevia olosuhteita selittäväksi uskoksi ”toiseen todellisuuteen”.⁴ Keskeinen tutkimuskäsite on eletty uskonto (lived religion). Historiantutkija David Hall kuvaa eletyn uskonnon käsitteen syntyneen historian tutkimuksen tarpeesta ymmärtää laajaa kirjoa institutionaalisen uskonnon ulkopuolella esiintyneitä uskonnollisia tulkintoja ja uskonnon saamia merkityksiä, jotka ohjaavat yksilön tai yhteisön toimintaa. Markkola on käyttänyt käsitettä kuvaamaan sitä, kuinka erityisesti naiset rakensivat identiteettiään ja motivoivat yhteiskunnallista toimintaansa uskonnosta käsin.⁵ Koska tutkimukseni kohteena ovat yksittäisten kirjailijoiden tulkinnat, uskonnon sisällöllinen määrittely on osa tutkimustulosta.

Tutkimuksessani en tarkastele myöskään sosialismia vakiintuneena oppijärjestelmänä tai aatesuuntauksena, josta olisi mielekästä erottaa kategorisesti oikeaoppinen tai puhdas muoto. Kuten suomalaisen työväenliikkeen historian kirjoitusta käsittelevässä luvussa tuonnempana käy ilmi, liike oli aatteellisesti hyvin hajanainen ja sosialismi sai hyvin erilaisia yksilöllisiä tulkintoja. Uskonnon tapaan tarkastelen sosialismia kontekstisidonnaisena konstruktivisena käsitteenä, jonka erilaisia tulkintoja ja aikalaiskäsityksiä tuon esille Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kautta. Analysoimalla naiskirjailijoiden näkemyksiä naisen asemasta ja yhteiskunnallisista tehtävistä sekä tulkintoja sosialismista ja uskonnosta valotan naissosialistien aatehistoriaa ja avaan näin työväenliikkeen aatteellista moninaisuutta 1900-luvun alun Suomessa.

---

4 Markkola 2002, 16; Markkola 2002b, 144.

5 Eletyn uskonnon käsitteestä historian tutkimuksessa ks. Hall 1997, viii–xi; Markkola 2000, 114–115; Markkola 2002, 17–20; Markkola 2002c, 281–282; Antikainen 2003, 13–14.

Tutkimukseni näkökulmaa kuvaa hyvin sukupuolentutkimuksesta muille tieteenaloille vakiintunut intersektionaalisuuden käsite. Intersektionaalisessa tutkimuksessa huomio kiinnittyy tutkimuskohteen moniulotteisuuteen ja ilmiöitä tarkastellaan toisiinsa punoutuvina ja risteävinä. Sukupuoli- ja uskontohistorioitsija Ann Braude ja sosiologi Hanna Herzog hahmottavat sukupuoleen, politiikkaan ja uskontoon liittyvien käsitysten olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Braude ja Herzog korostavat, että uskontoa ei tule ymmärtää alistavana historiallisena painolastina tai feminiinisiksi miellettyihin tunteisiin vetoavana irrationaalisena sekulaarin politiikan ja tieteen vasta-voimana, kuten monissa tutkimuksissa etenkin 1900-luvulla on tehty. Sen sijaan, että sukupuolen, politiikan ja uskonnon kaltaisia käsitteitä tarkasteltaisiin valmiiksi määritellystä tulkintakehikosta käsin, intersektionaalinen tutkimus keskittyy siihen, millä tavoin tiettyyn sosiaaliseen tai etniseen ryhmään kuuluneet itse muokkasivat poliittista ja uskonnollista ilmapiiriä.⁶

Suomalaista työväenliikettä käsittelevässä tutkimuksessa intersektionaalisen näkökulman tärkeyttä on korostanut esimerkiksi Tytti Steel Kotkan satamassa työskennelleitä naisia tarkastelevassa tutkimuksessaan. Hän kuvaa intersektionaalisuutta käsitteelliseksi apuvälineeksi, joka toimii työkaluna tutkimuksen jäsentämisessä ja kysymyksenasettelussa. Tutkimuksessaan Steel ei tarkastele naisia yhtenäisenä kollektiivina, vaan pyrkii nostamaan esille eroja ja monipuolistamaan käsitystä satamassa työskennelleistä naisista. Steel toteaa, että intersektionaalinen tutkimustapa auttaa kaksinaapaisten kategorioiden purkamisessa.⁷ Tässä tutkimuksessa analysoin intersektionaalista tutkimustapaa soveltaen Hilja Pärssisen, Hilda Tihlän ja Elvira Willmanin kautta laajemmin sitä, millä tavoin käsitykset sukupuolesta, poliittisista

---

6 Braude & Herzog 2009, 1–9.

7 Steel 2013, 13–15, 20–23.

aatteista (sosialismista) ja uskonnosta rakentuvat suhteessa toisiinsa 1900-luvun alun suomalaisessa työväenliikkeessä.

Intersektionaalisen tutkimustavan ohella tukeudun historian-tutkimusta lähenevään hermeneuttiseen uskontofenomenologiseen lähestymistapaan, jossa uskontoa ei lähtökohtaisesti sidota mihinkään vakiintuneeseen teologiaan tai yhtenäiseen kategoriaan. Tarkoituksena on sen sijaan määritellä, mitä uskonto yksilöille tai yhteisöille merkitsi. Hermeneuttisessa uskontofenomenologiassa uskontoa tutkitaan kuten muitakin aatteita ja tarkastellaan sitä osana kulttuurillista ja historiallista kontekstia, jossa kiinnostuksen kohteena on yksilöllinen ja/tai yhteisöllinen uskonnollinen kokemus sekä uskonnon saamat merkitykset.⁸

Tutkimuksessani olen soveltanut laaja-alaisesti biografisessa historiankirjoituksessa käytettyjä menetelmällisiä suuntauksia. Biografinen tutkimus on vakiinnuttanut paikkansa historian-tutkimuksessa 1960- ja 1970-luvulta alkaen feministisen historian-tutkimuksen piiristä nousseiden yksilöön ja pieniin yhteisöihin keskittyneiden historiasuuntausten myötä. Biografinen historian-tutkimus on lähellä ennen muuta mikrohistoriallista tutkimus-otetta.⁹ Keskeiseksi historiankirjoituksen tutkimussuuntaukseksi biografinen tutkimus on noussut varsinkin 2000-luvun taittees-

---

8 Laitila 2009, 71–102.

9 Biografinen tutkimus kytkeytyy niin sanottuihin uusiin historioihin, joilla tarkoitetaan esimerkiksi mikro-, nais/sukupuoli-, psyko-, arki- ja mentaliteettihistoriaa. Yhteistä uusille historioille on se, että ne kiinnittävät huomiota suurien kertomusten ja perinteisen poliittisen historian sijaan usein marginaaleihin jääneisiin yksilöihin ja ryhmiin sekä historian toimijoiden omaan kokemusmaailmaan. Ollila 2001, 79–81. Biografisesta historian-tutkimuksesta esim. Roberts 2002; Caine 2010; Hakosalo; Jalagin; Junila & Kurvinen 2014, 7–18; Halldórsdóttir, Kinnunen & Leskelä-Kärki 2016, 7–28. Mikrohistoria eroaa biografisesta tutkimuksesta merkittävimmin siinä, että mikrohistoriallisen tutkimuksen kohteeksi valikoidaan tyypillisesti poikkeukselliset ja epätavalliset tapahtumat, joita tarkastellaan rajattujen yksilöiden tai yhteisöjen tuottamien lähteiden kautta. Näiden lähteiden pohjalta mikrohistoria pyrkii tulkitsemaan laajempia yhteiskunnallisia rakenteita sekä ajan yleisiä kulttuurillisia käytäntöjä. Esim. Suodenjoki 2009, 15–18.

sa.¹⁰ Kuten muun muassa sosiologi Brian Roberts on todennut, biografinen tutkimus ei ole yhtenäinen vakiintunut teoria tai metodi. Henkilöä tai henkilöryhmää tutkittaessa on mahdollista yhdistellä erilaisia teoreettisia lähestymis- ja tutkimustapoja, joiden avulla pyrkimyksenä on ymmärtää tutkimuskohteen tavoitteita ja pyrkimyksiä. Biografinen tutkimus mahdollistaa yksilöllisten näkökulmien ja menneisyyden monimuotoisuuden esille tuomisen, mitkä laajoja aineistoja käsittelevässä tutkimuksessa jäävät turhan usein näkymättömiin.¹¹

Keskeistä biografisessa tutkimuksessa on tarkastella tutkimuskohteen toimintaa kokonaisvaltaisesti historiallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa, sillä yksilöllinen aatemaailma rakentuu aina vuorovaikutussuhteessa muiden aikalaisten ja ympäröivien yhteiskunnallisten rakenteiden kanssa. Biografisessa tutkimuksessa huomio kiinnittyy juuri tämän vuorovaikutussuhteen analysoimiseen. Näin ollen henkilökohtaisten käsitysten tarkastelu ei kerro vain tutkimuskohteina olevien yksittäisten henkilöiden ajattelusta ja toiminnasta, vaan yksilöiden kautta on mahdollista tarkastella laajemmin ajan aatteellista ilmapiiriä ja aikalaisille tärkeitä yhteiskunnallisia keskustelunaiheita. On myös huomioitava, että tutkimuskohteiden toiminta ei ole staattista, vaan he ottavat erilaisia rooleja suhteessa ajan aatteisiin, sosiaaliin rakenteisiin ja niissä tapahtuviin muutoksiin. Menneisyyden toimijan tarkastelu pitkällä aikavälillä mahdollistaa tämän dynaamisen vuoro-

---

10 Viimeisten vuosikymmenten aikana on puhuttu jopa 1980- ja 1990-luvulla tapahtuneesta biografisesta tai käänteestä. Angloamerikkalaisessa tutkimuksessa biografinen käänne ajoitetaan 1980-luvulle, mutta Pohjoismaissa 1990-luvulle ja 2000-luvun taitteeseen. Toisaalta dramaattinen biografinen käänne metodologiassa on kyseenalaistettu näkökulmakysymyksenä, sillä elämäkertoja on kirjoitettu jo antiikista saakka ja niiden mahdollisuudet historiallisen tiedon tuottajana on ymmärretty jo varhain erityisesti angloamerikkalaisessa tutkimuksessa. Ks. Caine 2010, 7–33, 40–46; Leskelä-Kärki 2012, 28–32; Hakosalo; Jalagin; Junila & Kurvinen 2014, 10–14; Harmainen & Pollari 2014, 257–258; Halldórsdóttir, Kinnunen & Leskelä-Kärki 2016, 7–17.

11 Roberts 2002, 77–82, 168–169. Ks. myös Harmainen & Pollari 2014, 267–268.

vaikutuksen havaitsemisen. Yksittäisten henkilöiden toimintaa tutkimalla on mahdollista rikastaa historiakuvaa, mutta myös haastaa vakiintuneita tulkintoja sekä osoittaa aatteiden, käsitteiden ja käsitysten kompleksisuus.¹²

Historiantutkija Christina Florinin sanoin, biografisessa tutkimuksessa kohteena olevat henkilöt nähdään ”historiallisina kirjanmerkkeinä”, joissa ajan poliittiset aatteet ja kulttuurilliset konventiot tulevat näkyviksi.¹³ Tässäkin tutkimuksessa työväenliikkeen naiskirjailijat toimivat eräänlaisina historiallisina kirjanmerkkeinä. En siis kartoita Pärssisen, Tihlän ja Willmanin elämänvaiheita aukottomasti tai rakenna kronologisesti etenevää ehjää kertomusta. Kirjailijoiden avulla teen näkyväksi sosialismin saamia erilaisia tulkintoja ja tarkastelen ennen kaikkea poliittisen aatteen ja uskonnollisen maailmankatsomuksen yhteen kietoutumisen rajoja ja mahdollisuuksia naissosialistien näkökulmasta autonomian ajan lopun suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen tarkastelujakso käsittää liki kaksi vuosikymmentä, joihin sisältyy paitsi Pärssisen, Tihlän ja Willmanin henkilökohtaisessa elämässä tapahtuneita muutoksia, myös suomalaista yhteiskuntaa ja poliittista elämää mullistaneita tapahtumia, kuten suurlakko, eduskuntauudistus sekä ensimmäinen maailmansota ja Suomen sisällissota. En käsitä Pärssisen, Tihlän ja Willmanin identiteettiä tai toimintamahdollisuuksia staattisena, vaan tarkastelen heidän kirjoituksiaan suhteessa yhteiskunnassa ja henkilökohtaisessa elämässä tapahtuneisiin muutoksiin.

Tutkimusmenetelmäni on verrattavissa historiantutkija Irma Sulkusen käyttämään toimintaelämäkerralliseen metodiin, jota hän on soveltanut esimerkiksi suomalaisen työväen naisliikkeen tunnetuinta johtajaa Miina Sillanpäättä (1866–1952) käsittelevässä tutkimuksessaan. Sulkusen tutkimuksen pääpaino on nimenomaan yhteiskunnallisten rakenteiden ja yksilön vuorovaikutussuhteissa sekä niiden muutoksissa, mutta hän kuljettaa Sillanpään elämäntarinaa läpi tutkimuksen laajemman kontekstin

---

12 Caine 2010, 116–120; Possing 2014, 63–72.

13 Florin 2014, 29–31.

rinnalla.¹⁴ Tutkimukseni keskittyy Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kautta nimenomaan sukupuolen sekä poliittisen ja uskonnollisen maailmankatsomuksen tematiikkaan, joten tutkimusta kuvaa hyvin myös temaattisen elämäkerran määritelmä. Historiantutkija Päivi Mäkelän esityksen mukaisesti temaattinen biografia on tutkimussuuntaus, jossa laajempia ilmiökokonaisuuksia tarkastellaan yksilöperspektiivistä.¹⁵

Biografinen tutkimus ei kohdistu välttämättä vain yksittäiseen henkilöön, vaan kohteeksi on mahdollista ottaa henkilöryhmiä, kuten tässä tutkimuksessa. Ryhmäbiografiaksi nimetyssä tutkimussuuntaus sai alkunsa 1970-luvulla feministisen tutkimuksen piirissä, kun tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi nousivat historian tutkimuksessa usein sivuutetut naisten kokemukset, ihmissuhteet ja perhe. Ryhmäbiografiassa yksilöt muodostavat ryhmän esimerkiksi henkilökohtaisten suhteiden, sukulaisuuden tai jaetun aatteen kautta. Tutkimustapaa on myöhemmin sovellettu myös laajemmin tutkittaessa perheen ulkopuolisia sosiaalisia ryhmiä, jotka muodostuvat esimerkiksi ammatin tai sosiaalisen ja kulttuurillisen statuksen kautta. Ryhmäbiografia tarkastelee yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden vuorovaikutuksen lisäksi ryhmän jäsenten toimintaa suhteessa toisiinsa.¹⁶

Tutkimusasetelmani rakentuu Pärssisen, Tihlän ja Willmanin muodostaman ryhmän ympärille. Ryhmäbiografinen asetelma toimii tutkimuksessani ensisijaisesti rajaavana työkaluna. 1900-luvun työväenliikkeen naiskirjailijoihin kohdistuvassa tutkimuksessa raja-
aus on toki melko yksinkertaista, koska Pärssinen, Tihlä ja Willman olivat käytännössä ainoita sosialisteiksi tunnustautuneita laajaa tunnettuutta työväenliikkeessä saavuttaneita naispuolisia kirjailijoita ennen vuoden 1918 sisällissotaa.¹⁷ Ryhmässä

---

14 Sulkunen 1989, 11–12.

15 Mäkelä 2006, 265–266.

16 Caine 2010, 59–65; Hakosalo 2014, 53–59; Harmainen 2016, 101–106; Eiranen 2019, 28–30.

17 Oikeastaan vain Hella Wuolijoki (Murrik) (1886–1954) olisi ollut mahdollista ottaa mukaan tarkasteluun. Hän oli kuitenkin Pärssistä, Tihlää ja Willmania nuorempi ja aloitti kirjailijauransa vasta 1910-luvulla. Wuoli-

yhdistävinä tekijöinä ovat kirjailijatyö, ikä ja sukupuoli sekä sosialistinen vakaumus. Pärssistä, Tihlää ja Willmania yhdisti lisäksi sosiaalinen asema, sillä he kaikki lukeutuivat työväenliikkeen sivistyneistöön eivätkä köyhälistöön tai varsinaiseen työväestöön, jonka ongelmista he pääsääntöisesti kirjoittivat.

Tutkimukseni on ennen muuta vertaileva biografinen tutkimus, jossa Pärssisen, Tihlän ja Willmanin maailmankatsomusta vertailemalla pohdin naissosialistien aatemaailmaa laajemmin. Historiantutkijat John Milton Cooper Jr. ja Tiina Kinnunen ovat tutkimuksissaan korostaneet vertailevan tutkimusotteen hedelmällisyyttä biografisessa tutkimuksessa. He ovat todenneet, että henkilöhistoriallinen tutkimus on aina vertailua tutkimuskohteen ja hänen aikalaistensa välillä. Yksilöiden ajatus- ja toimintatavat saattavat poiketa samassa historiallisessa kontekstissa merkittävästi toisistaan, joten vertailevan näkökulman avulla on mahdollista avata näkökulmia, jotka yksilöön keskittyvässä tutkimuksessa jäisivät näkymättömiin. Cooper ja Kinnunen muistuttavat, että vertailuun valittujen tutkimuskohteiden tulee vähintään olla aikalaisia ja yhteydessä toistensa kanssa. Myös Päivi Mäkelä toteaa, että vertailu on välttämätöntä biografisessa historiantutkimuksessa ja vertailukohteita on useita. Yhtäältä tutkimuskohteen toimintaa vertaillaan suhteessa muihin aikalaisiin ja vertailua varten on luotava relevantti viiteryhmä. Toisaalta kohdehenkilön tai kohdehenkilöiden toiminta ei ole staattista, joten vertailua tulee tehdä myös yksilön toiminnassa havaittavien muutosten selittämiseksi.¹⁸ Vertailu tuo esille eroja ja yhtäläisyyksiä Pärssisen, Tihlän ja Willmanin naisen asemaan, sosialismiin ja uskontoon liittyvien käsitystensä välillä. Erojen ja yhtäläisyyk-

---

joki toimi jo tätä ennen *Työmies*-lehden kulttuurikriittikkona, mutta ei ollut vielä tutkimuksen tarkasteluajanjaksona työväenliikkeessä yhtä näkyvä henkilö kuin Pärssinen, Tihlä tai Willman, vaan saavutti näkyvyyttä erityisesti vuoden 1918 sisällissodan jälkeen. Ks. Palmgren 1966b, 18–28; Palmgren 1984, 104–105.

18 Cooper Jr. 2004, 94–95, 99; Kinnunen 2014, 209; Kinnunen 2016, 150–151; Mäkelä 2006, 274–277.

sien taustoja valotan sekä laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista että heidän yksilöllisistä elämänvaiheistaan käsin.

Tutkimuksessani en tee varsinaista verkostoaalyyssia¹⁹, mutta yksilön ajatusten ja toiminnan ymmärtäminen sekä niiden vertailu vaatii joka tapauksessa katseen siirtämistä yhteiskunnallisesta kontekstista myös henkilökohtaisiin sosiaalisiin suhteisiin.²⁰ Pärssinen, Tihlä ja Willman olivat kaikki aktiivisesti mukana työväenliikkeen toiminnassa Helsingissä, joten he toimivat samoissa sosiaalisissa verkostoissa. He verkostoituivat kirjailijatyönsä lisäksi muun julkaisutoimintansa ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta. He kaikki kuuluivat esimerkiksi vuosina 1902–1906 ilmestyneen *Työmiehen Illanvietto* -viikkolehden avustajakuntaan. Tihlä työskenteli myös sosialidemokraattisen naisliikkeen pää-äänenkannattajan *Työläisnainen*-lehden (1907–1914) liitteenä julkaistun lapsille ja nuorille suunnatun Ihanneliiton²¹ *Ihanne*-lehden (1908–1914) toimittajana. Pärssinen vastasi *Työläisnaisen* toimitussihteerinä lehden sisällöstä vuoteen 1912 saakka ja kuului Ihanneliiton pääorganisaattoreihin. Willman taas oli vuosisadan alussa Pärssisen tavoin aktiivinen ja tunnettu toimija raittiusliikkeessä.²²

Asuinkaupungin, kirjoitus- ja toimitustyön sekä laaja-alaisen yhteiskunnallisen toiminnan perusteella on hyvin todennäköistä,

---

19 Verkostoaalyyssin avulla voidaan tutkia esimerkiksi aatteiden levinneisyyttä tai yhteiskunnallisia organisaatorakenteita. Verkostoaalyyssista työväentutkimuksessa tarkemmin ks. Teräs 2001, 28–33; Saaritsa & Teräs 2003 7–28.

20 Stanley 1995, 8–11; Mäkelä 2006, 276; Torninoja-Latola 2014, 279–283.

21 Ihanneliitto perustettiin kasvattamaan lapsia ja nuorisoa sosialististen ihanteiden mukaisesti vastineeksi porvarilliseksi ja uskonnolliseksi katsotuille kirkon pyhäkouluille, järjestöjen sunnuntai kouluille ja partioliikkeelle. Liittoa perustettiin naisosastojen ja nuorisotoiminnan yhteyteen Suomen suurimpiin teollisuuskeskuksiin ja kaupunkeihin. Ihanneliitoista ja ihanneliittotyöstä ks. Anttila 2009, 161–189.

22 Pärssisen ja Willmanin tunnettuudesta raittiuspiireissä kertoo se, että heitä ehdotettiin raittiusliikkeen kattojärjestön Raittiuden Ystävien päätoimikuntaan keväällä 1904 järjestetyissä järjestövaaleissa. Ks. Ääniä raittiusriveistä: Ehdokkaita R:n Y:n päätoimikuntaan vuodeksi 1905. *Kylväjä* 18/1904, 141.

että kirjailijat tunsivat toisensa henkilökohtaisesti. Myös Pärssisen, Tihlän ja Willmanin tekstit punoutuvat osaksi samaa verkostoa sukupuoleen, sosialismiin ja uskontoon kytkeytyvän tematiikan kautta. Paikoin he jopa kommentoivat toistensa tekstejä, jolloin henkilökohtaisen suhteen huomiointi osana tekstianalyysia on välttämätöntä. Tekstien motiiveja ja aatteellista sisältöä tulkitessani olen tarkastellut Pärssisen, Tihlän ja Willmanin työtovereita ja poliittisia vastustajia, mutta myös perheenjäseniä, joilla olen katsonut olleen merkitystä tekstien sisällön ymmärtämisen kannalta. Tutkimuksessani mielenkiinto kohdistuu lisäksi siihen, keitä kirjailijat itse teksteissään korostivat aatteellisina vaikuttajinaan, mihin kansalliset rajat ylittäviin aatevirtauksiin ja kansainvälisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin he kirjoituksiltaan kiinnittyivät sekä siihen, millaisissa muodoissa naiskirjailijat niitä toivat julkiseen keskusteluun Suomessa.

Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoittamat tekstit kertovat 1900-luvun alun naissosialistien aatemaailmasta yleisemmin. Aatehistorioitsija Markku Hyrkkänen kuvaa kirjoittamista tietoiseksi harkituksi toiminnaksi ja katsoo teksteillä olevan poikkeuksetta jokin päämäärä. Tekstit ilmentävät aina tekijänsä tai tekijöidensä subjektiivisia tavoitteita ja tavoitteiden taustamotiiveja sekä kokemuksia ja käsityksiä. Tekstien avulla on mahdollista päästä perille siitä, millaiset asiat ovat askarruttaneet ajan ihmisiä ja miten he näitä kysymyksiä purkivat ja ratkaisivat. Tutkijan tehtävä on kysyä ja päätellä vastaus siihen, mitä kirjoittaja on tekstillään halunnut sanoa ja minkä vuoksi hän on tekstin laatinut. Aatteet ja opit tai yhteiskunnalliset olosuhteet ja rakenteet eivät itsessään vielä tarjoa vastausta näihin kysymyksiin, koska yksilöt tekevät niistä henkilökohtaisia tulkintojaan ja muodostavat omia käsityksiään. Myös historianutkija Marci Shore painottaa, että aatteet eivät ole olemassa puhtaina ja itsenäisinä ilman ihmistä ja ne voidaan tavoittaa ainoastaan tutkimalla inhimillistä toimintaa. Hyrkkäsen tavoin hän muistuttaa, että tutkimuskohteet eivät ole myöskään pelkistettävissä yksinomaan aatteensa edustajiksi, vaan ihmisen elämää ja toimintaa on pohdittava kokonaisuutena. Tavoitteet ja uskomukset ovat yhteydessä toisiinsa, minkä vuoksi

toiminnan – tässä tutkimuksessa kirjoittamisen tuloksena syntyneiden tekstien – taustalla olevien subjektiivisten käsitysten tarkastelu on ensiarvoisen tärkeää. Hyrkkänen ja Shore puhuvatkin aatehistoriasta ymmärtämisenä, jossa kiinnostuksen kohteena on se, miten ajan ihmiset ovat jäsentäneet heitä ympäröiviä olosuhteita sekä tulkinneet aatteita, oppeja ja uskomuksia. Tutkijan tehtävänä on pohtia ja kuvitella, millaisessa muodossa toiminnan taustalla vaikuttavat aatteet on omaksuttu ja millaisia merkityksiä ne ovat saaneet.²³

Hyrkkäsen ja Shoren esittämä ajatus toiminnan taustalla vaikuttavien aatteiden yksilöllisten tulkintojen ymmärryksestä kytkeytyy kysymykseen tutkimuksen kontekstoinnista. Historiantutkimuksen metodioppaissa toistetun käsityksen mukaisesti tekstit ja niiden ilmentämät aatteet ovat välittömässä vuorovaikutuksessa syntykontekstiinsa. Aatehistoriaan erikoistunut historiantutkija Peter Gordon on kuitenkin varoittanut kontekstin liiallisesta painottamisesta. Hän on kritisoinut aatehistorioitsijoita pyrkimyksestä nähdä aatteiden esiintyvän aidossa ja alkuperäisessä muodossaan ainoastaan tietyssä historiallisessa kontekstissa. Gordonin mukaan tämä on johtanut usein siihen, että aatteiden erilaisten tulkintojen on katsottu sisältävän vieraita ja sopimattomia elementtejä ja etääntyneen näin alkuperäisestä aatteesta. Hän muistuttaa, että ei ole olemassa yhtä ainutta kontekstia, vaan aatteet saavat jatkuvasti erilaisia merkityksiä ja tulkintoja.²⁴

Gordonin kritiikki sopii hyvin kuvaamaan suomalaisen 1900-luvun alun työväenliikkeen ja sosialismin historiantutkimusta, jossa sosialismin on katsottu esiintyneen oikeaoppisessa ja aidossa muodossa ainoastaan liikkeen poliittisen (mies)eliitin määrittelemänä. Esimerkiksi yksilölliset tulkinnat, joissa tavoitteena on ollut sovittaa sosialismin ja kristinuskon periaatteet yhteen, on usein sivuutettu harhaoppisina tai jonain muuna kuin

---

23 Hyrkkänen 2002, 9–10, 34–43; 54–59, 187–188; Shore 2014, 195–204.

24 Gordon 2014, 37–39, 43–44.

sosialismina.²⁵ Pärssinen, Tihl ja Willman tunnustautuivat julkisesti sosialisteiksi ja tämän tutkimuksen kohteena on nimenomaan se, millaisessa muodossa he aatteen omaksuivat.

Kritiikistään huolimatta Gordon korostaa kontekstointia välttämättömänä tutkimuskohteen ymmärtämisen kannalta.²⁶ Tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kirjoittamien tekstien ilmentämiä tavoitteita ja motiiveja onkin mahdollista ymmärtää ainoastaan sijoittamalla tekstit osaksi laajempaa yhteiskunnallista aikalaieskustelua. Kontekstin rakentaminen on toisin sanoen osa tutkimuksen kysymyksenasettelua ja tutkimustulosta. Kontekstin ja kontekstoinnin ongelman ratkaisussa tutkijat ovat tukeutuneet erityisesti filosofiseen hermeneutiikkaan, jossa menneisyyttä ymmärretään tutkijalle ikään kuin vieraana kulttuurina. Hermeneuttisessa tutkimustavassa lähteet ja konteksti muodostavat kehämäisen vuorovaikutussuhteen, jonka kautta tutkimuskohdetta tarkastellaan. Hermeneuttisella kehällä lähteet kertovat kokonaisuudesta, mutta kokonaiskuvaa tarkastelemalla myös lähteisiin avautuu uusia näkökulmia ja tulkintamalleja. Menneisyyden toimijan ymmärrystä ei voi kuitenkaan koskaan täysin tulkita ja selittää tyhjentävästi, sillä tutkija itse on sidottu omiin kulttuurisidonnaisiin ennakkokäsityksiin ja hän tarkastelee menneisyyttä omasta ajastaan käsin. Hermeneuttiseen periaatteeseen kuuluukin olennaisesti oman tutkijaposition näkyväksi tekeminen.²⁷

Tekstit saavat merkityksensä aina syntykontekstissaan, mutta niistä on mahdollista tutkia myös aatteita ja merkityksiä, joita tekijä itse ei niihin ole tarkoittanut tai joista hän ei ole välttämättä ollut tietoinen. Näkökulma riippuu täysin tutkimustehtävästä. Peter Gordon muistuttaakin, että tulkinnessa tekijän tavoitteita ei ole välttämättä tarvetta – tai edes mahdollista – selittää tyhjentävästi. Myös historian tutkija Juhana Saarelainen on todennut, että tutkija tulkitsee jälkikäteen mitä tekijä on tekstillään halun-

---

25 Ks. luku 1.2.

26 Gordon 2014, 46–47.

27 Ks. Gadamer 2004, 29–39; Hyrkkänen 2002, 200–227; Leskelä-Kärki 2006, 79–81; Ollila 2010, 68–79; Ollitervo 2012, 193–219.

nut sanoa, mutta teksti on samanaikaisesti jälki kontekstistaan ja aikalaiskulttuuri on osaltaan vaikuttanut sen syntymiseen. Koska konteksti on viime kädessä aina tutkijan luoma tutkimustehtävään kytkeytyvä konstruktio, se saattaa olla tutkittavan tekstin laati-
jalle tiedostamaton. Saarelainen kiteyttää, että tutkimuskohde ei ole tiedostanut osallistuvansa tekstillään esimerkiksi sukupuoli-järjestelmän²⁸ rakentumisprosessiin, jota tutkija omasta ajastaan käsin tarkastelee.²⁹

Tässä tutkimuksessa käsitän kirjoittamisen tavoitteellisena toimintana, jossa tekstit ilmentävät kirjoittajansa tavoitteita, motiiveja ja ajattelua, mutta kertovat myös kirjoittajaa ympäröivästä kulttuurillisesta, sosiaalisesta ja aatteellisesta ilmapiiristä. Tarkastelen kirjailijoiden tuottamia tekstejä osana 1900-luvun alun yhteiskunta- ja kulttuurikeskustelua ja avaan tekstien avulla laajempia näkökulmia varhaisen työväenliikkeen aatehistoriaan. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin tekstien motiiveja ja tavoitteita tulkitsen myös elämäkerrallisten lähteiden valossa. Tulkintojeni läpinäkyvyyden ehdot olen pyrkinyt täyttämään esittämällä tutkimusaineiston keskeiset osat lainauksissa väitöskirjan käsittelyluvuissa. Tekstien taustoituksen ja lainausten avulla olen pyrkinyt tekemään näkyväksi sen, miten olen päätenyt esittämiini johtopäätöksiin, jolloin lukijalle tarjoutuu mahdollisuus tulkintojeni kriittiseen arvioimiseen.

Tutkimusaineisto

Tutkimukseni pääaineisto koostuu Pärssisen, Tihlän ja Willmanin työväenlehdissä julkaisemista kirjoituksista. Sanomalehdistä päälähteenä olen käyttänyt sosialidemokraattien valtakunnallista pää-äänenkannattajaa *Työmiestä* (1895–1918), josta olen kartoittanut Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoitukset vuoteen 1918 saakka. Aikakauslehdistä olen tutkinut järjestelmällisesti edellä

---

28 Sukupuolijärjestelmän käsitteestä ks. luku 1.2.

29 Gordon 2014, 41; Saarelainen 2012, 244–261. Ks. myös Hyrkkänen 2002, 189–199.

mainittujen *Työmiehen Illanvietto*-, *Työläisnainen*- ja *Ihannelehd*en ohella *Työläisnaisen* edeltäjän palvelijataryhdistyksen julkaiseman *Palvelijatarlehden* (1905–1906). *Palvelijatarlehti* ja sitä seurannut *Työläisnainen* olivat keskeisimmät julkaisufoorumit, jotka käsittelivät työläisnaisille tärkeitä asioita ja levittivät sosialismia naisten keskuuteen. Lisäksi olen käynyt läpi rautatieläisten *Juna*-viikkolehden (1906–1917) vuoteen 1909, johon saakka Elvira Willmanin puoliso Voitto Eloranta (1876–1922) toimi lehden päätoimittajana ja Willman itse kirjoitti aktiivisesti lehden palstoille. Tarkasteluun olen ottanut lisäksi vuosina 1910–1917 julkaistun *Vapaa Ajatus* -lehden. Se profiloitui jo toisesta vuosikerrastaan alkaen kirkkoa vastustavaksi lehdeksi ilmoittamalla olevansa ”kirkollisten ja valtiollisten valheiden paljastaja”. *Vapaa Ajatus* ei ollut varsinainen työväenlehti, mutta siitä muodostui jo antiklerikalistisen agendansa vuoksi merkittävä aatteellinen kanava useille työväenliikkeessä toimineille henkilöille.³⁰ Naisille *Vapaa Ajatus* oli tärkeä aatteellisen ilmaisun mahdollistaja 1910-luvulla sen jälkeen, kun *Työläisnaisen* toiminta jouduttiin lakkauttamaan taloudellisten vaikeuksien vuoksi ensimmäisen maailmansodan alettua vuonna 1914. Tutkimuksessa mukana on myös yksittäisiä lehtikirjoituksia muista työväenlehdistä sekä Pärssistä, Tihlää ja Willmania ja sosialismia kommentoivia kirjoituksia porvarillisista lehdistä.

Lehtiaineisto on hyvin moninaista. Se sisältää Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoittamia tai heihin liittyviä artikkeleita, runoja, novelleja, kirja- ja teatteriarvioita, esitelmiä ja niiden lyhennelmiä, ilmoituksia sekä raportteja ja selontekoja eduskunnasta ja työväenyhdistysten kokouksista. Kaikkiaan aineisto käsittää satoja lehdistössä julkaistuja tekstejä. Tutkimuksessani en kuitenkaan käsittele kirjoituksia systemaattisesti, vaan olen pyrkinyt löytämään avaintekstejä, jotka avaavat Pärssisen, Tihlän

---

30 Hilja Pärssisen ja Hilda Tihlän lisäksi työväenliikkeen aktiiveista *Vapaa Ajatus*-lehteen kirjoittivat työväenliikkeessä aktiivisesti mukana olleista muun muassa opettaja-kansanedustaja Hulda Salmi (1879–1949) sekä toimittajat Mikko Uotinen (1885–1931) ja Sasu Punanen [Yrjö Räisänen] (1888–1948).

ja Willmanin käsityksiä sukupuolten välisistä suhteista ja naisen asemasta sekä heidän määritelmiään sosialismista ja uskonnosta. Tutkimusaineiston pääpaino on lehdistölähteissä ennen kaikkea siksi, että niissä kirjailijat toivat käsityksiään esille huomattavasti tarkkarajaisemmin ja eritellymmin kuin kaunokirjallisuudessa tuotannossaan.

Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kaunokirjallista tuotantoa olen käyttänyt lähinnä täydentävänä aineistona lehdistössä julkaistujen kirjoituksen rinnalla. Kuten muun muassa kirjallisuudentutkija Kati Launis on todennut, kirjallisuus oli merkittävimpiä areenoita, jolla työväenluokkaa ja sen arvomaailmaa määriteltiin. Vuosisadan taitteen työväenliikkeen kirjallisuudessa traditiossa hyvän kaunokirjallisuuden pyrkimyksenä ja ihanteena oli peilata todellisuutta. Kertomukset kärsivistä työläisistä muodostuivat poliittiseksi työkaluksi ja yhteiskunnallisia ja eettisiä kysymyksiä käsiteltiin laajasti varsinkin kaunokirjallisuudessa. Kirjallisuuden avulla pyrittiin paljastamaan porvarillisen yhteiskunnan epäkohdat, jotta niitä voitaisiin muuttaa.³¹ Kuten tuonnempana kirjailijoiden tarkemmassa esittelyssä tutkimuksen käsittelylukujen yhteydessä käy ilmi, Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kaunokirjallista tuotantoa on tutkittu huomattavasti enemmän kuin heidän lehtikirjoituksiaan. Näin ollen olen tutkimuksessani voinut kaunokirjallisuuden osalta tukeutua ja peilata omia tulkintojani muiden tutkijoiden tutkimustuloksiin.

Julkaistujen tekstien rinnalla tarkastelen arkistoista löytyviä elämäkerrallisia lähteitä. Läpi käymäni Pärssisen, Tihlän ja Willmanin sekä heidän verkostoihinsa kuuluneiden henkilöiden arkistot pitävät sisällään runsaasti erilaista lähdeaineistoa, kuten muistiinpanoja, julkaisemattomia teoksia tai niiden luonnoksia, kirjoja, lehtileikkeitä ja muistitietoja. Elämäkerralliset lähteet

---

31 Launis 2015, 15–17; Roininen 1993, 223. Työväenkirjallisuuden ja -kirjailijuiden reunaehdoista on kirjallisuudentutkimuksessa pyritty määrittelemään tekijän työläistäustan, teoksen aihepiirin ja kohdeyleisön ohella juuri työväenlaatuun sitoutumisen kautta. Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Magnus Nilsson on painottanut työväenkirjailijoiden ottaneen osaa taisteluun yhteiskunnan muuttamiseksi. Nilsson 2017, 95–98.

auttavat kontekstoimaan Pärssisen, Tihlän ja Willmanin julkaisu-
tuja kirjoituksia ja ymmärtämään kirjoittamisen taustalla vaikut-
taneita tavoitteita. Lisäksi arkistoista löytyvät kirjeet ja muistitie-
dot valottavat heidän elämänvaiheitaan. Kirjailijoiden toimintaa
ja elämäntapahtumia hahmottaakseni olen tukeutunut arkis-
tolähteiden lisäksi heitä käsittelevien tutkimusten sisältämään
muistitietoon sekä muistelmateoksiin.

Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni jakautuu johdannon lisäksi kolmeen toisiaan täy-
dentävään temaattiseen päälukuun. Ensimmäinen teemakoko-
naisuus rakentuu naisen asemasta ja yhteiskunnallisista tehtävistä
1900-luvun alussa kiivaana käyneen keskustelun ympärille. Kes-
kustelu oli hyvin monitahoista ja sen polttopisteeseen nousivat
erityisesti kysymykset äitiydestä, avioliitosta, perheestä ja seksu-
aalisuudesta. Sosiaali- ja perhepolitiikka käsiteltiin vahvasti nais-
ten alueeksi, joten kyseiset teemat näkyivät lehdistössä varsin-
kin naisten kirjoituksissa. Keskustelussa käytännön linjauksista
ja yhteiskunnallisesta uudistustyöstä määriteltiin voimakkaasti
myös sosialistista naisihannetta, käsitystä avioliitosta ja hyväksyt-
tävän sukupuolimoraalin rajoja. Myös Pärssinen, Tihlä ja Will-
man toivat vahvasti esille oman kantansa ja ottivat aktiivisesti
osaa ajan naisihanteesta sekä avioliitto- ja seksuaalinormeista
käytyyn keskusteluun. Varsinkin Pärssinen oli keskustelussa vai-
kutusvaltainen hahmo, sillä hän vastasi pitkälti SDP:n sosiaali- ja
perhepolitiikan suuntaviivoista.

Toinen teemakokonaisuus rakentuu kirjailijoiden kirkkokri-
tiikin sekä sosialistista sivistys- ja kulttuurikentän uudistustyötä
käsittelevien tekstien pohjalle. Moraalikäsitysten vahvimmat yllä-
pitäjät olivat kirkko- ja kouluinstituutio, jotka miellettiin 1900-
luvun alussa yhteiskunnan moraaliseksi tukipilareiksi.³² Kirkosta
muodostui Pärssisen, Tihlän ja Willmanin päävihollinen. Kirkko
oli heidän mukaansa kapitalististen valtarakenteiden vankka

---

32 Esim. Haapala 1995, 36–38.

tuki korostaessaan yhteiskunnallisten hierarkioiden perustuvan jumalalliseen järjestykseen. Kirkko oli näin ollen suurin este sosialistiselle uudistustyölle ja sen valta moraalisen oikeuden määrittelijänä oli murennettava. Työläisnaiset olivat sosialistisen valistustyön keskeisin kohderyhmä, mutta yksinomaan naisille suunnattu agitaatio ei riittänyt uuden sukupuolimoraalin voimaan saattamiseen ja naisen vapautumiseen. Todellinen muutos moraalikäsitelyksissä edellytti Pärssisen, Tihlän ja Willmanin mukaan kokonaisvaltaista sivistys- ja kulttuurikentän vallankumousta. Sosialistisen valvetuneen kansalaisen kasvatustyö oli aloitettava jo lapsuudesta, joten sosialismin ajamat solidaarisuuden ja vapauden periaatteet oli sisällytettävä lasten kotikasvatukseen sekä koulun oppisisältöihin. Myös kirjallisuus ja taide oli valjastettava uuden yhteiskunnan rakentamistyöhön.

Tutkimuksen kolmas temaattinen kokonaisuus avaa Pärssisen, Tihlän ja Willmanin sosialistisen kritiikin ja ihanteiden kytköksiä uskontoon. Kolmannessa käsittelyluvussa osoitan, että sosialistinen materialistinen luokkataisteluoppi ei lopulta syrjäyttänyt kristinuskoa siinä mielessä kuin aikaisemmissa tutkimuksissa on esitetty. Kristillisyydestä irrottautumisen sijaan Pärssinen, Tihlän ja Willman pyrkivät sovittamaan sosialismin ja kristinuskon harmoniseksi maailmankatsomukseksi. Kirjailijoiden omien tekstien ja elämäkerrallisten lähteiden rinnakkaisen tarkastelun avulla osoitan myös sen, että kysymys ei ollut vain peitellystä yrityksestä saada kansan uskonnollinen enemmistö tukemaan valankumousta ja sosialistisen ihanneyhteiskunnan rakennustyötä.

Päätän jokaisen tutkimukseni pääluvun yhteenvetoon, jossa kiteytän vertailun Pärssisen, Tihlän ja Willmanin näkemyksistä ja luvussa käsitellystä tematiikasta. Tutkimuksen loppuluvussa pohdin kirjailijoiden merkitystä sosialistisen aatemaailman rakentajana sekä heidän kauttaan avautuvaa historiakuva suhteessa aikaisempaan tutkimukseen. Loppuluvussa osoitan työväenliikkeen johtavien naiskirjailijoiden kautta tarkasteltuna 1900-luvun sosialismin näyttäytyvän huomattavasti monitahoisempana aatteena kuin työväenliikkeen aatehistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa on esitetty.

Ennen temaattisia päälukuja tarkastelen aikaisempaa työväenliikkeen historian tutkimusta suhteessa omaan työhöni. Tämän jälkeen teen lyhyen katsauksen Pärssisen, Tihlän ja Willmanin elämänvaiheisiin ja heitä käsittelevään tutkimukseen. Uskoakseni elämäkerralliset esitykset selkeyttävät tutkimusasetelmaa ja helpottavat varsinaisten temaattisten päälukujen jäsentämistä. Alun yleiskatsauksen lisäksi tarkastelen kirjailijoiden elämänvaiheiden yksityiskohtia temaattisten lukujen yhteydessä.

1.2 Sukupuoli, uskonto ja työväenliikkeen historian tutkimus

Työväenliike ja naiset historian tutkimuksessa

Suomalaisen työväenliikkeen tutkimuksessa on perinteisesti pyritty laajoihin kattaviin tutkimustuloksiin, joissa on korostettu liikkeen kollektiivisuutta ja organisaatiokeskeisyyttä.³³ Viimeisten vuosikymmenten aikana tutkijat ovat kuitenkin nostaneet yhä enemmän esille yksittäisiä henkilöitä, joiden kautta työväenliikkeen aatemaailmaa on tarkasteltu. Biografisen tutkimuksen avulla naiset ja työväenliikkeen sukupuolittuneet käytänteet ovat saaneet entistä enemmän näkyvyyttä tutkimuksissa. Tilaa ovat saaneet myös kollektiivisuutta korostavien tutkimusten kannalta marginaaliin jääneet näkökulmat.³⁴

Tutkimastani kirjailijakolmikosta etenkin Pärssinen on noteerattu sekä Suomen sosialidemokraattista naisliikettä käsittelevässä

---

33 Ks. Kettunen 1986, 33–36; Uusitalo 2014, 14–15.

34 Edellä mainitun Irma Sulkusen Miina Sillanpää -tutkimuksen lisäksi mainittakoon tässä yhteydessä Marjaliisa Hentilän elämäkerrallinen tutkimus Matti Paasivuoresta sekä Taina Uusitalon tutkimus työväenliikkeen aktiivi Fiina Pietikäisestä. Marginaalinäkökulmaa ovat tuoneet esille esimerkiksi Sami Suodenjoki urjalalaista suutari Vihtori Lindholmia käsittelevässä tutkimuksessaan sekä Kati Mikkola ja Mikko Pollari teosofisen työmies Vilho Itkosen toimintaan keskittyvässä artikkelissa. Ks. Suodenjoki 2010; Hentilä 2013; Uusitalo 2014; Mikkola & Pollari 2016, 402–414.

historiantutkimuksessa että kirjallisuudentutkimuksessa. Hänen kaunokirjallisesta tuotannostaan ja poliittisesta toiminnastaan on kirjoitettu useita tutkielmia ja artikkeleita. Vuonna 2018 Pärssisestä julkaistiin myös Marjaliisa Hentilän, Matti Kalliokosken ja Armi Viidan kirjoittama teos *Uuden ajan nainen*, joka on ensimmäinen laajempi Pärssisen elämäkerta. Elvira Willman ja Hilda Tihlälä eivät ole historiantutkimuksessa herättäneet samaan tapaan mielenkiintoa. Heidän kirjallinen tuotantonsa on kuitenkin kiinnostanut kirjallisuudentutkijoita. Tihlälää ja Willmania on pidetty vanhan työväenliikkeen merkittävimpinä moraaliin ja siveellisiin kysymyksiin keskittyneinä kirjailijoina, jotka jatkoivat naturalistista ja realistista kirjallisuuden perinnettä työväenliikkeessä.³⁵

Historiantutkijoiden työväenliikkeen naiskirjailijoihin kohdistama vähäinen kiinnostus – Hilja Pärssistä lukuun ottamatta – kertoo historiantutkimuksen sukupuolittuneesta luonteesta ja keskittymisestä laajoihin kokonaisuuksiin. Vaikka biografisen tutkimuksen avulla naisten näkökulmia on nostettu esiin, myös henkilöhistoriallista tutkimusta ovat yhä hallinneet kautta linjan ”suurmiesten” elämäkerrat.³⁶

---

35 Tarkemmin Pärssistä, Tihlälää ja Willmania koskevasta tutkimuksesta luvussa 1.3. Kirjallisuudentutkimuksessa naturalismissa tarkoitetaan Ranskasta 1800-luvun loppupuolella muualle Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin levinnyttä kirjallista suuntausta, jonka periaatteiden mukaan todellisuus tuli näyttää tieteellisen tarkasti aitona kaikessa raadollisuudessaan. Naturalistien mukaan ihmisellä oli hyvin rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa oman elämänsä kulkuun. Tyyliasuuntaus muodosti vastavoiman kansallisromantiikalle ja kuvasi tyypillisesti arkea ja käsitteli ajan polttavia kysymyksiä esimerkiksi seksuaalisuudesta, moraalista ja uskonnosta. 1800-luvun lopulla yleistyi myös kirjallisuudentutkimuksessa realismiksi nimetty suuntaus. Realismi pyrki kuvaamaan arkista todellisuutta tavalliseen kansaan kuuluvien yksilöiden näkökulmasta, mutta myös muokkaamaan kuvaa valitsevasta todellisuudesta. Naturalismi ja realismi eivät ole tarkkarajaisia suuntauksia, vaan limittyvät toisiinsa. Tunnetuin naturalismin edustaja on Emile Zola. Suomalaisista kirjailijoista naturalismia ja realismia edustaneiksi kirjailijoiksi kirjallisuudentutkijat ovat nimenneet esimerkiksi Aleksis Kiven, Juhani Ahon ja Minna Canthin. Naturalismista ja realismista kirjallisuudentutkimuksessa ks. Rossi 2009, 9–41.

36 Halldórsdóttir, Kinnunen & Leskelä-Kärki 2016, 17–19.

Mieskeskeinen asetelma on ollut aatehistoriassa tyypillinen. Kuten suomalaisen sivistyneistön 1800-luvun nationalismia tutkinut Reetta Eiranen on osuvasti todennut, naiset on nostettu aatehistoriallisissa tutkimuksissa esille usein vain passiivisessa symbolisessa roolissa ja naisten toimijuuden on nähty määrittävän julkisista kehyksistä, esimerkiksi naisyhdistysten ja kirjoittamisen konteksteista käsin. Eiranen on osoittanut naisiin kohdistuvan tutkimuksen purkavan kuvaa naisten passiivisesta roolista. Naiset tekivät aatteista henkilökohtaisia tulkintoja omista lähtökohdistaan ja heillä oli keskeinen rooli esimerkiksi suomalaisen nationalismin rakentamisprosessissa.³⁷ Myös työväenliikkeen naisia koskevassa aatehistoriallisessa tutkimuksessa naisten toimintaa on tarkasteltu ikään kuin erillisenä muusta työväenliikkeestä. Kuten Taina Uusitalo toteaa, toisin kuin porvariston naisten kohdalla, työläisnaisliikkeen aktiivien yksilölliset pyrkimykset muovata työläisnaisten identiteettiä ovat toistaiseksi jääneet sivuun tutkimuksesta.³⁸

Sosialistisen aatesisällön määrittelyssä naisten tulkinnat ovat jääneet tutkimuksessa yhä taka-alalle ja suomalaisen työväenliikkeen aatteellista kehitystä on tarkasteltu pitkälti miesten kautta. Sukupuolittunut asetelma käy hyvin ilmi Hannu Soikkasen vuonna 1961 julkaistusta tutkimuksesta *Sosialismin tulo Suomeen*, jolla on ollut kiistaton auktoriteettiasema suomalaisen työväenliikkeen historian tutkimuksessa. Vaikka Soikkanen onkin todennut naisten osuuden työväenliikkeessä käytännössä jatkuvasti kasvaneen 1900-luvun alussa, hän esittää naiset perinteisiin tukeutuneina erillisenä aktivoinnin kohteena olevana ryhmänä, jota sosialistien (mies)johtajien oli vaikea houkutella vallankumouksellisten arvojen kannattajiksi. Soikkasen tutkimuksessa naisten sivuuttaminen perustuu siihen näkemykseen, että naiset olivat sidottuja kotiin ja heillä oli miehiä vähemmän vapaa-aikaa yhteiskunnallisiin asioihin osallistumiseen.³⁹

---

37 Eiranen 2019, 16–17, 361–362.

38 Uusitalo 2014, 18.

39 Soikkanen 1961, 5–6, 183, 217–221.

Soikkasen näkemys on sikäli osuva, että miesten ja naisten roolit olivat vahvasti eriytyneitä. Kuten Irma Sulkunen on todennut, yhteiskunnallinen työnjako oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa voimakkaasti sukupuolittunutta. Talous- ja ulkopoliittikan kenttä oli miesten aluetta, kun taas perhe- ja sosiaalipoliittikka kuuluivat naisten vastuualueeseen. Naiset eivät suinkaan pyrkineet purkamaan sukupuolirajaa, vaan kotiin, perheeseen ja koulutukseen liittyvistä kysymyksistä muotoutui naisille ominainen yhteiskunnallisen toiminnan kehys.⁴⁰ Soikkasen tutkimuksessa jää huomiotta kuitenkin se, että naiset olivat miehiä suuremmasta työmäärästä huolimatta aktiivisia toimijoita. Samoin piiloon jää se, että työväenliikkeessä toimi Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kaltaisia sivistyneitä naisia, joilla oli mahdollisuus kirjailija- ja toimittajatyön puolesta keskittyä keskusteluun yhteiskunnan tilasta ja aatteellisista kysymyksistä. Lisäksi juuri sosiaalipoliittikka oli keskeinen politiikan alue, jossa sosialismin uudistustavoitteet tulivat konkreettisesti näkyväksi. Naiset olivat näin ollen keskeisessä asemassa määriteltäessä aatteen sisältöjä ja työväenliikkeen julkikuvaa. Naiset eivät suinkaan olleet marginaalisia toimijoita myöskään poliittisen kannatuksen näkökulmasta. Kuten Soikkanen itse toteaa, ensimmäisiin eduskuntavaaleihin tultaessa naiset osuus SDP:n jäsenistä oli jo lähes neljännes.⁴¹

Sosiaalipoliittikan kentän vakiintuminen naisten alueeksi perustui käsitykseen naisen luonnollisista äidillisistä ominaisuuksista. Irma Sulkunen toteaa, että läpäiseväksi naisihanteeksi muodostui 1900-luvun taitteessa ”yhteiskunnallinen äitiys” (myös yhteiskunnallinen äidillisyyys), joka piti sisällään sosiaalipoliittikan vastuualueet. Naisellisiksi miellettyistä ominaisuuksista muovautui miehisyyden vastapooli, joka konkretisoitui äitiys- ja koti-ideologiassa. Ydinperhe ja yhteiskunnallisen äitiyden ihanne syntyivät kaupungistumisen yhteydessä sosiaalisten ja taloudellisten rakenteiden muuttuessa, kun palkkatyötä säätelevää lainsäädäntöä purettiin ja työläiset saivat vapaammin etsiä töitä kotiseu-

---

40 Sulkunen 2009, 66–67.

41 Soikkanen 1961, 356.

tunsa ulkopuolelta. Luokkayhteiskunta ja liikkuvuus murensivat vanhan maatalousyhteisöön perustuvan perhe- ja sukupuolijärjestelmän perustuksia. 1800-luvun lopulla syntynyt ydinperhe- ja naisihanne oli hyvin luokkasidonnainen ja porvariston naisten määrittelemä. Ideaalien luokkasidonnaisuudesta kertoo se, että siinä naisten kasvatustavoitukset ulottuivat lasten ohella palvelusväkeen. Työläisnaiset olivat toiminnan objekteja eikä yhteiskunnallisen äitiyden ihanne tarjonnut heille yhtäläisiä toimintavapauksia. Työväenluokan naiset pyrittiin sitouttamaan ihanteeseen ja saamaan heidät keskittymään lasten- ja kodinhoitoon. Sosialidemokraattiset naiset tahtoivat vapauttaa työläisnaiset holhouksenalaisuudesta, mutta jakoivat ihanteen naisesta ennen kaikkea äitinä ja kodin hoitajana. Naiset eivät siis työväenliikkeen puolellakaan pyrkineet purkamaan sukupuolirajaa. Työväenliikkeen naisaktiivit lähestyivät yhteiskunnallisen äitiyden ihannetta kuitenkin eri lähtökohdista kuin porvariston naiset ja pyrkivät muuttamaan kapitalistisen yhteiskunnan rakenteita.⁴²

Äitiyttä korostava naisihanne ja sukupuolten välinen yhteiskunnallinen työnjako kytkeytyvät tiiviisti feministisen tutkimuksen piirissä kehitettyihin sukupuolijärjestelmän ja sukupuolisopimuksen käsitteisiin. Historioitsija Joan W. Scottin tunnetuksi tekemän määritelmän mukaisesti sukupuoli ei ole ainoastaan biologinen kategoria, vaan kontekstisidonnainen konstruktiivinen käsitejärjestelmä, joka rakentuu historiallisten, poliittisten, sosiaalisten ja kulttuurillisten prosessien tuloksena. Sukupuoli itsessään on Scottin määritelmässä ”tyhjä” käsite, joka saa merkityksensä vasta tarkasteltaessa sitä laajemmassa kontekstissa suhteessa esimerkiksi sosiaaliluokkaan ja etniseen taustaan.⁴³ Historiantutkija Yvonne Hirdman on puolestaan katsonut sukupuolijärjestelmän perustuvan sosiaalisesti ja historiallisesti muuttuvan sukupuolisopimuksen varaan. Sukupuolisopimus määrittelee

---

42 Sulkunen 1987, 162–167; Sulkunen 1989, 26–31, 47; Antikainen 2006, 18; Uusitalo 2014, 33. Ks. myös Räisänen 1995, 116–120.

43 Scott 2018, 2, 42–50.

Hirdmanin mukaan eri sukupuoliin liitetyt ihanteet, miesten ja naisten väliset (valta)suhteet sekä yhteiskunnallisen työnjaon.⁴⁴

Feminististä tutkimusta on paikoin kritisoitu historiattomuudesta sekä liiasta normatiivisuudesta. Esimerkiksi sukupuolen tutkija Judith Butler on kritisoinut sitä, että naiset on esitetty usein yhtenäisenä kategoriana. Historiantutkijat ovat puolestaan kritisoineet sitä, että sukupuolijärjestelmän ja -sopimuksen käsitteet eivät tuo riittävästi esille aikalaismuutosten ja tulkintojen heterogeenisuutta. Scott ja Hirdman ovatkin pyrkineet kehittämään käsitteitä kattavimmiksi ja paremmin historiantutkimuksen erilaisia tutkimuskohteita huomioivaksi. Käsitteiden kehitystyöhön ovat ottaneet osaa myös muut sukupuolijärjestelmää ja -sopimusta tutkimuksissaan soveltaneet tutkijat.⁴⁵

Naisten toimintaa on tarkasteltu pääsääntöisesti äitiyden sekä perhe- ja sosiaalipolitiikan kontekstissa myös työväenliikkeen historiantutkimuksessa. Sukupuolijärjestelmää ja sukupuolisopimusta Suomen varhaisessa työväenliikkeessä ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä kommunistisessa liikkeessä on eritellyt laajasti Elina Katainen. Hän on Hirdmanin käsitteistöllä nimennyt vuosisadan alun työväenliikkeessä vakiintuneen naisihanteen yhteiskunnallisen äitiyden sopimukseksi, joka läpäisi kokonaisvaltaisesti suomalaisen yhteiskunnan 1920-luvulle tultaessa. Katainen on todennut sosialistien ”uuden ihmisen” ihanteen pyrkineen sukupuolierojen häivyttämiseen ja tasa-arvoisuuteen, mutta sukupuolten välisen yhteiskunnallisen työnjaon pitkälti säilyneen ja naiseuden määrittäneen hyvin voimakkaasti äitiyden ja koti-ihanteen kautta.⁴⁶ Sukupuolijärjestelmä ja sukupuolisopimus ovat olleet keskeisiä käsitteitä myös monissa muissa työväenliikkeen naisia käsittelevässä historiantutkimuksissa. Näin ollen tutkijoiden mielenkiinto on keskittynyt työläisnaisten omaan järjestötoimintaan, naisten toimintaan perhe- ja sosiaali-

---

44 Hirdman 1988, 54.

45 Butler 2006, 48–53. Käsitteistä ja kritiikistä kootusti esim. Ollila 2001, 76–79; Leskelä-Kärki 2006, 33–35; Katainen 2013, 27–31.

46 Katainen 2013, 25–37, 423–427.

politiikan kentällä sekä yhteiskunnallisen työnjaon sukupuolittuneisiin käytäntöihin.⁴⁷

Näkökulman keskittyminen naisia koskevassa historian tutkimuksessa erityisesti äitiyteen ja perheeseen liittyviin kysymyksiin on hyvin perusteltua, mutta äitiyden ihanteen korostaminen on kirvoittanut myös kriittisiä puheenvuoroja. Sukupuoli- ja media-tutkija Anu Koivunen on arvostellut yhteiskunnallisen äitiyden tutkimuskäsitteen vakiintumista siitä, että se on ohjannut niin tutkijoita kuin laajempaa kansalaiskeskustelua tarkastelemaan naisia yksinomaan äitiyden ja hoivan kontekstissa. Artikkelissaan Koivunen korosti, että hänen tarkoituksenaan ei missään tapauksessa ollut kritisoida historian tutkijoiden tutkimustuloksia. Hänen arvostelunsa kohdistui enemmänkin siihen, miten vuosisadan takainen äitiysihanne on ohjannut liiaksi myös naisia kohdistuvan tutkimuksen lähtökohtia. Tutkijat ovat puolustautuneet Koivusen kritiikkiä vastaan sillä, että yhteiskunnallisen äitiyden ihanne oli aikalaisdiskurssi ja radikaalimmat naisten roolia avartavat ulostulot jäivät marginaalisiksi.⁴⁸

Tässä tutkimuksessa pyrkimyksenäni ei ole millään tavoin kritisoida tutkimuksia, joissa lähtökohdaksi on otettu sukupuolijärjestelmään ja -sopimukseen perustuva äitiys sekä naisten toiminta perhe- ja sosiaalipolitiikan kentällä. Päinvastoin, äitiys ja sen ympärille kietoutuva tematiikka ovat keskeisiä tässäkin tutkimuksessa. Hilja Pärssinen, Hilda Tihl ja Elvira Willman pureutuivat toistuvasti teksteissään äitiys- ja sosiaalipoliittisen keskustelun polttopisteessä oleviin teemoihin. He peilasivat omia näkemyksiään sukupuolesta ja naisen asemasta äitiyttä korostavaan naisihanteeseen, mutta heidän kauttaan julkiseen keskusteluun nousivat toisaalta myös ne radikaalimmat näkökulmat, jotka aikaisemmassa historian tutkimuksessa on nähty marginaalisina. Ottamalla rinnakkaiseen tarkasteluun kaikkien kolmen kirjailijan naisen asemaa, perhettä ja sukupuolten välisiä suhteita eri tulokulmista käsittelevät tekstit on mahdollista monipuolistaa

---

47 Esim. Markkola 1994; Lähteenmäki 1995; Kokko 1998; Uusitalo 2014.

48 Koivunen 1998, 74–78; Vuori 1999, 52–55. Ks. myös Katainen 2013, 34.

käsitystä naisten yhteiskunnallisen liikkumatilan rajoista ja mahdollisuuksista 1900-luvun alun työväenliikkeessä.

Tutkimuksessani tarkastelen Pärssistä, Tihlää ja Willmania aktiivisina toimijoina, jotka tekivät tulkintoja omista lähtökohdistaan. Tarkastelen kirjailijoita 1900-luvun alun yhteiskunnallisessa kontekstissa työväenliikkeen sosialistisen ideologian määrittelijöinä. Uutta näkökulmaa tutkimukseni tuo työväenliikkeen historian tutkimukseen siinä, että se nostaa nimenomaan naiset esille sosialistisina ideologeina. Selvitän, minkälaisista aatteellisista aineksista kirjailijat sosialistista identiteettiä rakensivat ja millaisessa muodossa he sitä julkisuudessa laajempiin joukkoihin levittivät. Tutkimukseni syventää näin käsitystä työväenliikkeen aatemaailman moniulotteisuudesta naisten näkökulmasta.

Suomalaisten naissosialistien unohdettu uskonnollisuus

Suomalainen yhteiskunta muuttui uskonnollisesti huomattavasti monimuotoisemmaksi 1800-luvun puolenvälin jälkeen, kun uudet protestanttiset kristilliset suuntaukset alkoivat saada jalansijaa ja järjestäytyä omiksi uskonnollisiksi yhteisöikseen. Henkilökohtaista uskonkokemusta ja pelastusta sekä tiiviin uskonnollisen yhteisön ja aktiivisen lähetystyön merkitystä korostavat liikkeet, kuten baptismi, metodismi, vapaakirkollisuus ja herätyskristillisyyt, alkoivat 1880-luvulta alkaen yhä enenevässä määrin haastaa luterilaisen kirkon valta-aseman uskonnollisen elämän määrittelijänä. Muutos näkyi vuonna 1889 säädettyssä eriuskoisuuslaissa, joka salli kaikille 21 vuotta täyttäneille mahdollisuuden erota luterilaisesta kirkosta, mikäli hän kuului johonkin muuhun protestanttiseen kristilliseen kirkkokuntaan. Uusien uskonnollisten suuntausten leviämistä vauhditti teollistuminen, liikenneyhteyksien ja tiedonvälityksen parantuminen ja muutto-
liike.⁴⁹

---

49 Seppo 1983, 15–37, 120–163. Eriuskoisuuslaista esim. Murtorinne 1967, 1–11.

Uskonnollisen elämän murros muutti ratkaisevasti yhteiskuntaa luoden pohjaa uudennaiselle poliittiselle järjestäytymiselle. Esimerkiksi Irma Sulkunen on todennut usein sekulaareiksi miellettyjen poliittisten aatteiden limittyneen uskonnollisiin käsityksiin ja korostanut, että uskontoa ei ole mahdollista lähestyä historian tutkimuksessa erillisenä ”saarekkeena”. Yhdessä uusien yhteiskunnallisten aatteiden, kuten liberalismiin ja sosialismiin, kanssa herätysliikkeet ja muut henkilökohtaista uskonnollista vakaumusta painottavat suuntaukset tarjosivat 1800-luvun lopulla vaihtoehtoja kirkon esittämälle käsitykselle hyveellisestä elämästä. Sulkunen on osoittanut uskonnollisen maailmankatsomuksen olleen muun muassa poliittiselle työväenliikkeelle pohjaa luoneen raittiusliikkeen keskeinen käyttövoima. Raittius oli monille kristilliseen pelastukseen rinnastuva henkilökohtainen kokemus, joka koettiin kollektiivisesti.⁵⁰

Uskonnon tarkastelu erityisesti naisten yhteiskunnallisen toiminnan ja poliittisen järjestäytymisen motivoijana on tärkeää. Keskiluokan naisten kristillissosiaalista työtä ja uskonnollisuuteen pohjaavaa järjestötoimintaa tutkineet Pirjo Markkola ja Marjo-Riitta Antikainen ovat todenneet naisen kutsumukseksi mielletyn yhteiskunnallisen äitiyden ihanteen perustuneen sekä Suomessa että muualla länsimaissa kristinuskon velvoittavalle lähimmäisenrakkauden sanomalle. He paikallistavat naisen kutsumuksen osaksi laajempaa uskonnollista ja yhteiskunnallista muutosta, kun luterilaisen kirkon absoluuttinen valta-asema oikeanlaisen elämän määrittelijänä alkoi rakoilla uusien uskonnollisten suuntausten paineessa. Myös Arja-Liisa Räisänen on esittänyt 1800-luvun ja 1900-luvun alun perhe- ja avioliitto-oppaita käsittelevässä tutkimuksessaan liberalismiin ja luonnontieteellisen maailmankatsomuksen yleistymisen johtaneen ”yhdenvertaisuuden teologiaan”, jolla naiset perustelivat vaatimuksia toimintapiirinsä laajentamiseksi kodista muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Kristinuskko ei naisten tulkinnan mukaan edellyttänyt hierarkista valtasuhdetta sukupuolten välillä, minkä vuoksi nainen oli vapautettava miehen holhouksesta. Äitiyttä naisen luonnollisena

---

50 Sulkunen 1986, 44–46, 276–278; Sulkunen 2015, 121–125.

kutsumuksena korostanut yhdenvertaisuuden teologia perustui Raamatun kertomukseen, jossa sekä mies että nainen olivat molemmat luotu Jumalan kuvaksi, mutta jumalallisessa järjestyksessä sukupuolille oli määrätty erilliset vastualueet. Äitinä nainen oli vastuussa kodin hoidosta ja kodin ulkopuolellakin hän toteutti Jumalan tahtoa omistautumalla muiden tarpeille.⁵¹

Naisten uskonnollisuutta 1900-luvun taitteessa ja vuosisadan alussa käsittelevät suomalaiset historiantutkimukset ovat keskittyneet pitkälti sivistyneistön naisiin.⁵² Työläisnaisten uskonnollisuutta on tosin sivuttu useassa tutkimuksessa ja työläisnaisten on todettu olleen luokkansa miehiä uskonnollisempia. Esimerkiksi suomalaisen naishistorian pioneeri Maija Rajainen on esittänyt, että myös työläisnaiset omaksuivat luonnolliseksi mielletyn naisen roolin, jossa he katsoivat kristilliseksi pyhäksi kutsumustehtäväkseen edistää yleistä inhimillisyyttä. Uskonnota irtautuminen taas herätti ennen kaikkea työväen naisten keskuudessa pelkoja muun muassa siveellisyysnormien murtumisesta.⁵³

Tästä huolimatta historiantutkimus on Suomessa kiinnittänyt lopulta hyvin vähän huomiota työväenliikkeen naisten uskonnollisiin käsityksiin. Ajoittain työväenliikkeen naisiin kohdistuvan historiantutkimuksen kentällä uskonnon nostamista tutkimuksen keskiöön onkin peräänkuulutettu, mistä Pirjo Markkolan jo yli kaksi vuosikymmentä sitten julkaistu artikkeli työläisnaisten asemasta kristillisissä yhdistyksissä on hyvä osoitus. Hän on käsitellyt myös naisten uskonnollisuutta diakonissoiksi hakeutuneiden työväenluokkaisten naisten kautta.⁵⁴ Huomattavaa on se, että Markkolan tutkimukset kohdistuvat työläisnaisiin eivätkä Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kaltaisiin naispuolisiin työväenliikkeen sivistyneistöön lukeutuneihin ideologeihin, jotka eksplisiittisesti tunnustautuivat sosialisteiksi. Tosin paikoin myös Pärssisen, Tih-

---

51 Markkola 2002, 18–19, 23–33; Antikainen 2006, 7–17, Räisänen 109–115.

52 Esim. Sulkunen 1995; Markkola 2002; Antikainen 2003; Leskelä-Kärki 2006.

53 Rajainen 1978, 316–317, 334–335; Haapala 1986, 201–202.

54 Markkola 1996, 42–59; Markkola 2002b, 151–152; Markkola 2002c, 277–294.

län ja Willmanin kohdalla uskonnollisuutta on lyhyesti sivuttu. Esimerkiksi elämäkerran Pärssisestä kirjoittaneet Marjaliisa Hentilä, Matti Kalliokoski ja Armi Viita mainitsevat tämän säilyttäneen sosialististen periaatteiden omaksumisesta huolimatta nuoruutensa kristillisen vakaumuksen. Myös Kansallisbiografian henkilökuvan laatinut historioitsija Maria Lähtenmäki on luonnehtinut Pärssistä uskonnolliseksi romantikoksi.⁵⁵ Tarkemmin naissosialistien uskonnollista maailmankatsomusta ei aikaisemmassa suomalaisessa historiankirjoituksessa ole kuitenkaan analysoitu.

Nähdäkseni uskonnon jäämistä vähälle huomiolle selittää suurelta osin sosialismin varhaisvaiheita tutkineen Hannu Soikkasen väitöstutkimukseen pohjaava paradigma, jonka mukaan Karl Marxin (1818–1883) ja Karl Kautskyn (1854–1938) yhteiskuntateorioihin perustuva tieteellinen materialistinen luokkataisteluooppi syrjäytti uskonnon sosialismiin perehtyneiden henkilöiden maailmankatsomuksessa viimeistään 1900-luvun alkuvuosina. Soikkasen mukaan sosialismi valtasi vähitellen alaa suomalaisen työväenliikkeen aatemaailmassa 1890-luvun aikana, mutta tämä ei tarkoittanut välitöntä uskontovastaisen mielialan leviämistä liikkeen jäsenistön keskuuteen. Työväenliikkeen uskontokritiikki oli vuosisadan lopulla melko maltillista ja tieteelliset marxilaiset näkemykset sulautuivat yhteen kristillisyyden kanssa. Soikkanen näkee luokkataistelun olleen kuitenkin ilmeisessä ristiriidassa kristillisen rakkaudensanoman kanssa ja uskontoa rationaalisemman tieteellisen sosialismin syrjäyttäneen kristinuskon työväenliikkeen johdon aatemaailmassa jo 1900-luvun alkuun tultaessa. Soikkanen on todennut uskontoa koskevan asenneilmapiirin vedenjakajaksi Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Forssassa vuonna 1903 järjestetyn puoluekokouksen, jossa puolue virallisti poliittiseksi linjakseen saksalaisten sosialistien Karl Kautskyn johdolla laatiman Erfurtin ohjelman.⁵⁶

---

55 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 176–178; Lähtenmäki 2000.

56 Soikkanen 1961, 82–97.

Kautskyalaisten periaatteiden tultua puolueen johtoaatteeksi myös kirkko- ja uskontovastaisuus muuttuivat Soikkasen mukaan aikaisempaa aggressiivisemmaksi ja avoimemmaksi. Vaikka työväenliikkeen suhde kristinuskoon ei muuttunut yhtäkkiä, kirkkovastainen mieliala levisi Forssan kokouksen jälkeen vähitellen laajemmalle työväenliikkeen jäsenistön riveihin. Suurlakon aikaansaaman vapaudentunteen rohkaisemina työväenliikkeen johtohahmot ilmaisivat avoimesti kristinuskoa vastustavan kantansa. Soikkasen sanoin työväenliikkeessä ”rationaalinen aines työntyi etualalle” nuorten radikaalien sosialistien, kuten Otto Wille Kuusisen (1881–1964), Kullervo Mannerin (1880–1939) ja Yrjö Sirolan (1876–1936) noustua suurlakon yhteydessä puolueen johtaviksi ideologeiksi. Tämä marxilaisiin yhteiskunta- ja taloustieteellisiin teorioihin perehtynyt puolueen uusi ”kärkiryhmä” korosti sosialismin luovan kristinuskoa korkeamman tieteeseen pohjaavan uuden moraalin. Uskonnollisen nöyryyden ja alamaisuuden vastakohdaksi sosialistinen agitaatio nosti tieteellisen materialismin sekä vihan porvarillista yhteiskuntaa kohtaan. Tämä taas johti siihen, että yhä useammat työväenliikkeen rivijäsenet irtautuivat uskonnollisesta maailmankuvasta. Soikkanen tosin korostaa, että uskonnonvastaisuus ei läpäissyt koko työväenliikettä, sillä erityisesti naisten keskuudessa ja maaseudulla ”harhaoppiset”⁵⁷ uskonnolliset käsitykset elivät edelleen vahvoina. Näin ollen myös kristinuskosta irtisanoutunut puolueen ”oikeaoppinen” kärkiryhmä joutui taktisista syistä varomaan liian jyrkkiä kannanottoja uskonnosta ja tukeutumaan kristilliseen retoriikkaan.⁵⁸

Merkillepantavaa on se, että Soikkanen päättää tutkimuksensa tarkastelujakson vuonna 1907 järjestettyihin ensimmäisiin eduskuntavaaleihin. Tästä huolimatta hänen luomansa paradigman on nähty piirtäneen riittävällä tavalla työväenliikkeen uskonnollisen linjan suuntaviivat. Soikkasen teoksen tuottama käsitys

---

57 Myös Soikkanen käyttää harhaoppisuuden ja oikeaoppisuuden käsitteitä sitaateissa, millä hän korostaa työväenliikkeen aatemaailman epäyhtenäisyyttä.

58 Soikkanen 1961, 140–158, 295–305.

suomalaisen työväenliikkeen kehityksestä on heijastunut voimakkaasti myöhempään työväenliikkeen historiantutkimukseen. Kuten sosialistista agitaatiota 1900-luvun alussa tutkinut Anna Rajavuori kuvailee, varsinkin suomalaisen sosialismin alkuvaiheisiin keskittyvän tutkimuksen osalta Soikkasen tutkimus on saanut historiantutkimuksessa ”ylimmän auktoriteetin” aseman, eikä siihen ole juurikaan kohdistettu kritiikkiä.⁵⁹

Myöhempi uskontoa työväenliikkeen kontekstissa tarkastellut tutkimus onkin noudatellut näkemystä, jonka mukaan liikkeen sosialistiset johtohahmot irtisanoutuivat kristinuskosta. Esimerkiksi kulttuurihistorioitsija ja -sociologi Jari Ehrnrooth kuvaa Soikkasen tutkimukseen viitaten, kuinka kautskyläisistä opeista muodostui puolueessa paradoksaalisesti uskontoa muistuttava dogmaattinen oppijärjestelmä, jota ei saanut kyseenalaistaa. Vielä yksioikoisemmin Soikkasen paradigmaa on seurannut sosialidemokraattien ja kirkon valtataistelua aina 1920-luvulle saakka tutkinut Jussi Pikkusaari, joka on Soikkasen johtopäätöksiä yksinkertaisten todennut, että suurlakkoon tultaessa ”työväenliike kuittasi välinsä kristinuskon kanssa” ja lopulta ”[t]ieteellinen maailmankatsomus peri voiton”. Pikkusaari painottaa, että kyse oli yleisesti nimenomaan antiklerikaalisuudesta, jossa kirkkoa syytettiin Jeesuksen opetusten väärentämisestä. Hän kuitenkin katsoo SDP:n johtohenkilöiden odottaneen puolueen jäseniltä tieteellistä vakaumusta ja elättäneen mielikuvaa ”kunnollisesta johdonmukaisesta sosialidemokraatista, joka oli kyennyt tekemään välinsä selväksi kirkon ja kristillisyyden kanssa eroamalla niistä”. Se, että työväenliikkeen eliitti vetosi agitaatiossa paikoin kristinuskoon, pelkistyy Soikkasen paradigmaan pohjaavassa lähestymistavassa taas yksinomaan taktiseksi varovaisuudeksi, jolla sosialistit tavoittelivat kansan suosiota.⁶⁰

---

59 Rajavuori 2017, 17.

60 Ehrnrooth 1992, 113–114; Pikkusaari 1998, 86–94, 224. Ks. myös Kortekangas 1965, 278–283; Larkio 1967, 11–15; Suodenjoki 2010, 250–251; Polari 2009, 100–103.

Useissa historiantutkimuksissa on korostettu työväenliikkeen aatteellista moninaisuutta ja hajanaisuutta. Esimerkiksi Pertti Haapala on painottanut, ettei työväenliikettä voi pitää kokonaisuudessaan kirkon- ja uskonnonvastaisena.⁶¹ Sekä Soikkanen, Pikkusaari että Ehrnrooth tuovat tutkimuksissaan hyvin esille myös sen, että puolueen viralliseksi poliittiseksi ohjenuoraksi vakiintunut tieteellinen sosialismi ei muodostunut työväenliikkeessä kokonaisvaltaiseksi kaikkien jakamaksi ideologiaksi. Soikkasen luoman paradigman tulokulma on kuitenkin pulmallinen nimenomaan sosialismin käsitteellistämisen osalta. Paradigma mieltää ”oikeaoppisen” tieteellisen sosialismin vakiintuneeksi uskonnon vastavoimaksi ja rajaa kaikki poikkeavat tulkinnat aatteen ulkopuolelle. Kysymys on nähdäkseni edellä kuvatusta Peter Gordonin luonnehtimasta ongelmasta, jossa aatteen on katsottu esiintyvän aitona ainoastaan tiettyssä kontekstissa – tässä tapauksessa työväenliikkeen poliittisen johdon määrittelemänä. Vaikka Soikkasen luoma asetelma ei suoranaisesti arvota työväenliikkeessä yleisiä kristillisen maailmankatsomuksen ja sosialismin yhdistäviä tulkintoja, puolue-eliitin rationaalisuuden korostaminen ruokkii mielikuvaa sivistymättömästä kansasta, joka ei kytkenyt sisäistämään aidon sekulaarin sosialismin periaatteita vaan muokkasi aatteesta irrationaalisen harhaopin.

Kuten historiantutkija Robert Abzug on todennut, suomalaisessa työväenliikkeen tutkimuksessa vallalla oleva lähestymistapa on ollut historiantutkimuksessa perinteisesti valitettavan yleinen. Uskonnon on tulkittu olleen ikään kuin peite, jonka alta on löydettävissä perimmäiset aidot psykologiset, sosiaaliset tai materialistiset motiivit.⁶² Myös suomalaisen työväenliikkeen tutkimuksessa vallalla oleva paradigma on hylännyt lähtökohtaisesti mahdollisuuden, että rationaalisen sosialismin opit sisäistänyt henkilö saattaisi olla samanaikaisesti aidosti uskonnollinen. Uskonnon ja sosialismin kategorisoiminen erilleen rajoittaa huo-

---

61 Haapala 1986, 200–203.

62 Abzug 1994, vii–viii. Ks. myös Markkola 1996, 45.

mattavasti mahdollisuuksia havaita niitä moninaisia aikaistauskintoja, joissa sosialismi ja uskonto sovitettiin yhteen.

Lisäksi Soikkasen esittämä rajausta ”oikeaoppista” sosialismia ajaneesta eliitistä on hyvin kapea ja sukupuolittunut. Mainitessaan lyhyesti uskonnollisten käsitysten sekoittuneen erityisesti naisten tulkintoissa sosialismiin, hän sulkee naiset kategorisesti työväenliikkeen marginaaliin. Pirjo Markkola onkin todennut, että uskonnollisuus on marginalisoinut naisia työväenliikkeen historian tutkimuksessa, sillä naisten miehiä avoimempi uskonnollisuus on usein tulkittu osoitukseksi poliittisen valvotun elämän puutteesta.⁶³ Vahvasti sukupuolittuneesta tutkimusotteesta on seurannut se, että Soikkasen paradigmaan pohjaavassa aatehistoriallisessa tutkimuksessa puolueideologia on rakentunut käytännöllisesti katsoen muutaman johtavassa asemassa toimineen miehen kautta.

Tutkimastani kirjailijakolmikosta erityisesti Hilja Pärssisen rajaaminen sosialistisen ”oikeaoppisen kärkiryhmän” ulkopuolelle on hämmentävää.⁶⁴ Pärssinen saavutti nimittäin kirjailijana ja sosialidemokraattisessa naisliikkeessä tekemänsä työn ohella tunnettuutta yhtenä koko SDP:n näkyvimmistä kansainvälisistä poliitikoista, joka vastasi käytännössä puolueen sosiaalipolitiikan linjasta ja osallistui erittäin aktiivisesti ideologiseen keskusteluun sosialismin ja uskonnon suhteesta. Pärssisen suuresta merkityksestä työväenliikkeen uskontopolitiikan määrittelijänä kertoo esimerkiksi se, että Jussi Pikkusaari on nimennyt puolueessa vakiintuneen uskontoa koskevan linjan ”pärssisläisyydeksi”. Pikkusaari kuitenkin sovittaa muutamaan Pärssisen kirkkoa arvostelemaan tekstiin viitaten pärssisläisyyden osaksi Soikkasen luomaa tulkintakehikkoa, jossa uskonnollisuus rajautuu rationaalisen tie-

---

63 Markkola 1996, 43.

64 Soikkanen mainitsee väitöskirjassaan Pärssisen vain Työläisnaisliiton liittohallinnon kantavaksi voimaksi, joka kirjoitteli aktiivisesti työväenlehtiin. Myös Soikkasen Sosialidemokraattisen Puolueen historiaa käsittelevässä teoksessa Pärssinen jää poikkeuksesta puolueen johtomiesten varjoon. Soikkanen 1961, 214, 220; Soikkanen 1975.

teellisen sosialismin ulkopuolelle.⁶⁵ Työväenliikkeen tutkijoiden vähäinen kiinnostus naissosialistien uskonnollisuuteen johtuu uskoakseni ainakin osaltaan siis vallalla olevasta yleislinjauksesta, jossa on korostunut sosialismin ja uskonnollisen maailmankatsomuksen erillisyyks.

Jako sekulaarin materialistisen maailmankatsomuksen omaksumiseisiin ”oikeaoppisiin” ja uskontoon yhä sekoittuviin ”harhaoppisiin” käsityksiin sosialismista kertoo nähdäkseni enemmän toisen maailmansodan jälkeen hallinneesta kulttuurikeskustelusta kuin vuosisadan alun sosialistien suhteesta uskontoon. Kuten uskontotieteilijä Teemu Taira on todennut, 1960-luvulla keskustelu sekularisaatiosta kiihtyi länsimaissa. Samalla teorian uskonnon katoamisesta ja sen vähenevästä sosiaalisesta merkityksestä modernisoituvassa yhteiskunnassa voimistuivat. Uskonnon merkitystä alettiin vasta myöhemmin pohtia uudella tavalla ja sekularisaatioteoriaa on haastettu uudemmassa tutkimuksessa yhä voimakkaammin. Sekularisaation sijaan Taira puhuu uskonnon notkistumisesta, millä hän tarkoittaa uskonnollisten tapojen ja käytäntöjen monimuotoistumista sekä henkilökohtaiseen arkielämään sulautuvan uskonnollisuuden merkityksen voimistumista perinteisten uskonnollisten instituutioiden kustannuksella.⁶⁶

Tieteenfilosofi ja sosiologi Bruno Latour on todennut muun muassa marxilaisen sekulaarin tieteellisyyden painotusten lukeutuvan osaksi niin sanottua modernia puhdistautumisprosessia, joka on pyrkinyt korostamaan oman aikansa edistystä ja rationaalisuutta suhteessa pysähtyneeksi ja irrationaaliseksi miellettyyn menneisyyteen. Latour korostaa, että rationaalisiksi yleisesti nähdyt tiede ja politiikka eivät ole rajattavissa erillisiksi kategorioiksi, vaan ne muodostuvat todellisuudessa ”hybrideiksi”, jotka punoutuvat yhteen sosiaalisten, kulttuurillisten ja uskonnollisten konventioiden kanssa. Erillään tarkasteltuina esimerkiksi uskonto ja politiikka ovat ”puhdistettuja” yhtenäisiksi tuotettuja

---

65 Pikkusaari 1998, 217–219. Pärssisläisyydestä tarkemmin luvuissa 3.1 ja 4.1

66 Taira 2006, 36–61.

kategorioita, joilla ei ole arkitodellisuudessa vastinetta. Latour on kritisoinut myös historian tutkimuksen tapaa nähdä tietyt tapahtumat ja aatteet murroksina tai vallankumouksellisinä hetkinä, joissa vanhat käsitykset ja ajattelutavat korvautuvat uusilla.⁶⁷

Historiantutkijoista esimerkiksi sukupuolen ja seksuaalisuuden problematiikkaa keisarillisessa Saksassa tutkinut Edward Ross Dickinson on kehottanut tutkijoita ottamaan Latourin kritiikin vakavasti ja purkamaan aatteellisia monoliitteja. Myös Peter Gordon on kritisoinut ajattelutapaa, jossa aatteet on sijoitettu historiaan ikään kuin ne olisivat kuluneet loppuun ja korvautuneet uudella ”paremmalla” aatteella. Latourin tavoin Gordon korostaa, että yksikään aikakausi ei ole itsenäinen ja irrallinen edeltävistä aatteista, eivätkä aatteet ole paikallistettavissa tiettyyn hetkeen tai esiinny puhtaana irti menneestä. Mikäli tarkastelu rajataan vain hetkelliseen aikalaistekstiin ja aatteen ominaispiirteille asetetaan etukäteen tiukat reunaehdot, se nähdään helposti historiatomana ja menetetään mahdollisuus tarkastella aatteen sisällöllistä monitulkintaisuutta, kehitystä ja jatkumoa.⁶⁸

Monet historian tutkijat ovatkin korostaneet, että 1800-luvulta alkaen länsimaissa kiihtynyt sekularisaatio ja kirkon monopoliaseman horjumisen uskonelämän auktoriteettina ei tarkoittanut yksioikoisesti uskonnollisen maailmankuvan väistymistä, vaan uskonnollisen elämän muutosta. Vaikka kirkon valta heikkeni ja tieteen merkitys tiedollisena auktoriteettina kasvoi, uskonto oli yhä merkittävä identiteetin, moraalien ja etiikan määrittelijä.⁶⁹ Historiantutkijat Pirjo Markkola ja Maarit Leskelä-Kärki ovatkin osuvasti todenneet, että ihmisten kategorisoinnista uskonnolliseksi ja epäuskonnolliseksi tulisi historiantutkimuksessa luopua, sillä uskonto limittyi vielä 1900-luvun alussa käytännössä kaikkiin yhteiskunnallisiin teemoihin ja oli näin ollen myös uskonnosta etääntyneille keskeinen keskustelun aihe.⁷⁰

---

67 Latour 2006, 13–83.

68 Dickinson 2014, 307; Gordon 2014, 44–46.

69 Esim. Chadwick 1977, 14–18, 229–239; McLeod 2000, 169–170, 216–218; Braude & Herzog 2009, 5.

70 Markkola 2002, 28; Leskelä-Kärki 2006, 206.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on jo pitkään huomioitu uskonnon ja työväenliikkeen tiivis vuorovaikutus. Esimerkiksi työväenluokan muotoutumista teollistumisen jälkeisessä Englannissa tutkinut E. P. Thompson on katsonut, että ilman uskonnon tarkastelua 1800-luvulla järjestäytyneen poliittisen työväenliikkeen aatehistoriaa on vaikea ymmärtää. Thompson korostaa, että työväenaatteen keskiössä olleet vapauden, veljeyden ja köyhiä kohtaan osoitetun solidaarisuuden ihanteet versoivat herännäiskristillisissä ja muissa suurten kirkkokuntien ulkopuolisissa protestanttisissa uskonnollisissa yhteisöissä jo 1700-luvun lopulla. Euroopan sekularisaatiokehitykseen kriittisesti suhtautunut Owen Chadwick on nähnyt yhteyden jatkuneen aina 1900-luvulle saakka ja todennut sosialismin pohjanneen vankasti kristillisiin perinteisiin. Huolimatta siitä, että fokus siirtyi Marxin ja Friedrich Engelsin (1820–1895) teoreettisen sosialismin myötä yhteiskunnan sosiaaliin ja taloudellisiin rakenteisiin, ateismi saavutti Euroopassa suosiota pääasiassa vain suhteellisen pienen teoreetikoista ja agitaattoreista koostuneen joukon keskuudessa. Osoituksena kristillisestä jatkumosta Chadwick on nostanut esille Saksan vasemmistososialistien ydinryhmään kuuluneen Rosa Luxemburgin (1871–1919) vuonna 1905 julkaistun pamfletin, jossa tämä syytti kirkkoa Kristuksen sanoman hylkäämisestä, mutta ei sanallakaan vastustanut kristillistä uskoa itsessään.⁷¹ Brittiläiseen sosialistiseen Fabian Society’⁷² kuulunutta Charlotte Wilsonia (1854–1944) tutkinut Susan Hinely on hänkin painottanut poliittisten aatteiden ja uskonnon rajojen häilyvyyttä sekä tarkkarajaisen kategorisoinnin ongelmallisuutta. Wilson kannatti sosialismia ja vallankumousta, mutta teki samanaikaisesti kristinuskon motivoimana hyväntekeväisyystyötä. Hinely

71 Thompson 1991, 32–58; Chadwick 1977, 74–85.

72 Fabian Society oli vuonna 1884 perustettu sosialistinen liike, joka korosti luokkataistelun sijaan sivistyneistön johdolla tapahtuvaa vähittäistä siirtymistä sosialistiseen yhteiskuntaan. Liikkeen piirissä vaikuttivat moninaiset uskonto- ja yhteiskuntafilosofiat ja suuri osa sen jäsenistä oli naisia. Monet heistä toimivat myös Fabian Societyn johtopaikoilla, minkä ansiosta naisten aseman parantaminen oli näkyvästi esillä liikkeen ohjelmassa. Ks. Alexander 1988, 1–11.

katsoo, että yksilöt eivät ylipäätään rajanneet itseään kategorioiden sisään, vaan rakensivat identiteettiään omaehtoisten aatteellisten tulkintojen kautta.⁷³

Myös tässä tutkimuksessa analyysin kohteena ovat nimenomaan sosialisteiksi itsensä mieltäneet naiset sekä heidän henkilökohtainen suhteensa uskontoon. Kirjailijoina Pärssinen, Tihlä ja Willman kuuluivat liikkeen sivistyneistöön ja ottivat aktiivisesti osaa sosialismin ja uskonnon määrittelyyn julkisuudessa, joten heidän tekstinsä avaavat yleisemmin näkökulmia 1900-luvun alun naissosialistien uskonnollisuuteen.

Tolstoilaisuus ja teosofia suomalaisen työväenliikkeen kontekstissa

Baptismin ja vapaakirkollisten kaltaisten protestanttisten kristillisten kirkkokuntien rinnalla kirkon valtaa uskonnollisen elämän määrittelijänä alkoivat 1880-luvulta alkaen haastaa teosofia sekä sekulaariin raamatuntulkintaan pohjaava tolstoilaisuus. Ne herättivät nopeasti laajaa kiinnostusta ensin sivistyneistössä, mutta levisivät 1890-luvulla myös työväenliikkeeseen. Tässä tutkimuksessa käsitellen teosofiaa ja tolstoilaisuutta uskonto-käsitteen alla ja pohdin Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kautta niiden merkitystä suomalaisen työväenliikkeen kontekstissa.

Teosofia oli merkittävimpiä suuntauksia 1800-luvun loppupuolelta alkaen kaikissa länsimaissa suurta huomiota herättäneessä uskonnollisessa liikehdinnässä, joka on akateemisessa tutkimuskirjallisuudessa nimetty moderniksi länsimaiseksi esoteriaksi.⁷⁴ Aiheeseen perehtyneet tutkijat ovat painottaneet länsimaista esoteriaa sateenvarjokäsitteenä, jonka alle lukeutuu moninainen joukko erilaisia uskontoon, paranormaaleihin ilmiöihin,

---

73 Hinely 2012, 12.

74 Tässä tutkimuksessa teosofialla tarkoitan ennen muuta Helena Petrova Blavatskyn (1831–1891) ja Henry Steel Olcottin (1832–1907) New Yorkissa Yhdysvalloissa vuonna 1875 perustaman Teosofisen Seuran oppeja. Seuran historiasta ja varhaisvaiheista Suomessa ks. Jokipii 1937, 7–20; Ahlbäck 2000, 128–141; Kaartinen 2017, 172–174; Harmainen 2020, 91–111.

magiaan ja okkultismiin keskittyneitä (sala)seuroja, uskonnollisia yhteisöjä ja oppeja aina myöhäiskeskialta ja renessanssista nykypäivään.⁷⁵

Teosofia ammensi aineksia erityisesti hindulaisuudesta ja buddhalaisuudesta, mutta sen keskeinen tavoite oli sovittaa kristinusko modernisoituvaan maailmaan ja tieteelliseen kehitykseen. Pyrkimys oli venyttää luonnontieteen rajoja materiaalisen todellisuuden ulkopuolelle ja soveltaa tieteellisiä menetelmiä alueilla, joilla tiede ei perinteisesti operoinut. Erityisen keskeisiä teosofeille olivat itämaisista uskonnoista juontuvat opit karmasta ja uudelleensyntymästä, jotka he sovittivat yhteen Charles Darwinin (1809–1882) evoluutioteoriaan. Universumi oli jatkuvassa kehityksen tilassa ja toistuvien reinkarnaatioiden kautta ihmisen evoluutio kulki vähitellen kohti täydellisyyttä, jossa yksilö ei enää ollut riippuvainen fyysisestä ruumistaan. Vertailevan uskonnon- ja kulttuurintutkimuksen avulla teosofit katsoivat voivansa todistaa kaikkien uskontojen olevan lähtöisin yhteisestä alkuuskonnosta ja muinaisesta sittemmin salatusta jumalallisesta viisaudesta. Tieteen ja uskonnon yhdistämällä he pyrkivät rakentamaan kirkon dogmatiikan tilalle kriittistä tarkastelua kestävästä puhtaasta uskonelämästä, jossa ihminen kykeni lähestymään transsendenssia ilman kirkkoinstituutiota.⁷⁶

---

75 Erittäin laajasta aihepiiristä kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta esim. Oppenheim 1985; Dixon 2001; Owen 1989 & 2004; Hanegraaff 1996 & 2012; Treitel 2004; Asprem 2014. Kootusti modernista länsimaisesta esoteriasta historian tutkimuksen näkökulmasta ks. Harmainen 2016b, 28–31; Harmainen & Leskelä-Kärki 2017, 131–137.

76 Oppenheim 1985, 159–168; Owen 2004, 29–45; Treitel 2004, 66–67; Hanegraaff 2012, 369–372; Harmainen 2020, 98–99. Toinen paljon näkyvyyttä myös Suomessa saanut esoteerinen suuntaus oli spiritualismi. Spiritualismilla ja teosofialla oli monia yhteneväisyyksiä. Teosofit pyrkivät kuitenkin tekemään eroa spiritualisteihin esiintymällä rationaalisempina ja tieteellisempänä vaihtoehtona henkien kanavoinnille ja spiritistisille istunnoille. Teosofia myös suuntautui spiritualismia selkeämmin itämaisiin uskontoihin. Järvenpää 2017, 206–208; Järvenpää 2016, 125–134. Spiritualismista ja sen vaikutuksesta Suomessa ks. Holm 2016, 37–104; Kaartinen & Leskelä-Kärki 2020, 53–70.

Kristinuskon reformointiin tähtäsi myös venäläisen kreivi Leo Tolstoin (1828–1910) ajatuksiin perustunut tolstoilaisuus. Tolstoi katsoi kirkon vääristelleen Kristuksen alkuperäistä sanomaa ja luoneen omaa valtaansa pönkittääkseen vaikeaselkoisen dogmaattisen opin lunastuksesta ja pyhästä kolminaisuudesta. Kristuksen sanoma ei toteutunut pappien saarnoissa tai kirkossa rukoilemalla, vaan se konkretisoitui hyvinä tekoina ja lähimmäisenrakkautena. Tolstoin ajattelun kulmakivi oli Raamatussa kuvattu Jeesuksen Vuorisaarnan käsky omistautua rakastamaan lähimmäistään, minkä Tolstoi tulkitsi yleisinhimilliseksi julistukseksi kaikkien ihmisten tasa-arvosta uskontoon ja kansallisuuteen katsomatta. Rakkaudenkäskyn toteuttaminen edellytti omien tarpeiden sivuun heittämistä, eli täydellistä väkivallasta kieltäytymistä, seksuaalista pidättäytymistä sekä maallisen omaisuuden tavoittelun hylkäämistä. Raamattu ja kristinuskko olivat Tolstoille ensisijainen uskonnollisen elämän lähde, mutta hän korosti myös muiden valtauskontojen perustuvan yhdenmukaisille periaatteille.⁷⁷

Sekä Tolstoi että teosofit painottivat rationaalisen kriittisen ajattelun tärkeyttä uskonnollisten kysymysten pohdinnassa. Tolstoilaisia ja teosofejia yhdisti myös käsitys Kristuksesta suurena ”mestarina”, jonka opetukset kirkko oli väärentänyt. Tolstoin ajattelun perustan muodostanut Jeesuksen Vuorisaarnan rakkaudenkäsky toimi eettisenä ohjenuorana myös teosofeille. Tolstoi oli muutoinkin suomalaisille teosofeille merkittävä hengellisen elämän uudistaja, jonka kirkkokritiikkiin ja uskonnollisiin tulkintoihin he usein tukeutuivat. Vuorovaikutus näkyi myös toisin päin ja monet tolstoilaisina tunnetut henkilöt olivat kiinnostuneita teosofiasta. Historiantutkijat Nina Kokkinen ja Antti Harmainen ovat tehneet tolstoilaisuuden ja teosofian vuorovaikutusta konkreettisesti näkyväksi tolstoilaisuuden kuuluisimman suomalaisen sanansaattajan ”Suomen Tolstoina” tunnetun Arvid Järnefeltin (1861–1932) ja teosofian johtohahmon Pekka Ervastian (1875–1934) ajatustenvaihdossa ja ystävyydessä. Kokki-

---

77 Tolstoin ajattelusta ja näkyvyydestä Suomessa ks. Nokkala 1958, 17–53; Jalava 2005, 278–280.

nen on todennut jopa uskonnon sekularisoijana tunnetun Tolstoin itsensä henkilökohtaisesti suhtautuneen teosofien ajatuksiin myötämielisesti. Teosofit kuitenkin yhdistivät kristinuskoon itämaisten ja ”pakanallisten” uskontojen mystiikkaa, mutta painottivat samanaikaisesti uskonnon tutkimuksessa empiiristä tieteellisyyttä. Siinä missä Tolstoi näki Jeesuksen puhtaasti historiallisena henkilönä ja tulkitsi Raamattua konkreettisena elämänoppaana, Kristus oli teosofeille lukuisia inkarnaatioita läpi käynyt karman pyörässä pitkälle edennyt ihmiskunnan opettaja. Raamattua ja muiden uskontojen pyhiä kirjoituksia rinnakkain tutkimalla oli mahdollista päästä selville mestarin todellisesta opista sekä paljastaa totuus ihmisen ja koko universumin perimmäisen olemuksen salaisuuksista.⁷⁸

Teosofia ja tolstoilaisuus ovat työväenliikkeen kontekstissa henkilöityneet vahvasti liikkeen johtohahmoihin 1900-luvun taitteessa lukeutuneeseen kirjailija-toimittaja Matti Kurikkaan (1863–1915) sekä *Työmiehen Illanvietto* -lehden teosofiseen toimituskuntaan. Hannu Soikkanen on nähnyt Kurikan levittämien tolstoilaisten ja teosofisten aatteiden sopineen lopulta kuitenkin huonosti tieteelliseen sosialismiin, jolle SDP:n poliittinen linja vakiintui vuoden 1903 Forssan kokouksesta eteenpäin. Soikkasen mukaan lopullinen pesäero kurikkalaisen tolstoilais-teosofisen sosialismin ja puolueen välillä tapahtui ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja vuonna 1906 Oulussa järjestetyssä puoluekokouksessa, jossa yhä selkeämmin teosofiksi profiloitunut Kurikka käytännössä painostettiin eroamaan puolueesta. Vaikka teosofia Soikkasen sanoin sai vuosisadan alussa myötämielisen vastaanoton työväenliikkeessä, ”[t]eosofiasta ja sosialismista ei muodostunut kuitenkaan elinkelpoista synteisiä”. Hän kuitenkin toteaa, että Kurikan vaikutuspiiriin kuuluneessa Helsingin Sörnäisten työväenyhdistyksessä ja Viipurissa teosofia säilytti asemansa suppeassa piirissä senkin jälkeen, kun se oli puolueessa julistettu harhaopiksi.⁷⁹

---

78 Ks. Kokkinen 2010, 33–41; Harmainen 2010, 86–93. Tolstoilaisuuden ja teosofian yhteydestä ks. myös Jokipii 1937, 12–13; Juva 1960, 296.

79 Soikkanen 1961, 82–83, 158–160, 270–272.

Konkreettisena osoituksena teosofian ja työväenliikkeen erosta on nähty *Työmiehen Illanvietto* -lehden linjassa tapahtunut kehitys. Lehti oli 1900-luvun alun keskeisimpiä kanavia, jonka kautta teosofia levisi suomalaiseseen työväenliikkeeseen. Sen toimituksesta vastasivat vuosina 1902–1904 teosofiasta kiinnostuneet A. B. Sarlin (1860–1919) ja Veikko Palomaa (1865–1933), jotka antoivat runsaasti palstatilaa teosofisille aiheille sekä Suomen tunnetuimmalle teosofille Pekka Ervastille. Teosofian näkyvyys herätti närkästystä lukijoiden suunnalta jo vuonna 1902. Varsinkin teoreettisen sosialismin periaatteisiin selvemmin keskittyviä artikkeleja toivovat puoluejohtajat olivat pettyneitä *Illanvieton* toimituksen teosofiseen linjaan. Loppuvuodesta lehteä kustantava Työväen Sanomalehti Oy linjasi, että lehden linjan oli muututtava eikä teosofiasta tullut enää kirjoittaa *Illanvietossa*. Sarlin ja Palomaa jatkoivat silti toimittajina tuoden yhä esille teosofisia aatteitaan, joskin peitellymmin kuin aiemmin. Vuoden 1904 kesällä Sarlin erotettiin vastaavan toimittajan paikalta ja hänet korvasi luokkatietoisempia sosialistisia artikkeleita vaatinut SDP:n pää-äänenkannattajan *Työmiehen* päätoimittaja Edvard Valpas (1873–1937) sekä puolueen nuori nouseva johtohahmo Otto Wille Kuusinen. Lehti kärsi alkuvuosien jälkeen laskevasta menekistä ja sen viimeinen numero julkaistiin vuonna 1906. Sen korvasi paremmin teoreettisen sosialismin periaatteita noudatteleva *Sosialistinen Aikakauslehti*, jonka sisällöstä vastasivat ensisijaisesti puolueen nuoret johtajat.⁸⁰ Työväenliikkeessä esoteerisista aatevirtauksista kirjoittaneet tutkijat ovat korostaneet Soikkasen tavoin *Työmiehen Illanvieton* linjan muuttumisen ja Kurikan pakkoeron heijastelevan yleisesti sitä, kuinka teosofia vuosisadan alun jälkeen muodostui työväenliikkeessä vain pienen marginaalisen piirin harrastukseksi.⁸¹

Vallitsevan historian tulkinnan mukaan suurlakon jälkeen myös tolstoilaiset aatteet siivottiin ulos puolueesta yhdessä Kuri-

80 Soikkanen 1961, 159–160, 165, 170–171.

81 Jokipii 1937, 23–28; Roininen 1993, 111–115; Pollari 2009, 81–105; Pollari 2012, 48–53; Mikkola & Pollari 2016, 404–406; Järvenpää 2016, 46–50; Järvenpää 2017, 202.

kan edustaman teosofian kanssa. Työväenliikkeen nuoret radiakaalit johtohahmot leimasivat tolstoilaisuuden yksilönvapautta liiaksi korostavaksi anarkismiksi ja utopistiseksi rakkaudenopiksi, joka ei sopinut yhteen sosialismin luokkataisteluperiaatteiden kanssa. Kuten Hannu Soikkanen on kiteyttänyt, suurlakon jälkeen ”[p]asifismi ja tolstoilaisuudesta saadut ihmisrakkauden opit joutuivat syrjään”.⁸²

Teosofia ja tolstoilaisuus onkin nähty eräänlaisena harhapolkuna tai välivaiheena ennen kuin ehta tieteellinen sosialismi vakiintui SDP:ssä johtavaksi ideologiaksi. Näkemys kiteytyy hyvin Jussi Pikkusaaren tutkimuksessa, jossa hän on todennut Soikkaseen viitaten puolueen aatemaailman muuttuneen ”dogmittoman kristillisestä osittain teosofisuuden ja tolstoilaisuuden kautta naturalistisuudeksi”. Erotuksena kirjallisuudentutkimuksessa käytetystä naturalismin käsitteestä Pikkusaari tarkoittaa sillä tieteeseen perustuvaa uskonnollisuudesta täysin irtautuvaa maailmankatsomusta. Tämä piirre erottaa hänen mukaansa naturalismin uskonnollisesta liberalismista, joka pyrki sovittamaan tieteen ja uskonnon yhteen. Määritelmä on yhdenmukainen teologi ja kirkkohistorioitsija Mikko Juvan esittämän naturalismikäsityksen kanssa.⁸³

Pikkusaaren kiteytyksessä tulevat hyvin näkyväksi ne ongelmat, jotka Bruno Latour ja Peter Gordon ovat kritiikeissään nostaneet esiin. Pikkusaaren esittämässä, ja suomalaisen työväenliikkeen aatehistoriassa hyvin yleisessä, tulokulmassa aatteita lähestytään selvärajaisina historiattomina kategorioina, jotka korvautuvat uusilla rationaalisemmiksi miellettyillä aatteilla. Historiaton kategorisointi ei kytke aatteita laajempiin yhteyksiin. Lisäksi se torjuu mahdollisuuden aatteiden vuorovaikutuksesta ja

---

82 Soikkanen 1961, 234; Kauranen & Pollari 2009, 195–196, 202–207, 215–216; Suodenjoki & Turunen 2017, 27. Soikkasta ennen yhdenmukaisen kehityskulun teosofian osalta esittänyt Tolstoin vaikutusta Suomessa tutkinut Armo Nokkala. Tolstoilaisuuden kohdalla hän sen sijaan ei ole yhtä jyrkällä linjalla kuin Soikkanen ja toteaa Tolstoilla olleen yhä paikkansa työväenliikkeen aatemaailmassa Matti Kurikan lähdön jälkeen. Ks. Nokkala 1958, 217–224, 229–234, 244–246.

83 Pikkusaari 1998, 25–29, 86. Vertaa Juva 1960, 266–267.

muokkautumisesta sekä niiden yksilöllisistä tulkinnoista. Kategorisoinnin ongelmallisuus tiivistyy Pikkusaaren käyttämässä naturalismin käsitteessä, jonka hän jäljittää 1800-luvun puolivälin jälkeiseen uskontokeskusteluun.

Näin ymmärrettynä naturalismiteesissä on havaittavissa kaikuja toisen maailmansodan jälkeisessä ilmapiirissä käydyistä keskustelusta yhteiskunnan sekularisaatiosta ja modernin maailman rationaalisuudesta suhteessa menneisyyteen. Tässä keskustelussa teosofien kaltaiset okkultistit ja mystikot saivat helposti pseudotieteilijän ja haihattelijan leiman. 1940-luvun lopulta alkaen uskonnollista fanaattisuutta ruokkivasta mystiikasta ja okkultismista haettiin selitystä esimerkiksi siihen, mistä miljoonia ihmishenkiä vaatineisiin maailmansotiin johtaneet totalitaariset aatteet löysivät itämisalustan. Toisin kuin maailmansodan jälkeiset valistuksen ja tieteen rationaalisuutta korostavat tutkijat ovat esittäneet, teosofian tapaiset liikkeet eivät kuitenkaan olleet masahysteriaa ruokkivia primitiivisiä jäänteitä uskonnollisuudesta tai tieteen irrationaalinen pimeä vastavoima. Moderniin esoteriaan perehtyneet tutkijat ovat todenneet, että huomattavan monet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tunnetuista poliitikoista, kulttuurivaikuttajista ja eturivin tieteilijöistä olivat kiinnostuneita okkultismista, magiasta sekä eri uskontojen yhdistelmien tarjoamista mahdollisuuksista selittää maailmankaikkeuden rakentumista ja ihmisyyden perimmäistä olemusta. Viime vuosikymmeninä tutkijat ovatkin torjuneet toisen maailmansodan jälkeisen kielteisen näkemyksen anakronistisena korostamalla esoteerisissa liikkeissä konkretisoituvaa uskonnon ja tieteen tiivistä rinnakkaista kehitystä sekä niiden vuorovaikutteisuutta menneisyyden aatemaailmassa.⁸⁴

Esoteerisiin aatteisiin tutkimuksissaan keskittynyt uskontohistorioitsija Egil Asprem hahmottaa naturalismin eri tavoin kuin Mikko Juva ja Jussi Pikkusaari. Hän näkee 1800-luvun naturalismin laaja-alaisena ilmiönä, jossa uskonnollisten kokemusten,

---

84 Hanegraaff 1996, 384–401; Hanegraaff 2012, 153–197; Jalava 2005, 275–278; Pasi 2009, 59–68; Rossi 2010, 39–55; Harmainen 2016b, 26–27; 31–32; Strube 2016, 1–7; Harmainen 2020b, 171–173.

poliittisten näkemysten sekä filosofisten ja empiiristen luonnon-tieteellisten teorioiden rajat olivat häilyviä. Myös suomalaisen teosofian pioneeria kenraali C. R. Cederholmia (1818–1903) tutkinut Antti Harmainen on kyseenalaistanut naturalismin käsitteen Juvan ja Pikkusaaren käyttämässä merkityksessä. Harmainen on osoittanut, että naturalismiteesi on omaksuttu suomalaiseen historiankirjoitukseen 1800-luvun loppupuolelta, jolloin sitä käytettiin kirkon apologiassa mitätöimään dogmaattiseen kristinuskoon kohdistuva arvostelu ja mustamaalaamaan teosofian kaltaisia kirkkokuntien ulkopuolisia uusia uskonnollisia aatevirtauksia. Naturalistisiksi mielletyt aatteet eivät todellisuudessa tehneet pesäeroa kristinuskoon, vaan lähestyivät sitä uudella tavalla. Harmainen onkin korostanut jatkumoa kristillisyyden ja teosofian kaltaisten reformististen maailmankatsomusten välillä ja todennut suomalaisen teosofian teologisen viitekehksen rakentuneen 1880-luvulla pitkälti niin sanotun saksalaisen liberaaliprotestantismin (kulttuuriprotestantismin) pohjalle. Harmainen on luonnehtinut teosofiaa kristinuskon esoteeriseksi reformiksi, joka kytkeytyi osaksi laajaa uskonnollista elämää uudelleen määrittelevää liikehdintää.⁸⁵

Liberaaliprotestantismi pyrki irtautumaan liiallisesta mystiikasta ja vastaamaan modernin tieteen uskonnolle asettamaan haasteeseen. Uudet yhteiskuntateoriat ja varsinkin Darwinin evoluutioteoria antoivat vuosisadan loppupuolen teologeille aiheita tarkastella Raamatun totuuksia kriittisesti. Liberaaliprotestanttisen teologian mukaan ristiriitatilanteissa uskonnon ilmoittama totuus oli hylättävä tai arvioitava uudelleen. Tiedettä uskontoon sovittaneet teologit näkivät evoluution osoittavan ihmiskunnan olevan Jumalan ohjaamana matkalla kohti uutta sivistynyttä maailmaa, jossa uskonto muodostui yhä enemmän eettiseksi ohjenuoraksi. Jeesus oli uuden jumalallisen ymmärryksen airut, mutta liberaaliprotestanttinen teologia katsoi hänen olevan inhimillinen olento ja vain yksi profeetta muiden joukossa. Jeesuksen hahmossa konkretisoitui silti kristinuskon ideaali, jota elämässä

---

85 Asprem 2014, 9–10, 67–80; Harmainen 2018, 5–14; Harmainen 2020, 102–105; Harmainen 2010, 33–41; Harmainen 2014, 381–392.

tuli tavoitella. Liberaaliprotestantismia nimitettiin myös kulttuuriprotestantismiksi, sillä se painotti uskonnon kulttuurisidonnaisuutta. Saksa oli kulttuuriprotestantismin elinvoimaisin keskus ja saksalaiset teologit erittäin merkittäviä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun humanismille. Harmainen on todennut liberaaliprotestantismin tarjonneen argumentit kirkkoinstituution arvosteluun hylkäämättä kristillisen teologian perustotuuksia. Kritiikki ei tarkoittanut uskonnosta irtautuvaa naturalismia, vaan universaalin puhtaan uskonnollisen totuuden saavuttamista. Liberaaliprotestantismi pohjasi sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen sekä kriittiseen ajatteluun ja näin ollen vetosi myös poliittiseen vasemmistoon.⁸⁶

Antti Harmainen on kritisoinut työväenliikkeen historiankirjoitusta myös siitä, että teosofia on henkilöitynyt liiaksi Matti Kurikkaan. Harmainen on katsonut, että *Työmiehen Illanvieton* ympärillä käyty kiista ja puolueen johtomiesten toiminta eivät olleet yksiselitteinen osoitus teosofian marginalisoitumisesta. Lehden levikin merkittävä lasku tapahtui nimenomaan teosofisten aiheiden vähennyttyä linjan muutoksen jälkeen. Osoituksena teosofisten aatteiden jatkuvuudesta Harmainen pitää esimerkiksi toimittajan paikalta erotetun Veikko Palomaan puhujamatkoja, joilla hän vieraili useilla paikkakunnilla pitämässä teosofisia esitelmiä työväenyhdistyksissä.⁸⁷

Tässä tutkimuksessa osoitan Pärssisen, Tihlän ja Willmanin avulla, että suomalaisessa sosialismissa ei ollut kysymys Pikku-saaren esittämästä naturalismista ja materialistisen maailmankatsomuksen ylivertaisuudesta. Teen näkyväksi sen, että sosialismi asettui teosofian sekä sen kanssa tiiviissä vuorovaikutuksessa olleen tolstoilaisuuden kanssa osaksi samaa liberaaliprotestanttista jatkumoa, jonka tavoitteena oli reformoida kristinusko vastaamaan alkuperäistä Kristuksen ilmoittamaa totuutta ja rakentaa uusi yhteiskunta sen pohjalle.

---

86 Harmainen 2018, 5–14. Liberaaliprotestantismista ks. myös McGrath 1999, 115–117, 394–395; Vainio 2014, 10–11.

87 Harmainen 2010, 74–84. Palomaan puhujamatkoista myös Jokipii 1937, 36–37.

Suomalaisen työväenliikkeen historiankirjoituksessa esittä-mäni sosialismin, teosofian ja tolstoilaisuuden yhteyden jatku-vuutta painottava näkökulma on poikkeuksellinen. Viime vuosi-kymmenten kansainvälisissä tutkimuksissa sosialismin yhteydet uusiin hengellisiin aatevirtauksiin on kuitenkin tuotu ilmi yhä uudelleen. Esimerkiksi 1900-luvun taitteen teosofiaa Ranskassa tutkinut Julian Strube on todennut sosialismin ja teosofian kie-toutuneen toisiinsa ja teosofien osallistuneen aktiivisesti kes-kusteluun sosiaalisesti oikeudenmukaisesta maailmasta. Vaikka teosofit vierastivat ajatusta puhtaasti materiaalisesta maailmasta, teosofian yhteiskunnallinen viitekehys rakentui Struben mukaan juuri sosialismin kautta. Myös brittiläistä okkultismia tutkineet Joy Dixon ja Alexandra Owen ovat korostaneet esoteeristen aat-teiden ja vasemmistoaktiivismin yhteyttä. 1800-luvun lopulla teo-sofia jäsenyi tiiviisti osaksi poliittista liikehdintää ja nimenomaan sosialismi oli monille uuden aikakauden saapumista enteilevä henkinen aate. Muun muassa monet sosialistisen Fabian Societyn jäsenistä liittyivät myöhemmin Teosofiseen Seuraan. Heistä kuu-luisin oli seuran presidentiksi vuonna 1907 noussut Annie Besant (1847–1933), joka kannatti monia sosialistien ajamia poliittisia uudistuksia, kuten raskaudenehkäisyä, säännellyn prostituution lakkauttamista ja vaati lasten ja naisten hyväksikäytön lopetta-mista työmarkkinoilla.⁸⁸

Teosofia ei ollut irrationaalista uskoa yliluonnolliseen, vaan kytkeytyi modernisoituvan maailman jäsentämisprosessiin. Teosofisen Seuran johtoon nousseen Annie Besantin sanoja lai-naten Owen painottaa, että kyse oli yli-inhimillisestä (superhu-man), mutta ei yliluonnollisesta (supernatural). Owenin mukaan esoteerisiin aatevirtauksiin lyötiin paradoksaalisesti irrationaali-suuden leima, vaikka ne nimenomaan lähestyivät henkimaailmaa ja uskonnollisia kysymyksiä modernin tieteen keinoin. Tuhannet ihmiset kiinnostuivatkin teosofian edustamista okkultistisista liikkeistä siksi, että ne antoivat pitäviä todisteita toisen todelli-suuden olemassaolosta sekä ohjeita hyvinvoivan yhteiskunnan

---

88 Strube 2017, 581–588; Dixon 2001, 45–46, 62–63; Owen 2004, 23–27. Ks. myös McLeod 2000, 163–164.

rakennustyöhön. Teosofit etsivät tietä parempaan maailmaan. Sen löytäminen edellytti subjektiivista itsetutkimusta ja aistimaa-ilmalta piiloutuvan todellisuuden paljastamista.⁸⁹

Joy Dixon on puolestaan korostanut 1900-luvun taitteen sosialistisen liikkeen olleen kokoelma erilaisia aatteita ja maailmankatsomuksia. Hänen mukaansa myöhemmät sosialismin tieteellisyyttä painottavat tulkinnat ovat kuitenkin muovanneet sosialismin historiankirjoitusta virtaviivaisemmaksi. Esimerkiksi sosialismin, feminismin ja teosofian Dixon toteaa kytkeytyneen aikalaisten ajatus- ja kokemusmaailmassa osaksi samaa poliittista kamppailua, vaikka historian tutkijat ovat lähestyneet niitä myöhemmin erillään toisistaan. Dixon on myös todennut, että 1900-luvun taitteen jälkeen naisten osuus esoteerisissa liikkeissä lisääntyi. Aktiivisten naisten osuuden kasvu johtui siitä, että esoteeriset aatevirtaukset tarjosivat naisille väylän uskonnollisuuden kanvointiin miesjohtoisen kirkon ja poliittisiksi profiloituneiden liikkeiden ulkopuolella. Annie Besantin nousu Teosofisen Seuran presidentiksi osoittaa hyvin sen, kuinka naiset saattoivat kohota esoteerisissa liikkeissä johtavaan asemaan. Sosialistitaustainen Besant vahvisti entisestään teosofian naisille tärkeää yhteiskunnallista ulottuvuutta, mikä ymmärrettävästi lisäsi teosofian vetovoimaa juuri naisten keskuudessa. Dixonin mukaan teosofiasta kiinnostuneiden naisten kasvanut määrä suhteessa miehiin on kuitenkin vahvistanut käsitystä yhteiskunnan sekularisaatiosta 1900-luvun alussa, sillä naiset on perinteisesti käsitetty miehiä uskonnollisemmiksi ja tunteellisemmiksi. Rationaalisempien miesten on katsottu menettäneen kiinnostuksensa teosofiaan ja suunnanneen mielenkiintonsa tieteellisempiin aatteisiin. Dixon toteaaakin, että erityisesti naisia puhutellutta besantilaista teosofiaa on luonnehdittu uusteosofiaksi (neo-theosophy), mikä on ennen 2000-lukua vähentänyt akateemisten tutkijoiden kiinnostusta teosofiaa kohtaan.⁹⁰

---

89 Owen 2004, 238–257.

90 Dixon 2001, 62–69, 85–86, 121–124.

Nykytutkimuksessa naisten kiinnostus esoteriaan on herättänyt kiinnostusta. Pohjoismaissa Besantin vaikutus on havaittu muun muassa tunnetun ruotsalaisen sosialistiagitatori Kata Dalströmin (1858–1923) aatemaailmassa. Dalström suosi voimakkaasti kirkkoa ja vaati uskonnon julistamista yksityisasiaksi, mutta korosti sosialismin olevan sopusoinnussa kristinuskon kanssa. Hänelle Jeesus käsitteellistyi sosialismin perustajaksi, jonka esimerkkiä seurasivat myös modernit aatetoverit. Muinaisen viisauden lähteen Dalström löysi kuitenkin itämaisista uskonnoista, ennen kaikkea buddhalaisuudesta. Dalströmin elämäkerran kirjoittanut Gunnela Björk toteaa Dalströmin teosofian herättäneen paikoin kummeksuntaa, mutta katsoo hänen saaneen suurimman osan Ruotsin sosialidemokraateista uskonnollisten linjaustensa taakse. Dalström toimii erinomaisena esimerkkinä siitä, kuinka kitkattomasti teosofia ja uskonto olivat lopulta sovittavissa sosialismiin 1900-luvun taitteen aateilma-
piirissä. Myös Suomessa hyvin vaikutusvaltainen Dalströmin läheinen ystävä ja aatteellinen vaikuttaja Ellen Key (1849–1926) oli hyvin kiinnostunut itämaisista uskonnoista sekä Annie Besantista ja Saksan Teosofisen Seuran johtohahmosta Rudolf Steineristä (1861–1925).⁹¹

Suomessa kiinnostus esoteerisia aatteita kohtaan on akateemisessa tutkimuksessa virinnyt etenkin viimeisten kahden vuosikymmenen aikana ennen kaikkea henkilöhistoriallisten tutkimusten yhteydessä. Esoteerisilla aatteilla oli merkittävä vaikutus suomalaisiin kulttuuripersonoihin, kuten Akseli Gallen-Kallelaan (1865–1931), Pekka Haloseen (1865–1933), Hugo Simbergiin (1873–1917) ja Sigurd Wettenhovi-Aspaan (1870–1946) sekä Olly ja Otto Donneriin.⁹² Suomen Teosofisen Seuran johtohahmoihin kuuluneen opettaja Maria Ramstedtin (1852–1915), kirjailijoiden Helmi Krohnin (1871–1967) ja Kersti Bergrothin (1886–1975) sekä kuvataiteilija Ester Heleniuksen (1875–1955)

91 Björk 2017, 40–41, 53–55, 66–69, 89–90, 170–182; Hällström, Jansson & Pironi 2016, 8–14; Grandi 2016, 50–51.

92 Kokkinen 2019; Von Boguslawski & Westerlund 2018, 269–277; Pitkälä 2010.

kautta tutkijat ovat puolestaan osoittaneet spiritualismin ja teosofian kaltaisten uskonnollisten aatevirtausten muovanneen merkittävästi 1900-luvun alun suomalaisten naispuolisten kulttuuri-vaikuttajien maailmankatsomusta.⁹³ Annie Besantin teosofisten aatteiden heijastumista Suomen poliittiseen elämään on puolestaan tutkinut Marjo Kaartinen opettaja-kansanedustaja Vera Hjeltiä (1857–1947) käsittelevässä artikkelissaan. Kaartinen on osoittanut teosofian olleen muun muassa lasten ja naisten asemaa parantavaan lainsäädäntöön huomattavasti vaikuttaneen Hjeltin politiikan kiinnekohta.⁹⁴

Esoteeristen ja tolstoilaisten aatteiden vaikutusta suomalais-ten naissosialistien aatemaailmaan ei ole kuitenkaan tutkittu omia ja Antti Harmaisen kanssa tekemiämme avauksia lukuun ottamatta.⁹⁵ Esoteeristen ja tolstoilaisten aatteiden sivuuttaminen on nähdäkseni seurausta edellä kuvatusta työväenliikkeen historian tutkimuksen uskonnon ulossulkevasta sukupuolittuneesta tutkimusparadigmasta. Väitän, että näkökulman siirtäminen suomalaisten naissosialistien aatemaailmaan monipuolistaa käsitystä teosofian, tolstoilaisuuden ja sosialismin limittymisestä ja osoittaa, että sosialistien irtisanoutuminen teosofiasta ja tolstoilaisuudesta ei muodostunut niin absoluuttiseksi kuin historian tutkimuksissa on esitetty.

---

93 Ks. Harmainen 2013, 71–105; Leskelä-Kärki 2006, 246–291; Mahlamäki 2018, 69–77; Palin 2017, 225–239.

94 Kaartinen 2017, 170–182.

95 Ks. Kemppainen 2017, 184–196; Harmainen & Kemppainen 2020, 20–32; Kemppainen 2015, 43–44; Kemppainen 2011, 64–72.

1.3. Työväenliikkeen naiskirjailijoiden toiminta ja aikaisempi tutkimus

Runoilija-poliitikko Hilja Pärssinen

Keski-Pohjanmaan Halsualla pastori Karl Lindbergin ja hänen vaimonsa Anna Elisabethin vuonna 1876 syntynyt tytär Hilja oli viisilapsisen perheen kuopus.⁹⁶ 1888 kuolleen fennomaani-isän innoittamana hän muutti vasta 13 vuotiaana ruotsinkieliseltä Halsualta Ouluun suomenkieliseen tyttökouluun, koska lähialueilla oli mahdollista opiskella ainoastaan ruotsiksi. Oulussa kieliä opiskellut ja raittiusaatteesta innostunut Hilja sai koulunsa päätökseen vuonna 1894, minkä jälkeen hän toimi opettajan sijaisena Ylivieskassa. Saman vuoden syksyllä hänet hyväksyttiin opiskelemaan kansakoulunopettajaksi Sortavalan seminaariin Suomen suuriruhtinaskunnan itärajan tuntumaan. Seminaarissa suomalaisuusaate konkretisoitui nimenvaihdoksi, kun Hilja vaihtoi sukunimensä Lindgrenistä Liinamaaksi. Liinamaasta muodostui hänen taiteilijanimensä (myös Liinamaa-Pärssinen), jolla hän signeerasi myöhemmin runoteoksensa. Sortavalasta Hilja Liinamaan tie vei Helsingin pitäjään, josta hän vastaanotti opettajan viran. Työnsä ohella hän toimi aktiivisesti raittius- ja nuorisoseuroissa. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen lisäksi Liinamaa kiinnostui viimeistään Helsingin pitäjässä viettämiensä vuosien aikana opiskelutoveristaan ja opettajakollegastaan Jaakko Pärsisistä (1872–1957), jonka kanssa hän solmi avioliiton vuoden 1899 toukokuussa. Opettajatyö ei ollut ainoa pariskuntaa yhdistävä tekijä, sillä Hiljan tavoin myös Jaakko tunsii raittiusaatteen omakseen. Tuore aviopari kiersi ahkerasti Etelä-Suomessa ja Viipurin alueella esitelmöimässä alkoholin haitoista ja raittiudesta.⁹⁷

---

96 Perheen nuorin poika ja kolmantena kuudesta lapsesta syntynyt Väinö Joel kuoli vain kolmevuotiaana ennen Hiljan syntymää. Lindgrenin sisaruksista ks. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 356–357.

97 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 14–64. Raittiuslehti *Kylväjä* kertoi Pärsisten kiertäneen kesän 1899 puhumassa Raittiuden Ystävien 36 tilaisuus-

Raittiusliike oli 1800-luvun lopulla hyvin tyypillinen kansalaisjärjestäytymisen muoto ja se kokosi joukkoja sekä porvaristosta että työväestöstä. Raittiusliike keräsi riveihinsä runsaasti tilatonta väestöä ja työläisiä muodostaen organisoitumis pohjaa poliittiselle työväenliikkeelle. Myös naiset olivat raittiusseuroissa runsaslukuisesti edustettuina, minkä johdosta Irma Sulkunen on luonnehtinut raittiusliikettä 1900-luvun taitteen vahvimaksi naisjärjestöksi. Raittiusliikkeessä profiliaan nostivat monet työväenliikkeen aktiivit, jotka myöhemmin määrittelivät työväenluokan ihanteita.⁹⁸ Hilja Pärssinen kuului juuri raittiusseuran riveistä työväenliikkeen johtoon nousseisiin henkilöihin, jotka osallistuivat voimakkaasti työläisihanteen normittamiseen. Pärssinen oli kuitenkin lähtöisin keskiluokkaisesta kodista eikä hänellä ollut työläistaustaa, mikä tekee hänestä poikkeuksellisen työväenliikkeen naisjohtajan.

Taustansa perusteella Hilja Pärssisen olisikin voinut kuvitella löytävän poliittisen kotinsa porvarillisista naisjärjestöistä, mutta hän alkoi tuntea sosialismin omaksi aatteekseen 1900-luvun alkuvuosina Viipurin Tiiliruukissa, josta he miehensä Jaakon kanssa saivat opettajan virat. Kapitalismin tuottamat epäkohdat konkretisoituivat Pärssisille työläiskotien kurjuudessa.⁹⁹ Poliittinen ura sai nostetta Viipurin Talikkalan työväenyhdistyksestä, jonka naisosaston rahastonhoitajaksi hänet valittiin vuonna 1901. Samalla Pärssinen liittyi myös jäseneksi Suomen Työväenpuolueeseen, joka nimettiin Forssan kokouksen ohjelmavahvistuksen yhteydessä Suomen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi. Jo vuonna 1902 Pärssinen kohosi Talikkalan naisosaston puheenjohtajaksi ja luotsasi sen osaksi valtakunnallista Suomen Työläisnaisliittoa (1906 alkaen Sosialidemokraattinen naisliitto). Samana vuonna Turussa liitto valitsi edustajakokouksessaan Pärssisen puheenjohtajakseen, minkä jälkeen hän alkoi kehittää määrätietoisesti työ-

---

nessa, joihin oli kerääntynyt yhteensä 4475 kuulijaa. *Kylväjä* 42/1899, 335 & 44/1899, 351.

98 Sulkunen 1986, 260–272; Sulkunen & Alapuro 1987, 142–152; Sulkunen 1987, 157.

99 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 69–84; Kilpi 1967, 128–129.

läisnaisliiton toimintaa. Mallia liikkeen ohjelmaan Pärssinen haki Saksan sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmosta Clara Zetkinistä (1857–1933) ja hänen toimittamastaan *Die Gleichheit* (yhdenvertaisuus) -lehestä. Saksa oli sosialismin johtava maa ja Pärssinen käännöksinä aatteet levisivät myös Suomeen. Pärssistä onkin työväen naisliikettä tarkastelevassa tutkimuksessa kutsuttu liikkeen kansainvälisyyskehityksen johtajaksi, joka määritteli sen ohjelman vastaamaan saksalaisten sosialistien linjaa.¹⁰⁰ Puheenjohtajana Pärssinen solmi laajat verkostot tunnettuihin sosialisteihin ja ystävystyi muun muassa SDP:n ensimmäisen puheenjohtajan Nils Robert af Ursinin (1854–1936) kanssa. Ursinin jättäytyttyä sivuun puoluepolitiikasta vuonna 1908 Pärssinen toimi hänen yhdyshenkilönään ja työnsä jatkajana puolueessa.¹⁰¹

Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuduttua Pärssinen valittiin yhdessä kahdeksan muun sosialidemokraatteja edustaneen naisen kanssa kansanedustajaksi ensimmäisissä vuonna 1907 järjestetyissä eduskuntavaaleissa, joissa sosialidemokraatit saivat murskavoiton ja 80 edustajapaikkaa. Hän oli sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän koulutetuin nainen, sillä kaikki muut ryhmän naiset olivat palvelijattaria tai käsityöläisiä. Pärssinen uusi paikkansa eduskunnassa kaikissa ennen vuoden 1918 sisällissotaa järjestetyissä vaaleissa, mikä kertoo hänen nauttimastaan suosiosta. Kansanedustajana hän keskittyi pitkälti puolueohjelmassa määriteltyihin linjauksiin työläisten ja ennen kaikkea naisten ja lasten työolosuhteiden parantamiseksi. Pitkäaikaisia Pärssisen ajamia aloitteita olivat oppivelvollisuuden säätäminen, turvakodit aviottomille äideille ja heidän lapsilleen, siviiliavio-liitto, kieltolaki sekä täydellinen uskonnonvapaus. Pärssinen oli mukana lähes kaikissa sosialidemokraattisten naisten tekemien aloitteiden valmistelutyössä, vaikka niistä osa kirjattiinkin muiden edustajien nimiin.¹⁰²

---

100 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 90–93, 109–118, 127–128; Hentilä 1989, 171–172; Lähteenmäki 1989, 141–142; Asikainen 1994, 45–47.

101 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 192–194; Rahikainen 1985, 237.

102 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 124–126, 159–180.

Hilja ja Jaakko Pärssisen hääkuva vuodelta 1899. Kuva Työväen Arkisto (TA 28486).

Pärssinen ja hänen työnsä saivat tunnustusta myös kansainvälisesti. Hän toimi Zetkinin *Die Gleichheit* -lehden kirjeenvaihtajana ja vastasi sosialidemokraattisen naisliikkeen yhteyksistä Keski-Eurooppaan. Pärssinen oli Suomen edustaja vuonna 1907 Stuttgartissa järjestetyssä toisen internationaalien kokouksessa yhdessä *Työmies*-lehden päätoimittajan Edvard Valppaan kanssa. Internationaalien yhteydessä järjestettiin myös kansainvälinen sosialistien naisten kokous, jossa Pärssinen valittiin yhdeksi kolmesta sihteeristä. Stuttgartissa Pärssinen tutustui kansainvälisen sosialismin johtajiin ja ystävystyi muun muassa venäläisen sosialistisen naisliikkeen edustajan Aleksandra Kollontain (1872–1952) kanssa. Kollontai oli bolsevikkien Suomen asioiden asiantuntija ja hänellä oli laajat yhteydet suomalaiseen työväenliikkeeseen. Pärssinen ja Kollontai olivat sihteerin tehtävissä myös seuraavan internationaalien kokouksessa Kööpenhaminassa vuonna 1910. Pärssinen avasi yhteydet myös Englantiin. Hän vieraili Lontoossa vuonna 1913 työläisnaisille perustetussa August Bebelin (1840–1913) mukaan nimetyssä Bebel House -opistossa. Matkalla hän vietti aikaansa Kollontain kanssa. Naisten väliset keskustelut naisen asemasta näkyivät Kollontain vuonna 1916 julkaisemassa teoksessa *Yhteiskunta ja äitiys*. Kollontai ja Pärssinen tekivät yhteistyötä aina Venäjän vuoden 1917 lokakuun bolsevikkivallankumoukseen saakka.¹⁰³

Kansanedustajatoimensa ja kansainvälisten edustustehtäviensä ohella Pärssinen oli työväenliikkeen tunnetuimpia puhujia ja kiertävien agitaattoreiden kouluttaja.¹⁰⁴ Hän organisoii lapsille ja nuorille suunnattua Ihanneliitto-toimintaa ja vastasi yhdessä Miina Sillanpään kanssa sosialidemokraattisen naisliikkeen lehden *Työläisnaisen* toimituksesta. Lehti keskittyi pitkälti naisia kiinnostaviin sosiaali- ja perhepoliittisiin kysymyksiin. 1910-luvulle tultaessa kansanedustajan työ ja lukuisat järjestö- ja toimitustehtävät alkoivat ilmeisesti käydä liian raskaaksi ja Pärssinen pyrki vähentämään työmääräänsä keskittymällä toimintaan omassa

---

103 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 132–142; Katainen 2013, 47–49, 81–87; Lähteenmäki 1989, 142–146; Oikarinen 1997, 130–131.

104 Ehrnrooth 1992, 327–328.

vaalipiirissä Viipurissa. Hän pyysi vuonna 1910 eroa Ihanneliiton toimikunnasta, mutta jatkoi liiton järjestämien kurssien ohjaajana aina vuoteen 1913 asti. Vuonna 1912 Pärssinen jätti myös taloudellisista vaikeuksista kärsivän *Työläisnaisen* toimitussihteerin tehtävät. Uupumuksen lisäksi syynä eroon saattoivat olla henkilökohtaiset ristiriidat toimituksen sisällä.¹⁰⁵

Työläisnainen ja sen liitteenä julkaistu *Ihanne*-lehti ajautuivat vararikkoon ensimmäisen maailmansodan alettua, kun sodan aiheuttama pula lamautti toiminnan ja *Työmies*-lehti eväsi julkaisun jatkamiseen pyydetyn lainan. Tämän jälkeen lehdestä voitiin julkaista enää satunnaisia joului- ja kevätnumeroita, joiden toimitusvastuu oli Pärssisellä. Vuoden 1917 vallankumoukset saivat Pärssisen jälleen aktivoitumaan järjestötoimintaan.¹⁰⁶ Hänen toimittamanaan myös *Työläisnainen* yritti aloittaa julkaisutoiminnan vuoden 1918 alussa uudelleen, mutta sisällissota keskeytti julkaisun yhden numeron jälkeen. Mieheensä Jaakon kanssa hän oli organisoimassa myös Sosialidemokraattisen opettajaliiton perustamista.¹⁰⁷

Vallankumouksen käynnistyttyä tammikuussa 1918 Pärssinen oli yksi kahdeksanhenkisen lakivalmisteluvaliokunnan jäsenestä, jonka tehtävänä oli muotoilla lait hallitusta vastaavan kansanvaltuuskunnan lainsäädäntötyölle. Vallankumous ei edennyt toivotulla tavalla ja punaisten hallintokoneisto oli tehoton, joten maaliskuun alussa kansanvaltuuskunta uudisti organisointiaan. Osana uudistusta perustettiin sosiaaliasiainosasto, jonka kansanvaltuutetuksi valittiin Pärssinen. Valinta oli merkittävä sikäli, että Pärssisestä tuli sen myötä sisäasiain toiseksi kansanvaltuutetuksi valitun Hanna Karhisen (1878–1938) kanssa ensimmäinen ministeritason tehtävissä toiminut suomalaisnainen.¹⁰⁸

---

105 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 147–148; Kilpi 1944, 184–185; Kilpi 1967, 145–146.

106 Osuuskunta Työläisnainen hallinnon kokousten pöytäkirjat 1913–1923, 7.8.1914; 29.4.1916; 17.1.1917. Osuuskunta Työläisnainen arkisto, TA

107 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 203–205. Ks. myös *TN* 1/1918.

108 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 211–217; Rinta-Tassi 1986, 162, 172.

Vallankumouksen epäonnistuttua ja punaisten tappion käytyä ilmeiseksi Pärssinen pakeni miehensä Jaakon kanssa Venäjälle. Bolševikkivallankumouksen keskellä myös Venäjä oli sekasortoisessa tilassa, joten Pärssiset yrittivät päästä turvallisempaan maahan. Noin puolitoista vuotta kestäneen pakomatkan jälkeen he antautuivat syksyllä 1919 virolaisille viranomaisille, jotka toimittivat heidät takaisin Suomeen. Hilja Pärssinen sai maanpetoksesta 12 vuoden vankeustuomion, mutta hänet armahdettiin jo vuonna 1923. Tuomio vei kuitenkin kansalaisoikeudet vielä viideksi vuodeksi, mikä esti häntä toimimasta poliittisissa tehtävissä.¹⁰⁹ Täysivaltaiset kansalaisoikeudet takaisin saatuaan Pärssinen palasi eduskuntaan vuoden 1929 vaaleissa ja toimi kansanedustajana aina vuoteen 1935, jolloin hän menehtyi rintasyöpään.¹¹⁰

Vaikka Pärssinen oli kiistattomasti keskeisin sosialidemokraattisen naisliikkeen politiikkaan vaikuttanut ideologi ennen sisällissotaa, hän on jäänyt historiankirjoituksessa Miina Sillanpään varjoon. Yksi merkittävä syy tähän on varmasti Pärssisen osallisuus sisällissodan vallankumoushallitukseen sekä siitä seurannut maanpetostuomio, jotka tahrasivat hänen mainettaan ja estivät häntä toimimasta poliittisissa tehtävissä 1920-luvulla. Sillanpää taas jättäytyi julkisesti syrjään vallankumouksesta ja pystyi sovittelevana poliitikkona rakentamaan poliittista uraansa sodan jälkeen.¹¹¹ Siinä missä Sillanpäästä on kirjoitettu lukuisia elämäkerteoksia, artikkeleita ja lehtikirjoituksia, ensimmäisen Pärssisen elämäkerta julkaistiin vasta vuonna 2018.

Historiankirjoitus on nostanut esille ennen kaikkea Pärssisen poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan.¹¹² Pärssisen meriitit ja poliittinen ura suomalaisen sosiaalipolitiikan kehittäjänä ovat mittavat, mutta hän oli myös erittäin tuottelias runoilija. Lehdissä ja albumeissa julkaistujen runojensa lisäksi hän julkaisi yhteensä

---

109 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 218–226, 230–237.

110 Pärssisen elämän loppuvaiheista ks. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 295–317.

111 Sulkunen 1989, 60–63; Sulkunen 1997, 163–172.

112 Esim. Kilpi 1944, 157–200; Kilpi 1967, 121–161; Palmgren 1966, 197–212; Asikainen 1994; Oikarinen 1997, 126–144; Ingman-Toivonen 2008.

yhdeksän erillistä runokokoelmaa, joista seitsemän ennen vuoden 1918 sisällissotaa. Oman runotuotantonsa lisäksi hän käänsi runsaasti ulkomaista kirjallisuutta.¹¹³ Historiantutkijoiden ohella Pärssinen onkin kiinnostanut kirjallisuudentutkijoita. Työväenkirjallisuuden tutkimuksen pioneeri Raoul Palmgren on kuvannut häntä yhdeksi tärkeimmistä 1900-luvun alun työväenliikkeen aaterunoilijoista. Ensimmäisenä varsinaisena Pärssisen sosialistista aatemaailmaa ilmentävänä teoksena Palmgren on pitänyt vuonna 1907 julkaistua *Taistelun tuoksina* -kokoelmaa. Palmgrenin linjoilla on myös kirjallisuudentutkija Aimo Roininen, joka on todennut Pärssisen olleen ajan merkittävimpiä sosialistisia naiskirjailijoita.¹¹⁴ Kati Launis on puolestaan katsonut Pärssisen tuotannon antaneen äänen työläisnaisille, vaikka hän ei itse kuulunutkaan alistettuun työväenluokkaan. Launis on artikkeleissaan korostanut myös sukupuolinäkökulmaa ja todennut Pärssisen nostaneen runoissaan esille ennen kaikkea naisten heikon aseman suhteessa miehiin.¹¹⁵

Vallankumouksellinen näytelmäkirjailija Elvira Willman

Uudessakaupungissa Suomen länsirannikolla vuonna 1875 syntynyt Elvira Willman oli sähköttäjä Johan Gustav Willmanin (1849–1903) ja talonpoikaistaustaisen kättilön Sofia Kristina Juliana Willmanin (os. Björkros) (1855–1938) ensimmäinen lapsi. Alkoholiin taipuvainen isä menetti työnsä ja runsas juominen johti avioeroon. Perheen hajottua Elvira muutti äitinsä ja nuoremman veljensä Väinö Vladimirin (1878–?) kanssa Helsinkiin. Pääkaupungissa Willman valmistui ylioppilaaksi (Helsingfors lyceum för gossar och flickor) kiitettävin arvosanoin vuonna 1894. Valmistumisensa jälkeen hän aloitti Helsingin yliopistossa kielten ja kirjallisuuden opinnot, mutta hän ei suorittanut opin-

113 Pärssisen kattava bibliografia ks. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 358–360.

114 Palmgren 1966, 200–205; Roininen 1993, 316–318.

115 Launis 2008, 321–333; Launis 2008b, 54–80; Launis 2015, 21–25.

tojaan loppuun.¹¹⁶ Willmanin sukulaisten antamien muistitietojen mukaan Willman jätti opintonsa Helsingissä opiskellakseen Pariisissa Sorbonnen yliopistossa, jossa hän suoritti kahdessa lukukaudessa maisterin tutkinnon vuosina 1899–1900. Tiedot opinnoista Ranskassa ovat kuitenkin ristiriitaisia eivätkä muut lähteet vahvista tietoa.¹¹⁷ Willman ei myöskään itse ainakaan teksteissään avannut opiskeluaikansa kokemuksia millään tavoin. Opiskelu- ja passitietojen puutteesta johtuen Willmanista väitöskirjan ja useita artikkeleita kirjoittanut Elsi Hyttinen onkin epäillyt hänen vain käväisseen Pariisissa vuoden 1897 kesällä.¹¹⁸ Varmistus siitä, opiskeliko Willman todella Sorbonnessa ei kuitenkaan ole oleellinen tämän tutkimuksen kannalta.

Teatteriuransa Willman aloitti näyttelijänä, mutta hänen lahjansa olivat enemmän kirjallisella puolella.¹¹⁹ Läpimurtonsa näytelmäkirjailijana hän teki näytelmällään *Lyyli*, joka sai ensi-iltansa vuonna 1903 Kansallisteatterissa. *Lyyliä* ylistettiin sekä porvarillisessa lehdistössä että työväenlehdissä, ja Willmania verrattiin etenkin työväenlehdissä Minna Canthiin (1844–1897). Willman itse ihaili Canthia suuresti, joten vertaus oli varmasti hänelle mieleinen. Imagon rakennus Suomen kuuluisimman naiskirjailijan seuraajana saattoi olla myös hyvin harkittua, sillä Willman sisällytti näytelmiinsä tunnistettavia viittauksia Canthin tuotantoon.¹²⁰

116 Vallinharju 1967, 367; Vallinharju 1962, 17–18.

117 Eloranta 2000, 13–14; Palmgren 1966, 213–214; Vallinharju 1967, 368; Vallinharju 1962, 19–20.

118 Hyttinen 2008, 180–184; Hyttinen 2012, 16–17. Willmanin lähettämät kirjeet lapsuuden ystävälleen Karin Procopéille on päivätty Pariisissa vuoden 1897 kesäkuun ja elokuun välillä. Ks. Max Björksténin arkisto, Åbo Akademi.

119 Tompuri 1952, 14–15. Ks. myös Hyttinen 2012, 50; Vallinharju 1967, 368. Willman esiintyi pienessä sivuroolissa saksalaisen Gerhart Hauptmannin (1862–1949) näytelmässä Majavannahkatürkki. Paavolainen 2018, 466.

120 Ks. Hyttinen 2012, 48, 67–68, 137–138; Hyttinen 2007, xiii–xiv; Paavolainen 2018, 571–573; Vallinharju 1967, 365–366.

Willman sai tukea näytelmälleen Kansallisteatterin perustajalta ja johtajalta Kaarlo Bergbomilta (1843–1906). Bergbomin seuraaja Jalmari Hahl (1869–1929) suhtautui Willmanin näytelmien aatteellisuuteen ja yhteiskuntakritiikkiin kuitenkin nihkeämmin ja kieltäytyi ottamasta Willmanin vuonna 1907 tarjoamaa Helsingin työväenluokan ja prostituoitujen kurjuutta kuvaavaa *Kellari-kerroksessa*-näytelmää teatterin ohjelmistoon. Tapaus johti Kansallisteatterin ja Willmanin välirikkoon. Hylkäyksen seurauksena Willman tuomitsi Kansallisteatterin puoluelaitokseksi. *Kellari-kerroksessa* esitettiin lopulta Sörnäisten työväenlavalla hänen itsensä ohjaamana. Näytelmän siirtäminen työväenyhdistyksen omin voimin pyörittämään teatteriin vakiinnutti Willmanin aseman työväenliikkeen tunnustettuna näytelmäkirjailijana.¹²¹

Sosialismista ja työväenliikkeestä Willman kiinnostui viimeistään 1900-luvun alkuvuosina. Elsi Hyttinen on kuitenkin katsonut hänen aatteellisen vakaumuksensa olleen vuosisadan alussa hyvin häilyvä ja Willmanin liikkuneen sosialismin, anarkismin ja individualistisen liberalismien raja-alueella.¹²² Willmania ei voida pitää ideologisessa suunnanetsinnässään poikkeustapauksena, sillä aatteelliset rajat olivat vuosisadan taitteessa ylipäänsä hyvin häilyviä eivätkä yksilöt sijoittaneet itseään tiukkojen kategorioiden sisään. Kati Launis onkin muistuttanut, että ennen suurlakkoa varsin monet suomalaiset kirjailijat hakivat poliittisia vaikutteita eri suunnista. Koulutetut sivistyneistökirjailijatkin

---

121 Hyttinen 2012, 56, 63–64, 96, 114; Hyttinen 2015, 64–65; Seppälä 2010, 44–45, 302.

122 Hyttinen 2008, 182; Hyttinen 2012, 49–50; Hyttinen 2015, 70. Hyttinen pitää osoituksena Willmanin poliittisen suunnan epävarmuudesta tämän ystäväilleen ja yhteistyökumppanilleen tohtori Maikki Fribergille (1861–1927) vuoden 1905 kesällä Ruotsinpyhtäältä lähettämää kirjettä, jossa Willman totesi viettävänsä kesää maaseudulla levittämässä nuorsuomalaista propagandaa. Hyttinen kuitenkin muistuttaa, että viittaus nuorsuomalaisten agendaan on tulkittavissa myös poliittiseksi hienovaraisuudeksi tai ystävien väliseksi huumoriksi, sillä Friberg profiloitui selkeästi nuorsuomalaiseksi. Lisäksi sosialistien ja nuorsuomalaisten poliittiset agendat olivat monin paikoin lähellä toisiaan. Elvira Willmanin kirje Maikki Fribergille 15.8.1905. KA, Maikki Fribergin arkisto.

Ylioppilas Elvira Willman. Kuva Atelier Kullervo, Mikkeli. Kuva Museo-
viraston kuvakokoelma (HK19720913:1.16).

olivat usein huolestuneita työväen asemasta ja kiinnostuneita sosialismista, mutta vain harvat tunnustautuivat suoranaisesti sosialisteiksi.¹²³ Ylioppilastausta ja kirjailijastatus herättivät epäilyksiä Willmanin sitoutumisesta sosialismiin myös aikalaisissa ja hän joutui todistelemaan vakaumustaan.¹²⁴ Willman profiloitui kin sosialistiksi, joka herätti ristiriitaisia tunteita myös työväenliikkeessä kuin sosialismin vastustajienkin keskuudessa. Mikäli poliittisia aatteita tarkastellaan heuristisinä henkilökohtaisista tulkinnoista riippuvaisina dynaamisina rakennelmina johdannossa esittämäni lähtöajatuksen mukaisesti, en näe mielekkääksi tässä tutkimuksessa arvioida Willmanin sosialistisen vakaumuksen ”aitoutta” tai missä määrin hän oli perehtynyt teoreettiseen sosialismiin. Kuten käsittelyluvuissa tuonnempana käy ilmi, hän ainakin halusi tulla tunnetuksi nimenomaan vallankumouksellisena sosialistina.

Suurlakko oli Willmanille innostava tapahtuma, joka epäilemättä edesauttoi hänen kehitystään radikaaliksi vallankumoukselliseksi. Lakon aikana hän toimi kapteeni Johan Kockin (1861–1915) johtaman punakaartin tehtävissä. Punakaartit eivät hajaantuneet lakon jälkeenkään ja Willman avusti kaartin lehden toimitusta. Hän piti myös puheen kaartin edustajakokouksen päätöksen yhteydessä järjestetyssä juhlassa Hesperian puistossa vuonna 1906.¹²⁵ Hyvin merkittävä tapahtuma Willmanin vallan-

---

123 Launis 2008, 328–329.

124 Esimerkiksi *Työmies*-lehden toimittaja Eero Haapalainen (1880–1937), kyseenalaisti ensimmäisten eduskuntavaalien alla Willmanin pätevyyden sekä hänen sitoutumisensa puolueen aatemaailmaan. Haapalainen asetti epäilyksenalaiseksi jopa sen, oliko Willman edes puolueen jäsen. Willman vastasi Haapalaiselle liittyneensä Sosialidemokraattiseen Puolueeseen sosialidemokraattisten ylioppilaiden liiton kautta. Willman epäili Haapalaisella olevan henkilökohtaisia kaunoja itseään kohtaan. E. Haapalainen. Helsingin sosialidemokratisille valitsijoille. *TM* 20.12.1906; EW [Elvira Willman]: Avoin kirje herra S. Haapalaiselle. *TM* 22.12.1906.

125 Hyttinen 2012, 90–91; Vallinharju 1962, 24; Vallinharju 1967, 370–371; Palmgren 1966, 219–220. Puhujina juhlassa olivat myös venäläinen kirjailija Leonid Andrejev (1871–1919), punakaartin päällikkö Johan Kock sekä SDP:n johtohahmojen joukkoon noussut toimittaja Yrjö Sirola (1876–

kumouksellisen identiteetin luomisessa oli saman vuoden heinäkuun lopussa puhjennut Viaporin kapina, jossa Venäjän armeijan Helsingin osaston miehistö yritti aloittaa sosialistisen vallankumouksen suuriruhtinaskunnan pääkaupungin linnoitusaarilta käsin. Eräissä lähteissä Willmanin mainitaan olleen mukana 1900-luvun maanalaisessa vallankumousliikkeessä ja hänen asuntonsa kerrotaan toimineen tsaarin kaatamiseen tähtäävien kapinallisten kohtauspaiikkana.¹²⁶ Osallisuutta kapinaliikkeeseen on mahdotonta vahvistaa, sillä lähteiden alkuperää ei tutkimuksessa ilmoiteta. Willmanin ihailu Viaporin vallankumousjohtajia kohtaan välittyy kuitenkin hänen vuonna 1917 kirjoittamastaan lehtikirjoituksista sekä näytelmästä *Vallankumouksen vyöryssä* ja juuri ennen sisällissotaa julkaistusta saman nimisestä omaelämäkerrallisia viittauksia sisältävästä novellistaan.¹²⁷ Pitivät tiedot osallisuudesta kapinaan paikkansa tai eivät, varmuudella voi sanoa suurlakon ja vallankumousyrityksen tehneen suuren vaikutuksen Willmaniin.

1936). Punaisen kaartin suuri juhla sunnuntaina 22. p. t. k. Hesperiaassa. TM 21.7.1906.

126 Vallinharju 1962, 71–72; Salomaa 1965, 104–105; Hyttinen 2012, 151. Kapinaliikettä johtivat tykistön upseerit kapteeni Sergei Cyon (1874–1947) sekä luutnantit Arkadi Jemeljanoff (1884–1906) ja Jevgeni Kohanski (1886–1906). Suomalaisena yhdysmiehenä kapinassa toimi suurlakon yhteydessä luotujen punakaartien johtaja kapteeni Johan Kock (1861–1915), jonka oli tarkoitus mobilisoida joukkonsa mantereen puolella vallankumouksellisten tueksi ja organisoida yleislakko. Vallankumous ei edennyt toivotulla tavalla ja kapina kukistettiin nopeasti. Cyonin ja Kock onnistuivat pakenemaan maasta, mutta Jemeljanoff ja Kohanski teloitettiin kapinajohtajina. Kapinasta esim. Salomaa 1965; Nieminen 2017.

127 Ks. Elviira Willman-Eloranta: Sergei Cyon. Muistoja Viaporin kapinasta v. 1906. TM 14.6.1917. Samasta nimestään huolimatta näytelmä ja novelli eivät ole toistensa kanssa yhdenmukaisia teoksia. Kapinan jälkiselvittelyissä teloitettu kapinajohtaja luutnantti Jemeljanoff kuitenkin näyttäytyy sekä näytelmässä että novellissa idealistisena vallankumouksen symbolina ja marttyyrina. Elvira Willman: Vallankumouksen vyöryssä (näytelmä). Elvira Willman-Elorannan arkisto, SKS KIA. Vallankumouksen vyöryssä -teosten analyysistä ja elämäkerrallisista viitteistä ks. Hyttinen 2012, 125–144; Palmgren 1966, 224–226.

Suurlakon jälkeen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuttua Willman pyrki ottamaan näkyvämpää roolia Sosialidemokraattisessa Puolueessa. Kirjoitustyönsä ohessa hän työskenteli *Työmiehen Illanvietto* -viikkolehden toimittajana. Vuoden 1906 syksyllä hänet valittiin Helsingin sosialidemokraattisen nuorisoseuran puheenjohtajaksi ja edustajaksi valtakunnallisen nuorisoliiton perustamiskokoukseen. Tampereella hänet hyväksyttiin 10.12.1906 liiton toimikunnan varapuheenjohtajaksi.¹²⁸ Pidemmällä tähtäimellä Willmanin tavoitteena oli kansanedustajan paikka. Epäilykset hänen sitoutumisestaan puolueen ideologiaan, avoimet ja radikaalit kirjoitukset seksuaalisuudesta ja sukupuolimoraalista sekä henkilökohtaiset erimielisyydet varsinkin Hilja Pärssisen ja muiden puolueen naisliikkeen johtavien jäsenten kanssa aiheuttivat kuitenkin sen, että Willmanilla oli vaikeuksia päästä edes puolueen vaalilistoille tavoittelemaan paikkaa eduskunnassa. Willmanin poliittisen uran katkeamisen taustoja avaavan tarkemmin tutkimuksen ensimmäisessä käsittelyluvussa.

1910-luvun taitteessa Willman ja hänen puolisonsa opettaja-toimittaja ja kansanedustaja Voitto Eloranta hankkivat maatilan nykyisen Espoon alueella sijaitsevasta Leppävaarasta, jonne pariskunta muutti poikansa Voitto Ilmari Elorannan (1907–2002) kanssa. Leppävaarassa perhe harjoitti maataloutta ja piti sikalaa. Voitto Eloranta täydensi perheen toimeentuloa rakentamalla huviloita tilauksesta.¹²⁹ Leppävaarassa perheeseen syntyivät myös tyttäret Marja (1912–?) ja Irja (1917–1918).¹³⁰ 1910-luvulla Willman vetäytyi julkisuudesta. Leppävaaran vuosinaan hän ei juuri kirjoittanut lehtiin tai osallistunut politiikkaan.

Vallankumousvuosi 1917 sai Willmanin aktivoitumaan poliittisesti ja palaamaan työväenlehtien palstoille. Sisällissodan puhkeaminen vuoden 1918 tammikuun lopulla vielä korosti Willmanin vallankumouksellisuutta, mikä tulee hyvin esille hänen sodanaikaisissa lehtikirjoituksissaan. Räväkästä vallankumous-

128 Yhdistysten rientoja. *TM* 11.10.1906; Yhdistysten rientoja. *TM* 28.11.1906; *TM* 15.12. Ks. myös Soikkanen 1961, 221–222.

129 Vallinharju 1962, 28.

130 Eloranta 2000, 189.

retoriikasta olisi mitä suurimmalla todennäköisyydellä koitunut vakavia seurauksia sisällissodan jälkiselvittelyssä ja sodan lopputuloksen ollessa selvillä Willman oli varmasti itsekkin hyvin tietoinen odottavasta kohtalostaan. Hän onnistui matkustamaan lastensa kanssa Kotkaan, josta perhe pääsi viimeisten punaisia pakolaisia kuljettavien laivojen kyydissä siirtymään Pietariin.¹³¹

Tiedot Willmanin loppuelämästä Neuvosto-Venäjällä ovat hajanaisia. Pietarissa hän työskenteli propagandatoimittajana ja runoilijana kommunistisen puolueen kulttuuriosastolla.¹³² Vuonna 1920 aseistautuneen oppositioryhmittymän jäsenet hyökkäsivät Suomen Kommunistisen Puolueen kokoukseen Pietarissa ja surmasivat kahdeksan puolueen jäsentä. Willmanin puoliso Voitto Eloranta kuului murhien pääorganisaattoreihin ja iskuja ennen ”revolverioppositio” kokoontui Willmanin ja Elorannan asunnolla. Vaikka Voitto Eloranta ei itse osallistunut ampumiseen, hän sai murhista ainoana kuolemantuomion, joka pantiin täytäntöön vuonna 1922. Myös Willman joutui syytteeseen osallisuudesta niin sanottuihin Kuusisen klubin murhiin. Kuulustelupöytäkirjan mukaan hän antoi raskauttavan todistuksen miehensä tuomioon esittämällä ”sekapäisen” lausunnon Elorannan yhteyksistä Englannin ja Suomen tiedustelupalveluihin. Epäedullinen lausunto aviomiehestä saattoi olla syynä siihen, että Willman itse vapautui syytteistä.¹³³ Myöhemmin Willman vangittiin kuitenkin uudelleen vakoojana. Hänet teloitettiin Moskovassa ampumalla yli yhdeksän kuukautta kestäneen vankeusran- gaistuksen jälkeen 17.4.1925.¹³⁴

Willmanin kaunokirjallinen tuotanto on kiinnostanut kirjallisuudentutkijoita, jotka ovat tarkastelleet häntä lähinnä naisten kokemia epäkohtia paljastaneena kirjailijana. Yksityiskohtaisimmin Willmanin tuotantoa on tutkinut kirjallisuudentutkija Elsi

---

131 Eloranta 2000, 21–23; Vallinharju 1967, 379.

132 Hyttinen 2012, 155.

133 Etsivän keskuspoliisin Terijoen alaosaston raportti 29.9.1926. EK-Valpo 1, XXXVA2. Kuusisen klubin murhat-kansio, KA. Kuusisen klubin murhista yksityiskohtaisemmin. ks. Salomaa 1991, 31–42.

134 Hyttinen 2012, 156.

Hyttinen.¹³⁵ Willmanin tuotannossa tutkijoissa ehdottomasti eniten mielenkiintoa on herättänyt hänen vapaamielinen sukupuoli- ja seksuaalikritiikkinsä. Esimerkiksi Maarit Vallinharju on kuvannut Willmania aikaansa edellä olleeksi vallankumoukselliseksi kirjailijaksi, joka tuotannossaan nosti esille poikkeuksellisen radikaalilla tavalla kaksinaismoraalin, prostituution ja naisen alistetun aseman. Raoul Palmgren on puolestaan todennut Willmanin olleen liian yksipuolinen ja anarkistinen sopeutuakseen koskaan täysin sosialistien aatemaailmaan. Palmgrenin arvottavan tulkinnan taustalla on juuri Willmanin liian avoin ja jyrkkä sukupuolimoraalin kritiikki.¹³⁶ Uudemmassa kirjallisuudentutkimuksessa näkökulma on ollut vähemmän arvottava ja Palmgrenin tulkintaa kritisoitu yksipuoliseksi ja ahdaskatseiseksi. Esimerkiksi Elsi Hyttinen on todennut Palmgrenin ajan tutkijoille olleen vaikeuksia käsitellä kirjailijoita, jotka kirjoittivat ”väärin” ja jotka silti hyväksyttiin työväenkirjailijoiksi. Hyttinen on tutkinut Willmania myös poikkeuksellisen heteronormatiivisuuden rajoja rikkoneena kirjailijana.¹³⁷

Radikaalisosialisti Hilda Tihlä

Jämsän Juokslahdella Vanha-Tihlän taloon vuonna 1870 syntynyt Hilda Fredrika Joonantytär oli perheen neljästä lapsesta ainoa, joka saavutti aikuisiän. Muistitietojen mukaan hänen isänsä Joonas Juhonpoika (1847–1918) oli useampia taloja omistanut talollinen, joka runsaasta alkoholin käytöstä ja uhkapeleistä seuranneiden velkojen vuoksi menetti lähes koko omaisuutensa. Myös Joonas-isän avioliitto Hildan äidin Fredrika Kallentyttären

135 Hyttinen 2012; Hyttinen 2014, 20–31; Hyttinen 2015, 56–74; Hyttinen & Melkas 2009, 122–137. Willmanista ja hänen tuotannostaan ks. myös: Palmgren 1966, 213–227; Vallinharju 1967, 361–384; Vapaavuori 1989, 269–277.

136 Vallinharju 1967, 377–379; Palmgren 1966, 213, 226–227. Ks. myös Roininen 2007.

137 Hyttinen & Melkas 2009, 122–127, 130–135; Hyttinen 2014, 20–31.

(1849–?) kanssa kariutui 1870-luvun lopulla. Fredrika muutti Jyväskylään käsitöiden opettajaksi ja meni uusiin naimisiin. Isänsä kanssa kahden jäänyt Hilda joutui jättämään syntymäkotinsa ja muuttamaan 9-vuotiaana sukulaisten luokse Kolisevan taloon.¹³⁸

Noin 15-vuotiaana Hilda jätti Keski-Suomen ja muutti Helsinkiin tätinsä luokse. Pääkaupungissa nuori nainen elätti itsensä ompelijana, opiskeli kieliä ja kävi piirustuskursseilla Ateneumin piirustuskoulussa.¹³⁹ 1890-luvun alussa hän tutustui pietarsaarelaiseen postivirkailija Karl Gustaf Georg Nickliniin (1860–1925), jonka kanssa solmi avioliiton vuonna 1893. Avioitumisen yhteydessä Hilda otti käyttöönsä nimen Eugenia Nicklin ja liittyi kreikkalaisroomalaisen seurakunnan yhteyteen. Parille ei tietävästi syntynyt omia lapsia, mutta perheeseen kuului 11.12.1894 syntynyt ottotytär Martta. Raoul Palmgren epäilee Karl Nicklinin olleen Martan biologinen isä, mutta ei tuo esille, mihin hän epäilyksensä perustaa. Näin ollen Palmgrenin teoksen pohjalta tehdyt tulkinnot perheestä ovat vähintäänkin epävarmoja.¹⁴⁰ Mikäli tieto

---

138 Palmgren 1966, 227–228. Arkistosta löytyvän Tihlän tyttären Martta Georgievna Vesikon haastattelun mukaan Joonas menetti omaisuutensa, mutta omisti vararikon jälkeen Sievälän talon, jossa asui loppuelämänsä. Hildan välit isäänsä eivät myöskään katkenneet ja hän vieraili Sievälässä vielä aikuisiälläänkin. Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA.

139 Eino Karhu: Lahjakas kertoja ja romaanikirjailija (Hilda Tihlän satavuotismuistoksi). Neuvosto-Karjala 20.12.1972. Tihlän tytär, Martta Vesikko, on kertonut äitinsä opiskelleen kaupungissa räätäliksi ja perustaneen myöhemmin oman ompelimon, joka oli työllistänyt 2–3 muuta ompelijaa. Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA.

140 Palmgren 1966, 228. Martan biologisen sisaren tyttäreltä, Oili Sarjalta, 17.1.2017 ja 21.5.2018 sähköpostilla saamieni tiedonantojen mukaan Martta oli Oulusta Helsinkiin muuttaneen Anna Amanda Ämmälän (1868–1913) avioton tytär. Sarjan lähettämään kirkonkirjaan Martan kasvattivanhemmiksi on merkitty Eugenia o.s. Ivanovna ja Carl Gustaf Georg Nicklin. Martta ei itse vuonna 1956 tehdyssä äitiään koskevassa haastattelussa tuonut esille olevansa ottotytär. Hän ei siis välttämättä edes itse tiennyt, että Tihlä ei ollut hänen biologinen äitinsä. Myös muissa löytämissäni muistitiedoissa Martasta puhutaan ainoastaan Tihlän ja Nicklinin tyttä-

kuitenkin pitää paikkansa, se tarkoittaisi Nicklinillä olleen avioliiton ulkopuolinen suhde jo ensimmäisen avioliittovuoden aikana. Intiimin suhteen paljastumisen pelko ja avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi ovat voineet olla pariskunnalle hyvin häpeällisiä. Tihlä ja Nicklin saattoivat ottaa lapsen hoiviinsa velvollisuuden tunteesta ja esitellä Martan ulkopuolisille heidän omana yhteisenä tyttärenään. Toisaalta on toki mahdollista, että Tihlän ja Nicklinin suhde oli poikkeuksellisen vapaamielinen eikä Nicklinin ”syrjähyppy” aiheuttanut sen suurempaa dramatiikkaa. Todenäköisimmältä vaihtoehdolta kuitenkin vaikuttaa se, että Nicklin ei ollut Martan biologinen isä. Nicklinit ottivat Martan hoiviinsa yksinkertaisesti siksi, että eivät olleet onnistuneet hankkimaan omia lapsia tai halusivat osoittaa solidaarisuutta aviotonta äitiä ja lasta kohtaan.

Liittyi Nicklineiden ottotyttäreeseen kolmiodraamaa tai ei, he asuivat joka tapauksessa vielä 1900-luvun alkuvuosina yhdessä Helsingin Oulunkylässä. Nicklinit olivat perustamassa työväenyhdistystä paikkakunnalle ja pariskunnan kotitalo toimi yhdistyksen kokoontumispaikkana.¹⁴¹ Uuden vuosisadan alussa myös Eugenia Nicklinin ensimmäiset kirjoitukset julkaistiin työväenlehtien sivuilla. Vuonna 1904 hänen kirjailijanimekseen vakiintui Hilda Tihlä lapsuuden kodin Vanha-Tihlän talon mukaan. Tihlä oli tuottelias kirjoittaja, mutta kirjailijaksi ryhtymiseen rohkaisivat kannustavat kommentit Juhani Aholta (1861–1921), jolle Tihlä oli näyttänyt varhaisia kertomuksiaan.¹⁴² Esikoisteoksensa *Leeni* hän julkaisi vuonna 1907. Yhteensä Tihlä julkaisi ennen sisällissotaa kolme romaania ja kolme kertomuskokoelmaa.¹⁴³

---

renä. Ks. Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956 ja Aura Ivanovna Kiiskisen haastattelu 4.10.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA.

141 Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA.

142 Eino Karhu: Lahjakas kertoja ja romaanikirjailija (Hilda Tihlän satavuotismuistoksi). *Neuvosto-Karjala* 20.12.1972.

143 Vuonna 1910 ilmestyneen novellikokoelman Kuopus hän julkaisi pseudonymillä Riikka Alho.

Kirjailijatyönsä lisäksi hän teki käännöksiä työväenlehtiin, toimi palvelijataryhdistyksessä ja toimitti Ihanneliiton lehteä vuosina 1908–1914.

Oulunkylässä Tihlän ihmissuhteissa tapahtui mielenkiintoinen muutos. Hän nimittäin tutustui itseään yli kymmenen vuotta nuorempaan ylioppilas Urho Tuuralaan (1882–1943/1944), josta tuli lopulta hänen pitkäaikainen elämänkumppaninsa. Tarkkaa tutustumisajankohtaa ei lähdeaineistosta selviä, mutta mahdollisesti nimenvaihdos Eugenia Nicklinistä Hilda Tihläksi liittyy uuden ihmissuhteen alkamiseen. Suhteesta huolimatta Tihlä ei missään vaiheessa virallisesti eronnut aviomiehästään. Suhde Tuuralaan oli ilmeisesti hyvin avoin ja yleisesti ainakin lähipiirin tiedossa. Muistitietojen mukaan Tuurala liittyi osaksi perhettä ja jopa asui Karl Nicklinin omistamassa Oulunkylän asunnossa yhtä aikaa avioparin kanssa. Vuonna 1913 Tihlä, Martta ja Tuurala muuttivat Vihdin Otalammelle Kalliolan taloon, jossa he asuivat aina vuoden 1918 sisällissotaan saakka. Muuton myötä työskentely Helsingistä käsin toimitettavissa lehdissä todennäköisesti hankaloitui, sillä syksyllä Tihlä pyysi eroa *Ihanne*-lehden toimittajan tehtävistä. Vihdistä käsin Tihlä kuitenkin toimitti lehteä väliaikaisesti aina vuoden 1914 alkuun sillä välin, kun hänelle etsittiin sopivaa seuraajaa¹⁴⁴. Vihtiin muutto ei kuitenkaan vähentänyt Tihlän aktiivisuutta työväenliikkeessä. Hän osallistui paikallisen työväenyhdistyksen toimintaan järjestämällä muun muassa näytelmä-, laulu- ja tanssi-iltoja. Muutto ei myöskään katkaissut välejä aviomieheen Karl Nickliniin. Muistitietojen mukaan Nicklinin nähtiin usein liikkuvan Tihlän, Tuuralan ja Martan kanssa Tihlän lapsuudenmaisemissa Jämsän Juokslahdella sekä Otalammella Kalliolassa.¹⁴⁵ Valtiollisen poliisin sodan jälkeen tekemiin

---

144 Osuuskunta Työläisnainen hallinnon kokousten pöytäkirjat (1913–1923), 24.9.1913, 19.11.1913. Osuuskunta Työläisnainen arkisto, TA.

145 Palmgren 1966, 527; Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA. Aura Ivanovna Kiiskinen Hilda Tihlästä 4.10.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA. Tihlän WSOY:n kanssa käymästä kirjeenvaihdosta ja Helsingin osoite- ja yrityskalenterista ilmenee, että Tihlä ja Nicklin asuivat ainakin vuosina 1909–1910 yhdessä Iso-Robertin kadulla. Ennen muuttoa

pöytäkirjoihin on myös kirjattu Nicklinin viettäneen sodan ajan virkavapaata postivirkailijan toimesta vaimonsa luona ”koto-
naan” Otalammella.¹⁴⁶

Tihlä oli radikaali vallankumouksellinen. Raoul Palmgrenin keräämien tietojen mukaan hän avusti vallankaappausta yrittäneitä kapinallisia jo vuoden 1906 heinä-elokuussa puhjenneessa Viaporin kapinassa. Palmgren ei erittele tarkemmin, miten Tihlä kapinallisia avusti, mutta toteaa hänen joutuneen poistumaan joksikin aikaa Ruotsiin turvallisuussyistä.¹⁴⁷ Muissa lähteissä Tihlän osallisuudesta Viaporin kapinaan tai pakomatkasta Ruotsiin ei kuitenkaan kerrota.

Sisällissodassa Tihlä oli mukana Vihdin punaisten paikallisosaston värväystoiminnassa ja kiersi lähipaikkakunnilla agitoidessa. Sodan jälkeisissä kuulustelupöytäkirjoissa useat kuulusteltavat kertoivat Tihlän houkutelleen myös naisia liittymään punakaarteihin aseelliseen vastarintaan. Silminnäkijät kertoivat myös hänen itsensä kantaneen asetta.¹⁴⁸ Keväällä 1918 sodan loppuvaiheessa Tihlä vangittiin. Hänet toimitettiin aluksi Helsinkiin Liisankadun lyseoon perustettuun vankilaan, josta hänet siirrettiin kesällä Santahaminan kasarmialueelle pystytetylle vankileirille yhdessä 335 muun naisvangan kanssa.¹⁴⁹ Vankeus, heikko ravinto ja syöpäläiset koettelivat Tihlän terveyttä ja Santahaminassa hänet toimitettiin sairaosastolle. Sairaalaan pääsy saattoi pelastaa hänen henkensä, mutta se tarjosi myös mahdollisuuden paeta vankileiriltä. Sairaalassa oli muuta leiriä kevyempi vartiointi ja sinne sallittiin myös ajoittaiset vierailut. Tiukkaa vartiointia ei ehkä katsottu tarpeelliseksi myöskään sen vuoksi, että Tihlä

Otalammelle Tihlä asui myös Iitissä. Adress- och yrkeskalender för Helsingfors och jämte förorter 1909 & 1910.

146 Valtiorikosoikeuden kuulustelupöytäkirja VRO 22/917, KA.

147 Palmgren 1966, 229.

148 Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö Varpaisjärvi-Viipuri 1–80, A464. Vihti 1–20 & 21–40. Valtiorikosoikeuden kuulustelupöytäkirjat, KA. Ks. myös Hoppu 2017, 64–65.

149 Siirto tapahtui 28.6.1918 ja vangit kuljetettiin Santahaminan vankileirille proomulla Helsingin Pohjoissatamasta. Ks. Liski 2016, 14.

Hilda Tihlä kuvassa vasemmalla. Nuoren naisen henkilöllisyys ei ole tiedossa, mutta mahdollisesti kuvassa on Tihlän ottotytär Martta. Mikäli oikeanpuoleinen nainen on vuonna 1894 syntynyt Martta, kuva on hänen ulkonäöstään päätellen otettu 1910-luvun taitteen tietämillä. Kuva Kansan Arkisto (KansA 147–1981).

oli vankileirille joutuessaan jo 47-vuotiaana leirin vangeista iäkäimpiä ja hänen diagnosoitiin olevan lisäksi psykoosissa. Oman kertomansa mukaan hänen tyttärensä Martta toimitti erään vierailun yhteydessä äidilleen ”työläisnaisen” vaatteet ja Tihlälä pakeni leiriltä 20.8.1918.¹⁵⁰

Pakonsa jälkeen Tihlälä piileskeli viranomaisia noin kuuden vuoden ajan. Muistitietojen mukaan ”maalalaisen” elämän mahdollisti hänen läheinen ystävänsä Miina Sillanpää, joka hankki Tihlälälle ja tämän vankileiriltä paenneelle puolisolalle Urho Tuuralalle asunnon ja taloudellista tukea. Vuonna 1924 Tihlälä onnistui Sillanpään avustamana siirtymään rajan yli Pietarin lähikaupunkiin Hatsinaan Emilia Karlova Kvistin nimellä. Tuurala ja tytär Martta pakenivat myös rajan yli ja uudelleen yhdistynyt perhe aloitti elämänsä Karjalan Petroskoissa.¹⁵¹ Neuvostoliitossa Tihlälä työskenteli opettajana, toimittajana ja kirjailijana. Hän julkaisi muun muassa romaanisarjan *Lehti kääntyy* sekä näytelmän *Hyviä ja huonoja*. Suomalaisten hyökättyä jatkosodassa Neuvosto-Karjalaan Tihlälä ja Tuurala siirtyivät turvaan Belomorskiin Vienanmeren rannalle. Belomorsk myös jäi Tihlälän vaiherikkaan elämän päätepiisteeksi. Hän kuoli 27.3.1944.¹⁵²

Hilda Tihlälä oli ennen vuoden 1918 sisällissotaa työväenliikkeen tunnetuin naispuolinen romaanikirjailija, mutta hänestä ei ole kirjoitettu kattavaa elämäkerrallista teosta. Hänen elämänvaiheidensa selvittämisessä olen tukeutunut Raoul Palmgrenin keräämiin tietoihin, lehtitietoihin sekä arkistolähteisiin. Historiantutkimuksessa Hilda Tihlälä on muutoinkin huomattavasti vähemmän tutkittu kirjailija kuin Hilja Pärssinen ja Elvira Willman. Marginalisoinnin taustalla voivat osaltaan vaikuttaa

---

150 Liski 2016, 83–84; Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlälän arkisto, KansA.

151 Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlälän arkisto, KansA; Maria V. Kuusiniemen, Nelly Ivanovna Holmin ja Vieno Abeljevna Leväsen muistelmat 14.11.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlälän arkisto, KansA; Kiiskinen 1958, 240.

152 Elina Timonen: Hilda Tihlälä muistellen. Neuvosto-Karjala. 8.2.1980; Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlälän arkisto, KansA.

poliittiset syyt. Radikalisoitunutta Neuvostoliittoon paennutta kirjailijaa ei sisällissodan jälkeisessä ideologisessa ilmapiirissä välttämättä arvostettu ja myös hänen muu toimintansa on jäänyt pitkälti unohduksiin. Toisaalta työväenliikkeen historian tutkijoiden vähäinen kiinnostus Tihlään saattaa johtua siitä, että hän runsaasta kaunokirjallisesta tuotannostaan, lehtikirjoituksistaan ja yhteiskunnallisesta aktiivisuudestaan huolimatta pysyttäytyi hyvin pitkälti varsinaisen puoluepolitiikan ulkopuolella toisin kuin Pärssinen ja Willman.

Omia aikaisempia tutkimuksiani lukuun ottamatta myös Hilda Tihlä on historian tutkimuksessa jäänyt melko vähälle huomiolle, vaikka hänet onkin Willmanin tavoin noteerattu kirjallisuudentutkimuksessa moraalisiin kysymyksiin keskittyneenä työväenliikkeen kirjailijana.¹⁵³ Kirjallisuudentutkimuksen puolella Tihlän tuotantoa on kuitenkin tutkittu. Raoul Palmgren on todennut, että Tihlä oli aikanaan tunnettu kirjailija, mutta ei saavuttanut näkyvää asemaa työväenliikkeessä. Kuten Elviira Willmanin tuotantoa, Palmgren on moittinut myös Tihlän teoksia luokkatietoisuuden puutteesta sekä liiasta keskittymisestä sukupuolimoraaliin. Palmgren onkin katsonut Tihlän teosten sisältävän oikeaoppiselle sosialismille vieraita – jopa ”kerettiläisiä” – aatteita ja tulkinta on heijastunut myös myöhempään tutkimukseen. Palmgrenin mukaan Tihlä oli realistisen ja naturalistisen kirjallisuuserin perinteen jatkaja, jonka ansiot ovat maaseutuköyhälistön kuvauksessa ja yhteiskunnan alhaisen moraalin paljastamisessa.¹⁵⁴

Kuten Willmanin tapauksessa, myös Tihlän kohdalla uudempi tutkimus on ollut vähemmän arvottavaa. Tihlän ja Willmanin tuotannon tematiikan ovat rinnastaneet Elsi Hyttinen ja Kukku Melkas, jotka luonnehtivat Tihlän olleen Willmanin ohella vanhan työväenliikkeen naturalistisen tradition jatkaja ja prostituutio-ongelmaan tuotannossaan kiivaimmin tarttunut työväenliikkeen kirjailija. Tihlän romaaneja naturalistisina teoksina on pro

---

153 Ks. Palmgren 1966, 227–240; Hyttinen & Melkas 2009, 122–137; Rossi 2012; Takala 2001.

154 Palmgren 1965, 116–117; Palmgren 1966, 239–240. Ks. myös Roininen 1993, 318–319.

gradu -tutkielmassaan tarkastellut myös Minna Rossi. 2000-luvun kirjallisuudentutkijat ovatkin kiinnostuneet juuri Tihlän tuotannon siveellisyys- ja sukupuolimoraalin kritiikistä ja tarkastelleet erityisesti teosten nais- ja palvelijatarhahmoja todellisuuden representaatioina, jotka heijastelivat palvelijattarien kohtamaa mielivaltaa, työläisnaisten identiteettikamppailua ja suhdetta sivistyneistöön sekä ajan polttavaa keskustelua prostituutiosta.¹⁵⁵

---

155 Hyttinen & Melkas 2009, 122–135; Melkas 2009, 116–120; Hyttinen 2012, 63; Rossi 2012, 13–14, 28–57.

2. Sosialismin keskipisteessä nainen, perhe ja seksuaalisuus

2.1 ”Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina” – Hilja Pärssisen sukupuoli- ja avioliittokritiikki

”Nainen kansalainen, nainen äiti”

Äitiys oli Hilja Pärssisen perhe- ja sosiaalipolitiikan keskipisteessä hänen poliittisen uransa alkutaipaleelta saakka. Forssassa järjestetyssä SDP:n ensimmäisessä puolueen virallisen linjan määritelleessä puoluekokouksessa vuonna 1903 hän esitteli aloitteen, jossa vaadittiin naispuolisille työntekijöille palkallisen synnytysvapaan takaavaa äitiysvakuutusta. Aloite sisälsi kirjauksen lasten ja naisten yötyön ja ruumiillisesti vahingollisen työn kieltämisestä, lauantaivapaasta sekä naisille ja miehille maksettavasta yhtäläisestä palkasta. Esittämänsä aloitteen Pärssinen muotoili Saksan sosialidemokraattien esityksen pohjalta ja se myös hyväksyttiin SDP:n viralliseen ohjelmaan.¹⁵⁶

Ajamistaan äitiyttä helpottavista uudistuksista huolimatta Pärssinen linjasi jo varhain hyvin selkeästi, että naista ei tullut määritellä yksinomaan äitiyden kautta. Kuten hän sosialidemokraattista katsantokantaansa *Työmiehessä* vuonna 1904 selventävässä kirjoituksessaan totesi, naisen luontaiset taipumukset useimmissa tapauksissa johdattivat avioliiton solmimiseen ja äitiyteen, mutta nainen tuli silti nähdä ennen kaikkea työläisenä,

---

156 SDP:n Forssan kokouksen pöytäkirja 1903, 129–133. Ks. myös Markkola 1994, 164; Katainen 2013, 95–96; Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 160–161.

joka hyödytti yhteiskuntaa muutoinkin kuin olemalla äiti. Kodin ulkopuolinen ansiotyö oli tullut jäädäkseen, joten pelkän äitiyden ottaminen lähtökohdaksi edusti Pärssiselle kehitystä jarruttavaa porvarillista taantumusta. Naisen määrittelemisen vain äitiydestä käsin johti sukupuolten epätasa-arvoon, kun nainen kahlittiin kotiin lasten- ja taloudenhoitajaksi. Ajan yhteiskunnassa ei tullut enää keskittyä vain äitien aseman parantamiseen ja ”haaveilla oikeata kutsumusta”. Keskittyminen äitiyden kutsumukseen jätti huomiotta luokkien erilaiset taloudelliset realiteetit ja hankaloitti köyhien työläisten avioitumista sekä perheen perustamista. Äitiyden ihanteen vaalimisen sijaan työväenliikkeen tuli kohdistaa huomionsa siihen massiiviseen naisten joukkoon, joka joutui työskentelemään huonoissa olosuhteissa nälkäpalkalla. Naisen täysivaltaisen kansalaisuuden toteutuminen edellytti talous- ja tuotantojärjestelmän perinpohjaista uudistamista yhteisomistukselle pohjaavaksi sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuttamista. Todellisen sukupuolten välisen tasa-arvon saavuttamiseksi naisille tuli taata pääsy kaikille ammattialoille. Naisen tuli saada itsenäisesti päättää lapsen synnyttämisestä ja saada tunnustusta ensisijaisesti täysivaltaisena kansalaisena. Näin myös lapsettomat naiset saivat tuntea itsensä tärkeiksi yhteiskunnan jäseniksi. *Työmiehessä* määrittelevässä artikkelissaan hän linjasikin arvojärjestyksen ytimekkäästi: ”nainen kansalainen, nainen äiti.”¹⁵⁷

Määritelmä äitiyttä laajemmasta naiskansalaisuudesta kiteyttää hyvin Pärssisen saksalaisilta sosialisteilta omaksuman sukupuoli-ihanteen, jota hän ajoi määrätietoisesti läpi koko poliittisen uransa. Pärssisen esikuviin ja kansainvälisesti merkittävimpiin saksalaisiin sosialismin ideologeihin lukeutuneet Clara Zetkin ja August Bebel näkivät äitiyttä korostavan naisihanteen ja sukupuolten välille rakennettavan vastakkainasettelun olevan luokkataistelun tavoitteiden kannalta haitallista. He katsoivat luokkarajan olevan ehdottomasti sukupuolta merkittävämpi. Ihanteellisessa tilanteessa nainen oli vapaa palkkatyöstä ja pystyi keskittymään kotona lasten kasvatukseen, mutta kapitalistisessa yhteiskunnassa naisen palkkatyö oli työläisperheiden

---

157 H.P. [Hilja Pärssinen]: Utopia–todellisuus. TM 17.5.1904.

elinehto. Zetkin ja Bebel pitivät näin ollen sukupuolirajan asettamista luokkakysymyksen edelle porvarillisena katsantokantana, josta tuli ehdottomasti irtisanoutua.¹⁵⁸ Erityisesti Bebel korosti, että naisen tuli työskennellä kodin ulkopuolella ja kamppailla yhdessä miehen rinnalla sosialistisen yhteiskunnan toteutumisen puolesta. Suomalaisessakin työväenliikkeessä klassikon asemaan nousseessa vuonna 1904 suomennetussa teoksessaan *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys* Bebel totesi, että oli järjetöntä resursien tuhlausta vaatia naisia jäämään kotiin huolehtimaan kodin ja perheen hoidosta. Saksalainen malli erosikin angloamerikkalaisesta sosialismista juuri siinä, että se vaati huomattavasti voimakkaammin naiselle liikkumatilaa kodin ja äitiyden ulkopuolella.¹⁵⁹

Zetkinin ja Bebelin tavoin Pärssinen nosti äitien aseman yhteiskunnallisten parannusten keskiöön naisten työsuojelua ajavissa vaatimuksissaan, mutta korosti ettei äitien ja naisten asemaa tullut parantaa työväenluokan kokonaisetujen kustannuksella. Pärssisen runoja tutkinut Kati Launis on myös todennut Pärssisen pyrkineen parantamaan kaikkien työläisnaisten yhteiskunnallista asemaa, sillä he olivat sukupuolensa vuoksi yhteiskunnan ”alimmalla portaalla”.¹⁶⁰

Tasa-arvovaatimuksistaan huolimatta Pärssinen ei kieltänyt sukupuolten välisiä eroja, sillä jo fyysiset ominaisuudet erottivat miehen ja naisen toisistaan. Hän ehdotti, että kaikki työt tuli jakaa naisille ja miehille soveltuviin töihin, mutta myös töihin, jotka soveltuivat molemmille sukupuolille. Vaikka sukupuolten

---

158 Hirdman 2002, 3–4; Hentilä 1989, 163–164, 170–172; Lähteenmäki 1995, 227; Räisänen 1995, 122–124.

159 Bebel 1904, 144–146. Bebelin teos (*Die Frau und Sozialismus* 1879) julkaistiin ensimmäisen kerran Suomessa Yrjö Sirolan suomentamana vuonna 1904 nimellä *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys*, sillä sensuuriviranomaiset eivät hyväksyneet sosialismi-käsitteen käyttöä kirjan nimessä. Nimellä *Nainen ja sosialismi* teos julkaistiin vuonna 1907. Bebelin teos kuului tärkeimpien kirjojen listalle, joita Sosialidemokraattinen naisliitto suositteli lukemistoksi työläisnaisten kokouksissa ja lukupiireissä. Ks. Kiertokirje Sosialidemokraattisille naisjärjestöille (päiväämätön). Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto, kansio F1 (362.86), TA.

160 Launis 2015, 22–24.

ominaisuuksista johtuvat soveltuvuuserot oli huomioitava, ajan myötä raja naisille ja miehille sopivien töiden välillä tulisi kape-nemaan, kun tekninen kehitys tekisi töistä kevyempiä. Pärssinen mainitsikin vesijohtojen ja sähkövalon jo helpottaneen monia töitä, mikä toi naisille uusia työskentelymahdollisuuksia. Hän näki tulevaisuudessa myös yhteiskeittiöt suurena edistysaske-leena naisten ”paistinpannuorjuuden” lakkauttamisessa. Sosialis-tisessa yhteiskunnassa lasten kasvatukseenkaan ei tullut olla vain äidin tai edes yksittäisen perheen vastuulla, vaan tapahtua valtion taloudellisella tuella joko kotona tai tarpeen mukaan julkisissa kasvatuslaitoksissa. Pärssinen uskoi, että usean perheen yhteis-keittiöiden ja valtion ylläpitämän lastenhoidon myötä naisille jäisi yhä enemmän aikaa yhteiskunnalliseen työhön.¹⁶¹

Naisen vapauttavien yhteiskeittiöiden ja kasvatuslaitosten mal-lin Pärssinen otti muiden sosiaalipoliittisten uudistusten tapaan saksalaisilta sosialisteilta. Saksassa yhteiskeittiöitä suunnitteli varsinkin Lily Braun (1865–1916), joka ehdotti niiden perusta-mista jo vuonna 1901 Zetkinin toimittaman *Die Gleichheit* -leh-den sivuilla. Braun katsoi yhteiskeittiöiden helpottavan naisten kotiaskareita ennen sosialistisen vallankumouksen toteutumista. Zetkin itse piti Braunin ajatusta liian revisionistisena ja painotti idean olevan jopa haitallinen työväenluokan tavoitteille. Kasva-tuslaitokset, joissa lapsia kasvatettaisiin jo varhain demokraatti-siksi kansalaisiksi ammattipedagogien johdolla, taas olivat myös Zetkinin ajattelussa keskeisessä asemassa naisten työtaakan hel-pottamisessa ja sosialistisen yhteiskunnan rakentamisessa.¹⁶²

Pärssisen esittämät vaatimukset äitiyden kutsumuksen haavei-lun lopettamisesta, ehdotukset naisten kansalaisoikeuksien ylei-

---

161 H.P.: Utopia–todellisuus. *TM* 17.5.1904.

162 Dickinson 2014, 147–148. Perustetut yhteiskeittiöt vapauttivat ”paistin-pannuorjuudesta” Suomessakin lähinnä varakkaimman työväestön ja kes-kiluokan naiset, sillä niissä valmistettu ruoka oli kallista itse valmistettuun ruokaan verrattuna. Pärssinen liittyi yhteiskeittiöön vuonna 1910 vapautu-akseen ruoanlaitosta. Hänen keskiluokkaista elämäntapaansa kuvaa myös se, että hänen kotityönsä hoiti palvelijatar. Pärssisen taloudenhoidosta vas-tasi esimerkiksi hänen sisarensa Helma. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 185–188.

seksi parantamiseksi sekä yhteiskunnallisten palvelujen uudistamiseksi kytkeytyivät poliittiseen kamppailuun sosialidemokraattisen naisliikkeen ja porvarillisten naisten välillä. Äitiyden kutsumusta ja yhteiskunnallista äitiyttä painottavat porvarinaiset pyrkivät laajentamaan lähinnä omia yhteiskunnallisia toimintavapauksiaan. He korostivat kaikkien naisten yhteistä rintamaa, mutta työläisnaisten ei nähty olevan riittävän valveutuneita ja kehittyneitä ymmärtämään vaativien päätösten seurauksia. Vuoden 1905 suurlakon myötä toteutunut yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kiihdytti keskustelua naisen kansalaisoikeuksista ja kärkejisti sosialisti- ja porvarinaisten välejä entisestään.¹⁶³

Kysymys työläisnaisten kansalaisoikeuksista kulminoitui keskusteluun palvelijattarien työolosuhteista. Palvelijataryhdistyksen vuosina 1905–1906 julkaisemasta *Palvelijatarlehestä* muodostui työväenliikkeen keskeisin kanava työläisnaisten kohtaamien yhteiskunnallisten ongelmien esille tuomiseksi sekä niiden ratkaisemiseksi. Miina Sillanpään johtamien palvelijattarien esimerkkiä seuraten työväenliikkeen naiset esittivät vaatimuksia työolojen ja palkkojen parantamisesta sekä vapaa-ajan lisäämisestä. Vaatimuslistalla oli lisäksi naistyöläisten työturvallisuuden ja yksityisyyden suojaaminen, sillä varsinkin nuoret tytöt joutuivat palveluspaikassaan usein isäntäväen miesten ahdistelun kohteeksi. Vaatimukset herättivät vastareaktion, jossa emännät syyttivät palvelijattaria laiskuudesta, turhamaisuudesta ja siveettömyydestä. Emännät pitivät palkollistensa syytöksien saattelemia vaatimuksia pöyristyttävinä, sillä isäntäväellä katsottiin olevan ehdoton valta palvelusväkeensä. Palvelijattaret käsitettiin osaksi perhettä, minkä vuoksi emännät kokivat yhteiskunnallisen äitiyden ihanteen mukaisesti oikeudekseen ja velvollisuudekseen huolehtia palvelijattarien kasvatuksesta ”kunnon kansalaisiksi”. Palvelijattarien nousu emäntiä vastaan koettiin röyhkeydeksi, joka horjutti pyhäksi käsitettyä perhejärjestelmää ja uhkasi sitä kautta koko yhteiskuntaa. Työväen järjestäytymisen ja vaatimukseen suostumisen pelättiin – aivan aiheellisesti – tekevän tilaa

---

163 Esim. Sulkunen 1987, 165–167; Sulkunen 2008, 77–86.

myös sosialistisille ajatuksille, jotka palvelijattarien mukana kulkeutuisivat arkiseen elämänpiiriin.¹⁶⁴

Luokkatietoisuutta vaaliva Pärssinen ei nähnyt luokkien väliselle yhteistyölle suurlakon jälkeen edellytyksiä. Hän asettui selväsanaisesti luokkataistelun eturivissä seisovien palvelijattarien puolelle emäntiä vastaan, mikä oli varmasti eräs merkittävä syy hänen poliittiseen suosioonsa työväen naisten keskuudessa. Syvenevä polarisaatio ja epäluottamus emäntiä kohtaan näkyivät esimerkiksi hänen *Palvelijatarlehden* vuoden 1906 elokuun numerossa julkaistussa kirjoituksessaan, joka tyrmäsi kaikki naisasia-naisten esittämät ajatukset naisten yhteisen ”äänioikeusliiton” tai erillisen ”naispuolueen” perustamisesta seuraavana keväänä järjestettäviin ensimmäisiin eduskuntavaaleihin.¹⁶⁵ Kirjoituksellaan Pärssinen kehotti olemaan uskomatta porvariston esittämiä lupauksia kaikkien naisten yhteisen edun ajamisesta. Naiset eivät taistelleet yhteisessä rintamassa, sillä ”yläluokan ja alaluokan” edut olivat vastakkaiset. Porvariston naisilta puuttuivat Pärssisen mukaan sekä kyky että halu ymmärtää työväen naisten kohtamia ongelmia. Hän esittikin naisten yhteisen vaaliliiton porvariston salakavalana juonena, jolla se saisi hajotettua työväestön rivit ja estettyä sosialistien ajamat yhteiskunnalliset uudistukset. Kansalaisoikeuksia koskevia yhteiskunnallisia uudistuksia tehtäessä sukupuolten välille ei saanut rakentaa raja-aitoja, sillä naisten oikeudet sisältyivät jo viralliseen sosialidemokraattiseen ohjelmaan. Luokkataistelu oli ainoa keino parantaa työväestön oikeuksia ja taloudellisia olosuhteita. Erillisen naisasian ajamisen

---

164 Sulkunen 1989, 20–31; Lähteenmäki 2000b, 25–26.

165 Naisten äänioikeusliiton tarkoitukseksi esitettiin vaalitiedon ja -käytäntöjen levittäminen naisten keskuuteen. Muun muassa opettaja ja tuleva kansanedustaja Hilma Räsänen ehdotti naisten äänioikeusliiton perustamista Oulun yleisessä raittiusyhdistysten kokouksessa. Myös naispuolueesta keskusteltiin, mutta se herätti vastustusta porvarillistenkin naisten keskuudessa. Esimerkiksi tunnetut naisaktivistit Lucina Hagman (1853–1946) ja Aleksandra Gripenberg (1857–1913) pitivät erillistä naispuoluetta haitallisena yhteiskunnalle. Ks. Yleinen raittiuskokous Oulussa. *Kotimaa* 10.7.1906; Päivän uutisia. *Kotimaa* 8.11.1906; Lucina Hagman: Valmistusta vaaleihin. *Naisten ääni* 9/1906, 129–132.

sijaan Pärssinen vaati ”rivien lujittamista, järjestämistä ja sosialistista valistusta syvien rivien naisten keskuuteen.”¹⁶⁶

Jatkuva tarve selventää sosialismin periaatteita ja lujittaa työläisnaisten rivejä kertoo siitä, että työläisnaisten keskuudessa Pärssisen peräänkuuluttama luokkataistelu, äitiyden vähemmälle huomiolle jättävä naiskansalaisen ihanne ja jo pelkkä palkkatyöläisen identiteettiin kiinnittyminen saatettiin kokea vieraaksi. Tämän osoittavat myös heti ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen puhjenneet erimielisyydet Pärssisen ja työläisnaisliikkeen toisen voimahahmon Miina Sillanpään välillä. *Palvelijatarlehd*en sekä sen tilalle vuonna 1907 perustetun *Työläisnaisen* päätoimittaja ja sosialidemokraattien kansanedustajaksi valittu Sillanpää ilmaisi vuoden 1907 loppukesästä vankan tukensa useilla paikkakunnilla työläisten naisosastoihin jo perustetuille tai suunnitteilla oleville erillisille äiti-yhdistyksille. Vain muutama kuukausi eduskuntavaalien jälkeen Sillanpää ihmetteli *Työläisnaisessa* työläisäitejä työpaikoilla yhteen kokoavien yhdistysten kohtaamaa vastustusta, joka nousi sosialidemokraattien omista riveistä. Sillanpäälle järjestäytymisen muodolla ei ollut merkitystä, vaan kaikki toiminta oli tervetullutta. Hän suosittelikin lämpimästi erillisten äitiyskokousten koolle kutsumista niillä paikkakunnilla, joilla työläisnaisten järjestäytyminen oli muuten heikkoa.¹⁶⁷

Työläisnaisen toimitussihteerinä toiminut Pärssinen oli antanut kevään eduskuntavaaleissa vankkumattoman tukensa Sillanpäälle kuvailemalla Sillanpään äänestämisen olevan naisille suorastaan ”kunniatehtävä”.¹⁶⁸ Suhtautuminen äiti-yhdistyksiin kuitenkin hiersi naisten välejä ja Pärssisen jyrkkä vastalause julkaistiin heti Sillanpään kirjoituksen perään. Pärssisen mukaan Sillanpään esitys oli suorastaan vahingollinen. Hän katsoi, että ahtaasti äitiyteen keskittyvät yhdistykset aiheuttaisivat vain hajaannusta työläisnaisten riveissä viemällä jäseniä varsinaisilta ammattiyhdistysten naisosastoilta, joiden tehtävänä oli kasvattaa

---

166 H.P.-nen [Hilja Pärssinen]: Missä naisten paikka? *Palvelijatarlehti* 15–16/1906, 207–209.

167 Miina S. [Sillanpää]: Äiti-yhdistykset. *TN* 32/1907, 255.

168 Hilja Pärssinen: Ketä äänestät? *TM* 24.12.1906.

naisia kokonaisvaltaisesti sosialidemokraattiseen ajattelutapaan. Pärssinen painotti, että äitiyteen liittyviä kysymyksiä olisi pohdittava kaikkien naisten kanssa yleisesti, eikä vain äitien omassa suljetussa piirissä. Aikaisemmista kirjoituksista tuttuun tapaan hän edelleen korosti, että sosialidemokraattisessa naisliikkeessä ”äidit eivät ole vain äitejä vaan myös ansiotyöläisiä”.¹⁶⁹

Sillanpää torppasi Pärssisen väitteet erillisten äideille suunnattujen osastojen haitallisuudesta. Käytännössä koeteltuun kokeemukseen vetoamalla hän sarkastisesti totesi, että ”niinkin ’porvarillinen’ nimitys kuin äiti” saattoi pienemmällä paikkakunnalla herättää sosialidemokraattisen järjestötoiminnan eloon ja kerätä suuren määrän naisia mukaan liikkeeseen. Joillain paikkakunnilla äidit kuitenkin kertoivat joutuneensa kokouksissa aatovereidensa ivan kohteeksi ja johtokunnan jäsenten kieltäytyneen antamasta lupaa perustaa omaa osastoa äideille. Sillanpää epäili ylenkatsetta kokoneiden naisten halua osallistua sosialidemokraattien järjestämään toimintaan lainkaan. Tämä oli merkittävä epäkohta, sillä sosialismia tuntemattomilla äideillä oli ollut merkittävä panos SDP:n vaalityössä edellisenä keväänä järjestetyissä eduskuntavaaleissa. Äideillä oli pelissä lastensa tulevaisuus, joten heillä oli myös palava halu tulla mukaan toimintaan. Pärssisen syytöksiin naisliikkeen hajottamista vastaan Sillanpää totesi kannustaneensa erillisiin äiti-yhdistyksiin ainoastaan sellaisilla paikkakunnilla, joilla sosialidemokraattien toiminta oli muutoin hiljaista. Hän myös huomautti Pärssisellä olevan virheellinen käsitys köyhälistön poliittisen valvutuneisuuden asteesta. Todeliseen heräämiseen tarvittiin vielä paljon agitaatiota. Sillanpään mukaan yksi agitaation tarkoitus oli juuri kerätä enemmän työläisäitejä mukaan yhdistyksiin välittämättä siitä, millä nimellä näitä kokouksia kutsuttiin.¹⁷⁰

Sillanpää ei ollut Pärssisen kaltainen poliittisen linjan ideologi, vaan sovittelava reformipoliitikko, joka keskittyi enemmän työläisnaisten käytännön etujen ajamiseen. Irma Sulkunen on toden-

---

169 H.P. [Hilja Pärssinen]: Samasta asiasta. *TN* 32/1907, 255–256.

170 Miina S.: Äiti-yhdistykset. *TN* 35/1907, 277.

nut Sillanpäällä olleen vahva kosketus liikkeen kenttäväkeen.¹⁷¹ Koska piikana itsekkin työskennellyt Sillanpää tunsii Pärssistä paremmin työläisten arjen, hänen kannattamilleen työväen äitiyhdistyksille oli todennäköisesti huomattavasti enemmän tilausta kuin Pärssinen tahtoi myöntää. Sosialistisen luokkataistelun periaatteisiin nojannut Pärssinen ei silti voinut hyväksyä minkäänlaisia irtiottoja puolueeseen kytköksissä olevista naisyhdistyksistä. Hän pysyi johdonmukaisena ja peräänantamattomana siinä, että äitien etuja ei tullut ajaa erillään luokkaintresseistä. Poliittisen linjan muuttamisen sijaan oli valistettava työläisnaisia, jotta nämä omaksuisivat uuden naiskansalaisen identiteetin.

Sosialidemokraattisen naisliikkeen aktiiveista Sillanpään ja Pärssisen käymään väittelyyn erillisten äiti-osastojen tarpeellisuudesta liittyi eduskuntaan vuoden 1907 kevään vaaleissa nousut ompelija-palvelijatar Maria Laine¹⁷² (1868–1945), joka kertoi kuulleensa Sillanpään rohkaisseensa kenttäväkeä perustamaan naisyhdistyksissä erillisiä äiti-osastoja. Laine asettautui osapuolten väliin sovittelevalle kannalle, vaikka suhtautuikin äitien erilliseen toimintaan Pärssisen tapaan varauksella. Äitiyttä ei yhteiskunnassa arvostettu tarpeeksi, mutta erilliset äiti-osastot eivät Laineen mukaan suinkaan parantaneet tilannetta. Äitien organisoitu erillinen toiminta saattoi jopa syventää juopaa äitien ja naimattomien naisten välillä ja vei myös sukupuolten tasa-arvossa tapahtunutta kehitystä taaksepäin. Edistyminen vaati kaikkien naisten yhteisiä ponnisteluja sekä äitiyden roolin ylittämistä. Tästä huolimatta Laine piti vääränä sitä, että sosialidemokratistien naisyhdistysten johtajat kielsivät äitejä toteuttamasta pitkälle suunniteltuja hankkeita erillisten osastojen perustamiseksi. Lopulta hän asettui kannattamaan jo aloitettujen äitien kokousten jatkamista, mutta piti vastaisuudessa osastojen perustamista työväenaatteelle haitallisena.¹⁷³

---

171 Toiseksi keskeiseksi poliittisen linjan määrittelijäksi Sulkunen mainitsee Ida Aalle-Teljon (1875–1955). Sulkunen 1989, 15–16, 58–59.

172 Maria Laineesta (Paaso) ks. Lähteenmäki 1997, 106–119.

173 Maria Laine: Sananen äiti-osastoista. *TN* 35/1907, 277–278.

Palvelijatarlehden ja Työläisnaisen päätoimittaja Miina Sillanpää oli Pärssisen ohella sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmoja. Sillanpää ja Pärssinen olivat työ- ja aatetovereita, mutta paikoin myös erimielisiä liikkeen poliittisista toimintalinjoista. Kuva Työväen Arkisto (TA 47153).

Myöhemmin vuoden 1907 syksyllä *Työläisnainen* julkaisi äitiyskeskusteluun liittyen vielä nimimerkki H.R:n puheenvuoron. H.R. kertoi henkilökohtaisista kokemuksistaan työläisnaisten yhdistystoiminnan organisoinnista tai pikemminkin sen puutteista. Kirjoittajan mukaan usein nuorista elämää kokemattomista naisista koostuvat sosialidemokraattiset naisosastot eivät toimineet kyllin aktiivisesti. H. R:n mukaan äidit olivat kokeneet naisosastojen kokouksissa myös nuorempien taholta ylenkatsetta sekä ”kylmää ja pilkallista henkeä”, mikä oli johtanut vaatimuksiin kutsua kokoon erillinen ”äitien kokous”. Kirjoittaja uskoi vain äideille suunnatun osaston olevan eduksi kokonaisuudessaan naisten yhdistystoiminnalle. Hän suuntasikin kritiikin kohti äitiyhdistyksiin penseästi suhtautuvaa naisliikkeen johtoa syyttään sitä autoritaarisuudesta ja pikkumaisuudesta suuressa aatteessa, jonka oli tarkoitus toimia koko köyhän kansanosan aseman parantamiseksi.¹⁷⁴

Pärssisen vastakirjoitus julkaistiin heti H.R:n esittämien syytösten perään. Käytännössä Pärssinen ei kuitenkaan huomioinut millään tavoin kirjoittajan näkemyksiä, vaan osoitti sanansa jo aiemmin tukeaan äitiysyhdistyksille ilmaiselle Sillanpäälle. Lyhyessä puolustuspuheessaan Pärssinen katsoi, että Sillanpää ei ollut tuonut mielipiteissään esille minkäänlaisia päteviä perusteluja äiti-yhdistysten puolesta. Hän toistikin aikaisemmat näkemyksensä niiden haitallisuudesta myöntyen kuitenkin toteamaan, että oli aina kannattanut naisosastojen järjestämiä äitiyskokouksia, sillä ne olivat hyvä agitaatiokeino saada lisää naisia sosialidemokraattisen naisliikkeen toimintaan.¹⁷⁵

Äitien hyvinvointia parantavasta äitiysvakuutuksesta muodostui yksi Pärssisen päähankkeista eduskunnassa, mutta aloitteet eivät ennen kansalaissotaa juuri edenneet. Myös kansainvälisessä toiminnassaan Pärssinen ajoi voimakkaasti äitiyteen liittyviä kysymyksiä yhteistyössä Euroopan tunnetuimpien naissosialis-

---

174 H.R:n: Missä syy ”äiti-osaston” syntyyn? *TN* 37/1907, 294.

175 H.P.: Taaskin äitiyhdistyksistä. *TN* 37/1907, 294.

tien kanssa.¹⁷⁶ Ilman äitiyteen liittyviä poliittisia uudistustavoitteita sekä äitiyden merkitystä korostavia puheenvuoroja Pärssinen tuskin olisi saanut yhtä laajaa kannatusta vaaleissa. Hän pysyi silti jatkossakin johdonmukaisena siinä, että naista ei tullut arvottaa pelkästään äitiyden kautta ja yhteiskunnan tuli hyväksyä täysivaltaisiksi jäsenikseen myös lapsettomat naiset.

Vuoden 1909 keväällä hän pyrki jälleen oikaisemaan *Työmiehessä* naisten käsityksiä sosialismin periaatteista kolmeosaisella artikkelisarjallaan. Kapitalistisen yhteiskunnan vinoutuneisuus oli Pärssisen mukaan johtanut siihen, että kehityksen tulokset olivat hyödyttäneet vain osaa naisista ja jakanut heidät luokkiin. Viitaten ystävänsä ja tukijaansa N. R. af Ursiniin hän totesi naisen kannalta luokkajaon merkittävimmän ongelman olevan ”ristiriita ansiotyön ja äitiystehtävän välillä”. Kansainvälisiä sosialismin esikuviaan Clara Zetkiniä ja Lily Braunia paikoin pitkästi siteeraavassa avausartikkelissaan Pärssinen kielsi jyrkästi ajatuksen naisen ”luonnollisesta kutsumuksesta” äitinä, sillä äitiyden ylityslaulut olivat vieraantuneet todellisuudesta ja tekivät naisesta jälleen alistaisen miehen vallankäytölle. Sosialistisen ohjelman ytimenä tuli olla talouden rakenteiden perinpohjainen uudistaminen, sillä kapitalismi oli syynä työläisäitien ja laajemmin koko naissukupuolen alistamiseen. Pärssisen sanoin asia oli selvä eikä siinä tullut ”hairahtua joitakin omia ’ihanteellisia’ päähänpistojamme itsepintaisesti tyrkyttämään”.¹⁷⁷

---

176 Pärssinen äänesti yhdessä muun muassa Kollontain kanssa Clara Zetkinin esittämän laajan naisten äänioikeuden puolesta. H.P.: Kansainvälinen sosialististen naisten kokous. *TN* 35/1907, 278. Vuoden 1913 Pärssisen Lontoon vierailun jälkeen myös Työläisnainen julkaisi Kollontain laajan äitiyssuojelua käsittelevän artikkelin. Kansainvälinen työläisnaisten kongressi Kööpenhaminassa. *TN* 34/1910, 258–262; A. [Aleksandra] Kollontai: Äitiyden suojeleminen. *TN* 47–48/1913, 369–373. Pärssisen äitiysvakuutuksesta työväenlehdissä 1910-luvulla ks. esim. Hilja Pärssinen: Äitiysvakuutuskysymys. *TM* 18.5.1916; Hilja Pärssinen: Äitiysvakuutuskysymys eduskunnassa. *TM* 23.5.1916. Kollontain ja Pärssisen yhteistyöstä vuoden 1910 jälkeen ks. myös Katainen 2013, 47, 97–102.

177 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. I Naisten työ yksityisyydessä. *TM* 14.5.1909.

Lapsettomien naisten asemaa pohtiessaan Pärssinen korosti, että miehenkään arvo tai työkyky ei ollut riippuvainen perheestä ja naisen kansalaisoikeuksia sekä yhteiskunnallisia toimintamahdollisuuksia tuli laajentaa tasa-arvoiseksi miehen kanssa. Julistukset naisen yhteiskunnallisen aseman parantamisesta perhe-taustaan katsomatta vetosivat varmasti ennen kaikkea nuoriin ja lapsettomiin työläisnaisiin, mikä vankisti Pärssisen asemaa sosia-lidemokraattisen naisliikkeen ideologisena johtajana. Samanai-kaisesti äitiyden olosuhteita ja koko naisen yhteiskunnallisen ase-man parantamiseen tähtäävä tavoite pysyi hänen sosialisminsa keskiössä aina 1900-luvun alusta 1910-luvun lopun vallankumo-usvuosiin saakka. Sosialismi oli Pärssiselle aate, joka kohotti nai-sen täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Tämän ideaalin hän kiteytti jo vuoden 1909 kesäkuussa selvittäessään naisten suhdetta sociali-demokratiaan: ”Lyhyesti siis: sosialismi siis, samalla kun se pois-taa joukkojen kurjuuden ja harvain loiston, luo terveet sukupuol-lisuhteet, kohottaa naisen ihmisenä, kansalaisena ja äitinä.”¹⁷⁸

”Pääasia ei olisi väestön suuri lukumäärä, vaan rodun laatu”

Pärssisen äitiyttä, naisen asemaa ja avioliittoa käsittelevissä kir-joituksissa painottuivat voimallisesti kansanterveydelliset näkö-kohdat. Hän näki yksioikoisen tavan määritellä nainen pelkäs-tään äitinä ja miehen määräysvallan alaisena vaimona johtavan holtittomaan väestön lisääntymiseen. Liiallinen lapsimäärä taas aiheutti köyhille perheille taloudellisia ongelmia, jotka näkyivät lasten nälkiintymisenä, sairauksina ja sosiaalisten häiriöiden lisääntymisenä. Vuonna 1904 *Työmiehessä* Pärssinen painotti, että naisen aseman ja äitiyden olosuhteiden parantamisen pää-määränä ei tullut olla ”väestön suuri lukumäärä, vaan rodun laatu” ja tavoitteena oli kartuttaa ”sukua terveillä ja elinvoimai-silla lapsilla.”¹⁷⁹

---

178 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. III. Perhe ja väestön lisäys. *TM* 4.6.1909.

179 H.P. [Hilja Pärssinen]: Utopia–todellisuus. *TM* 17.5.1904.

Nostaessaan esille rodun laadun Pärssinen pureutui äitiyteen, naisen asemaan ja avioliittoon liittyvän keskustelun ydinkysymykseen. Äitinä nainen oli vastuussa lasten kasvatuksesta ja sitä kautta koko yhteiskunnan tulevaisuudesta. Jokaiselta naiselta edellytettiin potentiaalisena äitinä ja tulevana vaimona jo lapsesta saakka ”puhtautta”, joka määritteli kokonaisvaltaisesti naisen olemusta. Puhtaus viittasi niin raittiuteen, hygieniaan kuin terveyteen, mutta myös mielen puhtauteen sekä seksuaaliseen pidättyväsyyteen. Juuri luontainen puhtaus teki naisesta ihanteellisen lasten kasvattajan. Varsinkin naisen seksuaalinen aktiivisuus uhkasi äidillistä kutsumusta, joten puhtauden vaatimus oikeutti naisen ruumiiseen kohdistuvan kontrolloinnin.¹⁸⁰

Laajemmin tarkasteltuna äitiys- ja avioliittokeskustelussa vaa-
kalaudalla nähtiin olevan kansakunnan, länsimaisen sivistyksen ja jopa koko ihmiskunnan tulevaisuus. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä sekä terveydelliset että sosiaaliset ongelmat lisääntyivät ja muuttuivat entistä näkyvimmiksi. Darwinistisen kehitysoptimismmin vastapainoksi muodostui degeneraatioteoria, joka loi uhkakuvia yksilöllisten negatiivisten ominaisuuksien ja sosiaalisten ongelmien periytymisestä sukupolvelta toiselle. Yhdysvalloista Eurooppaan rantautunut ajatus rikollisuuteen taipuvaisten ja sairaiden yksilöiden sterilisaatiosta sai kannatusta myös Suomessa. Erityisesti työväen ja rahvaan terveys ja moraalit olivat kyseenalaisia, joten kaupunkeihin hakeutuva irtain väestö joutui suurennuslasin alle. Degeneroitumisen pelko näkyi julkisessa keskustelussa 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Lääketieteen edistysaskeleet ja kehittyneet tieteelliset tilastointimenetelmät vahvistivat rotuhygienikkujen maalailemia uhkakuvia, sillä niillä voitiin todistaa esimerkiksi alkoholin haittojen kasvu sekä mielisairauksien lisääntyminen ja periytyminen. 1800-luvun aikana vahvistunut usko kliiniseen lääketieteeseen johti yhteiskunnallisten ongelmien patologisointiin. Valtiolta ja viranomaisilta vaadittiin toimia kulkutautien, perinnöllisten sairauksien

---

180 Esim. Foucault 1998, 107–110; Männistö 2003, 57–62, 82–87.

ja mielenvikaisuuden kitkemiseksi sekä kansan ja yhteiskunnan elinvoimaisuuden takaamiseksi.¹⁸¹

Naisille lankesi suuri vastuu kansakunnan degeneraation torjumisessa. Syntyvyyden samanaikainen lasku Euroopassa nosti äidit ratkaisevaan asemaan ihmiskunnan evoluutioprosessissa. Toisaalta naiset muodostuivat myös ongelmaksi. Kaikki naiset eivät suinkaan olleet kelpollisia äideiksi, eikä heikkolahjaisten tai sairaiden yksilöiden tullut lisääntyä. Äidin ihannekuvaksi ja evoluution huipuksi muodostui kristitty keskiluokkainen valkoihoinen nainen. Tätä naisihannetta edustavien näkökulmasta työväenluokan naiset olivat henkisesti ja fyysisesti kehittymättömiä ja sairaita, mikä johti lisääntyviin vaatimuksiin juuri työväenluokan naisten ruumiin ja seksuaalisuuden kontrolloimiseksi. Työväen keskuudessa esiintyviä ongelmia pyrittiin ehkäisemään yksityisellä erityisesti porvariston naisten harjoittamalla filantropialla sekä siihen liittyvällä moraalikasvatuksella. Suomessa muun muassa Valkonauha-järjestö perusteli työnsä tärkeyttä nimenomaan rotuhygieniaan vedoten.¹⁸²

Pärssisen kirjoitus *Työmiehessä* on hyvä näyte siitä, kuinka sosialistit olivat porvariston kanssa yhtä lailla huolissaan kansanterveydestä ja perimän puhtaudesta. Hekään eivät kiistäneet, että toisiinsa kietoutuvat sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat, kuten prostituutio, kulku- ja sukupuolitaudit, alkoholismi sekä rikollisuus, olivat työväestön keskuudessa yleisesti arkitodellisuutta. Tämä ei silti ollut automaattisesti osoitus työväestön luonnollisista rikollisista taipumuksista tai huonosta perimästä, vaan ongelmat olivat sosialisteille todiste porvarillisen yhteiskunnan rappiosta. Sosialistit korostivat ihmiskunnan degeneraation johtuvan kapitalismin luomista rakenteista, kun työväenluokka oli alkoholin ja köyhyyden avulla orjuutettu palvelemaan porvarillista irstautta ja joutilaisuutta. Sosialismin toteuttamien tasa-arvoisten elämisen mahdollisuuksien myötä poistuisivat kapitalismin luomat sosiaa-

---

181 Helen 1997, 58–67; Foucault 1998, 92–95; Mattila 1999, 27–41, 61–68; Caine & Sluga 2000, 119–124; Wessel 2018, 45–46; Nygård 2015, 218–222.

182 Mattila 1999, 108–115; Wessel 2018, 193–195, 206–208; Caine & Sluga 2000, 102–104; Dickinson 2014, 223–230; Herzog 2011, 24–25.

liset ongelmat, kun työväestö ei enää joutuisi alistumaan porvariston mielivaltaan. Luokkaan ja rotuun kiinnittyvät seikat olivat keskeisiä myös ajan miessosialistien argumentaatioissa, kun naisen asemaa, äitiyyttä ja avioliittoa koskevia uudistuksia pyrittiin legitimoimaan. Esimerkiksi suomalaisen sosialismin suuntaviivoihin vahvasti vaikuttanut Karl Kautsky sekä SDP:n ensimmäinen puheenjohtaja N. R. af Ursin perustelivat uudistustarpeita rotuhygieniaan pohjaavin argumentein.¹⁸³

Äitiyteen ja avioliittoon erottamattomasti kytkeytyvässä niin sanotussa rotukysymyksessä erityisesti Pohjoismaissa ja saksankielisillä alueilla poikkeuksellisen radikaali hahmo oli ruotsalainen Ellen Key. Vaikka Key ei itse suoranaisesti profiloitunut julkisuudessa sosialistiksi, hänen ajatuksensa rodun laadun säilyttämisestä ja jatkuvasta evoluutiosta olivat keskeisiä myös sosialisteille. Key näki äitiyden naisen luonnollisena kutsumustehtävänä ja peräsi valtiollisia toimia äitiyden olosuhteiden parantamiseen. Samanaikaisesti hän vaati valtiota kansanterveyden nimissä säännöstelemään syntyvyyttä. Nietzscheäistä yli-ihmiskäsityksestä vaikutteita ottanut Key esitti jopa ala-arvoisen rotuaineksen tuhoamista varhaisiässä. Harvat olivat ajattelussaan yhtä suorasanaisia kuin Key, mutta myös maltillisemmissä piireissä vaadittiin hänen ehdottamiaan naimakieltoja ja sterilisaatioita rodun laadun heikkenemisen ehkäisemiseksi.¹⁸⁴

Pärssinen oli hyvin perehtynyt Keyn ajatteluun, mutta vaikutteita rotupuhtautta peräänkuuluttavaan naisihanteeseensa hänen oli mahdollista ottaa suoraan sosialismin kansainvälisiltä esikuviltaan. Clara Zetkinin ajattelua tutkinut Tânia Ünlüdag on kutsunut johtavien sosialistien äitiyteen ja kansanterveyteen liittyvää puhtauden vaatimusta luokkahygieniaksi (class hygiene), jossa näkyi erityisesti Ellen Keyn vaikutus. Vaikka Zetkin ei sosialistina hyväksynytkään naisten oikeuksien nostamista luokkataistelun yläpuolelle, hän korosti Keyn tavoin äitiyden pyhittämistä rodullisen puhtauden säilymisen nimissä. Ündülagin mukaan

---

183 Mattila 1999, 33; Wessel 2018, 198–199.

184 Dickinson 2014, 227; Kinnunen 2009, 198; Caine & Sluga 2000, 136.

Zetkinin päämääränä siinsi proletaariluokka, joka fyysisellä ja moraalisella ylivertauksellaan olisi valmis kukistamaan kapitalismia ja rakentamaan sosialistista ihanneyhteiskuntaa.¹⁸⁵

Pärssisen näkemykset kansanterveydestä ja rodun laadusta heijastelevat Ellen Keyn ja Clara Zetkinin ajattelusta omaksuttuja rotuhygieenisia vaikutteita. Arvioidessaan *Työläisnaisen* sivuilla vuonna 1907 ajan avioliittolainsäädännön puutteita Pärssinen esitti, että vastuuta kansakunnan terveydestä ei tullut säilyttää naisille yksilöinä. Avioliittoa koskevien lakien suunnittelussa oli Pärssisen mukaan ehdottomasti otettava huomioon sukupuoli- ja kulkutautien sekä perinnöllisten sairauksien leviämisen ehkäisyyn tähtäävät näkökohdat. Innoituksen kirjoitukseensa Pärssinen kertoi saaneensa Yhdysvaltojen Ohiossa vuonna 1899 järjestetystä lääkärikonferenssista, jossa oli noussut esille se, "[m]inkä kammottavan laajuuden yhden ainoan perheen siveellinen rappeutuminen voi saavuttaa." Hän viittasi kuuluisaan New Yorkissa toteutettuun tutkimukseen, jonka mukaan yhden rappioituneen perheen rikoksista, alkoholismista, sukupuolitaudeista sekä muista periytyvistä sairauksista ja mielenterveysongelmista aiheutuvat kustannukset kansantaloudelle nousivat yli 1.3 miljoonaan dollariin.¹⁸⁶

Pärssisen sanoin sivistyneessä yhteiskunnassa "heikkoja ja viallisia" oli suojeltava "ihmisystävyyden nimessä", mutta Yhdysvalloissa toteutetun tutkimuksen perusteella hän pelkäsi koko sivistysvaltion olevan vaarassa, mikäli epäterveiden yksilöiden annettiin vapaasti "kylvää siementänsä sukuun". Kansanterveyden nimissä fyysisesti tai psyykkisesti vakavasti sairaiden lisääntymistä oli rajoitettava. Pärssinen julistikin, että samalla kun heikompia oli suojeltava, "[s]ivistyneen yhteiskunnan tulee estää lailla viallisia synnyttämästä." Konkreettisena keinona hän

---

185 Ünlüdag 2002, 35–38. Ks. myös Katainen 2013, 287.

186 H.P.: Lainsäädäntö, avioliitto ja perinnöllisyys. *TN* 34/1907, 270. Kyseessä oli Richard L. Dugdalen toteuttama tutkimus, jossa tutkittiin Jukesin useisiin rikoksiin syyllistynyttä perhettä. Seurantatutkimuksessa perheen tuottamien kustannusten todettiin nousseen jo 2,1 miljoonaan dollariin. Ks. Mattila. 33.

ehdotti naimisiin menoa suunnittelevalle pariskunnalle pakollista lääkärintodistusta, joka todistaisi, että nämä eivät kantaneet veneerisiä tauteja tai perinnöllisiä kansakuntaa degeneroivia ominaisuuksia. Myös raskauden keskeytys tuli sallia naiselle ja aborttioikeus oli kirjattava lakiin.¹⁸⁷

Avoliitto ”hienommille vaikuttimille: tunteille, yhtäläiselle ajatustavalle”

Naisen aseman parantamisessa olennaista oli Pärssisen katsantokannassa avioliiton uudistaminen. Poliittisen uransa alkuvaiheessa hän suositteli työväestölle kirkollisen vihkimisen sijaan vapaata omatunnonliittoa, eli niin sanottua ”Lagerborgin tietä”¹⁸⁸. Hän ei kuitenkaan suhtautunut suopeasti täysin vapaisiin virallistamattomiin suhteisiin, sillä avioliittoinstituution romuttaminen olisi jättänyt monet äidit lapsineen turvattomaan asemaan. Pärssinen korostikin niin sanottuja omatunnonliittoja ainoastaan väliaikaisena ratkaisuna ennen kuin maahan saataisiin säädettyä

---

187 H.P: Lainsäädäntö, avioliitto ja perinnöllisyys. *TN* 34/1907, 270. Pärssisen aborttilainsäädännön muutosvaatimuksista ks. myös: H.P.: Onnettomista onnettomimmat. *TN* 5/1910, 33; Lapsenmurhatuomioiden lieventäminen. Edustaja H. Pärssisen lausunto. *TM* 24.4.1912.

188 Suomenruotsalainen kulttuuriradikaali Rolf Lagerborg (1874–1959) ei tunnustanut kirkon yksinoikeutta avioliittoon vihkimisessä. Lagerborg löysi yhä voimassa olevasta vuoden 1734 lakipykälästä porsaanreiän, jonka nojalla avioon voitiin tuomita henkilöt, jotka olivat syyllistyneet esiavioliseen sukupuolisuhteeseen, mutta joista toinen vältteli avioliittoa. Lagerborg ja hänen morsiamensa Elna Selin (1874–1931) ”tuomittiin” avioliittoon lokakuussa 1903. Tuomioistuinavioliitto herätti suurta kohua aina ulkomaista lehdistöä myöten, sillä se sattui keskelle kiivainta keskustelua siveellisyydestä, naisen asemasta sekä ”vapaasta rakkaudesta”. Menettely ei ollut ainutlaatuinen, mutta Lagerborgin julkinen kirkonvastaisuus teki siitä merkittävän. Tapauksen saaman suuren huomion vuoksi ”Lagerborgin tie” (Lagerborgiska vägen) yleistyi suomalaisessa yhteiskuntakeskustelussa tarkoittamaan oikeuden päätöksellä tuomittua avioliittoa. Ks. Jalava 2005, 403–411.

uusi siviilivihkimisen salliva avioliittolaki.¹⁸⁹ Avioliiton arvostus näkyi myös siinä, että hän itse solmi perinteisen avioliiton Jaakko Pärssisen kanssa vuonna 1899.

Pärssinen kritisoi ajan avioliittoa ennen muuta siksi, että avioliitto solmittiin usein taloudellisin ja sosiaalisin perustein. Työkyvyn ja taloudellisen vakavaraisuuden rinnalla avioliiton solmimisen perusteena alkoi 1800-luvun lopulla korostua puolisoiden molemminpuolinen romanttinen rakkaus, mutta erityisesti naisille avioliitto oli vielä 1900-luvulle tultaessa hyvin yleisesti keino saavuttaa parempi taloudellinen ja sosiaalinen asema. Kristinuskoon perustuvan sukupuolijärjestelmän mukaisesti mies oli porvarillisessa ydinperheessä perheen pää ja ensisijainen elättäjä, joten miehellä säilyi päätävä valta perheen asioista. Avioliitto ja perhe käsitettiin yhteiskunnan peruspilarina, joten se ei ollut vain aviopuolisoiden keskinäinen asia, vaan kosketti ympäröivää sosiaalista piiriä. Ihanteeksi työväestöllekin esitettiin sivistyneistön määrittämä porvarillinen ydinperhemalli, mutta raja rahvaaseen oli selvä. Parhaat edellytykset katsottiin olevan avioliitolla, jossa molemmat puoliset kuuluivat samaan säätyyn tai sosiaaliluokkaan.¹⁹⁰

Pärssinen pohjasi perhe- ja avioliittokritiikissään kansainväliin sosialismin teoreetikkoihin, joiden arvostelun kohteena oli ennen kaikkea se, kuinka naisesta tuli porvarillisessa avioliitossa taloudellisesti riippuvainen aviomiehestä. Sosialistit lupasivat uuden yhteiskunnan muuttavan avioliiton perustukset ja antavan naiselle enemmän valtaa. August Bebelin ja Clara Zetkinin ohella sosialismin teoreetikoista avioliittoon ja perheeseen liittyviä kysymyksiä käsitteli paljon Friedrich Engels.¹⁹¹ Bebelin,

---

189 Kilpi 1944, 184; Nieminen 1951, 253–254; Jalava 2005, 406–407; Katainen 2013, 92–93; Launis 2008b, 66–69.

190 Ks. Häggman 1994, 215–223; Markkola 1994, 22–25, 30–33; Räisänen 1995, 35–42, 85–90; Anttila & Pollari 2009, 112–115. Perhe-elämän kehityksestä Euroopassa esim. Mitterauer & Sieder 1982, 121–123, 129–133.

191 Engelsin teos (*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats: Im Anschluß an Lewis H. Morgans Forschungen* 1884.) ilmestyi suomeksi Kaapo Murroksen kääntämänä vuonna 1907 nimellä *Perheen, yksi-*

Zetkinin ja Engelsin teokset olivat keskeisimpiä naisen asemaa, perhe-elämää ja avioliittoa sosialismin näkökulmasta käsitteleviä julkaisuja, joissa perhe ja avioliitto kytkettiin osaksi laajempaa taloudellista ajattelua. Sosialistit määrittelivät sukupuolten väliset suhteet historiallisesti muuttuvina ja jatkuvasti kehittyvinä. He totesivat, että porvarillisessa yhteiskunnassa taloudelliset rakenteet olivat tehneet naisesta riippuvaisen miehestä, mutta nainen oli alistettu myös emotionaalisesti. Sekä Bebel, Zetkin että Engels julistivat, että sosialismissa naisen ei enää tarvitsisi kärsiä taloudellisesta ahdingosta. Proletariaatin voitto kapitalismista tarkoittaisi perhe-elämän ja avioliiton palaamista luonnolliseen muotoonsa, jossa aviopuolisot olisivat tasa-arvoisia kumppaneita ja avioliitto pohjautuisi molemminpuolisille tunteille.¹⁹²

Sosialidemokraattinen naisliike vetosi pitkälti juuri Bebelin ja Engelsin teoksiin perustellessaan avioliiton uudistamispyrkimyksiä. Esimerkiksi Clara Zetkin viittasi avioliittokritiikissään Karl Marxin talousteorioiden rinnalla Bebelin ja Engelsin teoksiin. Bebelin teos *Nainen ja sosialismi* oli kulmakivi myös toisen sosialistisen naisliikkeen johtohahmon, Alexandra Kollontain, avioliittokritiikissä.¹⁹³

Pärssisen teksteissä nousee esille hyvin se, kuinka sosialistit pyrkivät saamaan kansan puolelleen esittämällä porvarillisen avioliiton kauppasopimusta muistuttavana tapahtumana, jossa nainen myytiin miehelle kummankaan puolison tunteista välittämättä. Avioliiton muuttaminen taloudellisen toimeentulon takavasta sopimuksesta rakkaudentunteeseen pohjaavaksi ihmissuhteeksi oli Pärssisen ajattelussa välttämätön askel prosessissa kohti naisen täysiä kansalaisoikeuksia. Jo vuonna 1904 Pärssinen totesi *Työmiehessä*, että avioliiton tulisi perustua ”hienommille vaikut-

---

tyisomaisuuden ja valtion alkuperä: Lewis H. Morganin tutkimusten perusteella.

192 Dickinson 2014, 137–144; Markkola 1994, 34–37; Lähteenmäki 2000b, 41–43.

193 Ünlüdag 2002, 52–53; Fauré 1986, 378–379.

timille: tunteille, yhtäläiselle ajatustavalle, kun sitä eivät taloudelliset seikat ohjaisi”.¹⁹⁴

Heti eduskuntaan noustuaan vuonna 1907 Pärssinen alkoikin propagoida avioliittolain uudistusta, joka takaisi aviopuolisoiden tasa-arvon ja lakkauttaisi naisen alamaisuuden mieheensä nähden. Vaatimuksissaan hän vetosi sosialidemokraattisten naisten vuoden 1905 kokouksessa tehtyihin linjauksiin. Pärssinen totesi aviottomien äitien asemaa koskevassa kirjoituksessaan, että ”sosialidemokraatit kauhistuvat nykyisen yhteiskunnan siveettömyysmuotoja ja törkeää ’naisyhteyttä’ sekä paljastavat olevan mädännäisyyden voidakseen kohottaa ihmiskunnan ihanteeksi siveellisen yksiavioisuuden ja perheen, jotka rahavalta turmelee ja repii.”¹⁹⁵ Hän korosti työläisnaisten, ja sosialistien ylipäätään, haluavan suojella yksiavioisuutta vapailta suhteilta. Hän painotti, että sosialismi ei hyökännyt millään tavoin perhettä ja avioliittoa vastaan, vaan pyrkimyksenä oli jalostaa avioliitto rakkauteen ja kumppanuuteen perustuvaksi liitoksi vapauttamalla köyhät työläisnaiset taloudellisesta ahdingosta. Naisten taloudellisen aseman kohottaminen ja tasa-arvoisempi asema suhteessa mieheen edellytti myös avioitumisiän nostamista 15 vuodesta 18 vuoteen.¹⁹⁶

Varhaisten sosialistien hyökkäys avioliittoinstituutiota kohtaan herätti voimakkaita vastareaktioita ja aiheutti jyrkkiä ideologisia jakolinjoja jo 1800-luvun alkupuoliskolla.¹⁹⁷ Siitä huolimatta, että Pärssinen vakuutti sosialistien kunnioittavan syvästi perhearvoja ja avioliittouudistusten olevan välttämättömiä äitien hyvinvoinnille ja naisen vapaudelle, mielikuvat sosialismin avioliittoa ja perhettä uhkaavasta vaikutuksesta olivat iskostuneet tiukasti sosialismin vastustajien mieliin. Erityisesti vaalien alla perhe ja avioliitto nousivat poliittisen keskustelun polttopisteeseen. Por-

---

194 H.P.: Utopia–todellisuus. *TM* 17.5.1904.

195 H.P.: Aviottomien äitien asema. *TN* 27/1907, 213–214.

196 H.P.: Naisen naimaikä. *TN* 21/1907, 167–168; H.P.: Avioliitossa olevan naisen poikkeusasema. *TN* 22/1907, 173–174; H.P.: Vähän vastustajille. *TN* 32/1907, 253–254.

197 Taylor 1983, 183.

varilliset naiset ottivat kaiken irti sosialistien avioliittokritiikistä maalaillen sen pohjalta mitä synkeimpiä tulevaisuuden uhkakuvia. He leimasivat sosialistien perheeseen ja avioliittoon liittyvät uudistusvaatimukset siveettömyyden puolustukseksi ja varoittelivat äänestäjiä varsinkin sosialistien perhe- ja sosiaalipoliittisena keulahahmona toimivan Pärssisen pyrkimyksestä tuhota perinteinen avioliitto. Käsitykset perheen ja avioliiton pyhydestä sekä niiden merkityksestä yhteiskunnan tukipilarina tarjosivat poliittisen lyömäaseen sosialisteja vastaan. Hyvänä näytteenä avioliittokysymyksen suuresta poliittisesta painoarvosta ja näkyvyydestä toimivat Pärssisen ja Suomalaisen Puolueen kansanedustajan Hilda Käkikosken¹⁹⁸ (1864–1912) kiistat vaalikamppailuissa ja eduskunnassa vuosina 1907–1908.

Riita leimahti sosialidemokraattien tuotua Pärssisen johdolla ensimmäisen eduskunnan käsittelyyn aloitteen aviottomille naisille ja heidän lapsilleen valtion tuella perustettavista turvakodeista. Sosialidemokraattien eduskunnassa ehdottaman mallin mukaiset aloitteet yksinäisille äideille ja aviottomille lapsille perustettavista kodeista herättivät laajalti vastustusta porvaristossa ja varsinkin Suomalaisen Puolueen naisten keskuudessa. Yhdessä edustajakollegansa Aleksandra Gripenbergin kanssa Käkikoski ryöpytti Pärssistä eduskunnassa kesällä 1907. Pärssisen tekemästä turvakotialoitteesta käydyssä eduskuntakeskustelussa Käkikoski katsoi sosialistien ehdotusten perustuvan ”höllylään siveyskantaan”. Gripenberg taas totesi olevan väärin, mikäli aviottomilla äideillä ja heidän lapsillaan olisi paremmat oltavat kuin aviossa elävillä. Pärssinen puolestaan ihmetteli poliittisten vastustajiensa vastahakoisuutta perustaa sosialidemokraattien ehdottamia turvakoteja. Puheenvuorossaan hän totesi, että jo perustetut hyväntekeväisyysjärjestöjen turvakodit eivät millään tavoin vastanneet aviottomien äitien tarpeisiin. Pärssinen korosti siveyskäsityksensä olevan huomattavasti korkeammalla moraalisella tasolla kuin Käkikosken, joka ei vaatinut siveellisyyssääntö-

---

198 Hilda Käkikoskesta ks. Ahtisaari 1997, 213–228.

jen noudattamista avioliitossa tai tuominnut avioituneiden miesten seikkailuja prostituoitujen luona.¹⁹⁹

Käkikoski toimi laajemman naisjoukon äänitorvena syytöksille, joissa Pärssisen turvakotialoite todettiin siveettömyyden lietsonnaksi ja avioliiton tuhoajaksi. Pärssisen vetoomuksista huolimatta useimmat porvarilliset naiset katsoivat Käkikosken tavoin turvakotien höllentävän siveellisyyskuria. Vaikka porvarillisista naiskansanedustajista esimerkiksi Martta-yhdistyksen perustajina tunnetut nuorsuomalaiset Lucina Hagman ja Alli Nissinen (1866–1926) katsoivat voivansa asettua Pärssisen eduskunnassa ajaman aloitteen taakse, valtaosa eduskunnan naisista vastusti turvakoteja.²⁰⁰

Kiista avioliitosta ja aviottomien äitien asemasta jatkui vuoden 1908 vaalikesänä. Käkikoski moitti Pärssistä sekä muita istuvan eduskunnan naispuolisia sosialidemokraatteja ”vapaan rakkauden” ajamisesta ja avioliiton halveksumisesta. Käkikoski kertoi lukeneensa huolella ”erään sosialidemokraattiseen puolueeseen kuuluvan naisedustajan” suositteleman Bebelin *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys (Nainen ja sosialismi)* -teoksen. Sosialidemokraattien moraalittomuutta kauhistellen Käkikoski siteerasi pitkästi Bebelin teoksen kohtia, joissa tämä kohotti seksuaalisen nautinnon ihmisen luonnolliseksi tarpeeksi ja julisti seksin jokaisen yksityisasiaksi. Käkikoskea järkytti etenkin se, että Bebel ei kaivannut intiimiin suhteeseen kirkollista avioliittoinstituutiota, vaan hänelle riitti puolisoiden välinen vapaaehtoinen ja epävirallinen sopimus. Käkikosken mukaan Pärssisen johtama lakialoite aviottomille äideille perustettavista turvakodeista oli osoitus Bebelin kristillistä moraalialia halventavien ”vapaan rakkauden” periaatteiden leviämisestä suomalaiseen yhteiskuntaan. Käkikoski myönsi aviottomien äitien tarvitsevan apua, mutta uskoi suunniteltujen turvakotien muodostuvan ennemminkin äitien

---

199 Anomuksia eduskunnalle. Aviottomien tahi muuten turvattomien lasten hoito. *TM* 11.6.1907; Eduskunta. Aviottomat ja muuten turvattomat lapset. *TM* 12.6.1907; Eduskunta. *Sosialisti* 13.6.1908.

200 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 163–166. Ks. myös: Sulkunen 1989, 45–48; Oikarinen 1997, 132; Markkola 2002, 204–205.

sukupuolisiveyttä turmeleviksi laitoksiksi. Hän totesikin sosialistien tekemän turvakotiehdotusten saavan monen perheenäidin ihmettelemään, ”mistä syystä sosialistit vihaavat avioliittoa”. Lisätodisteeksi sosialistien avioliittovastaisuudesta Käkikoski toi esille työväenlehdissä ilmoitetut sopimusavioliitot. Käkikoski kehotti ainoastaan niitä naisia äänestämään socialisteja, ”jotka todenteolla tahtovat poistaa avioliiton ja panna ’vapaan rakkauden’ sen sijaan.”²⁰¹

Lehtien palstoilla ilmoitetut sopimusavioliitot, eli niin sanotut omatunnonliitot, eivät olleet työväestön keskuudessa varsinaisesti poikkeuksellisia, mutta perinteinen kirkon vihkimä avioliitto säilytti suosionsa työväestön keskuudessa. Perinteisen kristillisen avioliiton vankka ja syvään juurtunut kannatus työväestön keskuudessa sai myös työväenliikkeen johdon varomaan liian ankaraa arvostelua avioliittoa kohtaan.²⁰²

Työläisnaiseen laatimassaan vastakirjoituksessa Pärssinen tyrnäsiikin kaikki Käkikosken esittämät syytökset ”vapaasta rakkaudesta” ja puolusti tämän hampaisiin joutunutta Bebelin teosta. Hän kiinnitti huomion siihen, että Käkikoski oli poiminut Bebel-sitaatteihinsa tarkoituksella kontekstistaan irrotettuja katkelmia. Mikäli teoksen luki kokonaisuudessaan ajatuksella, ei Pärssisen mukaan jäänyt minkäänlaista epäselvyyttä siitä, että ”Bebel ihantelee siis puhdasta henkisille ja luonnollisille taipumuksille perustettua avioliittoa ja perhettä ja näkee, että vasta sen toteutuessa häviää naisen alennustila sukupuolioletona.” Bebelin teos oli Pärssiselle samalla osoitus siitä, että ”kaunein avioliitto voi aniharvoin nykyisissä oloissa toteutua.” Vapaa rakkaus ei kuulunut sosialismiin, vaan oli päinvastoin sosialismin pöyristyttävä ja moraaliton yläluokkainen vastakohta. Sanojensa painoksi Pärssinen vetosi Bebelin rinnalla myös muihin sosialismin avioliittokritiikkiä kehittäneisiin auktoriteetteihin, kuten Friedrich Engelsiin ja Karl Kautskyyn. Toisekseen hän tarttui Käkikosken argumentteihin, joilla tämä vastusti aviottomille äideille perustet-

---

201 Hilda Käkikoski: Kysymyksiä naisille II. Avioliitto vai – vapaa rakkaus? US 27.5.1908.

202 Nieminen 1951, 214–217; Markkola 1994, 65–67.

tavia turvakoteja. Pärssisen mukaan turvakodeissa ei ollut kysymys vapaan rakkauden ajamisesta tai sukupuolisiveettömyyteen kannustamisesta, vaan yksinkertaisesti niistä naisista ja lapsista, jotka eivät kyenneet pitämään huolta itsestään. Pärssiselle porvariston filantropia oli osoitus mitä pahimmanlaatuisesta kaksinaismoraalista, sillä samanaikaisesti Käkikoski ja muut porvariston naiset vastustivat systemaattisesti kaikkia ammatilliseen työsuojeluun ja naisen taloudelliseen asemaan esitettyjä lainsäädännöllisiä uudistuksia. Kirjoituksensa lopussa Pärssinen ihmetteli, kuinka Käkikoski oli ”löytävinaan pöpön” kaiken muun ohella myös virallistamattomasta toveriavioliitosta. Pärssisen mukaan oli kyllä totta, että nykyinen tie siviiliavioliittoon oli ”vastenmielinen”, mutta syytti tästä lainsäädäntöä, joka ei mahdollistanut virallista siviilivihkimistä. Lisäksi hän muistutti Käkikoskea siitä, että siviiliavioliitto oli saanut huomattavaa kannatusta myös porvarillisella puolelta.²⁰³

Lopun sivalluksellaan Pärssinen osui Käkikosken kannalta arkaan paikkaan. Porvariston väitteet sosialistien vihamielisyydestä avioliittoa kohtaan saattoivat toki kummata aidosta sosialismin leviämisen myötä kasvavasta huolesta avioliittoinstituution rapautumisesta, mutta todellisuudessa vapaa rakkaus sai enemmän kannatusta suomalaisen sivistyneistön ja koulutetun etujoukon kuin tavallisen työväestön keskuudessa. Huomioiden perinteisen avioliiton suosion työväenluokassa, porvariston syytökset olivat vahvasti liioiteltuja ja pelkistyvät suurelta osin poliittiseksi propagandaksi. Tampereen työväestöä tutkinut Pertti Haapala onkin todennut ”moraalinvartijoiden” pitäneen kovaa ääntä sukupuolisiveettömyydestä ja aviottomista lapsista. Osin teollistumisen myötä yleinen asenneilmapiiri työväenliikkeessä muuttui teollistumisen myötä suvaitsevaisemmaksi aviottomia lapsia kohtaan, mutta aviottomien lasten syntyminen teollisuuskeskuksissa ei johtunut niinkään työväestön keskuudessa tapahtuneesta

---

203 Hilja Pärssinen: Neiti Hilda Käkikoski perättömiä syytöksiä tekemässä. *TN* 23/1908, 177–180.

Suomalaisen Puolueen kansanedustaja ja Hilja Pärssisen kiivas poliittinen vastustaja Hilda Käkikoski vuonna 1895. Kuva Atelier Nyblin, Helsinki. Museoviraston kuvakokoelma (HK19321130:1520-95).

avioliittonormien romuttumisesta, vaan yksinkertaisesti väestörakenteesta, jossa naimattomien työläisnaisten osuus oli suuri.²⁰⁴

Parisen viikkoa myöhemmin Pärssinen kuittasikin *Työmiehessä* Käkikosken syytökset yksiselitteisesti valehteluksi ja agitaatioksi, jolla porvarit pyrkivät mustamaalaamaan sosialisteja ennen heinäkuussa järjestettäviä eduskuntavaaleja. Pärssisen mukaan Käkikosken edustama taantumuksellinen porvaristo

---

204 Haapala 1986, 169–172.

yritti vedota julkeilla perättömillä väittämillään tietämättömään kansanosaan. Todellisuudessa sosialistit halusivat kohentaa perheen ja avioliiton tilaa, mutta ongelmaksi muodostui taloudellisten resurssien epätasa-arvoinen jakautuminen kapitalistisessa yhteiskunnassa. Pärssinen painotti taloudellisten vaikeuksien nousevan työväestön keskuudessa suurimmaksi esteeksi avioliiton solmimiselle ja perheen perustamiselle. Toisaalta voimakas ”luonnonlaki” ja yksinäisyys ajoivat työläisiä perustamaan yhteisen kodin köyhyydestä huolimatta, vaikka he tiesivät sen tarkoittavan ”joutumista ’orjuudesta kurjuuteen’”. Köyhien perheiden lisääntyminen taas johti aviottomien lapsien määrän kasvuun, mikä Pärssisen sanoin oli ”luonnoton tila”. Hänen mukaansa Käkikosken ja koko porvariston tavoitteena oli pimittää kansalta sosialistien hyvät tarkoitukset sekä se yksinkertainen tosiasia, että ”[k]äytännössä on kapitalistinen järjestelmä avioliiton ja perheen pahin vihollinen”. Kapitalistisessa yhteiskunnassa kaikki oli Pärssisen mukaan kaupan ja menestys mitattiin henkilökohtaisen omaisuuden suuruudella. Porvariston aatemaailmaa johtivat yksistään voiton tavoitteluun tähtäävät intressit, joten myös avioliitot solmittiin puhtaasti taloudellisista lähtökohdista. Hän päätteli, että porvariston egosentrinen materialistinen maailmankuva johti vääjäämättä yksilön tunne-elämän köyhtymiseen, kun ”[y]läluokkaiset käytännöllisen materialismin johdonmukaisina seuraajina ratkaisevat asian katkomalla jo aikaisin tunteen hienot langat”.²⁰⁵

Prostituutio: porvariston ”helmalapsi”

Naisen asemasta ja avioliitosta käydyt poliittiset kamppailut kulminoituivat kysymykseen prostituutiosta. Vastauksessaan Hilda Käkikoskelle Pärssinenkin katsoi rahalle ja sosiaaliselle statukselle perustetun avioliiton johtavan siihen, että miehet harjoittavat ”luonnollisten taipumustensa murhapolttoa” purkamalla

---

205 Hilja Pärssinen: Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina. TM 11.6.1908

seksuaalista painettaan prostituoituihin, minkä seurauksena ”alaluokan tyttävät tuhoutuvat”. Käkikosken edustamien porvarillisten naisten hän totesi olevan miesten kanssa yhtä lailla syyllisiä tilanteeseen, sillä nämä vaikenivat erityisesti työväenluokkaa koskettavasta prostituutio-ongelmasta. Porvariston vaitonaisuus ei voinut johtua tietämättömyydestä. Minna Canthiin viitaten Pärssinen totesi, että kirjallisuuden kautta aihe oli nostettu julkisuuteen ja tätä ”mädännäisyyttä vastaan” oli taisteltu jo parin vuosikymmenen ajan.²⁰⁶

Pärssisen vastaus Käkikosken kirjoitukseen on erinomainen näyte siitä, kuinka sosialistit nostivat käytännössä aina prostituution esille naisen asemasta ja avioliitosta käytävän keskustelun yhteydessä. Yhteiskunnallisten ongelmien polttopisteessä oleva prostituutiokysymys oli myös ajan kirjallisuuden keskeisimpiä aiheita.²⁰⁷ Sosialisteille prostituutio oli kapitalistisen järjestelmän sekä porvarillisen tunteettoman avioliiton järkyttävä, mutta vääjäämätön lieveilmiö. Esimerkiksi Käkikosken ryöpytyksen kohteeksi joutunut Bebel piti kapitalismin ruokkimaa turhamaisuutta, naisen alisteista asemaa ja rakkaudetonta avioliittoa pääasiallisina syinä prostituutioon.²⁰⁸

Myös Pärssinen näki prostituutio-ongelman juurisyyinä työläisten perhe-elämää kurjistavan kapitalistisen talousjärjestelmän, joka kannusti avioitumaan rahasta eikä rakkaudesta. Tunteettomassa avioliitossa varsinkin miehet purkivat turhautuneisuuttaan prostituoituihin. Jo vuonna 1904 *Työmiehessä* Pärssinen esitti hyvin optimistisen arvion siitä, että prostituution lakkauttamiseen ei tarvittaisi erillistä lainsäädäntöä. Kapitalismin kukistumista seuraava ihanteellinen rakkausavioliitto yksinään tekisi prostituoiduista tarpeettomia ja sen myötä ”[p]rostitutsiooni lakkaisi itsestään”.²⁰⁹ Myöhemmin eduskuntaan noustuaan Pärssinen nimesi Bebelin ja Saksan sosialidemokraattisen puolueen perus-

---

206 Ibid.

207 Esim. Launis 2008b, 66–68; Nieminen 1951, 29.

208 Bebel 1904, 73–90; Bebel 1908, 10–12.

209 H.P.: Utopia–todellisuus. *TM* 17.5.1904.

tajiin kuuluneen Wilhelm Liebknechtin (1826–1900) kirjoituksiin viitaten prostituution porvariston ”hormalapseksi”, josta sosialistien avioliittovastaisuudesta kansaa pelottelevat rouvat mielellään vaikenivat. Prostituutio oli porvarillisen yhteiskunnan rakenteisiin sisään valettu ilmiö, jonka ensisijaisena syynä oli työläisnaisten tarkoituksella aiheutettu köyhyys.²¹⁰

Suomalaisen avioliiton ja sukupuolimoraalin historiaa tutkineen Armas Niemisen sanoin taloudellisin ja sosiaalisin perustein solmittu avioliitto muistutti usein enemmän huoltosuhdetta kuin intiimiä tunnesiteisiin perustuvaa parisuhdetta. Yhdessä äitiyttä ja seksuaalista passiivisuutta korostavan naisihanteen kanssa taloudellisten intressien pohjalle solmittu avioliitto saattoi johtaa siihen, että fyysinen läheisyys ja seksi jäivät suhteessa vähäiseksi. Ristiriidan aiheutti se, että miehen seksuaalista pidättäytymistä ei vaadittu samalla tavoin, vaan seksuaalisella pidättäytymisellä nähtiin olevan pikemminkin terveydelle haitallisia vaikutuksia miehelle. Ajan yhteiskunnassa prostituutio-ongelma kiteytyikin kaksinaismoraaliin, jossa miesten seksuaalisia seikkailuja katsottiin läpi sormien. Nieminen katsoo, että aviovaimojen pysyminen kunniallisina edellytti prostituoitujen olemassaoloa ja naiset jaettiin kahteen ryhmään siveellisyytensä mukaan.²¹¹

Useat myöhemmät tutkimukset vahvistavat Niemisen tulkin-
taa. Esimerkiksi tytöille suunnattuja kasvatusoppaita tutkinut Tiina Männistö on havainnut seksuaalisen passiivisuuden korostuneen naisen kasvatusihanteessa jo työstä saakka. Kasvatusoppaissa kunnollisen naisen tuli olla ulkomuotoa myöten mahdollisimman siveellinen, jotta tämä ei herättäisi miehen seksuaalisia himoja. Myös Helsingin prostituutiota tutkinut Antti Häkkinen on korostanut, että naisille seksi esitettiin pitkälti avioliittoon kuuluvaksi velvollisuudeksi, johon ei yhdistynyt nautintoa. Vaikka avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet tuomittiin yleisesti ja prostituoituja halveksuttiin, he saivat tehdä työtään niin kauan kuin heidän työnsä ei koskettanut porvarillista perheidyl-

---

210 H.P.: Vähän vastustajille. *TN* 32/1907, 253–254.

211 Nieminen 1951, 90–91.

liä ja henkilökohtaista elämänpiiriä liian läheltä. Kaksinaismoraali tarkoitti käytännössä sitä, että prostituoituja itseään pidettiin ongelmaan syypäänä. Heitä syytettiin kunnollisten aviomiesten lumoamisesta, mikä asetti miehet uhrin asemaan ja teki miesten moraalisen kontrollin entistä hankalammaksi.²¹²

Irma Sulkunen on osuvasti todennut naiseen liitetyn siveellisen äitiysihanteen ja ajan kaksinaismoraalin saaneen aikaan sen, että naista arvioitiin aina ”neitsyt–huora -akselilla”. Sulkunen painottaa, että sijoittumista tällä akselilla ei määrännyt niinkään naisen oma toiminta, vaan se oli ennen kaikkea sidoksissa syn-typerään ja sosiaaliluokkaan. Naiset elivät kahdessa hyvin erilaisessa maailmassa. Kaupungin porvariston naiset edustivat jo lähtökohtaisesti tavoiteltavaa siveysihannetta, kun taas työläisnaisen, erityisesti piikojen ja palvelijattarien, moraali kyseenalaistettiin. Leimautumiseen vaikutti osaltaan se, että työläisnaiset olivat usein lähtöisin maaseudulta, jossa seurustelu oli kaupunkilaisia säätyläispiirejä vapaampaa. Maaseudun löyhän seksuaalimoraalin uskottiin seuraavan kaupunkiin työhön muuttavia nuoria naisia, mikä siirsi huomion entistä enemmän pois miehistä ja lisäsi syytöksiä työläisnaisten siveettömyydestä.²¹³

Pärssinen kuvasi kaksinaismoraalin vaikutusta esimerkiksi *Työläisnaisen* kirjoituksessa kesällä 1907. Nimeltä mainitsemattoman siveettömyydestä vangitun naisen kertomusta mukaillen hän totesi köyhien naisten joutuneen yhteiskunnan ”varaviemäriksi”. Tarkkanäköisesti Pärssisen siteeraama nainen kuvaili ymmärtävänsä erittäin hyvin sen, että prostituoituidut olivat välttämättömiä ajan neitsytihanteen ylläpitämiseksi:

Ymmärrämme kyllä, että prostitutsiooni suojelee parempain yhteiskuntaluokkain naisia, ja että prostituteerattu nainen, paheen ilmielävänä eduskuvana, muodostaa siveyden tehoisimman suojan. Jollei häntä olisi, tulisi lukemattomien perheiden puhtaus saastutetuksi, ja useat niistä, jotka siveydestään ylpeillen eivät voi

---

212 Männistö 2003, 93–99; Häkkinen 1995, 158–162.

213 Sulkunen 1989, 39–42.

ajatella häntä ilman inhoa ja kauhua, saisivat, jollei häntä olisi, tuntea häpeän, katumuksen ja epätoivon tuskia.²¹⁴

Yllä lainatun kirjoituksen kritiikki kohdistui ensisijaisesti kaksinaismoraalia ylläpitävään ohjesääntöiseen prostituutioon. Ohjesääntö oli käytössä useissa Euroopan maissa. Se edellytti, että prostituoitujen tuli rekisteröityä ja käydä säännöllisissä terveystarkastuksissa. Systemaattiset tarkastukset kehitettiin alun perin siksi, että niiden avulla pyrittiin ehkäisemään sukupuolitauti-
tautien leviämistä. Sukupuolitauteja sairastavat naiset toimitettiin usein kivuliaisiin pakkohoitoihin. Ohjesäännön toteutus oli hyvin mielivaltaista ja tarkastuksiin valittiin naisia jo lievien epäilyjen perusteella. Rekisteriin joutuneiden naisten oli myös hyvin vaikea saada nimeään pois paheellisten naisten listalta. Ranskasta 1800-luvun alussa lähtenyt käytäntö otettiin käyttöön Suomessa valtakunnallisesti 1870-luvulla. Vaikka prostituutio oli virallisesti rikoslaissa kielletty, käytännön tasolla ohjesääntö teki prostituutiosta luvallista ja sälytti moraalisen vastuun prostituutiosta itseään myyville naisille.²¹⁵

Varsinkin kristillissiveelliset naisjärjestöt ympäri Eurooppaa ottivat ohjesäännön vastustamisen pääagendakseen. Suomessa sääntöä vastustettiin käytännössä heti sen voimaantulosta saakka ja sen kumoaminen oli 1880-luvulla alkaneen naisten poliittisen järjestäytymisen keskeisimpiä teemoja. Pirjo Markkola puhuu naisten kristillissiveellistä yhteiskunnallista työtä käsittelevässä tutkimuksessaan absoluuttiseen sukupuolimoraaliin vedonneista moraalireformisteista, joiden tavoitteena oli saada miehet kunniottamaan samaa seksuaalista itsehillintää, jota naisilta vaadittiin. Moraalireformistien etujoukko koostui valtaosin naisjärjestöissä vaikuttaneista keskiluokan naisista, jotka vastustivat äänekkäästi ohjesääntöistä prostituutiota. Prostituution vastaisen taistelun eturintamassa olivatkin 1880- ja 1890-luvuilla perustetut naisjär-

---

214 H.P.: ”Laillistettu” tahi ”laillistamaton”, kaikessa tapauksessa aina sama. *TN* 24/1907, 190.

215 Markkola 2002, 167–169; Markkola 2006, 223, 226–227; Räisänen 1995, 57–58; Herzog 2011, 10–11.

jestöt, kuten Suomen Naisyhdistys ja NNKY sekä erityisesti Valkonauha -järjestö.²¹⁶

Useissa Euroopan maissa varsinkin lääkärit puolustivat käytäntöä kansanterveyden vaalimisen nimissä. Ohjesääntöistä prostituutiota perusteltiin lisäksi miesten voimakkaalla seksuaalivietillä.²¹⁷ Myös osa papeista suhtautui penseästi naisten esittämiin protesteihin ennen kaikkea siksi, että naisten yhteiskunnallisen toimintakentän laajeneminen soti Jumalan luomaa pyhää järjestystä vastaan. Naisjärjestöjen nostattama yleisön paine ohjesääntöistä prostituutiota vastaan kasvoi silti jatkuvasti ja sen lakkauttamisen puolesta luovutettiin senaatille Valkonauhan tuhansia allekirjoittajia kerännyt adressi. Ohjesääntö kumottiin virallisesti vuonna 1907. Käytännössä kumoaminen tarkoitti ainoastaan sitä, että vastuu järjestelmän valvonnasta siirrettiin poliisilta prostituoitujen tarkastuksista vastaaville terveysviranomaisille. Lakiuudistus ja samoihin aikoihin alkanut eduskuntatyö laimensi kuitenkin yleistä kiinnostusta prostituutiokysymykseen sekä seksuaalimoraalin tiukentamiseen.²¹⁸

Pärssinen totesi kirjoituksensa naisen kokemuksen olevan kiistämättömästi todellinen kuvaus ajan yhteiskunnasta, jossa ”siveellisyysseurojen pääpylväät itse seisovat laholla pohjalla”.²¹⁹ Pääpylväillä hän viittasi arvatenkin yläluokkaisiin miehiin, mutta kritiikki kohdistui suuressa määrin myös kristillissiveellisten seurojen toimintaan, jotka jättivät taistelun prostituution lakkauttamiseksi puolitiehen. Myöhemmin Pärssinen tuomitsi useissa kirjoituksissaan järjestöjen pyrkimykset prostituution kitkemiseksi naurettavaksi puuhasteluksi ja filantropiaksi, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli tyynnyttellä kaksinaismoraalia ylläpitävien sivistyneistörouvien huonoa omatuntoa. Ohjesäännön näennäisesti lakkauttaneen lakiuudistuksen jälkeen hän säännöllisesti

---

216 Markkola 2002, 165–166, 169–199, 227–228.

217 Esim. Herzog 2011, 12–15.

218 Rajainen 1973, 153–154; Helén 1995, 93–94; Räisänen 1995, 58; Markkola 2002, 193; Markkola 2006, 238.

219 H.P.: ”Laillistettu” tahi ”laillistamaton”, kaikessa tapauksessa aina sama. *TN* 24/1907, 191.

muistutti varsinkin Valkonauhaa prostituutiovastaisen työn epäonnistumisesta.²²⁰

”Elä leiki lemмен kanssa”

Edellä käsitellyt kirjoitukset kuvastavat hyvin sitä, kuinka keskustelussa äitiydestä, naisen asemasta, avioliitosta ja prostituutiosta oli kysymys suurelta osin suhtautumisesta seksuaalisuuteen. 1900-luvun alun sukupuolimoraalia tutkinut Armas Nieminen on erotellut keskustelussa kaksi tosilleen vastakkaista päälinjaa. Valtavirtaa edusti Niemisen tekemässä jaottelussa jo edellä mainittu absoluuttinen sukupuolimoraali, jonka kannattajat halusivat rajata seksuaalisuuden ainoastaan kristilliseen avioliittoon kuuluvaksi. Heidän ajattelussaan yhdyntää ei ollut tarkoitettu nautinnoksi, vaan seksin päämääränä oli lapsen siittäminen. Niemisen kaksinapaisella akselilla absoluuttista sukupuolimoraalia vastaan asettuivat relatiivisen sukupuolimoraalin, eli ”vapaan rakkauden” kannattajat. Niemisen mukaan vapaampaa seksuaalinormistoa perusteltiin pääsääntöisesti joko (miesten) seksuaalivietin hallitsevuudella tai ”erosmyönteisyydellä”, jossa nautinnollinen seksi käsitettiin itseisarvoksi. Relatiivinen sukupuolimoraali levisi ennen kaikkea kirjallisuuden kautta Suomeen 1880-luvulta alkaen. Suomen seksuaalimoraalikeskustelun kannalta merkittäviksi eurooppalaisiksi kirjailijoiksi Nieminen on nimennyt muun muassa August Bebelin ja Ellen Keyn.²²¹

---

220 Ks. H.P.: Narripeliä. *TN* 20/1910, 149; H.P.: Valkonauhan silittelytyö ei auta. *TN* 23–24/1910, 174–175; H.P.: Mustaa tilastoa. Työläisnaiset sortuneita lokaan. *TN* 42/1912, 329–330.

221 Muita Niemisen mainitsemia relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajia olivat esimerkiksi Georg Brandes (1842–1927), Max Nordau (1849–1923) August Strindberg (1849–1912) sekä Leo Tolstoi (1828–1910). Merkittävä keskustelun avaaja oli Gustav af Geijerstamin (1858–1909) Helsingissä vuonna 1887 järjestetty luentotilaisuus, jossa Geijerstam puhui seksuaalivietin väijäämättömästä paineesta etenkin miehille. Suomalaisista kirjailijoista seksuaalikeskusteluun osallistuivat vahvasti julkisuudessa Juhani Aho (1861–1921) ja Minna Canth (1844–1897). Canth edusti Niemisen

Eduskunnassa ja lehtien sivuilla käydyssä kiistassa Käkikoski edusti absoluuttista sukupuolimoraalia, kun taas muun muassa Bebelin ajatteluun avioliittokritiikissään tukeutunut Pärssinen näyttäisi olevan käsitettävissä relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajaksi. Pärssisen sijoittaminen Niemisen hahmottamalle bipolaariselle absoluuttinen–relatiivinen -akselille on kuitenkin hankalaa. Hän kyllä kannatti esimerkiksi siviiliavioliittoa, aborttioikeutta ja aviottomien äitien itsemääräämisoikeuden parantamista, mutta kuten edellisissä luvuissa käsitellyistä lehtikirjoituksista käy ilmi, hän ei varauksetta hyväksynyt avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita. Aviottoman lapsen saamisen Pärssinen esitti onnettomuutena, vaikka ei halunnutkaan tuomita aviottomia äitejä. Sosialistien ”vapaalla rakkaudella” ja seksuaalisella hillittömyydellä peloteltuja kansalaisia hän rauhoitteli esittelemällä edustamansa sosialidemokratian sivistysliikkeenä, joka ei suinkaan pyrkinyt tuhoamaan perhettä, vaan pikemminkin jalostamaan yksilöä, jotta siveellinen perhe-elämä olisi mahdollista. Vaikka Pärssinen julisti avoimesti suhtautuvansa avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin kielteisesti, porvariston puolelta tulevat tahalliset tai tahattomat väärinymmärrykset pakottivat hänet toistuvasti selventämään eroa avioliiton vapauttamisen ja avioliittoinstituution täydellisen tuhoamisen välillä.

Teksteissään Pärssinen esitti aviopuolisoiden välisen henkisen rakkauden eroottista suhdetta tärkeämpänä. Esimerkiksi *Työmiehessä* hän korosti sosialismin tavoittelevan ennen kaikkea ”perhe-elämän onnellistuttamista, yksilön kohottamista, sisällisesti rikkaaksi, sellaiseksi, joka etsii taiteen ja luonnon suloista, tahi hiljaisuudesta nautintoja”.²²² *Työläisnaisessa* julkaistussa poliittisille vastustajille suunnatussa avoimessa kirjeessä hän taas kiisti ehdottomasti halunneensa ”loistaa ’modernistisillä’ mielipiteillä” tai puhuneensa koskaan ”vapaasta rakkaudesta”. Hän päinvastoin

---

jaottelussa absoluuttista ja Aho relatiivista sukupuolimoraalia. Aho ja Canth olivat olleet ystäviä, mutta kiista seksuaalisuudesta johti symbolisesti välien rikkoutumiseen. Nieminen 1951, 70–234. Ks. myös Räisänen 1995, 48–53.

222 Hilja Pärssinen: Sosialidemokratia sivistysliikkeenä. *TM* 30.4.1906.

julisti vastustavansa porvarillista ”vallattomuutta, mikä nykyään on vallalla, kun yhdellä miehellä on ’laillisen, kristillisen vaimon lisäksi’ toisia vähemmän tahi enemmän julkisia.”²²³

Pärssinen ei siis halunnut luopua avioliitosta. Suurin ongelma hänelle oli se, että rakkautta ei ajan yhteiskunnassa otettu vakavasti ja sukupuolisuhteisiin antauduttiin turhan kepeästi. Nuoria naisia äitiyteen valmistavassa kirjoituksessaan hän näki tähän syyksi taloudellisiin seikkoihin keskittyvän kapitalistisen mentaliteetin, joka pakotti köyhät nuoret naiset työhön ja laiminlöi näin nuorison siveellisen kasvatuksen. Hän totesi olevan valitettava tosiasia, että vain ”harvat käsittelevät rakkaussuhteita pyhinä, sitovina”. Pärssinen vaati, että vanhan kansan viisaus ”elä leiki lemмен kanssa” oli otettava totena. Kirjoituksensa lopuksi hän tiivisti, että nuorten naisten siveettömyyteen johtavan kypsymättömyyden taustalla vaikuttivat ”[t]ietämättömyys, puutteellinen sivistys ja usein nurjat käsitykset sukupuoliasioista, avioliitosta ja yhteiskuntaelämästä”.²²⁴

Äitiyden edellytyksiä kokoava Pärssisen kirjoitus sopii hyvin aikaisempien sukupuolihistorioitsijoiden tekemään yleislinjaukseen, jonka mukaan porvarillisen perhetradition luoma kunnollisen naisen ihanne siirtyi lähes sellaisenaan työväenliikkeen ideologiaan. Porvarillinen siveellisen naisen ihanne antoi suora- viivaiset ohjeet esimerkiksi tyttöjen kasvatukseen. Seksuaalinen aktiivisuus ja voimakas sukupuolivietti olivat maskuliinisia ominaisuuksia, joita rakenteeltaan ja psyykeltään miestä hennomman naisen ei ollut sopivaa ilmaista. Nainen käsitettiin luonnostaan seksuaalisesti passiiviseksi sekä miestä siveellisemmäksi, tunteellisemmäksi ja uskonnollisemmaksi. Juuri nämä synnynnäiseksi katsotut ominaisuudet tekivät naisesta ihanteellisen lasten kasvattajan. Kristillisestä äitiyden ihanteesta etääntynyt ja siveydestään luopunut nainen taas ei ollut kelvollinen täysivaltaiseksi kansalaiseksi.²²⁵

---

223 H.P.: Vähän vastustajille. *TN* 32/1907, 253–254.

224 H.P.: Äitiys. Miten siihen valmistutaan. *TN* 34/1907, 271.

225 Esim. Helén 1997, 178–181; Elomäki 2011, 137–147.

Tutkimuskirjallisuudessa erotukseksi siveettömyyttä vastaan taistelevien porvari- ja sosialistinaisten välillä on todettu erityisesti se, että sosialistien kiinnittäessä huomion yhteiskunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, porvaristo syytti seksuaalisesta siveettömyydestä työläisnaisten löyhää moraaliala ja huonoa kasvatusta. Varsinkin ravintoloissa työskentelevät naiset olivat jatkuvasti epäilyksen alaisia, minkä vuoksi porvarilliset naisjärjestöt pyrkivät kieltämään naisten työskentelyn tarjoilijoina ja muissa ammateissa, jotka vaaransivat heidän siveellisyytensä.²²⁶

Ainakin osittain siveellisyyden vaarantuminen näyttäisi johduneen myös Pärssisen ajattelussa naisen oma-aloitteisesti tekemistä huonoista valinnoista tai heikosta luonteenlaadusta. Tämä tulee nuoria naisia äitiyteen opastavan kirjoituksen lisäksi hyvin näkyväksi aiemmin *Työmieheissä* julkaistusta Pärssisen Raittiuden Ystävät -seuran kokouksessa pitämässä puheessa, jossa hän esitti naisille täydellistä kieltoa työskennellä alkoholia tarjoavissa ravitsemusliikkeissä. Esitelmän mukaan rajoitus oli perusteltu, koska alkoholin ja sukupuolisen siveettömyyden välillä oli todistettusti yhteys. Ravintoloissa työskentelevät tarjoilijat olivat Pärssiselle ajan ”valkoihoisia orjattaria” ja työ anniskeluravintolassa naisille ”ovi kurjuuteen”. Alkoholin perässä ravitsemusliikkeisiin tulevat miespuoliset asiakkaat olivat lähtökohtaisesti siveettömiä, minkä seurauksena myös ”heidän kanssaan tekemisiin joutuvain naisten siveellisyys joutuu ankaralle koetukselle”. Pärssinen ei syylistänyt kuitenkaan ainoastaan miehiä, vaan asetti myös kapakanaisten moraalin kyseenalaiseksi. Hän totesi monen ravintolassa työskentelevän jääneen vaille kunnollista kotikasvatusta ja uskoi, että ”siveellinen tyttö” siirtyi nopeasti ”kapakasta jollekin arvokkaammalle toimialalle”. Hän katsoi avioliiton pelastaneen osan ravintoloiden naisista, mutta monet jatkoivat avioituneenakin työskentelyä siveettömässä ympäristössä. Tämä oli merkki turmeltuneesta luonteesta, koska ainoastaan ”[k]evytmielinen” tai ”heikkoluontoinen” nainen sopeutui Pärssisen mukaan työs-

---

226 Häkkinen 1995, 138–140. Kapakoissa tarjoilevien naisten lisäksi esimerkiksi satamissa työskentelevien naisten siveellisyys kyseenalaistettiin. Steel 2013, 66–67.

kentelyyn anniskeluravintolassa. Esitelmässään hän arvioi osan näistä naisista vajonneen ”suorastaan siveettömyyteen” ja paatuneimmista ravintolatyöntekijöistä oli tullut ”jäseniä kaupunkien prostitutsioonilaitokseen”. Lisäksi hän perusteli naisten vapautta rajoittavaa esitystään sillä, että naiset toimivat ravintoloissa miesasiakkaiden houkuttimena.²²⁷

Ravintolatyöntekijöinä toimivien naisten harkintakyvyn kyseenalaistamisen voi nähdä kuvastavan Pärssisen sivistyneistötäustasta kumpuavaa ambivalenttia suhtautumista työläisnaisiin, mikä näkyi jo hänen torjuvassa asenteessa työläisten perustamiin äitiysyhdistyksiin. Pärssisen näkemys työläisnaisten kohtaamasta todellisuudesta oli häilyvä, sillä hänellä itsellään ei ollut omakohtaista kokemusta köyhyydestä ja työläisammattista. Pärssisen asenteen häilyvyyden työläisnaisia kohtaan ovat panneet merkille myös kirjallisuudentutkijat Olli Löytty ja Kati Launis. He ovat todenneet Pärssisen yhteiskunnan valtahierarkiassa sivistyneistön ja rahvaan arvomaailmojen välittäjänä toimineeksi kansanvalistajaksi, joka pyrki syntyperästään huolimatta esiintymään kansan äänitorvena ja vaikuttamaan yhteiskunnan arvo- ja moraalikäsitteisiin. Hän ei kuitenkaan asettautunut samanarvoiseen asemaan työväen naisten kanssa. Launiksensa mukaan ristiriitaisuus näkyy muun muassa kielellisenä horjuntana, jossa Pärssinen asemoi itsensä ajoittain osaksi työväkeä, mutta puhui ikään kuin rahvaan yläpuolelta osana sivistyneistöä. Pärssinen oli keskiluokkainen sivistyneistönainen, joka asettui solidaarisuudesta esimerkiksi aviottomien äitien puolelle. Tämä sai monet syyttämään häntä siveettömyyden lietsonnasta.²²⁸

Seksuaalisuus oli poliittisesti tulenarka puheenaihe ja vaati Pärssiseltä jatkuvaa tasapainoilua. Vuonna 1909 julkaisemassaan naisten ja sosialidemokratian suhdetta käsittelevän artikkelisar-

---

227 Hilja Pärssinen: Naiset kapakoissa. *TM* 30.6.1905.

228 Ristiriita näkyy Launiksensa mukaan Pärssisen teksteissä, joissa ”me” viittaa paikoin työväkeen ja köyhälistöön, kun taas toisissa yhteyksissä Pärssinen käyttää ilmaisua ”me” painottaessaan empatiaa heikko-osaisia kohtaan sekä sivistyneistön vastuuta työväen aseman parantamisessa. Launis 2008, 331–333; Launis 2009, 91–95; Löytty 2009, 153–154.

jan viimeisessä osassa hän totesikin joutuneensa kahden tulen väliin. Kristillistä avioliittoa kannattavat syyttivät sosialisteja avioliiton turmelemisesta samaan aikaan kun vapaan rakkauden airuet moittivat heitä ahdasmielisyydestä. Hän korosti sosialismin torjuvan molemmat näkökulmat. Pärssinen painotti – jälleen kerran – sosialistien moneen otteeseen osoittaneen, että he eivät halunneet tuhota avioliittoa ja perhettä, vaan nimenomaan parantaa niiden asemaa kumoamalla kapitalistisen sortojärjestelmän. Karl Kautskyn Erfurtin ohjelmaan tukeutuen hän totesi sosialismin vastustavan myös avioliiton ulkopuolisia irtosuhteita, jotka hän rinnasti mutkattomasti prostituutioon. Sosialismi tulisi Pärssisen mukaan hävittämään kaiken kapitalistien aikaansaamanirstauden, sillä ”[n]ykyinen vapaarakkaus (prostitutsiooni) on ylempien yhteiskuntakerrosten keksintö, eikä köyhälistön.”²²⁹

Artikkelissaan Pärssinen mainitsi nimeltä vapaan rakkauden sanansaattajana tunnetun Antero Ferdinand Tannerin (1868–1920). Hammaslääketiedettä opiskellut ja muun muassa ”pymppyohtori” pilkkanimellä tunnettu Tanner esitti aikaansa nähden hyvin painokkaita avioliittokriittisiä ja seksuaalista vapautta vaativia puheenvuoroja. Hän perusteli seksuaalisuuden vapauttamista lääketieteellisin argumentein eikä halunnut sitoa seksiä avioliittoinstituutioon. Tanner piti seksuaalista intohimoa ihmisen luontoon kuuluvana viettinä ja vertasi seksiä taidenautintoon. Hänen mukaansa avioliiton ulkopuoliset sukupuoli-suhteet olivat haitallisia ainoastaan silloin kun ne heikensivät aviopuolisoitten keskinäisen seksin tuottamaa nautintoa. Esteenä vapaille sukupuolisuhteille oli ihmisten mustasukkaisuus ja omistushalu, mutta nekin Tannerin mukaan häviäisivät, kun uusi sukupuoli-moraali muuttuisi sosialistisessa yhteiskunnassa valtavirraksi. Tanner herätti kauhistusta myös myötämielisellä suhtautumisellaan masturbaatioon. Tannerin avomielen suhtautuminen itse-

---

229 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. III. Perhe ja väestön lisäys. *TM* 4.6.1909.

tyydytykseen oli hyvin poikkeuksellista, sillä yleisesti masturbaation katsottiin aiheuttavan sekä fyysisiä että psyykkisiä oireita.²³⁰

Tanner oli Pärssisen artikkelin julkaisemisen aikaan työväenliikkeen johdolle perin ongelmallinen henkilö, sillä hän oli julkisesti tunnustautunut sosialistiksi. Tunnustuksen myötä poliitisten vastustajien oli mahdollista käyttää Tannerin näkemyksiä avioliitosta ja seksuaalisuudesta aseena sosialismia vastaan. SDP:n johto sanoutuikin Tannerista yksiselitteisesti irti, ja myös *Työmies* kieltäytyi julkaisemasta hänen kirjoituksiaan. Sosialidemokraattien puoluejohdosta Pärssisen ohella Miina Sillanpää kuului Tannerin kärkkäimpiin arvostelijoihin. He leimasivat Tannerin opit ”järjettömiksi” ja pyrkivät katkaisemaan kaikki yhteydet häneen.²³¹ Myös artikkelissaan Pärssinen totesi Tannerin oppien olevan ”täydellistä polygamian suosittelua”, josta sosialistit sanoutuivat yksiselitteisesti irti.²³²

Lehtikirjoitukset osoittavat, että seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä Pärssinen oli monin paikoin paljon lähempänä absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajia kuin seksuaaliradikaaleja uudistajia. Olkoonkin, että Pärssinen näki siveettömyyden johtuvan naista alistavista taloudellisista rakenteista, hän yhtä kaikki ilmoitti allekirjoittavansa ajan pidättyväisyyttä ihannoivat seksuaalinormit. Vaikka hän soimasi porvariston naisia holhoavasta asenteesta ja piti heidän filantropiaansa enemmän auttajan omatuntoa kuin autettavan omaa tilannetta kohottavana toimintana, Pärssinen oli itsekin valmis rajoittamaan työläisnaisten toimintavapautta, mikäli se edesauttaisi siveellisen yhteiskunnan luomista. Yhdessäkään tekstissään Pärssisen ei nostanut seksuaalista nautintoa itseisarvoksi ja halusi sitoa seksin avioliittoon. Hänen mukaansa sosialismin ajama uusi sukupuolimoraali tähtäsi juuri siihen, että yksilö jalostuisi janoamaan seksuaalisten

---

230 Nieminen 1951, 227–232; Räisänen 1995, 130–135; Anttila & Pollari 2009, 123–125; Pollari 2010, 11–12.

231 Nieminen 1951, 232–233.

232 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. III. Perhe ja väestön lisäys. *TM* 4.6.1909.

himojen tyydyttämisen sijaan siveellistä ja harmonista perhe-elämää.

Pärssisen seksuaalimoraalin tiukennusta vaativia lehtikirjoituksia tarkasteltaessa on pidettävä mielessä hänen poliittinen asemansa sosialidemokraattien sosiaalipolitiikan johtavana ideologina. Sosialidemokraattisen naisliikkeen historiaa tutkinut Maria Lähteenmäki on todennut, että sosialismin kansainväliset johtotähdet, kuten Aleksandra Kollontai ja Inessa Armand (1874–1920), välttelivät ottamasta liian jyrkkää kantaa arkoihin aiheisiin. Vallankumouksellista uutta naisihannetta markkinoitiin vain pienelle koulutetulle etujoukolle. Kouluttamattomille työläisnaisille tärkeämpiä olivat sosialismin sisältämät arjen elämää helpottavat lupaukset ja liian radikaalit aatteet olisivat saattaneet vaikuttaa negatiivisesti sosialismin suosioon.²³³ Koska valtaosa SDP:ta kannattaneista naisista halusi rajata seksuaalisuuden kristilliseen avioliittoinstituutioon, Pärssisen oli puolueen ja henkilökohtaisen vaalimenestyksen maksimoimiseksi laskelmoitava, millaisia mielikuvia ja reaktioita hänen kirjoituksensa yleisössä tulisivat herättämään.

Vapaamielisempään henkilökohtaiseen suhtautumiseen seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä viittaavat ainakin Pärssisen poliittiset aloitteet siviiliavioliiton puolesta sekä läpi 1910-luvun jatkunut yhteistyö ja ystävyys Aleksandra Kollontain kanssa. Kollontai puhui ”eroottisesta ystävyydestä”, jossa kumppanit eivät välttämättä solmineet virallista avioliittoa. Ystävyyden ja kumppanuuden toteutuminen edellytti kuitenkin naisen kokonaisvaltaista itsenäisyyttä ja täydellistä itsensä määräämisoikeutta. Taloudellisesti omavarainen nainen pystyi itse valitsemaan kumppaninsa vapaasti miettimättä avioitumisen tai avioliiton ulkopuolelle jättäytymisen vaikutuksia toimeentulolleen. Itsenäisen naisen ei myöskään tarvinnut sietää miehen tai perhepiirin painostusta puhumattakaan siitä, että hänen olisi tarvinnut turvautua itsensä myymiseen perheensä toimeentulon turvaamiseksi. Samalla kun avioliitto ei enää olisi kytköksissä taloudellisiin ja sosiaalisiin resursseihin, vaan molemminpuoliseen rakkaudentuntee-

---

233 Lähteenmäki 1995, 230.

seen, myöskään miehet eivät enää etsisi seksuaalista tyydytystä aviosuhteen ulkopuolelta. Kollontain ajattelussa eroottisessa ystävyydessä ei ollut kyse hetkellisestä ja ohikiitävästä seksuaalisesta hurmiosta, vaan hän tarkoitti sillä vähitellen kehittyvää kiintymyssuhdetta, jonka rakennusaineena oli solidaarisuuden sekä yhdessä tehdyn yhteiskunnallisen työn kautta syntyvä luotamus kumppaneiden välillä. Sosialismissa toteutuva eroottinen ystävyys edellytti ”uuden naisen” syntymistä, mutta myös täysin ”uuden moraalin” luomista.²³⁴ Kollontain ja Pärssisen avioliitto ja seksuaalikritiikissä on nähtävissä selkeitä yhdenmukaisuuksia, mikä antaa perusteita epäillä Pärssisenkin olleen yksityishenkilönä avarakatseisempi kuin osa hänen kirjoituksistaan antaa ymmärtää.

Käsitystä siitä, että Pärssinen saattoi yksityishenkilönä olla kirjoituksiaan suvaitsevampi seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä, vahvistaa hänen kiinnostuksensa Ellen Keyn ajatteluun, jota Pärssinen myös välitti työläisnaisille suomennoksina.²³⁵ Key oli seksuaalisen vapauden äänekkäimpiä kannattajia Euroopassa. Hän katsoi, että seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä oli seurattava kristillisen moraalin sijaan modernin tieteen tuloksia ja painotti seksuaalisuuden psykologisia merkityksiä. Terveen kehityksen varmistamiseksi tunteita ja haluja ei tullut kahlita, vaan yksilön tuli saada vapaasti toteuttaa omia mieltymyksiään. Keylle käsitykset seksuaalisten tarpeiden tyydyttämisen tuomittavuudesta sekä naisen seksuaalisesta passiivisuudesta olivat luonnollisen moraalin vastaisia. Hänen mukaansa seksuaalisuutta ei tullut rajoittaa ainoastaan avioliittoon, vaan yksilölle tuli antaa vapaus toteuttaa seksuaalisia intohimojaan. Hän painotti, ettei monogaaminen avioliitto ollut kaikille sopiva yhteiselämän muoto eikä yksilön siveellisyyttä tullut arvioida vain kumppanien lukumäärän mukaan. Merkityksellistä oli ainoastaan se, perustuiko suhde vapaaehtoiselle molemminpuoliselle rakkaudelle. Onnellisuus-

---

234 Katainen 2002, 129–132; Katainen, 2013, 294–298.

235 H.P.: Ellen Key ”väärinkäytetystä naisvoimasta”. Esitelmä ruotsal. sos. demokratisessa nuorisoklubissa pitänyt Anna Pettersson. *TN* 21–22/1907, 166–167; 22/1907, 174–175.

den ja mielihyvän tavoittelu kuuluivat Keyn ajattelussa osaksi ihmisyyttä, joten niiden tavoittelu määritti yksilöllistä moraalia ja etiikkaa. Hän yhdisti äitiyden kutsumuksen naisen aktiiviseen seksuaalisuuteen, sillä seksi oli uutta elämää luova voima ja evoluution edellytys. Keyn ajatuksilla oli erittäin suuri merkitys eurooppalaisessa seksuaalireformissa yli puoluerajojen ja myös sosialistit siteerasivat häntä usein avioliitto- ja seksuaalikritiikissään. Keyn kädenjälki näkyi muun muassa kansainvälisesti vaikutusvaltaisessa naisen seksuaalisuuden rajoja rikkoneessa Saksassa vuonna 1905 perustetussa Bund für Mutterschutz -järjestössä²³⁶. Saksa oli eurooppalaisen seksuaalireformismikeskustelun keskus ja järjestö vaati muun muassa avioeron helpottamista, seksuaalivalistusta sekä abortin laillistamista.²³⁷

Aviottomien äitien ja nuorten naisten tukalaa tilaa helpottaakseen myös Pärssinen vaati abortin sallimista tai vähintäänkin ”lapsenmurhasta” langetettavien rangaistusten lieventämistä, vaikka olikin seksuaalisen vapauden vaatimusten kohdalla huomattavasti maltillisempi ja varovaisempi kuin Key. Osaltaan Pärssisen henkilökohtaista suhtautumista avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin avaa myös ilmeisesti kohtalaisen pitkäaikainen romanttinen suhde 1910-luvulla Lauri Letonmäkeen (1886–1935), jonka Pärssisestä kirjoittaneet Marjaliisa Hentilä, Matti Kalliokoski ja Armi Viita ovat tuoneet esille. Pärssistä ja Letonmäkeä yhdisti sosialismin ja kansanedustajan työn ohella kirjallisuus. He molemmat olivat vuoden 1918 vallankumousohallinnon kansanvaltuutettuja ja tekivät yhdessä tarkastusmatkan selvittääkseen punaisten pohjoisella rintamalla ilmenneitä epäselvyyksiä. Elämäkertureiden mukaan suhde kuitenkin viileni Pärssisen puolelta vuonna 1918.²³⁸ Suhde Letonmäkeen toisin sanoen puoltaa sitä, että Pärssinen ei yksityishenkilönä liittänyt seksuaalinormiston purkamiseen yhtä negatiivista latausta kuin poliittisessa retoriikassaan,

236 Äitiydensuojeluliitto.

237 Dickinson 2014, 44–45, 190–195, 206–207, 215–216; Nieminen 1951, 168–173; Offen 2000, 238–239; Herzog 2011, 30; Kinnunen 2014, 216.

238 Rinta-Tassi 1986, 189, 302; Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 227–230.

jossa hän suhtautui paikoin jopa hyvin kylmäkiskoisesti avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin.

Varmuudella voi joka tapauksessa sanoa, että Pärssinen pyrki osoittamaan solidaarisuutta ja ymmärrystä ajan seksuaaliormeja rikkoneille naisille. Sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä oli Pärssiselle ratkaisu siveettömyysongelmaan, joka uhkasi koko kansakunnan tulevaisuutta. Hän näki vallankumouksen tuovan mukanaan taloudellisen tasa-arvon, mikä poistaisi köyhiltä naisilta pakon alistua epämieluisiin sukupuolisuhteisiin ja antaisi vapauden avioitua ja perustaa perheen mieluisan kumppanin kanssa. Uudessa yhteiskunnassa naisten ei olisi myöskään pakko keskittää kaikkia voimia ansiotyöhön, jolloin he voisivat sivistää itseään, mikä taas saisi heidät pitämään kiinni seksuaalisesta koskemattomuudestaan ennen sopivan kumppanin löytymistä. Kapitalistisessa järjestelmässä tämä ei ollut mahdollista, minkä vuoksi Pärssinen näki tärkeäksi valistaa ja jopa kontrolloida varsinkin tietämättömiä työläisnaisia yleisen edun nimissä. Hänen seksuaalikritiikissään on erotettavissa kaksi eri tasoa. Toisaalta hän saattoi luottaa riittävän sivistystason saavuttaneen ihmisen yksilölliseen harkintaan sukupuolisuhteiden järjestämisessä, mutta suurten joukkojen sivistystaso oli vielä liian alhainen siihen, että seksuaalisuuden olisi voinut jättää täysin ilman kontrollia.

2.2 ”Väittelyä naisten suhteesta sosialidemokratiaan” – Elvira Willmanin haaste Hilja Pärssiselle

”Ensiksi julistan, että naisen tehtävä yhteiskunnassa on olla äiti”

Elvira Willman oli äitiyttä ja naisen asemaa sekä avioliittoa ja seksuaalisuutta koskevissa kannanotoissaan käytännössä täysin vastakkaisella linjalla kuin Hilja Pärssinen. Hän oli myös ainoa työväenliikkeessä näkyvään asemaan noussut nainen, joka jatkuvasti haastoi Pärssisen ajaman poliittisen linjan pääperiaatteet ja pyrki horjuttamaan hänen asemaansa. Juuri Willmanin kir-

joitukset aiheuttivat Pärssiselle päänvaivaa jopa enemmän kuin porvarilliselta puolelta tulevat hyökkäykset. Willman herätti tarpeen määritellä sosialistien linja naisen asemaa ja äitiyttä koskevassa keskustelussa. Äitiyteen, naisen asemaan ja seksuaalisuuteen liittyvistä erimielisyyksistä kehkeytyi Pärssisen ja Willmanin välille vuosia jatkunut väittely, jonka vaikutukset heijastuivat laajemmin koko työväenliikkeeseen. Huomattavaa julkisuutta saanutta ja ajoittain jopa suoranaista kohua herättänyttä kiistaa ei ole aikaisemmissa työväenliikkeen naisiin kohdistuvissa tutkimuksissa huomioitu. Kiistakirjoituksissa kiteytyivät räväkästi ne epäkohdat ja ongelmat, joita naissosialistit näkivät ajan porvarillisessa yhteiskunnassa. Toisaalta väittelyssä tulivat esille perhe-, avioliitto- ja sukupuolimoraalikeskustelun radikaalimmat näkökulmat ja kannanotot. Väittely määrittelikin voimakkaasti niitä ihanteita, joita naiselta työväenliikkeessä odotettiin sekä sukupuolimoraalin rajoja, joita ei sopinut ylittää. Debatti vaikutti sekä Pärssisen että Willmanin poliittiseen uraan ja julkisuuskuvaan, mutta sen vaikutukset heijastuivat myös heidän henkilökohtaiseen elämäänsä politiikan ulkopuolella. Kiista valottaakin osaltaan myös sitä, kuinka Pärssinen vakiinnutti paikkansa työväenliikkeen johtavien ideologioiden joukossa.

Naisten välinen kiista sai alkunsa, kun Willman julkaisi vuoden 1904 toukokuussa *Työmiehen* sivuilla kirjoituksen Utopia. Heti kirjoituksensa aluksi Willman julisti äitiyden suoranaiseksi naisen kansalaisvelvollisuudeksi ja valitteli yhteiskunnallisen keskustelun ajautuneen sivuun tästä naisen tärkeimmästä tehtävästä. Porvarillinen naisemansipaatio oli tullut tiensä päähän ja naisen asemaa koskevan keskustelun lähtökohta tuli palauttaa takaisin äitiyteen. Willmanin esittelemässä utopiassa biologinen äiti oli ehdottomasti paras lapsen kasvattaja ja koti ihanteellinen kasvuympäristö, mikäli taloudelliset puitteet työläiskodeissa saataisiin kuntoon. Todellisuus oli hänen mukaansa kuitenkin se, että työväenluokan köyhät naimattomat naiset ja aviottomien lasten äidit olivat täysin vailla turvaa. Myöskään avioliitto ei ratkaissut naisen ongelmia, sillä naimisissa olevat naiset olivat yhä taloudellisesti riippuvaisia aviomiehistään ja yhteiskunnan jäseniä vain välilli-

sesti miehen kautta. Yläluokan naiset olivat Willmanin mukaan huomattavasti työläisnaisia paremmassa asemassa, sillä he saivat jokaisesta lapsestaan suhteellisesti suuremman ”palkkion” kuin työläisten vaimot.²³⁹

Ihanne, joka korosti naisen paikkaa kotona, oli Willmanille siis periaatteessa tavoiteltava, mutta se asetti eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvat naiset eriarvoiseen asemaan varallisuuden mukaan. Otsikoinnillaan Willman alleviivasi juuri sitä, että aikansa yhteiskuntaa tarkastellessa äitien tasa-arvo saattoi näyttäytyä yksinkertaisesti utopistiselta haaveelta. Jokaisen äidin tarpeet huomioon ottava ja niihin vastaava ihanneyhteiskunta oli mahdollinen toteuttaa, mutta se edellytti suuria muutoksia lainsäädännössä sekä asenteissa naisia kohtaan.

Utopian muuttaminen todellisuudeksi vaati Willmanin mukaan ensinnäkin uudenlaista tulonjakoa sukupuolten kesken. Konkreettisenä ehdotuksena hän esitti jokaisesta lapsesta äidille maksettavaa eläkettä. Vaikka Willman ei avoimesti sitonut eläkettä luokkataustaan, hän näki sen toteutuessaan olevan suuri taloudellinen edistysaskel nimenomaan köyhille työläisnaisille, joiden lapsiluku oli usein paljon suurempi kuin ”Tohtorinnalla”. Suoranaiseksi pelastukseksi hän luonnehti eläkkeen tulevan aviottomille äideille, jotka ajan yhteiskunnassa joutuivat vastaamaan yksin lasten kasvattamisesta ilman minkäänlaista taloudellista turvaa. Eläke kustannettaisiin lapsen isältä kerättävällä lapsiverolla, jolla taattaisiin kaikkien miesten osallistuminen yhteiskunnallisiin velvollisuuksiinsa lasten elättäjinä. Willman visioi lapsiveron maksamisen olevan tulevaisuudessa edellytys sille, että mies voisi avioitua laillisesti ja hankkia lapsia. Hankittavien lasten sallitun lukumäärän hän katsoi olevan riippuvainen miehen varallisuudesta. Avioero oli Willmanin suunnitelmassa mahdollinen myöntää vuoden miettimisajan jälkeen aviopuolisoiden yhteisestä sopimuksesta. Eron sattuessa lapset jäisivät poikkeuksetta äidin huostaan, mikäli tämä vain olisi lain silmissä kelvollinen heistä huolehtimaan. Eronnut vaimo saisi jatkossakin valtion kassasta lapsen isän maksamaa äitiyseläkettä. Mikäli miehen

---

239 Elvira Willman: Utopia. *TM* 6.5.1904.

veroäyriin mukainen varallisuus riittäisi uusien lapsien hankkimiseen, miehen mahdollinen uusi vaimo olisi hänkin oikeutettu miehen maksamaan eläkkeeseen. Äitiys oli naisen velvollisuus, joten lapsettomille naisille eläkettä ei Willmanin mukaan ollut tarpeellista maksaa. Poikkeuksena hän mainitsi ”myötäsytntyneen – myöhäisemmän steriillisyyden” tapauksen, jolloin naisen olisi mahdollisuus saada apukassasta avustusta itsensä elättämiseen.²⁴⁰

Willman pyrki utopiassaan kiinnittämään yleisön huomion erityisesti työläisnaisten ja aviottomien äitien huonoon asemaan, mutta allekirjoitti täysin ajalle tyypillisen käsityksen naisesta äitinä ja lasten kasvattajana. Uutta ei myöskään ollut hänen esityksensä siitä, että äitien palkkatyöstä vapautuminen mahdollistettaisiin yhteiskunnan tuella. Jo 1800-luvun lopun äitiyskeskustelussa pohdittiin esimerkiksi vaihtoehtoa, jossa äidit vapautettaisiin palkkatyöstä eräänlaisen perheeseen sidotun kansalaispalkan avulla. Tosin ”perheellisyysperiaatteeseen” sidottu palkka suunniteltiin pääsääntöisesti maksettavaksi perheen elättäjälle, eli miehelle, mutta sen uskottiin kohentavan samalla naisten mahdollisuuksia hoitaa äitiyden velvoitteita.²⁴¹ Willmanin vaatima miehiltä perittävä lapsivero oli perhepalkkaa huomattavasti radikaalimpi ehdotus, mutta sekään ei ollut täysin poikkeuksellinen. Esimerkiksi ranskalainen tunnettu naisasianainen Hubertine Auclert (1848–1914) oli ajanut kotimaassaan samankaltaista ehdotusta, mutta laajempaa suosiota ajatus miesten maksamasta lapsieläkkeestä ei herättänyt.²⁴²

Työväenliikkeen naisten oli varmasti helppo yhtyä Willmanin utopian tavoitteisiin, jotka tähtäsivät työläisäitien aseman parantamiseen. Sosialistista perhepolitiikkaa hahmotelleiden teoreetikkojen näkökulmasta tarkastellen Willmanin utopiassa periaatteelliseksi ongelmaksi muodostui kuitenkin se, että puhuessaan naisen oikeudesta ja velvollisuudesta äitiyteen, hän asetti miehet ja naiset kilpailutilanteeseen. Willmanin mukaan yhteis-

---

240 Ibid.

241 Markkola 1994, 156–162.

242 Caine & Sluga 2000, 104.

kunnan oli tuettava naisia, sillä he olivat altavastaajina kampaailussa, jossa sukupuolet kilpailivat yhteiskunnassa jaettavista resursseista. Toinen ongelmakohta sosialistisen yhteiskuntakritiikin näkökulmasta oli Willmanin ihanne, joka käsitti naisen yksinomaan äitinä eikä huomioinut kapitalistisen yhteiskunnan realiteetteja. Willmanin utopia herätti myös sosialidemokraattisen naisliikkeen johtoon paria vuotta aiemmin nousseen Hilja Pärssisen huomion.

Periaatteen tasolla Pärssinen ilmoitti hyväksyvänsä Willmanin näkemyksen *Työmiehessä* julkaistussa Utopia–Todellisuus otsikoidussa vastineessaan. Hän oli Willmanin kanssa samaa mieltä siitä, että nainen oli lasten ensisijainen kasvattaja ja oma koti lapselle optimaalisin kasvuympäristö. Yksimielisyys Pärssisen ja Willmanin välillä vallitsi myös siitä, että naisten taakkaa tuli helpottaa vaatimalla miehiä osallistumaan lasten kasvatukseen. Willmania mukaillen Pärssinen totesi, että ”[ä]idillisyyden onni olisi täydellisin silloin, kun molemmat vanhemmat yhdessä seurailisivat pienokaisensa varttumista.” Lisäksi Pärssinen katsoi Willmanin olevan kirjoituksessaan oikeassa siltä osin, että vanhan porvarillisten naisten ajaman naisemansipaation tavoitteet oli jo saavutettu naisten sivistystason ja yhteiskunnallisen vaikutusvalan noustua. Porvarillinen naisasialiike polki paikallaan, kun taas työväenliike ajoi naisen kansalaisoikeuksia aidosti eteenpäin.²⁴³

Pärssinen huomautti Willmanin ajatusrakennelman sisältävän kuitenkin runsaasti ongelmakohtia. Perimmäinen virhe oli se, että Willman oli keskittynyt liiaksi sukupuolten välisen eron tekemiseen. Hän katsoi, että kyse oli kirjoituksen otsikon mukaisesti utopistisesta haihattelusta, jossa reaali maailman ongelmat sivuutettiin. Pärssinen pitikin Willmanin utopiaa osoituksena siitä, että avioliittoon ja naisen yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyvissä kysymyksissä oli työväenliikkeen sisällä liiaksi eriäviä mielipiteitä ja ”haparoivia” kantoja. Willmanin ehdottaessa miesten rankaisemista lapsiverolla sekä puolisoiden eron helpottamista, Pärssinen vaati omassa kirjoituksessaan talous- ja tuotantojärjestelmän perinpohjaista uudistamista sekä yleisen äänioikeuden toteutta-

---

243 H.P.: Utopia–todellisuus. *TM* 17.5.1904.

mista. Willmanin utopistisen lapsivero- ja äitiyseläkehaaveilun sijaan oli keskityttävä todellisuuteen, jossa edistysten tulokset näkyivät kaikkia naisia ja koko yhteiskuntaa hyödyttävänä teknisenä kehityksenä. Äitiyden kutsumusta vaaliessaan Willman oli Pärssisen mukaan unohtanut täysin myös kansanterveydelliset ja väestöpoliittiset näkökulmat, mihin hän viittasi ”rodun laadun” parantamisesta puhuessaan.²⁴⁴

Willman vastasi Pärssiselle vain kaksi päivää Utopia-Todellisuus -kirjouksen jälkeen. Päättellen siitä, että hän käytti Pärssisestä ainoaan nimimerkkiä H.P., naiset eivät tunteneet vielä toisiaan ainakaan henkilökohtaisesti. Vastauksessaan Willman piti edelleen kiinni siitä, että naiselle ”[ä]idittömyys on poikkeusasema”. Hän kiisti silti jyrkästi haluavansa kieltää naisilta osallistumisen yhteiskunnan toimintaan sulkemalla heidät kotiin lasten kasvattajiksi. Willman puolusti sukupuolten välille vetämäänsä erotusta sillä, että nainen joutui ottamaan suvunjakamisesta ja lastenhoidosta huomattavasti miestä suuremman vastuun. Hän korosti, että oli esittänyt pragmaattisen ehdotuksen naisen aseman parantamiseksi, millä hän viittasi miehille suunnattuun lapsiveroon. Willman muistutti Pärssistä myös siitä, että hänen utopiansa lapsivero sisälsi itsessään ajatuksen lapsiluvun rajoittamisesta, mikä edesauttaisi rodun laadun parantamisesta. Samalla hän tarttui Pärssisen kaavailemiin kasvatuslaitoksiin ja totesi niihin liittyvän vakavia eettisiä ongelmia. Järjestelmä olisi Willmanin mukaan sama kuin ”lypsylehmillä”, kun äidit joutuisivat luovuttamaan lapsensa vieraan ihmisen hoiviin. Kasvatuslaitokset eivät myöskään ratkaisisi naisten taloudellisia ongelmia ja riippuvuutta miehestä.²⁴⁵

Willmanin kirjoitukset ovat nähtävissä haasteena edellisenä vuonna Forssan kokouksessa puolueohjelmaan hyväksytyille Pärssisen aloitteille naisen aseman parantamiseksi. Merkittävin ero Pärssisen ja Willmanin välillä Utopia-kirjoituksissa liittyi siihen tulokulmaan, josta he naisen asemaa tarkastelivat. Willman

---

244 Ibid.

245 Elvira Willman: Vielä sananen utopiastani. *TM* 19.5.1904.

korosti Pärssistä enemmän yksilönvapautta käsittäessään naisen äitinä, jonka tarpeisiin valtion tuli vastata. Pärssinen taas lähes-tyi kysymystä sukupuolesta ja äitiydestä enemmän luokan, kansakunnan ja väestöpolitiikan näkökulmasta. Hänelle yksilönvapauden toteutuminen oli alisteista luokkaintressille. Tärkeämpiä olivat kollektiiviset yhteiskunnalliset parannukset, joissa suuren joukon tarve asetettaisiin yksilön edun edelle. Tämä ei suinkaan merkinnyt yksilönvapauden riistämistä tai sen arvon kiistämistä. Pärssisen mukaan aito yksilönvapaus ei ollut mahdollinen porvarillisessa yhteiskunnassa, vaan toteutuisi vasta kun työväenluokka kokonaisuudessaan saisi täydet kansalaisoikeudet.

Työmiehen sivuilla keväällä 1904 käyty lyhyt väittely äitiydestä ja naisihanteesta loppui siltä erää Willmanin vastaukseen. Kiistan laantumiseen vaikutti luultavasti 1900-luvun alkuvuosina jatkuvasti kiristynyt poliittinen ilmapiiri ja levenevä aatteellinen kuilu sosialidemokraattisen naisliikkeen ja porvarillisten naisten välillä. Varsinkin vuoden 1905 suurlakossa ilmi tullut poliittinen polarisaatio ja lakon seurauksena saavutettu äänioikeus saivat sekä Willmanin että Pärssisen keskittymään naisten järjestäytymiseen ja vaalityöhön ennen vuoden 1907 ensimmäisiä eduskuntavaaleja. Taistelu porvareita vastaan näyttäytyi heille molemmille varmasti keskinäistä välien selvittelyä tärkeämpänä. Utopia-kirjoituksesta kehkeytynyt väittely oli kuitenkin vasta ensimmäinen näytös Willmanin ja Pärssisen käymässä kamppailussa. Myöhemmin uudelleen puhjennut kiista oli aikaisempaa henkilökohtaisempi, mutta sen taustalla oli Willmanin äitiyttä korostava naisihanne sekä Pärssisen linjaa huomattavasti kriittisempi suhtautuminen avioliittoinstituutioon ja avoin vaatimus seksuaalinormien uudelleen määrittelemiseksi.

”Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole tosiluonto vaan pakko”

Utopiassaan Willman vaati äitien aseman parantamisen yhteydessä avioliiton vapauttamista taloudellisista vaikuttamista hyvin

räväköin sanankääntein. Hän totesi aviovaimojen olevan ajan yhteiskunnassa samassa asemassa kuin prostituoitujen, koska myös avioituneet naiset olivat riippuvaisia miehistä kuin ”ma-orjat isännistään”. Sekä vaimot että prostituoidut olivat miesten tahdon alaisen ”rakkauden (sukupuolielämän) palveluksessa”. Erotukseksi porvarillisessa avioliitossa elävän naisen ja prostituoidun välillä Willman esitti ainoastaan sen, että avioliitossa elävät, eli ”siittämistyössä palvelevat”, naiset synnyttivät tärkeitä uusia kansalaisia ja työvoimaa, kun taas prostituoidut ainoastaan ”hävittivät” yhteiskuntaa. Synkän ironisesti Willman totesi prostituoitujen olevan kaikesta parjauksesta huolimatta ajan oloissa koko lailla tarpeellisia, sillä nämä vastaanottivat ”yhteiskunnan sairaalloisuudet (henkiset ja fyysilliset)” ja olivat näin ollen ”suojelava ainesta yhteiskunnan rakkaus-laboratooriassa [sic]”. Esitelmänsä lapsiveron hän katsoi hillitsevän miesten seksuaalista käyttäytymistä ja vierailuja prostituoitujen luona, sillä miehet joutuisivat ottamaan vastuun mahdollisesti syntyvistä lapsista.²⁴⁶ Rinnastamalla aviovaimot prostituoituihin Willman korosti naisen taloudellista riippuvaisuutta miehestä. Avioliitto oli hänelle konkreettinen esimerkki naisen ja miehen välisestä yhteiskunnallisesta epätasa-arvosta.

Samalla poleemisella linjalla Willman jatkoi vuonna 1905 avioliittoa sekä naisen seksuaalisuutta ja tunne-elämää pohtivassa laajassa *Palvelijatarlehd*en artikkelissa, jossa hän totesi avioliiton suurimmaksi ongelmaksi sen, että kapitalistisessa järjestelmässä miehet määrittivät itsevaltaisesti naisen arvon. Näin naisesta tuli ainoastaan ”ostokalu ja sukupuolioleto.” Samalla Willman nosti esille tunnesiteiden tärkeyden aviopuolisoiden välillä. Avioliitto oli hänelle nykyisessä muodossaan järjen ja ihmisluonnon vastainen, sillä taloudellisen riippuvuussuhteen takia se kytki yhteen kaksi ihmistä, jotka eivät useissa tapauksissa rakastaneet toisiaan. Naisen ihmisarvon kohottamiseksi ja avioliittoinstituution uskottavuuden palauttamiseksi Willman vaati, että ”kapitaali” oli jaettava sukupuolten välillä tasaisemmin. Tasaisempi tulonjako

---

246 Elvira Willman: Utopia. TM 6.5.1904.

takaisi sen, että naisen ei olisi ”pakko antautua sukupuolisuhteseen” eikä riippuvaisuussuhdetta mieheen pääsisi syntymään.²⁴⁷

Willman näki porvarillisen taloudellisin perustein solmitun avioliiton ja yhteiskuntamoraalin välillä vallitsevan hyvin voimakkaan negatiivisen kausaalisuhteen. *Palvelijatarlehden* artikkelissaan hän katsoi avioliiton suorastaan ruokkivan kaksinaismoraalia ja ohjesääntöistä prostituutiota. Willman hämmästeli, kuinka ”[m]iehille suodaan vapaus turmella itsensä ohjesääntöisen prostitutsioonin rapakossa”, kun samaan aikaa ”yläluokan naisia pakotetaan pysymään kieltäytyvinä, *jotta olisivat kyllin puhtaita ja terveitä* vastaanottamaan sitä lokaa, jonka miehet tuovat mukanaan porttoloista.” Willman katsoi porttoloissa työskentelevien naisten olevan poikkeuksetta lähtöisin köyhistä oloista ja joutuneen kapitalistien riiston uhreiksi. Willmanin sanoin ”[a]luokan naiset pakoitetaan *nälän ja sivistymättömyyden avulla* antautumaan *miesten irstailun* uhreiksi.” Hän esitti prostitutiion pääasialliseksi syyksi talousperustaisen avioliiton ja naisen alamaisuussuhteen mieheen nähden: ”Eri kehitys asettaa naisen yhteiskunnallisesti alhaisempaan asemaan, kuin miehen, kun lisäksi eri oikeudellisesta asemasta johtuu erikatsantokanta avio-
puolisoiden suhteen, joka sisällisesti tekee naisen halpa-arvoisemmaksi miehen silmissä inhimillisenä henkilönä. Tästä johtuu avioliitto prostitutsioonin [sic].”²⁴⁸

Mainitsemalla ylempien luokkien aviovaimojen puhtauden ja terveyden sekä miesten kotiin kantaman loan Willman nosti esille ajan yleisen huolen prostituutiosta koko kansakuntaa degeneroivana vaarana, jonka leviämisestä Pärssinenkin oli erittäin huolissaan. Molemmat pelkäsivät sukupuolitauteja kantavien prostituoitujen tartuttavan sukupuolitauteja bordelleissa vieraileviin miehiin. Miesten välittämänä taudit taas saattoivat levitä laajemmalle kunnollisina pidettyihin perheenäiteihin, vaikka nämä olisivat itse pitäneet tiukasti kiinni siveydestään ja toteuttaneet ajan passiivista naisihannetta. Uhkana oli, että raskauden kautta

---

247 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 1.8.1905, 94–95.

248 Ibid.

prostituutujen levittämät taudit tarttuisivat myös sikiöön ja saattaisivat näin yhteiskuntaa useassa sukupolvessa.

*Palvelijatarlehd*en artikkelissaan Willman totesikin prostitution olevan turmioksi kaikille naisille varallisuuteen tai sosiaaliin asemaan katsomatta, mutta nosti sukupuolen rinnalla luokkanäkökulman entistä vahvemmin esiin. Luokkaerojen tarkastelulla Willman korosti, että prostituutio oli leimallisesti nimenomaan kaupungeissa asuvan työväenluokan ongelma. Tämän voi nähdä Willmanin pyrkimyksenä profiloitua entistä selkeämmin sosialistiksi. Yhtä lailla luokkien välisten erojen korostaminen heijastelee porvarillisten ja sosialistinaisten jatkuvasti kiristyneitä välejä.

Taloudellisin perustein solmittua avioliittoa kritisoidessaan Willman oli pitkälti samoilla linjoilla Pärssisen kanssa. Kuten Pärssiselle, myös Willmanille avioliiton vapauttaminen porvarillisesta materialismista oli välttämätöntä kaksinaismoraalin ja prostituution kitkemiseksi. Willman erottui Pärssisestä kuitenkin värikkään kielenkäyttösä ohella siinä, että hän kyseenalaisti poikkeuksellisen avoimesti koko avioliittoinstituution sekä siihen kytkeytyvän siveellisyyskäsitteksen, jossa seksuaalisuus sidottiin tiukasti avioliittoon ja lisääntymiseen. Avoimuudessaan hänen ulostulonsa sosialismin nimissä olivatkin ajan moraalireformisteihin nähden päinvastaisia ja hän liputti hyvin estottomasti molempien sukupuolten seksuaalisen vapauden puolesta. Willman allekirjoitti kyllä näkemyksen siitä, että naisen alisteinen asema johtui ennen kaikkea miesten seksuaalisuuden löyhästä kontrollista, mutta esitti porvarillisen yhteiskunnan pääasialliseksi epäkohdaksi naisen seksuaalisuuden tukahduttamisen.

Lehtikirjoituksissaan Willman käsitteli avioliittoon ja seksuaalisuuteen keskittyviä ongelmia nostamalla esimerkkejä henkilökohtaisesta elämästään. Hyvänä osoituksena Willmanin tyylistä käsitellä aihepiiriä toimii vuoden 1905 alussa *Työmiehessä* julkaistu yhdeksään ”muistiinpanoon” kiteytyvä siveellisyttä käsittelevä kirjoitus, jossa hän muun muassa kertoi ”nykyaikaisen siveellisyyskäsitteksen” estäneen häntä itseään kihlautumasta nuoruudessaan rakastamansa talonpoikaisen nuoren miehen

kanssa. Kertomuksensa mukaan hänen rakastettunsa oli sittemmin mennyt naimisiin rikkaan lesken kanssa, mutta avioituminen vain rahan vuoksi oli saanut nuoren miehen onnettomaksi ja johtanut tämän rappiolle. Willman totesi siveellisyyskäsitteen turmelleen myöhemmin myös hänen toisen rakkautensa kohteeseen. Hän selosti traagisen tarinan siitä, kuinka ajan siveellisyyden käsite oli estänyt ”kuulumasta ruumiineeni ylioppilaalle, joka siksi meni porttolaan, turmeli terveytensä ja riisti minulta elämän onnen”.²⁴⁹

Kirjallisuudentutkija Raoul Palmgren on pitänyt hyvin henkilökohtaisia sävyjä sisältänyttä Willmanin kirjoitusta avomielisenä sukupuolimoraalisena ”tunnustus- ja syytössarjana”.²⁵⁰ Käytettävissä olevan lähdeaineiston pohjalta on käytännössä mahdollista sanoa, missä määrin kirjoitus palautuu suoraan Willmanin omakohtaisiin elämäkokemuksiin. Nuoruuden kokemusten lisäksi kirjoituksen pontimena tosin saattaa olla lyhyeksi jäänyt, vain muutamia päiviä kestänyt, kihlautuminen asioitsija Mikko Piiraisen kanssa vuoden 1904 joulukuussa. Pari ilmoitti kihlautumisestaan *Työmiehessä* 27.12.1904., mutta jo 30.12. Piirainen totesi samaisessa lehdessä kihlauksen peruuntuneen ”ainaiseksi, nti Elvira Willmanin sukulaisten ja etevien tuttavien hartaasta pyynnöstä”.²⁵¹ Willmanin siveellisyyskirjoitus on päivätty samalle päivälle, jolloin Piiraisen peruutusilmoitus julkaistiin. On siis hyvin mahdollista, että Willmanin lähipiiri vastusti kihlausta ja suostutteli hänet purkamaan sen. Toisaalta siveellisyyden esille nostaminen henkilökohtaisena tunnustuksena saattaa yhtä lailla olla puhtaasti tyyli- ja tehokeino, jolla Willman pyrki provosoimaan yleisöä ja herättämään lukijan mielenkiinnon.

Se, kertoiko Willman artikkelissaan avoimesti ja rehellisesti omasta elämästään, ei ole nähdäkseni hänen naisen asemaan liittyvien tavoitteidensa näkökulmasta olennaista. Tämän tutkimuksen kannalta keskeistä Willmanin kirjoituksessa on se, että

---

249 Elvira Willman: Siveellisyys eli yhdeksän muistiinpanoa sosialistisessa hengessä. *TM* 2.1.1905.

250 Palmgren 1966, 219.

251 Pikku uutisia. *TM* 27.12.1904; 30.12.1904.

hän katsoi kristilliseen avioliittoinstituutioon tiukasti kytketyn sukupuolimoraalin, eli ”nykyaikaisen siveellisyyskäsityksen”, estävän yksilöä kokemasta luonnollisista tunteista ja toteuttamasta ihmisen olemukseen kuuluvia seksuaalisia tarpeita. Samalla, kun henkilökohtainen taso toimi *Työmiehen* artikkelissa lukijan mielenkiinnon herättäjänä, se oli myös johdanto Willmanin yhteiskuntakritiikille, jossa hän listasi avioliittoon, seksuaalisuuteen sekä naisen asemaan liittyviä näkemyksiään. Teksti otti selkeästi kantaa päivänpolitiikkaan ja pyrki vaikuttamaan puolueen päääänenkannattajan lukijoiden asenteisiin, sillä otsikon mukaan Willman käsitteli siveellisyyttä nimenomaan ”sosialistisessa hengessä”.²⁵²

Myöhemmin samana vuonna Willman ilmaisi *Palvelijatarlehdessä* jälleen katkeruutensa siitä, että naisen oli vielä uudella vuosisadalla mahdollista ilmaista seksuaalisia intohimojaan ainoastaan silloin kun mies sitä halusi. Artikkelinsa aluksi hän kyllä myönsi naisten oikeuksien parantuneen huomattavasti ajan saatossa. Sivistyskehityksen myötä ihmiskunta oli oppinut antamaan arvoa maskuliinisen voiman ja miehen ”kylmän järjen” rinnalla ”naisenkin hempeälle ja tunteelliselle luonteelle”. 1900-luvun nainen oli myös aikaisempaa itsenäisempi niin taloudellisesti kuin juridisesti. Suotuisasta kehityksestä huolimatta naiset oli yhä Willmanin luonnehdinnan mukaan porvarillisessa yhteiskunnassa esineellistetty ja alistettu miesten valtaan aivan kuin ”kotieläimet ja muut miehen talouteen kuuluvat kapineet”. Esineellistämisen oli johtanut siihen, että miehet eivät kunnioittaneet vaimojaan ja purkivat seksuaalisia paineitaan ilman tunnontuskia prostituoituihin. Työ naisen vapautumisen eteen olikin pahasti kesken, sillä naiset eivät saaneet vapaasti ja ”itsenäisesti järjestää *sukupuoli-elämänsä*”. Naisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden tärkeydestä Willmanille kertoo se, että hän korosti sen olevan ”ehkä tärkein seikka luomakunnan olemassaolossa”. Jopa

---

252 Elvira Willman: Siveellisyys eli yhdeksän muistiinpanoa sosialistisessa hengessä. *TM* 2.1.1905.

taloudellista itsenäisyyttä tärkeämpi ”*suvun jatkamisoikeus*” oli kuitenkin suurelta osin yhä miesten vallassa.²⁵³

Willman vaati, että arvo tuli antaa myös seksin tuottamalle mielihyvälle. Naiselle ei kuitenkaan tarjottu ajan yhteiskunnassa mahdollisuutta tyydyttää kaikkia tarpeita samaan tapaan kuin miehille, minkä vuoksi avioliiton uudelleen järjestäminen kaikilta osin molempien puolisoitten halut huomioivaksi ihmis-suhteeksi oli nostettava avioliittokeskustelun ydinkysymykseksi. Hän julistikin, että naisen seksuaalisuuden tukahduttaminen oli yhtä järkevää kuin itsensä tahallinen nälkiinnyttäminen, sillä ”syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole *tosiluonto* vaan *pakko*”. Naiselle oli annettava täydellinen vapaus päättää itse ruumiistaan ja kumppanistaan. Tämä oli Willmanin mukaan ainoa keino pois ”valhe rakkaudesta”, jolla hän viittasi samanaikaisesti sekä porvarilliseen taloudellisiin intresseihin perustuvaan avioliittoon että kaksinaismoraalin seurauksena rehottavaan prostituutioon. Prostituutio ei tulisi katoamaan ennen kuin naisen seksuaalinen aktiivisuus tunnustettaisiin. Hän vaati tunne-elämän ja eroottisen rakkauden täydellistä vapauttamista, sillä ”[a]inoastaan *selvällä järjellä* kehittynyt tunne-elämä tekee ihmisen jaloksi ja onnelliseksi”. Avioliiton kristillisuus, laillisuus tai julkinen hyväksyttävyys olivat sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta täysin toissijaisia. Vain ”järkiperäinen luonnollinen avioliitto” mahdollisti terveen yksilön ja hyvinvoivan yhteiskunnan. Näin ollen Willmanin vaatimuksena oli jokaiselle ”*täysikäiselle naiselle kuin miehelle täysi vapaus yksilöllisesti järjestää sukupuolielämänsä, mahdollisimman suotuisissa olosuhteissa*”.²⁵⁴

Willman ei tyytynyt kritisoimaan avioliittoa ainoastaan kirjoituksissaan, vaan kapinoi avioliittonormeja vastaan myös henkilökohtaisessa elämässään. Vuonna 1907 *Työmiehen* ilmoituspalstalla julkaistiin leikkisä uutinen, jossa vastasyntynyt Willmanin esikoinen, Voitto Ilmari Eloranta, ilmoitti olevansa ”tänne elä-

---

253 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 89–90.

254 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 92–95.

mään syntynyt” ja lähtevänsä ”olemassaolostani taistelemaan”. Samassa uutisessa ilmoitettiin myös tieto vanhempien, Elvira Willmanin ja toimittaja Voitto Elorannan edellisen vuoden lokuussa solmimasta kirkkoinstituution ulkopuolisesta sopimusa-
violiitosta.²⁵⁵

Kansainvälisestä näkökulmasta tarkasteltuna Willman ei ollut poikkeustapaus, sillä muualla Euroopassa seksuaalireformistit vaativat äänekkäästi naisten ruumiillisen kontrollin lieventämistä ja seksuaalista tasa-arvoa. Eurooppalaisten seksuaalireformistien tavoin Willman korosti seksuaalisuuden olevan olennainen osa ihmisyyttä. Hän katsoi seksistä pidättäytymisen johtavan fyysisiin ja mielenterveydellisiin häiriöihin. Seksuaalisuuden vapauttamiseen sisältyi myös ajatus siitä, että uuden moraalikoodiston myötä häviäisivät sosiaaliset ongelmat, kuten prostituutio, avioliiton ulkopuoliset sukupuoli-suhteet ja seksuaalirikollisuus. Vapaa seksuaalisuus pysäyttäisi myös kansoja degeneroivien sukupuolitautilien leviämisen, sillä sukupuolisiveellisyyttä valvoivat kiellot ja syntisyyden leima kääntyivät aina itseään vastaan. Willmanin kaltaisten reformistien mukaan kiellot ja valvonta olivat itse asiassa merkittävin syy yhteiskunnan moraaliseen ja siveelliseen rappioon. Yhteiskunnallisen ja yksilöllisen pahoinvoinnin vähentämiseksi seksi tuli käsittää syntisen ja saastaisen sijaan kauniiksi ja nautintoa tuottavaksi rakkaudenosoitukseksi kahden ihmisen välillä. Vaatiessa niin naisille kuin miehillekin täydellistä vapautta toteuttaa seksuaalisuuttaan Willman tuomitsi passiivisen naisihanteen yksiselitteisesti valheelliseksi ja vastenmieliseksi, minkä johdosta hänet voikin nähdä esimerkiksi Ellen Keyn ja Aleksandra Kollontain hengenheimolaisena Suomessa.

Armas Niemisen tekemässä sukupuolimoraalijaottelussa Willmanin voi nähdä edustavan relatiivisen sukupuolimoraalin ääri-
laitaa. Suomen kontekstissa Willman olikin monessa mielessä radikaali poikkeusyksilö. Ensinnäkin kotimaisessa seksuaalikeskustelussa miehillä oli ehdoton valta-asema. Toisekseen suomalaisen keskusteluun nähden Willmanin kirjoituksissa oli poikkeuksellista se, että hän irrotti seksuaalisuuden täysin kristillisestä

---

255 Pikku uutisia. *TM* 20.7.1907.

avioliitosta ja esitti naisen sukupuoli-vietin samankaltaiseksi kuin miehellä. Pääsääntöisesti jopa tieteelliseen empiriaan perustuva kirjallisuus nimittäin tuki monogaamiseen avioliittoon sidottua seksuaali-ihannetta, jossa mies oli aktiivinen ja aloitteellinen, kun taas nainen esitettiin passiiviseksi ja tarpeissaan hienotunteiseksi. Lisäksi suomalainen tieteellinen kirjallisuus yleisesti varoitteli seksuaalisuuden vapauttamisen vaaroista ja asettui vastustamaan niin sanottua vapaata rakkautta.²⁵⁶

Varsinkin suomalaisten naissosialistien näkökulmasta Willmanin julkiset hyökkäykset avioliittoa kohtaan sekä vaatimukset seksuaalisuuden vapauttamisesta olivat ennenkuulumattoman radikaaleja. Avioliittoinstituution kaataminen ja seksuaalisuuden vapauttaminen eivät kuuluneet muiden suomalaisten nais-sosialistien päätavoitteisiin, sillä seksuaalinormiston purkamisen ei nähty edesauttavan työväenluokkaa nousemaan porvarillisen sortovallan ikeestä. Sosialidemokraattisessa naisliikkeessä Willmaniin kohdistuikin syviä epäluuloja. Ennen Suomen historian ensimmäisiä eduskunta vaaleja nimimerkki ”joukko naisia” julkaisi *Työmiehen* yleisönosastolla avoimen kirjeen, jossa todettiin Willmanin olevan sopimaton henkilö edustamaan sosialidemokraatteja eduskuntavaaleissa.²⁵⁷

Nimimerkin takana olivat mitä ilmeisimmin sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohenkilöt. Tähän viittaa ainakin se, että Uudenmaan sosialidemokraattisten naisten kokouksen

---

256 Suomalaisista lääketieteeseen argumentointinsa perustaneista seksuaalivalistajista tunnetuimpia oli hygienian professori Max Oker-Blom (1863–1917), jonka teoksia luettiin myös Suomen rajojen ulkopuolellakin. Hän katsoi sukupuoli-vietin kuuluvan yhtä lailla miehen kuin naisenkin olemukseen, mutta esitti ne hyvin erilaisiksi, mikä miehen tuli huomioida avioliitossa. Oker-Blom painotti seksin ja lisääntymisen yhteyttä ja varoitteli seksuaalisen hillittömyyden vaaroista. Ajan kuuluisin suomalainen sosiologi ja sosiaalianthropologi Edvard Westermarck (1862–1939) korosti seksuaalisuuden merkitystä ihmiselle, mutta vastusti sen vapauttamista. Westermarckille monogaaminen avioliitto edusti evoluution huippua ja parasta yhteiselämän muotoa ihmiselle. Ks. Nieminen 1951, 189–191, 240–242; Anttila & Pollari 2009, 115–117; Pulkkinen 2011, 182–186.

257 Nimim. Joukko naisia: Neiti Willmanille. *TM* 24.12.1906.

edustajisto asettui kokouksessaan täysin yksimielisesti Willmanin eduskuntavaaliehdokkuutta vastaan. Kokouksessa puhunut Mimmi Kanervo²⁵⁸ (1870–1922) piti Willmania liian yksilökeskeisenä ja porvarillisena ehdokkaana, joka ei ”missään suhteessa voi edustaa työläisnaisia.” Kanervo piti suorastaan ”häpeänäkin”, jos Willman edustaisi vaaleissa työläisiä, koska liikkeen riveistä löytyi huomattavasti sopivampiakin ehdokkaita. Lopulta kokous pudotti hänet ehdokaslistalta ilman vastalauseita. Willmanin pääsy ehdolle estettiin myös Hämeen eteläisessä vaalipiirissä asettamalla listalle muita ehdokkaita.²⁵⁹ Sosialidemokraattisen naisliikkeen johtajista Pärssinen ei ottanut julkisesti kantaa Willmanin ehdokkuuteen, mutta ilmoitti *Työmiehessä* antavansa vaaleissa täyden tukensa Miina Sillanpäälle.²⁶⁰

Elvira Willman ”tervetullut todistamaan olevia oloja vastaan”

Ilmeistä on, että Willmania pidettiin epäsovinnaisena ja suoraan häpeällisenä ehdokkaana ensimmäisiin eduskuntavaaleihin juuri hänen avoimien seksuaaliradikaalien kannanottojensa vuoksi. Hän ei myöskään muutoin ollut ehkä paras henkilö naisliikkeen yhtenäisyyden edistäjäksi, sillä aikalaiset ovat kuvanneet häntä kiivaaksi väittelijäksi ja temperamenttiseksi persoonaksi, joka herätti äänekkyydellään ja kärjekkäillä mielipiteillään muiden huomion.²⁶¹ Radikaaleista kannanotoista ja poleemisesta persoonasta huolimatta Willman nähtiin arvokkaana porvarillisen yhteiskunnan siveelliset epäkohdat paljastavana kirjailijana. Ensimmäisten eduskuntavaalien alla käydyssä Uudenmaan sosialidemokraattisten naisten piirikokouksessa vuoden 1906 joulukuussa puheen pitänyt Ida Aalle totesikin ”siveyskysymyksen” Willmanin ”tehtäväksi”, vaikka ei puoltanutkaan hänen aset-

258 Mimmi Kanervosta ks. Katainen & Oittinen 1997, 81–102.

259 Naisten edustajakokous. *TM* 31.12.1906.

260 Hilja Pärssinen: Ketä äänestät? *TM* 24.12.1906.

261 Tompuri 1952, 16; Elviran pojan kertomaa Maarit Vallinharjulle. KA, Sigurd Wettenhovi-Aspan arkisto.

tumistaan ehdokkaaksi vaaleissa.²⁶² Willman profiloitui työväenliikkeessä varsinkin prostituutio-ongelman asiantuntijaksi, joka pureutui aiheeseen vakuuttavasti.

Vuonna 1906 *Työmiehen Illanvietto* julkaisi Willmanin laajan artikkelisarjan, joka tarkasteli prostituution taustoja ja lieveilmiöitä. Artikkeleissaan hän totesi prostituution yleiseksi ilmiöksi läpi historian, mutta näki sen juurten olevan kapitalismissa, joka jakoi naiset luokka-aseman perusteella eriarvoiseen asemaan. Hän korosti, että köyhät naiset joutuivat kantamaan prostituutiosta koituvat ankarimmat kärsimykset, mutta välillisesti sen turmeleva vaikutus heijastui kaikkiin yhteiskunnan jäseniin. Prostituutio turmeli myös miehet, sillä ostettu rakkaus oli vain ”lihallinen” ja sai miehet näkemään naisen omaisuutena. Tästä oli Willmanin sanoin seurauksena se, että ”mies ei voi enää koskaan katsella naista puhtailla silmillä”. Kuvaavaa on, että Willman näki vääristyneen moraalin olevan puhtaasti yläluokkainen ilmiö, joka kiteytyi ohjesääntöisessä prostituutiossa. Hänen mukaansa tehdaskaupungeissa, joissa työläismiesten määrä oli suuri, prostituution mukana leviävät sukupuolitaudit olivat harvinaisia. Asiantuntemustaan ja työläisten moraalista ylemmyyttä Willman korosti viittaamalla Englannissa ohjesääntöisen prostituution epäkohdat jo 1870-luvulla esille nostaneeseen feministiin Josephine Butleriin (1828–1906), jonka hän totesi saaneen ymmärrystä yksin työläisten keskuudessa.²⁶³

Vaikka Willmanin kuvaus keskiluokkaisesta ja englantilaisessa suffragettiliikkeessä toimineesta Butlerista työväen edustajana oli liioiteltu, tämä soveltui hyvin ohjesääntöisen prostituution vastaisen taistelun poliittiseksi esikuvaksi. Butler oli kuuluisa myös kotimaansa ulkopuolella ja rakensi kansainvälistä verkostoa kitkemään prostituutiota ja parantamaan naisten kohtelua Euroopan maissa.²⁶⁴ Esittämällä kansainvälisen kuuluisan prostituution vastustajan seuraajien olevan yksinomaan työläisiä Willman

---

262 Naisten edustajakokous. *TM* 31.12.1906.

263 Elvira Willman: Prostitutsiooni sosiaalisena luokka-ilmiönä ja sen poistaminen sosiaali-valtiollisilla keinoilla. *TT* 25–26/1906, 197–198, 207–208.

264 Offen 2000, 124–125; Clark 2006, 70–71.

rakensii kuvaa porvariston matalasta moraalista ja ylivertaisesta työväenluokasta hyvin samaan tapaan kuin Pärssinen omilla teksteissään.

Willman tarjosi lääkkeeksi prostituution kitkemiseen samankaltaisia keinoja kuin Pärssinen. Naisia oli sivistettävä ja perhedytettävä sopivan kirjallisuuden avulla epäkohtien syihin. Toisekseen työväestön sosiaalista ja taloudellista turvallisuutta oli kohennettava. Jo aiemmin ehdottamansa lapsen isältä perittävän eläkkeen rinnalle hän ehdotti Saksan mallin mukaista sairas- ja äitiysvakuutusta sekä asunto-olosuhteiden parantamista. Muiden toimien ohella Willman esitti perustettavaksi aviottomien äitien lapsille jopa erityisiä ”holhous-laitoksia”, joissa lapsille tarjottaisiin riittävä sivistys ja ammattitaito. Hän kannatti myös porvarillisten pelastuskotien tilalle julkisrahoitteisia turvakoteja.²⁶⁵ Toisin sanoen Willman näki prostituution johtuvan täysin samoista kapitalistisen talousjärjestelmän mekanismeista kuin Pärssinen ja kannatti pitkälti yhdenmukaisia keinoja. Vaikka Willman Utopia-kirjoituksissaan olikin vastustanut esimerkiksi valtion rahoittamia hoitolaitoksia toteamalla ne äidin oikeuksia polkeviksi, hän ilmoitti nyt olevansa niiden kannalla.

Maltillisemmat prostituutio-ongelmaa käsittelevät tekstit olivat varmasti omiaan nostamaan Willmanin arvostusta siveellisyyksymyksen asiantuntijana. Erityistä tunnustusta hän sai kuitenkin työläisnaisiin kohdistuvaa alistamista ja prostituoiduiksi ajautuneiden naisten ahdinkoa kuvaavista näytelmistään *Lyyli* ja *Kellarikerroksessa*. Muistitietojen mukaan Willman haki autenttisuutta näytelmiensä hahmoihin liikkumalla Helsingin bordelleissa ja kaduilla itseään myyvien naisten keskuudessa.²⁶⁶

Kirjallisuudentutkijat ovat todenneet prostituoidun hahmon olleen ajan kirjallisuudessa käyttökelpoinen ja yleinen hahmo, jonka avulla tehtiin näkyväksi yhteiskunnan valtasuhteita ja

265 Elvira Willman: Prostitutsiooni sosiaalisena luokka-ilmionä ja sen poistaminen sosiaali-valtiollisilla keinoilla. *TI* 27–28/1906, 211–214.

266 Tompuri 1952, 15; Vallinharju 1962, 99. Näytelmän arvioita työväenlehdissä esim. Nimim. iro: ”Kellarikerroksessa”. *TM* 24.1.1908; Vessu [Edvard Valpas]: Iltakatsaus. *TM* 9.5.1908.

naisten kokemaa sortoa.²⁶⁷ Kuten Willmanin tuotantoa tutkinut Elsi Hyttinen on todennut, erityisesti vuonna 1907 ensi-iltansa saanut *Kellarikerroksessa* pyrki dokumentoimaan aikansa polttavaa ongelmaa prostituoiduiksi ajautuneiden naisten kautta ja kuvaamaan heidät yhteiskunnan uhreina. Teos kytkeytyi osaksi ohjesääntöisen prostituution lakkauttamista vaatinutta kansanliikettä. Willman pyrki osoittamaan yleisölle ohjesääntöisen prostituution polkevan räikeästi köyhälistön naisten ihmisoikeuksia. Toisekseen Hyttinen nostaa näytelmän keskeiseksi teemaksi sen, että hahmot eivät tyydy enää vain uhriutumaan ja elämään sorrettuina. Hyttinen onkin nähnyt *Kellarikerroksessa* olleen Willmanin pyrkimys irrottautua esikoisnäytelmän *Lyyli* korostamasta individualismista. Näytelmän loppu sisältää uhkauksen siitä, että yhteiskunnan kellarikerrokseen ajettuna väellä on joukkovoima takanaan ja se tulisi vääjäämättä järkyttämään koko kapitalistisen järjestelmän rakenteita.²⁶⁸

Kellarikerroksessa-näytelmässä mielenkiintoista on myös se, kuinka Willman pyrki osoittamaan naisellista siveyttä peräänkuuluttavan sukupuolimoraalin tekopyhäksi hataraksi fasadiksi, joka verhosi porvariston miehiä riivaavat perversiot. Vinoutunut seksuaalisuus manifestoituu erityisesti näytelmän homoseksuaaliksi paljastuvan fennomaanisen maisteri Vikstedtin hahmossa, joka asemaansa hyväksi käyttämällä kiristää seksiä työläismiehiltä. Raittiusseuraa luotsaava maisteri Vikstedt pitää seuran vahtimestarina työskentelevän Erkin ja prostituoidun Nannan suhdetta sopimattomana ja irtisanoo Erkin vahtimestarin toimesta.

---

267 Launis 2008b, 66; Hyttinen & Melkas 2009, 135.

268 Hyttinen 2012, 57–58, 63–66; Hyttinen & Melkas 2009, 123–124. Näytelmän lopussa kaltoin kohdeltu työmies Erkki julistaa: ”Jos toimisimme elämässä niin kuin te [porvarit], niin ampuisimme teidät ja koko teidän yhteiskuntanne, vaan sitä emme tee, sillä tulevaisuus kehityksen kulusta on sittenkin meidän, meidän, jotka te olette syösseet kellarikerroksen kurjuuteen.” Willman 2007, 253. Loppu viittaa implisiittisesti Willmanin suuresti ihailemaan Minna Canthin Työmiehen vaimo -näytelmän mustalaistyttö Homsantuun lausahdukseen: ”Teidän lakinne ja oikeutenne, hahaha. Nii-tähän minun juuri pitikin ampua!” Canth 2019, 102–103. Ks. myös Hyttinen 2012, 67–68.

Työpaikan menettäminen tarkoittaa Erkille sitä, että hänellä ei ole varaa perustaa perhettä Nannan kanssa. Vikstedt kuitenkin vihjaa, että irtisanominen olisi vältettävissä, mikäli Erkki suostuu jättämään Nannan ja antautuu intiimiin kanssakäymiseen maisterin kanssa.²⁶⁹

Elsi Hyttinen on todennut Vikstedtin hahmon symboloivan sairasta ja korruptoitunutta yhteiskuntaa, jossa paheellisuutta harjoittavat muodollisesti sivistyneet mutta turmeltuneet porvarit isänmaallisten aatteiden varjolla. Hyttinen katsoo hahmon korostavan Willmanin näytelmien heteronormatiivisuutta ja epäilee homoseksuaalisuuden viittaavaan Oscar Wildeen (1854–1900), josta Suomessakin uutisoitiin siveetöntä elämää viettävänä dekadenttikirjailijana. Hyttinen ei pidä Vikstedtin homoseksuaalisuutta *Kellarikerroksessa*-näytelmän varsinaisena ydinteemana, vaan kytkee näytelmän kirjallisen naturalismin traditioon, jossa kaikki keskeiset hahmot ovat jollain tapaa sairaita.²⁷⁰ Maisteri Vikstedtin heteronormista poikkeavassa seksuaalisuudessa olikin kyse nimenomaan siitä, että Willman korosti porvarillisen elämäntyylin perverssiä luonnetta kokonaisvaltaisesti.

Pärssinenkin antoi tunnustusta *Kellarikerroksessa*-näytelmälle ja tukeutui sen todistusvoimaan osoittaessaan, kuinka kapitalismin luomat taloudelliset rakenteet muodostivat vakavan uhkan työväen sukupuolisiveellisyydelle, avioliitolle ja perheelle. Näytelmästä kirjoittamassaan arviossa hän totesi sen olevan ”tervetullut todistamaan olevia oloja vastaan” ja kiitti Willmanin tapaa esittää työläisperheen ahdinko porvarillisesta huvittelunhalusta ja piittaamattomuudesta johtuvaksi ilmiöksi. Näytelmän pahimmaksi rikolliseksi Pärssinen katsoi juuri juonittelevan suomettarelaisen maisteri Vikstedtin, joka estää ”kellarikerroksien” kurjuudesta pois” rimpuilevan ilotyttö Nannan avioitumis- ja kodinperustamisaiket työmies Erkin kanssa. Arviossaan Pärssinen punoi yhteen Vikstedtin homoseksuaalisuuden ja hedonistisen porvarillisen moraalin. Homoseksuaalista hahmosta muodostui näin

---

269 Willman 2007, 202–205.

270 Hyttinen 2012, 68–74; Hyttinen 2014, 23–26, 29.

poliittinen ase Pärssisen kuvaillessa Vikstedtin olevan ”siveysasian ajaja, [jonka] luonnoton elämän tapa ei pysy salassa”. Porvarillisen luonnottoman elämäntavan vastakohtana Pärssinen korosti arviossaan sosialismia. Vikstedtin kohtelun seurauksena kihlattunsa menettäneestä ja työttömäksi jääneestä Erkistä muovautuu vallankumouksellinen sosialisti, joka Pärssisen sanoin ”hakee aatteesta suruunsa lohdutusta”.²⁷¹

Kellarikerroksessa-näytelmän tuoma noste ja Willmanin vakuuttavuus prostituutio-ongelman asiantuntijana saattoivat vaikuttaa siihen, että hänet hyväksyttiin sosialidemokraattien vaalilistalle vuonna 1908 heinäkuussa järjestettyihin toisiin eduskuntavaaleihin.²⁷² Osaltaan ehdokaslistalle pääsyyn saattoi vaikuttaa *Työmiehen* toimituksesta tullut tuki. Hänen puolisonsa Voitto Eloranta kuului *Työmiehen* toimituskuntaan ja myös päätoimittaja Edvard Valpas ilmaisi eräessä ”iltakatsauksessaan” kannattavansa Willmania ehdokkaaksi.²⁷³ Äänisaalis ei kuitenkaan riittänyt edustajan paikkaan, mikä oli Willmanille ymmärrettävästi suuri pettymys. Vaaleissa kärsittyä tappion jälkeen Willman kävi avoimeen hyökkäykseen SDP:n naiskansanedustajia ja erityisesti Pärssistä vastaan.

Willmanin toinen hyökkäys: ”meidän naisliikkeemme on tähän asti ollut porvarillinen”

Nousu sosialidemokraattien vaalilistalle sekä ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen käyty polemiikki erillisistä äitiysosastoista Pärssisen ja Sillanpään välillä saattoivat valaa Willmaniin uskoa siitä, että hän voisi Pärssisen haastamalla lisätä omaa kannatustaan tulevaisuudessa ja muuttaa sosialidemokraattisen naisliikkeen ajamaa politiikkaa vastaamaan paremmin äitiyttä painottavaa naisihannetta. *Työläisnaisen* sivuilla käyty keskustelu

271 H.P.: Kirjallisuutta. *TN* 4/1908, 29–30.

272 Willman pääsi vaalilistalle Hämeen eteläisessä vaalipiirissä. Ks. Eduskuntanedustajaehdokkaista. *TM* 29.4.1908.

273 Palmgren 1966, 220, 523; Iltakatsaus. *TM* 9.5.1908.

paikallisella tasolla järjestettyjen äiti-yhdistysten tarpeellisuudesta osoittaa hyvin sen, että Pärssisen ideologisen johtoaseman vakiintumisesta ja aatteellisesta peräänantamattomuudesta huolimatta sukupuolen vähemmälle huomiolle jättävä luokkataistelu ei saanut varauksetonta kannatusta työväenliikkeessä. Edes johtavien naissosialistien näkemykset eivät olleet asiassa yhdenmukaisia ja vakiintuneita. Myös käytännönläheisen ja työväenliikkeen kentän hyvin tuntevan Sillanpään kannustava suhtautuminen äiti-yhdistyksiin tukee käsitystä siitä, että ”porvarillisen mallin” mukaiset erilliset yhdistykset tuntuivat monille naisille luonnollisemmalta tavalta järjestäytyä kuin naisen laajoja etäisiksi jääviä kansalaisoikeuksia vaativat suoraviivaisen poliittiset sosialidemokraattiset naisyhdistykset. Monia ensisijaisesti äideiksi itsensä identifioivia työläisnaisia puhuttelivatkin varmasti enemmän Willmanin äitiyden kutsumusta ylistävät ”utopiakirjoitukset” kuin teoreettisesti orientoituneen Pärssisen yhteiskunnallisen toiminnan kaikille aloille osallistuvan naiskansalaisen ihanne.

Vuonna 1904 julkaistujen utopiakirjoitusten jälkeen jatkunut hiljaiselo Pärssisen ja Willmanin välillä särkyi vuoden 1908 kesällä pidettyjen eduskuntavaalien jälkeen. Elokuussa naiset ottivat jälleen yhteen *Työmiehen* sivuilla. Uusi kiista sai alkunsa Pärssisen jouduttua ahdistelun kohteeksi eduskunnan istunnon jälkeen Helsingin kadulla. Pärssinen julkaisi tapauksen jälkeen *Työmiehessä* kirjoituksen, jossa tuomitsi yleisesti naisten ahdistelun julkisilla paikoilla. Hän väritti tekstiään useilla esimerkeillä siitä, kuinka miehet väkisin lyöttäytyivät naisten seuraan ja tekivät näille sopimattomia ehdotuksia. Sopimattomaan käytökseen syyllistyivät Pärssisen mukaan niin ”herrat” kuin työmiehetkin. Hän totesi tilanteen Helsingin kaduilla olevan poikkeuksellisen huono, sillä ulkomailla vastaavaa ei tapahtunut. Omasta ahdistelun kohteeksi joutumisestaan Pärssinen hieman kierrellen kertoi, kuinka ”eräs kirjailijatar” oli kokenut loukkaavaksi tilanteen kadulla nuoren työläisnuorukaisen sopimattoman käyttäytymisen ja puheiden vuoksi. Tapauksen vuoksi Pärssinen kehotti kaikkia sosialidemokraatteja ihmisarvon nimissä tarttumaan toi-

meen. Hän uskoi saavansa miestovereiltaan tukea, jotta kaupunkien kadut saataisiin naisille turvallisiksi.²⁷⁴

Vain kolme päivää myöhemmin *Työmies* julkaisi Willmanin kirjoituksen, jossa hän kritisoi ankarasti Pärssistä. Willman totesi Pärssisen unohtaneen kirjoituksessaan sen tosiseikan, että myös naiset saattoivat viekoitella miehiä. Hän katsoi Pariisin kokemuksiinsa viitaten ulkomaiden tilanteen olevan hyvin samankaltainen kuin Helsingissä toisin kuin Pärssinen väitti. Willman sai ahdistelua koskevasta kirjoituksesta pontta arvostella Pärssistä laajemminkin. Hänen mukaansa Pärssinen oli sivuuttanut kirjoituksessaan, kuten koko eduskuntaryössään, naisten kokemaan ahdisteluun johtavat yhteiskunnalliset syyt. Hän totesi Pärssisen puhuvan ”kapitalistin” ja ”porvarillisen siveysapostolin” tavoin, sillä tämä Willmanin mukaan näki siveettömyyden syyksi yksilöllisen kehityksen puutteen ja piti aviottoman lapsen synnyttämistä rikoksena.²⁷⁵

Henkilökohtaisuuksiin mennyt Willmanin hyökkäys oli ehkä hieman yllättävä siihen nähden, että hän oli aikaisemmin useissa kirjoituksissaan itse suominut kovasanaisesti miesten alhaista moraalia. Kirjoitus oli myös hyvin provokatiivinen, sillä Pärssinen ei omassa kirjoituksessaan ollut millään tavoin edes maininnut aviottomien äitien asemaa. Edellisenä syksynä hän oli päinvastoin puolustanut aviottomia äitejä porvariston siveettömyyssyytöksiä vastaan korostamalla, että ”äiti on aina äiti, ei rikollinen vaan ihminen ja yhteiskunnan olisi jo oman etunsa vuoksi pidettävä jokaisesta syntyvästä lapsesta huoli”. Pärssinen painotti, että ei puhunut aiheesta pelkästään sosialistina, vaan aviottomien äitien olosuhteiden parantaminen oli ”ihmisyysden vaatimus”.²⁷⁶

---

274 Hilja Pärssinen: Yksilön häiritsemättömyys kadulla. *TM* 12.8.1908. *US* uutisoi Pärssisen saattaneen miehensä Jaakon kanssa toista naisedustajaa Helsingin Kalliossa, kun turkulainen suutari, Hippolytus Koskinen, oli lähestynyt ”naisia siivottomasti puhellen” ja yrittänyt ”hyökätä naisten kimppuun”. Tapauksesta uutisoi myös *Sosialisti*, jossa vahvistettiin Pärssisen ja Hippolytus Koskisen nimet. Ks. Naisedustajia hätyyteltiin. *US* 13.8.1908; Kansanedustajaa ahdisteltiin. *Sosialisti* 14.8.1908.

275 Elvira W-E.: Vähäsen siveellisyydestä. *TM* 15.8.1908.

276 H.P.: Vähän vastustajille. *TN* 32/1907, 253–254.

Lisäksi Willman jätti huomiotta kaikki Pärssisen äitien ja aviottomien lasten asemaan ajamat parannukset.

Pärssisen vastaus Willmanin kirjoitukseen oli tyyli. Se kuului kokonaisuudessaan: ”Vastaus Elviira W-E:lle. Kirjoitukseen t. l. [tämä lehti] numerossa 186. Hm!” Willmanin hyökkäyksen sivuuttaminen lyhyellä vastauksella ei kuitenkaan onnistunut, sillä *Työmiehen* toimitus lisäsi vastauksen loppuun Pärssistä vastaan suunnatun alaviitteen: ”Porvarillinen hymähdys! – Vähäläpä luulee pääsevänsäkin.”²⁷⁷ Porvarilliseksi leimaaminen saattoi johtua siitä, että Pärssisen tyyli vastaus tulkittiin *Työmiehen* toimituksessa ylimielisyydeksi, jollaista ei olisi voinut odottaa aateto-verilta. Toisaalta porvarileiman voi yhdistää Pärssisen häilyvään suhtautumiseen työläisnaisia kohtaan, mikä oli tulkittavissa paikoin jopa poliittiseksi takinkäännöksi. Puheissaan Pärssinen suorastaan kielsi työläisnaisia liittymästä porvarillisiksi näkemiinsä äitiysyhdistyksiin ja naisasianaisten puuhaamiin vaaliliittoihin. Myös Suomen autonomisen aseman puolustaminen porvariston rinnalla venäläistämistoimia vastaan oli hänelle ehdottomasti poissuljettu vaihtoehto.²⁷⁸ Tiukkaa periaatteellista luokkarajaa vaaliva ja periksi antamattomuutta korostanut Pärssinen teki kuitenkin itse eduskunnassa yhteisiä lakialioitteita porvarillisten edustajien kanssa, mikäli katsoi sen hyödyttävän sosialistien agenda. Esimerkiksi Suomalaisen puolueen Hedvig Gebhard²⁷⁹ (1867–1961) jakoi monissa äitiyteen ja lasten suojeluun liittyvissä kysymyksissä työväenliikkeen arvomaailman, mikä johti Pärssisen ja Gebhardin yhteistyöhön eduskunnassa.²⁸⁰ *Työmiehen* asettuminen Willmanin puolelle voi silti selittyä yksinkertaisesti henkilösuhteilla, koska lehden toimituksesta vastaavat Edvard Valpas ja Voitto Eloranta tukivat Willmania. Heidän tavoitteenaan saat-

---

277 Hilja Pärssinen: Vastaus Elviira W-E:lle. *TM* 17.8.1908.

278 Ks. Heikkilä 1993, 85, 131–132.

279 Hedvig Gebhardista ks. Mäkinen & Sysiharju 2006; Kaarninen 1997, 177–190.

280 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 128, 157; Mäkinen & Sysiharju 2006, 125–131.

toi olla Willmanin poliittisen uran avittaminen Pärssisen aatteellisen vakaumusten kyseenalaistamalla.

Välittömästi *Työmiehen* julkaistua kommentin Pärssinen lähetti Valppaalle kirjeen, jossa totesi uskovansa Willmanin syytösten kumpuavan puhtaasti vaalitappion aiheuttamasta katkeruudesta. Kirjeessään Pärssinen totesi, kuinka ”Elviiralta saattaa odottaa mitä tahansa, sillä hän on allekirjoittaneelle leppymätön syystä, että luulee minun olevan tiellä hänen eduskuntaan pääsemiselleen.” Asiasta teki entistä mutkikkaamman se, että hän arveli Willmanin aviomiehen ” [Voitto] Elorannan ja arvattavasti [Erland] Aarnion olevan Elviiran apuna” Aarnion nimen perään Pärssinen liitti alaviitteen, jossa arveli Aarnion avustavan Willmania ”perinteisessä pitotarkoituksessa”. Tällä Pärssinen mahdollisesti vihjasi Willmanin ja *Työmiehen* toimituksessa työskennelleen toimittaja Aarnion (1881–1938) välillä olevan sopimaton suhde. Pärssinen kertoi myös Voitto Elorannan laittaneen hänestä itsestään liikkeelle edellisenä keväänä ”katalan valheen”, mutta ei avannut kirjeessään tarkemmin sen sisältöä.²⁸¹

Kirje valottaa hyvin Pärssisen kantamaa huolta siitä, että tulehtuneet henkilösuhteet ja Willmanin julkiset hyökkäykset saattaisivat olla sosialidemokraateille todella vahingollisia ja työväenliikkeen rivejä hajottavia. Hän kertoi epäilevänsä Willmanin tulevan jatkossakin hyökkäämään työväenliikkeen naisedustajia vastaan ja vaikeuttamaan heidän työtään eduskunnassa. Pärssinen pelkäsi, että Willman tulisi katkeruudessaan ”haukkumaan” sosialidemokraattisten naisten valtiopäiville jättämän ”tunnetun ’kotianomuksen’”. Kotianomuksella Pärssinen tarkoitti mitä ilmeisimmin aviottomille naisille ja heidän lapsilleen tarkoitettuja yhteiskunnan ylläpitämiä turvakoteja, joiden perustaminen kuului hänen poliittisiin päätavoitteisiinsa eduskunnassa. Hän totesi sosialidemokraattien tekemällä aloitteella olevan hyvin suuri agitatorinen merkitys puolueelle, sillä siinä ilmeni sosialidemokraattinen periaate lasten suojelemisesta. Riitely ”kotianomuksesta” tuli ehdottomasti välttää, sillä se antaisi porvareille

---

281 Hilja Pärssisen kirje Edvard Valppaalle 18.8.1908. TA 92, Edvard Valppaan arkisto, kansio FA1.

”aseen” sosialidemokraatteja vastaan. Puolue-edun nimissä Pärssinen pyysi valvomaan jatkossa tarkemmin, minkälaisia kirjoituksia Valppaan toimittamassa *Työmiehessä* julkaistaan. Pärssinen päätti kirjeensä sovitteluvaan sävyyn. Hän sanoi ottavansa vastaan rehellistä kritiikkiä ja uskovansa Willmanilla olevan kykyjä sen antamiseen.²⁸²

Aluksi näytti siltä, että Willmanin tunteenpurkaus jäi yhteen kirjoitukseen. Reilua kuukautta myöhemmin Pärssinen kertoi Willmanin kirjoituksen herättämistä tuntemuksistaan myös ystävälleen N. R. af Ursinille. Sävy kirjeessä oli huomattavasti Valppaalle lähetettyä kirjettä kevyempi, mikä johtuu todennäköisesti tuttavallisesta suhteesta Ursiniin. Lisäksi Willmanin hyökkäyksestä oli ehtinyt kulua aikaa jo useita viikkoja, joten Pärssisen kokema pahin harmistus oli varmasti jo jäänyt taakse. Kirjeessään Pärssinen totesi saaneensa osansa ”ammattikateuden puusista [...] Elvira Willmanilta, joka kuitenkin enemmän likasi itseään kuin minua.” Ehkä jopa hieman huvittuneena Pärssinen kertoi myös Kaapro Jääskeläisen²⁸³ syrjäyttäneen *Työmiehessä* Willmanin eduskunnan lehteritoimittajan toimesta. Pärssinen totesi Willmanin tämän vuoksi hautovan ”uusia keinoja” ja olevan ”kovin vihainen, kun ei pääse eduskuntaan.”²⁸⁴

Pärssisen Valppaalle lähettämästä pyynnöstä huolimatta *Työmiehes* ei sensuroinut Willmania, vaan antoi hänen kirjoituksilleen jatkossakin palstatilaa. Pärssinen oli lopulta oikeassa myös Willmanin leppymättömyydestä eikä päässyt tämän syytöksistä eroon pelkällä ”porvarillisella hymähdyksellä”. Keväällä 1909 edellisenä syksynä alkanut kiista yltyi lehden sivuilla ilmiriidaksi Willmanin haastaessa avoimesti Pärssisen näkemykset naisen asemasta sosialistisessa yhteiskunnassa. Willmanin kirjoituksen ja sitä seuraavan kiistan voi nähdä loogisena jatkumona vuoden 1904 utopiakirjoituksiin, sillä erimielisyydet kohdistuivat täysin samoihin

---

282 Ibid.

283 Kaapro Jääskeläinen oli aiemmin *Työmiehen* päätoimittajanakin toimineen A.B. Mäkelän (1863–1932) pseudonyymi.

284 Hilja Pärssisen kirje N. R. af Ursinille 19.9.1908. TA 92, N.R. af Ursinin arkisto.

kysymyksiin. Paikoin naiset jopa viittasivat suoraan viiden vuoden takaisin teksteihinsä.

Willman aloitti hyökkäyksensä kuvailemalla kapitalistisen yhteiskunnan ongelmakohtia ja porvarillista riistojärjestelmää. Hän katsoi, että vaatiessaan naisille oikeutta työskennellä kodin ulkopuolella työväenliikkeen naiset olivat tietämättömyyttään antaneet kapitalistiselle orjuutukselle vankan tukensa. Willmanin mukaan naisten tulo työmarkkinoille polki perheen elatuksesta vastaavien miesten palkkoja. Tämä taas johti siihen, että jopa lasten oli käytävä työssä perheen riittävän elintason turvaamiseksi. Taistelu kapitalismia vastaan tuli aloittaa perhe-elämän perin pohjaisesta uudistamisesta. Samoin kuin utopiassaan Willman otti lähtökohdakseen naisen luonnollisen äitiyden. Luonto oli jakanut sukupuolille omat tehtävät, mutta harvojen rikastumista ajava kapitalistinen järjestelmä oli sekoittanut luonnollisen työnjaon naisten ja miesten välillä. Nainen ei modernissa yhteiskunnassa ollut enää äiti vaan rahan- ja nautinnonhimon valtaama ”kapitalistinen työjuhta”. Nimenomaan äitiyden ”suuren merkityksen” hävittäminen oli Willmanin mukaan synnä työväen kohtaamalle köyhyydelle, siveelliselle rappiolle ja prostituutiolle. Väitteidensä tueksi hän esitti tilastoja, joissa osoitettiin tehdasympäristön vaarallisuus naisen ja lapsen terveydelle. Työ tehtaissa teki naisista liian heikkoja, jotta nämä olisivat kyenneet kestäämään äitiyden tuomat rasitukset. Lisäksi hän alleviivasi kytköstä tehdastyön ja rikollisuuden lisääntymisen välillä. Pahinta Willmanin kirjoituksen mukaan oli se, että kodin ulkopuolinen työ sai osan naisista jopa vastustamaan synnytystä. Työtä tekevät naiset siis laistoiivat pyhästä velvollisuudestaan uuden sukupolven luomisessa ja kasvattamisessa unohtaessaan äitiyden kutsumuksen. Äitien toimeentulon takaamiseksi Willman ei enää esittänyt miehiltä peritävää lapsiveroa, vaan vaati kattavan äitiysvakuutusjärjestelmän luomista.²⁸⁵

Lopputulema Willmanin kirjoituksessa oli käytännössä sama kuin hänen viisi vuotta aiemmin esittämässään utopiassa. Äitiys

---

285 Elvira Willman–Eloranta: Väittelyä naisten suhteesta sosialidemokratiaan. E. Willman-Eloranta ja Hilja Pärssinen vastakkain. *TM* 23.3.1909.

oli ensisijainen naisen tehtävä. Erotuksena oli kuitenkin se, että aiemmin Willman esitti äitiyden huonojen mahdollisuuksien johtuvan miesten moraalittomuudesta sekä taloudellisten resursien epätasaisesta jakautumisesta sukupuolten kesken. Keväällä 1909 hän taas syyllisti vallitsevasta tilanteesta suorasanaisesti naisia itseään, sillä nämä olivat unohtaneet tärkeimmän velvollisuutensa äitinä siirtyessään palkkatyöhön kodin ulkopuolelle. Willmanin visioimassa sosialistisessa tulevaisuudessa nainen omistautui siis täydellisesti äitiydelle. Hänen ajattelussaan sukupuolilla oli selkeät roolit ja vastuualueet, joiden rikkominen oli haitallista luokkataistelulle ja horjutti yhteiskunnan vakautta.

Työväenliikkeessä monet jakoivat Willmanin huolenaiheet eikä hänen kirjoituksensa varmasti jäänyt ilman kaikupohjaa. Jopa Pärssinen oli huolissaan naisten palkkatyön lisääntymisestä. Naisten palkkatyöllä nähtiin olevan haitallisia vaikutuksia paitsi naiselle itselleen myös laajemmin koko työväenluokalle. Erityisesti Willmaninkin mainitsemiin tehdastyön terveyshaittoihin kiinnitettiin huomiota ja kodin ulkopuolisen työn nähtiin olevan kohtuuton rasite naiselle, jonka tuli huolehtia palkkatyönsä ohella myös kodin- ja perheenhoidosta. Pääsääntöisesti miehen katsottiin olevan vastuussa perheen elatuksesta. Naisten tuloa työmarkkinoille vastustettiin usein juuri siksi, että sen pelättiin heikentävän miesten työllisyyttä sekä palkkoja ja olevan näin uhka työläisperheiden toimeentulolle.²⁸⁶ Naisten tehdastyön katsottiin kiihdyttävän degeneraatiota, koska naiset hylkäsivät tärkeimmän tehtävänsä äiteinä ja uuden sukupolven kasvattajina. Kodin ulkopuolista työtä koskevat Willmanin argumentit olivat jälleen hyvin linjassa Ellen Keyn näkemysten kanssa. Äitiyden ja perheen merkitystä naiselle korostanut Key katsoi raskaan tehdastyön uhkaavan naisen terveyttä sekä luonnollista kutsumusta äitinä. Näin ollen naisten palkkatyön lisääntyessä vaarassa oli yksilön lisäksi koko yhteiskunta.²⁸⁷

---

286 Haapala 1986, 147–149; Markkola 1994, 162–165.

287 Wessel 2018, 79, 106–108.

Äitiysvakuutuksen osalta Willman näytti lähentyneen muiden sosialidemokraattisten naisten vaatimuksia, mutta kirjoituksensa loppupuolella hän käänsi hyökkäyksensä kärjen eksplisiittisesti Pärssisen suuntaan todeten tämän toimivan todellisuudessa sosialidemokraattisia periaatteita vastaan. Pärssisen ajaman äitiysvakuutuksen suurimmaksi virheeksi Willman katsoi sen, että vakuutus oli kytketty kapitalistiseen palkkajärjestelmään, mutta ei avannut millään tavoin sitä, miten hänen oma ehdotuksensa poikkesi sosialidemokraattien ohjelmaan kirjatusta äitiysvakuutuksesta. Hän viittasi myös jo edellisenä syksynä tapahtuneeseen Pärssisen ahdistelutapaukseen esittäen samat syytökset miesten ja aviottomien äitien syylistämisestä. Willman totesi Pärssisen ajattelun olevan ristiriidassa sosialidemokraattisten periaatteiden kanssa myös sikäli, että tämä jätti ”kristillisen ammattihaureuden avioliitossa huomioon ottamatta”. Ryöpytys kääntyi viime kädessä koskemaan laajempaa joukkoa sosialidemokraattien naisedustajia. Willman totesi, että kriittiset äänet olivat hukkuneet ”ylistys-huutoihin Hilja Pärssisen suuresta pätevyydestä”, jotka olivat nyt johtaneet koko puolueen harhateille.²⁸⁸

Toisin kuin vuoden 1908 syksyllä, Pärssinen ei enää sivuuttanut Willmanin esittämiä syytöksiä hymähdyksellä. Hän oli saanut *Työmiehen* toimitukselta tekstin luettavaksi etukäteen ja vastaus julkaistiin vielä samassa lehden numerossa heti Willmanin hyökkäyksen perään. Pärssinen sanoi odottaneensa Willmanilta työväen naisliikkeen toiminnassa esiintyneiden mahdollisten virheiden osoittamista. Epäkohtien kritisoinnin sijaan hän totesi Willmanin kuitenkin toistavan vanhoja asioita, jotka olivat kaikille järjestäytyneille työläisille jo entuudestaan tuttuja, ja joita sosialistiset agitaattorit olivat levittäneet puheissaan vuosien ajan. Hän totesi Willmanin olevan ”sekavasti ja hajanaisesti” laaditussa tekstissään lähtökohtaisesti väärässä siinä, että palkkatyön ongelmat johtuisivat työväen naisliikkeestä. Väitteiden hataruus, ristiriitaiset perustelut sekä suoranaiset tarkoitushakuiset valheet olivat Pärssiselle osoitus siitä, että Willmanin kirjoitus oli tarkoitettu

---

288 Elvira Willman–Eloranta: Väittelyä naisten suhteesta sosialidemokratiaan. E. Willman–Eloranta ja Hilja Pärssinen vastakkain. *TM* 23.3.1909.

ainoastaan henkilökohtaiseksi parjaukseksi. Esimerkkinä siitä, että Willmanin syytökset eivät kestäneet lähempää tarkastelua, Pärssinen siteerasi vain kuukautta aikaisemmin *Työmiehessä* julkaisemaansa kirjoitusta *Lapset ja yhteiskunta*²⁸⁹, jossa oli eritelty äitiysvakuutuksen sisältöä sekä lapselle välttämättömiä oikeuksia. Lehtikirjoituksensa rinnalla Pärssinen nosti esille eduskuntaaloitteensa, jossa hän selväsanaisesti vastusti muun muassa lapsirajoituksia, lapsenmurhaa ja prostituutiota. Lisäksi hän totesi osoittaneensa äitien ja heidän lastensa kohtaamat vastoinikäymiset puhtaasti kapitalistisen järjestelmän luomiksi ongelmiksi.²⁹⁰

Pärssinen näki Willmanin tekstin haparoivan sisällön kääntyvän itseään vastaan. Kirjoitus osoitti Willmanilla olevan ”tavatoman hatarat käsitykset suurtuotannon kehityksestä” ja tämän pohjaavan käsityksensä sosialidemokraattisten periaatteiden sijaan porvarilliselle individualismille. Willman itse syylistyi Pärssisen mukaan porvarilliseen luokkataistelusta erilliseen naisasian ajamiseen, josta tämä oli häntä moittinut. Hän esittikin Willmanin kirjoituksen irrationaaliseksi tunneryöpyksi, jonka sisältöä yksikään järkevä sosialisti ei yksinkertaisesti voinut ottaa vakavasti. Pärssinen myönsi, että Suomen työläisnaisten järjestäytymisessä ja naisliikkeen toiminnassa oli kyllä paljon puutteita, mutta ilmaisi samalla vahvan luottamuksensa sosialidemokraattien puoluekoneistolle. Puolueen demokraattiseen päätöksentekoon vedoten hän katsoi Willmanin olevan naisliikkeen puutteista huolimatta ”lapsellinen” väittäessään, että Pärssisen olisi mahdollista yksin ohjata työläisnaisliike sosialidemokratista käsityskantaa vastaan.²⁹¹

Lopuksi Pärssinen tarttui Willmanin syytöksiin, joiden mukaan palkkatyötä tekevät naiset syylistyivät miehen taistelumahdollisuuksien heikentämiseen ja olivat näin sosialismin toteutumisen este. Hän totesi, että toisin kuin Willman oli kirjoituksessaan väittänyt, tehtaissa työskentelevät ”miljoonat kalpeat ja kituvat

---

289 H.P.: *Lapset ja yhteiskunta*. *TM* 16.2. & 19.2.1909.

290 Hilja Pärssinen: *Vastausta ylläolevaan*. *TM* 23.3.1909.

291 *Ibid.*

työläisnaiset” alistuivat työhön vain ja ainoastaan olosuhteiden pakosta eivätkä turhamaisuuden tavoittelusta. Äitiyden olosuhteiden parantamiseen tähtäävät toimet olivat paikallaan, mutta ne eivät yksin riittäneet. Pärssinen painotti, että reformit olivat vain välivaiheita edettäessä kohti kapitalistisen yhteiskunnan täydellistä kumoamista.²⁹²

Pärssisen torjuntayrityksestä huolimatta Willman jatkoi ryöpytystään jo seuraavassa *Työmiehen* numerossa vain nimellisesti otsikon tasolla lastensuojelua käsittelevässä polveilevassa ja paikoin ristiriitaisessa kirjoituksessaan. Aiemmin hän oli esittänyt suurimmaksi ongelmaksi naisten kodin ulkopuolella tekemän palkkatyön, mutta tällä kertaa hän näki sukupuolesta johtuvan sorron konkretisoituvan siinä, että naiset pakotettiin jäämään kotiin. Vastuu lasten- ja kodinhoidosta sekä miehen henkisten ja fyysisten tarpeiden tyydyttämisestä näännyttivät naisen täydellisesti. Samanaikaisesti Willmanin mukaan löytyi yhtä lailla naisia, jotka ”rääkkäävät miehiään”, jolloin ainoastaan rakkaus lapsiin pakotti perheenisän sietämään onnetonta avioliittoa. Hän syytti Pärssistä yhä uudelleen siitä, että puolueen poliittisessa linjassa ”äiteyden pyhyys jätetään syrjään”. Willman toisti myös syytöksensä siitä, että Pärssisen ajama äitiysvakuutus hyödytti yksinomaan porvariston naisia. Hän katsoi vakuutuksen olevan sidottu porvarilliseen järjestelmään, jossa erityisesti työläisnaisen oli vaikea saada kunnollisesti palkattua työtä. Kriitikistään huolimatta Willman ei edelleenkään avannut vaihtoehtoisen äitiysvakuutuksensa sisältöjä tarkemmin.²⁹³

Kirjoituksessa osansa kriitikistä saivat suomettarelaiset eduskunnan kansanedustajat ja Pärssisen tunnetut kiistakumppanit Hilda Käkikoski sekä Aleksandra Gripenberg. Pärssisen lisäksi sosialidemokraattisista naiskansanedustajista Willman mainitsi nimeltä Alma Jokisen²⁹⁴ (1882–1939), Iida Ahlstedtin²⁹⁵ (1875–

---

292 Ibid.

293 Nimim. –a [Elvira Willman]: Kuka heitä suojelee? *TM* 24.3.1909.

294 Alma Jokisesta ks. Kiviranta 2006.

295 Ida Ahlstedt (Aalle-Teljo) oli sosialidemokraattisen naisliikkeen ensimmäisiä johtohahmoja, josta tuli myös kansanedustaja. Hän muun muassa

1955) sekä Miina Sillanpään.²⁹⁶ Sosialidemokraattisten naisten liittäminen suomettarelaiten Gripenbergin ja Käkikosken yhteyteen oli luultavasti tarkoitettu osoittamaan *Työmiehen* lukijoille, että sosialisteina esiintyvät naiset tukivat toiminnallaan todellisuudessa porvariston etuja.

Viiden vuoden takaisissa Utopia-kirjoituksissa Willmanin tyyli oli ollut vielä sovinnollisen keskustelevala ja asiakysymyksiin keskittyvä, mutta vuoden 1909 kirjoituksissa silmiinpistävää on niiden vihamielinen sävy. Kirjoitukset antavat vaikutelman tarakoitushakuisesta Pärssisen mustamaalaamisesta. Willman vääristeli useassa kohtaa Pärssisen sanoja tai sivuutti täydellisesti tämän lukuisat aiemmat kirjoitukset, aloitteet ja esitykset, joissa tämä oli nimenomaan painottanut yhteisrintamaa miesten kanssa, todennut teollisuuden sekä suurtuotannon ongelmat ja painottanut työläisäitien aseman parantamisen tärkeyttä. Willmanin hyökkäys on oivallinen näyte siitä, millaisia intohimoja keskustelu äitiydestä ja perinteitä rikkovasta naiskansalaisen ihanteesta saattoi herättää, mutta taustalla vaikuttivat ennen kaikkea henkilökohtaiset kaunat. Huomionarvoista on, että Willmanin kevään 1909 hyökkäys alkoi välittömästi 21.3.1909 järjestetyn sosialidemokraattien Uudenmaan piirin vaalikokouksen jälkeen. Vuoden 1908 kesän vaalitappiosta lannistumatta Willman oli pyrkinyt jälleen SDP:n ehdokkaaksi ennenaikaisissa vuoden 1909 toukuussa järjestettävissä eduskuntavaaleissa. Piirikokous kuitenkin pudotti hänet ehdokaslistalta, sillä kokousedustajien mukaan Willmania ei oltu ”kyllyksi nähty toiminnassa”²⁹⁷. Edellisenä syksynä Valppaalle ja Ursinille lähettämässään kirjeissä Pärssinen olikin todennäköisesti osunut oikeaan epäillessään, että syytösten vaikuttimina oli poliittisesta tappiosta juontunut katkeruus.

---

innosti Pärssistä mukaan työväenliikkeen riveihin. Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 90–91. Ida Aalle-Teljosta ks. Lähteenmäki 1997b, 63–78.

296 Nimim. –a: Kuka heitä suojelee? *TM* 24.3.1909.

297 Puolueen riennot. Uudenmaan vaalipiirin sos. dem. piirikokous. *TM* 23.3.1909.

Willmanin ”rengin palveluksia suomettarelaisille” ja ”naisten suhde sosialidemokratiaan”

Willmanin ja Pärssisen keväällä 1909 käymä väittely oli käytännössä aikaisemmin käydyin utopiakiistan toisinto ja sen keskiössä olivat täysin samat teemat. Sen konteksti oli silti täysin erilainen, ja kiistan poliittinen painoarvo sekä julkinen näkyvyys olivat huomattavasti mittavammat kuin muutamaa vuotta aiemmin. Suurlakon ja eduskuntaudistuksen myötä työväenliikkeen vaikutusvalta oli kasvanut merkittävästi ja SDP noussut maan suurimmaksi puolueeksi. Pärssinen oli valittu jo toistamiseen eduskuntaan ja hän oli vakiinnuttanut paikkansa yhtenä työväenliikkeen johtavana ideologina. Näin ollen Willmanin kritiikki Pärssistä kohtaan näyttäytyi avoimena haasteena puolueen linjalle. Hyökkäyksen painoarvoa lisää se, että osallisina oli tällä kertaa Pärssisen ja Willmanin ohella muita työväenliikkeen johtohahmoja. Poliittisessa valtakamppailussa porvaristo olikin epäilemättä valmis hyödyntämään sosialidemokraattisen naisliikkeen sisäisiä skismoja, joiden avulla oli mahdollista horjuttaa kansalaisten luottamusta sosialisteihin. Pärssisen kirjeissä esittämä huoli siitä, että Willmanin kirjoitukset tarjoaisivat porvaristolle vaaleissa asean sosialisteja vastaan, osoittautuikin aiheelliseksi kevään 1909 vaalien alla. Väittely nostettiin nimittäin näyttävästi esille työväenlehtien lisäksi myös porvarillisessa lehdistössä, kuten *Tuulispää*-lehdessä julkaistusta oheisesta sarjakuvasta käy hyvin ilmi.

Vain muutamaa päivää Willmanin maaliskuussa *Työmiehen* sivuilla julkaiseman kirjoituksen jälkeen Hilda Käkikoski käytti *Uuden Suomettaren* julkaisemassa vaaliesitelmässään Pärssisen ja Willmanin käymää kiistaa osoituksena sosialidemokraattien johtonaisten alhaisesta mielenlaadusta. Sivuuttaen sen tosiasian, että Willman ei lukeutunut SDP:n johtohahmoihin ja oli yleensäkin hyvin kiistelty henkilö työväenliikkeessä, Käkikoski totesi ”näiden kahden sosialidemokraattisen puolueen johtonaisen” *Työmiehessä* käymän ”kynäsodan” olevan esimerkki sosialismin siveellisyyttä turmelevasta vaikutuksesta. Käkikoski piti pöyris-

E. Villman-Eloranta ja Hilja Pärssinen väittelevät vastakkain naisten suhteesta sosialidemokratiaan.

Piirtänyt Heino Aspelin.

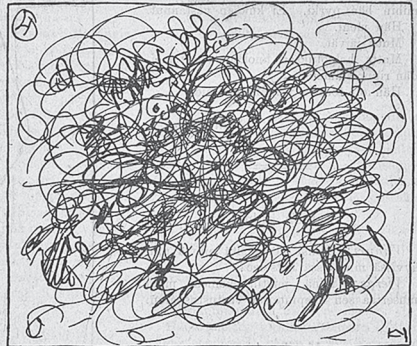
— Luonnon suuressa taloudessa on meillä olemassa kaksi ankaraa taistelua. Ne ovat taistelu leivästä ja taistelu jälkeläistemme säilyttämisestä — — —

— Porvari on nykyään valmis selittämään, että naisen tehtävä ei ole enää olla äiti vaan kapitalistinen työjuhta — — —

— Se joka turmelee kapitalistisella riistalla lapset, se on syylinen ryöstöön ja murhaan. Lainopillisesti on jokainen, joka tukee kapitalismia syylinen joukkomurhaan, jota laki jopa kuulemalla rankaisee — — —

Pilapiirtäjä-sarjakuvataiteilija Heino Aspelinin (1881–1957) näkemys Willmanin ja Pärssisen keväällä 1909 käymästä kiistasta naisten suhteesta sosialidemokratiaan. Tuulispää 13/1909, 4.

tyttävänä sitä, kuinka Pärssinen ja Willman näyttivät suorastaan kilpailevan siitä, kumpi heistä pystyi lokaamaan pahemmin kristillisen avioliiton. Käkikosken mukaan huolestuttavaa oli ennen muuta se, että kyseessä oli puolueen ”kaksi valionaista”, vaikka väittelyssä käytettyä retoriikkaa olisi voinut odottaa vain sivistymättömiltä miehiltä. Sosialismin ajama siveettömyys aiheutti vakavan uhkan Suomen tulevaisuudelle, minkä vuoksi Käkikoski julisti Suomalaisen Puolueen äänestämisen naisten pyhäksi velvollisuudeksi.²⁹⁸

Myöhemmin keväällä nimimerkki Katariina S. puolestaan katsoi *Uuden Suomettaren* sivuilla Willmanin Pärssistä mustamaalaavan Kuka heitä suojelee? -kirjoituksen olevan tuntuva merkki siitä, että työväen naisten silmät alkoivat vihdoin aueta näkemään sosialistisen propagandan valheellisuuden. Kirjoittaja uskoi naisten heränneen siihen, että sosialistien lietsoma luokkataistelu ja viha olivat villinneet köyhiä äitejä unohtamaan lasten kasvatuksen. Artikkelin mukaan Willmanin ajatukset todistivat oikeaksi Suomalaisen Puolueen naisten jo pitkään tuntemaan tosiseikan, että sosialistinaiset eivät ymmärtäneet äitiyden vastuuta ja olivat syypäitä kunnollisten työläisäitien turmelemiseen. Sosialistien omista riveistä nouseva kritiikki oli kirjoittajalle pitävä todiste siitä, että sosialistien naisedustajat olivat ”räyhääjiä”, joita työväenluokan valveutuneet naiset tuskin enää seuraavissa vaaleissa valitsisivat eduskuntaan.²⁹⁹

Porvarilehtien sivuilla siteerattu Willmanin polemiikki herätti sosialidemokraattisten naisten keskuudessa syvän huolen puolueen menestyksestä tulevissa vaaleissa. *Työmies* julkaisi tuoreeltaan kokonaisuudessaan Katariina S:n artikkelin, johon toimitus liitti perään Miina Sillanpään lyhyen kannanoton. Sillanpää ei lähtenyt kommentoimaan tarkemmin *Uuden Suomettaren* artikkelin sisältöä itsessään, sillä se ei hänen mukaansa kaivannut selityksiä. Selityksiä Sillanpää sen sijaan vaati Willmanilta, jonka katsoi

---

298 Hilda Käkikoski: Eräs polttava sisäinen kysymys. Esitelmä naisille vaalilähtöä varten 27.3.1909. *US* 4.4.1909.

299 Katariina S.: Jo alkavat työväen naisten silmät aueta. *US* 21.4.1909b.

tehneen kirjoituksellaan ”rengin palveluksia suomettarelaisille”.³⁰⁰ Toukokuun vaaleissa huoli peruuttamattomasta vahingosta osoitautui kuitenkin aiheettomaksi, sillä SDP lisäsi kannatustaan ja sai jopa yhden lisäpaikan.³⁰¹

Vaalikiireet olivat ilmeisesti vieneet Pärssisen huomion, sillä hän ei kommentoinut Willmanin kirjoituksesta syntynyttä kohua julkisesti millään tavoin ennen vaaleja. Uusittuaan paikkansa eduskunnassa Pärssinen kuitenkin päätti laittaa pisteen Willmanin syytöksille julkaisemalla *Työmiehessä* jo edellisessä luvussa tarkasteleman kolmeosaisen artikkelisarjan naisten suhteesta sosialidemokratiaan. Artikkelisarjan tavoitteena oli nimenomaan korjata Willmanin aikaansaama hajaannus. Sen ensimmäisen osan, Naisten työ yksityisyydessä, saatesanoissa Pärssinen perustelikin selvennyksensä tarpeellisuutta juuri sillä, että naisten suhtautuminen sosialidemokratiaan oli noussut ”tunnetun väittelyn johdosta [...] periaatteellisen pohdinnan alaiseksi”. Pärssinen ei kertaakaan maininnut sarjan ensimmäisessä osassa Willmania nimeltä, mutta kirjoituksen alkusanat sekä aiemmin keväällä käyty julkinen väittely huomioiden on selvää, että äitiyden kutsumuksen tyrmäminen haihatteluna ja itsepintaisena päähänpintymien tyrkyttämisenä viittasivat Willmaniin sekä hänen mahdollisiin tukijoihinsa.³⁰²

Artikkelisarjansa toisessa osassa Pärssinen sen sijaan viittasi avoimesti jo viisi vuotta aikaisemmin alkaneeseen väittelyyn äitiydestä ja naisen tehtävistä yhteiskunnassa. Toinen osa on myös sosialismin ja sukupuolen tarkastelun kannalta hyvin mielenkiintoinen, sillä kirjoituksessa Pärssinen linjasi aikaisempaa täsmällisemmin näkemyksensä äitiydestä naisen kansalaisvelvollisuutena. Clara Zetkiniin ja August Bebeliin tukeutuen hän jälleen kerran esitti, kuinka yksityisomistus teki avioitumisen ja lapsen hankkimisen mahdottomaksi taloudelliseen ja henkiseen kurjuuteen syöstyille työläisnaisille. Willmanin ja porvariston

300 Miina Sillanpää: ”Jo alkavat työväen naisten silmät aueta.” *TM* 23.4.1909.

301 Vaalitulasto 1919, 44.

302 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan I. Naisten työ yksityisyydessä. *TM* 14.5.1909.

puhe äitiydestä naisen ”luonnollisena kutsumuksena” kuitenkin sivuutti sadat tuhannet lapsettomat naiset, joiden määrä lisääntyi jatkuvasti kapitalistisissa yhteiskunnissa. Pärssinen alleviivasi, että naisen luonnolliseksi mielletty velvollisuus vastata lasten kasvatuksesta johtui nimenomaan taloudellisista olosuhteista, kun naisen yhteiskunnallinen toiminta kodin ulkopuolella oli estetty sukupuolen vuoksi. Hän korosti, että ei sosialistina vastustanut äitiyttä sinänsä. Sosialismissa jokaisen naisen oli mahdollista tulla äidiksi yhteiskunnan tukiessa kokonaisvaltaisesti äidin ja lapsen elämää.³⁰³

Samalla Pärssinen vastasi Willmanin jo viisi vuotta aiemmin esittämiin moitteisiin, joissa tämä oli esittänyt valtion järjestämän lastenhoidon ja -kasvatuksen asettavan äidin tuotantoeläimen asemaan ja riistävän lapsen pois vanhemmilta. Hän kiisti täysin Willmanin esittämän väitteen, jonka mukaan uudistusten tavoitteena oli erottaa väkivaltaisesti lapsi äidistään ja korosti julkisten kasvatuslaitosten ainoastaan tarjoavan tukea työläisperheille. Vaatimuslistaansa Pärssinen vielä lisäsi kunnallisesti toteutettavat uudistukset, joissa ”äitien puhtaus- ja ravintotehtävät siirtyisivät yleisille laitoksille.” Uudistukset olivat välttämättömiä Pärssisen mukaan siksi, että kaikki naiset eivät olleet kyllin valveutuneita kasvattamaan itse lapsiaan sosialististen periaatteiden mukaisesti. Yhteiskunnan kokonaisedun kannalta tieteellisiin kasvatusmenetelmiin perehtyneiden ammattilaisten oli näin ollen välttämätöntä osallistua perhe-elämään ainakin jonkin verran. Hän myös huomautti, että jo nykyinen kapitalistinen yhteiskunta sekaantui lasten kasvatukseen kouluopetuksen kautta. Sosialismin periaatteille pohjaavassa yhteiskunnassa kasvatuslaitokset olisivat koululaitoksen ja yleisen sivistyksen edistysaskel, sillä ne olisivat vapaita taantumuksellisesta ajattelusta.³⁰⁴

Äitiyttä helpottavien ja lasten oikeuksia parantavien uudistusvaatimusten esittelyn jälkeen Pärssinen kysyi, miten ”joku ajatteleva ihminen sanoa, että me [sosialistit] emme ymmärtäisi

---

303 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. II Yhteiskunta, nainen ja lasten kasvat. *TM* 26.5.1909.

304 Ibid.

‘äitiyden pyhyttä’”. Kysymys oli osoitettu suoraan Willmanille, mitä Pärssinen painotti lainauksella viiden vuoden takaisesta Utopia–Todellisuus -kirjoituksestaan. Hän totesi seisovansa yhä aikaisempien sanojensa takana ja olevansa valmis tarvittaessa toistamaan ne jälleen viiden vuoden kuluttua.³⁰⁵

Artikkelisarjansa kolmannessa ja viimeisessä osassa Pärssinen keskittyi erityisesti avioliittoon ja seksuaalisuuteen. Artikkelisarjan pontimina ollutta väittelyä silmällä pitäen on hieman yllättävää, että Pärssinen suuntasi kritiikkinsä kärjen Willmanin sijaan kohti A. F. Tanneria.³⁰⁶ Tannerin nousu artikkelin päävastustajaksi selittyy ajankohtaisuudella. Tanner aloitti suurta mielenkiintoa ja paheksuntaa herättäneet luentonsa vuonna 1908, kun taas Willmanin *Työmiehen* ja *Palvelijatarlehd*en seksuaalista vapautta vaativien kirjoitusten julkaisusta oli ehtinyt kulua jo aikaa. Näin ollen Tanner oli yleisön hyvin tunteman kohun keskipiste, joka Pärssisen oli luontevaa nostaa kritiikkinsä kohteeksi. Vaikka Willman ei suoranaisesti kannattanut Tannerin tavoin polygaamisia suhteita, hänen kritiikkinsä ajan seksuaalinormeja vastaan oli monin paikoin linjassa Tannerin ajaman seksuaalimoraalin kanssa ja poikkesi täydellisesti Pärssisen kannasta. Tannerin esille nostamisessa saattoikin olla kysymys tietoisesta taktikoinnista, jolla Pärssinen pyrki pysäyttämään Willmanin hyökkäykset lopullisesti. Willmanin aiemmin julkaisemat seksuaalinormeja kritisoivat kirjoitukset sekä hänen kanssaan käyty väittely loivat kontekstin, joka tarjosi Pärssiselle areenan nostaa myös Tannerin vapaata rakkautta koskevat näkökulmat sulavasti esille ja sanoutua niistä sen jälkeen täydellisesti irti. Artikkelisarjan muut suorat ja epäsuorat viittaukset Willmaniin, vaalien alla käydyn väittelyn näkyvyys *Työmiehessä* sekä porvarillisen lehdistön Willmanille osoittama huomio takasivat sen, että monet Pärssisen artikkelin lukijat yhdistivät kritiikin myös Willmaniin. Rinnastus epäilyttävään ”seksitohtoriin” taas oli omiaan herättä-

---

305 Ibid.

306 Hilja Pärssinen: Naisten suhde sosialidemokratiaan. III. Perhe ja väestön lisäys. *TM* 4.6.1909.

mään negatiivisia mielikuvia Willmanista ja murentamaan hänen uskottavuuttaan Pärssisen vakavasti otettavana haastajana.

Pärssisen artikkelisarja päätti Willmanin kanssa käydyin värikkään ja vaiherikkaan sanasodan, joka oli alkanut jo vuosia aiemmin. Ainakaan työväenlehtien sivuilla Willman ei enää vastannut Pärssisen yksityiskohtaiseen selvitykseen naisten ja sosialidemokratian suhteesta. Vuoden 1904 utopiakirjoitukset sekä vuosina 1908–1909 käyty kiista kertovat SDP:n sisäisestä dynamiikasta, työväenliikkeen naisten keskinäisistä suhteista sekä etenkin Pärssisen noususta työväen naisliikkeen johtohahmoksi. Mikäli Willmanin tarkoituksena oli hyökkäyksillään nostaa omaa profiliaan suhteessa Pärssiseen ja muihin sosialidemokraattisiin naiskansanedustajiin, hänen laskelmansa pettivät pahasti. Edes hänen puolionsa Voitto Elorannan ja Edvard Valppaan tuki eivät riittäneet horjuttamaan Pärssistä. Väittelyt näyttäisivät pikemminkin vain vankistaneen Pärssisen asemaa SDP:n ja sosialidemokratisen naisliikkeen kärki-ideologioiden joukossa. Kiistan voi nähdä vahvistaneen myös Pärssisen ajamaa naisihannetta, jossa nainen käsitettiin täysivaltaisena kansalaisena eikä hänen arvoaan määriteltä yksinomaan äitiyden kautta. Julkisesti kukaan työväenliikkeen naisista ei nimittäin asettunut kiistassa julkisesti Willmanin puolelle.

Kaikesta huolimatta Willmanilla riitti kysyntää työväenliikkeen tilaisuuksissa, joissa hän kävi puhumassa ennen kaikkea siveellisyyksymysten asiantuntijana.³⁰⁷ *Työmiehen* arvion perusteella Willman sai myös tunnustusta kiistan keskellä ensi-iltansa saaneesta naisen alisteista asemaa ja tehtaissa työskentelevien naisten seksuaalista häirintää käsittelevästä *Juopa*-näytelmästä. Voikkaan paperitehtaalla tapahtuneista väärinkäytöksistä ja niitä vastustavista lakoista kipinän saanut näytelmä sai lehden mukaan yleisöltä mittavat suosionosoitukset ja keräsi kiitosta rohkeasta esitystavastaan. Näytelmässä Willman esitteli yleisölle myös ensimmäistä kertaa teatterilavalla radikalisoituvan sivistyneistönaisen hahmon, joka oli tyyppillinen hänen myöhem-

---

307 Ks. M.S. [Miina Sillanpää]: Naisosasto ja siveellisyysrikokset *TM* 11.5.1910; Puolueen riennot. *TM* 10.4.1911.

missä näytelmissään.³⁰⁸ Siveellisyyskysymyksiin keskittyvän esitelmöitsijätoimen ohella Willman kirjoitti 1910-luvun taitteessa *Työmieheen* taide- ja kulttuurikritiikkejä.

Näytelmien hyvä vastaanotto ja tarjoutuneet tilaisuudet siveellisyyskysymysten asiantuntijana vaikuttivat ehkä siihen, että ilmeisen katkeralta maistunut häviö Pärssiselle ei haalistanut Willmanin toiveita kansanedustajan paikasta, vaan hän pyrki eduskuntavaaliehdokkaaksi vuoden 1910 eduskuntavaaleihin. Pudottuaan taas kerran ehdokaslistalta Helsingissä Willman ehkä arvioi mahdollisuutensa paranevan siirtymällä Hämeen eteläiseen vaalipiiriin, jossa hän oli aiemmin päässyt ehdokkaaksi. Willman joutui kuitenkin tyytymään varasijaan.³⁰⁹

Vuosien 1910 ja 1911 eduskuntavaaleissa Willman oletettavasti koki Pärssisen haastamisen hedelmättömäksi eikä aikaisempien vaalien yhteydessä syntynyttä dramatiikkaa naisten välillä enää nähty. Päinvastoin, vuoden 1910 syksyllä Willman antoi *Työmiehen* teatterikritiikissään jopa ymmärtää muuttaneensa käsityksiään vuosien saatossa enemmän Pärssisen periaatteita vastaavaksi. Hän soimasi omaa esikoisnäytelmäänsä *Lyyli* porvarilliseksi teokseksi, joka edusti vääränlaista taiteellista mielenlaatua syyllistäessään petettyä aviotonta äitiä ja esittäessään prostituution pelkästään miesten syyksi. Willman totesi tällaisten näytelmien sisältyvän työväenteattereiden ohjelmistoon ainoastaan siksi, että parempiakaan kappaleita ei ollut tarjolla.³¹⁰

Itsekritiikin taustalla vaikuttavia syitä voi vain arvailla. Ehkäpä Willman koki jälkikäteen *Lyylin* kirjoittamisen aikaan oman poliittisen aatemaailmansa olleen vielä perin selkiytymätön.

---

308 O.T. [Otto Tiippa]: Kirjallisuus ja taide. Juopa. *TM* 23.2.1909. Voikkaalla työläiset ryhtyivät vuonna 1904 lakkoon sen jälkeen, kun tehtaanjohto kieltäytyi erottamasta naispuolisia työntekijöitä ahdistellutta salimestari Schmitzia. Juopa-näytelmän asemaansa väärinkäyttävä salimestari Schmidt viittaa peittelemättömästi Voikkaan ”esikuvaansa” ja juoni myötäilee muutoinkin todellisia tapahtumia. Näytelmästä tarkemmin ks. Hyttinen 2012, 97–113.

309 Puolueen riennot. *TM* 21.12.1909; Ehdokkaista äänestämään! *TM* 4.12.1909; Puolueen riennot. *TM* 11.12.1909.

310 E. W.-E. [Elvira Willman-Eloranta]: Porvarillista taidetta. *TM* 19.10.1910.

Tämän tulkinnan puolesta puhuvat Willmania tutkineiden kirjallisuudentutkijoiden näkemykset, joissa on esitetty hänen poliittisen asemoitumisensa olleen kautta linjan häilyvä. Vuosien varrella hänen sosialistinen identiteettinsä oli varmasti selkeytynyt, mutta on korostettava, että lehtikirjoitusten perusteella hän mielsi itsensä sosialistiksi jo huomattavasti ennen suurlakkoa. *Lyylin* kritisointi porvarillisen mielenlaadun läpäisemäksi teokseksi vaikuttaa Pärssisen kanssa käydyn kiistan jälkeen enemmänkin apologetialta, jonka tarkoituksena oli ottaa etäisyyttä menneisyyteen ja toimia todisteena sosialismin periaatteiden omaksumisesta. Mikäli kysymys oli Willmanin tietoisesta taktikoinnista palauttaa maine vakavasti otettavana sosialistina ennen seuraavia eduskuntavaaleja, se ei tuottanut tulosta. Vuonna 1911 hän jäi jälleen lopullisen ehdokasasettelun ulkopuolelle.³¹¹

Vastoin käymisiä Willman kohtasi myös taiteellisella rintamalla ja välit hänen näytelmiään esittäneeseen Sörnäisten työvänteatteriin viilenivät. Kesällä Willman 1911 perusti teatterin nimeä kantavan kiertävän teatteriryhmän, johon teatterin johto teki kuitenkin selkeän pesäeron. Julkaisemassaan tiedotteessa työvänteatteri irtisanoutui yhteydestä Willmanin ryhmään toden kiertävän teatterin olevan yksityishanke, jolla ei ollut mitään tekemistä Sörnäisten työväenyhdistyksen kanssa.³¹² Näytelmäkiertueen leimaaminen yksityishankkeeksi oli varmasti sosialismin ja luokkatietoisuuden edustajaksi profiloitumaan pyrkineelle Willmanille kova isku.

Pärssisen kanssa käydyt kiistat sosialidemokratian periaatteista sekä systemaattinen ulossulkeminen eduskuntavaalien ehdokasasettelusta jättivät ymmärrettävästi jälkensä Willmaniin. Muistitiedot kertovat muutoksesta, joka alkoi näkyä perheen siirtyttyä kirjoille Leppävaaraan vuonna 1910. Willmanin kerrotaan ajautuneen toistuvasti naapureidensa ja maatilalla vierailevien kanssa riitoihin, joissa hän käytti sivistyneistöaustaansa nähden suorastaan ruokotonta kieltä. 1910-luvun taitteessa hän rapistui

---

311 Helsingin sos.-dem. kunnallisjärjestön kokous. *TM* 31.10.1910.

312 Seppälä 2010, 302; Hyttinen 2012, 120.

Vapausvaivien leikkuri Viaporin kapinaan lauantai.
11 p:nä elokuuta 1906 kello 11 aamupäivällä Sotahallinnassa.
(Työväen näyttelmä)

Vapausvaivien haudet Sotahallinnassa

Lautanen III Jousikansallisen vaivattomien Viaporin kapinaan
Kansankansallisen sotatoukku 1 p:nä elokuuta 1906.
(Työväen näyttelmä)

TYÖVÄEN KIERTU

(Helsingin Työväen Näyttämöiden näyttelijöitä)

Johtajat kirjailija **Elviira Willman-Eloranta**

näyttelee

Vallankumouksen vyöryssä

3-näytöksinen murhenäytelmä.

Kuvaus Viaporin kapinasta v. 1906

Kirj. **Elviira Willman-Eloranta.**

Lautanen III Jousikansallisen
vaivattomien Viaporin kapinasta v. 1906.
(Työväen näyttelmä)

Lautanen III Jousikansallisen
vaivattomien Viaporin kapinasta v. 1906.
(Työväen näyttelmä)

Veriuhrit

Kuvaus nykyisestä maailmansodasta

Viisinäytöksinen murhenäytelmä. Kirj. **Elviira Willman-Eloranta.**

~~~~~ Näytännöt alkavat täsmälleen kello 8 i-p. ~~~~~

Lippuja myydään ennakolta:

Lippujen hinnat sotaverolleen:

Sisämalippuja ei myydä, ennenkuin istunnapaikat ovat myytyt.

*Juliste Sörnäisten työväenteatterissa närkästyistä herättäneen Willmanin
”Työväen kiertueen” Vallankumouksen Vyöryssä ja Veriuhrit -näytelmien
näytöksistä vuodelta 1917. Kuva: Kansan Arkisto (KansAjk 239).*

aikalaisten mukaan silmin nähden jopa ulkonäöltään. Dramaattiseksi kuvatun muutoksen syynä olivat perheen kohtaamat sosiaaliset ja taloudelliset paineet. Willmanin poika, Voitto Ilmari Eloranta, taas kertoo muistelmissaan äitinsä muuttumisesta kertovien lähteiden olevan monin paikoin liioittelevia, mutta toteaa Willmanin ”lamautumisen” olleen seurausta nimenomaan mielipiteistä johtuneesta syrjinnästä.³¹³ Myös Willmania tutkinut Maarit Vallinharju on kuvannut 1910-luvun olleen Willmanin kohdalla lamaantumisen aikaa ja hiljaiseloa.³¹⁴ Viimeisen vaaleissa kokemansa takaiskun jälkeen Willman jättäytyikin vuosiksi pois puoluepoliittisesta toiminnasta ja työväenlehtien sivuilta, vaikka jatkoikin aktiivisesti näytelmien kirjoittamista ja käännöstöitä.³¹⁵

---

313 Tompuri 1952, 15–16; Palmgren 1966, 224, 524–525; Hyttinen 2012, 121–122; Elviran pojan kertomaa Maarit Vallinharjulle, 5. KA, Sigurd Wettenhovi-Aspan arkisto.

314 Vallinharju 1962, 31.

315 Leppävaaran vuosina Willman käänsi ainakin Upton Sinclairin romaanin *Metropolis* (Maailmankaupunki) sekä Carlo Goldonin näytelmän *Mirandolina*, jota esitettiin Kansallisteatterissa. Ks. Kirjallisuus ja taide. Uusi romaani ”Mailmankaupunki” Suomeksi. *TM* 6.4.1911; Huveja. (Suomen Kansallisteatterin mainos) *TM* 12.5.1915. Elsi Hyttinen on epäillyt myös Willmanin päiväämättömien ja julkaisematta jääneiden *Borgiat* -näytelmän sekä kirjailija Viktor Rydbergin teokseen *Singoalla* perustuvan operetin libreton käsikirjoitusten olevan Willmanin ”hiljaiselta kaudelta”. Hyttinen 2012, 122. Ensimmäinen Leppävaaran vuosina teatterin lavalle asti päässyt Willmanin oma näytelmä oli vuonna 1916 Helsingin Uuden teatterin lavalla ensi-iltansa saanut Willmanin lehtikirjoituksissakin ominaisia perhe-, avioliitto ja sukupuolikritiikkiä esille nostanut näytelmä *Rakkauuden orjuus*. Näytelmän käsikirjoitus on säilyttävänä teatterimuseon arkistokokoelmissa Helsingissä. Näytelmästä ks. myös Hyttinen 2015, 62–71.

2.3 Hilda Tihlän naisen asemasta: ”kaunis eläin surkeassa pimeydessä ja orjuudessa”

”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidut kaksinaismoraalin kuvastimena

Hilda Tihlän ei kirjoituksissaan ottanut suoranaisesti kantaa äitiyttä koskeviin poliittisiin uudistuksiin eikä hän ylipäänsä korostanut äitiyttä naisen tehtävänä samaan tapaan kuin Hilja Pärssinen ja Elvira Willman, jotka kävivät aiheen tiimoilta suoranaista kynäsotaa ja pyrkivät näin määrittelemään naisen yhteiskunnallisia vastuualueita. Hän pysytteli myös ainakin julkisesti täysin puolueettomana Pärssisen ja Willmanin välisessä henkilökohtaisuuksiin menneissä kiistoissa. Äitiyteen kytkeytyvät laajemmat yhteiskunnalliset kysymykset avioliitosta, naisen vapaudesta ja ruumiillisesta itsemääräämisoikeudesta nousivat kuitenkin yhtä lailla Tihlän teksteissä pääteemoiksi. Ajan sukupuolijärjestelmän tuottamaa naisen alisteista asemaa hän teki näkyväksi ennen kaikkea prostituutiokuvauksen avulla samaan tapaan kuin Pärssinen ja Willman.

Kirjallisuudentutkijat ovat tuoneet esille yhtymäkohdat erityisesti Tihlän ja Willmanin kaunokirjallisen tuotannon osalta. Heidän teoksiaan yhdisti ennen kaikkea kiivas kritiikki porvarillista kaksinaismoraalia kohtaan sekä prostituution esittäminen yhteiskunnallisista rakenteista johtuvaksi ilmiöksi. Raoul Palmgren onkin luonnehtinut Tihlää ja Willmania varhaisen työväenliikkeen moraalinpaljastajiksi. Myös Elsi Hyttinen ja Kukku Melkas ovat vertailleet vuonna 1907 julkaistun Tihlän *Leeni*-esikoisromaanin ydinkohtauksia samana vuonna ensi-iltansa saaneen Willmanin *Kellarikerroksessa*-näytelmän tematiikkaan. Hyttinen ja Melkas ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että molemmat teokset olivat vahvoja ja ajankohtaisia puheenvuoroja ohjesääntöisen prostituution lakkauttamiseksi. Willmanin tavoin Tihlän suomi aggressiivisesti ajan moraalijärjestelmää, joka edellytti

köyhien naisten siveellisuuden uhraamista ylempien luokkien puhtauden säilyttämiseksi.³¹⁶

TihlÄ soimasi jo huomattavasti ennen varsinaista kirjailijauraansa porvaristoa työväenluokan naisia sortavasta kaksinaismoraalista. Hän kuvasi toistuvasti tarinoissaan, kuinka köyhistä, ahkerista ja kunnollisista työläistyöistä muovautui porvariston miesten harjoittaman hyväksikäytön tuloksena paatuneita ja sairaita ammattiprostituoituja. Läpi TihlÄn kaunokirjallisen tuotannon toistuva juonikuviio, jossa tyypillisesti maaseudulta kaupunkiin palvelemaan saapunut tyttö joutuu hyväksikäytön uhriksi ja ajautuu lopulta myymään itseään, hahmottui jo hänen ensimmäisissä työväenlehdissä julkaistuissa kirjoituksissaan.³¹⁷

Esimerkiksi käy *Työmiehe*sä vuonna 1902 julkaistu kertomus Roskakansaa, jossa TihlÄ kuvaili kohtaamistaan vanhan prostituoidun kanssa Helsingissä. Tarinassa hienoksi neidiksi, ”ryökynäksi”, itsensä asemoinut TihlÄ totesi suureksi yllätyksekseen löytäneensä katunaisen vastenmielisyyttä herättävän likaisen ja siveettömän olemuksen takaa surun murtaman sympaattisen naisen, joka oli joutunut kurjaan tilanteeseensa täysin ilman omaa syytään olosuhteiden pakottamana. Toimiessaan nuoruudessaan palvelijattarena kertomuksen nainen oli rakastunut isäntäväkensä poikaan ja tullut raskaaksi. Suhteen vuoksi palveluspaikastaan irtisanottu kodittomaksi jäänyt nuori nainen oli

---

316 Hyttinen & Melkas 2009, 122–135. Ks. myös Palmgren 1966, 213–240. Kaksinaismoraali- ja prostituutiokritiikistä TihlÄn kaunokirjallisessa tuotannossa ks. myös Kemppainen 2011, 76–93; Rossi 2012, 28–36.

317 Juonikuviio toistuu hieman varioituna *Leeni*-romaanin nimikkohahmossa, *Kuopus*-novellin (1911) loppukohtauksessa sekä *Hilma*-romaanin (1913) piikatyttöjen Hilman ja Selman kohtalossa. TihlÄ myös käytti tekstejään uudelleen, sillä monet hänen myöhemmin erillisinä teoksina julkaisemista kertomuksista olivat pidennettyjä ja muokattuja versioita lehdissä jo julkaistuista tarinoista. Esimerkiksi kertomuksen Pajulammin perhe TihlÄ julkaisi myöhemmin nimellä Helsinkiin! vuonna 1911 ilmestyneessä novellikokoelmassa *Jumalan Lapsia*. Vrt. Hilda TihlÄ: Pajulammin perhe. *Kyläkirjaston Kuvalehti*, A-sarja 3/1903, 27–28; TihlÄ 1911, 143–154. Esi-koisromaaninsa, *Leeni*, alkukohtauksen hän taas julkaisi lähes sellaisenaan nimellä Hätäkaste. Vrt. Hilda TihlÄ: Hätäkaste. *Kanerva* 21/1903, 324–327; TihlÄ 1907, 1–11.

löytänyt avun taloudellisen ahdingon keskellä hyväsydämisestä prostituoidusta, joka oli tarjonnut hänelle äidillistä huolenpitoa. Avioliiton ulkopuolella lapsen saaneella naisella ei kuitenkaan ollut lopulta mitään muita vaihtoehtoja kuin omaksua elättäjänsä ammatti ja myydä itsekin kadulla ruumistaan. Tihlä kertoi kauan sitten kuulemansa naisen traagisen tarinan muistuvan mieleen aina hänen tarkkaillessaan katujen ”roskanaisia”, joiden perässä ”sivistyneet herrat juoksevat”.³¹⁸

Prostituoidun tapaan palvelijatar oli ajan kirjallisuudessa hyvin yleinen hahmo, jonka kautta kirjailijat toivat esille sukupuolten ja luokkien välisiä hierarkkisia valtasuhteita.³¹⁹ Pärssinen ja Willman nostivat yhteiskunnalliset ongelmat päivänvaloon ajoittain palvelijattaren hahmon kautta, mutta varsinkin Tihlän kertomuksissa palvelijattaret olivat hyvin tyypillisiä. On hyvin todennäköistä, että Tihlä käsitteli toistuvan kaupunkiin muuttavan palvelustytön kautta sukupuolten ja luokkien välisiin suhteisiin liittyvien epäkohtien ohella itse tekemiään havaintoja sekä henkilökohtaisia kokemuksiaan. Hän oli muuttanut 15-vuotiaana Keski-Suomesta tätinsä luokse Helsinkiin, joten hänellä oli omakohtaista kokemusta siitä, miltä pääkaupunki näytti nuoren maalaistytön silmin. Tarinoiden elämäkerrallista tulkintaa tukevat myös muistitiedot, joissa Tihlän kerrotaan sisällyttäneen tarinoihinsa henkilökohtaisia kokemuksia.³²⁰ Vaikka miehet eivät

---

318 Eugenie Nicklin: Roskakansaa. *TM* 10.6.1902.

319 Melkas 2009, 107–108; Rossi 2012, 37.

320 Tihlän tytär Martta Vesikko on haastattelussa kertonut äitinsä kuvaamia lapsuudentapahtumia ja todennut tämän kirjoittaneen omista kokemuksistaan. Vesikko mainitsee esimerkkinä Metsäkyliä-kertomuskokoelmassa julkaistun kertomuksen Ystävän murha. Tihlä käsitteli kertomuksen avulla muistoa lapsuudesta, jolloin hänen läheiseksi kokemansa lehmä oli pitänyt lopettaa heinien puutteen vuoksi. Ks. Tihlä 1909, 104–108. Myös vuonna 1903 julkaistu kertomus Äidin luokse sisältää Vesikon haastattelun perusteella selkeitä yhtymäkohtia Tihlän henkilökohtaisiin lapsuudenkokemuksiin. Tarinassa 9-vuotias Hilda-tyttö on jäänyt ilkeän isänsä kanssa kahden äidin jätettyä rakkaudettoman kodin ”J:lahdella”. Ihlän ja Alholan sukujen tekemän rahakkaan naimakaupan seurauksena solmittu avioliitto ei ole kestänyt omaisuuden huvettua aviomiehen juopottelun vuoksi. Äiti on luvannut palata hakemaan Hildaa heti saatuaan asiat järjestettyä, mutta

olisikaan kohdelleet Tihlää kaltoin tai hän ei itse olisi henkilökoh-
taisesti todistanut palvelijattarien ahdistelua, lehtikirjoituksissa ja
kaunokirjallisissa teoksissa toistuvalla juonikuviolla hän pureutui
joka tapauksessa reaali maailman todelliseen ongelmaan. Tihlän
kuvaus prostituutiosta nimenomaan työläisnaisten ja palvelijatta-
rien ongelmana kuvaakin hyvin aikaansa.

Isäntäväen miesten ja naispuolisten palkollisten sukupuolisu-
hteet olivat paheksuttuja, mutta kohtalaisen yleisiä. Piiat ja palve-
lijattaret joutuivat työpaikan menettämisen uhalla usein alistu-
maan isäntäväen miesten lähentelyyn. Näistä suhteista ei miehille
koitunut tyypillisesti vakavia seurauksia ja isännät katsoivat jopa
oikeudekseen käyttää palvelusväen naisia seksuaalisten tarpeiden
tyydyttämiseen.³²¹ Piiat ja palvelijattaret sen sijaan menettivät
usein työpaikkansa ja joutuivat julkisen halveksunnan kohteeksi,
sillä he muodostivat ”siveettömyytensä” vuoksi vakavan uhkan
yhteiskunnalle. Julkinen häväistys taas johti tyypillisesti siihen,

---

häntä ei ole kuulunut. Sattumalta Hilda saa tietää äidin asuvan Lahdessa. Hän päättää yllättää äidin ja matkustaa tämän luokse. Lahteen saavut-
tuaan äitiä ei kuitenkaan löydy ja Hilda joutuu palaamaan nimismiehen
kyydillä takaisin isän luokse. Elämäkerralliset viitteet ovat päähenkilön
nimestä alkaen silmiinpistäviä. Ihmän talo J:lahdella osoittaa Tihlän lap-
suuden maisemissa Juokslahdella sijaitsevaan Vanha-Tihlän taloon, josta
hän myös otti kirjailijanimensä. Tarinassa esiintyvä Alholan suku saattaa
taas olla selitys Tihlän pseudonyymille Riikka Alho. Kertomuksen juoni
onkin mitä ilmeisimmin saanut innoituksensa Tihlän omasta lapsuudesta.
Äidin luokse -kertomuksen juonenkulku on käytännössä sama kuin Tih-
län novellissa Kulkuri, jonka hän julkaisi osana *Metsäkyllä*-kokoelmaa
vuonna 1909. Yksityiskohtaisemman kuvauksen ohella merkittävimmät
erot pidemmän novellin ja lehdessä julkaistun kertomuksen välillä liittyvät
päähenkilön nimeen sekä loppukohtaukseen. Toisin kuin kertomuksessa
Äidin luokse, Kulkurin päähenkilö, Hetu, löytää äitinsä Lahdesta harjoit-
tamassa ”seulakauppaa”, jota Tihlän käytti tarinassaan eufemismina pros-
tituutiolle. Martta G. Vesikon haastattelu 21.–23.1.1956. Haastattelijana T.
Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA. Ks. myös Eugenie Nicklin: Äidin
luokse. *Kyläkirjaston Kuvaletti*, A-sarja 1/1903, 9–10 vrt. Tihlän 1909, 1–70.
Myös Raoul Palmgren mainitsee juuri Kulkurin jääneen omaelämäkerral-
lisena teoksena Tihlän tunteneen Ida Maria Keskinen mieleen. Palmgren
1966, 233, 528–529.

321 Pohjola-Vilkuna 1995, 99–106.

että naisen mahdollisuudet hyvään avioliittoon heikkenivät huomattavasti. Prostituutio saattoi näyttäytyä kunniansa menettäneille palvelijattarille ainoana vaihtoehtona edes jonkinlaisen elannon saamiseksi. Prostituoituina kyllä työskenteli moninainen joukko naisia, mutta suurin osa heistä oli maaseudulta tai ulkomailta muuttaneita työläisiä, jotka myivät itseään olosuhteiden pakosta. Ilmiönä prostituutio kosketti ainakin välillisesti lähes kaikkia työläisnaisia. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki työläisnaiset olisivat itse harjoittaneet prostituutiota, mutta leima saatettiin lyödä työläisnaiseen hyvin helposti. Jo liian korea pukeutuminen tai kulkeminen kadulla myöhäiseen aikaan saattoi pilata työläisnaisen maineen. Siveettömyydestään tunnetun palvelijattaren oli hyvin vaikea päästä uuteen palveluspaikkaan ainaakaan samalla paikkakunnalla. Muuttokaan ei aina auttanut, sillä huono maine seurasi palvelijatarta edellisen emännän laatimassa palvelijatartodistuksessa.³²²

Vuonna 1902 Tihlälä totesi palvelijattarien koko elämän riippuvan emännän laatimasta mainetodistuksesta ja varoitteli nuoria naisia luovuttamasta todistusta tuntemattomien rouvien käsiin. Tihlälä muistutti, että usein todistuksissa näkyivät palvelijattarien vikojen sijaan emäntien omat puutteet ja heikkoudet. Epäkohdan korjaamiseksi hän ehdotti emänniltä vaadittavaa edellisten palvelijattarien kirjoittamaa todistusta, jonka perusteella palveluspaikkaa hakeva voisi arvioida rouvan luotettavuuden ja oikeudenmukaisuuden. Samalla hän lähetti terveisensä ”sivistyneille ja hienoille naisille” kehottamalla heitä pitämään silmällä oman lähipiirinsä miehiä, etteivät nämä turmelisi viattomia naispuolisia palkollisiaan.³²³

Eräänlaisena yhteenvetona Tihlälän kaksinaismoraalin kritiikistä toimii hänen esikoisromaaninsa *Leeni*, jossa moraalinen rappio kiteytyy teoksen nimikkohenkilön komeaan ja jalomieliseen sul-

---

322 Sulkunen 1989, 41–43; Häkkinen 1995, 30–32, 123–124, 127–135; Herzog 2011, 9–11, 16.

323 Eugenie Nicklin: Jos voisin. *TM* 22.4.1902.

hasehdokkaaseen ylioppilas³²⁴ Kaarlo Ylistöön. Päähenkilö Leeni on palvelustytöksi Helsinkiin muuttanut nuori tyttö, johon Ylistö ihastuu. Suhde on kuitenkin tuomittu epäonnistumaan, sillä palveluspaikastaan irtisanotun ja ravintolassa työskentelevän Leenin maine on jo lähtökohtaisesti kyseenalainen. Ylistö puolestaan on hyvän ”äidin kokematon poika”, minkä vuoksi hän uskoo ystäviltään kuulemansa ilkeämieliset juorut morsiamensa siveettömyydestä. Nuoren Leenin siveettömyydestä kovin huolestuneelle herraseurueelle ei tuota moraalista ongelmaa vierailla bordellissa teatteri-illan päätteeksi. Myös ”kapakkanaisen” pettämä Ylistö tuntee halveksivansa kaikkia naisia eikä vastustele tovereiden ehdottamaa ilonpitoa bordellissa. Alkoholinhuuruinen ilta huipentuu humaltuneen Ylistön ja heiveröisen prostituoidun Lillin keskusteluun ilotalon kabinetissa. Lilli on kulkenut tyypillisen tien palvelijattaresta prostituoiduksi, mutta ei surkuttele kohtaloaan. Palvelijattarena hän on joutunut kaltoin kohdelluksi eikä ole oppinut tuntemaan itseään kunniakkaaksi sen enempää palvelijattarena kuin bordellissakaan. Ylistölle prostituoidun elämä näyttäytyy Lillin koskettavasta kertomuksesta huolimatta vastenmielisenä ja hän näkee palvelijattaren työn prostituoidun ammattia kunniallisempana. Ylistö pitää surullisena sitä, että vasta 17 vuotta täyttäneen tytön ”sydän kivettyy kaikelle hyvälle ja puhtaalle”.³²⁵ Keskustelun kuluessa halveksunta prostituoituja kohtaan muuttuu kuitenkin ihmetykseksi Lillin kääntäessä syyttävän sormen bordelleissa vierailevien herrasmiesten suuntaan:

Mistä te tiedätte, kysyi tyttö, onko minunlaiseni sydän kivettynyt kaikelle hyvälle ja puhtaalle? – En tiedäkään, mutta arvelen vaan, että puhtaus- ja hyve-käsitteet hiukan hämäntyvät täällä. – Ei lainkaan, tyttö virkkoi, minä olen huomannut, että

324 Palvelijattarien ja prostituoitujen lisäksi ajan kirjallisissa konventioissa tyypillisiä hahmoja olivat varsinkin miespuoliset ylioppilaat, joita käytettiin usein kuvaamaan ironisesti fennomaanisen eliitin kansansivistyspyrkimyksiä. Rojola 2009, 10–19. Ylioppilaan hahmosta Tihlän tuotannossa ks. myös Kempainen 2011, 35–36.

325 Tihl 1907, 132–137.

meillä täällä ovat hyve-käsitteet paljoa laajemmat, kuin niillä, jotka täällä kulkevat. Niillä niitä ei näy ollenkaan olevan ja sen raakuuden, mikä meillä on, olemme heiltä oppineet. Me olemme teidän luomianne olentoja, varjoja, joita teidän salainen elämänne synnyttää. Te kulette [sic] kunnioitettuinä läpi elämänne, me kunniaatta. Te saatte siunatun kuoleman ja seppeleitä, meitä odottaa rakkarin kärryt. Ja kuitenkin olemme yhdessä juopotelleet ja hurjistelleet. Te vain olette maksaneet kestit.³²⁶

Lillin hahmossa Tihlä alleviivasi, että köyhille työläisnaisille porvarillisessa yhteiskunnassa raja kunniallisen työn ja prostituution välillä saattoi näyttäytyä hyvin häilyvänä. Kaksinaismoraali johti kierteseen, jossa työläisnainen menetti kunniansa eikä hän saanut enää muuta kunniallista työtä. Lillin kohtaloa kuvaamalla Tihlä pyrki osoittamaan, että maineensa menettäneille hyljeksityille naisille ei yksinkertaisesti jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin hankkia tuloja bordelleissa tai alentua myymään ruumistaan katunaisena.

Nuoren prostituoidun vastaus saa lopulta myös nuoren herra Ylistön ymmärtämään vastuunsa bordellin asiakkaana. Hän käsittää olevansa itse osa moraalitonta järjestelmää, joka ylläpitää prostituutiota ja tekee sen tarpeelliseksi. Hämmäntynyt Ylistö hävettää hänen ”oma herkkyytensä”, joka näyttäytyy miehelle sopimattomana feminiinisenä ominaisuutena. Hän koettaa turruttaa ilotytön kanssa käydyn keskustelun aikaansaamaan ahdistuksen alkoholilla, mutta miehisen voimaantumisen sijaan humaltuminen saa hänet muistelevaan äitiään ja purskahtamaan itkuun. Lopulta Ylistö syyttää tovereitaan nuorten tyttöjen turmelemisesta ja poistuu bordellista huojentuneena siitä, että ”ei ollut pahentunut pahassa paikassa”. Lilli ja muut talon prostituoidut ihmettelevät omituista tunteenpurkausta ja toteavat sen johtuvan nuoren miehen kokemattomuudesta.³²⁷

---

326 Ibid.

327 Tihlä 1907, 138–139.

Bordellikohtaus on erinomainen esimerkki siitä, miten Tihlä pyrkii osoittamaan prostituutiosta koituvat moraaliset ongelmat myös miesten näkökulmasta. Huomattavaa on, että Tihlän teoksissa miehet eivät ole kategorisesti siveettömiä tai moraalittomia. Yksilötasolla miespuoliset päähenkilöt eivät hyväksy yhteiskunnan kaksinaismoraalia ja naista alistavia käytäntöjä. Ylistön tapaan Tihlän teosten mieshahmot joutuvat usein kamppailemaan omatuntonsa ja tekojensa seurausten ristipaineessa.

Miehille tarjottuun kaksinaismoralistiseen normiin mukautuminen kuitenkin turmeli Tihlän mukaan yksilön oikeudentunnon. Tähän sortuu *Leenissä* ylioppilas Ylistö, jonka moraalinen herääminen ei johda käytöksen muutokseen ja maskuliinisen sosiaalisen hierarkian kyseenalaistamiseen. Ylistö ei moraalisuuden puuskastaan huolimatta kykene palaamaan kapakassa työskentelevän huonomaineisen naisen luokse, mikä muuttaa ennen elämästä iloitsevan ja empaattisen Leenin kyyniseksi. Nuorta sulhasta aikansa haikailtuaan Leeni avioituu rikkaan mutta vanhan ja vastenmielisen teurastaja Gustafssonin kanssa. Pian avioitumisen jälkeen vanha Gustafsson kuolee, mutta avioitumisen myötä Leeni saavuttaa taloudellisesti turvatus aseman rouva Gustafssonina. Hän pääsee sisälle porvarillisiin seurapiireihin, mutta ei nauti olostaan. Työläistausta heittää hänen päälleen lähtemättömän varjon, joka saa uuden ystäväpiirin jatkuvasti epäilemään hänen siveellisyyttään. Rouva Gustafssonia pidetään nousukkaana, joka on mennyt naimisiin ainoastaan rahan vuoksi. Nousukaskertomus myös päättyy onnettomasti. Vaikka Leeni onkin päässyt kohoamaan taloudellisesti ja sosiaalisesti korkeampaan asemaan, hän on yhä sinisilmäinen miesten suhteen. Hän solmii uuden avioliiton hienostuneena herrasmiehenä esiintyvän herra Otto Forsin kanssa, joka paljastuu tarinan pahimmaksi konnaksi. Onnellisen avioliiton sijaan Leeni huomaa miehen kadonneen ulkomaille nuoren rakastajattarensa kanssa vieden Leenin koko omaisuuden mennessään. Miehen petos suistaa Leenin vararikoon ja loppukohtauksessa Tihlä esittää hänet kadulla myymässä itseään ”maalattuna ja konjakilta lemuavana”.³²⁸

---

328 Tihlä 1907, 139–175.

Leenin onnettomissa naimakaupoissa Tihlän kritiikki kohdistui miesten moraaliin, mutta ennen kaikkea porvarilliseen avioliittoon, joka suosi rakkauden sijaan taloudellista ja sosiaalista statusta. Leenin turmeltuminen ei toki ole suoranaisesti hänen omaa syytään. Pikemminkin syynä on syvään juurtunut ajatus siitä, että naisen arvo määräytyy hyvän avioliiton kautta. Pettymyksen seurauksena omaksuttu porvarillisen järkiavioliiton tavoittelu ja ihanteiden romuttuminen saavat Leenin menettämään uskonsa rakkauteen ja johtavat hänet lopulta rappiolle. Sama tematiikka näkyi myös Tihlän myöhemmin julkaistuissa kaunokirjallisissa teoksissa.³²⁹

Käytännössä Tihlä keskittyi Leenin synkkämielisessä tarinassa täysin samaan tematiikkaan kuin Pärssinen ja Willman avioliittokritiikissään. Ainoa keino naisen arvostuksen kohottamiseen oli tunnustaa heidät luokkataustaan katsomatta miesten kanssa yhdenvertaisiksi kansalaisiksi eikä heidän arvoaan tai siveellisyyttään tullut määritellä aviosäädyn kautta. Pärssinen, Tihlä ja Willman toivat kaikki esille kirjoituksissaan sen, että prostituutio ei ollut seurausta alempien luokkien naisten siveettömyydestä, vaan valtaapitävän luokan mielivallasta sekä sen luomasta taloudellisiin intresseihin perustuvasta avioliittoihanteesta. Porvarillinen kaksinaismoraali oli työväenluokan naisten ja heidän perheidensä pahin vihollinen. Prostituutio nakersi yhteiskuntamoraalia, mutta se ei ollut perimmäinen syy työväenluokan naisten kokemaan sortoon, vaan ainoastaan lieveilmiö kapitalistisen yhteiskunnan moraalisesta rappiosta.

”Naisen kunnia”

Avioliittokritiikin yhteydessä Tihlä hyökkäsi kiivaasti naisen seksuaalisuuden kontrollointia vastaan. Hän ei ollut seksuaalikritiikissään yhtä suorapuheinen kuin Willman, mutta aikaansa nähden poikkeuksellisen radikaali vapaan rakkauden kannattaja. Jo Tihlän peittelemätön yhtäaikainen suhde Karl Nicklinin ja Urho

---

329 Ks. Kemppainen 2011, 78–80.

Tuuralan kanssa kertoo siitä, että hän ei suostunut sopeutumaan ajan avioliitto- ja seksuaalinormistoon.

Perhesuhteiden ohella Tihlän vapaamielisestä suhtautumisesta seksuaalisuuteen kertoo *Työläisnaisessa* vuonna 1910 julkaistu kirjoitus ”Naisen kunnia”, jonka hän laati vastakirjoitukseksi Eliina Kajander nimellä julkaistulle kertomukselle Köyhän tytön kohtalo. Kajander esitti ajalle tyypillisen kuvauksen maalta kaupunkiin palvelijattareksi muuttavan nuoren naisen murheelisesta kohtalosta. Kertomuksessa kaupunkiin saapuva tyttö ihastuu paikalliseen puuseppään ja lankeaa tämän viettelyyn. Tietämättömyyttään tyttö uhraa sepälle ”naisellisen kunniansa”. Sepän aikeet paljastuvat kuitenkin ennen pitkää vilpillisiksi ja nuori kokematon tyttö huomaa, ettei miehellä ole aikomustakaan aviointua hänen kanssaan. Hyväksikäytetty ja häväisty tyttö vaipuu itsesyytöksiin, minkä seurauksena hän alkaa halveksia kaikkia miehiä ja kärsii ”monien toisten uhrien kanssa”.³³⁰

Vaikka Kajanderin kertomus maalaistaustaisesta petetystä työstä muistutti monessa suhteessa Tihlän omien teosten juonenkuljetusta, hän suhtautui siihen hyvin alentuvasti. Tihlän penseän asennoitumiseen saattoi olla syynä se, että kaupungissa hyväksikäytetyn tietämättömän maalaistytön tarina alkoi olla jo hyvin stereotyyppinen ajan kaunokirjallisuudessa. Tihlän piti Kajanderin kirjoitusta osoituksena siitä, miten ”[n]uoret naiset mielellään kirjoittavat liikuttavia kertomuksia [sic] neitseellisen ’kunnian’ menettämisestä”. Hän luonnehtikin Kajanderin kertomuksen soinnahtavan ”vanhanaikaiselta, homehtuneelta ja hassulta” ja ilmentävän taantumuksellista näkökulmaa. Sinänsä hyvästä tarkoituksestaan huolimatta miesten kieroutta kiroavat tarinat nimittäin sivuuttivat Tihlän mukaan todelliset naisten kohtaamat ongelmat. Epätasa-arvo sukupuolten välillä näkyi ennen kaikkea siinä, että miesten kunniallisuuden tai kunniantomuuden nähtiin olevan riippuvainen miehen teoista ja luonteenlaadusta, kun taas naisen kunnia oli kiinni vain ja ainoastaan hänen seksuaalisesta koskemattomuudestaan. Surkuttelun ja neitseyden ihanteen vaalimisen sijaan Tihlän vaati kokonaisval-

---

330 E. K. -der. [Eliina Kajander]: Köyhän tytön kohtalo. *TN* 30/1910, 232–233.

taista asenneilmapiirin muutosta. Hän totesi, ettei jaksanut käsitellä mitä tekemistä ihmisarvolla ja naisen koskemattomuudella lopulta oli toistensa kanssa.³³¹

Vastakirjoitustaan Tihlä elävöitti lyhyellä kaskulla markkinoille lähtevän nuoren tytön ja tämän äidin keskustelusta, jossa äiti vannottaa tyttärtään pitämään visusti kiinni kunniastaan. Tyttö onkin kuvitellut pitäneensä lupauksensa, sillä markkinoilla hän ”ei pettänyt, ei juorunut [sic], ei sanalla sanoen tehnyt mitään kunniatonta.” Markkinoilla käydessään tyttö oli kuitenkin rakastunut erääseen poikaan ja antautunut intiimiin suhteeseen. Äidin huomattua tytön odottavan lasta hän tivaa tyttäreltään, miksi tämä ei ole lupauksistaan huolimatta huolehtinut kunniastaan. Tytölle valkenee vasta äidin kysymyksen jälkeen, mitä tämä oli kunnialla oikeastaan tarkoittanut. Katumuksen sijaan tyttö suhtautuu asiaan hyvin vapaamielisesti todeten ainoastaan: ”jos minun kunniani oli niin löysällä perustalla, niin joutipa tuo mennäkin.” Leikkisästä kertomuksestaan huolimatta Tihlä näki asetelman suorastaan irvokkaaksi, sillä todellisuudessa edes ”uhrautuvaisin äiti” ja ”rehellisin ihminen maailmassa” ei ansainnut naisena kunniaa, ellei hän ollut säilyttänyt itseään neitsyenä. ”Kunnia” oli Tihlälle ”vahvimpia kahleita”, jolla naisen oikeuksia ja vapauksia rajoitettiin. Tasa-arvo miehen kanssa oli mahdotonta niin kauan, kun naisen arvo oli sidottu hänen neitseyteensä. Vaikka yhteiskunnallinen kehitys oli muilla osa-alueilla ottanut valtavia harppauksia eteenpäin, kunniakäsitteen vuoksi nainen oli mieheen nähden ”ala-arvoisessa asemassa”. Seksuaaliseen koskemattomuuteen sidotun kunniallisuuden myötä naisesta oli Tihlän sanoin muovautunut pelkkä ”kaunis eläin”, jolta ei koskaan vaadittu muuta kuin ”naisellista suloutta, kauneutta ja viattomuutta”. Vuosisataiset perinteet pitivät naista yhä ”[s]urkeassa pimeydessä ja orjuudessa”.³³²

Tihlän julkituomat käsitykset kunniallisuuden sukupuolisdonnaisuudesta eivät kuvasta vain hänen henkilökohtaista näkö-

---

331 Hilda Tihlä: Naisen ”kunnia”. *TN* 33/1910, 249–250.

332 Ibid.

kulmaansa, vaan kysymys oli kaikkia naisia koskevasta asenneilmapiiristä. Kuten suomalaisen maaseudun seksuaalisuutta tutkinut Kirsi Pohjola-Vilkuna on todennut, naisten kohdalla kunniallisuus liittyi usein vahvasti juuri seksuaalisuuteen, kun taas miehillä se yhdistettiin rehellisyyteen ja luotettavuuteen.³³³

Väittely Tihlän ja Kajanderin välillä jatkui *Työläisnaisen* sivuilla vielä myöhemmin vuoden 1910 syksyllä, kun Kajander tahtoi selventää kirjoittamansa kertomuksen tarkoituspieriä. Hän totesi Tihlän olevan vapaamielisemmän suuntauksen edustaja ja olevansa periaatteellisella tasolla tämän kanssa samaa mieltä siitä, että sukupuolivietti oli luonnollinen asia niin miehelle kuin naisellekin. Kajander kuitenkin näki Tihlän kaltaisten vapaamielisten edustavan yhä kansan häviävän pientä vähemmistöä. Kajanderin mukaan kuluisi vielä pitkän aikaa, ennen kuin kansan syvät rivit olisivat valmiita hyväksymään varauksetta Tihlän ajatukset. Hän koki, että vallalla olevaa yhteiskuntajärjestelmää ja enemmistön asenteita vastaan oli näin ollen turha taistella. Luottamus ja rakkaus voisivat kukoistaa vasta luokkajaon lakkauttavassa uudessa yhteiskunnassa. Ennen laajempaa yhteiskunnallista muutosta seksuaalisen vapauden propagoiminen johtaisi ainoastaan entistä useampaan avioliiton ulkopuoliseen synnytykseen, aviottomien äitien syvenevään katkeruuteen ja taloudelliseen ahdinkoon. Kajander epäili, että ennen laajaa asenteellista ja yhteiskunnallista muutosta Tihlän hyvästä tarkoituksesta huolimatta vain vaikeuttaisi naisten asemaa ja pahentaisi prostituutioongelmaa vapaamielisyydellään.³³⁴

Lehden samassa numerossa julkaistussa sovittelevaan sävyyn kirjoittamassaan vastineessa Tihlän pahoitteli epätarkkaa ilmaisuun, joka saattoi johtaa vilpittömistä hyvistä aikeista huolimatta väärinymmärrykseen. Hän totesi uskovansa myös Kajanderin tarkoittavan kirjoituksellaan ainoastaan hyvää, vaikka tämä olikin aiheuttanut sanoillaan Tihlälle ”harmia”. Sovittelevasta tyylistä huolimatta Tihlän ei perääntynyt Kajanderia arvostele-

---

333 Pohjola-Vilkuna 1995, 54–55.

334 Eliina Kajander. Väittelyä ”Naisen kunniaista”. *TN* 38/1910, 293.

van kirjoituksensa ydinkohdasta. Hän ilmoitti pitävänsä edelleen tiukasti kiinni siitä, että naisen kunnian ei tullut määrättyä sukupuolisuhteiden perusteella olivatpa ne sitten ”luvallisia” tai ”luvattomia”.³³⁵

Perustavanlaatuinen ero Tihlän vapaamielisyyden ja Kajanderin edustaman yleisen asenneilmapiiriin välillä oli se, että yhteiskunnan vallitseviin seksuaalinormeihin sopeutumisen sijaan Tihlä pyrki ravistelemaan luutunutta kaksinaismoraalia ruokkivaa passiivista naisihannetta puolustamalla naisen oikeutta avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin ilman jälkiseuraamuksia. Kajander osui epäilemättä oikeaan kuvaillessaan Tihlää valtavirusta poikkeavaksi radikaaliksi, jonka ajatuksia saatettiin pitää vieraina työväenliikkeessä. Tästä kertoo esimerkiksi Willmanin kohtalo, jonka poliittisen uran katkeamisen syynä oli ainakin osittain liian vapaamielinen suhtautuminen seksuaalisuuteen. Tihlä saattoi kuitenkin esittää kritiikkinsä Willmania huolettomammin, sillä puoluepolitiikan ulkopuolelle jättäytyneenä hänen ei tarvinnut murehtia poliittisesta kannatuksestaan.

Tämän tutkimuksen kannalta Kajanderin ja Tihlän käymän väittelyn tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että *Työläisnaisen* sihteerinä Hilja Pärssinen asettui sen sovittelijaksi. Tarkemmin sanottuna Pärssinen asettui naisen kunniaa koskevassa kiistassa varovaisesti Tihlän kannalle todetessaan Kajanderin käsittäneen Tihlän kirjoituksen tarkoituksen jokseenkin väärin. Pärssinen katsoi Tihlän vastustaneen yleistä mielipidettä ”oikeuden ja ihmissyyden nimissä” ja puolustaneen vapaan rakkauden sijaan näkemystä, jonka mukaan lapsen synnyttäminen ei voinut olla ”häpeällinen teko”. Tämä ei hänen mukaansa tarkoittanut sitä, että Tihlä olisi sivuuttanut aviottomien äitien ja heidän lastensa taloudellisen hädän, kuten Kajander oli vastineessaan esittänyt. Pärssinen epäili myös Kajanderin viimeistä väitettä, jonka mukaan Tihlän edustamaan ”inhimillisempään käsityskantaan” siirtyminen olisi syynä avioliiton ulkopuolella syntyvien lasten määrän ja siitä seuraavien lieveilmiöiden lisääntymiseen. Pärssinen korosti

---

335 Hilda Tihlä: Ylläolevan johdosta. *TN* 38/1910, 293.

tämän johtuvan ennemminkin avioliiton esteeksi muodostuvista taloudellisista syistä.³³⁶

Pärssisen puolustuspuhe osui kuitenkin jokseenkin sivuun varsinaisesta Tihlän esille nostamasta ongelmasta. Tihlälä nimitettiin itse sivusi avioliiton ulkopuolista äitiyttä ja taloudellisia olosuhteita kirjoituksessaan ainoastaan välillisesti vaatiessaan naiselle oikeutta päättää omasta ruumiistaan. Markkinoille lähtevän tytön ja äidin keskustelusta kertovassa kaskussa sekä Kajan-derille osoittamassaan myöhemmin julkaistussa vastauksessa hän kiinnitti huomiota ennen kaikkea sukupuolten välisen tasa-arvon alennustilaan, jossa naisen seksuaalisen käyttäytymisen liikkumavara oli miehiin nähden käytännössä olematon ja naisen ihmisarvo riippuvainen neitseydestä. Nähdäkseni Pärssinen pyrkiikin *Työläisnaisen* sisällöstä vastaavana toimitussihteerinä ja puolueen ideologina selittämään Tihlän argumentteja omille poliittisille tavoitteilleen suotuisasti. Pärssinen, jonka politiikan ensisijaisena tavoitteena ei ollut seksuaalinormiston uudistaminen vapaamielisempään suuntaan, halusi tulkita puolueen virallisen linjan mukaisesti Tihlän kommentoivan aviottomien äitien ja heidän lastensa kurjaa kohtaloa.

Pärssisestä ja työväenliikkeen valtavirrasta poiketen Tihlälle keskeistä oli nimenomaan naisen seksuaalisuuden vapauttaminen. Hän esitti seksuaalisen tarpeen tyydyttämisen luonnolliseksi ja välttämättömäksi myös naiselle. Ajatus seksuaalisuuden luonnollisuudesta ja nautinnollisuudesta kiteytyy hyvin esimerkiksi *Vapaa Ajatus* -lehden kuvaelmassa Lapsi, jossa Tihlälä maalaili seksistä mielikuvia iloisena ja riemukkaana osana luonnon ikuista kiertokulkua. Keväällä perhosten liidellässä kukasta kukkaan ja lintujen kuherrrellessa laaksoissa käynnistyi ”luonnon suuri hääjuhla” ja ”[n]uoruus kierteli ihanana virtana jokaisen olennon suonissa”. Kesällä taas ”[l]uonnon vapaat lapset täytti suloinen pyhä tunne siitä, että he povessaan kantoivat [...] jatkuvaa elämää, ja se täytti heidät sanomattomalla onnella.”³³⁷

---

336 H.P.: Lisäys. *TN* 38/1910, 293–294.

337 Hilda Tihlälä: Lapsi. *VA* 23–24/1912, 375.

Samanaikaisesti TihlÄ korosti, kuinka iloiseen luonnolliseen tapahtumaan liittyi vahvoja ympäröivästä ahdasmielisestä aatteellisesta ilmapiiristä johtuvia negaatioita, jotka tukahduttivat nautinnolliset tunteet. Hurmioituneen luonnon keskellä ainoastaan ”povessaan nuorta ihmistä, ihmiselämää” kantava nuori nainen jää paitsi luonnon suuresta onnesta. Riemun ja onnen sijaan tämä ”pienen, likaisen kodin lapsi” tuntee sisällään kasvavasta lapsesta pelkkää surua ja häpeää. TihlÄ kuvaili naisen mieltä raastavaa ristiriitaa, sillä tämä ”oli kuullut luonnon kutsut, astunut iloisena lemmen pyhäkköön”. Naisen mielenmaisemaa kuvaillessa TihlÄ totesi, kuinka ”lemmen pyhäkköön hän [nuori nainen] oli *hairahtunut*, luonnon kutsua noudattamaan hän oli *langennut*.”³³⁸ Maininnalla tytön köyhyydestä TihlÄ pyrki asettamaan lukijan mielessä vastakkain köyhälistön ja omistavan luokan eriarvoisen aseman. Luonnollisen tunteista kumpuavan seksuaalisuuden ja porvarillisen avioliittoinstituution vastakohtaisuus korostuu harvennetuissa hairahtuneen ja langenneen käsitteissä, joita käytettiin kuvaamaan ennen kaikkea avioliiton ulkopuolisiin sukupuoli-suhteisiin sortuneita naisia.

Lapsi-kertomuksen ydinsanoma on pitkälti sama kuin TihlÄn Eliina Kajanderin kertomusta kohtaan esittämässä kritiikissä. Yksilön ei tullut sopeutua ajan vääristyneeseen seksuaalimoraaliin, vaan itse moraalikoodiston oli muututtava. Seksuaalisuuden kieltämisessä ja passiivisessa naisihanteessa ei ollut TihlÄn mukaan kyse naisen luonnollisista tunteista vaan maskuliinisen kulttuurin luomasta pakosta. Tiivistetysti sanottuna rakkauteen pohjaava sukupuoliyhteys oli TihlÄlle ”luonnon kutsun” noudattamista. Seksuaalisuuden sitominen keinotekoiseen avioliittoinstituutioon oli puolestaan osoitus ihmisen luonnosta vieraantumisesta. Porvarillisessa yhteiskunnassa ”luonnon kutsun” seuraaminen oli vääristynyt hairahtumiseksi ja lankeamiseksi.

****

---

338 Ibid.

Sekä Hilja Pärssinen, Hilda Tihlä että Elvira Willman näkivät naisen olevan kapitalistisessa yhteiskunnassa sukupuolensa vuoksi alemman luokan kansalainen ja pakotettu miehen alamaiseksi. Sosialismi edusti heille ennen kaikkea aatetta, joka tulisi vapauttamaan naisen ja toteuttamaan sukupuolten välisen tasa-arvon. Siinä, miten he määrittelivät naisen vapauden, sukupuolten välisen tasa-arvon sekä keinot siihen pääsemiseksi oli kuitenkin huomattavia eroavaisuuksia. Erityisen jyrkästi toisistaan erosivat Pärssisen ja Willmanin näkemykset, mikä tuli konkreettisesti näkyväksi heidän työväenlehtien sivuilla käymässään ”kynäsodassa” 1900-luvun alkuvuosina.

Willmanille nainen oli ensisijaisesti äiti, joten sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi myös yhteiskunnan tarjoaman tuen tuli hänen mukaansa olla pääsääntöisesti sidottu äitiyteen. Myös 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana työväenliikkeen sosiaalipolitiikan suuntaviivojen merkittävimpanä ideologina asemansa vakiinnuttanut Pärssinen vaati äitiyden edellytyksien parantamista saksalaisten sosialistien mallin mukaisen äitiysvakuutuksen ja valtion varoin kustannettavan lastenhoidon avulla siten, että myös työläisnaisten oli mahdollista keskittyä paremmin työn ohella kodin- ja perheenhoitoon.

Pärssiselle naisen oikeuksien ja yhteiskunnallisen arvostuksen parantaminen edellytti kuitenkin ahtaan äitiyden roolin purkamista. Vaikka hän korosti äitiyttä naisen tärkeimpänä yhteiskunnallisena tehtävänä, hän katsoi sukupuolten yhdenvertaisuuden toteutuvan vasta silloin, kun naisilla oli niin halutessaan aito mahdollisuus toteuttaa omia kykyjään kodin ulkopuolella siinä missä miehilläkin. Samanaikaisesti pragmaattiset ehdotukset ja johdonmukainen linja paitsi äitien myös yleisesti kaikkien työläisnaisten aseman parantamiseksi epäilemättä vahvistivat Pärssisen asemaa työväenliikkeen johtavien ideologioiden joukossa ja takasivat hänen menestyksensä eduskuntavaaleissa.

Pärssisen laajaa naiskansalaisuutta ajava idealismi sisälsi ilmeisen ristiriidan ajan vallitsevaan äiti-ihanteeseen eikä se saanut varauksetonta kannatusta edes työväenliikkeen johtonaisten keskuudessa. Juuri tähän Willman todennäköisesti luotti kyseen-

alaistaessaan toistuvasti Pärssisen aseman liikkeen johtohahmona. Välttämättä Willmanin kokeman vastustuksen ja vaalitappioiden taustalla ei ollut se, että hänen äitiyden kutsumusta peräänkuuluttava ihanteensa olisi työväenliikkeessä torjuttu sosialismiin kuulumattomana katsantokantana. Pikemminkin syynä Willmanin vastustukseen näyttäisivät olleen hänen ristiriitoja herättänyt persoonansa, liikkeen johtohenkilöitä vastaan hyökkäävä poleeminen ilmaisutyyli sekä ennen muuta aikaan nähden poikkeuksellisen avoimet puheenvuorot (naisen) seksuaalisen vapauden puolesta. Willman toi näytelmissään ja lehtikirjoituksissaan eksplisiittisesti esille sen, että naisten seksuaalisen halun tukahduttaminen turmeli yhtä lailla miesten tunne-elämän ja johti näin ollen laajamittaiseen moraaliseen rappioon. Siitä huolimatta, että Willman sai paljon kiitosta työväenluokkaisten naisten kokeman sorron kuvaajana, siveellisyyteen liittyvien kysymysten asiantuntijana sekä porvarillisen moraalittomuuden paljastajana, häntä pidettiin työväenliikkeen naisjohtajien keskuudessa liikkeen yhtenäisyyttä hajottavana radikaalina henkilönä.

Pärssinen oli puolestaan seksuaalisuuteen liittyneissä kannanotoissaan huomattavasti maltillisempi, missä hän myötäili työväenliikkeen enemmistön kantaa. Tosin Pärssisenkin voi nähdä aikalaiskontekstissa radikaalina sukupuolimoraalin rajaitoja kaataneena henkilönä, sillä hän puolusti aviottomia äitejä ja vaati avioliiton irrottamista kirkkoinstituutiosta. Tässä hän oli Willmanin kanssa hyvin samoilla linjoilla, vaikka tämä syyttikin usein Pärssistä aviottomien äitien tuomitsemisesta. Ajoittain ristiriitaiset ja henkilökohtaisuuksiin menneet Willmanin hyökkäykset tarjosivatkin Pärssiselle mahdollisuuden vakuuttaa omalla asiantuntemuksellaan ja selventää ajamansa politiikan suunta-viivoja. Willmanin kanssa vuosia kestänyt ja lehdistössä paljon näkyvyyttä saanut kiista saattoi siis olla merkittävä tekijä sille, että Pärssinen tuli tunnetuksi yhtenä johtavista suomalaisista sosialisteista.

Erimielisyydet naisen aseman parantamisen keinoista ja seksuaalisuuden vapauttamisesta olivat Pärssisen ja Willmanin välillä jyrkät, mutta yksimielisyys heidän välillään vallitsi aina-

kin siitä, että avioliiton tuli perustua puolisoitten molemminpuoliseen rakkauteen, yhteisymmärrykseen ja vapaaehtoisuuteen. Heidän mukaansa kapitalistisessa järjestelmässä nämä avioliiton reunaehdot eivät pääsääntöisesti täyttyneet, sillä liitot solmittiin yleensä taloudellisin perustein oman sosiaaliluokan sisällä. He molemmat esittivät, että varsinkin naiset joutuivat kärsimään, koska heitä kohdeltiin kuin kauppatavaraa. Pöyristyttävimpänä epäkohtana he molemmat nostivat esille sen, kuinka miesten avioliiton ulkopuolista seksuaalista aktiivisuutta katsottiin läpi sormien, kun taas naisen ruumista ja seksuaalista käyttäytymistä kontrolloitiin tarkasti. Sekä Pärssiselle että Willmanille kapitalismin vääristämä avioliitto ruokki sukupuolten välistä tasa-arvoa nakertavaa kaksinaismoraalia ja ylläpiti prostituutiota, koska puolisoitten tunnesiteet taloudellisiin ja sosiaalisiin intresseihin perustuvassa avioliitossa olivat olemattomat. Avioliiton ja sukupuolimoraalin uudistaminen oli näin ollen nostettava sosialistisen vallankumouksen keskeisimpiin tavoitteisiin. Kysymys ei ollut ainoastaan yksilönvapaudesta, vaan moraalisessa uudistustyössä päämääränä oli kohentaa koko yhteiskunnan tilaa ja kansanterveyttä.

Äitiyteen liittyvä tematiikka ei korostunut Hilda Tihlän kirjoituksissa samaan tapaan kuin Pärssisellä ja Willmanilla, vaikka hän teksteissään sivusi äitiyskeskusteluun olennaisesti liittyvää tematiikkaa. Naisen alistettu asema, porvarillisen avioliiton problematiikka sekä seksuaalimoraalin uudelleenmäärittely nousivat silti hänenkin kirjallisen tuotantonsa pääteemoiksi. Samoin kuin Pärssinen ja Willman myös Tihlä esitti avioliiton olevan ajan oloissa enemmän kaupankäyntiä kuin todellista rakkautta, mikä pahensi muun muassa prostituutio-ongelmaa. Tihlän mukaan varakkaan miehen naiminen oli liian usein naisen ainoa mahdollisuus taloudellisen vakavaraisuuden saavuttamiseksi, mikä teki naisen riippuvaiseksi miehestä. Kirjoituksissaan hän pureutui tyypillisesti siihen, kuinka avioliittomarkkinoilla epäonnistuneet, hyväksikäytetyt ja avioliiton ulkopuolella sukupuolisuhteisiin antautuneet naiset leimattiin huonoiksi naisiksi, joiden oli henkensä pitimiksi käytännössä pakko ryhtyä prostituoiduiksi.

Prostituution kitkeminen edellytti kokonaisvaltaista moraalista uudistusta, jossa sukupuolisuhteet perustuivat aitoihin tunteisiin ja naiselle annettiin täysi valta päättää omasta ruumiistaan.

Naisen seksuaalista vapautta vaatiessaan Tihlälä oli huomattavasti lähempänä Willmania kuin Pärssistä, vaikka ei tuonutkaan näkemyksiään esille yhtä voimallisen julistavalla otteella. Hän verhosi näkemyksensä usein tarinamuotoon myös työväenlehtien sivuilla. Henkilökohtaisessa elämässään Tihlälä ei sen sijaan ollut yhtä hienovarainen, vaan rikkoi ilmeisen avoimesti ajan siveellisyysnormistoa. Tästä kertoo hänen yhtäaikainen suhteensa Karl Nicklinin ja Urho Tuuralan kanssa, mikä oli aikalaisten silmissä todella poikkeuksellista.

Seksuaalisuudella oli Tihlälän ajattelussa ratkaiseva merkitys naisen kokonaisvaltaisen itsemääräämisoikeuden ja yhteiskunnallisen vapautumisen näkökulmasta. Kuten Willmanille, myös Tihlälälle seksuaalisuus oli sukupuoleen katsomatta ihmisyyteen olennaisesti kuuluva luonnollinen tarve, jonka tukahduttaminen johti sekä fyysiseen että psyykkiseen kärsimykseen. Tihlälä ei ottanut osaa puoluepolitiikkaan, joten hänen ei tarvinnut huolehtia äänestäjien mielipiteistä. Hän edusti joka tapauksessa Willmanin ohella seksuaali- ja sukupuolimoraaliin liittyvissä kysymyksissä suomalaisen työväenliikkeen radikaalia uudistusmielistä äärilähtä. Tunnettuina kirjailijoina Tihlälä ja Willman saivat myös näkyvyyttä omille seksuaaliradikaaleille kannanotoilleen eikä niitä tässä mielessä voi pitää marginaalisina.

3 Kirkko ja porvarillinen sivistys kapitalismin tukipilareina

3.1 Pärssisläinen ”luonnollinen ymmärrys” kirkon oppia ja porvarillista sivistystä kaatamaan

”Tieteen täytyy taistella alati kirkon luomia ennakkoluuloja vastaan”

Jo ammattinsa puolesta kansakoulunopettajan koulutuksen saanut Pärssinen korosti ymmärrettävästi koululaitoksen suurta merkitystä työväenluokan vapautumisprosessissa. Sivistyksestä ja valistuksesta muodostuikin hänen kirjoitustensa ydinteema. Kouluttautuminen ja tieteelliseen tietoon pohjaava sivistys näytettyivät teksteissä työväenluokalle ainoana keinona nousta ylös kapitalismin aiheuttamasta henkisestä ja taloudellisesta kurjuudesta. Tulevaisuuden kannalta sivistyksen ja valistuksen levittäminen uuden sukupolven kasvattamisesta vastuussa olevien naisten keskuuteen oli ensiarvoisen tärkeää. Ajan sivistystyön suuri epäkohta oli Pärssiselle se, että sivistyminen edellytti kapitalismissa varallisuutta ja omaisuutta pidettiin sivistyksen mittarina. Työväestön koulunkäyntimahdollisuudet olivat rajalliset köyhyyden ja aikaa vievän raskaan työn vuoksi. Huono-osaisuuden vähentämiseksi Pärssinen ajoi eduskunnassa voimakkaasti oppivelvollisuutta ja ammatillista koulutusta. Hän nosti työläislapsien vähäiset mahdollisuudet keskittyä täysipainoisesti koulunkäyn-

tiin esille kirjoituksissaan, korostaen tämän olevan merkittävä syy sille, miksi työläiset pysyivät köyhänä sukupolvesta toiseen.³³⁹

Oivallisena kiteytyksenä Pärssisen sivistysajattelusta toimii laaja kahdessa osassa julkaistu lastenkasvatusta käsittelevä artikkeli *Työmiehen Illanvietossa* vuodelta 1905. Kirjoituksessaan hän esitti porvariston pitävän työväenluokkaa aineellisessa kurjuudessa tarkoituksella. Harvalukuinen eliitti pelkäsi työläisten kaappaavan sivistyttyään vallan omiin käsiinsä, kun he heräisivät tiedostamaan yhteiskunnallisten epäkohtien johtuvan kapitalismin rakenteista. Pelko oli Pärssisen mukaan järjetöntä, sillä työväen kouluttautuminen ja sivistyminen koituisi lopulta kaikkien hyödyksi. Hän totesikin, että luokkien välistä kuilua syventävä sekä työväenluokan henkistä ja materiaalista kehitystä jarruttava porvarillinen sivistys oli todellisuudessa aikakauden ”ihmisten suuri tyhmyys”.³⁴⁰

Ahdaskatseisesta omien etujen tarkkailusta tuli luopua ja kasvatus- ja sivistystyössä pyrkiä ennen muuta oikeudenmukaisuuteen. Tämä tarkoitti myös sukupuolten välisen epätasa-arvon noteeraamista. Kirjoituksensa toisessa osassa paikoin pitkästi Ellen Keytä siteeraten Pärssinen totesi, että kansalaiset oli jo lapsuudesta saakka opetettava solidaarisiksi kansalaisiksi. Sivistyksen tuli perustua kasvatustieteelliseen ajatteluun, joka otti lähtökohdakseen yksilölliset tarpeet ja kokemukset. Tämä opetti huomioimaan ja ymmärtämään myös kanssaihminen tarpeita. Keytä mukaillen Pärssinen katsoi lapsille olevan hyväksi, jos heille jo pienestä pitäen opetettaisiin kokemuksen kautta vääryyden aiheuttama katkeruus. Lasta tuli ymmärtää ja oppimisen tapahtua yriytyksen ja erehdyksen kautta.³⁴¹

---

339 Ks. H. P.: Mitkä ovat suurimmat puutteet palvelijattarillamme? *Palvelijatarlehti* 5–6/1905, 53–54. Hilja Pärssinen: Yleisestä oppivelvollisuudesta. Alustus S. D. naisliiton ed. kokoukselle. *TN* 30/1909, 234–236; Kansakoulu pohjakouluksi. Edustaja Hilja Pärssisen y.m. anomus Suomen eduskunnalle. *TN* 8/1911, 57–58; Pärssisen runoista esim. Liinamaa 1907, 12–13.

340 H.P.: Lasten kasvatuksesta. *TI* 9/1905, 72.

341 H.P.: Lasten kasvatuksesta. *TI* 10/1905, 73–74. Vertaa Key 1907a & 1907b.

Seuraavana vuonna *Työmiehessä* sivistystyötä käsittelevässä artikkelissaan Pärssinen tähdensi, että tiedettä oli edistettävä sen itsensä vuoksi eikä tieteen ansioita tullut mitata vain välittömässä taloudellisessa hyödyssä. Vallanhimon ja ahneuden sijaan tutkimusta tuli ohjata vilpittömän oppimisen ja tiedon kaipuun. Kapitalismin puristuksessa ihanneolosuhteita vapaalle tieteelle ei voinut syntyä, koska järjestelmän toimintamekanismit edellyttivät yksilökeskeistä kilpailua. Näin ollen vapaata tiedettä harjoittava tutkija oli ajan oloissa hyvin poikkeuksellinen ilmiö. Sosialidemokraattien tiede- ja sivistyspoliittista ohjelmaa linjatessaan Pärssinen totesi vasta sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän takaa-
 van tieteen tekemiselle täydellisen vapauden taloudellisista ja sosiaalisista rajoitteista. Sosialismi takasi myös sen, että tieteen saavutukset edistäisivät kaikkien kansalaisten etua. Sama päti taiteeseen. Käsitteen siitä, että sosialismin myötä taide menettäisi merkityksensä, Pärssinen torppasi ”[m]atalajärkisten porvarien” väitteenä. Hän muistutti, että nimenomaan kapitalistinen yhteiskunta oli kautta aikojen vainonnut taiteilijaneroja. Tulevaisuuden ihanneyhteiskunnassa taide taas saisi tieteen tavoin kehittyä ja kukoistaa vapaasti. Vapaus takasi taiteen tason nousun, mutta myös sen, että uusi entistä korkealaatuisempi taide olisi jokaisen ihmisen saavutettavissa.³⁴²

Merkittävin epäkohta ajan kasvatus- ja sivistysajattelussa oli Pärssiselle se, että sen arvopohja perustui kirkkojohtoiselle maailmankatsomukselle. Kuten suomalaisia aapisia ja kansakoulun lukukirjoja tutkinut Leena Koski on todennut, sivistys- ja kasvatushanteet tulivat pitkälti luterilaisesta kristillisestä etiikasta ja Raamatussa ilmoitetusta maailmanjärjestyksestä. Ihanteellinen kansalainen noudatti kristinuskon lakeja ja rakasti syvästi isänmaataan. Ihmisen tahto miellettiin vapaaksi, mutta hän oli vastuussa teoistaan maallisen esivallan lisäksi kaikkivaltiaalle Jumalalle. Kasvatuksessa painotettiin, että yksilön oli jo lapsuudessa rakennettava oikeanlainen henkilökohtainen suhde Jumalaan. Yksittäisen ihmisen kuolematon sielu, mutta myös kansakunnan kohtalo kokonaisuudessaan, oli riippuvainen Jumalan armosta.

---

342 Hilja Pärssinen: Sosialidemokratia sivistysliikkeenä. *TM* 30.4.1906.

Uskonto oli vahvasti läsnä kaikessa opetuksessa sekä oppikirjojen sisällöissä.³⁴³

Ellen Keyn kasvatuskritiikkiä mukaillen Pärssinen totesi tieteen osoittaneen kirkon dualistisen kristinuskon auttamattomasti vanhentuneeksi. Uskonto ei tarjonnut selitystä ihmisyyttä tai yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin, minkä vuoksi uskonnollisen ajattelun painolastista tuli vapautua. Hän katsoi koulun ainevalikoiman uskonnollisen sisällön aiheuttavan sen, että vaikka kaikille työväestön lapsille taattaisiin mahdollisuus koulunkäyntiin ja Suomeen määrättäisiin kaivattu yleinen oppivelvollisuus, lapset altistuisivat yhä kirkon turruttavalle taikauskolle. Pärssinen totesi lasten kasvatuksen ja julkisen kouluopetuksen perustuva liiaksi dogmaattiselle perinteelle, jonka kantava periaate oli ”usko eläkö kysy”. Uudistusmielisen sivistyspolitiikan tärkeimpiä tavoitteita olikin kouluopetuksen uskonnollisista sisällöistä luopuminen ja niiden korvaaminen tieteelliseen tutkimukseen pohjaavilla kouluaineilla. Uusi puhdistettu kouluopetus oli Pärssisen mukaan tehokkain tapa torjua yhteiskunnallisia epäkohtia ylläpitävän kirkon oppeihin perustuvaa järjenvastaista taikauskoa. Myös edellä kuvatun *Työmiehen Illanvieton* artikkelin ydinsanoma oli, että ”uusi puhdistettu sivistys ja ihmisyyden aatteen palvelukseen astunut tiede on nouseva sen raunioista ihmiskunnan onneksi.”³⁴⁴

Uskonnon opetusta vastustavan sivistyskritiikkinsä pääargumentit Pärssinen kokosi yhteen vuonna 1908 Kansakoulunopettaja-nimimerkillä julkaisemaansa pamflettiin *Uskonnonopetus pois kansakoulusta!*. Ydinkohdissaan pamfletti totesi koulussa opetettavan uskonnon olevan täynnä sisäisiä ristiriitaisuuksia, jotka vaikeaselkoisuudessaan ja tulkinnanvaraisuudessaan vaaransivat oppilaan omatunnon kehityksen. Joka oppiaineeseen soluttautunut uskonnollinen kasvatus tappoi yliluonnollisilla taruillaan ja epätieteellisillä saduillaan oppilaan luonnollisen tiedonjanon. Tieteen tulosten myötä syntyvä epäily oli puolestaan

---

343 Koski 2001, 22–29.

344 H.P.: Lasten kasvatuksesta. *TI* 9/1905, 71–72.

ehto yhteiskunnalliselle muutokselle ja ihmiskunnan kehitykselle.³⁴⁵

Ehkä tyhjentävimmän esityksen pärssisläisen kirkkokritiikin linjauksista tarjoaa *Työläisnaisessa* vuonna 1908 julkaistu artikkeli, jonka Pärssinen kirjoitti vastineeksi kirjailija Aina Kailan (1869–1937) esittämiin syytöksiin. Kaila oli moittinut *Koti ja yhteiskunta* -lehdessä ennen vuoden 1908 eduskuntavaaleja *Työläisnaista* sekä sen liitteenä julkaistavaa *Ihanne*-lehteä siveettömästä ja uskonnon vastaisesta sisällöstä. Raskauttavaa oli Kailan mukaan se, että kyseisten lehtien kohderyhmänä olivat lasten kasvatuksesta vastuussa olevat naiset sekä helposti turmeltuvat lapset. Kailan mukaan *Työläisnaisessa* ja *Ihanteessa* esitetyt vaatimukset kirkon ja valtion erottamiseksi sekä uskonnon opetuksen lopettamiseksi koulussa uhkasivat rappioittaa siveellisyyden. Hän katsoi, että siveellinen elämä edellytti ehdottomasti kristillistä kasvatusta. Vaikka myönsikin sosialisteilla olevan ymmärrettäviä ja jopa oikeutettujakin asioita ajettavanaan, Kailan mielestä sosialidemokraattisten naisten ”syvä vihamielisyys kristinuskoa, yhteiskuntajärjestelmää ja toisia yhteiskuntaluokkia kohtaan” tekivät yhteistyön heidän kanssaan mahdottomaksi.³⁴⁶

Otsikolla Rouva Aina Kaila valtiokirkollisuuden puolustajana julkaistussa vastineessaan Pärssinen torjui Kailan syytökset sosialistien harjoittamasta vihan lietsonnasta. Hän puolusti sosialismia toteamalla aatteen rohkaisevan yksilöä irtautumaan paheista ja taistelemaan yhteisen hyvän eteen toisin kuin Kailan edustama kirkollinen kristinoppi. Pärssinen katsoi Kailan olevan kristitty ainoastaan siksi, että tämä oli syntynyt Suomessa. Jos taas Kaila olisi syntynyt esimerkiksi Turkissa, tämä olisi Pärssisen sanoin ollut ”kova muhamettilainen”.³⁴⁷ Viittauksella islamiin Pärssinen halusi rinnastaa kristinuskon muihin maailman valtauskonto-

---

345 Kansakoulunopettaja [Hilja Pärssinen] 1908. Uskonnonopetus pois kansakoulusta! Pamfletin sisällöstä tarkemmin ks. luku 4.1.

346 Aina Kaila: Mietteitä muutamien ”Työläisnaisen” kirjoituksien johdosta. *Koti ja yhteiskunta* 6/1908, 78–81.

347 H.P.: Rouva Aina Kaila valtiokirkollisuuden puolustajana. TN 30/1908, 233–234.

hin ja korostaa kaikkien uskontojen yhdenmukaista sanomaa sekä sosialistien suvaitsevuutta jokaista uskontokuntaa kohtaan. Osoittamalla uskonnon määräytyvän puhtaasti kulttuurin ja maantieteellisen sijainnin mukaan hän painotti kaikkiin uskonkäsityksiin sisältyvää relativismia.

Aina Kaila oli luterilaisen kirkon pappina ja teologina uransa tehneen Erkki Kailan (1867–1944) puoliso, joten häneen kohdistunut kritiikki oli helposti tulkittavissa laajemmin kirkon opettaman kristinuskon arvosteluksi. Pärssinen teki laajemman kytköksen selväksi jo kirjoituksensa otsikoinnilla, jossa hän nimesi Aina Kailan nimenomaan kirkkoinstituution puolustajaksi. Teologisen lauantaiseuran perustajajäseniin kuulunut uudistusmielinen Erkki Kaila herätti tosin itsekin ristiriitaisia tunteita kirkon vanhoillisissa piireissä ja edusti kirkon liberaalia laitaa. Hän näki tärkeäksi, että kirkko pyrki sovittamaan oppinsa paremmin sopivaksi tieteen kehitykseen sekä yhteiskunnassa tapahtuviin poliittisiin muutoksiin.³⁴⁸ Jättämällä huomiotta Erkki Kailan liberaali-protestanttisen kritiikin ja kirkon sisäisen keskustelun Pärssinen korosti vastustavansa yleisesti kirkkoinstituutiota ja vaativansa valtiokirkkojärjestelmän lakkauttamista. Hänen motiivinsa saattoivat olla myös pragmaattisia, sillä kirkon uudistuspyrkimysten mainitseminen olisi syönyt agitaation tehoa.

Luterilainen kirkko ja sen tulkinta kristinuskosta saivat Pärssisen käsittelyssä yksiselitteisen tuomion. Kirkon opettaman kristinopin hän julisti ”pappien keksimäin opinkappalten” ulkoluvuksi ja uskonnollisen siveyskäsityksen taantumukselliseksi. Pärssinen piti erityisen pöyristyttävänä sitä, kuinka Aina Kaila, kirkko ja koko uskovainen porvaristo kehottivat köyhälistöä järjenvastaisten opinkappaleiden varjolla alistumaan harjoittamaansa vääryyteen ja sivuuttamaan yhteiskunnalliset ongelmat. Pärssinen tuomitsi filantropian sekä rukoilun henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja rikosten anteeksiannon puolesta itsekkääksi omatunnon tyyntyttelyksi. Köyhät eivät kaivanneet almuja tai siveysaarnoja, joita porvaristo heille tyrkytti, vaan toiminta tuli

---

348 Ks. Larkio 1967, 70–75, 126–131, 136–137, 141–143; Pikkusaari 1998, 46–47; Jalava 2005, 211–212, 379–380.

kohdistaa köyhyyden ja kurjuuden juurisyiden poistamiseen. Porvaristo ei kuitenkaan halunnut ryhtyä käytännön toimiin, sillä se oli huolestunut ainoastaan omasta asemastaan. Pärssisen mukaan porvarit pyrkivät suojelemaan vääryydellä kerryttämänsä omaisuutta kaikin mahdollisin keinoin ja jatkamaan työväestön hyväksikäyttöä rikastuakseen entisestään. Kirkkokristillisyyden hylkääminen oli edellytys työväenluokan itsetietoisuuden heräämiselle sekä uudelle tasa-arvoiselle yhteiskunnalle. Pärssinen luetteli kristinuskon kymmenen ”elämänohjetta”, jotka hän mitä ilmeisimmin tarkoitti sarkastiseksi rinnastukseksi *Vanhan Testamentin* kymmeneen käskyyn, joita kunnan porvarillisen uskovaisen tuli noudattaa. Hänen mukaansa kirkon oppia noudattava ”hyvä kristitty”:

- 1) on esivallalle alamainen;
- 2) hankkii toimeentulonsa, joka, jos se on kapitalistisella *riistolla* koottu, saattaa olla hyvinkin suuri. (Muista 4:s rukous) Pitää rikauden Jumalan siunauksena;
- 3) heittää almun köyhälle;
- 4) rukoilee lujasti sekä aineellista että henkistä hyvää *itselleen* ja lähimmäisille (ei jälkimmäisistä tarvitse *enempää* huolta pitää kuin itsestään);
- 5) käy kirkossa ja nauttii sakramentit;
- 6) uskoo kaikki mitä pappi sanoo Jumalasta, raamatusta ja elämästä;
- 7) uskoo saavansa rikoksensa anteeksi. (Moni sen vuoksi tekee urakalla syntiä.)
- 8) pyrkii lopulta taivaan iloon, missä vallitsee vielä arvojärjestelmä, kun toisille annetaan kirkkaammat kruunut kuin toisille;
- 9) iloitsee iäisyydessä taivaan saleissa, toisten piinaantuessa helvetin lieskassa;
- 10) lopuksi kieltää järjen oikeuden ajatella: ”ottaa sen vangiksi”.³⁴⁹

Pärssinen katsoi porvaristolta ja kirkon uskonoppineilta jääneen huomiotta se yksinkertainen mutta erittäin merkitykselli-

---

349 H.P.: Rouva Aina Kaila valtiokirkollisuuden puolustajana. *TN* 30/1908, 233.

nen seikka, että uskonpuhdistaja ja luterilaisen kirkon perustaja Martti Luther (1483–1546) oli laatinut elämänohjeet sovellettavaksi oman aikansa yhteiskunnan tarpeisiin. Aina Kaila ja luterilainen kirkko halusivat siis pitää kiinni 400 vuoden takaisista periaatteista, jotka eivät yksinkertaisesti enää soveltuneet 1900-luvun yhteiskunnan eettisiksi ja moraalisiksi ohjenuoriksi. Pärssinen kehotti lukemaan esittämänsä kohdat erittäin huolella ja esitti dogmaattisen kristinopin elämänohjeisiin kohta kohdalta oman vastineensa, jonka ”[l]uonnollinen ymmärrys” antoi:

1. Onko ylevää lukea rukouksia jonkun hirttäjähallitsijan puolesta, esim. jos olisimme Persian alamaisia, tuon julman shahin puolesta, joka teloitti äsken joukon alamaisiaan. Onko oikein neuvoa koko kansaa alistumaan esivallan vääryyteen, joka on onnettomuudeksi ja kiroukseksi nyky- ja nousevalle polvelle. Ei! Tuhat kertaa ei, huutaa oikea omatunto.
2. On illettävää koota omaisuutta toisten kärsiessä, on omatunnon vastaista estää työntekijöitä vaatimasta enemmän palkkaa, yleensä taistelemaan sellaisen järjestelmän puolesta, joka lopettaa laiskottelun toisten työn tuloksilla.
3. On poistettava köyhyyden syyt, niin ei almuja tarvita.
4. On matalaa rukoilla jumalalta vatsalleen täytettä ja lapsellista ja ihmisarvolle alentavaa kiittää ketään siitä, että omasta työstä nauttii ansaitun hyvityksen: toimeentulon. Käännä ihminen katse itseesi ja pyydä kasvaa hyveissä, se olkoon rukouksesi, jos sillä nimellä sitä kutsua tahdot.
5. Luovu jo valistuneella aikakaudella taikamaisista tempuista, ei ne ketään auta.
6. Et tarvitse ihmistä välittäjäksi itsesi ja jumalan välillä, opi elämää arvostelemaan ja koeta hankkia vakaumus siitä, mitkä ovat velvollisuutesi.
7. On paha, jos luulet saavasi anteeksi pahan tekosi. Ei sitä anteeksi saa, sillä syyllä on aina seuraus, jota ei voi välttää, kärsit sen seuraukset itsessäsi, vaan kärsi ne ansaiten, ja elä yleensä pahaa tee, se on pääasia.
8. Olisi halpaa, että pyrkisit taivaaseen, jos toiset joutuvat helvetiin. Sitä paitsi raamatun puhe taivaasta ja helvetistä on kuvaannollista ja tarkoittaa, että paha saa pahan palkan, hyvä hyvän,

vaan mitä ijäiseen piinaan tulee, ei rakkauden jumala toki niin julmaa rangaistusta tahdokaan, ja vielä vähemmän hänellä siihen olisi oikeutta, kun ei hän pidä huolta, että kaikki ihmiset saisivat riittävästi leipää, työtä, kasvatusta, tullakseen hyviksi.

9. Järki on ihmisen tärkeä sielun kyky, sitä tulee viljellä, minkä suinkin voi.³⁵⁰

Jussi Pikkusaari on todennut SDP:ssa johtavaksi linjaksi vakiintuneen ”pärssisläisen” uskontokritiikin esittäneen kirkon taantumukselliseksi instituutioksi ja vaatineen kirkon erottamista valtiosta, mutta korostaneen samanaikaisesti suvaitsevaisuutta ja utilitaristista vakaumusta, joka ei syrjinyt ketään uskonnollisen vakaumuksen perusteella. Pärssisen merkityksen sosialistisen uskontokritiikin ideologina on havainnut Pikkusaaren tavoin kirkon ja Helsingin työväenliikkeen suhdetta tarkastellut Mauri Larkio. Hän on todennut, että työväenliikkeen agitaatiossa sosialismin esitettiin vastaavan sosiaaliseen oikeudentuntoon paremmin kuin kirkon opettaman kristinuskon. Sosialismi vetosi järkeen ja kriittiseen ajatteluun, kun taas valtionkirkko vaati sokeaa uskoa monin paikoin arkista elämänkokemusta vastaan sotiviin dogmeihin. Esimerkkinä sosialistien uskonnonvastaisesta agitaatiosta Larkio käyttää juuri yllä kuvattua *Työläisnaisessa* julkaistua Pärssisen listaa, jossa tämä yksityiskohtaisesti eritteli valtionkirkon ja sosialismin välisiä eroavaisuuksia.³⁵¹

Sosialismi haastoi kirkon luoman ja porvariston vaaliman käsitksen köyhyydestä yksilön omasta toiminnasta tai Jumalan rangaistuksesta johtuvana. Sosialistit kiinnittivät huomion jumalallisen järjestyksen sijaan kapitalistisen yhteiskunnan eriarvoistaviin rakenteisiin ja luokkajakoon. Agitaation tavoitteena oli paljastaa kirkon ja papiston toimiminen vallanpitäjien harjoittaman sorron välikappaleena. Papit ja muut kirkonmiehet esitettiin tyypillisesti typeriksi, ahneiksi ja mielivaltaisiksi porvariston kätyreiksi ja vallan hännystelijöiksi. Kirkko oli kolonialistinen instituutio ja

---

350 H.P.: Rouva Aina Kaila valtiokirkollisuuden puolustajana. *TN* 30/1908, 233–234.

351 Pikkusaari 1998, 217–219; Larkio 1967, 103–104.

papisto sen köyhää kansaa riistäviä ristiretkeläisiä, jotka tietoisesti ajoivat köyhät työläiset viinan kiroihin ja haureuteen sekä estivät työväenluokan elintason nousun järjenvastaisilla opeuksillaan. Oppi paremmasta elämästä tuonpuoleisessa esitettiin agitaatiossa vain keinona pitää työväestö nöyränä ja kuuliaisena valtaapitävälle porvaristolle. Työväki tuli herättää todellisuuteen ja saada ymmärtämään, että köyhyyttä ei aiheuttanut Jumala tai ihmisestä riippumaton kohtalo, vaan porvarillisen yhteiskunnan rakenteet ja omistavan luokan kyltymätön itsekkyyks.³⁵²

Kuten työväenliikkeen agitaatiota tutkinut Jari Ehrnrooth on kiteyttänyt, Pärssisen kielenkäytössä kaikki rationaaliset, sivistyneet, ahkerat ja totuutta rakastavat kansalaiset olivat väistämättä sosialisteja.³⁵³ Kiteytys on osuva, vaikka Ehrnrooth onkin ehkä tarkoittanut sen hivenen sarkastiseksi. Sosialismi oli Pärssiselle ainoa rationaalinen aate, sillä se hylkäsi kirkon opit ja perusti moraalinsa järjelle sekä jokaisessa yksilössä piilevälle omatunnolle. Näin ollen jokainen rationaalisesti ajatteleva hyväntahtoinen ja suvaitseva ihminen tuntisi väistämättä sosialismin omaksi aatteekseen. Kirkkoa Pärssinen piti sivistyksen ja valistuksen pahimpana vihollisena, joten se oli myös suurin uhka sosialismin tavoittelemalle tasa-arvolle, yhdenvertaisuudelle ja vapaudelle.

Kirkon epäoikeudenmukaisiin elämänohjeisiin vastaukseksi laatimassaan listassa Pärssinen käytännössä tiivisti SDP:n yhteiskunnalliseen tasa-arvoon ja solidaarisuuteen tähtäävän poliittisen ohjelman. Listassa kiteytyvät myös erinomaisesti ne epäkohdat ja irrationaalisuudet, jotka sosialistit näkivät kirkon saarnaamassa kristinuskossa. Kirkon saarnaama kristillisyyys rukoili rikkaiden edun puolesta ja edusti Pärssiselle sosialististen hyveiden vastavoimaa. Sosialismi taas ulotti hyvinvoinnin kaikille poistamalla köyhyyden perimmäiset syyt. Luonnollisen ymmärryksen ja kristinopin eroja luettelemalla hän pyrki osoittamaan kirkon opin lapselliseksi ja epäjohdonmukaiseksi kapitalismia tukevaksi taikauskoksi, kun taas sosialismi oli järjellä ajattelevan ja ”oma-

---

352 Pikkusaari 1998, 95–98; Rajavuori 2017, 290–291.

353 Ehrnrooth 1992, 328.

tuntoa” kuuntelevan ihmisen vaihtoehto. Kyse ei ollut Pärssille vain yhteiskunnan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden muuttamisesta, vaan koko moraalijärjestelmän perinpohjaisesta uudistamisesta.

Kirkkojohtoisen kristinuskon ja kapitalistien harjoittaman tietoisien syrjinnän yhteyden osoitti lisäksi porvariston kielteinen suhtautuminen muihin uskontoihin. Pärssinen piti mielivaltaisena sitä, että kansalaisoikeudet oli sidottu uskontoon. Juutalaiset olivat muslimien tapaan jätetty vaille kansalaisoikeuksia vuonna 1889 säädetyssä eriuskoisuuslaissa. Sosialistit olivat eturintamassa vaatimassa heille täysiä kansalaisoikeuksia. Yhdessä muiden sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän jäsenten kanssa Pärssinen jätti eduskunnalle anomuksen, jossa eduskuntaa kehoitettiin ottamaan juutalaisten huono kohtelu käsittelyyn ja kumoamaan heitä koskevat rajoitukset.³⁵⁴

Vuonna 1909 Pärssinen tarttui myös *Työläisnaisessa* kysymykseen juutalaisten kansalaisoikeuksista. Varsinaisena pontimena hänen kirjoituksensa olivat suomettarelaiten poliitikkojen ja liikemiesten kannattamat juutalaisten elinkeinon harjoittamista ja toimintavapautta heikentävät uudet rajoitukset. Rajoituksista viimeisimpänä uskontoa koskevan lainsäädännön uudistuksen yhteydessä tulivat esille suunnitelmat kieltää juutalaisten perinteinen rituaalinen teurastustapa.³⁵⁵ Pärssinen katsoi rajoitusten kumpuavan suoranaisesti vihasta muita kuin kristittyjä kohtaan. Hän totesi juutalaisten olevan ”ahkeria, siivoja ja älykkäitä ihmisiä, joista ei millään tavalla koituisi maallemme vahinkoa”, minkä johdosta heille tuli inhimillisyyden nimissä myöntää täysin samat kansalaisoikeudet kuin kristityille. Pärssinen myönsi, että ei tarkemmin tuntenut juutalaisen tavan yksityiskohtia ja eläinten rituaalinomainen teurastaminen saattoi olla julmaa. Hän kuitenkin muistutti kristittyjen omista raaoista rituaaleista, joissa esimer-

---

354 Torvinen 1989, 81–83.

355 Eläinten rituaaliteurastus oli kielletty vuosina 1909–1913. Asia koski myös muslimeja, joilla oli omat teurastustapansa. Juutalaisten kansalaisoikeuskeskustelusta 1900-luvun alun Suomen eduskunnassa ks. Torvinen 1989, 84–95.

kiksi ehtoollisviiniä tarjoiltiin Herran verenä. Pärssinen näkikin, että kyseessä oli antisemiittisen porvariston katala pyrkimys eristää juutalaiset yhteiskunnasta. Mikäli juutalaisten todella haluttiin luopuvan raakalaismaisista uskonnollisista tavoista, heille olisi Pärssisen mukaan ennemminkin tarjottava ”vapaa kulku sivistykseen”. Ivallisesti hän vielä lisäsi, että ”kristitytkin sivistyttyään kääntävät selän kirkon helvettiopille”.³⁵⁶

Juutalaisilla ei ollut äänioikeutta tai vaalikelpoisuutta, joten Pärssisen tavoitteena juutalaisten oikeuksia koskevissa kysymyksissä ei todennäköisesti ollut suoranaisesti kalastella äänestäjiä. Kirjoituksellaan hän pikemminkin pyrki osoittamaan kapitalistien ja kirkon suvaitsemattomuuden. Samalla hän toteutti käytännön tasolla sosialismiin liittämäänsä hyvettä uskonnonvapaudesta ja solidaarisuudesta kaikkia etnisiä ja uskonnollisia ryhmiä kohtaan.

Huolimatta siitä, että Pärssinen painotti jatkuvasti sosialismin suvaitsevaisuutta, kirkko ja sosialismin vastustajat katsoivat hänen kirjoitustensa olevan pitävä todiste sosialistien vihamielisyydestä uskontoa kohtaan. Kirkkokriittisten kirjoitusten vastaanotto olikin hyvin samankaltainen kuin Pärssisen naisen asemaa, perhettä ja seksuaalisuutta käsittelevien kirjoitusten kohdalla. Perusteellisesta argumentaatiosta piittaamatta vastustajat leimasivat hänet uskonnon rienaajaksi ja Jumalan pilkkaajaksi. Vuonna 1910 syytökset veivät Pärssisen jopa oikeuden eteen. Tapahtumat saivat alkunsa *Savon Työmiehen* vappunumerossa ilmestyneestä Pärssisen Uskovaisen muistikirjaan -runosta, jonka kirkko ja kristillinen porvaristo näkivät silkkana rienauksena. *Savotar*-lehti katsoi pääkirjoituksessaan sen kehottavan ”ihmisiä ’sarvipäätä pirua’ palvelemaan ja häneltä apua anomaan”. Runon julkaiseminen tunnetussa työväelle tarkoitetussa lehdessä paljasti *Savottaren* mukaan sosialistien todellisen karvan. Lähimmäisenrakkauden asialla esiintyvät sosialistit lietsoivat uskontoa pilkkaamalla ”vihan tulta”. Syksyllä kohu kärjisty, kun kirkko liittyi mukaan

---

356 H.P. Juutalaisvainoa Suomessa. *TN* 15/1909, 115.

syytöksiin. Kuopion tuomiokapituli haastoi *Savon Työmiehen* ja Pärssisen oikeuteen Jumalan herjauksesta.³⁵⁷

Joulukuussa pidetyssä oikeudenkäynnissä Pärssinen vetosi hyvin pitkälti samoihin argumentteihin kuin Aina Kailalle osoittamassaan listassa. Agitaattoreita kouluttaneen Pärssisen argumentit oikeudessa olivat tuttuja myös muiden sosialistien puheista ja kirjoituksista. Puheenvuorossaan hän esitti esimerkiksi kirkon papiston turmeltuneisuudesta Ylöjärven kirkkoherraa Frans Edward Salokasta seuraavat huhupuheet, joissa tätä syytettiin seurakuntansa naisten hyväksikäytöstä ja ehtoollisviihin varastamisesta juopottelutarkoitukseen.³⁵⁸ Kirkkoherrasta kiertävien huhujen todenperäisyyttä on mahdotonta vahvistaa, eikä tapauksesta uutisoinut *Tampereen Sanomat* maininnut sanallakaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Pärssisen agitaation käyttötarkoituksiin huhut kirkkoherran juopottelusta soveltuvat kuitenkin erinomaisesti. Alkoholin käyttöön oli luonnollista yhdistää syytökset seksuaalisesta hillittömyydestä, jonka uhreiksi seurakunnan viattomat naiset joutuivat. Huhut olivat ennen kaikkea agitatorinen keino, jolla Pärssinen yritti nakertaa kirkon asemaa moraalisenä auktoriteettina ja sukupuolisiveyden ylläpitäjänä.

Oikeudenkäynnissä Pärssinen esiintyi ikään kuin uskonnollisena asiantuntijana kyseenalaistaen keskeisiä kohtia luterilaisen kirkon teologiasta. Kirkon tulkinta oli ristiriitainen ja hyvin mielivaltaisesti rakentunut. Esimerkkinä hän totesi paholaisen esiintyvän Raamatussa ainoastaan kertaalleen ja hahmon tulleen kristinuskoon vertauskuvallisesta persialaisesta sadusta. Pärssinen mukaan kirkko oli siis vääristellyt Raamattua tarkoitushakuisesti tekemällä pyhän kirjan mitättömästä sivuhahmosta oppinsa kul-

---

357 Hilja Liinamaa: Uskovaisen muistikirjaan. *Savon Työmies* 28.4.1910; *Savon Työmies* ja uskonto. *Savotar* 30.4.1910A. Uskovaisen muistikirjaan-runosta, oikeudenkäynnistä ja sen saamasta huomiosta yksityiskohtaisemmin Kemppainen 2016, 67–78.

358 Hilja Pärssinen: ”Uskovaisen muistikirjaan”. *Savon Työmies* 17.12.1910. Ks. myös: Onko sielunhoito Ylöjärvellä oikeissa käsissä? *Tampereen Sanomat* 24.9.1910.

makiven.³⁵⁹ Lopulta Pärssinen ja *Savon Työmiehen* toimituksesta runon julkaisun aikaan vastannut Otto Piisinen (1885–1965) välttivät tuomion.³⁶⁰

Taitavana ja kokeneena puhujana Pärssinen onnistui kääntämään oikeussalin poliittiseksi agitaatioareenakseen. Oikeudenkäynti toi sekä hänelle itselleen että hänen uskonnon ja sosialismin suhdetta koskeville näkemyksilleen runsaasti näkyvyyttä lehdistössä. Pärssisen oikeudelle esittämä puheenvuoro julkaistiin heti jutun ratkettua ainakin *Työmiehessä*, *Työläisnaissessa* sekä *Savon Työmiehessä*.³⁶¹ Syytteen ja sitä seuranneen oikeudenkäynnin voi siis nähdä olleen Pärssiselle jopa eduksi ja vahvistaneen hänen asemaansa työväenliikkeen uskontopoliittisena ideologina.

Pärssinen näki vääjäämättömänä kehityksen, jossa ennakkoluuloista vapaa tiede tulisi johtamaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Muutos lähti epäilystä vallitsevia oloja kohtaan, ja empiirisen tieteen tehtävä oli todentaa epäilykset. Oppimisen halu sekä vapaa tiede ja sivistys olivat yhteiskunnallisen ja inhimillisen evoluution ehto. Sosialistien ajama kokonaisvaltainen sivistyspoliittinen uudistus oli siis välttämätön, sillä kirkko ja kapitalismi muodostivat uhkan koko ihmiskunnalle. Pärssisen tiedeoptimismi ja antiklerikaalinen sivistysajattelu kiteytyvät hyvin vuonna 1913 julkaistussa erittäin kirkkokriittisessä kirjoituksessa, joka kehotti sosialidemokraatteja ajamaan yhä ponnekaammin kirkon erottamista valtiosta. Kirkko vangitsi yksilöllisen vapaan ajattelun vainoamalla toisinajattelijoin, mikä johti rikkaiden valtaan ja suurten joukkojen kärsimykseen. Pelastus löytyi tieteestä. Ihmiskunnan edun nimeen Pärssinen vaatikin,

---

359 Hilja Pärssinen: ”Uskovaisen muistikirjaan”. *Savon Työmies* 17.12.1910.

360 Kuopion kaupungin Raastuvan Oikeuden 2:sen osaston Tuomiokirja 1910 osa 2, § 584, Joensuun maakunta-arkisto; Jumalanpilkkausyhte Savon Työmiestä vastaan kumottu. *TM* 17.5.1911.

361 Hilja Pärssinen: ”Uskovaisen muistikirjaan”. *Savon Työmies* 17.12.1910; Hilja Pärssinen: Jumalan ja jumalan sanan pilkka Kuopion raastuvanoikeudessa. *TM* 17.12.1910, 20.12.1910; Hilja Pärssinen: Juttu Jumalan ja Jumalan sanan pilkasta. *TN* 15.12.1910, 29.12.1910.

että ”[t]ieteen täytyy taistella alati kirkon luomia ennakkoluuloja vastaan”. Hän korosti, että ”[u]skontoa ei tällä keltään oteta pois, sillä ihmisten henkiset käsitykset riippuvat heidän sivistyksestään ja taloudellisesta asemastaan, mutta sillä päästään askel eteenpäin edistuksen tiellä”.³⁶² Toisin sanoen Pärssinen korosti sitä, että sosialismi ei tavoitellut ateistista yhteiskuntaa, mutta sivistyksen ja varallisuuden leviäminen olisivat kohtalokas isku kirkon vallalle ja kapitalismille.

Vähitellen Pärssisen luomat negatiiviset mielikuvat kirkosta saivat vastakaikua laajemmin työväenliikkeessä. Esimerkiksi Tampereen Finlaysonin tehtaan työntekijöiden käsin kirjoitettua *Tehtaalainen*-lehteä tutkinut historiantutkija Risto Turunen on todennut kirkon näyttäneen monissa lehden kirjoituksissa työväen sivistyksen jarruna. Tämän tutkimuksen kannalta Turusen artikkelin tekee mielenkiintoiseksi ennen kaikkea se, että hän käyttää sosialistisen sivistysajattelun leviämisestä näytteenä *Tehtaalaisen* julkaisemaa lyhennelmää Pärssisen sivistystä käsittelevästä esitelmästä. *Tehtaalaisessa* vuonna 1914 julkaistu kirjoitus oli alun perin ilmestynyt *Työläisnaisessa*, johon Pärssinen oli puolestaan muokannut sen saksalaisen sosialistin Vally Zeplerin (1865–1940) esitelmästä jo vuonna 1907.³⁶³

Kristillissiveelliset ”lyhytnäköiset siveyden tekosaarnaajat” – porvariston tekopyhä filantropia

Kirkkojohtoisen kristillisen kasvatus- ja sivistystradition merkittäväksi epäkohdaksi Pärssinen näki sen, että se ylläpiti ahdasmielistä ihannetta naisesta miehen alamaisena. Uskonnollinen kasvatus teki jo nuorista tytöistä alistuvaisia ja ennakkoluuloisia väaristämällä heidän tunne-elämäänsä. Lapsena saatu uskonnollinen kasvatus heijastui Pärssisen mukaan naiseen vielä aikuisiäl-

---

362 H. P. (Hilja Pärssinen), Henkisen vapauden puolesta. VA 17/1913, 260–261.

363 Turunen 2016, 36–40. Ks. H.P.: Työläisnainen ja sivistys. TN 41–42/1907, 326–327.

lä.³⁶⁴ Syvä antipatia kristillissiveellistä kasvatusta kohtaan tulee ilmi hyvin selkeästi jo tämän tutkimuksen avaavaa Naiselle runoa tarkasteltaessa:

Sun päähäsi ennakoluuloja
he ahtavat runsahin määrin
ja järkesi jättävät uinuksiin
ja johtavat tuntoas väärin.
He vievät sun kirkkojen pyhättöön
ja messujen ääreen lumoo
ja uhaten helvetin tulella
he vapauskaipuusi kumoo.
Ja henkesi saatua vangikseen
sun ottaa he kanssaan työhön,
kun tahtovat kaiken taannuttaa
ja kansat upottaa yöhön.

[...]

Sinä elelet hurmeessa tuntehen,
punot pimeyden tummia vöitä.
Kulet välkkeessä valhevalkeiden
ja kasvatat kääpiöitä.
Et nouse urhoja kasvattamaan,
et sukua suurta jo luomaan,
joka yhteis-onnea etsisi vaan
ja kurjien huudot huomaa.
Sinä nöyryyttä neuvot lapsilles
ja laitat ruuan ja vaatteet,
mut' unohdat innon ja uljuuden
ja kauniit, kantavat aatteet.

[...]

Mut nähkää, nainen jo valveutuu
ja katkoo kahlehen inhan.
Ja voimakas, kasvava edistys
saa vauhdin uuden ja vinhan.³⁶⁵

---

364 Ks. myös Launis 2008b, 73–74.

365 Liinamaa 1907, 36–38.

Kirkon ja sosialidemokraattisen liikkeen valtataistelua tutkinut Jussi Pikkusaari pitää Naiselle-runoa malliesimerkkinä sosialistien kirkkoa vastaan esittämästä ”esteettisestä kritiikistä”, joka kohdistui kirkon opettaman kristinuskon yhteiskunnallisesti passivoivaan vaikutukseen.³⁶⁶ Naiselle-runo onkin Uskovaisen muistikirjaan -runon rinnalla Pärssisen tuotannosta voimakkaimmin kirkkoa arvosteleva runo, mutta Pikkusaaren tulkinnassa sukupuolinäkökulma jää pimentoon.

Naiselle-runossaan Pärssinen alleviivasi nimenomaan kirkon opin ja naisten kokeman sorron yhteyttä. Runon ensimmäisissä säkeissä hän pyrki osoittamaan, kuinka kirkon valheellisen opin tavoitteena on taannuttaa jo saavutettuja edistysaskeleita naisen aseman parantamiseksi. Henkistä väkivaltaa lähenevillä rituaaleilla kirkko sammutti naisten järjen ja lumosi heidät uskonnollisten tunteiden valtaan. Naisten usko irrationaaliseen kirkon oppiin oli Pärssiselle ongelmallista ennen kaikkea siksi, että yhteiskuntamoraali lepäsi uuden sukupolven kasvattamisesta vastaavien naisten harteilla. Uskonnolliseen ajatteluun taipuvaisten naisten avulla kirkko piti koko yhteiskuntaa vallassaan, sillä helvetin tulella nöyräksi peloteltu ja kirkon messuilla järjetömäksi lumottu nainen kasvatti myös jälkeläisistään apaattisia nöyristeleviä orjia, jotka eivät kyenneet vapautumaan kapitalismin sortovallasta. Vasta herättyään kriittiseen ajatteluun naiset kykenivät tärkeimpään yhteiskunnalliseen tehtäväänsä äiteinä ja kasvattamaan tulevista sukupolvista omaa kohtaloaan ohjaavia kansalaisia. Eduskuntauudistuksen ja naisen äänioikeuden toteutumisen aikoihin julkaistun Naiselle-runon loppu sisältää myös toivon pilkahduksen ja luottamusta siihen, että vallankumous oli jo käynnistynyt. Lopulta edistys ja kehitys tulisivat nostamaan naisen pimeästä tietämättömyydestä ja katkomaan naista orjuuttavat kirkon luomat henkiset kahleet.

Kirkko määritteli vahvasti ajan sukupuoli-ihanteita ja seksuaalimoraalia korostamalla varsinkin naisen kohdalla nautintoon tähtäävän seksuaalisuuden syntisyttä. Avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin hairahtuneet naiset leimattiin uskonnollisen retoriikan

---

366 Pikkusaari 1998, 100–102.

mukaisesti langenneiksi naisiksi. Prostituutio edusti paatuneinta synnin muotoa, mutta jo pelkkä seksuaalinen himo miellettiin yksilössä piilevän pahan aiheuttamaksi tunteeksi. Naisten vaatteilla koreilu ja turhamaisuus leimattiin puheissa miehiä viekoittelevaksi synniksi. Toisaalta miesten hillitsemättömät halut nähtiin siveellisillekin naisille vaaralliseksi. Seksuaalisuuden kahlitseminen kirkon siunaamaan avioliittoon oli tarkoitettu suojelemaan naisia miesten uhkaksi muodostuneelta sukuvietiltä. Avioliitossakaan ei silti ollut soveliasta sortua kohtuuttomuuteen, mikä käytännössä tarkoitti kaikkea seksiä, jossa tarkoituksena ei ollut lisääntyminen. Hillitsemätön seksuaalinen halu oli syntyä myös avioliitossa ja vaaraksi koko kansakunnan tulevaisuudelle, sillä seksuaalinen kurittomuus perheissä saattoi turmella lapset. ”Sisäinen puhtaus” oli yhtä tärkeää kuin ulkoinen seksuaalinen koskemattomuus. Kristinuskon korostettiin tarjoavan himokkaiden syntisten ajatusten tilalle terveitä elämän arvoja sekä tahdonlujuutta kieltäytyä syntisestä fyysisestä rakkaudesta.³⁶⁷

Kristinuskon erottamattomasta kytköksestä 1900-luvun alun siveellisyys- ja seksuaalisuuskeskusteluun kertoo hyvin se, että Pärssinen sivusi lähes aina tavalla tai toisella kristillisyyttä ja kirkkoa siveellisyydestä ja naisen asemasta puhuessaan. Hän katsoi kirkon opettaman tekopyhän kristillisyyden ainoastaan ruokkivan kaksinaismoraalia ja lisäävän näin haureutta. Muun muassa jumalanpilkkaoikeudenkäynnissä Pärssisen julki tuomat huhut Ylöjärven kirkkoherran naisseikkailuista ovat oivallinen esimerkki siitä, kuinka hän esitti seksuaalisen itsehillinnän puutteen olevan nimenomaan hurskaan kristillisenä esiintyvän eliitin ongelma. Uskonnollisen auktoriteettinsa avulla häikäilemättömät (kirkon)miehet saivat naiset alistumaan irstautensa kohteeksi ja onnistuivat selviämään seksuaalisesta hyväksikäytöstä rangais-
tuksetta.

Kristinusko motivoi erityisesti naisten järjestäytymistä ja keskiluokan moraalireformistien työtä siveellisen yhteiskunnan luomiseksi. Sukupuolimoraalin reformista oli ehdottomasti kyse myös Pärssisen teksteissä ja hänen tavoitteensa olivat monin pai-

---

³⁶⁷ Markkola 2002, 344–350.

koin hyvin yhteneväiset porvariston moraalireformistien kanssa. Porvarillisiin naisjärjestöihin viittaava ”kristillissiveellisyys” esiintyi hänen kirjoituksissaan kuitenkin yksinomaan negatiivisessa yhteydessä. Kristillissiveelliset edustivat Pärssiselle taantumuksellista uskonnollista maailmankatsomusta, jossa varsinkin köyhien työväenluokkaisten naisten vapautta ja ruumista pyrittiin kontrolloimaan vaikka väkivalloin. Pärssisen sanoin nämä ”lyhytnäköiset siveyden tekosaarnaajat” uskoivat, että ”he ’tuomio- ja kidutusmenettelyllä’ voivat estää naisia heille ikävästä ’yksinäisen’ lapsen äitiydestä. [...] [L]angenneeksi leimaaminen on raakaa ja ahdistaa heitä [aviottomia äitejä] epätoivon tekoihin”.³⁶⁸

Moraalireformisteja sättiessään Pärssinen viittasi siihen, että langenneen naisen oli käytännössä mahdoton omien tekojensa avulla saada siveellisen naisen maine takaisin. Tämä johtui valalla olevasta uskonnollisesta ajattelusta, jonka mukaan pelastus oli mahdollista ainoastaan Jumalan armoon turvaamalla. Langenneiden naisten auttamiseksi ja pelastamiseksi moraalireformistit perustivat 1800-luvun loppupuolelta alkaen turvakoteja, joiden tehtävänä oli suojella naisia ulkomaailman pahuudelta, mutta myös heidän omalta luonteen heikkoudeltaan. Sosialistien aviottomille äideille suunnittelemista turvakodeista langenneille naisille tarkoitetut kodit erosivat siinä, että ne olivat avoimen uskonnollisia. Turvakodeissa vierailevien ammattilaisten ohjauksessa langenneiden naisten odotettiin löytävän Jumalan armo ja tekevän parannus. Turvakotien luokka-asetelma oli myös selvä. Ajan naisihanteen mukaisesti porvariston kristityt naiset olivat kotien kasvattajia ja johtajia, kun taas asiakaskunta koostui pääsääntöisesti työläisnaisista. Kotien avoimen hierarkkisesta luokkajaosta kertoo paljon se, että ne ilmoittivat tehtäväkseen nostaa asukkaat takaisin kunnollisiksi työläisiksi. Kristillissiveellisten järjestöjen turvakodeissa kuri oli tiukkaa ja paikoin jopa mielivaltaista. Kodin asukkaaksi saapuvat naiset opettelivat pois paheista säännöllisten arkirutiinien, työn ja yhteisten uskonnollisten hartaustilaisuuksien avulla. Ulkopuoliset pitivät koteja usein arveluttavina. Siveettöminä tunnettujen asukkaiden pelät-

---

368 H.P.: Aviottomien äitien asema. *TN* 27/1907, 213–214.

tiin viettelevän miehiä ja levittävän huonoja tapoja alueilla, joille koteja perustettiin.³⁶⁹

Helsingin prostituutiota tutkinut Antti Häkkinen on korostanut, että turvakoiteihin hakeutuvista tai niihin toimitetuista naisista läheskään kaikki eivät suinkaan olleet prostituoituja, mutta turvakotiin toimitetut leimattiin helposti ”huonoiksi naisiksi”. Prostituoitunut olivat yhteiskunnan pohjasakkaa ja he uhkasivat porvarillista ydinperheidyttä. Ajan ajattelutavan mukaan prostituoituja tuli siksi ojentaa ja rangaista teoistaan, minkä vuoksi pelastuskotien asukkaat kokivat usein olevansa kuin vankilassa. Halveksitut prostituoitunut rakensivat kodeissa keskinäisiä tukiverkkoja, joten kristilliset turvakodit saattoivat jopa kääntyä tarkoitustaan vastaan. Osa turvakoteihin toimitetuista niin sanoituista kunnollisista naisista alkoikin turvakotiin jouduttuaan elättää itseään prostituutiolla. Turvakotiin saapumisen myötä menetetty maine saattoi aiheuttaa sen, että muita mahdollisuuksia ei ollut. Kokeneisiin prostituoituihin tutustuminen myös helpotti naisten päätöstä siirtyä itsensä myymiseen.³⁷⁰

Langenneille naisille perustetut turvakodit edustivat Pärssiselle porvarillisen uskonnollisen ajattelun ja porvarillisen moraalin yhteenliittymän irvokkainta ilmentymää. Kunnallisissa laitoksissa sekä yksityisten kristillissiveellisten järjestöjen, kuten Pelastusarmeijan, ylläpitämissä naisille tarkoitetuissa kodeissa konkretisoituivat kaikki uskonnollisen maailmankatsomuksen nurjat puolet. Olosuhteiltaan kodit muistuttivat vankilaa, jossa seksuaalimoraaliltaan – ja näin ollen myös kristilliseltä vakaukseltaan – epäilyttäväksi leimattuja naisia kohdeltiin kaltoin. Uskontoa pakkosyöttämällä naiset pyrittiin murtamaan nöyriksi ja alistuvaisiksi.

---

369 Markkola 2002, 212–214, 221–276; Annola 2011, 173–176, 189–192. Tunnettu aikalaiesimerkki kristillissiveellisten yksityisten turvakotien turmelevasta maineesta on Emma Mäkisen perustama turvakoti Helsingissä. Hartaana kristittyinä toimineen Mäkisen uskonnollista lähetystyötä tehnyt mies Antti ”lankesi” useaan kertaan aviorikokseen turvakotien asukkaiden kanssa. Ks. Annola 2001; Markkola 2002, 246–252.

370 Häkkinen 1995, 202–205.

Pärssisen kokemat antipatiat porvariston kristillissiveellistä työtä kohtaan tulevat hyvin ilmeisiksi poliittisessa kädenvään-
nössä, jota hän kävi Hilda Käkikosken kanssa aviottomille äideille
ja heidän lapsilleen suunnitelluista turvakodeista vuoden 1908
vaalikesänä. Sosialidemokraattien ehdottamia julkisesti rahoit-
tettuja turvakoteja paremmaksi vaihtoehdoksi Käkikoski esitti,
että aviottomille äideille tarjottaisiin kasvatusta ”hyvissä kristil-
lisissä kodeissa”.³⁷¹ Mitä ilmeisimmin Käkikoski tarkoitti kristilli-
sillä kodeilla yksityishenkilöiden kodeissa tapahtuvan kasvatuk-
sen ohella kristillisten järjestöjen perustamia turvakoteja, joissa
harras uskonnollinen kasvatus oli läsnä kaikessa toiminnassa.
Käkikosken mainitseman kristillisen kasvatuksen Pärssinen puo-
lestaan tuomitsi yläluokan naisten alentuvaksi hyväntekeväisyy-
deksi, jota tehtiin pikemminkin itsekkäistä syistä kuin todellisesta
auttamisen halusta. Tekopyhä filantropia toi Pärssisen mukaan
porvariston naisille itselleen ”tyydytystä ja paremmuuden tun-
netta, kun he sitten saavat mahtavuutensa pilareilta laskeutua alas
noitten ’köyhäin, raukkain luo’ almuineen ja hyväntekeväisyyssä
astareineen”.³⁷²

Antti Häkkinen on tutkimuksessaan kallistunut Pärssinen lin-
jalle toteamalla, että usein ylempien säätyjen naisten filantropian
motivaattorina toimivat heidän omat henkilökohtaiset pyrkimyk-
sensä. Koska auttajien lähtökohdat olivat itsekkäät, myöskään
keinot aviottomien naisten auttamiseksi eivät Häkkisen mukaan
olleet tehokkaita. Kristillissiveellistä sisälähetystä tutkinut Pirjo
Markkola on puolestaan lukuisten esimerkkitapausten valossa
epäillyt Häkkisen väitteitä. Markkola katsoo auttamishalun pää-
sääntöisesti kummunneen vilpittömästä uskonnollisesta vakau-
muksesta ja pelastustyössä olleen kysymys kristillisen lähim-
mäisenrakkauden motivoimasta aidosta halusta auttaa tukalaan
tilanteeseen joutuneita langenneita naisia ja pelastaa heidän kuo-
lemattomat sielunsa. Myös historiantutkija Deborah Simonton

---

371 Hilda Käkikoski: Kysymyksiä naisille II. Avioliitto vai – vapaa rakkaus? *US* 27.5.1908.

372 Hilja Pärssinen: Neiti Hilda Käkikoski perättömiä syytöksiä tekemässä. *TN* 23/1908, 178–179.

on korostanut uskonnon toimineen filantropian motivaattorina samanaikaisesti kun se toi auttajien elämään merkityksellisyyden tunteen.³⁷³

Pärssisen hyökkäykset, joissa hän asetti porvarillisten moraalireformistien tarkoitusperät kyseenalaiseksi, kertovat enemmän sosialistisen agitaation luonteesta sekä hänen subjektiivisesta kokemusmaailmastaan kuin moraalireformistien todellisista motiiveista. Häkkinen on kuitenkin epäilemättä oikeassa siinä, että pelastustyössä rangaistuksiin ja julkiseen häpäisyyden pohjaavat keinot eivät olleet kovin tehokkaita. Moraalireformistien tavoitteet eivät siis periaatteellisella tasolla muodostuneet Pärssiselle ongelmaksi, vaan kysymys oli keinoista, joilla prostituutiota ja kaksinaismoraalia pyrittiin kitkemään.

Lisäksi hänen kritiikissään oli kyse maailmankatsomuksellisesta erosta. Moraalireformistien arvot rakentuivat kirkkojoh-toisen kristillisyyden pohjalle, jossa porvariston naiset edustivat lähtökohtaisesti siveellisyyden ihanteita. Näin ollen he Pärssisen mukaan ylläpitivät kapitalistisen yhteiskunnan hierakkisia rakenteita. Holhotessaan ja syyllistäessään ilman omaa syytään tukanlaan tilanteeseen joutuneita naisia ja julistaessaan nämä syntiksi, moraalireformistit käytännössä syöksivät langenneet naiset, aviottomat äidit ja prostituoidut entistä syvempään kurimukseen, josta ei ollut ulospääsyä. Pärssisen ajattelutavan mukaan köyhille aviottomille naisille piti uskonnollisen hapatuksen ja siveellisyyssaarnojen sijaan tarjota apua, suojelua sekä konkreettista ammatti- ja kansalaistaitoja kehittävää kasvatusta, jotta nämä voisivat nousta tukalasta tilanteestaan täysivaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi.

Sosialistinen kasvatusihanne: ”sisällistä työtä, siveyden ihanteita ja sydämen sivistystä”

Kansakoulunopettajana Pärssinen haki kirkkovastaiseen kasvatus- ja sivistyskritiikkiinsä esikuvia erityisesti historian kasva-

---

373 Häkkinen 1995, 204; Markkola 2002, 241; Simonton 2006, 156–157.

tustieteilijöistä. Ellen Keyn lisäksi kasvatustieteen uranuurtajista hän tukeutui erityisesti Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) ajatteluun. Rousseau kritisoi vallan ja varallisuuden keskittymistä harvojen käsiin, sillä totesi sen johtavan suuren enemmistön vapauden rajoittamiseen. Hän peräänkuulutti yksilöllistä moraalista vastuuta, mutta uskoi aidosti vapaan ihmisen pyrkivän aina luonnostaan edistämään yhteisön hyvinvointia.³⁷⁴

Myös Keyn pedagogiikkaan vahvasti vaikuttaneen Rousseau vapaaseen kasvatukseen ja rakkauteen pohjaavan kasvatusteorian Pärssinen totesi ”kaikkea vanhaa kaatavana”. Vaikka Rousseau olikin teorioissaan turhan yksilökeskeinen, Pärssinen katsoi niiden sisältävän paljon aineksia tulevaisuuden kasvatustieteen ja kansalaiskasvatuksen pohjaksi. Vallankumouksellista Rousseausa oli ennen muuta tieteellinen lähestymistapa. Hänen oppiensa mukaisessa kasvatuksessa yksilöä ei kasvatettu valmiiseen säätyn tai tunnustamaan mitään uskontoa, vaan kannustettiin tätä ”ymmärryksen ja tunne-elämän, yleensä hengen voimain kehitykseen”.³⁷⁵ Rousseau veroisiksi pedagogeiksi Pärssinen kohotti leikin, työn ja toiminnallisuuden kasvattavaa vaikutusta korostaneen Heinrich Pestalozzin (1776–1826) sekä itse ja yhdessä tekemiseen perustuvaa varhaiskasvatusta kehittäneen Friedrich Fröbelin (1782–1852).³⁷⁶

Varsinaisen sosialistisen tieteellisen pedagogiikan periaatteita hahmottaessaan Pärssinen taas nojasi vahvasti saksalaiseen Otto Rühleen (1874–1943), joka Rousseau, Fröbelin ja Pestalozzin esimerkkiä seuraten yhdisti kaikkiin oppiaineisiin mielekkään kehittävän työn ja toiminnallisuuden.³⁷⁷ Rühle oli hyvin kirkkokriittinen pedagogi, jolta Pärssinen ammensi argumentteja ”kir-

---

374 Ks. Jalava 2005, 69–70.

375 H.P.: Jean Jackues Rousseau Emilestä. *Työläisnaisen joululehti* 1912, 29.

376 H.P.: Uusi suunta koulukasvatuksessa. *TN* 4/1911, 25–26. Pärssisen sivistys- ja kasvatusajattelusta ks. myös: Luento- ja Ihanneliittokurssit Viipurissa *TM* 4.1.1905; Hilja Pärssinen: Sosialidemokratia sivistysliikkeenä. *TM* 30.4.1906; H.P.: Uskonvapauden sortoa, ”uskonvapauslailla”! *TN* 29/1908, 225–226.

377 H.P.: Uusi suunta koulukasvatuksessa. *TN* 4/1911, 25–26.

kollista pimitystä” vastaan. Rühlen kasvatusajattelua puolestaan muovasivat Rousseau ja Pestalozzin ohella varhaisen kasvatustieteilijän ja teologin Johan Amos Comeniuksen (1592–1670) ajatukset. Comenius oli Pärssisellekin suuri kasvatustieteen innoittaja. Hän kokosi Comeniuksesta runsaasti muistiinpanoja ilmeisesti esitelmiä tai kirjallista teosta varten. Suuresta arvostuksesta Comeniuksen työtä kohtaan kertoo se, että arkistosta löytyvissä muistiinpanoissaan Pärssinen muun muassa kuvasi Comeniuksen olevan ”kaikkein aikain suurin pedagogi, [joka] on jo valituksen kynnyksellä”.³⁷⁸

Pärssisen sivistysajattelussa on lisäksi havaittavissa selkeitä yhtymäkohtia varhaiseen owenilaiseen sosialistiseen ihanteeseen, joka sai nimensä englantilaisen tehtailija Robert Owenin (1771–1858) mukaan. 1800-luvun alussa kukoistuskauttaan eläneessä owenilaisessa sosialismissa raittius, yksilöä kehittävä koulutus sekä kasvattava vapaa-ajan harrastustoiminta olivat keskeisiä. Owen vastusti tiukasti kirkkoa ja korosti empiirisen tiedon auktoriteettia. Kuten Pärssisen myös Owenin sivistyskäsitteet pohjasi kokonaisvaltaiselle moraalille uudistumiselle, joka vapautti yksilön itsekkyydestä ja paheista luoden perustan tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentamiselle. Owenin perintö heijastui eurooppalaiseen sosialismiin vielä 1900-luvulla. Historiantutkija Barbara Taylor on todennut, että owenilainen liike loi sosialismiin vahvan feministisen kulttuuriperinnön ja sosialistinen kulttuurikasvatus vakiintui naisten toimialaksi.³⁷⁹ Pärssinenkin oli hyvin perehtynyt Owenin ajatteluun ja nosti tämän keskeisimpien sosialismin periaatteita kehittäneiden joukkoon.³⁸⁰

Suomalaisista tieteellisen kasvatustieteen ja sivistystieteen uranuurtajista Pärssiseltä tunnustusta sai Uno Cygnaeus (1810–1880). Cygnaeuksen 100-vuotissjuhlan kunniaksi *Työväenkalenterissa* julkaistussa esitelmässään Pärssinen kohotti hänet porvarillisen

378 Hilja Pärssisen päiväämättömät muistiinpanot. TA, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 1H. Ks. myös Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 172–174, 178.

379 Taylor 1983, 222–230; Thompson 1991, 857–858, 865–867; Davis 2011, 92.

380 H.P.: Ohjeita ihanneliittotyöhön. *TN* 49–50/1907, 391–393; H.P.: Lastemme lapsuusaika. *Työläisnaisen kevätlehti* 1913, 8.

yhteiskunnan rakenteita horjuttaneeksi työväenluokan sivistyksen perustan luojaksi ja luokkataistelun edelläkävijäksi. Cygnaeuksen ansioksi Pärssinen luki muun muassa tyttöjen kouluun pääsyn edistämisen, hyödyllisten käsitöiden sisällyttämisen kouluopetukseen sekä ennen kaikkea koululaitoksen vapauttamisen kirkon holhouksesta.³⁸¹

Pärssisen sivistysihanteiden yhteydessä esille nousevat nimet ovat aatehistoriallisen tutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisia. Esimerkiksi Rousseau ja Cygnaeuksen kasvatus- ja perheihanteet olivat keskeisiä ennen kaikkea nationalistisen sivistysajattelun ja porvarillisen elämäntavan muotoutumisessa. Rousseau nostettiin tosin työväenlehdissäkin ajoittain kansainväliseksi edistyksen auktoriteetiksi.³⁸² Ensisilmäyksellä pappina uransa tehneen Cygnaeuksen nostaminen työväenliikkeen sivistyksen sankariksi saattaa sen sijaan tieteellistä maailmankatsomusta peräänkuuluttaneelta ja tiukan linjan sosialistina tunnetulta Pärssiseltä näyttäytyä yllättävänä, ellei jopa paradoksaalisena. Osaltaan Cygnaeuksen tärkeyden selittää Pärssisen sivistyneistötausta ja hänen isänsä pappisvihkimys. Muistitiedon mukaan Pärssinen arvosti isäänsä suuresti koko elämänsä ajan ja piti tätä ”oikeana pappina”.³⁸³ Kunnioitus omaa isää ja Cygnaeusta kohtaan osoittaa, että Pärssisen antiklerikalismi ei lopulta ollut absoluuttista ja hän saattoi tehdä yksilöiden kohdalla tarpeen mukaan poikkeuksia. Kansakoulunopettajana Pärssinen saattoi tuntea henkilökohtaisella tasolla myös täysin vilpitöntä sympatiaa Cygnaeusta kohtaan, minkä ansiosta tämän pappeus oli helppo jättää taka-alalle.

Todennäköisesti perimmäiset syyt sille, että Pärssinen juhlisti Cygnaeusta suomalaisena sivistyksen airuena sekä kapitalistisen yhteiskunnan ja kirkon vallan horjuttajana, olivat silti huomatt-

---

381 Hilja Pärssinen: Uno Cygnaeus ja Suomen kansakoululaitos. *Työväen kalenteri* 1911, 152–160; H.P.: Uusi suunta koulukasvatuksessa. *TN* 4/1911, 26.

382 Soikkanen 1961, 138; Roininen 1993, 119, 291; Häggman 1994, 173, 198–199.

383 Saara Lenkkerin julkaisemattomat muistelmat Hilja Pärssisestä. TA 92, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 4.

tavasti pragmaattisemmat. Työväenliikkeen kulttuuri ja perinteet olivat 1900-luvun alussa vasta muotoutumassa, mikä myönnettiin avoimesti esimerkiksi työväenliikkeen kirjallisuuskritiikeissä.³⁸⁴ Pärssisen oli käytännössä pakko etsiä varsinkin kotimaisia sivistyksen sankareita sosialistien ulkopuolelta, sillä omista riveistä ei yksinkertaisesti ollut marssittaa esiin kansallisen historian merkikihenkilöä, joka tunnettaisiin ja hyväksyttäisiin yhtä laajalti kuin Cygnaeus. Cygnaeus oli luultavasti kansakoululaitoksen eteen tekemänsä työn vuoksi pappistaustastaan huolimatta kohtalaisen neutraali ja vaaraton historiallinen hahmo, joka ei herättänyt sen suurempaa vastustusta edes tiukkaa luokkatietoisuutta vaatineiden sosialistien leirissä.

Ennen kaikkea Cygnaeus, kuten muutkin historian kasvatus-tieteen merkkihenkilöt, toimivat Pärssiselle historiapolitiikan³⁸⁵ välineenä. Esittämällä Cygnaeuksen ja kansakoulun porvarillisen hegemonian horjuttajiksi Pärssinen pyrki osoittamaan porvariston vääristelevän tunnettujen kansallissankareiden työtä ja kääntävän koko kansalle tarkoitetun sivistystä ajavan kouluinstituution hedelmät omaksi hyödykseen. Sosialistit tulisivat saattamaan ”kansakoulun isän” työn loppuun. Tavoitteena oli näin osoittaa sosialistien toimivan kansan eduksi ja saada legitimitetti sivistyspoliittisille uudistuksille, joista tärkeimpiä olivat yleisen oppivelvollisuuden säätäminen sekä uskonnonopetuksen lakkauttaminen. Pärssisen vetoamisella esikuviin oli ehkäpä myös ”itsekkäämpi” poliittinen tavoite ja pyrkimyksenä saattoi olla henkilökohtaisen vaikutusvallan vahvistaminen SDP:n sivistys- ja koulupoliittisen linjan johtavana ideologina. Pärssisen esitelmien tavoitteena ehkä olikin se, että mahdollisimman monen mielessä hänen oppineisuutensa ja tunnettuutensa kansakoulunopettajana

---

384 Roininen 1993, 339–340.

385 Historiapolitiikan käsite vakiintui historian tutkimukseen 1980-luvulla. Tiivistetysti historiapolitiikalla tarkoitetaan historian käyttöä poliittisten päämäärien ajamiseen ja sen hyödyntämistä argumentaation tukena. Vaikka akateemisen historiankirjoituksen piirissä käsite on kohtalaisen uusi, ilmiönä historiapolitiikkaa on hyödynnetty jo vuosisatoja. Torsti 2008, 62; Jalava, Kinnunen & Sulkunen 2013, 12.

Hilja Pärssinen työpöytänsä ääressä 1900-luvun alussa. Kuva: Työväen Arkisto (TA 29712).

loisi hänestä itsestään mielikuvan Keyn, Cygnaeuksen, Rousseau ja muiden historian tunnettujen pedagogien tieteellisen kansalaiskasvatuksen jatkajana.

Yhteiskunnallisen päätöksenteon ja vapaan sivistystyön tuli pohjata historian merkkihenkilöiden viitoittamaan vapaaseen järkipäiseen ajatteluun ja tieteellisesti koeteltuun tietoon, mutta tämä ei Pärssiselle yksin riittänyt. Pelkkä tiedon karttuminen ei välttämättä jalostanut yksilöä moraalisesti ja kehittänyt hänen sosiaalista omatuntoaan. Kuten hän *Työmiehessä* jo vuonna 1906 totesi, aito pyyteeton sivistyminen edellytti ”sisällistä työtä [ja] siveyden ihanteita”. Sivistystyön pohjaksi Pärssinen vaati historiaan ja empiiriseen tieteeseen tukeutuvaa socialistista siveysoppia ja sosialismi oli hänelle ennen kaikkea moraalista uudistumista

sekä henkistä kasvua, eli ”sydämen sivistystä”. Pärssinen tiivistä sosialistien tavoittelevan materian sijaan ”ihmisen kohottamista, sisällisesti rikkaaksi, paheista vapaaksi, sellaiseksi, joka etsii taiteen ja luonnon sulosta, tahi mietiskelyn hiljaisuudesta nautintoja. Sosialismi aineelliset elinehdot hankkimalla kaikille, valmistaa mahdollisuutta henkisiin saavutuksiin.”³⁸⁶

Sydämen sivistys on erinomainen käsite kuvaamaan Pärssisen ajattelua. Käsitteellään hän teki jyrkän eron uskonnon rappioittaman materiaaliseen ja sosiaaliseen nousuun tähtäävän porvarillisen sivistyksen ja todellisen sivistyneisyyden välille. Toisin kuin egoistisessa porvarillisessa tiedeoptimismissä sosialistisen sivistystyön lopullinen tähtäin ei Pärssiselle ollut yksilön materiaalisen hyvinvoinnin kasvattamisessa ja yhteiskunnan taloudellisessa kasvussa. Työväenluokan aineellisten olosuhteiden parantaminen oli välttämätöntä, mutta materiaalisen todellisuuden muuttaminen oli enemmänkin vain vaihe matkalla kohti korkeampaa päämäärää. Kun materiaaliset resurssit jaettaisiin tasan eikä niiden puute muodostuisi esteeksi, ihmiskunta kykenisi kokonaisvaltaiseen jalostumiseen. Samanaikaisesti sydämen sivistys oli tieteeseen pohjaava rationaalinen vastavoima kirkon irrationaaliselle epätasa-arvoa ylläpitävälle opille. Se piti sisällään sosiaalieettisen moraalikoodiston, joille yhteiskunta tuli rakentaa. Sydämen sivistys ja sisäinen työ tarkoittivat jatkuvaa omatunnon kriittistä reflektointia. Pärssinen kehotti lukijoitaan hylkäämään helpot vastaukset uskonnollisissa ja poliittisissa kysymyksissä, sillä ainoastaan jatkuva sisäisen arvomaailman kriittinen tarkastelu saattoi johtaa ymmärryksen laajenemiseen ja aidosti solidaariseen yhteiskuntaan.

Alkuvuonna 1914 Pärssinen korosti *Vapaa Ajatus* -lehdessä julkaisemassaan mietelmässä, kuinka helppoa oli kopioida ”itselensä henkisissä, yhteiskunnallisissa ja siveellisissä kysymyksissä mielipiteet valmiina puoluelehtien tai kirjailijain tuotteista”. Vaikka Pärssisen sanoin ”totuuden etsijäin” tie oli raskas, paljokintona oli sielunrauha ja kokemus ihmisten välisestä henkisestä yhteydestä. Runollisesti hän maalaili, kuinka sovinnaisista ja

---

386 Hilja Pärssinen: Sosialidemokratia sivistysliikkeenä. TM 30.4.1906.

totutuista ajatustavoista luopuminen takasi sen, että ” sielumme hiipii näkymätöntä siltaa pitkin samoin sykkiväin sydänten likelle”.³⁸⁷ Pärssisen mainitsemaan sydämen sivistykseen kytkeytyvät viittaukset sisäiseen työhön, ihmisten väliseen henkiseen yhteyteen, sieluun sekä kulttuurillisista ja sosiaalisista normeista riippumattomaan objektiiviseen totuuteen osoittavat, että tiede ja sivistys vaativat moraalisen kompassin hyödyttääkseen tasapuolisesti koko ihmiskuntaa.

3.2 ”Tiede on ainoa hyödyllinen” – Elvira Willmanin suhde kirkkoon ja sivistykseen

Uskonto, politiikka ja taide: porvariston ”järjenriistoase”

Tiedeoptimismi näkyi Willmanin kirjoituksissa yhtä vahvana kuin Pärssisellä. Ainoa keino vapautua valheellisesta uskonnollisesta maailmankatsomuksesta ja muuttaa aidosti yhteiskunnan sortavia rakenteita oli myös hänen mukaansa tieteen ja rationaalisen ajattelun edistäminen. Tiede ja tieto olivat järjen sammuttavan irrationaalisen kirkon opettaman uskonnon vastakäsitteitä ja kansan pariin leviävä sivistys kuolinisku kirkon valheelliselle opille. Esimerkiksi työn ja sivistyksen suhdetta käsittelevässä valistuskirjoituksessaan vuonna 1906 Willman totesi järjen johdattaneen ihmiskunnan suuriin moderneihin keksintöihin ja opettaneen ymmärtämään ympäröivää luontoa. Hän katsoi, että ”alkuperäisessä luonnontilassaan” muinaisissa kulttuureissa elävät ihmiset olivat väistämättä kehityksessä takamatkalla, sillä he eivät ymmärtäneet luonnon ilmiöitä. Ymmärtämättömyys teki tilaa irrationaaliselle uskonnolle, joka liitti luontoon mitä mystisimpiä käsityksiä. Uskonnollisuus tarkoitti Willmanille elämistä ”vaistomaisten tunteittensa varassa”, mikä puolestaan johti turhiin pelkoihin, jotka söivät voimavaroja kehitykseltä.³⁸⁸

---

387 Hilja Pärssinen: Henkinen silta. Ajatuksen katkelma. VA 1/1914, 1–2.

388 E. W–n. [Elvira Willman]: Työ ja sivistys. TI 24/1906, 188.

Kirjoituksessaan Willman keskittyi paljon työn olemukseen ja sisältöön. ”Ihmisjärki” oli asetettava kaiken työn ja toiminnan lähtökohdaksi, sillä työ oli kaiken hyvinvoinnin perusta. Työn tuli olla ”yhteiskunnallista hyötyä silmällä pitävä eli sivistyksellinen”. Mielekäs työ oli ”kulttuurityötä”, joka ”edistää yhteishyvää”. Kulttuurityöllä Willman ei sinänsä tahtonut arvottaa tieteellistä ja taiteellista työtä ruumiillista työtä korkeammalle. Työn laatu ei ollut ratkaisevaa, kunhan se edisti yksilön ja yhteisön hyvinvointia. Kaikkien etua edistävä työ oli ihmiskunnan säilymisen ehdoton edellytys. Työn tuli luoda perusta myös kukoistavalle kulttuurille. Tieteen, järjen sekä niitä edistävän toiminnan ansiosta saavutettu ymmärrys luonnon toimintamekanismeista oli yhteiskunnallisen kehityksen ja ihmisen evoluution mittari. Willman totesikin, että ihmisen työn avulla tapahtunut luonnon salaisuuksien paljastaminen erotti nykyihmisen menneisyyden uskonnollisesta ihmisestä, jota järki ei vielä ohjannut. Ymmärryksen myötä luontoa kohtaan tunnettu pelko väistyi. ”Koneitten aikakautena” ihminen oli älynsä ansiosta noussut luomakunnan herraksi. Sivistyksen lisääntyessä pelon tilalle oli astunut rakkaus ja elämänhalu, minkä seurauksena ihminen alkoi ”luomaan paratiisia maan päälle”³⁸⁹.

Historiasta kiinnostunut Willman etsi menneisyydestä oman aikansa kulttuurivaikuttajien tilalle neroja, jotka olivat uhmanneet kirkon hirmuvaltaa edistämällä tiedettä ja kulttuuria. Eräs tällaisista neroista oli renessanssin monitoimimies Lionardo [sic] da Vinci (1452–1519), jonka elämästä Willman esitelmöi pitkästi *Työmiehen Illanvietossa* kahdessa osassa julkaistussa kirjoituksessaan vuonna 1906. Willmanin kuvauksessa lähes yli-inhimillisiin saavutuksiin yltänyt da Vinci oli oivallinen esikuva suomalaisen työväestön sivistystyölle, sillä hän kehitti älyään ja kohensi sen myötä koko ihmiskunnan elinolosuhteita. Da Vinci oli esimerkillinen hahmo Willmanin mukaan myös siinä mielessä, että hän ei antanut rahanhimon määrätä toimintansa suuntaa ja toimi solidaarisesti köyhiä kohtaan. Lisäksi da Vincin hyveisiin kuului peräänantamattomuus työssä. Hänen hahmonsa avulla Willman

---

389 Ibid.

painotti työn merkitystä ihmiskunnan kehittymisessä. Työ oli da Vincin voima, jonka avulla hän oli ”kehittynyt ihmissivistyksen huippuun”.³⁹⁰ Da Vinci toimi toisin sanoen Willmanin esitelmässä historiapolitiikan välineenä samaan tapaan kuin esimerkiksi Cygnaeus Pärssisen teksteissä. Da Vincissä yhdistyivät sosialistien ihailemat ominaisuudet, kuten kriittinen ajattelu, solidaarisuus ja ahkeruus. Nämä kaikki olivat työväenluokan hyveitä, mutta puuttuivat Willmanin kirjoituksissa tyystin porvarillisesta kulttuurista sekä kirkon opettamasta valheellisesta kristinuskosta.

Tieteen ja sivistyksen edistämisen välttämättömyys sekä yksilöllisen että yhteiskunnallisen kehityksen kannalta oli aiheena myös rautatietyöläisten *Juna*-lehden artikkelissa, jossa Willman totesi modernin tieteen edustavan uskonnollisen ajattelun vastakohtaa. Uskonto oli konservatiivinen sortojärjestelmä, joka kehotti alistumaan ”niitten syötäväksi, jotka tuota oppia kansalle syöttävät”. Alistuminen oli hänelle yksinkertaisesti ”*tyhmää itsensä tappoa*”. Willman tuomitsi kirkon julistaman kristinuskon suureksi kapitalistien juonimaksi huijaukseksi, koska ne, jotka ”tuota [uskonnollista] oppia kansalle syöttävät [...] eivät itse uhraudu”. Todisteena tästä laajamittaisesta petoksesta hän piti pappien ja virkamiesten mittavaa varallisuutta sekä mahdollisuutta sivistää jälkipolveaan.³⁹¹ Sivistynyt ihminen ei siis Willmanin mukaan voinut haksahda kirkon valheisiin. Havainto johti hänet väistämättä siihen päätelmään, että korkeasti koulutettu papisto ja sivistynyt porvarillinen virkamiehistö ei itse uskonut kirkon saarnaamiin oppeihin.

Willman korosti, että kenenkään ei sivistyneissä yhteiskunnissa tullut kärsiä vääryyttä. Hän kehotti epäilemään kaikkia instituutioita, sillä ainoastaan epäilyksen kautta oli mahdollista arvostella yhteiskunnan toimivuutta. Epäilyksen aikaansaama arvostelu oli lähtökohta myös objektiivisiin ”lääketieteellis-sosialisiin tutkimuksiin”, joiden pääasiallinen tehtävä oli paljastaa epäkohdat sekä niiden alkuperäiset aiheuttajat. Willman julistikin, että ”[t]

---

390 Elvira Villman: Lionardo da Vinci. *TI* 23–24/1906, 178–179, 186–188.

391 E. W.: Sanoja, sanoja, sanoja. *Juna* 24.10.1907.

iede on ainoa hyödyllinen”. Tieteellinen ajattelu oli hänelle ainoa tie kohti oikeudenmukaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa. Tiedettä oli kuitenkin kehitettävä vastuullisesti eikä Willman suhtautunut kehitysoptimismiin täysin varauksetta. Jokaisen tuli tuntea oikeutensa ja vastuunsa eikä kanssaihmiesten oikeuksia saanut loukata.³⁹²

Hän tuli lähelle Pärssisen ”sydämen sivistystä”, jossa toimintaa ohjasi objektiivinen omatunto. Tosin Willmanin ajattelussa tiede legitimoit itse itsensä, sillä tiedon karttuessa yksilö tuli paremmin tietoiseksi omista oikeuksistaan ja toisten tarpeista. Paljastaessaan yhteiskunnalliset vääryydet tiede tarjosi samanaikaisesti vastauksia niiden oikaisemiseksi. Willman ja Pärssinen olivat pohjimmiltaan hyvin samoilla linjoilla esittäessään kirkon opettaman kristinuskon varsinkin naiset lamauttavaksi taikauskoksi, joka ylläpiti naisten itsemääräämisoikeutta rajoittavia yhteiskunnallisia rakenteita. Pärssisen kirkkokristillisyyden ja ”luonnollisen ymmärryksen” eroja ruotivan listan avainkohdat toistuivatkin käytännössä identtisenä Willmanin teksteissä.

Hyvänä esimerkkinä tästä käy vuoden 1908 rautatietyöläisten *Juna*-lehden joulunumero, jonka sisältö oli suurelta osin Willmanin käsialaa. Joulun alla julkaistu numero sisälsi yhteensä kolme hänen kirjoitustaan, jotka kaikki sivusivat kristinuskon sisältöä. Lehden pääkirjoituksena julkaistun Joulun artikkelinsa Willman aloitti keskittymällä ominaiseen tapaansa avioliittoon ja seksuaalisuuteen. Loppua kohden hän laajensi artikkelinsa näkökulmaa yleisemmälle tasolle ihmisten väliseen kristilliseen solidaarisuuteen, tai pikemminkin sen puutteeseen. Willman muistutti Jeesuksen syntyneen Raamatun kertomuksen mukaan köyhissä olosuhteissa tallin seimessä ja kirkonkin julistaneen Kristuksen ”köyhien Jumalaksi”. Käytännössä kristikunta oli kuitenkin täydellisesti hylännyt pyhän kirjansa sisällön. Tekopyhät ”kanssakristilliset” vainosivat sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa ajavia sosialisteja ja jakoivat ihmiskunnan ”herroihin ja orjiin”. Kirkkoa Willman syytti Pärssisen tavoin porvariston vallan ja kapitalismin tukipilariksi. Saarnastuoleista kaikuvat joulurauhan julistukset

---

392 Ibid.

sekä hyvän tahdon rukoukset oli varattu ainoastaan hyväosaisille, ja pappien ylevistä puheista huolimatta kirkossa istuva kristityksi itseään kutsuva porvaristo ummisti silmänsä kaikkialla näkyvältä hädältä ja puutteelta. Todellisuudessa kirkossa rukoiltiin porvarien omaisuuden ja kapitalistisen yhteiskunnan rakenteiden suojelemisen puolesta. Kirkossa rukouksen ja dogmaattisen uskonnon tilalle Willman vaati arkielämässä näkyvää veljeyttä ja suvaitsevaisuutta ihmisten keskuuteen. Ihmiskuntaa ei tullut luokitella sen paremmin varallisuuden, syntyperän kuin kansallisuudenkaan perusteella, vaikka eripuraa lietsovan kilpailuhenkisen kapitalismin nimeen vannova porvarillinen eliitti näin teki varjellensa omia etujaan.³⁹³

Työmiehen kulttuurikriittikkona Willman arvosteli aggressiivisesti myös porvarillisia taideihanteita. Vuonna 1910 julkaistussa kritiikissään hän esitti taiteen turmelevan vaikutuksen ulottuvan syvälle yhteiskunnan rakenteisiin. Aikansa taiteen hän katsoi olevan uskonnon, kuppikuntaisen politiikan ja nationalismin turmelema ”voimakas järjenriisto-ase”, jonka avulla ylläpidettiin plutokraattista järjestelmää. Erityisesti nuorisoon iskostettiin kapitalistinen egoistinen kilpailuhenkisyys. Taiteen valjastaminen porvarillisen valtapolitiikan välineeksi johtui Willmanin mukaan pelosta. Valtaapitävät olivat panneet merkille työväen liikehdinnän ja taiteen mahdin, joka oli saanut massat liikkeelle vaatimaan muutosta yhteiskunnallisiin oloihin. Sosialismi oli tuonut kapitalismin aiheuttamat ongelmat päivänvaloon, minkä estääkseen porvarit olivat houkutelleet taiteilijat palvelukseensa. Nämä itsensä myyneet diletantit olivat Willmanille anarkistisia ”kapitalistien narreja, pikkuporvareita, jotka kyllä ivaavat suurkapitalisteja, mutta pitävät itseään liian suurina asettuakseen joukkoliikkeen riviin.” He olivat kiinnostuneita laajojen kansanjoukkojen vapauden sijaan vain omasta menestyksestään ja asettivat työväenluokan hengen alttiiksi henkilökohtaista etua tavoitellessaan. Tieteen tavoin taide oli hänelle osa poliittista kamppailua, joka jouduttaisi kirkon lumouksen rikkoutumista ja sosialistisen vallankumouksen toteutumista:

---

393 E. V–E. [Elvira Villman-Eloranta]: Joul. *Juna* 17.12.1908.

Se on [porvarillisessa taiteessa] periaate, että taiteen ei tarvitse selvittää taloudellisia oloja, eikä luokkataistelua, ei joukkoliikettä eikä yhteiskunnallisten olojen syyllisyyttä yksilön rikoksiin ja hairahduksiin. Taloudellinen selvittely johtaisi materialistiseen käsityskantaan ja kapitalistien riiston käsittämiseen. Kun taiteessa kurjuus johdettaisiin tuotanto-oloista, niin syntyisi yleisössä viha niitä vastaan. Se johtaisi kumoushaluun, vieläpä taloudelliseen kumoushaluun, ja sitä kapitalisti pelkää. [...] Mutta koska kuitenkin ajan pitkään on kumoushenki kansassa herännyt, on porvarikin ollut valveilla. Hän on esimerkiksi myynyt taiteessa sen, mitä ei enää voida vanhoista periaatteista säilyttää aina pimitäten tunteilemisellaan työväen kauemmas tähtääviä uudistus- ja perinpohjaisempia kumoushaluja. Hän on julistanut taiteessaan yksilön sankariksi riistääkseen kansalta joukkoliikevaiston, joka on sen vahvin ase ja porvarin vaarallisin vastustaja. [...] Porvarillisen anarkistitaiteen ”yli-ihmiset” ovat kapitalistien narreja, pikkuporvareita, jotka kyllä ivaavat suurkanapitalisteja, mutta pitävät itseään liian suurina asettuakseen joukkoliikkeen riviin. Luokkataistelun ihminen heille nauraa tuntien yksinäisen yksilön avuttomuuden järjestäytyntä kapitaalia vastaan rynnättäissä [sic]. Heidän ihmisyyssaatteensa on kuin jos hyvin varustettua linnaa yritettäisiin valloittaa runovihoilla. Linnaa vastaan käytetään kuulia. Siinä ihmisyyys eikä muu aate lopulta auta.³⁹⁴

Työmiehessä julkaisemassaan taidekritiikissään Willman irtisanoutui individualismista ja anarkismista, jotka hän yhdisti porvarilliseen taiteeseen. Joukkovoimaa ja yhtenäisyyttä korostamalla hän näyttäisi pyrkineen Pärssisen kanssa käymänsä väittelyn jälkeen palauttamaan maineensa luokkatietoisena sosialistista, mistä kertoo myös kriittinen suhtautuminen omaan *Lyyli*-näytelmäänsä. Kritiikissään Willman julistautui aikaisempaa avoimemmin vallankumoukselliseksi ja vaati ensimmäistä kertaa julkisesti taiteilijoita ja kulttuurivaikuttajia valitsemaan puolensa sosialismin ja kapitalismin välisessä kamppailussa. Puolueettomana pysyminen tai välinpitämätön suhtautuminen vallan-

---

394 E. W.-E. [Elvira Willman-Eloranta]: Porvarillista taidetta. *TM* 19.10.1910.

kumoukseen ei voinut olla todelliselle tieteilijälle tai taiteilijalle vaihtoehto.

Tiedemaailman ja kulttuurielämän syvä alennustila kapitalismissa konkretisoitui Willmanille intellektuellin osoittamassa välinpitämättömyydessä vuonna 1914 alkanutta maailmansotaa, vuoden 1917 Venäjän vallankumousta ja sitä seuraavana vuonna puhjennutta Suomen sisällissotaa kohtaan. Sodan riehussa punaisten ja valkoisten välillä alkukeväällä 1918 hän suuntasi maan koulutetulle kulttuurieliitille synkän satiirisen mieltemän otsikolla Ajattelijä. Samaan tapaan kuin edellä vuoden 1910 porvarillista taidetta kritisoivan kirjoituksen katkelmassa Willman totesi aikansa intellektuellin hyvin ymmärtävän omistavan luokan ”alhaissieluisuuden” ja ”nauravan raharuhtinaitten raakuudelle ja sivistymättömyydelle, tyhmän ylpeydelle ja sopimattomalle käytökselle”. Vaikka ajan ajattelijat eivät voineetkaan kieltää ”yhdenvertaisuuteen, veljeyteen ja tasa-arvoisuuteen” tähtäävien pyrkimysten oikeutusta, ylemmydentunnonsaan he näkivät myös sosialidemokraattien tavoitteiden ilmaisevan pelkkää ”alentavaa materialistista itsekkyyttä”. Sivistyneistö näytti vain odottavan vallankumouksen loppumista ja vanhan taantumuksellisen järjestyksen palaamista. Tiede- ja kulttuurimaailma luovivat kahden rintaman välissä ja välttivät ottamasta kantaa suuntaan tai toiseen. Puolueettomuus tarkoitti Willmanille sitä, että oppineet uskoivat ihmisten eriarvoisuuden olevan luonnollinen tila ja sortoa vastustavan vallankumouksellisen toiminnan ”joukkohulluutta”. Ajattelijoiden näennäinen puolueettomuus oli käytännössä välinpitämättömyyttä, joka johti sortotoimien jatkumiseen.³⁹⁵

Sisällissodan puhkeaminen oli kulttuurieliitille lamauttava isku. Esimerkiksi monet kirjailijat kokivat vallankumouksen oikeuden ja laillisuuden loukkaukseksi, jota oli vaikea käsittää. Sosialistien ajamat tasa-arvon ihanteet ja yhteiskunnalliset uudistukset olivat sinänsä oikeutettuja, mutta väkivallan käyttöä ei tullut hyväksyä. Sodan syiksi he esittivät inhimillisten ihanteiden korvautumisen sosialistien materialistisilla arvoilla ja mukaansa

---

395 Elvira Willman-Eloranta: Ajattelijä. *TM* 10.3.1918.

tempaavan kollektiivisen vallankumoushurmoksen. Willmanin lisäksi hyvin harvat kirjailijat asettuivat avoimesti vallankumouksen kannattajiksi. Osa kirjailijoista asettui selkeästi valkoisten puolelle, mutta useat työväenliikkeelle ja vallankumoukselle aiemmin myötemielisistä kirjailijoista pyrkivät pysymään puolueettomina ja keskittyivät tarkkailemaan tilanteen kehittymistä ikään kuin ulkopuolisina.³⁹⁶

Kirjoituksessaan Willman tyrmäsi syytökset, joiden mukaan vallankumous olisi ollut seurausta punaisten demagogien lietso-
masta joukkohysteriasta. Sodaksi yltynyt konflikti oli seurausta pitkäkestoisesta omistavan luokan ahneudesta ja mielivallasta, joka oli ristiriidassa inhimillisen oikeustajun kanssa. Kuten jo lähes 10 vuotta aiemmin *Työmiehen* kulttuurikriitikkona toimiessaan, Willman vaati sivistyneistöä ja kulttuurivaikuttajia valitsemaan puolensa ja toimimaan omatunnon mukaan kansan parhaaksi. Hänen näkökulmastaan tämä tarkoitti tietysti tuen ja ymmärryksen osoittamista sorretulle kansalle, jonka oikeuksien palauttamiseksi punainen armeija taisteli.

”Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä?”

Kirjailijakolmikosta Elvira Willman tuomitsi suoraviivaisimmin kirkon iskostaman opin seksuaalisuuden syntyisyydestä julmaksi instrumentiksi, jolla nainen pidettiin alistettuna miehen valtaan. Hän vastusti voimakkaasti uskonnollista traditiota, jossa kristinuskon järkkymättömiin Jumalan lakeihin vetoamalla naiselta riistettiin vapaus päättää omasta ruumiistaan. Willman katsoi naisen passiivisuutta vaativan naisihanteen sekä uskonnon luoman käsityksen seksin syntyisyydestä olevan hyvin tuhoisa yhdistelmä naisen mielenterveydelle. Naisten psyyke oli jatkuvasti vaarassa heidän joutuessaan täyttämään miesten määrittelemän ristiriitaisen ja mielivaltaisen ideaalin vaatimukset.

---

396 Kunnas 1976, 25–37, 77–96. Ks. myös Alapuro 1997, 83–85.

Kirkon opin oikeuttamaa naisen seksuaalisten oikeuksien riistoa sekä siitä seuraavia psyykkisiä ongelmia Willman eritteli ensimmäisen kerran *Työmiehessä* sosialistisessa hengessä listauksissaan yhdeksässä ”muistiinpanossaan” vuoden 1905 tammi-kuussa. Ajan siveellisyyssäytystä pohtiessaan hän linjasi, että syynä naisten kokemiin epäkohtiin oli nimenomaan uskonnollisen maailmankatsomuksen vääristämä käsitys seksuaalisuudesta. Syntisyyden leima, tiukan siveellisyysskoodiston noudattaminen sekä halujen tukahduttaminen johtivat Willmanin mukaan väistämättä vakavaan psyykkiseen epävakauteen ja pahimmillaan suoranaiseen mielenterveyden järkkymiseen. Hän esitti, kuinka vääristynyt sukupuolimoraali teki ”köyhät katkeriksi, rikkaat irstailijoiksi, alhaiset vallankumouksellisiksi” ja ”ylhäiset pedoiksi”. Se jätti ”miehet keskeneräisiksi” ja teki ”naiset hourupäisiksi”, sillä ”luonnollisen rakkauselämän” kieltäminen sysäsi heidät ”valottomaan avaruuteen, jonka kylmyys jähmettää heidän ajatuksenjuoksunsa”.³⁹⁷

Willman näki kirkkokristillisyyden lonkeroiden luikerrelleen myös syvälle porvarilliseen taidemaailmaan, mikä pahensi entisestään naisen tukalaa asemaa. Hän katsoi taiteen saaneen aikaan sen, että miehen tuli imarrella ja liehitellä naista, mutta samanaikaisesti ihailun kohteeksi pelkistynyt nainen joutui alistumaan miehen alamaiseksi toteuttaakseen passiivisen ihanteen. Willman näki vääristyneen naiskuvan johtaneen siihen, että miehet pitivät oikeutenaan käyttää hyväkseen naisen inhimillisiä heikkouksia. Syyttävä sormi tulikin kääntää ennen kaikkea taiteilijoihin ja taideinstituutioihin, jotka uskonnollisuudesta periytynyt naiskuva oli sokaissut. Naista kuvaavat rappioituneet taiteilijat olivat unohtaneet luonnon ja luoneet naisesta lähes yliluonnollisen olennon, jota miesten oli ”jumaloitava”. Tämä teki taiteilijoista ”deklaamoitavia” valehtelijoita. Vääristynyttä naiskuvaa toisintavasta taiteesta ei Willmanin retoriikassa voinut olla seurauksena lopulta muuta kuin ”luita rikkova raiskaus”. Uskonnon, taiteen ja porvarillisen kieroutuneen moraalin yhteyttä hän alleviivasi

---

397 Elvira Willman: Siveellisyys eli yhdeksän muistiinpanoa sosialistisessa hengessä. *TM* 2.1.1905.

vaatimalla kieroutunutta naisihannetta ylläpitäviä taiteilijoita rukoilemaan anteeksi ”Luonnolta, joka on ainoa oikea jumala”. Järjettömän palvonnan sijaan ihmiskunnan tuli herätä välinpitämättömyydestä ja etsimään ”oikeaa elämän tietä”.³⁹⁸

Kritiikki kommentoi tarkkanäköisesti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansallisromanttista taidekäsitystä, jossa taiteen tehtäväksi miellettiin yleisesti kansan hengen ylevöittäminen, isänmaallisten tunteiden herättäminen ja siveellisten arvojen kohottaminen. Vapaan rakkauden taas nähtiin edistävän siveettömyyttä ja hajottavan yhteiskuntaa. Nainen kuvattiin taiteessa usein siveellisyyden perikuvana. Kansa ja isänmaa rinnastuivat taideteoksissa kansan äitiin ja suomineito symboloi elämän lahjan antajaa.³⁹⁹ Suomalaisten taiteilijoiden uskonnonlisuutta ja 1900-luvun taitteen esoteriaa tutkinut historiantutkija Antti Harmainen on runoilija J. H. Erkköä (1849–1906) käsittelevässä artikkelissaan todennut, että naisideaali esitettiin usein seksuaalisuudesta vapaaksi henkiseksi puhtaudeksi vastakohtana aktiiviselle ja viriilille maskuliinisuudelle. Taiteilijat, kuten Erkkö, korostivat naisen luontoon kuuluvien feminiinisten ominaisuuksien arvoa miehen seksuaalisuuden hillitsijänä. Harmainen mainitsee myös Erkon päiväkirjamerkinnöissä ja runoissa esiin nousevan henkilökohtaisen synnintunnon, jota runoilija koki antautuessaan seksuaalisen intohimon valtaan, sillä tunsu turmelteensa samalla naisen luonteenomaisen puhtauden. Myös Willmanin suuresti ihailema Minna Canth piti naisen siveellisiä ominaisuuksia korkeina suhteessa viettelyksille alttiiseen mieheen.⁴⁰⁰

Uskonnon luoma ja taiteen ylläpitämä seksuaalisesti passiivinen ”jumaloitava” kuva naisesta oli Willmanille ongelmallinen, sillä vaatimus naisen täydellisestä alistumisesta miehen haluihin johti samalla miesten tunne-elämän vääristymiseen. Hyökätesään *Työmieheissä* ”sosialistisessa hengessä” ajan siveellisyysajattelua vastaan Willman kiisti naisen olemukseen liitetyt siveelliset

---

398 Ibid.

399 Siltala 1999, 320–326.

400 Harmainen 2014b, 22–27. Ks. myös Siltala 1999, 320–326; Markkola 2006, 228–229.

ominaisuudet. Tässä suhteessa hän asettui täysin päinvastaiselle linjalle esikuvansa Minna Canthin kanssa. Willman katsoi ensiarvoisen tärkeäksi, että taide vapautuisi uskonnollisesta maailmankatsomuksesta. Sosialistisessa yhteiskunnassa ahtaan uskonnollisen naiskuvan romuttaminen ja uusi suunta taiteessa auttaisivat myös miehiä vapautumaan senkaltaisesta syyllisyyden- ja synnintunnosta, jonka kanssa esimerkiksi Erkko joutui kamppailemaan.

Uskonnollisten siveyskäsitusten ryöpytystä Willman jatkoi *Palvelijatarlehdessä* saman vuoden elokuussa laajassa naisen asemaa ja seksuaalisuutta pohtivassa kirjoituksessaan. Kirjoitus on perusteellinen näyte siitä, kuinka hän kytki agitaatiossaan vaatimukset naisen itsemääräämisoikeudesta osaksi kirkkokritiikkiä. Willman painotti tieteen tulosten osoittavan naisen seksuaalisten halujen olevan yhtä luonnollisia ja voimakkaita kuin miehellä. Naisen seksuaalisten tarpeiden tunnustamisen edellytti sitä, että uskonnollisen maailmankatsomuksen sijaan oli tukeuduttava tieteen tuloksiin:

Jos otamme pois mielestämme tuon jesuiittamaisen käsityksen, että naisella ei olisi muka sukupuoliviettiä, joka merkitsee, että yhteiskuntamoraali vaatii, että naisen pitää joko tukahuttaa sukuviettinsä, tahi valehdella, ettei hänellä sitä ole. [...] Sukuviettiä vailla oleva ihminen on luonnoton. [...] Onko hyvä että nainen ei saa vapaasti tyydyttää sukupuoliviettään? On näytetty toteen, että sukupuolisuhteissa naisen sukupuolihermot ärtyvät niin kuin miehen, että heillä tapahtuu elimissä yhtymisen jälkeen muutos kuin miehilläkin, että he tuntevat samaa nautintoa ja samaa väsymystä yhtymisen jälkeen kuin mieskin. Onko siis naisille sukupuolivietin voima vähä-arvoisempi elämässä kuin miehillekään?!⁴⁰¹

Vaikka Willmanin viittaukset tieteelliseen tutkimukseen olivat ylimalkaisia, kuvaus sekä miesten että naisten sukuelinten

---

401 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 93.

yhdenmukaisesta hermostollisesta kiihottumisesta ja seksuaalisuuden tuottamasta mielihyvästä ovat merkki perehtyneisyydestä vapaampaa seksuaalimoraalia käsittelevään kirjallisuuteen. *Palvelijatarlehden* kirjoitus kuvastaakin yleisellä tasolla seksuaalisissa käsityksissä hiljalleen tapahtunutta muutosta. Syntisyyden leima alkoi vähitellen haalistua, kun tieteellinen kiinnostus ihmisen seksuaalista käyttäytymistä kohtaan lisääntyi. Kasvava kiinnostus ja muuttuvat asenteet näkyivät aihepiiriin kirjallisuudessa. 1900-luvun alkuvuosina seksuaalisuutta käsittelevän valistuskirjallisuuden volyymi kasvoi huomattavasti. Samalla luonnon- ja lääketieteeseen pohjaavat teokset ohittivat määrällisesti aiheeseen liittyvän uskonnollisen kirjallisuuden seksuaalivalistuksessa.⁴⁰² Tämä ei silti tarkoittanut yksioikoisesti kristillisen maailmankatsomuksen heikkenemistä. Vuosisadan alun seksuaalivalistusta tutkinut Arja-Liisa Räisänen on todennut uskonnollisten ja tieteellisten maailmankatsomusten limittyneen toisiinsa ”medicoteologiseksi” sukupuolijärjestelmäksi, joka määrittäi naisen ja miehen seksuaalisuuden vahvasti erilaisiksi kristillisistä lähtökohdista käsin. Jumalallisesti määräytyneen maailmanjärjestyksen mukaisesti seksuaalisesti passiivinen naisen kontrolloi miehen aktiivista sukupuoliviettä ja seksin päämäärä oli lisääntyminen.⁴⁰³

Palvelijatarlehdessä naisen seksuaalisuudelle asetettuja rajoja käsittelevässä artikkelissaan Willman kritisoikin ennen kaikkea sitä, että tieteen kiistämättömistä tuloksista huolimatta Suomessa ei vielä 1900-luvun alkuvuosiin mennessä oltu päästy irti vanhoiliskristillisestä maailmankatsomuksesta. Vastausta otsikossa esittämäänsä kysymykseen – miksi meille naisille sukupuolielämä on niin vastenmielistä? – Willman pohjusti tekemällä katsauksen kristinuskon historiaan. Hän totesi seksuaalisuuteen liitetyn syntisyyden perustuvan kristinopin jo aikansa eläneeseen tulkintaan, jonka varhaisen kirkon papisto oli kirkolliskokouksissaan kehittänyt. Tämä oppi ei ollut Willmanin sanoin ”järkiperäinen”, vaan

402 Räisänen 1995, 23–25; Männistö 2003, 36.

403 Räisänen 1995, 136–148, 202–203. Ks. myös Helén 1997, 173–174.

se oli syntynyt joko ”typeryydestä tahi itsekkäästä hallitsemishalusta”. Irstauttaan peitelläkseen seksuaalisen himon vallassa vaikeeroivat kirkonmiehet olivat projisoineet kokemansa synnintunnon naiseen. Oman aikansa käsitystä sukupuolisiveellisyydestä Willman peilasi keskiaikaisiin sivistymättömiin germaaneihin, jotka olivat sovittaneet kristinuskon osaksi barbaarisia tapojaan. Hänen mukaansa nainen alettiin keskiajalla käsittää miesten keskuudessa yleisesti yksinomaan himon kohteena. Samanaikaisesti naisesta oli tehty syntinen viettelijä, jonka seksuaalisuus koitui miesten kuolemattoman sielun turmioksi.⁴⁰⁴

Willmanille oli periaatteessa yhdentekevää, näkivätkö miehet naista katsoessaan himokkaiden unelmien kohteen vai sielunsa syöjättären. Ongelman ydin oli siinä, että uskonnollisen tradition sokaisemina miehille nainen oli joka tapauksessa vain ”sukupuoliolento”. Naisen pelkistäminen sukupuolensa edustajaksi johti taas siihen, että nainen oli miehen alainen ja maalauksissa ja runoissa ihailtua naista oli sallittua käytännön elämässä kohdella kaltoin. Kuten Willman itse ilmaisi, ”[k]uumeisessa unelmassaan kuvittelivat he [miehet] naiset – ’enkeleiksi’ – omassa elämässään raiskasivat he niitä mitä törkeämmillä tavoilla”. Germaaneiden raakoja tapoja kuvatessaan hän korosti, että uskonto antoi naisen alistamiselle legitimitetin, sillä naisen pahoinpitelystä ja hyväksikäytöstä koetut synnintuskat sovitettiin ”ulkonaisin tempuin” pyhien kuvien edessä rukoilemalla.⁴⁰⁵

Keskiaikaa seurannut Martti Lutherin uskonpuhdistus ei ollut Willmanin mukaan irtautunut käsityksestä seksuaalisuuden synnityksestä ja sukupuolten välisestä epätasa-arvosta. Vaikka Luther oli korjannut monia keskiajalla naiseen liitettyjä virhekesityksiä ja kunnioitti naista äitinä, ei hän nähnyt naista elävänä yksilönä, jolla oli oikeus ja tarve henkilökohtaiseen sukupuolielämään. Naisen arvo riippui uskonpuhdistuksen jälkeenkin ainoastaan hänen työstään yhteiskunnan ja miehen tarpeiden palvelijana. Willman totesi, että miesten irstaudesta ja väkivaltaisuudesta joh-

---

404 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 90–91.

405 Ibid.

tuen naisen ruumiin syntyisyyttä korostava ”nunna-aate” oli saanut luostareista turvaa hakevien itsenäisten naisten keskuudessa ymmärrettävästi suurta suosiota. Aloilleen jääneet raiskausten uhreiksi joutuneet ”siskot” saattoivat ymmärrettävästi katkeroitua ja pitää lapsiaan ”synnissä siitettynä”, sillä heidän lapsensa oli saatettu alulle ilman naisen omaa suostumusta.⁴⁰⁶

Willman painotti, että luterilaisen uskontoreformin kesken-eräisyys heijastui voimakkaasti 1900-luvun alun yhteiskuntaan. Vanhoillisen kristillisyyden tulkinnan vaikutus ilmeni erityisesti siinä, miten naista kohdeltiin miehen alamaisena seksuaalisten himojen tyydyttäjänä. Jakamalla naiset luostareihin paenneisiin nunna-aatetta kannattaneisiin itsenäisiin ja aloilleen jääneisiin raiskauksen uhreihin Willman rakensi implisiittisen viittauksen omassa ajassa näkemäänsä luokkakajoon. Ylempien luokkien naiset säilyivät porvarillisen kodin turvassa koskemattomina, kun taas köyhät naiset olivat miehille vapaata riistaa. Turvattua elämää viettävät porvarisnaiset kokivat uskonnon varjolla ylemmyyttä suhteessa työläisnaisiin ja tunsivat oikeudekseen leimata heidät syntisiksi. Todellisuudessa eriarvoistavat yhteiskunnalliset rakenteet aiheuttivat sen, että työläisnaisilla ei ollut mahdollisuutta valita ruumiin puhtautta.

Naisten vapautumisen ja ruumiillisen itsemääräysvallan kannalta ongelmaa pahensi Willmanin mukaan osaltaan se, että naiset itse olivat historian saatossa imeneet itseensä kirkon vanhentuneen kristinopin ja jäsensivät kokemuksiaan uskonnollisen maailmankatsomuksen läpi. Naiset oli saatava ymmärtämään oma alistettu tilansa, jota he itse ylläpitivät uskomalla miesten luoman kristillisen kirkkoinstituution järjenvastaisiin opinkappaleisiin ihmisen syntyisyydestä. Willman totesikin käsityksen syntyisyydestä olevan ”akkojen lause”⁴⁰⁷, joka oli hylättävä lopullisesti. Kristinuskon historiaa tulkitsevan pitkän ja polveilevan johdatuksensa jälkeen Willman pääsi artikkelinsa ydinkohtaan,

---

406 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 92.

407 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 90.

jossa hän vaati naiselle miehen kanssa yhdenvertaista oikeutta toteuttaa seksuaalisia halujaan. Seksiin lyödyn uskonnosta periytyvän syntisyyden leiman Willman pyrki mitätöimään viittaamalla seksuaalisuuden yhteydessä tieteen auktoriteettiin.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on korostettu Willmanin vapaata rakkautta peräänkuuluttavan kirjallisen tuotannon olleen sosialismin näkökulmasta turhan individualistista ja jopa anarkistista, mikä vaikeutti hänen sopeutumistaan työväenliikkeeseen.⁴⁰⁸ Kauhaukset sosialidemokraattisten naisten kanssa osoittavat hänen edustaneen sosialismille vierasta individualismia myös monien aikalaisten silmissä. Lehtikirjoituksissaan ja näytelmissään hän tarkastelikin seksuaalisuutta ja tiukan seksuaalikurin aiheuttamia tuhoisia seurauksia yksilön näkökulmasta. Erityisesti sosialistisessa hengessä laadittujen muistiinpanojen ja *Palvelijatarlehden* pitkän artikkelin perusteella hän kuitenkin huomioi myös laajemman perspektiivin ja uskoi seksuaalisen vapauttamisen parantavan yleisesti koko kansakunnan moraalista tilaa. Käsityksen naisen seksuaalisuudesta oli muututtava, sillä yksilön psyykkisten ja sosiaalisten ongelmien lisääntyessä koko yhteiskunta oli vaarassa. Myöskään miehiä ei tullut nähdä vain turmeltuneina yksilöinä. Vaikka porvariston miehet syyllistyivät naisten alistamiseen, seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja suoranaisiin raiskauksiin, Willman katsoi tekojen taustalta löytyvän uskonnollisen kulttuurin, jossa naiseuden ihanne määrittyi kirkon paradoksaalisesta kristinuskon tulkinnasta käsin.

Naisen seksuaalisten oikeuksien riistoa sekä siitä aiheutuvia psyykkisiä ongelmia Willman käsitteli myös näytelmiensä henkilöhahmojen kautta. Ehkä kuvaavin ja synkkämielisin esimerkillä löytyy hänen *Kellarikerroksessa*-näytelmästään, jossa nuoren palvelijattaren Hennan mielenterveys on täydellisesti romahtanut hänen jouduttuaan toistuvasti seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Sen sijaan, että julkinen mielipide syyttäisi tapauksista ahdisteluun ja raiskauksiin syyllistyneitä miehiä, Henna itse on passitettu pakkohoitoon mielisairaalaan. Maineensa menettäneenä naisena hän joutuu kokemaan jatkuvaa syrjintää

---

408 Palmgren 1966, 226–227; Hyttinen 2015, 70.

ja solvauksia. Uskonnollisen kasvatuksen saanut ja seksuaalisesti passiivisen naisen ihanteen sisäistänyt Henna kokee itsensä ”huonoksi naiseksi”, vaikka syypäitä hänen kurjaan tilaansa ovat häntä ahdistelleet miehet. Uskonnon osuutta kaksinaismoraalin ylläpitäjänä alleviivaa näytelmän kohtaus, jossa Henna laulaa Jeesuksen armollisuudesta ja marttyyrikuolemasta ristillä. Laulussaan Henna vannoo omistautuvansa koko sydämeästään Kristukselle, joka vastavuoroisesti lupaa ”maailman melskeessä pitää lihani kurissa”.⁴⁰⁹ *Kellarikerroksessa* -näytelmän Hennan kohtalossa tulee erityisen hyvin ilmi, kuinka traagisinta Willmanille oli se, että uskonnollisen aivopesun tuloksena naiset itse oli saatu omaksumaan ajatus seksuaalisen halun syntisyystä.

3.3 Tihlä ja porvarillinen epäpyhä kolmiyhteys: ”nuo kolme korppikotkaa, tiede, taide ja uskonto”

Kristinoppi: ”lapsellinen ja raaka opinjärjestys”

Hilda Tihlä arvosteli kirkkoa ja dogmaattista kristinuskoa samoin argumentein kuin Pärssinen ja Willman. Kirkko joutui Tihlän hampaisiin heti hänen ensimmäisissä työväenlehdissä julkaisuissa kirjoituksissaan. Vuonna 1902 vielä nimeä Eugenie Nicklin käyttänyt Tihlä kyseenalaisti porvariston kristillisen vakauksen esimerkiksi dickensmäisellä juonikuviolla etenevässä kertomuksessaan *Miljoona*, jossa pahalainen esittelee kuolleen rikkaan miehen haamulle tämän moraalittoman ja itsekkään elämän turmiollisia seurauksia. Samana vuonna Tihlä tuomitsi porvariston naisfilantrooppien kristillisestä vakaumuksesta kumpuavan työn langenneiden naisten parissa tekopyhäksi omatunnon lepyttelyksi esimerkiksi *Kansan Lehdessä* julkaistussa tarinassa Vain rakkaudesta Jeesukseen.⁴¹⁰

---

409 Willman 2007, 141, 167.

410 Eugenie Nicklin: *Miljoona*. 2/1902, 33–35; Eugenie Nicklin: Vain rakkaudesta Jeesukseen. *KL* 19.4.1902.

Ensimmäinen ja ehkä kattavin kirjoitus, jossa Tihlä eritteli tarkemmin kristillisessä teologiassa havaitsemiaan ongelma-kohtia, julkaistiin *Työmiehen Illanvietossa* vuoden 1905 lopulla. Kirkko- ja uskontokritiikin osalta Vuosisatain kehitystä -otsikoitu kirjoitus sisälsi käytännössä täysin samat argumentit kuin Pärssisen muutamaa vuotta myöhemmin julkaisema lista kirkon opin porsaanrei'istä. Kirkon tulkinta kristinuskosta oli monimutkainen ja irrationaalinen oppijärjestelmä, joka oli syntynyt ihmisen erehdyttyä julistamaan itsensä luomakunnan ylimmäksi olennoksi. Pärssisen tavoin Tihlä pureutui kirkon muovaaman uskonnon paradoksaalisuuteen. Kaikkivoipa ja hyvä Jumala oli luonut omaksi kuvakseen ihmisen, josta muodostuikin lopulta erehtymättömän Jumalan irstas ja viallinen vastakohta. Tämä osoitti kirkon täydelliseksi ja erehtymättömäksi julistaman Jumalan olevan kohtalokkaisesti virheisiin sortuva heikko olento.⁴¹¹

Tihlän mukaan kirkon opin sisältämä ristiriita oli painava todiste siitä, että dogmaattinen kristinuskko oli todellisuudessa pienten piirien kirkolliskokouksissa laatima ”lapsellinen ja raaka opinjärjestys”. Viime kädessä kritiikki kohdistui siihen, että maallistunut kirkko palveli ainoastaan yläluokan materialistisia etuja. Institutionaalinen dogmaattinen uskonto oli tarkoitettu rahvaan kontrolloimiseksi eivätkä ”sivistyneet” ihmiset siitä Tihlän sanojen mukaan välittäneet. Kuten Pärssinen, myös Tihlä piti absurdirituaaleja, jossa ”annetaan murhatun ’pojan’ lihaa ja verta leipäpalan ja viinipisaran muodossa – tietysti ’ylenluonnollisella’ tavalla – ’hengelliseksi ravinnoksi’”. Suorastaan irvokkaaksi kirkon rituaalit muodostuivat ennen kaikkea siksi, että pyhinä hengelliseksi ravinnoksi saarnoja ja ehtoollista nauttiva kansa joutui arjessa kärsimään nälästä ja puutteesta. Sarkastisesti Tihlä totesikin, ettei kirkollisilla rituaaleilla lumottua kansaa haitannut ”jos ruumis onkin nälissään, kunhan sielu on ravittu”.⁴¹²

Tihlän näkemys kirkon opettamasta kristinopista järjestäytyneenä suuret joukot lumoavana aivopesuna nousi väkevän raa-

---

411 Hilda Tihlä: Vuosisatain kehitystä. *TI* 47/1905, 372–373.

412 Ibid.

dollisella tavalla esille vuonna 1912 *Vapaa Ajatus* -lehdessä julkaistussa kertomuksessa Talvinen tarina. Lyhyen tarinan alussa kertoja kuvailee hiihtoretkeään talvisen metsän kirkkaasti loistavilla hangilla. Luonnon keskellä, ”kauneuden pyhässä temppelessä”, hiihtäjän silmät avautuvat ”näkemään maailman ääretöntä ihanuutta”. Retkellään hän sattuu osumaan metsän siimeksessä sijaitsevalle pienelle mökille. Luontokokemus on virittänyt kertojan mielen korkealentoisiin mietteisiin ja hän päättää astua sisälle mökkiin tervehtimään sen asukkeja. Ylevässä mielentilassaan vieras on rakentanut metsämökin asukkaista mielikuvan vanhojen tarujen sankareina. Hän uskoo löytävän tuvasta ”Väinölän väkeä” ja ”luonnon raittiita lapsia”.⁴¹³

Talvisen metsämaiseman idylli luo vahvan kontrastin mökin sisällä vallitsevalle kaaokselle ja korostaa kertomuksen traagisuutta. Mökin kylmässä huoneessa leijuu nimittäin ”sakea lian ja mädän löyhkä” ja huone on ”täynnä törkyä ja rojua”. Epätoivoinen isäntä katselee nälissään ”ahnain silmin ruuan jätteitä” emännän yrittäessä turhaan sytyttää kosteita puita hellassa. Kertomuksen kurjuus huipentuu kertojan kääntäessä katseensa mökin perälle, jossa sängyn virkaa toimittavassa ”rääsyillä” täytetyssä laatikossa kylmyydessä kituu kaksi vakavasti sairasta lasta. Tarina kääntyy kurjuuden kuvauksesta uskonnollisen maailmankatsomuksen kriittiseksi arvionniksi kertojan ja emännän välisessä dialogissa. Vieraan ehdottaessa lasten sairauden syyksi mökin kylmyyttä ja perheen kurjia elinolosuhteita, emäntä puhkeaa lähes iloitsevaan ylistysvirteen Jumalalle:

Niin se taivaan isä meitä koettelee. Mies on ollut koko pitkän talven työttömänä ja ainoa elukka kuoli eilen. [...] Lapsi yhä valittaa ja vaimo sivelee otsaa ja lohduttelee omalla hirveällä tavalla. – Jumala valmistaa lapselleni taivaan iloa ja onnea. Jumalan enkelit soittavat harppuja ja kanteleita ja laulavat ylistysvirsiä. Pian loppuu pieneni vaivat, pian on perisynnit sovitettu, pian on pieni sielu vapaana. [...] Jos se olisi Jumalan tahto, että lapseni olisivat terveet, niin hän voisi heidät kylmältä ja puutteelta varjella, mutta se ei ole hänen tahtonsa. Hän antaa itse kullekin oman osan ja

---

413 Hilda Tihlā: Talvinen tarina. VA 5/1912, 76.

meidän osamme on tällainen. Hänelle olkoon kiitos, ylistys ja kunnia. On hetkiä, jolloin ihminen ei osaa mitään sanoa. Kun pimeä tietämättömyys, suuri likainen kurjuus henkisesti raiskatussa ihmissielussa ilmenee, silloin vaikenee järki, käy mykäksi kieli. Epätoivo täyttää silloin rinnan ja ainoana, elävänä toivona ilmenee halu tehdä pikainen loppu arvottomasta elämästä. [...] Tätä mökkiä ympäröi kauneus, puhtaus ja raikkaus, mutta sisällä vallitsi lika, tauti ja nälkä. Ja tästä kiitti nainen, --äiti—Jumalaa.. Voiko olla mitään surkeampaa? Onko maailmassa mitään sen alhaisempaa olentoa, kuin ihminen, jonka Jumala luo likaa ja saastaa? Ja onko pahantekijöitä sen suurempia kuin ne, jotka tätä Jumalaa hoivaavat ja ylläpitävät? Milloin aukenee ihmisten järki ja milloin työntävät he pois moisen Jumalan puhtauden, kauneuden, onnen ja vapauden maailmasta?⁴¹⁴

Katkelma tuo erinomaisesti esille Tihlän näkemyksen siitä, kuinka työväeltä oli uskonnollisella mielenmuokkauksella riistetty elinvoima, mutta myös kyky nousta vastustamaan porvariston mielivaltaa. Surullisinta näyttäisi Tihlän mukaan olleen juuri se, että kurjuus esitettiin Jumalan tahdoksi. Jo lapsuudessa aloitetun aivopesun tuloksena köyhälistö erehdytettiin jopa kiittämään julmaa Jumalaa omasta kohtalostaan. Jumalaa pelkäävä köyhälistö oli vaaraton valtaapitäville, sillä se ei nurissut kohtalostaan. Koska lasten hyvinvoinnista huolehtiminen katsottiin naisten tehtäväksi ja uskonnollisuus miellettiin aikalaiskritiikissä erityisesti tunteen vietävissä oleviin naisiin vetoavaksi taikauskoksi, Tihlän kertomuksessa sattumaa ei ole se, että miehen sijaan juuri mökin emäntä intoutuu kurjuuden keskellä Jumalaa ylistävään kiitosvirteen.

Mökin emännän hahmossa Tihlä pureutui uskonnon ja sukupuolen väliseen suhteeseen. Tarinan kertoja on pöyristynyt nimenomaan siitä, että lapsistaan vastuussa oleva ”nainen – äiti” oli lumoutunut uskonnon pauloihin eikä herää taistelemaan perheensä puolesta. Tarinan loppukohtaus, jossa uskonnollinen äiti kiittää Jumalaa lasten kituessa henkitoreissaan saastaisessa kyl-

---

414 Hilda Tihlä: Talvinen tarina. VA 5/1912, 77.

mässä mökissä, sisältää käytännössä saman ydinsanomman kuin Pärssisen ”luonnollisen ymmärryksen lista” sekä Naiselle-runo. Lasten kasvatuksesta vastuussa olevat naiset oli kirkon opin avulla lumottu passiivisiksi ja nöyriksi alamaisiksi. Lumous oli rikottava ja naiset saatava ymmärtämään, että kärsimyksiä ei aiheuttanut Jumala. Syynä olivat inhimilliset tekijät sekä yhteiskunnalliset hierarkkiset rakenteet. Ilman naisten heräämistä ja järkiperaistä kasvatustyötä työväenluokan oli mahdotonta syrjäyttää porvaristo vallasta ja ihanneyhteiskunta jäisi toteutumatta.⁴¹⁵

Tihlä näki kirkon luoman harhakäsityksen ylläpitävän naisen alisteista asemaa, kun naisen ruumista ja seksuaalista käyttäytymistä kontrolloitiin kristinuskon nimissä. Hänen käsittelytapansa ja argumenttinsa olivat hyvin samankaltaisia, joskin huomattavasti hienovaraisempia kuin Willmanin naisen sukupuolielämää käsittelevissä teksteissä. Seksuaalisuuden ja uskonnon problematiikka näkyy jo edellisessä luvussa tarkastelemissani Naisen ”kunnia”-ja Lapsi -kirjoituksissa, joissa Tihlä painotti patriarkaalisen uskonnollisuuden kohottaneen neitseyden naisen ylimmäksi arvoksi ja kunniaksi. Erityisesti *Vapaa Ajatus* -lehden synkkämielisessä Lapsi-kertomuksessa kritiikki seksuaalisuuden syntyisyyden leimaa kohtaan oli hyvin avointa. Lemmen kutsuun vastanneen köyhän nuoren naisen hahmossa Tihlä rakensi jyrkän kontrastin luonnonmukaisen vapaan seksuaalisuuden ja kristilliseen avioliittoinstituutioon kytketyn sukupuolimoraalin välille. Kertomuksen lasta kantavassa naisessa konkretisoituu se, kuinka seksuaalisuus synnytti uutta elämää, mutta ilon ja juhlan sijaan uuden elämän luominen oli ajan ahdasmielisessä uskonnollisessa aatemaailmassa saanut häpeällisyyden ja syntyisyyden leiman.

Lapsi-kertomuksessa avioliiton ulkopuolisten sukupuolisuhteiden tuoman synnin taakan epäoikeudenmukaisuutta murehtii ahdistuneena myös nuoren tytön äiti. Kertomuksen luoma vastakohtaisuus luonnollisen vapaan rakkauden ja ajan ahdistavan avioliittokäsityksen välillä syvenee entisestään Tihlän siirtyessä kuvailemaan äidin ristiriitaisia tuntemuksia, joita tyttären avioliit-

---

415 Ks. myös Kempainen 2015, 39–41.

ton ulkopuolella alkunsa saanut lapsi herättää. Tulevasta lapsenlapsesta äidin pohdinta kääntyy hänen omaan avioliittoonsa. Äiti on joutunut elämään kirkon vahvistamassa avioliitossa vastenmielisen kumppanin kanssa, mutta ilman tunnesiteitä solmittu liitto on tuottanut hänelle silkkaa kärsimystä ja ainoana positiivisena puolena näyttäytyy rakkaan tyttären syntymä. Henkilökohtaisen kokemuksensa tuoman viisauden myötä vanhus on alkanut kyseenalaistaa ajan kristillisen avioliittokäsityksen eikä halua siksi tuomita omaa lastaan siitä, että tämä uhmaa kirkon mieltävaltaisia uskonnollisia lakeja. Huoli tyttären ”luvattomasta” raskaudesta ja syntymättömän lapsen tulevaisuudesta täyttävät vanhan äidin suorastaan hyytävällä kauhulla. Äidin kautta yhdeksi ydinteemaksi Lapsi-kertomuksessa nousee uskonnollisen maailmankatsomuksen naiselle asettama psyykkinen paine:

Hänellä [äidillä] ei maailmassa ollut koskaan mitään muuta ollut kuin tytär. Vastenmielinen puoliso oli sen siittänyt ilman lemmen kutsua, lemmettömässä aviovuoteessa. Sydän oli ollut inhosta haleta, mieli kapinoinut... Ei vanha äiti lastansa vihaa siitä, että se on luonnon kutsua noudattanut, mutta hän pelkää. Hän pelkää suurta, mustaa joukkoa. Sillä hänen oma vuoteensa, se, jossa sydän oli inhosta haleta, jossa mieli oli kapinoinut, se oli ollut *luvallinen* vuode, sitä valmistaessa olivat vaakkuneet pimeyden korpit. [...] Hän rakastaa lastaan. Ei se ole hänen silmissään langennut. Mutta hän pelkää, hän pelkää suurta, mustaa joukkoa, joka pyhän luonnon ja vapauden portilla odottaa sitä ihmistä, jonka hänen tyttärensä on maailmalle antava. Sitä uutta ihmistä odottaa pimeyden vartijajoukko, sillä se on tuleva maailmaan ilman lupaa... meidän, jotka ovat synnissä siinneet ja syntyneet... Viimeiset sanat tulevat vanhukselle ajatuksena, mutta ajatusta hän kauhistuu, sillä hänen kotinsa on pimeä ja likainen ja mustat korpit ovat vaakkuneet hänen kehtonsa ääressä. Uusi ihminen on kotoisin lemmen ja kauneuden pyhäköstä.⁴¹⁶

Köyhän vanhan naisen miettein Tihlä pureutui siihen, kuinka uskonnon varjolla naiselta oli täydellisesti riisuttu itsemäärää-

---

416 Hilda Tihlä: Lapsi. VA 23–24/1912, 375.

misoikeus. Päättävältä naisen ruumiista siirretty papiston siunauksella miehelle. Katkelmassa äidin mietteet kääntyvät hänen omaan sisäiseen todellisuuteensa, jota kirkon papistoon viittaavat ”mustat korpit” ovat ”vaakunnallaan” muokanneet aina varhaislapsuudesta saakka. Äiti on pakotettu elämään rakkaudettomassa avioliitossa, jossa hän on joutunut alistumaan suorastaan inhoittavan miehen kanssa sukupuoliyhteyteen. Naisen onneton elämä ja ruumiillisen itsemääräämisoikeuden menettäminen ovat ympäröivän yhteiskunnan näkökulmasta kuitenkin toissijaisia kysymyksiä. Tärkeintä on, että kaikki on tapahtunut luvallisesti kirkon siunaamassa avioliitossa. Vanhus järkyttyy huomatesaan olevansa osa maailmaa, jossa lapsen siittäminen ja syntyminen avioliiton ulkopuolella käsitetään rikokseksi. Hän itse ei saata nähdä rakasta lastaan ”langenneena”, vaan ymmärtää oman vastenmielisen avioliittokokemuksensa kautta tyttärensä halua vastata ”luonnon kutsuun”. Raskaus on seurausta siitä, että tytär on seurannut sydäntään. Pelkoa äidissä herättää kuitenkin se, että kristillisen sukupuolimoraalin turmeleman yhteiskunnan suuri enemmistö, pelottava ”suuri musta joukko”, ei tule hyväksymään syntyvää lapsenlasta. Avioliiton ulkopuolella alkunsa saanut ”uusi ihminen” tultaisiin näkemään hylkiönä ainoastaan siksi, ettei hänen vanhempiaan ole liitetty yhteen kirkon rituaalimenoissa. Kauhuissaan äiti miettii, mitä tarjottavaa hänellä on synkän ahdasmielisen maailman vastakohtaa edustavalle lapselle, joka ”on kotoisin lemmen ja kauneuden pyhäköstä”.

Uskonnollisen seksuaalimoraalin luomia naista alistavia rakenteita ja niiden aiheuttamia psyykkisiä ongelmia Tihlä ruoti vielä perusteellisemmin vuonna 1913 julkaisemassaan romaanissa *Hilma – Elämän satua*. Teoksen nuori maaseudulla kasvanut nimikkohenkilö ajautuu lapsuudenystävänsä Selman houkuttelemana Helsinkiin. Selman tarinat sytyttävät Hilmassa palavan halun kokea pääkaupungin loistelas ja jännittävä elämä. Selman mukana Hilma ajautuu tahtomattaan epäilyttäviin illanistujaisiin, joissa hohdokkaat mielikuvat osoittautuvat perättömiksi ja Selma paljastuu prostituoiduksi. Myös Hilma saa syytteen prostituutiosta pahoinpidelytään juovuspäissään häntä lähentelevän herras-

miehen. Tapauksen johdosta Hilma leimataan huonoksi naiseksi, mikä on suistaa hänen mielenterveytensä raiteiltaan. Epäonnistuneen itsemurhayrityksen jälkeen hänet passitetaan Pelastusarmeijan turvakotiin. Pelastussisaret pakottavat Hilman yksityisissä kuulusteluissa sekä julkisesti yleisön edessä järjestetyissä rukoustilaisuuksissa myöntämään syntejä, joihin hän ei ole syylistynyt. Nöyryytetty Hilma ei halua tunnustaa omakseen Jumalaa, jonka edessä pelastuskodin henkilökunta yrittää saada hänet myöntämään syntinsä. Lopulta Hilma pakenee pelastuskodista, mutta syntisyyden täyttämässä ahdistuksessaan hän ei kykene enää ajattelemaan muuta kuin elämänsä päättämistä mereen hukuttautumalla.⁴¹⁷

Hilma-romaanissa merkittävää on päähenkilön kokemaa psyykkinen kärsimys, jonka ahdas uskonnollinen seksuaalimoraali aiheuttaa. Hilma kokee uskonnollisten pelastussisarten syytökset haureudesta epäoikeudenmukaisina, minkä lisäksi pelastuskodissa koettu nöyryytys sekä jatkuva paine rukoilla anteeksi-antoa tekemättömistä teoista järkyttävät hänen mieltään. Hilman itsemurha-aikheet kumpuavat lopulta siitä, että hän ei kykene täyttämään dualistisesta uskonnollisesta maailmankatsomuksesta käsin määriteltyä naisihannetta, jossa raja asetetaan mustavalkoisesti neitsyen ja huoran välille.

Hilma-romaanillaan Tihlälä osallistui sosialidemokraattisen naisliikkeen kristillissiveellistä porvaristoa vastaan suuntaamaan kampanjaa, jossa tavoittaneena oli luoda inhorealinen kuva porvariston ylläpitämien kristillisten pelastuskotien arjesta.⁴¹⁸ Romaani sai kiitosta autenttisuudestaan työväenluokan kurjuuden peilinä ajan kirjallisuuskritiikeissä. Työväenliikkeen johtonaiset hakivatkin *Hilmasta* innoitusta agitaatioonsa. *Työläisnainen* julkaisi tuoreeltaan usean sivun katkelman traagisesta turvakotikuvauksesta, jossa pelastussisaret yrittävät pakottaa päähenkilön tunnustamaan Jumalan edessä syyllisyytensä prostituutioon. Lehti halusi korostaa katkelman kuvaavan uskonnol-

---

417 Tihlälä 1913, 100–178. Ks. myös Kemppainen 2011, 30–35.

418 Häkkinen 1995, 202.

listen pelastuskotien todellisia olosuhteita. Kuvauksen jälkeen sijoitetussa kirja-arviossaan lehden päätoimittaja Miina Sillanpää totesi kirjan turvakotikuvauksen olevan teoksen ”loistokohta”, jossa Tihlälä paljasti ”säälimättömästi nykyaikaisen pelastusjärjestelmän, [Pelastus]armeijan kodin ja pelastussisaret, jotka holhokeistaan tahtovat tehdä uskovaisia”. Sillanpää pelotteli lukijoita pelastuskotien vankilamaisella tunnelmalla. Vilpittömän Hilman kohtalo toimi Sillanpään arviossa varoittavana esimerkkinä siitä, kuinka naisia kohdeltiin kristillisissä turvakodeissa kuin rikollisia, jolloin ”rehellisetkin tunteet turmeltuvat”⁴¹⁹

Porvariston naisia kristillissiveellisiksi lyhytnäköisiksi siveyden tekosaarnaajiksi parjanneelle Pärssiselle *Hilma* oli täsmäase. *Työmieheen* kirjoittamassaan arviossa hän kehui Tihlälää varsinkin työläiskodin tyttöjen ”sielunelämän” kuvauksen asiantuntijaksi. Pärssinen totesi suomalaisen kirjallisuuden kaipaavan Tihlälän tapaista työläisnaisten elämää kuvaavaa kirjailijaa ja suositteli lukijoita tutustumaan myös tämän aikaisempaan tuotantoon. Itse teosta arvioidessaan Pärssinen pureutui ennen muuta yksilön syntyisyyttä korostavan kristillisen kasvatuksen vaikutukseen. Hän totesi päähenkilöllä Hilmallä olevan vain ”hämärä kuva jostain uskonnollisista käsitteistä, kuten rukouksesta”. Vastine päähenkilölle löytyi Pärssisen mukaan usein työläiskodin todellisuudesta.⁴²⁰

Analogia romaanin päähenkilön ja todellisuuden välillä oli omiaan korostamaan Tihlälän teoksen uskottavuutta reaalimaailman kuvaajana, mutta myös kirjailijan ja teoksen uskontokriittistä sanomaa. Uskonnollisen maailmankatsomuksen kielteisiä puolia eritellessään Pärssinen keskittyikin arviossaan erityisesti Tihlälän romaanin loppuosaan, jossa tapahtumapaikkana on Pelastusarmeijan pelastuskoti. Pärssinen totesi, ettei ”laupeudensisarten kodin uskonnollinen kiihkoilu voinut kohottaa Hilmaa” ja päähenkilö etsi uskonnosta turhaan sisältöä elämälleen.

419 Turvakodissa. Katkelma Hilda Tihlälän äsken ilmestyneestä kirjasta ”Hilma”. *TN* 47–48/1913, 377–379; Miina S. [Sillanpää]: Kirjallisuutta. *TN* 47–48/1913, 381–382.

420 H.P.: Kirjallisuus ja taide. Hilda Tihlälän viimeinen teos. *TM* 2.12.1913.

Ilman kunnollista kasvatusta jääneen lapsen ei ollut mahdollista ymmärtää uskonnon todellista olemusta, vaan se näyttäytyi Pärssisen kuvailemana oppimattomalle Hilman kaltaiselle nuorelle tytölle ”ristiriitaisena, sekavana ja pelastuskodissa suorastaan ilettävässä muodossa”. *Hilma*-romaanin pelastuskodissa asuvan ”langenneen naisen” sanoja lainaten Pärssinen totesi uskonnollisen filantropian projisoivan autettaviin kohtuuttomia odotuksia, sillä heidän oli ”ennen muita ihmisiä puhdistuttava”.⁴²¹ Sitaatillaan hän viittasi pelastuskodin ilmapiiriin, mutta alleviivasi sen kuvastavan yleisesti filantrooppien omahyväistä kaksinaismoralia, jonka todellisena motiivina oli itsekkyyks ja egoistinen oman kilven kiillotus.

Romaanin raadollinen kuvaus kristillisten turvakotien arjesta toimi erinomaisesti perustelemaan Pärssisen poliittiseksi päähankkeeksi muodostuneen aviottomien äitien turvakotihankkeen tarpeellisuutta. Arvionsa lopputulemana hän varoitteli uskonnon ja siihen pohjautuvan filantropian olevan parhaimmillaankin hyödytöntä. Hilman esimerkki osoitti, että pelastustyö saattoi olla yksilön kannalta tuhoisaa. Vaikka Pärssinen myönsi *Hilman* olevan enemmän kaunokirjallinen teos kuin ”agitatsioonikirja”, hän itse tulkitsi romaanin sanoman peittelemättä poliittiseksi viestiksi ja käytti sitä agitaationsa välineenä. Arvionsa lopussa Pärssinen pohdiskeli, että Hilman kohtalon suunnan olisi voinut muuttaa ainoastaan se, että tämä olisi ”joutunut elämän uskoa ja itsepuolustusvoimaa sytyttävän sosialidemokratian kanssa kosketuksiin”.⁴²²

Porvarillinen sivistys – ”synkkää tietämättömyyttä” ja ”raakaa petosta”

Kirkon ohella Tihlätunsi syvää epäluottamusta yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan. Muistitietojen mukaan hän ei siksi lähet-

---

421 Ibid.

422 Ibid.

tänyt ottotytärtään Marttaa julkiseen kouluun, vaan huolehti tämän opetuksesta itse kotona yhdessä puolisonsa Urho Tuuralan kanssa.⁴²³ Tihlän kielteinen suhtautuminen kansakouluun saattoi johtua kouluopetuksen uskonnollisista sisällöistä sekä opetusmenetelmistä, joita hän piti toimimattomina. Taustalla saattoivat vaikuttaa lisäksi henkilökohtaiset huonot koulukokemukset lapsuudesta. *Työläisnaisessa* Tihlä ainakin muisteli omaa väkivaltaista ja kiihkeän uskonnollista opettajaansa, jota lapset olivat kutsuneet peloissaan ”vuorenpaikoksi”.⁴²⁴ Tihlän syvät antipatiat koulusivistystä kohtaan näkyivät myös hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan. Teoksissaan hän esitti muodollisen sivistyksen ruokkivan nousukasmentaliteettia, joka vankisti porvarillista itsekkyyttä ja kylvi eripuraa ihmisten välille jakamalla heidät sivistyneeseen ja sivistymättömään luokkaan.⁴²⁵

Tihlälle sivistys ja uskonto olivat kapitalistisen sortojärjestelmän osia, jotka kytkeytyivät erottamattomasti toisiinsa. *Työmiehen Illanvietossa* marraskuussa 1905 julkaistu poleeminen yhteiskuntakritiikki, Vuosisatain kehitystä, toimii erinomaisena läpileikkauksena Tihlän teksteistä, joissa uskonto- sekä tiede- ja sivistyskritiikki kietoutuivat yhteen. Kirjoituksessaan hän rinnasti sivistyksen porvarilliseen itsekkyyteen ja varallisuuteen. Sivistyksestä oli aikojen saatossa rakennettu kirkon kehittämään uskontoon verrattava instituutio, jonka todellinen tarkoitus oli mahdollistaa toimettoman rikkaan eliitin elämäntapa sekä legitimoida omistavan luokan valta. Ajan kapitalistisessa yhteiskunnassa sivistys tarkoitti Tihlän mukaan toisin sanoen sitä, että

423 Muistitiedoissa syyksi kotiopetukseen on esitetty se, että Martta ei ollut saanut kirkollista kastetta eikä näin ollen saanut osallistua julkiseen kouluopetukseen. Elina Timonen: Hilda Tihlää muistellen. *Neuvosto-Karjala* 8.2.1980; Aura Kiiskisen haastattelu 4.10.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. Hilda Tihlän arkisto, KansA. Oili Sarjan toimittaman kirkonkirjaotteessa Martta on kuitenkin mainittu ja syntymäajaksi ilmoitettu 11.12.1894. Syy kotiopetukseen ei siis välttämättä ole se, etteikö Martalla olisi ollut mahdollisuutta käydä koulua.

424 Hilda Tihlä: ”Tikku sanalle”. *TN* 21/1908, 162–163.

425 Tihlän sivistyskritiikistä kaunokirjallisissa teoksissa ks. Melkas 2009, 116–120; 2011, 12–37; Kemppainen 2011, 12–43.

henkilökohtainen tai pienen ryhmän etu asetettiin kansan tarpeiden edelle. Yhteiskunnan eliitille pintapuolisesta sivistyksestä oli muodostunut itseisarvo ja heille ”[r]ikkauteen ja sivistykseen pääseminen on elämän pääehto”. Sivistys oli Tihlälle ennemminkin työväenluokan kokeman yhteiskunnallisen sorron aiheuttaja kuin ulospääsykeino ahdingosta. Todellisuudessa eliitin määrittelemän sivistyksen avulla tavallinen kansa pidettiin tietämättömyydessä, mikä takasi sen, että se ei heräisi vaatimaan muutosta oloihinsa. Tässä mielessä Tihlä oli hyvin lähellä Pärssistä, jolle porvarillinen sivistys ei ollut aitoa sivistystä, vaan aikansa ”suuri tyhmyys”. Tihlälle se puolestaan tarkoitti ”synkkää tietämättömyyttä” sekä suoranaista ”raakaa petosta, jolla sivistyneet nielevät vatsoihinsa sivistymättömän työn ja ansion”.⁴²⁶

Pärssinen ja Willman vaativat yhtä lailla sivistyksen sisällöllistä uudelleenmäärittelyä, parempaa koulutusta köyhille sekä tieteen saavuttaman hyödyn jakamista tasaisemmin. Ero Pärssiseen ja Willmaniin tulee näkyväksi kuitenkin siinä, että Tihlä suhtautui ylipäättään epäilevästi modernin tieteen mahdollisuuksiin hyödyttää koko ihmiskuntaa. Tiede, sivistys ja modernisaatio näyttäytyivät uskonnon tapaan hänen lehtikirjoituksissaan työväenluokan vapauttavan voiman sijaan pikemminkin osana ongelmaa. Tihlän mukaan tieteestä oli rakennettu uskonnon kaltainen vallanpidon väline, joka toimi samojen mekanismien pohjalta. Hän totesi, että ”turhiin pikkuseikkoihin” keskittyneen tutkimuksen pohjalta oli syntynyt ”suuri tiede”, joka sivuutti ihmisten kärsimykset. Tihlä poikkesi Pärssisestä ja Willmanista myös siinä, että hän kritisoi voimakkaasti ihmiskeskeistä maailmankatsomusta. Hän katsoi tieteen keskittyvän ainoastaan ihmislajin itsekäiden pyrkimysten ajamiseen. Tämä antoi luvan luonnon ja eläinten häikäilemättömään hyväksikäyttöön. Luontoa syvästi kunnioittava Tihlä oli huolissaan erityisesti eläimistä, jotka sivistyksen levitessä ”huokaa kamalan julmuuden edessä”.⁴²⁷

426 Hilda Tihlä: Vuosisatain kehitystä. *TI* 47/1905, 372–373.

427 Ibid. Tihlän luontosuhteesta tarkemmin seuraavassa luvussa.

Sorron välikappaleena toimi myös ajan rappiollinen taide, jonka Tihlät katsoi perustuvan käytännössä vain toistolle ja kopiointille. Sivistyneistö nimitti tökeröjä toisiaan muistuttavia tekeleitä ”Jumalalliseksi taiteeksi”, joka rakensi idealisoitua myytistä kuvaa menneisyydessä eläneistä opettajista, kuten Jeesuksesta. Näitä myyttejä taas tutkittiin tieteenä ja uskontona, jolla ei ollut lopulta mitään tekemistä historian henkilöiden alkuperäisen sanoman kanssa. Kyynisesti Tihlät totesi Kristukseen viitaten, kuinka ”nuo kolme korppikotkaa, tiede, taide ja uskonto typpi tyhjäksi nielaisevat opettaja-poloisen raskaan elämän työn”. Tiede, taide ja uskonto olivat nationalistisen eliitin käsissä ”kauhea ase”. Yhdessä papiston kanssa alhaisinta moraalialue Tihlälle edustivatkin ”sivistyneet”, jotka loivat illuusion kansan yhteis-tunnosta. Militanttiin kansallistunteeseen vetoamalla eliitti sai köyhän kansan uhraamaan itsensä rikkaiden etujen palvelemiseksi sivistyksen ”likaiselle alttarille”. Samaan aikaan, kun sivistys rakensi ”tieteelle, taiteelle ja uskonnon temppeleitä”, työväki joutui elämään ahtaissa ja likaisissa hökkeleissä. Tihlän käsittelyssä sivistyksestä muodostuikin halveksuttava yläkäsitys eräänlaiselle tieteen, taiteen ja uskonnon epäpyhälle kolmiyhteydelle. Vuoden 1905 lopulla julkaistussa kirjoituksessaan hän tunsikin elävänsä uuden ajan kynnyksellä. Kirjoituksensa päätteeksi hän kuvaili raamatullisin kielikuvin, kuinka kansat olivat ”matkalla luvattuun maahan [...] jossa sisko ei ole portto, eikä veli varas, jossa ei kuulu kahleiden kolinaa, eikä nälän voihkinaa”.⁴²⁸ Mitä ilmeisimmin kirjoituksen lopun toiveikkuteen oli ainakin osittain syynä aiemmin samana syksynä puhjennut suurlakko, joka oli näyttänyt kansan voiman ja tuonut lupauksen yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta.

Tihlän epäluottamus sivistystä, tiedettä ja taidetta sekä yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan näkyi kärkevimmin siinä, että hän suhtautui vuonna 1914 puhjenneseen maailmansotaan aluksi jopa tervetulleena vallankumousta edeltävänä ilmiönä. Ensimmäisen sotavuoden syksyllä Tihlät katsoi, että ”ihmisyyden pyhä lepopäivä [...] suuri sunnuntai” oli viimein tullut. Sodan

---

⁴²⁸ Ibid.

aiheuttama pelko oli tehnyt sosiaalisesta statuksesta ja titteleistä tarpeettomia, sillä kuolemanpelko sai ihmiset viimein etsimään turvaa toisistaan. Tihlälä katsoi sodan onnistuneen vain muutamassa viikossa saavuttamaan sen, mihin ”eivät vuosisatain jalot aatteet, ei tiede, ei taide ole joutanut”.⁴²⁹

Tihlälä ei missään tapauksessa ihannoinut sota, mutta sota teki näkyväksi porvarillisen elämäntavan tyhjäänpäiväisyyden ja länsimaisen kulttuurin ontoutuksen. Pelko pakotti jokaisen riisumaan ulkokultaisen sivistyksen naamion, jota modernisoituvassa yhteiskunnassa elävän oli käytettävä menestyäkseen. Sodan aiheuttama ahdistus ja pelko nostivat esille ihmisen aidoimmillaan, mikä häivytti luokkaeroja ja lähensi ihmisiä. Sodan syttyminen näyttäisi vahvistaneen ainakin hetkellisesti Tihlälän uskoa kapitalismin vääjäämättömään tuhoon ja sen myötä syntyvään oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan.

Sodan jatkuessa Tihlälän usko uuden paremman yhteiskunnan syntyyn näyttäisi järkkyyneen, mikä näkyi myös SDP:n johdon arvosteluna. Hän ilmaisi lukevansa työväen etujen puolustajina esiintyvät puoluejohtajat kuuluvaksi karsastamaansa sivistyneistöön. Epäluottamus heijastuu muun muassa vuonna 1916 julkaistusta *Ihmisiä*-romaanista. Teoksessa sivistyksen ja edistyksen airuena esiintyvät sosialistit paljastuvat väkivaltaan lietsoviksi demagogeiksi ja aatteella ratsastaviksi petollisiksi opportunisteiksi, joita sinisilmäinen työväestö seuraa paremman elämän toivossa. Teoksessa petollisuus henkilöityy kirjan päähenkilön, Olavin, enossa Kustavi Nordströmissä, joka edistää sosialismin varjolla omia taloudellisia intressejään ja suojelee jopa raiskaukseen syyllistynyttä yhteistyökumppaniaan.⁴³⁰

Negatiivinen kuvaus sosialisteista herätti siinä määrin huomiota, että *Sosialisti*-lehden kirjallisuuskriitikko otti teoksen hampaisiinsa syyttäen Tihlälää porvarillisten suurten kustantamoiden kosiskelusta. Närkästystä kriitikossa herätti ennen muuta se,

429 Hilda Tihlälä: Pyhä Pelko. VA 17–20/ 1914, 233.

430 Tihlälä 1916, 205–206. *Ihmisiä*-romaanin sosialistien kuvauksesta ks. myös Kempainen 2011, 39–43.

että *Ihmisiä*-romaanin kuvasi ”köyhälistöjoukotkin toisiaan vastaan vihaisiksi, toisiaan herjaaviksi ja epäileviksi ryhmiksi, jotka sokeina kannattajajoukkoina ulvovat, säestääkseen riiteleviä johtajiaan”. Kritiikin mukaan teoksen kuvaamaa sosialismia ”tuskin on muualla kuin Hilda Tihlän ja hänen kaltaistensa kynäilijöitten mielikuvituksissa”.⁴³¹

Ihmisiä-romaanin kuvaus ilmentää hyvin kuinka pitkittyvä maailmansota alkoi näyttäytyä Tihlälle taannuttavana voimana, joka vain vankisti valtaeliitin otetta. Vuoden 1917 syksyllä hän epäili, että sota ei ollut syttynyt sattuman oikusta, vaan maailmanpalo oli alkanut kylmätarkan laskelmoinnin tuloksena. ”Suurkapitalistit” olivat huomanneet sotateollisuuden kiihdyttämisen olevan mahdollisuus omaisuuden kartuttamiseen ja siirtomaiden laajentamiseen. Samanaikaisesti sota tarjosi tilaisuuden kukistaa kapitalismia vastaan taisteleva sosialismi antamalla ”nousevalle kansanliikkeelle kuolemantuomio”. Porvarillinen itsekkyyks ja viha työläisiä kohtaan tarjosivat vastauksen myös siihen, miksi Balkanilta alkanut sota ei päättynytkaan nopeasti, kuten oli odotettu, vaan riehui vielä vuosien jälkeen ympäri Eurooppaa. Tihlän mukaan kapitalistien intresseissä oli jatkaa sotaa kyllin kauan, jotta viimeinenkin aatteellinen vastarinta saataisiin murrettua. Työväen kohtalo ei huolettanut kapitalisteja, sillä lisää työnte-kijöitä voitiin rahdata orjatyövoimana Afrikan ja Aasian siirto-maista.⁴³²

Tihlä ihmetteli, kuinka myös ”[s]ivistyneet Euroopan kansat, ’maailman voimakkaimmat rodut ja nerokkaimmat aivot’” kylvivät ympärilleen vain tuhoa ja hävitystä eikä näköpiirissä ollut ”vihiäkään virtauksesta, joka lopettaisi verisen ilveilyn ja sen syyt”. Vastaus löytyi siitä, että tiede ja poliittiset aatteet oli häikäilemättömästi valjastettu kapitalismin aseeksi. Tihlä kuvaili kapitalistilla olevan ”ystävänään suuri tiedemies, joka on syvälle katsonut kehityksen kuiluun ja nähnyt, että luonnon historian aikana on ollut äärettömiä sellaisia jaksoja, jotka ovat olleet pelk-

431 Nimim: -k-: Uutta kaunokirjallisuutta. Hilda Tihlä. *Ihmisiä*. *Sosialisti* 20.12.1916.

432 Hilda Tihlä: Sodan syyt. VA 11-14/1917, 172-173.

kää taantumusta, jotka ovat saattaneet silloiset heikommat oliot perikatoon”. Eugeniikan rotuoppien nimeen vannovat tieteilijät väittivät työläisten kuuluvan alhaiseen ihmisrotuun ja kapitalistit vaistosivat heissä ”tottelevaisuuden ja pelkuruuden oireita”.⁴³³

Kapitalismin tartuttama itsekkyyks riivasi myös sosialisteiksi itseään kutsuvia. Tihlän mukaan ”neitsyt Kapitaali”, ajan ”elävä Jumalatar”, oli suistanut hulluuteen niin rikkaat kuin köyhät eivätkä edes sivistyneimmät työläiset olleet kyenneet vastustamaan kapitalismin lumoa. Itsekkään ymmärtämättä miksi, suuret työläisjoukot kumarsivat pääomalle, josta oli muodostumassa ”kaikki tuhoava rutto”. Sota paljasti lopullisesti sosialismin moraalisen haaksirikon, minkä jäljiltä Euroopan köyhälistöllä ei ollut jäljellä enää muuta kuin ”lapsellisen kaunis usko *oikeuden* ja *totuuden* lopulliseen voittoon”. Tihlä kysyikin, miten oikeuden ja totuuden oli mahdollista selviytyä voittajina, ”kun niiden aseenkantajat ovat vääryyden palveluksessa, ja parasta aikaa vuodattavat sydänvertansa omien sortajiensa ahneuden alttarille”.⁴³⁴

Kuten edellisenä vuonna julkaistussa *Ihmisiä*-romaanissa Tihlän pettymys kohdistui siihen, että työväenliikkeen poliittiset johtajat ympäri Eurooppaa olivat itse etääntyneet sosialismin kansainvälisen veljeyden ja vapauden periaatteista. Sosialistit eivät olleet lupauksistaan huolimatta irtaantuneet sotatoimista, vaikka jopa vuoden 1917 Zimmerwaldin internationaalin⁴³⁵ periaatepää-

---

433 Ibid.

434 Ibid.

435 Vuonna 1915 Sveitsin Zimmerwaldissa pidetyssä kansainvälisessä kokouksessa voitolle nousi bolsevikkien Lev Trotskin (1879–1940) esittämä vasemmistososialistinen reformipolitiikan vastainen linjaus, joka edellytti kaikkien maailmansotaan osallistuvien maiden sosialisteja kääntämään sota kapitalisteja vastaan käytäväksi vallankumoussodaksi. Kysymys revisionismista kulmineitui Suomessa Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen muodostetussa Oskari Tokoin (1873–1963) puoluerajat ylittävässä hallituksessa, jonka reformipolitiikka jakoi pahasti puoluetta. Tokoin senaatille varauksellisen tukensa antoivat myös niin sanotut marraskuun sosialistit, kuten Otto Wille Kuusinen ja Edvard Gylling. Myös Bolsevikkeja SDP:n puoluekokouksessa kesäkuussa 1917 edustanut Alexandra Kollontai moitti Tokoin senaatin toimintatapoja ja vaikutti vahvasti siihen, että puolue päätti yhtyä Zimmerwaldin internationaalin päätöslauselmaan.

tös siihen velvoitti. Sodan jatkuminen todisti konkreettisesti, että kauniista puheista ja ylevistä tulevaisuudenvisionaistoista huolimatta työväenliikkeen poliittisten johtajien arvot eivät pohjimmiltaan olleet porvareiden arvomaailmaa ylevämpiä. Tiede ja sivistys eivät tarjonneet ratkaisua sodan lopettamiseen, vaan ennemminkin ne oikeuttivat sodan jatkamisen aina siihen saakka, kunnes viimeinenkin kapitalismia uhmaava oppositiopesäke olisi kukistettu. Sosiaalinen ja taloudellinen epätasa-arvo, luokkaristiriidat ja maailmansota olivat Tihlälle konkreettinen todiste siitä, että tieteellä itsessään ei ollut etiikkaa eikä muodollinen sivistys tai korkea poliittinen asema ollut vielä tae korkeammasta moraalista. Tiedeooptimismi palveli kapitalismia ja valtaapitävät valjastivat tieteen tulokset häikäilemättä palvelemaan omia tavoitteitaan. Koska työväenliikkeen poliittiset johtohahmot ympäri Euroopan olivat ahneudessaan valmiita uhraamaan aatteensa, puoluepoliittisesta materialismiin keskittyneestä sosialismista ei ollut ihmiskunnan pelastajaksi. Näin ollen sosialismi itsessään kaipasi perin pohjaista uudistamista.

”Sivistyneeksi” leimaamaansa työväenliikkeen poliittista johtoa enemmän Tihl näyttäisi luottaneen työläisten syvien rivien omaan kriittiseen ajatteluun ja harkintakykyyn. Venäjällä vuoden 1917 maaliskuussa puhjennut vallankumouksen seurauksena keväällä Suomessa heränneitä levottomuuksia Tihl piti tervetulleena merkkinä työläisten omatoimisesta valvutumisesta ja järjestäytymisestä, jonka valtaeliitti tahtoi taloudellisia intressejään suojellakseen leimata väkivaltaiseksi anarkiaksi. Hänen mukaansa porvarillinen lehdistö liioitteli lakkoliikkeiden ja työväenkokousten yhteydessä esiintyneitä väkivallantekoja, joiden kohteeksi maanomistajien ja virkavallan väitettiin joutuneen.

Kollontai kuitenkin kannatti samassa kokouksessa hyväksyttyä niin sanottua valtalakia, joka tähtäsi irtautumiseen Venäjän väliaikaisesta hallituksesta ja tarkoitti käytännössä pyrkimyksiä Suomen itsenäistymiseksi. Muualla Euroopassa sosialidemokraattien itsenäisyyspyrkimykset puolestaan tulkittiin laajalti sosialismin peruspilareihin kuuluvan kansainvälisen solidaarisuusperiaatteen vastaisiksi. Vuoden 1917 poliittisista tapahtumista ja SDP:n sisäisestä tilanteesta tarkemmin ks. Soikkanen 1975, 198–232. Zimmerwaldin internationaalista Santonen 1988, 124–127; Hentilä 2014, 9.

Todellisuudessa kysymys oli rauhanomaisista kokoontumisista, joissa köyhät työläiset vaativat oikeuksiaan ja ottivat takaisin heiltä vääryydellä vietyjä elintarvikkeita.⁴³⁶ Tihlä vähätteli työväen liikehdinnän yhteydessä ilmenneitä levottomuuksia kuvailen, kuinka porvarillinen lehdistö sai aiheen reportaasiin heti, ”kun jossakin maalaiskylässä jotakin lurjusmaista nimismiestä hiukan potkaistaan takapuoleen – eikä sitäkään edes todenteolla, vaan vain kuvainnollisesti, pelkästään sanoilla, vieläpä puheen-
vuoroja pyytäen”.⁴³⁷

Tihlä kuvasi, kuinka porvariston vastustuksesta huolimatta ”[u]usi aika vyöryy esille ja sen mukana uudet toimintamuodot”. Työväen joukkoliikehdintä ei suinkaan ollut hetkellistä vallankumouksellista anarkiaa, vaan historiallisen kehityksen tuloksena hitaasti kypsyntynyt uusi välittömään demokratiaan perustuva poliittisen järjestäytymisen muoto, joka tulisi täydentämään parlamentaarista päätöksentekoa.⁴³⁸ Hän totesi anarkistiseksi leimatun työväen vaatimusten koituvan viime kädessä myös maata omistavan talonpojan eduksi. Esimerkkinä hän käytti sosialidemokraattien jo vuoden 1903 Forssan kokouksen ohjelmaan sisältyvää vaatimusta kahdeksan tunnin työpäivästä, jonka Tihlän mukaan jopa maanomistajat tunnustivat parantavan työtehoa. Kapitalisteja tukevan porvarillisen lehdistön oli kuitenkin helppo harhauttaa kansalaiset nielemään valheet väkivaltaisesta yhteis-

---

436 Pontimena Tihlän kirjoitukseen oli Venäjällä tapahtuneen vallanvaihdoksen yhteydessä syntynyt elintarvikepula, kun väliaikaisella hallituksella oli vaikeuksia toimittaa elintarvikkeita. Suurin syy kriisiin löytyi kuitenkin maailmansodan vuosien huonosti toteutetusta hintasäännöstelystä ja elintarvikejakelusta seuranneesta keinottelusta, joka nosti hintoja ja heikensi tuotteiden saatavuutta. Kesällä 1917 valtio pakkolunasti tuottajien ylimääräiseksi katsotun viljan ja rajoitti elintarvikkeiden saatavuutta annoskortein. Levottomuudet lisääntyivät jatkuvasti, mikä näkyi suoranaisine hyökkäyksinä elintarvikevarastoihin. Kuten Pertti Haapala on todennut, niin sanotusta elintarvikekysymyksestä tuli luokkien välisten ristiriitojen symboli, vaikka suoranaista laajamittaista nälänhätää ei Suomessa koettu. Haapala 1995, 203–212.

437 Hilda Tihlä: Anarkiaa! *TM* 25.4.1917.

438 Ibid.

kuntaa uhkaavasta anarkistisesta työväestöstä, koska tavallisen maanomistajan valistuneisuus ilmeni ainoastaan pintapuolisesti

mauttomissa opituissa lauseparsissa isänmaasta ja kansasta, [...] jotka varsinkin hänen suussa kaikuvat tavattoman konstikkailta ja nauruhermoja kutkuttavilta, tai ilmenee valistus raittiusseuran merkissä, jota hän [maanomistaja] kantaa pyhätkkinsä rintapielessä raittiusseuran, jonka kokouksessa tutkitaan 'isien töitä' ja 'uskonpuhdistuksen muistoa'.⁴³⁹

Työläisten omassa toiminnassa Tihlä taas näki ”järjestäytyneisyyden magnetismia, [...] joka sympaattisessa [sic] voimassaan jaksaa itsensä säilyttää yksinpä vastustajankin ja hänen jälkeläistensä onnen, koko ihmiskunnan rauhan, onnen ja kauneuden kaipauksen”.⁴⁴⁰ Lakkolevottomuuksien yhteydessä uutisoitujen virkavaltaan ja kauppiaisiin kohdistuvien hyökkäysten vähättely on nähtävissä vähintään väkivallan hiljaiseksi hyväksynnäksi. Tihlä asettui selväsanaisesti tukemaan omankäden oikeutta esittäessään esimerkiksi työläisten joukkovoimalla toteuttamat elintarvikkeiden takavarikot oikeutetuiksi. Toisaalta hän esitti työväen joukkojärjestäytymisen vastakohtana porvarilliselle tekopyhälle sivistykselle. Työläisten omaehtoisessa poliittisessa toiminnassa Tihlä näki konkretisoituvan oikeudenmukaisuuden, rauhantahtoisuuden ja solidaarisuuden, jota ei opittu koulussa tai kirkon penkillä. Petollisten puoluejohtajien ohjauksesta vapaa työväki saattoi valveutua omaehtoisesti ja nousta moraalisesti yliverlaiseen asemaan suhteessa kirkon valheiden ja kapitalismin turmelemaan porvaristoon. Kirkon opettamasta uskonnosta ja porvarillisesta sivistyksestä vapaa työväki oli oikeutettu johtamaan uuden yhteiskunnan luomistyötä.

***

---

439 Hilda Tihlä: Yhä vain anarkiaa! *TM* 3.6.1917.

440 Ibid.

Porvariston rinnalle työväenluokan pahimmaksi viholliseksi Pärssinen, Tihlä ja Willman nostivat ennen kaikkea kirkkoinstituution. Kirjailijoiden teksteistä käy hyvin ilmeiseksi, että sosialistien kritiikki ulottui koskemaan institutionaalista uskonnollisuutta yleisesti, mutta suomalaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen elämän kytkösten yhteydessä sen kärki kohdistui nimenomaan luterilaiseen kirkkoon. Myös aikansa sukupuolimoraalia ja sukupuolten välistä työnjakoa arvioidessaan naiskirjailijat arvostelivat nimenomaan luterilaisen kirkon oppeja, jotka toimivat suomalaisessa julkisessa keskustelussa peruskivenä moraalikäsitteitä määriteltäessä. Katolisuus nousi tosin esille esimerkiksi Willmanin katsauksessa kristinuskon naista alistavaan historiaan. Mielienkiintoista on, että eriuskoisuuslaissa hyväksytyt protestanttiset uskonnolliset kirkkokunnat eivät sen sijaan tulleet erikseen esille millään tavoin Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoituksissa. Tämä selittyy sillä, että esimerkiksi baptistit, metodistit ja vapaakirkolliset esittivät vaatimuksia tunnustuksellisen uskonnonopetuksen lakkauttamisesta, siviilivihkimisen sallimisesta ja kirkon erottamisesta valtion yhteydestä⁴⁴¹. Näiltä osin tavoitteet olivat siis sosialistien kanssa yhteneväiset. Neutraali suhtautuminen voi viitata lisäksi siihen, että kirjailijat näkivät pienempien kirkkokuntien edustajat valtiokirkon sorron uhreiksi ja katsoivat sosialismin tavoitteleman uskonnonvapauden ajavan myös niiden etuja.

Luterilaisen kirkon opettaman kristinuskon Pärssinen, Tihlä ja Willman esittivät kapitalistisen yhteiskunnan valtahierarkian sementtoivaksi kavalaksi oppijärjestelmäksi, jonka eliitti oli historian saatossa kehittänyt työläisten orjuuttamiseksi. Kirkon antamat lupaukset tuonpuoleisessa saatavista palkinnoista ja maallisten kärsimysten päättymisestä sekä mystiset selitykset ihmiselle salatusta jumalallisesta tarkoituksesta antoivat toivoa rahvaalle köyhyyden ja kurjuuden keskellä. Valheelliset haavekuvat yhdistyivät uhkaukseen Jumalan vihasta kaikkia niitä kohtaan, jotka uskaltautuivat haastamaan yhteiskunnan valtarakenteita. Näin kirkko pyrki sammuttamaan kriittisen ajattelun ja pitämään

---

441 Esim. Seppo 1983, 125–126, 131–134, 139–140.

kansan porvarilliselle esivallalle kuuliaisena. Lopputuloksena oli tehokas sortojärjestelmä, jonka traagisuus piili siinä, että köyhyydessä elävä kansa saatiin jopa kiittämään valtaeliittiä, joka todellisuudessa aiheutti vallitsevan köyhyyden. Todisteeksi instituutionaalisen uskonnon valheellisuudesta Pärssinen, Tihlä ja Willman esittivät kirkon dogmaattisen oppijärjestelmän paradoksaalisuuden. Olennaisin ristiriita liittyi kirkon esittämään käsitykseen Jumalasta hyvänä ja erehtymättömänä, mutta samaan aikaan pahuuden sallivana kostonhimoisena olentona, joka oli luonut keskeneräisen maailman.

Kirkkoinstituutiota kritisoivissa teksteissään Pärssinen, Tihlä ja Willman toivat toistuvasti esille sen, että kirkon harjoittama aivopesu kohdistui ennen kaikkea tunneperäisille vaikutteille alttiin naisiin. Naisten joutuminen kirkon järjettömän opin uhriksi oli yksilöllinen tragedia, mutta myös erittäin haitallista yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamisen näkökulmasta. Kirkon oppiin uskovilla naisilla ei ollut riittäviä kykyjä kasvattaa jälkipolvista kriittisesti ajattelevia kansalaisia sosialistisen yhteiskunnan rakennustyöhön. Kirjailijat syyttivät kirkkoa myös naisten seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja naisen ruumiillisen itsemääräämisoikeuden riistämisestä. Kirkon ja sen papiston rinnalla täys-tyrmäyksen saivat niin sanotut porvarilliset moraalireformistit, jotka leimasivat kristilliseen retoriikkaan vetoamalla aviottomia sukupuolisuhteita syystä tai toisesta harjoittaneita naisia syntiin langenneiksi. Kristillissiveellisten moraalireformistien toimintaa Pärssinen, Tihlä ja Willman pitivät tekopyhänä omatunnon tyyntyttelynä, jolla nämä pyrkivät ainoastaan osoittamaan ylemmyyttään suhteessa onnettomiin köyhiin auttamisen kohteisiin.

Erityisesti Tihlä ja Willman korostivat kirkon opettaman uskonnon merkitystä naisen seksuaalisen vapauden kahlitsijana. He katsoivat kirkon opettaman kristinuskon olevan miesten vallanpidon väline, jolla he oikeuttivat naisruumiin orjuuttamisen omien mielihalujensa toteuttajaksi. Tihlän ja Willmanin teksteissä painottui voimakkaasti se, että nimenomaan kirkon iskostama synnintunto ja käsitys naisen neitseyden tärkeydestä pakotti tukahduttamaan luonnollisen seksuaalisen halun. Yhteiskunnan

siveellisyyden tilaa oli mahdollista parantaa ainoastaan hylkäämällä kirkon järjenvastainen oppi seksuaalisuuden syntisyydestä ja hyväksymällä kahden toisiaan vapaaehtoisesti rakastavan ihmisen intiimi rakkaus tapahtui se sitten kirkon vihkimässä avioliitossa tai sen ulkopuolella. Tihlän ja Willmanin ilman kirkon siunausta solmimat ”toveriavioliitot” olivatkin osaltaan kannanotto kirkkoa sekä sen määrittelemiä avioliitto- ja seksuaalinormeja vastaan.

Tutkimuksen kohteena oleville kirjailijoille kriittistä ajattelua kehittävä sivistys- ja kulttuurityö olivat avainasemassa kirkon vallan kumoamisessa. Erityisesti Pärssiselle ja Willmanille oli ominaista tiedeoptimismi, jossa he esittivät tieteen vastavoimana irrationaaliselle kirkon saarnaamalle taikauskolle. Myös taide politisoitui voimakkaasti heidän teksteissään. Taiteen oli toimitettava tieteellisten kriteereiden puitteissa ja edesautettava kapitalismin kukistumista paljastamalla yhteiskunnassa vallitseva moraalinen alennustila. Varsinkin työläisnaisten sivistäminen oli keskeistä, sillä se oli väylä työläisperheiden taloudelliseen nousuun. Työläisperheiden taloudellisen tilanteen parantuminen puolestaan vähensi köyhyydestä johtuvia yhteiskunnallisia lieveilmiöitä, kuten alkoholismia ja prostituutiota. Oppivelvollisuuden säätäminen ja koulunkäynnin maksuttomuus olivat ensiarvoisen tärkeitä, sillä niiden avulla myös työläistaustaisille köyhille lapsille avautui tilaisuus kriittistä ajattelua kehittävään kasvatukseen.

Pärssisen, Tihlän ja Willmanin teksteissä sivistys oli kuitenkin ambivalentti käsite. Niin kauan kuin kirkolla oli sananvaltaa kasvatustyön sisältöihin ja koululaitoksen sekä muiden kulttuuri- ja sivistysinstituutioiden arvopohja rakentui kapitalistisille ihanteille, mahdollisuudet aitoon sivistyneisyyteen olivat olemattomat. Skeptisimmin sivistystyön mahdollisuuksiin suhtautui kolmikosta Tihlä, jonka teksteissä sivistys näyttäytyi usein enemmän kirosanana kuin tavoiteltavana hyveenä. Hän korosti sivistyksen olevan ajan yhteiskunnassa riippuvainen lähes yksinomaan varallisuudesta, koska rikas eliitti määritti sivistyneen ihmisen reunaehdot. Vakavaraisten sivistyneiden joukkoon noustuaan yksilöt Tihlän mukaan vieraantuivat ihmiselle luonnollisesta solidaari-

suudesta. Köyhän kansan nostamisen sijaan sivistys siis pikemminkin loi yhä syvempiä railoja ihmisten välille jakamalla heidät sivistyneisiin ja sivistymättömiin.

Ensisijaisesti tieteeseen pohjaavan sivistystyön tehtävä oli yhteiskunnallisten epäkohtien paljastaminen. Niin tieteilijöiltä, taiteilijoilta kuin kasvatustyötä tekeviltä ammattilaisilta Pärssinen, Tihlä ja Willman odottivat päämäärähakuisuutta vallankumouksen edistämiseksi. Sosialistista sivistysajattelua kuvaa hyvin Pärssisen yhteydessä esille noussut ”sydämen sivistys”, joka irtautui samanaikaisesti kirkon yliluonnollisista kertomuksista sekä kapitalismin materialistisesta ajattelumallista. Sosialismi olikin naiskirjailijoille kapitalismiin nähden ylivoimainen sivistysaate, sillä se täytti asetetut tieteelliset, moraaliset ja eettiset kriteerit. Tullakseen aidosti sydämessään sivistyneeksi sosialistiksi yksilö tarvitsi kuitenkin moraalisen kompassin. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirkkoa kohtaan esittämän ankaran arvostelun huomioiden on ehkä hieman yllättävää, että he hakivat suuntaa sosialismin arvopohjalle nimenomaan uskonnollisista käsityksistä.

4. Sosialismi elettyinä uskontona

4.1 Pärssisläinen sosialismi ”sopusoinnussa väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa”

”Ei ole hevin paljastettu kansalle, mikä ero on kirkon dogmi- ja riistaa puoltavan opin ja todellisen Kristuksen opin välillä”

Hilja Pärssisen aatemaailmaa ennen kansanedustajakautta tutkinut Sari Asikainen on löytänyt varhaisista raittiuslehti *Kylväjässä* julkaistuista runoista hyvin patrioottisia ja uskonnollisia sävyjä. Asikaisen mukaan raittiusliike tarjosi työväen ja naisten aseman eteen tehtävälle työlle oivallisen areenan ja aatteellisen kehyksen, mutta varsinaisia merkkejä sosialistisesta luokkatietoisuudesta ei Pärssisen kirjoituksissa ole vielä vuosisadan taitteessa nähtävissä.⁴⁴² Kristillinen vakaumus välittyy myös Pärssisen perhepiirissä lähettämistä opiskeluajan kirjeistä, joissa nuori Hilja viittasi usein rukouluun sekä Jumalan ohjaukseen ja toivotti perheenjäsenilleen Jumalan siunausta.⁴⁴³

Kristillistä ja isänmaallista maailmankatsomusta ennen poliitista uraa sosialidemokraattien riveissä havainnollistaa hyvin Pärssisen vuonna 1901 viipurilaisessa *Kodin-ystävä* -lehdessä julkaistu esitelmä, jossa hän pohti työläisnaisten huonoa yhteiskunnallista asemaa sekä keinoja heidän tilanteensa parantamiseksi. Huolta hänessä herätti ennen kaikkea se, että työläisnaisista vain

---

442 Asikainen 1994, 17. Ks. Hilja Liinamaa: Isänmaalle. *Kylväjä* 8/1899, 58; Hilja Liinamaa: Ylös nuoret, vanhat joutukaa. *Kylväjä* 17/1899, 131–132.

443 Esim. Kirjeet isoäidille 22.9.1892, 27.11.1892, 22.11.1895; Kirje Oiva-vellalle 20.5.1896. TA 92, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 1. Ks. myös Kemppainen 2016, 76; Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 35–36.

”[a]ni harvat ovat henkeään ylläpitäneet uskonnollisella hartaudella”. Syyksi tilanteeseen Pärssinen näki naisten puutteellisen kasvatuksen sekä epätasa-arvoisen ilmapiirin, jossa työläisnainen oli ”lapsipuolen asemassa”. Toisaalta hän katsoi työläisnaisten aineellisen ja henkisen kurjuuden johtuvan näiden ”omasta mielentilasta”, minkä voi nähdä jopa moitteena työläisnaisia kohtaan. Pärssinen totesi työläisnaisten keskuudessa tarvittavan vielä paljon ”[p]uhdistusta, uudistusta ja heräämistä”⁴⁴⁴

Puhuessaan *Kodin-ystävässä* uskonnollisen hartauden tärkeydestä 25-vuotias Pärssinen ei osoittanut vielä minkäänlaisia anti-patioita kirkkoa kohtaan. Tekstien sävy kuitenkin muuttui lyhyessä ajassa, kun hän työväenliikkeeseen mukaan tultuaan julisti kirkon pääviholliseksi. Antiklerikalismia ja dogmaattisen kristinuskon kritiikkiä, joka näkyi vahvana Pärssisen teksteissä, on suomalaisen työväenliikkeen aatehistoriassa totuttu tulkitsemaan osoituksena kristillisen maailmankatsomuksen tappiosta. Kristillinen maailmankatsomus heijastui kuitenkin selkeästi Pärssisen lehdistössä julkaistuihin teksteihin myöhemminkin ja sulautui erottamattomaksi osaksi hänen yhteiskunnallisia uudistustavoitteitaan. Esimerkiksi edellisessä luvussa esille nostamani Pärssisen sivistysajattelua kuvaavan ”sydämen sivistyksen” moraalipohja ankkuroitui vahvasti kristinuskoon. *Työmiehen Illanvietossa* sosialistisen lastenkasvatuksen suuntaviivoja linjatessaan hän painotti eksplisiittisesti kristinuskon etiikan merkitystä kasvatustyössä. Laajan artikkelinsa ensimmäisen osan loppukaneettina Pärssinen totesi, että toisin kuin ajan kapitalistisessa järjestelmässä, tulevaisuudessa lasten kasvatusta tulisi olemaan ”sopusoinnussa ihmisyyden aatteen kanssa, ikuisen rakkauden kanssa [ja] väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa.”⁴⁴⁵

Sosialismin ja aidon Kristuksen sanoman yhteyttä Pärssinen korosti varsinkin kamppaillessaan porvarillisia edustajia vastaan vaaleissa. Keväällä 1907 ensimmäisten eduskuntavaalien tulosta

444 Hilja Pärssinen: Työläisnaisen kohottamisesta. *Kodin-Ystävä* 6/1901, 1–4.

445 H. P.: Lasten kasvatuksesta. *TT* 9/1905, 72.

ruotiessaan hän totesi, että SDP:n valtavasta menestyksestä⁴⁴⁶ huolimatta sosialistit olivat edelleen eduskunnassa vähemmistönä ja taistelivat yksin porvaristoa vastaan. Pärssisen mukaan sosialistien suuri suosio oli saanut porvaripuolen tiivistämään rivinsä yhdeksi rintamaksi ja vaalien tuloksen selvittyä kaikkien puolueiden yhteinen kutsumus oli ”sota sosialismia vastaan”. Tässä sodassa varsinkin Suomalainen Puolue oli Pärssisen mukaan valjastanut ”uskonnon aseeseen” ja kosiskeli äänestäjiä tyhjällä uskonnollisella retoriikalla. Hän varoitti äänestäjiä uskonnasta suomettarelaisten valheisiin, sillä kirkon tuella nämä tähtäsivät kansan orjuuttamiseen. Heidän saarnaamansa uskonto ei perustunut aitoihin Jeesuksen sanoihin. Pärssisen mukaan ”kirkon dogmi- ja riistaa puoltavan opin ja todellisen Kristuksen opin” välinen ero ei kuitenkaan ollut tavalliselle kansalle vielä kyllin selvä, minkä vuoksi suomettarelaisten oli ollut helppo ajaa poliittisia tavoitteitaan uskonnon varjolla. Pärssinen piti tätä hyvin valitettavana ja uskoi kestävän vielä kauan ”ennenkuin kansamme oppii hakemaan syvempää uskonelämää, omatunnon-uskontoa tuota minkä totuudet ovat kuolemattomia ja sisältävät kaikkien uskonnonperustajain perusaatteisiin”.⁴⁴⁷

Pärssisen teksteissä kristillisyydellä oli keskeinen asema perusteltaessa sosialismin oikeutusta sekä yhteiskuntamuutoksen tarpeellisuutta. Hän ei siis ottanut etäisyyttä itse kristinuskoon, vaan ainoastaan kirkon dogmaattiseen tulkintaan. Sosialismin peräänkuuluttama omatunto ja ”sydämen sivistys” kulminoituivat juuri Kristuksen sanoissa. Pärssiselle sosialismin tavoittelema tasa-arvoinen yhteiskunta sekä solidaarisuutta ja altruismia korostanut ihmisihanne tarkoitti Kristuksen esimerkin seuraamista käytännössä.

Työväenliikkeen tutkimuksessa on todettu, että sosialistien kielenkäytössä uskonnolliset kielikuvat olivat yleisiä ja agitaatiossa korostettiin vallankumouksen jälkeisen yhteiskunnan olevan Jeesuksen lupaama paratiisi. Kirkkoa puolestaan syytettiin Kris-

---

446 SDP oli ensimmäisen eduskunnan ylivoimaisesti suurin puolue. Se sai 37% äänistä, mikä oikeutti 80 edustajapaikkaan. Vaalitulasto 1919, 43.

447 H.P.: Vieläkin ”Silmät auki”. *TN* 16/1907, 121–122.

tuksen sanojen vääristelystä, eivätkä porvarit toteuttaneet Jeesuksen käskyä rakastaa lähimmäistä ja huolehtia heikommista. Kristinuskosta ammentavalla sosialismilla oli tilausta työväenliikkeen kentällä ja laajoille työläisjoukoille sosialismi oli todellisen Jumalan sanan ilmentymä. Varsinkin maaseudun työväestölle sosialistien järjestämät tilaisuudet näyttäytyivät usein jumalanpalvelusten kilpailijoina tai korvaajina. Tilaisuuksissa esiintyviin puhujiin suhtauduttiin kuin saarnamiehiin ja monien varsinkin naispuolisten kuulijoiden kerrottiin saapuneen paikalle virsikirjat mukanaan. Koska julkilausuttu uskonnonvastaisuus ei olisi ollut liikkeen poliittisen kannatuksen näkökulmasta hedelmällistä, tutkijat ovat todenneet myös kristinuskon hylänneen työväenliikkeen sosialismiin perehtyneen johdon pyrkineen uskontovastaisesta vakaumuksestaan huolimatta välttämään vastakainasettelua sosialismin ja kristinuskon välillä. Kristillisyyteen vetoaminen korostui erityisesti vaalien alla, jolloin kansan syvien rivien uskonnollisuuden huomioiva taktikointi johti tilanteeseen, jossa käytännössä kaikki puolueet pyrkivät osoittamaan olevansa ”todellisen” kristinuskon asialla. Agitaattoreiden uskonnollista kielenkäyttöä taas on selitetty strategisena keinona. Aatetta pyrittiin tekemään helpommin lähestyttäväksi sivistymättömälle väestölle mitätöimällä sosialismin antikristillinen leima. Syiden puhujien poikkeamiseen ”oikeaoppisen” sosialismin periaatteista on katsottu löytyvän toisaalta puutteellisesta agitaatiokoulutuksesta sekä sosialistien kärkiryhmän rajallisista mahdollisuuksista valvoa agitaattoreiden puheiden ja kirjoitusten sisältöjä.⁴⁴⁸

Suomalaista työväenliikettä tutkineet historian tutkijat ovat siis selittäneet viittaukset kristinuskoon ajan poliittisesta ilmapiiristä käsin tavalla, jota johdannossa esittelemässäni uudemmassa uskonnon merkitystä korostavassa tutkimustavassa on kritisoitu. Myös 1900-luvun alun työväenliikkeen agitaatiota tutkinut Anna Rajavuori on kritisoinut agitaation selitysmalleja liian yksinkertaistaviksi, koska ne pelkistävät kristinuskoon vetoavat puheet retoriseksi keinoksi ja poliittisen suosion kalasteluksi. Hän on

448 Soikkanen 1961, 178–182, 299–305, 310–312 Ks. myös: Ehrnrooth 1992, 284–286, 317–324, 452–454, Rajavuori 2017, 289–294.

todennut puhujien uskonnollisuuden olleen ainakin joissain tapauksissa vilpittöntä ja osan kiertävistä agitaattoreista jakaneen kenttävään käsityksen sosialismista Kristuksen sanoman toteuttajana maan päällä.⁴⁴⁹

Kansanedustajana ja sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmona tunnetulle Pärssiselle sosialismin ja kristinuskon yhteyden painottaminen oli poliittisesti ensiarvoisen tärkeää varsinkin eduskuntauudistuksen ja yleisen äänioikeuden toteutumisen jälkeen. On ilmeistä, että kristillisyyteen vetoavilla teksteillään hän tähtäsi sekä henkilökohtaisen että koko SDP:n kannatuksen kasvattamiseen. Agitatorinen tarkoitusperä ei silti tarkoita sitä, että uskonnolliset kirjoitukset olisivat pelkistettävissä puhtaaksi taktiseksi laskelmoinniksi poliittisen kannatuksen maksimoimiseksi.

Lehtikirjoituksissaan Pärssinen kielsi jyrkästi sosialismin olevan kristillisyydelle vastakkainen aate ja korosti sosialismin toteuttavan kristinuskon ydinsanomaa lähimmäisen rakastamisesta ja solidaarisuudesta. Kristillisen vakaumuksen jatkumosta kertovat myös muistitiedot. Esimerkiksi Pärssisen henkilökohtaisesti tuntenut ja hänen elämästään kirjoittanut työväenliikkeen aktiivi Sylvi-Kyllikki Kilpi on kuvannut Pärssisen olleen hyvin kriittinen uskontoa sekä kirkkoa kohtaan ja antipatian vain syvenyneen vuosien kuluessa. Hän kuitenkin painottaa Pärssisen tunnustautuneen kristityksi koko elämänsä ajan. Arvostelu kohdistui kristinuskon eettisen ydinsanoman sijaan nimenomaan kirkkoon ja sen papistoon. Pärssinen oli pettynyt kirkkoinstituutioon, sillä papisto suhtautui välinpitämättömästi yhteiskunnan huono-osaisiin.⁴⁵⁰ Kilven tulkintaa tukevat Pärssisen sisaren tyttären Saara Lenkkerin kirjaamat muistiinpanot. Lenkkerin mukaan hänen tätinsä suhde kristinuskoon on ymmärretty yleisesti ottaen väärin. Vaikka Pärssinen ei pohjannutkaan uskonkäsityksessään

---

449 Rajavuori 2017, 294–296.

450 Kilpi 1944, 183–184, 200; Kilpi 1967, 146–147.

luterilaisen kirkon oppeihin, hän ei kieltänyt Jumalan olemassa-oloa ja piti Jeesusta suurena opettajana.⁴⁵¹

Pärssisen aatemaailman kuvaamiseen olen soveltanut eletyn uskon käsitettä.⁴⁵² Sosialismi elettyinä uskontona kiteytyy esimerkiksi edellisessä luvussa käsitellystä kirkkokristillisyyden ja sosialismin eroavaisuuksia erittelevästä listasta, jonka Pärssinen laati vastaukseksi Aina Kailan kritiikkiin. Vaikka Pärssinen hyökkäsi kirjoituksessa voimakkaasti kirkkoa vastaan, hän ei yhdessäkään listaamassaan kohdassa kieltänyt Jumalan olemassa oloa tai kiistänyt kristinuskoon sisältyvän etiikan oikeutusta. Uskonnon hylkäämisen sijaan hän painotti sosialismin ja kristinuskon yhtenevää sanomaa köyhien ja puutteessa elävien pelastajana. Porvarillista valtaa palveleva kirkko oli vääristänyt Kristuksen sanoman ja luonut siitä dogmeihin ja rituaaleihin perustuvan institutionaalisen orjuuttavan uskonnon.

Listansa kuudennessa kohdassa⁴⁵³ Pärssinen nimenomaan korosti henkilökohtaista suhdetta Jumalaan. Yhdeksännessä kohdassa⁴⁵⁴ hän taas puhui sielusta, jonka osana järki toimi. Myös seitsemäs ”käsky”⁴⁵⁵ on sosialismin ja kristinuskon harmonisoinnin kannalta merkittävä. Korostaessaan velvollisuutta pidättäytyä pahasta ja toimia oikeudenmukaisesti Pärssinen rinnasti sosialismin implisiittisesti Raamatun vuorisaarnan sisältämään rakkaudenkäskyyn. Kailalle suunnattuun kirjoitukseen sisältyvän listan tavoitteena olikin osoittaa, että kirkon opettama uskonto ei perustunut aitoihin Kristuksen sanoihin, toisin kuin sosialismi. Kristinuskoa tuli toteuttaa arjisessa elämässä, kun taas onttout-

---

451 TA 92, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 4. Hilja Pärssisen sisaren tyttären Sara Lenkkerin (o.s. Pirttilahti) julkaisemattomat muistelmat. Ks. myös. Kemppainen 2016, 76; Kemppainen 2015, 41–42.

452 Ks. Kemppainen 2016, 76–78.

453 6. Et tarvitse ihmistä välittäjäksesi itsesi ja jumalan välillä, opi elämää arvostelemaan ja koeta hankkia vakaumus siitä, mitkä ovat velvollisuutesi.

454 9. Järki on ihmisen tärkeä sielun kyky, sitä tulee viljellä, minkä suinkin voi.

455 7. On paha, jos luulet saavasi anteeksi pahan tekosi. Ei sitä anteeksi saa, sillä syyllä on aina seuraus, jota ei voi välttää, kärsit sen seuraukset itsessäsi, vaan kärsi ne ansaiten, ja elä yleensä pahaa tee, se on pääasia.

taan kumisevilla rukouksilla tai kirkon saarnoilla ei ollut mitään tekemistä aidon kristillisyyden kanssa. Pärssinen muistutti Kailaa, ettei ihmisen luomien ”opinkappalten tunnustaminen ole sen merkellisempää, eikä ne ketään autuuta, *elämä* se on, mikä määrää henkisen olemuksemme edistymisen oikeutta ja totuutta kohti.”⁴⁵⁶

Samoilla linjoilla Pärssinen jatkoi vuonna 1910 puolustaessaan jumalanpilkkaoikeudenkäyntiin johtanutta Uskovaisen muistikirjaan -runoan *Savotar*-lehden esittämiltä syytöksiltä. Runonsa Pärssinen totesi olleen vain ”leikillinen kuvaus valtion ja kirkon tekemästä liitosta maallisen vallan kanssa”. Hän piti suorastaan naurettavana luulotteluna, että ”tyhminkään” lukija ymmärtäisi runon kehotukseksi palvella paholaista, sillä jokaiselle oli selvä sen sisältämä päinvastainen sanoma. Pärssinen korosti pilkkavaansa nimenomaan ”vallalla olevaa pirun palvelusta”, joka konkretisoitui kirkon ja vallanpitäjien moraalittomuudessa. Kirkon ja valtion välisen maallistuneen liiton seurauksena ”Jumala eli totuuden ääni” oli karkotettu kirkosta, mikä näkyi muun muassa siten, että kirkon saarnastuoleissa ”rukoillaan siunausta sotajoukolle maalla ja merellä, siis siunausta murhalaitoksille”. Leikkisyydestä huolimatta runon taustalla olikin vakavampi ajatus, sillä sen ”tarkoitus oli herättää nukkuvia omiatuntoja totuutta etsimään.”⁴⁵⁷

Raamattua siteeraten hän käänsi asetelman herjauksesta ympäri soimaten porvarillista lehdistöä ja kirkkoa kristinuskon sisällön vääristelystä. *Savotar* sortui farisealaiseen tekopyhyyteen, josta pyhässä kirjassakin varoiteltiin. Pärssinen uskoi kansan olevan kuitenkin jo kyllin sivistynyttä kääntääkseen selkensä ”rovas-tein ja haltijain riistojärjestelmälle”, jolle lehti yritti ”tekokauhullaan” saada ihmiset myötämielisiksi. Hän korosti, että sosialistien peräänkuuluttamaa ”totuutta” ei tullut käsittää erheellisesti tai tarkoituspuheisesti uskonnonvastaisuudeksi. *Savottaren* parjaamat sosialistiset työväenlehdet olivat todellisuudessa farisealaiselle

---

456 H.P.: Rouva Aina Kaila valtiokirkollisuuden puolustajana. *TN* 30/1908, 233–234.

457 Hilja Pärssinen: *Savotar* ja uskonnollisuus. *Savon Työmies* 7.5.1910.

tekopyhyydelle kriittinen vastavoima ja edustivat aitoa kristinuskkoa pyrkiessään ”ihmisyyden nimissä” luomaan ”onnea köyhille ja sorretuille”. Kirjoituksensa loppupuolella Pärssinen alleviivasi sosialismin universaalia suvaitsevaisuutta kaikkia uskontoja ja maailmankatsomuksia kohtaan todeten, ”mitä uskonnolliseen ajattelun tulee, niin on meidän sosialistein keskuudessa yli maapallon lukemattomia eri uskontojen tunnustajia, on myös vapaa ajattelijointa, mutta me olemme **suvaitsevia** toisiamme kohtaan”.⁴⁵⁸

Pärssisläinen uskontokritiikki ei siis edellyttänyt sosialisteilta yksiselitteisesti tiukkaa uskonnosta irtautuvaa naturalismia. Sosialismi ja kristillinen vakaumus olivat vaivattomasti yhdistettävissä kokonaisvaltaiseksi maailmankatsomukseksi, joka ei vaatinut tunnustuksellista uskontoa, mutta piti sisällään kaikkien valtauskontojen korostaman lähimmäisenrakkauden ydinsanomana. Agitaattoreiden kouluttajana Pärssisen vaikutus ulottui muiden puhujien välityksellä laajemmin työväestön keskuuteen. Hänen omien kirjoitustensa ja elämäkerrallisten lähteiden perusteella ei tunnu perustellulta väittää, että hän olisi ainakaan kieltänyt puhujia vetoamasta kristinuskoon. Ennen kaikkea on korostettava Pärssisen korkeaa asemaa työväenliikkeessä. Koulutettuna naisena, tunnettuna kiertävänä puhujana ja agitaattoreiden kouluttajana hän kuului liikkeen poliittiseen ydinryhmään, joka muovasi voimakkaasti sosialistisen työväenliikkeen poliittista linjaa ja julkikuvaa. Sosialismia aitona kristillisyytenä painottava puolueen uskontopolitiikkaa linjannut pärssisläisyys asettaa-kin kyseenalaiseksi teesit, joiden mukaan kristillinen retoriikka puhutteli ainoastaan sivistymätöntä työväestöä tai johtui pelkästä johtavien sosialistien taktikoinnista.

”Totuuden ja jumaluuden etsimys järjen ja tunteen avulla”

Pärssisen todellista kristinuskkoa peräänkuuluttava sosialistinen ideologia tukee teologi ja uskontohistorioitsija Alister McGrathin tulkintaa siitä, että marxilaisella materialismilla oli ennen

---

458 Ibid.

ensimmäistä maailmansotaa lopulta vähäinen vaikutus kristillisestä teologiasta ja uskonnosta julkisuudessa käytyyn keskusteluun. Huomattavasti merkittävämpiä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun uskontokeskustelun muovaajia olivat valistusfilosofit, valistuksen rationaalisuutta arvostelleet romantikot sekä 1800-luvun lopun liberaaliprotestantismi, joka pyrki sovittamaan tieteellisen kehityksen kristinuskoon.⁴⁵⁹

Pärssisen aaterakennelmassa keskeistä oli jo siveys- ja sivistysluvussa käsittelemäni valistusajan perintö, mikä näkyi ennen kaikkea Jean Jacques Rousseau'n kasvatustajatteluun ihailuna. Valistusajan filosofit alkoivat systemaattisesti tutkia Raamattua kriittisesti ja heidän ajattelunsa mullisti kristillisen teologian perusteita. Kriitikko kohdistui varsinkin Raamatun ihmeisiin ja yliluonnolliseen, sillä valistusajan ajattelijoiden mukaan ne sotivat käytännön järkea vastaan. Heille Jeesus ei ollut yliluonnollinen vapahtaja, vaan moraalinen opettaja, jota tuli tutkia historiallisena henkilönä. Valistusfilosofia torjui myös ajatuksen perisynnistä. Perisynnin kyseenalaistaminen oli erityisen merkityksellinen avaus myöhemmälle liberaaliprotestantismille, sillä se horjutti kirkon oppia lunastuksesta ja pyhästä kolminaisuudesta. Valistus ei kriitikkien huolimatta kääntynyt suoranaisesti kristinuskoa vastaan. Ajan filosofit korostivat, että ihmisjärki oli osoitus Jumalan olemassaolosta. Kriittiset ihmis- ja luonnontieteet sekä vapaa teologinen tutkimus auttoivat paljastamaan jumalallisen totuuden.⁴⁶⁰

Valistusajan filosofian keskeiset argumentit lunastus- ja kolminaisuusoppia vastaan sekä järjen korostaminen näkyvät selkeästi Pärssisen uskonnonvapautta vaativassa uskontokritiikissä. Rousseau'n tunnettua *Émile*-teosta *Työläisnaisessa* esitellessään hän nosti ”luonnonmukaisen kasvatuksen” periaatteeksi sen, että lasta ”ei kasvateta mihinkään uskontoon, vaan on hän saatettava tilaisuuteen valita se uskonto, joka vastaa parhaiten hänen järkeään”.⁴⁶¹ Kristillisyyttä tuli Pärssisen mukaan opettaa

---

459 McGrath 1999, 111–119.

460 McGrath 1999, 101–108.

461 H.P.: Jean Jackues Rousseau'n *Emilestä*. *Työläisnaisen joululehti* 1912, 29.

”puhtaana” ilman yliluonnollista mystiikkaa ja kirkon taikauskoa muistuttavia rituaaleja. *Uskonnonopetus pois kansakoulusta!* -pamfletissaan hän siteerasi esimerkiksi Strasbourgin yliopiston filosofian ja kasvatusopin professorin Theobald Zieglerin (1846–1918) vuonna 1907 suomennettua teosta *Kasvatusopin historia*, joka kritisoi Lutherin katekismuksen käyttöä koulukasvatuksessa.⁴⁶² Jumalallisen totuuden selvittäminen ei kuitenkaan ollut mahdollista yksinomaan järjen avulla, minkä Pärssinen toi selkeästi esille uskonnollisen ajattelunsa tiivistävässä pamfletissaan:

Epäilemättä valistuva katsantokanta voittaa yhä alaa ja sen mukaan huomataan, että Kristuksen oppia voidaan puhtaana opettaa ehdolla, että lunastustarina jätetään entisille ajoille ja opetetaan Kristuksen neuvomia totuuksia ja elämän ohjeita, joista hän itse sanoi että ne ovat: ”tie, totuus ja elämä.” [...] Niinkauan [sic] kun valtio ja kirkko ovat yhtä, niinkauan siellä opetetaan Jumalakäsityskin vastoin totuuden arvostelua, ja kun sitten ei täysi-ikäisenä kestä usko lapsena opittuun, niin tullaan pakosta täydelliseen uskonnottomuuteen ja Jumalan kieltämiseen. Jumalakäsite meissä asuvana totuuden äänenä, rakkautena, vaatimuksena hyveeseen ei ole sopusoinnussa ristiriitaisen ”koston” ”vihan” y. m. Jumalan kanssa, mistä kirkon oppi puhuu. Ja kuitenkin kasvattaa, hienostaa sekä rikastuttaa ihmissielua totuuden ja jumaluuden etsimys järjen ja tunteen avulla. Sellaisen etsimykseen tappaa meidän aikamme koulu opettamalla ”sokeaa uskoa” ja kouraantuntuvasti valheellisia käsityksiä.⁴⁶³

Yksilöä ohjaava ”Jumalakäsite” oli Pärssiselle täydellinen vastakohta kirkon julmalle kostonhimoiselle Jumalalle, jota oli jat-

462 Kansakoulunopettaja 1908, 16–17 vertaa: Ziegler 1907, 98–99. Pärssisenkin teksteissä esiintyviin humanismin esikuviiin, kuten Rousseauhun ja Pestalozziin vedoten Ziegler katsoi, että uskonnon tuli vastata kansan hengellisiin tarpeisiin, mutta kasvatus- ja sivistystyön sisältöihin kirkon edustama tunnustuksellinen uskonto ei saanut vaikuttaa. Saksalaisen koulutoimen uudistustyön kehitystä selventäessään Ziegler korosti vahvasti siihen vaikuttaneiden pedagogien ja filosofien sosiaalipoliittisia ulottuvuuksia. Hän totesi esimerkiksi köyhistä lapsista huolehtineen Pestalozzin jopa varhaiseksi sosialistiksi, mikä varmasti puhutteli Pärssistä. Ziegler 1907, 282–478.

463 Kansakoulunopettaja 1908, 8–9.

kuvasti lepyteltävä sakramentein ja rituaalein. Kirkon ja valtion erottaminen toisistaan oli hänelle mitä tärkein tehtävä juuri siitä syystä, että totuuden saavuttaminen, eli ihmisen ja Jumalan välitön yhteys, oli mahdottomuus niin kauan kuin kirkko ylläpiti valheellista dogmatiikkaa pyhästä kolminaisuudesta ja lunastuksesta. Lainauksesta käy hyvin ilmi se, että Pärssisen teksteissä totuus ei pelkistynyt vain sekulaariksi käsitteeksi eikä Jumalan kieltäminen tai ateistinen valtio ollut toivottava kehityksen lopputulos. Ihmisjärjen ylivaltaa painottavan tieteellisen naturalismin vastaista katkelmassa on se, kuinka Pärssinen esitti Jumalan rakkauteen ja solidaarisuuteen velvoittavaksi ihmisen sisäiseksi omatunnon ääneksi tai rakkaudentunteeksi. Ihmissielua rikastuttava ”totuuden ja jumaluuden etsimys järjen ja tunteen avulla” viittaa emotionaaliseen varmuuteen Jumalan läsnäolosta. Pamflettinsa loppusanoissa Pärssinen kiteyttikin: ”kun kirkko ja valtio eroitetaan [sic] sekä uskonto vapautetaan olemasta vallassaolijain aseena, se pääsee palveleman korkeaa tarkoituseränsä, ihmisen pysyttämistä ikuisen totuuden yhteydessä.”⁴⁶⁴

Tunteen ja omatunnon korostuminen järjen rinnalla objektiivisen totuuden etsinnässä viittaa osaltaan 1800-luvun romantiikan perinnöstä omaksuttuihin aatevirtauksiin. Romantiikan filosofia suhtautui penseästi valistusajan rationaalisuuden korostamiseen, sillä todellisuus ei ollut hallittavissa vain järjen avulla. Romantiikka peräänkuulutti ihmisen tunnetiloja ja mielikuvitusta, joiden avulla oli mahdollista ymmärtää selittämätön jumaluus.⁴⁶⁵

Pärssisen viehtymyksen mystiikan sävyttämään romantiikan filosofiaan osoittavat arkistosta löytyvät mieltelmät ajan tunnetuimpiin hahmoihin lukeutuneesta Johann Wolfgang von Goethesta (1749–1832). Muistiinpanot ovat arvatenkin kirjallista teosta varten laadittuja luonnoksia. Useista sivuista koostuvissa kohtalaisen valmiiksi työstetyn oloisissa kirjoituksissaan Pärssinen korosti Goethen ja tämän ajattelun merkitystä länsimaiselle sivistykselle ja kulttuuriperimälle. Hän esitti Goethen filosofina,

464 Kansakoulunopettaja 1908, 18.

465 McGrath 1999, 108–111.

joka oli teoksissaan onnistunut vangitsemaan ihmisyyden syvim-
män olemuksen. Tämä oli Pärssisen sanoin ”oppimestari”, joka oli
näyttänyt ”kaiken ulkonaisuuden turhuuden ja vain sen arvok-
kuuden, minkä tunnemme sielussamme”. Goethen työ oli Pärssisen
mukaan osoittanut maailmalle, että ulkonaisella oli arvoa
ainoastaan, ”mikäli se on välttämätön hyvälle ja joka solua lii-
kuttavalle elämän taidolle”.⁴⁶⁶ Toisin sanoen Goethea koskevissa
mietteissään Pärssinen esitti materiaalisella maailmalla olevan
lopulta ainoastaan välinearvo. Jumalallinen hyvyys kätkeytyi
ihmisen tunteisiin ja purkautui esiin hyvänä elämäntapana. Sisäi-
nen sielun olemus oli materiaalisen ulkoisesti näkyvän todellisuuden
yläpuolella oleva perimmäinen ihmisyyden, joka ohjasi
ulkoista toimintaa tunteiden kautta.

Pärssisen sosialismin ja kristinuskon yhdistävässä ”sydämen
sivistyksessä” ja eletyn uskonnon ihanteessa on nähtävissä sel-
keitä yhtymäkohtia varhaisiin sosialisteihin, kuten Robert Oweniin
sekä ranskalaiseen liikemies-poliitikko Henri de Saint-Simoniin
(1760–1825), jotka korostivat työväestön suurta merkitystä
hyvinvoivan yhteiskunnan luomisessa. Kuten Owen, myös Saint-Simonin
mukaan nimetty liike pyrki monissa maissa parantamaan
työläisten oloja rakentamalla esimerkiksi asutokommuuneja
työläisille. Koska sosiaalipoliittiset kysymykset olivat erityisesti
naisten aluetta ja saint-simonilaiset korostivat sukupuolten
välistä tasa-arvoa, liike vetosi owenilaisen sosialismin tavoin
erityisesti naisiin. Sekä Owen että Saint-Simon seuraajineen
vaativat uskonnon palauttamista Kristuksen moraalisen sanoman
kanssa yhdenmukaiseen ”totuuteen”, joka konkretisoitui solidaarisuutta
ilmentävinä tekoina. He kehottivat seuraajiaan hankkimaan
empiiristä tietoa ja pohtimaan ihmisyyttä kirkon opin korvaavan
”uuden uskonnon” valossa.⁴⁶⁷ Pärssiselle Owen ja Saint-Simon
olivat sosialismin suurmiehiä, joista hän ohjeisti vielä vuonna
1907 kertomaan Marxin rinnalla lapsille ja nuorille suunnatun
Ihanneliiton valistustyössä. Viittauksia erityisesti Saint-Simoniin

---

466 Hilja Pärssisen päiväämättömät muistiinpanot. TA 92, Hilja Pärssisen
arkisto, kansio 1H.

467 Taylor, 1983, 45–46; Davis 2011, 101–106; Caine & Sluga 2000, 67.

sisältävät myös muistiinpanot, joissa Pärssinen mainitsi kristillisen reformismin yhteydessä tämän *Uusi Kristinusko* -teoksen.⁴⁶⁸

Teoksessaan Saint-Simon perusti työväestön asemaa parantavat uudistusvaatimuksensa kristilliseen etiikkaan, mutta kritisoi voimakkaasti kirkon dogmaattista teologiaa eriarvoisuutta ylläpitävänä oppina. Vuonna 1825 julkaistussa teoksessaan *Uusi Kristinusko* (*Nouveau Christianisme*) hän esitti kristinuskon olevan yksinkertaistettavissa lähimmäisenrakkauden ja universaalin veljeyden periaatteeseen. Jumala oli Jeesuksen välityksellä antanut käskyn rakastaa kanssaihmiä, mutta jättänyt ihmisen vastuulle yhteiskunnan organisoimisen. Saint-Simon katsoi, että uskonto tuli säilyttää yhteiskunnan moraalisena ohjenuorana, mutta poliittiset organisaatiot oli erotettava uskonnollisista instituutioista. Käytännön tasolla yhteiskunnan järjestäminen jumalallisen moraalin periaatteille tarkoitti köyhimmän kansanosan elinolosuhteiden parantamista, minkä Saint-Simon näki koituvan viime kädessä koko yhteiskunnan hyödyksi. Aito kristillisyyys ei tarvinnut minkäänlaista papistoa välittäjäkseen, koska jokainen palveli Jumalaa tarjoamalla apuaan sitä tarvitseville. Saint-Simon uskoi universaaliin jumalalliseen moraaliin perustuvan uuden kristinuskon ylittävän ajan kuluessa kaikki kansalliset ja uskonnolliset rajat. Näin dogmiton Jumalan palveleminen yhdistäisi lopulta koko ihmiskunnan ilman pakkoa tai väkivaltaa. Taiteilijat, tieteilijät ja omistava luokka olivat hänen mukaansa avainasemassa uudelle kristinuskolle perustuvan yhteiskunnan luomisessa, koska sekä henkiset että taloudelliset resurssit olivat historian saatossa keskittyneet heille. Alkuperäinen väärentämätön kristinuskon ilmoittama totuus oli korkein tiedollinen auktoriteetti, joten myös tieteen ja taiteen tuli edesauttaa Jumalan tahdon täyttymistä. Älymystö oli kuitenkin laiminlyönyt uudistustehtävänsä ja etääntynyt itsekkäistä syistä kristinuskon sanomasta, minkä

---

468 H.P.: Ohjeita Ihanneliittotyöhön. TN 49–50/1907, 391. Hilja Pärssisen päiväämättömät muistiinpanot. TA 92. Hilja Pärssisen arkisto, H1.

Saint-Simon näki syyksi länsimaisen sivilisaation pahoinvointiin.⁴⁶⁹

Omista aikalaisistaan Pärssinen oli uskonnollisissa käsityksissään hyvin lähellä ruotsalaista kirjailijaa ja kulttuurivaikuttajaa (1828–1895) Viktor Rydbergia, jonka teoksista vaikuttavimpia oli laaja tutkielma *Raamatun oppi Kristuksesta* (*Bibeln lära om Kristus*). Raamatun tekstejä muiden uskontojen pyhiin kirjoituksiin ja mytologioihin vertailemalla Rydberg pyrki osoittamaan kirkon vääristelleen Kristuksen sanoja ja luoneen niistä valtaansa pönkitävän oppirakennelman. Hän totesi kirkon käyttämän Kristuksen hahmon kristinuskoa huomattavasti vanhemmista legendoista periytyväksi messiasmyytiksi. Merkittävimpiä juutalaiskristilliselle kulttuurille olivat hänen mukaansa persialainen zarathustralaisuus ja muinaiset egyptiläiset tarut, joista kirkko oli vuosisatoja Jeesuksen kuoleman jälkeen kirkolliskokouksissaan muokannut virheellisesti Jumalan. Vaikka Raamatun sivuilla jopa Jeesus itse korosti olevansa tavallinen kuolevainen ja nöyrä Jumalan palvelija, kirkko oli vaalinut vääristynyttä käsitystä vuosisatojen ajan. Rydbergin mukaan virheen osoittaminen kyseenalaisti koko kirkon peruspilarina seisovat kolminaisuus- ja lunastusopit.⁴⁷⁰

Rydbergille Jeesuksen ja Raamatun inhimillinen alkuperä eivät todistaneet Jumalan olemassaoloa vastaan. Hän vaati kristinuskon puhdistamista kirkon dogmaattisen opin perustana olevasta ”valheellisesta mystiikasta” (falsk mystik), joka tuomitsi Raamatun tieteellisen tutkimuksen ja kriittisen ajattelun uskonnollisissa kysymyksissä Jumalan tahdon vastaiseksi. Uskonto ei Rydbergin mukaan kaivannut välittäjäkseen papistoa, sillä Raamattua itsenäisesti tutkimalla oli mahdollista löytää totuus kristinuskon sanomasta ja saavuttaa välitön yhteys Jumalaan. Kirkon valheellisen mystiikan vastakohtana hän puhui ”jumalallisesta mysteeristä” (gudomligt mysterium), joka tunnusti ihmisjärjen rajallisuuden. Ainoastaan jumalallinen viisaus kykeni näkemään maailman objektiivisesti, mutta rajallisuudessaankin kriittisesti

---

469 Saint Simon 1975, 289–304; Saint-Simon 1976, 204–218; Santonen 1988, 34–36.

470 Rydberg 1880, 9–113.

Hilja Pärssinen vuonna 1914. Kuvausstudioissa otetussa kuvassa mukana myös polkupyörä, joka oli Pärssisen agitaatio- ja valistusmatkojen tärkein kulkuneuvo. Kuva: Työväen Arkisto (TA 46063).

ajatteleva ihminen tunsi sisällään kaikkien uskontojen ilmoittaman jumalallisen viisauden ja lähentyi järkensä avulla Jumalaa. Rationaalisen kriittisen ajattelun ja jumalallisen mysteerin välillä ei siis ollut ristiriitaa, vaan Rydberg näki järjen ja tiedon kehittämisen vievän ihmistä kohti ikuista jumalallista totuutta.⁴⁷¹

Pärssinen oli perehtynyt Rydbergiin siinä määrin, että piti luentoja tämän tuotannosta.⁴⁷² Rydberg oli epäilemättä eräs Pärssisen uskonnollista ajattelua merkittävästi muokanneista henkilöistä, mikä käy ilmi tarkasteltaessa heidän uskontoa käsitteleviä tekstejään rinnakkain. Pärssisen kirkon dogmatiikkaa arvostelevista teksteistä onkin löydettävissä lähes identtiset vastineet Rydbergin argumenteille. Esimerkiksi *Uskonnonopetus pois kansakoulusta!* -pamfletissaan ja jumalanpilkka-oikeudenkäynnissä pitämässään puolustuspuheenvuorossa Pärssinen kiteytti pääpiirteittäin samat kriittiset huomiot aidon Kristuksen sanoman ja kirkon dogmaattisen opin ristiriidoista. Tieteellinen kehitysoppi ja uudenaikainen vertaileva uskontotutkimus olivat Pärssisen mukaan osoittaneet Raamatun luomiskertomuksen sekä tarinat syntyin lankeamisesta, vedenpaisumuksesta ja paholaisesta historiallisiksi vertauskuvallisiksi saduiksi, joiden alkuperä oli jäljitettävissä kristinuskoa huomattavasti vanhempiin kulttuureihin. Oppi kolminaisuudesta ja lunastuksesta taas oli vakiinnutettu kirkolliskouksissa kristinuskoon moniin jumaliin ja uhrimenoihin tottuneiden ”pakanoiden” käännättämisen helpottamiseksi. Jeesuksen ristikuolemaan keskittynyt lunastusoppi oli järjen vastainen myös sikäli, että se tarkoitti kaikkien ennen Kristusta eläneiden tuomitsemista kadotukseen.⁴⁷³

Rydbergin esittämä käsitys jumalallisesta mysteeristä kiteytyy Pärssisen pamfletin järjen ja tunteen avulla tapahtuvassa ”totuuden ja jumaluuden etsimyksessä”. Toisin kuin kirkon dogmatiikka ja muiden maallisten instituutioiden moraalijärjestelmät kristinuskon alkuperäinen totuus ei näyttäytynyt Pärssiselle

---

471 Rydberg 1880, 14–15.

472 Luentokurssit. *Työ* 29.3.1906.

473 Kansakoulunopettaja 1908, 3–10; Hilja Pärssinen: Juttu Jumalan ja Jumalan sanan pilkasta. *TN* 50/1910, 383.

subjektiivisena tai relatiivisena. Hän esitti totuuden ikuisena ja muuttumattomana Jumalan tahtona, jota Kristuksen lisäksi olivat julistaneet kaikkien muiden uskontokuntien profeetat. Kaikissa uskonnoissa ilmoitettu totuus oli absoluuttinen ideaali, joka velvoitti ihmistä rakastamaan lähimmäistään. Jumalan tahtoon pyrkiminen oli asetettava hengellisen elämän peruspilariksi ja sitä kohti tuli aktiivisesti pyrkiä kaikessa toiminnassa. Se tuli ottaa myös sivistyksen ja tieteen ohjenuoraksi. Tämä ei edellyttänyt kirkon vaatimaa sokeaa uskoa ihmisen ulkopuoliseen Jumalaan, sillä jumalallinen voima ilmaisi itsensä jokaisessa ihmisessä järjen, tunteiden ja omatunnon kautta.

Korostaessaan puhtaan Kristuksen opin ja kriittisen tieteellisen ajattelun yhdistämisen tärkeyttä sekä henkilökohtaista sidettä Jumalaan, Pärssinen oli itse asiassa huomattavasti lähempänä Goethen, Owenin, Saint-Simonin ja Rydbergin inspiroimaa liberaaliprotestanttista teologiaa kuin uskontovastaista naturalistista ja materialistista maailmankatsomusta. Liberaaliprotestanttisista suuntauksista tutut ajatukset uskonnon kulttuurisidonnaisuudesta ja ihmiskunnan hengellisestä evoluutiosta näkyivät Pärssisen 1910-luvun kirjoituksissa myös *Vapaa Ajatus* -lehdessä. Esimerkiksi vuonna 1913 henkisen elämän vapautta vaativan kirkkokritiikkinsä päätteeksi hän totesi sivistyskehityksen johtavan vääjäämättä kirkon otteen herpaantumiseen, koska ”henkiset käsitykset” olivat riippuvaisia sivistystasosta ja taloudellisista resursseista. Vapaus valita uskontokunta tai olla tunnustamatta varsinaisesti mitään uskontoa olivat ”askel eteenpäin edistyksen tiellä”. Samalla Pärssinen kuitenkin painotti, että kirkon ja valtion erottamisella sosialistit eivät suinkaan pyrkineet ottamaan uskontoa pois keneltäkään.⁴⁷⁴

Pari vuotta myöhemmin ”Uskonnon” vetovoima -otsikoidussa kirjoitelmassaan Pärssinen katsoi kehitysofin ja valtauskontojen kriittisen tutkimuksen jo kumonneen virheellisen käsityksen, jonka mukaan ”kristinoppi on ylevämpi toisia uskontoja, valtiokirkko suvaittava, raamattu muka sisällöltään yhtenäinen ja ajatuksiltaan paras viisauden kirja, rukous välttämätön ja tehoisa

---

474 H.P.: Henkisen vapauden puolesta. VA 17/1913, 260–261.

apu j. n. e.”. Hänen mukaansa ihminen ei kaivannut ”runollista itsetuuditusta uskoon vaan kirkasta näkemystä totuuden korkealta ja vankkumattomalta vuoripohjalta. Hän [ihminen] iloitsee kulkea etsijänä, kun tietää siten olevansa lähempänä totuutta, kuin jos olisi veltossa mukavuudessa heittäytynyt luulotellun uskon helmaan”.⁴⁷⁵

Aikaisempien puhdasta kristinuskoa ja ”jumaluuden etsimystä” peräänkuuluttavien kirjoitusten luomaa taustaa vasten ei tunnu uskottavalta, että 1910-luvun kirjoitusten jyrkässä kriittisyydessä kysymys olisi ollut uskonnon hylkäämisestä. Jälkimmäisessä kirjoituksessa uskonnon käsitteen sijoittaminen lainausmerkkeihin alleviivaa Pärssinen halunneen lukijoidensa ymmärtävän sen viittaavan nimenomaan kirkon valheelliseen kristinoppiin. Tätä tukee myös tekstin sisältö. Kyllin korkealle moraaliselle sivistysasteelle noustuaan ihmiskunta saattoi luopua täysin instituutionaalisesta uskonnosta ja rakentaa välittömän henkilökohtaisen suhteen Jumalaan. Sosialismissa oli Pärssiselle kyse ennen kaikkea kristinuskon reformoinnista ja uudelleentulkinnasta, jossa uskonnolliset totuudet oli sovitettava tieteen tuloksiin.

”Tulee myöntää, ettei ole uskontoa totuutta korkeampaa” – teosofia ja sosialismi

Elämäkerran Hilja Pärssisestä kirjoittaneet Marjaliisa Hentilä, Matti Kalliokoski ja Armi Viita toteavat hänen olleen hyvin perillä ajan uusista aatevirtauksista ja mainitsevat myös kiinnostuksesta teosofiaan. Tarkemmin kirjoittajat eivät avaa kytköstä teosofiaan, mutta katsovat aggressiivisen kirkkokritiikin yhdistävän Pärssistä ja teosofejia. He epäilevät Pärssisen tutustuneen teosofiaan kirjoittaessaan yksityiskohtaisia esitelmiä spiritualismiin ja teosofiaan vihkiytyneestä Minna Canthista⁴⁷⁶. Lisäksi elämä-

475 H.P.: ”Uskonnon” vetovoima. Asian eräs puoli. VA 13/1915, 199.

476 Canthin uskonnollisista käsityksistä ja kiinnostuksesta esoteerisiin oppeihin Ks. Majjala 2014, 307–328; Holm 2016, 77–79; Juva 1960, 293–294; Harmainen 2014, 382.

kerturit mainitsevat Pärssisen saaneen kosketuspintaa teosofiaan *Työmiehen Illanvieton* toimituksessa, jota hän avusti kirjoituksiltaan 1900-luvun alussa.⁴⁷⁷ Kuten edellä käsitellyissä luvuissa käy jo ilmi, Pärssinen ammensi uskontokritiikkiinsä aineksia usealta eri suunnalta eikä kirkkokriittisyys vielä suoranaisesti yhdistä häntä teosofeihin. Tekstilähteiden lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa Hentilän, Kalliokosken ja Viidan olevan teosofian suhteen oikeilla jäljillä. Pärssinen oli nimittäin kiinnostunut teosofien tapaan mystiikasta ja vetosi kirkonvastaisissa kirjoituksiinsa useisiin samoihin auktoriteetteihin kuin ajan teosofit.

Eräs Pärssiseen vaikutuksen tehnyt menneisyyden mystikko oli italialainen munkki ja okkultisti Giordano Bruno (1548–1600). Työväen vuosialbumi *Uuden ajan kynnyksellä* julkaisi Helsingin yliopiston kielitieteen professorin J. J. Mikkolan (1866–1946) vuonna 1906 kirjoittaman laajan artikkelin Brunosta, joka poltettiin kerettiläisenä katolisen kirkon roviolla. Mikkola ihaili Brunon tinkimätöntä vakaumusta taistella kirkon harhaoppia vastaan ja kehittää uskonkysymyksissä itsenäistä ajattelua. Kirjoitus kuvasi Brunoa yhdeksi historian suurimmista ajatuksenvapauden marttyyreista, mutta sivusi myös Brunon filosofian ajatusta maailman äärettömyydestä, jonka keskuksena oli kaiken elävän yhdistävä aistimaailmalle saavuttamaton panteistinen ”maailmansielu”.⁴⁷⁸

Pärssisen Brunolle omistama runo julkaistiin J.J.M.:n kirjoituksen perään ja samainen runo sisältyi myös seuraavana vuonna ilmestyneeseen *Taistelun tuoksinassa* -runokokoelmaan. Runossaan Pärssinen tiivisti lyyriseissä muodossa Mikkolan artikkelin sisällön. Runo ylisti Brunoa Kristukseen verrattavaksi uskonnonvapauden marttyyriksi, jonka työ innoitti jälkipolvia puolustamaan totuutta, oikeutta ja vapautta kirkon valheellista oppia vastaan:

Säteili jalo otsa, silmä hohti,
kun nous’ hän vapautta vaatimaan.

477 Hentilä, Kalliokoski & Viita 2018, 58–59, 144–145.

478 Nimim. J.J.M. [Jooseppi Julius Mikkola]: Giordano Bruno. *Uuden ajan kynnyksellä*. Suomen työväen alpumi 1906, 25–31.

Hän paavin meuratessa seista tohti
ja sanat kumpusi nää huuliltaan:

Pois kuvat helvetin nuo, jotka maalas
vain uskottavaks' vilppi, viekkaus.
Jo kyllin kauvan sumun suossa kaalas
tää kansa, alkakoon jo nousemus.

Pois hengen kahleet, sitehistä vapaa
meill' olkoon omantunnon uskonto.
Jumalaa palvellessa omaa tapaa
nyt kukin noudatella saakoon jo!

Ja kunniahan tieteen tulisoihitu,
se koskaan pettänyt ei tutkijaa.
Nyt sammuttakaa virvatulten lohtu,
kun valon aurinkoinen sarastaa.

Ikuisen valon iki-uusi hohto
taas etehemme tuolta heijastaa.
Pois kehnot paimenet ja heidän johto,
yön helmaan ihminen ei kuolla saa.

Kun aatos kätkettihin ihmisrintaan
niin luotiin elämää se antamaan.
Me möisimmekö ny sen kullan hintaan
ja vaihtaisimme valtaan, mammonaan.
[...]

Näin lausui hän ja vastakaiku heikko
se ajan yöhön hukkui pimeään.
– Mut kaameana nousi vainon peikko
”kerettäjäistä” tuota syyttämään.
[...]

Hän tuomittiin, ja roviolle kuolee
mies Italian suurin, puhtahin.
Oi kohtaloa julmaa, tuota huolee

nyt jälkipolvi runsain kyynelin.

Mut muisto elää kunniakas, pyhä,
ja elää ikuiset ne ihanteet.
Myös meidän kaihomme on kauvas yhä,
vaikk' edessämme myrskyt on veet.

On kauvas kaihomme ja innon saamme
totuutta, oikeutta puoltamaan.
Me vapaaks' ajatus jo vaatikaamme.
– Giordano Bruno suott' ei kuollutkaan.⁴⁷⁹

Keskeistä lainatuissa runon säkeissä on, että Pärssinen ei asettanut tieteellistä ja uskonnollista maailmankatsomusta toistensa vastavoimiksi. Hän käytti Brunoa historiapolitiikan välineenä esittämällä tämän kirkon taikauskon karkottavana järkähtämättömänä tieteen tulisoihituna. Samanaikaisesti Pärssinen puhui omatunnon uskonnosta, Jumalan palvelemisesta sekä ikuisesta valosta ja ihmiseen kätkeytyvästä viisaudesta. Ne viittaavat Brunon panteistiseen filosofiaan sekä esimerkiksi teosofiassa yleiseen ajatukseen jokaisessa ihmisessä ilmenevästä sisäisestä jumaluudesta tai korkeammasta tietoisuudesta. Pärssisen runon mukaan Brunon eläessä aika ei kuitenkaan ollut vielä kypsä tämän ajatuksille ja kirkon johtamat taantumukselliset voimat tuomitsivat hänet kuolemaan. Runon viimeisissä säkeissä hän toi ilmi Brunon suuren merkityksen modernille yksilölle. Brunon esimerkki innoitti jälkipolvia hylkäämään kirkon valheellisen opin ja etsimään ikuista elämän totuutta.

Brunon ajatteluun kätkeytyvän viisauden seuraamista peräänkuuluttivat myös teosofit. Esimerkiksi Rudolf Steiner luennoi Brunon filosofiasta. Myös Teosofisen Seuran presidentiksi vuonna 1907 noussut Annie Besant näki teosofian ydinsanomana olevan jatkumoa Brunon ajattelulle ja kuvasi tätä ”teosofian

---

479 Hilja Liinamaa: Giordano Bruno. *Uuden ajan kynnyksellä. Suomen työväen alpumi* 1906, 32–34; Liinamaa 1907, 31–33.

apostoliksi”.⁴⁸⁰ Teosofian kaltaisten esoteeristen liikkeiden eräs ominaispiirre oli juuri se, että ne nostivat menneisyyden mystikot esiin yhtäaikaisesti sekä tieteen esitaistelijoina että jumalalliseen salattuun viisauteen vihkiytyneinä henkilöinä.⁴⁸¹ Pärssinenkin oli kiinnostunut ja hyvin perillä Brunon ajattelun mystisistä ulottuvuuksista. Päivämättömissä muistiinpanoissaan hän totesi, että Brunon ja tämän aikalaisfilosofien ajattelussa ”[l]uonto oli suuri kuvakirja-spiritismiä”, mutta sisälsi ”myös demonisia voimia”.⁴⁸²

Uuden ajan kynnyksellä -albumissa julkaistun artikkelin ja Pärssisen runon lisäksi Brunon ajatuksia siteerattiin aika ajoin työväenlehdissä, joten ainakin nimenä hän oli hyvin tunnettu historiallinen henkilö 1900-luvun alkuvuosien työväenliikkeessä vielä suurlakon ja eduskuntauudistuksen jälkeen.⁴⁸³ Suomalaisen työväenliikkeen historian kirjoituksessa Brunon mystinen filosofia on kuitenkin jäänyt käytännöllisesti katsoen täysin pimentoon,

---

480 Annie Besant: Giordano Bruno. Theosophy’s Apostle in the Sixteenth Century. *The Theosophist* 1913, 13–33; Ks. myös Gatti 2010, 225; Asprem 2014, 486.

481 Hanegraaff 2012, 68; Strube 2017, 580–581; Harmainen 2018, 13–14.

482 Hilja Liinamaa: Giordano Bruno. *Uuden ajan kynnyksellä. Suomen työväen alpumi* 1906, 32–34; Liinamaa 1907, 31–33. Hilja Pärssisen muistiinpanot. TA 92, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 1H.

483 Viittauksia Brunoön työväenlehdissä esim. Nuorisoliike. Vastaanottokokous. *TM* 5.8.1910; *TN*: 11/1910, 88; 22/1910, 171; Vilho Oksanen: Luonnontutkijain uskonto. *VA* 3/1912, 45. Tunnettuutta kirkkoa vastustaneena mystikkona Bruno sai myös työväenkirjallisuutta edistäneen Vihtori Kosonen (1873–?) kirjapainon kautta. Muun muassa suomalaisten teosofien kanssa yhteistyötä tehnyt Kosonen oli työväenliikkeessä ristiriitaisia tunteita herättänyt hahmo, mutta hänen kustantamonsa teoksia pidettiin yleisesti valistavana lukemistona työväestölle. Hänen kustantamonsa julkaisi paljon uskontoreformistista kirjallisuutta, kuten Leo Tolstoin, Arvid Järnefeltin ja A. B. Sarlinin teoksia. Vuonna 1908 Kosonen kustansi suomenruotsalaisen Johan Bergmanin kirjoittamasta Brunon elämästä ja mystistä filosofiaa käsittelevästä kirjasta. Kirjanen esitti J.J.M.:n ja Pärssisen tavoin Brunon uskonnonvapauden ja tieteen esitaistelijaksi. Bergman totesi Brunon panteistisen maailmankatsomuksen olleen vielä kiinni menneisyyden ”taikauskossa”, mutta olevan silti väärin kutsua tätä herjaavalla nimityksellä ”ateisti”. Ks. Bergman 1908. Kososen kustannustoiminnasta tarkemmin Pollari 2015, 35–50; Pollari 2016, 88–117.

mikä tieteellistä rationaalisuutta painottavan näkökulman vuoksi on hyvin ymmärrettävää. Kuvaavaa on, että Jussi Pikkusaari tulkitsee esimerkiksi *Vapaa Ajatuksessa* julkaistua Bruno-sitaattia osoituksena siitä, että sosialidemokraateille tieteen ja uskonnon ristiriita oli ylitsepääsemätön.⁴⁸⁴ Ristiriita asettuu kyseenalaiseksi, kun huomioidaan Brunon mystinen maailmankatsomus ja yhteys teosofiaan. Pikemminkin näyttää siltä, että Brunon kaltaisten hahmojen avulla uskonnolliset ja tieteelliset näkökulmat pyrittiin harmonisoimaan myös työväenliikkeessä.

Bruno ei ollut ainoa kirkon auktoriteetin haastanut menneisyyden mystikko, jota Pärssinen ihaili tieteen esikuvana. Hänen suuresti arvostamansa Johan Amos Comenius rakensi pedagogiansa pansofiana tunnetulle kristilliselle luonnonfilosofialle, jonka ytimessä oli ajatus ihmisen, Jumalan ja kosmoksen yhteydestä. Pansofian tavoitteena oli koota yhteen kaikki tieto maailmankaikkeuden rakentumisesta ja sen universaalista jumalallisesta järjestyksestä. Tämä edellytti kirkon ahtaan dogmatiikan purkamista, mutta myös tieteen ja uskonnon välisten raja-aitojen kaatamista. Comeniuksen pedagogiikka perustui ajatukselle siitä, että ympäröivää luontoa tieteellisesti tutkimalla oli mahdollista saavuttaa välitön henkilökohtainen yhteys Jumalaan.⁴⁸⁵

Okkultismin ja länsimaisten esoteeristen aatevirtausten historiaa tutkinut Wouter J. Hanegraaff on todennut pansofian version erityisesti luterilaisella kulttuurialueella vaikuttaneesta luonnonfilosofisesta mystiikasta, kun taas Brunon filosofia ponnisti katolilaisesta kulttuuriperimästä. Pansofian keskeinen ajatus luontoon kätkeytyvästä tiedosta ja jumalallisesta järjestyksestä heijastui erityisesti 1800-luvun saksalaisen romantiikan tieteseen ja taiteeseen. Pansofian arkkityypiksi Hanegraaff on kuvannut Goethen teosten henkilöahmoja ja erityisesti pahalaisen

---

484 Pikkusaari 1998, 109. Bruno-sitaatti kokonaisuudessaan: Jumala ei ole mitään muuta kuin luonnonlaissa piilevän maailman yhtenäisyys. Ks. VA 5/1910, 79.

485 Linde 2016, 391–392.

kanssa sopimuksen tehnyttä ja rajattoman tiedon saavuttanutta tohtori Faustia.⁴⁸⁶

Hanegraaff on todennut protestanttisen kristinuskon rationaalisuutta ja valistuksen edistystä ja rationaalisuutta korostaneiden ajattelijoiden sysänneen Brunon ja Comeniuksen kaltaiset mystikot ”typerysten kabinettiin”, eikä heitä siksi ole pidetty kiinnostavina henkilönä myöskään modernisoitumisen aikaa käsittelevässä aatehistoriallisessa tutkimuksessa. Mystisistä luonnonfilosofioista viehättynyt Goethe on hänkin saanut historiankirjoituksessa paikan kyseenalaisten filosofien joukossa. 1800- ja 1900-luvun modernin okkultismin, mystiikan ja uskonnollisen liikehännän näkökulmasta Bruno, Comenius ja Goethe ovat sen sijaan mielenkiintoisia henkilöitä, jotka pyrkivät sovittamaan tieteen ja uskonnon väliset ristiriidat. He edustivat salattuun muinaiseen tietoon vihkiytyneitä yksilöitä, jotka kirkko oli vaientanut. Teosofeille Brunon, Comeniuksen ja Goethen kaltaisten nerojen opit eivät olleet kerettiläisiä ja pakanallisia vaan kristillisyyden – kuten kaikkien muidenkin valtauskontojen – salattu ydin kiteytyi heidän ajattelussaan.⁴⁸⁷ Tunnetuista teosofeista erityisesti Rudolf Steiner julkaisi teoksia Goethen luonnonfilosofiasta ja otti siitä rakennusaineksia esoteeriseen ajatteluunsa, joka vuonna 1912 irtautui Teosofisesta Seurasta omaksi antroposofiseksi koulukunnakseen.⁴⁸⁸

Pärssinen mainitsi muistiinpanoissaan Comeniuksen pansofian, joten hän oli siitä ainakin tietoinen. Muistiinpanoista ei tosin käy ilmi, kuinka syvällisesti hän oli perehtynyt pansofian sisältöihin.⁴⁸⁹ Pärssisen osoittama mielenkiinto erilaisiin uskonnollisiin suuntauksiin antaa joka tapauksessa aiheutta olettaa, että hän oli tutustunut myös Comeniuksen ajattelun uskonnolliseen

---

486 Hanegraaff 1996, 497–498; Hanegraaff 2012, 192–194, 315–317; Hanegraaff 2013, 30–33, 150.

487 Hanegraaff 1996, 411–415; Hanegraaff 2012, 135–137, 153–166, 369–374.

488 Treitel 2004, 99–100; Asprem 2014, 482; Von Boguslawski 2017, 215; Von Boguslawski & Westerlund 2018, 51–52.

489 Hilja Pärssisen päiväämättömät muistiinpanot. TA 92, Hilja Pärssisen arkisto, kansio 1H.

nämä voivat nähdä, tuollainen minä olen. Ja
 niin on hänen teoksensa kaikille kielille levinneinä
 saattaneet lukijain ja katselijain mielentilat viireeseen
 sydämen sykkimään ja ajatuksen liikahtamaan. Hän
 on suuri oppimestari, joka näyttää Kaiken ulko-
 naisuuden turhuuden ja vain sen arvokkuuden, min-
 kä tunnemme sielussamme. Mielentila, kyky tajuta
 ja kokea syvästi, antautua elämälle se vasta on ^(sivistystä)
 yhdessä kaiken sen kanssa minkä muut ihmiskun-
 nan suuret opettajat sanoivat hengen kehityksestä.
 Ulkonaisella on vain sikäli arvoa mikäli se on välttämät-
 tön hyvälle ja joka solua liikkuttavalle elämä-
 n taidolle. Silti onkin Goethea sanottu sivistys
 käsitteen uudistajaksi – ja löydämme tässä hä-
 nen filosofiassaan ^{an} elämänarvoja, jotka vielä
 tänä päivänä ja etenkin nykyisessä ihmiskunnan
 alennustilassa ovat ^{aikakautemme} ~~ajattomia~~ ^{positiivisiksi} ~~elämäntaitoiksi~~

Ote Pärssisen muistiinpanoista, joissa hän ylisti Johann Wolfgang von
 Goethea eurooppalaisen sivistyksen ja hengenelämän suurmieheksi: ”Ja
 niin ovat hänen [Goethen] teoksensa kaikille kielille levinneinä saatta-
 neet lukijain ja katselijain mielentilat viireeseen sydämen sykkimään ja
 ajatuksen liikahtamaan. Hän on suuri oppimestari, joka näyttää Kaiken
 ulkonaisuuden turhuuden ja vain sen arvokkuuden, minkä tunnemme
 sielussamme. Mielentila, kyky tajuta elämää ja kokea syvästi, antautua
 elämälle se vasta on sivistystä yhdessä kaiken sen kanssa, minkä muut
 ihmiskunnan suuret opettajat sanoivat hengen kehityksestä. Ulkonaisella
 on vain sikäli arvoa, mikäli se on välttämätön hyvälle ja joka solua lii-
 kuttavalle elämäntaidolle. Silti onkin Goethea sanottu sivistys käsitteen
 uudistajaksi – ja löydämme hänen filosofiassaan elämänarvoja, jotka
 vielä tänä päivänä ja etenkin nykyisessä ihmiskunnan alennustilassa ovat
 aikakautemme pinta-sivistyneille [...]. Kuva: Työväen Arkiston aineis-
 tosta. (tekijän hallussa).

puoleen. Myös edellä kuvatut Goethen merkitystä korostavat tekstiluonnokset tukevat käsitystä siitä, että tämän mystinen maailmankatsomus viehätti Pärssistä. Hänelle Bruno, Comenius ja Goethe näyttäytyivät uskonnonvapauden ja tieteen edelläkävijöinä, joiden filosofia sopi yhteen hänen ”sydämen sivistyksen” ja eletyn uskonnon ihanteensa kanssa. Keskeistä oli se, että Bruno, Comenius ja Goethe haastoivat kirkon dogmaattisen opin pyrkimällä osoittamaan kristinuskon ja tieteen olevan harmonisoitavissa ristiriidattomaksi dynaamiseksi maailmankatsomukseksi.

Yhtymäkohdat Pärssisen ja teosofien esoteerisen maailmankuvan välillä rakentuvat lisäksi hänen owenilaisten ja saint-simonilaisten sosialististen vaikutteidensa kautta. Vaikka liikkeet osoittautuivat turhan utopistisiksi ja menettivät sisäisten erimielisyyksien vuoksi merkittävän osan vaikutusvoimastaan 1840-luvun loppuun tultaessa, ne loivat pohjaa 1800-luvun loppupuolen materialismia vastustaville kristinuskon ja politiikan yhteyttä painottaville sosialistisille suuntauksille. Kuten Julian Strube on osoittanut, Ranskan okkultistien poliittinen aktivismi versosi pitkälti saint-simonilaisesta liikkeestä.⁴⁹⁰ Owen puolestaan rakensi kasvualustaa omilla uskonnollisilla näkemyksillään 1800-luvun puolivälissä Yhdysvalloista Eurooppaan rantautuneelle spiritualistiselle liikkeelle, johon monet hänen seuraajistaan liittyivät. Myös Owen itse kiinnostui myöhemmällä iällä spiritualismista.⁴⁹¹

Suomalaisen työväenliikkeen historiankirjoituksessa Owen ja Saint-Simon on käytännössä ohitettu viittaamalla heihin lyhyesti varhaisina utopistisosialisteina, joiden aatteet eivät olleet kovinkaan merkityksellisiä myöhemmässä tieteellisen sosialismin omaksuneessa työväenliikkeessä.⁴⁹² Erityisesti Saint-Simon on tutkimuksissa yhdistetty pikemminkin 1900-luvun alun teosofiin kuin luokkatietoisiin sosialisteihin. Esimerkiksi työväenliikkeessä teosofiaa sosialismiin yhdistänyt Matti Kurikka nimesi

---

490 Strube 2017, 571–572, 582–583, 590.

491 Davis 2011, 106–109; Owen 1989, 19, 91–92; Harmainen 2020b, 181.

492 Ks. Ehrnrooth 1992, 177; Pikkusaari 1998, 268–269.

Saint-Simonin esikuvakseen.⁴⁹³ Myös suomalaisen teosofian johdotähti Pekka Ervast totesi *Työmiehen Illanvieton* sivuilla Saint-Simonin ymmärtäneen sosialismin ydinsanoman julistaessaan uskontoa, joka vaati yksilöä kaikessa toiminnassa edistämään ihmisten välistä veljeyttä. Ervastille Saint-Simon ja teosofia edustivat ”puhdasta sosialismia”, joka tarjosi poliittiselle aatteelle kestävän uskonnollisen pohjan ontouttaaan kumisevan marxilaisen historiallisen materialismin tilalle.⁴⁹⁴ Mielenkiintoista onkin se, että niin tieteellisen luokkataistelun nimeen vannonut Pärssinen kuin sosialismia uudistaneet teosofit tukeutuivat samoihin saint-simonilaisesta sosialismista periytyviin kristillisiin yleisinhimillisyyden periaatteisiin.

Teosofian ja Pärssisen ajattelun välillä on nähtävissä myös muita selkeitä temaattisia yhteneväisyyksiä, jotka tulevat näkyväksi esimerkiksi Viktor Rydbergin ja Pärssisen edellä tehdyn vertailun kautta. Pohjoismaista ja saksalaista mytologiaa, magiaa ja maailman uskontoja laajasti tutkinut Rydberg oli 1800-luvun puolenvälin jälkeen kiinnostunut henkimaailmaan yhteyttä hakeneesta spiritualismista. Hän kertoi osallistuneensa spirituaalistisiin istuntoihin, joissa oli muun muassa saanut erään runonsa aiheen jo edesmenneeltä ranskalaiselta muusikolta. Myöhemmin Rydbergista tuli Ruotsin Teosofisen Seuran vaikutusvaltaisimpia ja tunnetuimpia jäseniä.⁴⁹⁵

Pohjoismaissa Rydberg oli keskeinen henkilö 1800-luvun loppupuolen kirkonvastaisessa uskonnollisessa liikehdinnässä, joka tähtäsi kristinuskon reformointiin. Suomalaiset historioitsijat ovat todenneet Rydbergin vaikuttaneen merkittävästi suomalaisen älymystön uskonnollisiin kantoihin ja herättäneen runsaasti keskustelua erityisesti 1890-luvulla. Tästä huolimatta työväenliikkeen tutkijat ovat sivuuttaneet hänet lyhyillä maininnoilla eivätkä ole juuri avanneet hänen yhteyksiään socialistiseen uskontokri-

---

493 Pollari 2012, 51.

494 Pekka Ervast: Teosofia ja sosialismi *TI* 4/1902, 29–31; Pekka Ervast: Sosialismi ja materialismi. *TI* 6/1902, 46. Ervastin puhtaan sosialismin ihanteesta ks. Harmainen 2010, 74–82.

495 Carleson & Levander 2016, 522; Petander 2016, 578–579.

tiikkiin.⁴⁹⁶ Suomalaisilta tutkijoilta huomiotta on jäänyt myös Rydbergin tiivis yhteys spiritualistiseen ja teosofiseen liikkeeseen. Teosofina hänen vaikutuksensa ei rajoittunut ainoastaan Ruotsin puolelle, sillä hän oli merkittävä uskonnollisen elämän uudistaja 1900-luvun alun suomalaisille teosofeille.⁴⁹⁷

Teosofian saaman julkisuuden sekä yhteneväisten uskonnollisten käsitysten valossa Pärssinen oli mitä todennäköisimmin hyvin tietoinen Rydbergin uskontoreformismin teosofisista ulottuvuuksista. Viipurissa Pärssinen piti työväen luentokurssilla esitelmän Rydbergista ”uudemman aikaisen maailmankatsomuksen tienraivaajana Ruotsissa”.⁴⁹⁸ Luennon tarkemmasta sisällöstä ei ole säilynyt tietoja, mutta lyhyessä kuvauksessa mainittu uuden-aikainen maailmankatsomus viestii aikalaiskontekstissa vahvasti siitä, että se käsitteli juuri Rydbergin uskonnollisia näkemyksiä, joissa teosofiset vaikutteet olivat keskeisiä.

Temaattinen yhteys teosofiaan tulee hyvin näkyväksi myös tarkasteltaessa Pärssisen käsityksiä suhteessa teosofiasta viehättyneen Ellen Keyn kasvatusajattelun uskonnolliseen tulokulmaan. Vaikka Key vastusti kirkkoa, hän näki uskonnollisuuden yksilölle sisäsyntyiseksi luontaiseksi ominaisuudeksi, joka ohjasi toimintaa kohti universaalia humanismia. Erotukseksi kirkon opista hän luonnehti omaa uskonnollista ajatteluaan ”elämän uskoksi” (livstro), jossa käsitys evoluutiosta sisälsi teosofeille ominaisen ajatuksen sielun jatkuvasta kehityksestä. Sielun evoluutiota oli mahdollista vauhdittaa oikeanlaisella kasvatuksella. Key korosti, että kehittyminen tasapainoiseksi yksilöksi edellytti vapaata uskonkysymysten pohdintaa, jota kirkon dualistinen dogma-

---

496 Nokkala 1958, 134, 136, 203, 224; Larkio 1967, 44; Totro 1979, 176–178; Roininen 1993, 98.

497 Rydbergista teosofisissa julkaisuissa esim.: Nimim. E.: Skandiavialainen Sektsioni. *Omatunto* 1–2/1905, 29; Martti Humu [Maria Ramstedt]: Muinais-suomalaisten uskonto. Salaisten oppien valossa. *Omatunto* 11/1906, 43; Viktor Rydberg: Haavekuvia todellisuudesta. *Tietäjä* 4/1914, 175–181; V. H. V. [Väinö Valvanne]: Historian johto. *Tietäjä* 2–6/1916, 80.

498 Luentokurssit. Työ 29.3.1906.

tiikka ei päässyt häiritsemään.⁴⁹⁹ Yhteyttä Keyn ”elämän uskoon” taustoittaa vuonna 1905 julkaistu Pärssisen laaja sosialistisen pedagogiikan periaatteita hahmotteleva artikkeli, joka peräänkuulutti yksilöllisiä luonnollisia taipumuksia tukevaa kasvatusta. Keytä pitkästi siteeraten artikkeli kuvaili jokaisessa yksilössä piilevää ”hyvää itua”, jonka vaaliminen vei yksilöä vääjäämättä ”rakkautta kohti”.⁵⁰⁰

Huomioiden Pärssisen kiinnostuksen menneisyyden mystikoihin sekä teosofeina tunnettujen henkilöiden ajatteluun ei olekaan yllättävää, että kritisoidessaan eduskunnassa vuonna 1908 käsitellyn uskonnonvapauslain puutteita Pärssinen jopa siteerasi Teosofisen Seuran iskulausetta. *Työläisnaisessa* hän julisti, ”ettei ole ’uskontoa totuutta korkeampaa’ ja että elämä ilman siveyslakeja on mielivaltaa.”⁵⁰¹ Sitaatti on ymmärrettävissä kädenojennukseksi teosofien suuntaan. Nähdäkseni Pärssinen tahtoi ilmaista, että suurlakon ja ensimmäisten eduskuntavaalien välillä kärjistyneistä erimielisyyksistä huolimatta teosofit olivat yhä tervetulleita liittymään puolueen riveihin yhteiseen taisteluun kirkollista pimitystä ja porvarillista materialismia vastaan. Mikäli teosofia olisi syrjäytetty työväenliikkeessä niin marginaaliseksi aatteeksi kuin aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty, hän tuskin olisi teosofeja kosiskellut. Pärssisen oli varmasti hyvin helppo myös allekirjoittaa teosofian yhteiskunnalliset pääperiaatteet, sillä Teosofinen Seura ilmoitti ohjelmassaan pyrkivänsä edistämään yleistä veljeyttä ilman uskonnon, sukupuolen tai kansallisuuden asettamia rajoituksia sekä kehittämään vertailevaa uskonnollista, filosofista ja luonnontieteellistä tutkimusta.⁵⁰²

---

499 Hällström, Jansson & Pironi 2016, 11–14.

500 Ks. myös Harmainen & Kemppainen 2020, 23–24.

501 Hilja Pärssinen: Uskonvapauden sortoa, ”uskonvapauslailla”! *TN* 29/1908, 225–226. Teosofisen Seuran motto kuului: ”Ei ole uskontoa totuutta korkeampaa” (There is no religion higher than truth).

502 Teosofisen Seuran kolme periaatetta olivat: 1. Kehottaa ihmisiä yleiseen veljeyteen katsomatta uskontunnustukseen, rotuun, ihonväriin, kansallisuuteen, sukupuoleen, yhteiskunta-asemaan tai säätyyn. 2. Edistää vertailevia uskonnollisia, filosofisia ja tieteellisiä tutkimuksia. 3. Tutkia tuntemat-

Toisaalta Pärssisen toteamus siveyslakien välttämättömyydestä on tulkittavissa varoituksena siveysnormeja purkaville teosofeille. Vain muutamaa vuotta aiemmin kohua niin teosofipiireissä kuin työväenliikkeessä oli herättänyt teosofina ja sosialistina tunnetun Veikko Palomaan teos *Sukupuoliasia järjen ja hengen valossa*, jossa hän esimerkiksi katsoi yksiavioisuuden tukahduttavan luonnollisen sukupuolivietin tyydyttämistä.⁵⁰³ Viittaamalla siveyslakien välttämättömyyteen Pärssinen korosti, että yhtenäisistä uskonnonvapauspyrkimyksistä huolimatta myös teosofien oli pidättäydyttävä liian radikaaleista julkituloista ja sitouduttava noudattamaan siveellisyyskysymyksissä puolueen linjaa.

Johdannossa tekemäni katsaus teosofian ja sosialismin yhteyttä käsittelevään tutkimukseen osoittaa, että sosialistiksi tunnustautuneen Pärssisen viittaukset teosofiaan eivät ole millään tavoin poikkeuksellisia. Hänen kiinnostuksensa teosofiaa kohtaan ei ole yllättävää myöskään sikäli, että teosofia heijastui vahvasti ajan kasvatusta ja sivistysihanteisiin. Pärssisen tavoin monet opettajat ja kansanvalistajat ammensivat vaikutteita esoteerisista aatteista.⁵⁰⁴

Pärssisen ja teosofian yhteydet vahvistavat käsitystä teosofian ja sosialismin yhteen punoutumisesta osaksi samaa uskontoreformistista jatkumoa. Yhteneväisyydet asettavat kyseenalaiseksi aikaisemmissa tutkimuksissa esitetyn väitteen siitä, että teosofialla ei olisi ollut enää sijaa johtavien sosialistien ideologiassa. Pärssisen uskontoa avaavat tekstit viittaavat enemmän siihen, että teosofia oli melko vaivattomasti yhdistettävissä sosialistiseen maailmankatsomukseen.

---

tomia luonnonlakeja ja ihmisen salaisia voimia. Ks. Martti Humu [Maria Ramstedt]: Tilaus-ilmoitus. *Omatunto* 1–2/1905, 2.

503 Ks. Anttila & Pollari 2009, 131–134; Harmainen 2010, 91–92.

504 Ks. Harmainen & Kemppainen 2020, 25–30.

Yhteneväisyydet Pärssisen kristillisyyteen ankkuroituvan sosialismin ja teosofian välillä ilmentävät hyvin 1900-luvun aatteellista pluralismia, jossa erilaiset poliittiset ja uskonnolliset aatevirtauksset saattoivat kietoutua toisiinsa. Tätä pluralismia korostaa myös sekulaariin raamatuntulkintaan perustuva tolstoilaisuus, joka osaltaan muovasi Pärssisen maailmankatsomusta.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu Leo Tolstoin vaikutuksen näkyneen vahvasti suomalaisessa aatekentässä 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Erityisesti Arvid Järnefeltin teosten kautta tolstoilaiset ajatukset levisivät sivistyneistöpiireistä vähitellen maalaisnuorison ja työväestön keskuuteen. Vaikka työväenliikkeen historiankirjoituksessa on painotettu tolstoilaisten aatteiden syrjäytyneen suurlakon jälkeen aatteelliseen marginaaliin, tolstoilaisuutta Suomessa tutkinut Armo Nakkala on todennut Tolstoin tarjonneen myöhemminkin innoitusta monille sosialisteille, vaikka tämän ajatuksia ei anarkistisuutensa vuoksi täysin hyväksyttykään. Jaettua Tolstoilla ja sosialisteilla oli ennen kaikkea aggressiivinen suhtautuminen kirkkoon. Yksi Nakkalan mainitsemista tolstoilaisista vaikutteista omaksuneista työväenliikkeen johtavista sosialisteista oli juuri ankarasta kirkkovastaisuudesta tunnettu Pärssinen, joka kokosi kirjastoonsa Tolstoin sosiaalietiikkaa käsitteleviä teoksia ja otti niistä aineksia kirjoituksiinsa ja puheisiinsa.⁵⁰⁵

Pärssisen Tolstoita kohtaan tuntemaa syvää kunnioitusta kuvaa hyvin *Työmiehen Illanvieton* sivuilla vuonna 1905 julkaistu runo Niin aina..., jossa Pärssinen esitti Tolstoin kristinuskon esitaistelijana ja yhtenä Kristuksen, ”mestarin”, parhaimmista seuraajista. Tolstoi oli Jeesuksen tavoin ajan saatossa joutunut kärsimään Jumalan nimissä langetetun julman rangaistuksen arvostellessaan kirkkoa ja valtaapitäviä. Rangaistuksella Pärssinen viittasi Venäjän ortodoksisen kirkon päätökseen, jolla se erotti Tolstoin

---

505 Pärssisen lisäksi Nakkala mainitsee Tolstoin ajatusten saaneen tunnustusta esimerkiksi Edvard Valppaalta, Mikko Ampujalta ja jopa Otto Wille Kuuselta vielä 1910-luvulla. Nakkala 1958, 121–122, 230–234, 245–246.

yhteydestään tämän kirkkoon kohdistaman kritiikin johdosta. Myöhemmin Pärssinen sisällytti runon vuonna 1907 julkaistuun *Taistelun tuoksinassa* -runokokoelmaansa. Runon yhteydessä Pärssinen mainitsi saaneensa innoituksen alkuperäiseen runoonsa ortodoksisen kirkon epäoikeudenmukaisuudesta Tolstoita kohtaan.⁵⁰⁶

Pärssinen käytti Tolstoin hahmoa hyödykseen kirkkoa vastaan käymässään taistelussa. Ortodoksisen kirkon mainitseminen kuvaa yhtäältä hyvin sitä, kuinka Pärssisen arvostelu kohdistui kaikkiin institutionaalsiin uskontosuuntauksiin. Toisaalta Tolstoille omistettu runo oli ainoa, jossa kukaan tutkimuksen kirjailijakolmikosta kohdisti kritiikkinsä eksplisiittisesti ortodoksiseen kirkkoon. Tämä kertoo nähdäkseni siitä, että ortodoksinen kirkko oli Pärssiselle, Tihlälle ja Willmanille hyvin etäinen ja he kokivat sosialismin päävastustajaksi nimenomaan luterilaisen kirkon.

Kirjallisuudentutkijat ovat nähneet *Taistelun tuoksinassa* -kokoelman Pärssisen aikaisemmasta runotuotannosta selkeästi poikkeavaksi teokseksi ja nimenneet sen hänen ensimmäiseksi varsinaiseksi sosialistista aatetta kuvastavaksi teoksekseen.⁵⁰⁷ Tolstoille omistetun runon ottaminen mukaan kokoelmaan ker-tookin osaltaan tolstoilaisten ajatusten suuresta merkityksestä vielä senkin jälkeen, kun Pärssinen oli jo hyvin perehtynyt teoreettisen sosialismin periaatteisiin ja tunnettu sosialidemokraattien johtohahmo.

Pärssistä ja Tolstoita yhdisti käsitys kristillisyydestä arkipäivässä ihmisten välisenä solidaarisuutena ja altruismina. Kirkkoa Tolstoi syytti valheellisen ja järjenvastaisen messiasmyytin luomisesta, minkä avulla kristillisyydestä oli rakennettu irrati-onaalinen valtaeliittiä tukeva oppijärjestelmä. Hän tahtoi puhdistaa kristinuskon kirkon luomasta yliluonnollisesta mystiikasta ja korosti sekulaaria raamatuntulkintaa sekä henkilökohtaista

---

506 Hilja Liinamaa: Niin aina... *TI* 28–29/1905, 226–227; Liinamaa 1907, 35–36. Ortodoksisen kirkon pyhä synodi erotti Tolstoin yhteydestään vuonna 1901 ja hänet haudattiin kotiinsa Jasnaja Poljanaan ilman kirkon suorittamaa siunausta vuonna 1910. Ks. Nokkala 1958, 13.

507 Palmgren 1966, 200–205; Launis 2008b, 57.

uskonnollista kokemusta. Kristuksen sanoma oli ymmärrettävissä arkijärjellä ilman välittävää kirkkoa ja sen papistoa, joka Tolstoin mukaan todellisuudessa keskitti ihmiskunnan yhteistä omaisuutta harvojen käsiin ja lietsoi vihaa ihmisten välille valheellisella opillaan.⁵⁰⁸

Tolstoilaiset vaikutteet näkyvät ennen kaikkea universaalina humanismina, jota Pärssinen korosti todellisena kristillisyytenä käytännössä kaikissa uskontoa käsittelevissä teksteissään. Tolstoin suuri merkitys uskonnollisen elämän uudistajana on havaittavissa esimerkiksi Pärssisen kirkko- ja uskontokriittiset argumentit kokoavassa pamfletissa *Uskonnonopetus pois kansakoulusta!*. Pamfletissaan hän totesi Tolstoin olevan tunnettu venäläinen ”Kristuksen opin selittäjä”, joka oli konkreettisesti osoittanut uskonnollisen elämän olevan täysin mahdollista ilman kirkon sakramentteja ja dogmatiikkaa.⁵⁰⁹

Puhtaan kristinuskon ihannettaan Tolstoi toi esille muun muassa taidekritiikin kautta. Teoksessaan *Mitä on taide?* hän esitti taiteen ja uskonnon kehittyneen rinnakkain, joten taide ilmensi aina aikakautensa uskonnollisia käsityksiä. Historian saatossa kirkko ja yhteiskunnan vallanhimoinen yläluokka olivat kaapanneet taiteen pönkittämään omia pyrkimyksiään sekä tyydyttämään nautinnonhimojaan. Oman aikansa taiteen Tolstoi tuomitsi halpahintaiseksi viihteeksi ja nationalistiseksi sodan lietsonnaksi. Hän vertasi vallitsevia taideihanteita järkeä turruttaviin huumaviin aineisiin, jotka tuhosivat kansan moraalin ja oikeudentunnon. Vääristynyttä taideihannetta ylläpitivät koulut ja kulttuurilaitosten opettamat taideteoriat ja -kriitikit. Tolstoin mukaan taidetta oli mahdotonta opettaa teoreettisesti, sillä aito taiteellinen luomisvoima kumpusi taiteilijan elämänarvoista ja teokset heijastelivat tekijänsä vilpittömiä henkilökohtaisia uskonnollisia tunteita. Kuten uskonnosta, myös taiteesta oli Tolstoin mukaan kriittisen tutkimuksen avulla löydettävissä puhdas alkumuoto, joka herätti Kristuksen sanojen tavoin kokijansa palve-

---

508 Tolstoi 1902; Tolstoi 1907.

509 Kansakoulunopettaja 1908, 9–10.

lemaan lähimmäistään. Syyksi taiteen moraaliseen alennustilaan hän näkikin sen, että taiteilijat olivat hylänneet Kristuksen sanoman veljeydestä ja tasa-arvosta.⁵¹⁰

Työväenliikkeellä ei ollut 1900-luvun alussa yhtenäistä taide- ja kulttuuripolitiikkaa, mutta Tolstoi vaikutti hyvin voimakkaasti suomalaisten sosialistien näkemyksiin kulttuurin ja taiteen tilasta.⁵¹¹ Kuten edellä käsitellyistä sivistys- ja kulttuurikritiikeistä ilmenee, myös Pärssinen oli taiteen ahdingosta Tolstoin kanssa yhtä mieltä. Taiteen tuli herättää empatiaa ja innostaa kristillisen lähimmäisenrakkauden antaman mallin mukaiseen toimintaan heikko-osaisten hyväksi. Porvarillinen taide taas pelkistyi tyhjänpäiväiseksi viihteeksi. Tolstoin teoksia Pärssinen piti todellisena taiteena, joka jalosti kansan sivistystasoa ja avarsi henkistä elämänkatsomusta. Toisin sanoen Tolstoi edusti Pärssisen peräänkuuluttamaa ”sydämen sivistystä”. Esimerkiksi Tolstoin *Ylösnousemus*-teokseen⁵¹² pohjaavasta näytelmästä kirjoittamassaan arviossa hän nosti kirjan erityiseksi saavutukseksi sen, että teos osoitti kirkon opettaman uskonnon ja todellisen Kristuksen sanoman jyrkät eroavaisuudet. Pärssinen ylisti Tolstoita toteamalla, että keskeistä ”tälle Venäjän ehkä suurimman kirjailijan suurenmoiselle draamalle on oikeauskoisen kirkon suhde valti-oon sekä tämän suhteen mädännäisyys ja onttaus, jonka vastapainoksi Tolstoi kohottaa Kristuksen yksinkertaisen elämän ja jalon siveysopin.”⁵¹³

Muiden uskontoa käsittelevien kirjoitustensa ja henkilöhistoriallisten lähteiden valossa Pärssinen ei arvioissaan ainoastaan kuvaillut Tolstoin teoksen välittämää kristillistä ihannetta, vaan

---

510 Tolstoi 2000, 28–29, 76–79, 83–193, 248–253.

511 Seppälä 2010, 73–75.

512 Leo Tolstoin vuonna 1899 julkaistu teos, jossa aatelismies Nehljudov käyttää seksuaalisesti hyväkseen nuorta palvelijatarta, Katjushaa, ja saattaa tämän raskaaksi. Nehljudovin hylkäämä Katjusha irtisanotaan palvelupaikastaan, mikä pakottaa hänet prostituutiksi. Tytön kohtalosta kuultessaan Nehljudov alkaa kuitenkin lopulta katumaan toimintaansa. Hän pyrkii hyvittämään tekonsa hylkäämällä aatelisten etuoikeutetun elämänsä sekä toimimalla tytön suojelijana.

513 H.P.: *Ylösnousemus*. *TN* 18/1908, 135–136.

reflektoi omaa henkilökohtaista vakaumustaan, joka tiivistyi arki-
sessä elämässä näkyväksi lähimmäisenrakkaudeksi. Hän katsoi,
että kirkolla ja sen valheellisella dogmaattisella opilla oli vähitel-
len tapahtuvasta valveutumisesta huolimatta yhä luja ote kansan
hengellisestä elämästä. Kirkko oli esteenä sosialistien tekemälle
yhteiskunnalliselle uudistustyölle, minkä vuoksi kirkon ja valtion
erottaminen olivat ihanneyhteiskunnan toteutumisen ehdoton
edellytys. *Ylösousemus* osoitti Pärssisen mukaan ansiokkaasti,
ettei ”Kristus nouse kirkolle ei valtion ylimmäisille, jotka hänen
elämänsä esimerkin hyljäävät [sic], vaan niille, jotka elävät totuu-
delle, jotka uhrauksilla antautuvat omantunnon tielle.”⁵¹⁴ Tols-
toin merkitys olikin Pärssiselle ennen muuta siinä, että hänen
ajattelunsa paljasti kirkon opettaman uskonnon vääristyneen
luonteen. Kirkon ja sen papiston epärehellisyyden paljastaminen
taas edesauttoi merkittävästi sosialismin poliittisten tavoitteiden
toteuttamisessa.

Tolstoilaisen ihanteen mukaan hyvä elämä konkretisoitui täy-
dellisimmillään vapaan maanviljelijän työssä ja ideaalin toteutta-
minen vaati vetäytymistä kaikkien yhteiskunnallisten instituuti-
oiden ulkopuolelle. Työn tekijän tuli nauttia itse työnsä hedelmät
ilman kapitalistisen järjestelmän luomia turhia välikäsiä. Vapaan
maanviljelijän oli mahdollista säilyttää hyvinvoinnin kannalta
välttämätön yhteys ympäröivään luontoon. Lähellä luontoa arki-
seen ruumiilliseen työhön keskittyvä talonpoika oli turvassa kau-
pungeissa rehottavilta maallisten aatteiden aiheuttamilta himoilta
sekä turmelevalta porvarilliselta kaupunkikulttuurilta. Itsenäinen
ja omaehtoisesti itseään sivistävä talonpoika kykeni toteuttamaan
elämässään Kristuksen rakkaudenkäskyä konkreettisesti yhtei-
söön palvellen. Työstä ja luonnosta vieraantuminen tarkoitti
etääntymistä Kristuksesta ja sitä kautta ihmisyyteen kuuluvista
elämänarvoista. Tolstoille luontoyhteyden katkeaminen ja fyy-
sisestä työstä luopuminen johtikin väistämättä yksilön ja koko
yhteisön henkiseen ja fyysiseen rappeutumiseen.⁵¹⁵

---

514 Ibid.

515 Tolstoi 1907, 182–207; Nokkala 1958, 19–23; Karkama 2010, 53–57.

Yhteiskunnalliset ja valtiolliset instituutiot puolestaan edustivat Tolstoille eliitin pakkovaltaa. Hänen yhteiskuntakritiikkinsä kulminoitui juuri kielteiseen suhtautumiseen valtiollisiin instituutioihin. Tolstoin raamatuntulkinnassa Vuorisaarnan vertaus toisen posken kääntämisestä sisälsi ehdottoman käskyn pidättäytyä väkivallasta sen kaikissa muodoissa, mutta pasifistinen ihanne ei voinut toteutua niin kauan kuin kansallisvaltio sekä sitä tukeva kirkko säätelivät ihmisen elämää. Arkielämässä konkretisoituva kristillinen lähimmäisenrakkaus edellytti kaikkien valtiollisten, yhteiskunnallisten ja uskonnollisten instituutioiden lakkauttamista. Kirkon ja armeijan ohella rauhan saavuttaminen tarkoitti myös koululaitoksen alasajoa. Tolstoin mukaan todellinen sivistys ja kulttuuri syntyivät omaehtoisesta opiskelusta, sillä kouluopetus oli valjastettu ajamaan valtaapitävien etua.⁵¹⁶

Tolstoin kristinuskon tulkintaan vetoaminen ei tarkoittanut sitä, että Pärssinen olisi kokonaisuudessaan allekirjoittanut tolstoilaisen maailmankatsomuksen. Tolstoilainen elämänihanne näyttäytyikin hänelle anarkismina ja eskapismina. *Työläisnaisessa* vuonna 1909 julkaisemassaan laajassa anarkismin ja sosialismin eroja ruotivassa kirjoituksessa Pärssinen irtisanoutui yksiselitteisesti kaikenlaisesta yhteiskunnallisten ja valtiollisten instituutioiden romuttamiseen tähtäävästä toiminnasta. Hän julisti anarkismin olevan ehdottomasti ”sosialismin vihollinen” ja totesi, että ”[a]narkismilla ja sosialismilla ei ole mitään yhteistä kuin tyytymättömyys olevia oloja vastaan”. Nojautumalla tieteelliseen marxilaiseen historiakäsitykseen, jossa yksilöllisten ominaisuuksien sekä ihmisluonnon osoitettiin muovautuvan yhteiskunnallisten ja taloudellisten rakenteiden seurauksena, Pärssinen katsoi sosialismin nimenomaan ehkäisevän anarkististen aatteiden leviämistä. Artikkelissaan Pärssinen totesi monen muun ajan sosialistin tavoin, että myöskään Tolstoin ajatukset eivät anarkistisuudessaan soveltuneet uuden yhteiskunnan pragmaattiseen rakentamistyöhön. Hänen mukaansa tolstoilaisuus toimi esimerkkinä anarkismista, jossa ”[p]alaamista luonnon helmaan alkuperäisiin elämäntapoihin pidetään ihanteena”. Tolstoilainen ajatus julkisten

---

516 Tolstoi 1902; Tolstoi 1907.

instituutioiden ja poliittisten virkojen lakkauttamisesta ei Pärssin sanoin ”johda minkäänlaisiin yhteiskunnallisiin tuloksiin”.⁵¹⁷

4.2 Elvira Willman ja ”se oikea Kristuksen oppi”

Sosialismi, ”todellista köyhien evankeliumia nälkäisille ja sorretuille”

Elvira Willmanin poika, Voitto Ilmari Eloranta, on kertonut muistelmissaan vanhempiensa olleen vakaumukseltaan ateisteja, mutta korostanut samalla uskonnon ja uskontohistorian olleen perheessä erittäin yleinen puheenaihe. Elorannan muistelmien mukaan Voitto-isä nosti Jeesuksen maailmanhistorian suurimpien humanistien joukkoon ja huolehti siitä, että poika perehtyi Raamatun sisältöön.⁵¹⁸ Maininta vanhempien ateismista saattaaakin tarkoittaa kielteistä suhtautumista ainoastaan kirkkoinstituutioon eikä suoranaista kristillisen maailmankatsomuksen torjumista.

Tiedeoptimismistaan huolimatta myös Willman nosti kirjoituksissaan usein esille sen, että tieteen tulosten ohjautuminen sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla edellytti kristinuskoon pohjaavaa etiikkaa. Ateismia enemmän Willmanin tekstit heijastelevat samankaltaista pyrkimystä sosialismin ja kristinuskon harmonisointiin kuin Hilja Pärssisellä. Willmanin kirjailijakuvasta laudaturtyönsä jo 1960-luvulla kirjoittanut Maarit Vallinharju onkin todennut Willmanin yhdistäneen filosofiaansa sosialismia ja kristinuskoa omalla tavallaan. Vallinharju katsoo tämän korostaneen kaikkien ihmisten tasa-arvoa, mutta nähneen porvariston vieraantuneen todellisesta kristinuskosta. Sosialismi taas oli Willmanille ”oikea Kristuksen oppi”.⁵¹⁹

---

517 H.P: Anarkismi ja sosialismi. *TN* 1/1909, 3–4.

518 Eloranta 2000, 16–18.

519 Vallinharju 1962, 41–44.

Vallinharjun tutkielman havainto on todennettavissa Willmanin lehtikirjoituksista, joissa kristinuskko limittyi yhteiskunnallisiin kysymyksiin samaan tapaan kuin Pärssisellä. Vallinharjun näkemys Willmanin kristillisestä vakaumuksesta perustuu vuoden 1908 joulun alla ilmestyneeseen *Juna*-lehden numeroon, jonka sisällöstä Willman pitkälti vastasi. Lehteen laatimassaan pääkirjoituksessa hän korosti sosialismia aitona Kristuksen sanomana ja Jeesusta historian ensimmäisenä sosialistina. Toisin kuin porvarit ja kirkko, sosialismi tähtäsi kristinuskon sisältämän lähimmäisenrakkauden ja suvaitsevaisuuden toteuttamiseen käytännön tasolla. Willman pohti, mitä Jeesus itse olisi ajatellut 1900-luvun alun yhteiskunnasta ja miten porvaristo ja papisto häntä olisivat kohdelleet. Pohdinnassaan hän päätyi siihen johtopäätökseen, että Jeesus olisi todennäköisesti paheksunut 1900-luvun alun kapitalistisen yhteiskunnan epäkohtia ja hurskastelevat kristityt pyrkisivät vaientamaan hänet sosialistisena materialistina:

Jos Kristus kulkisi vielä maan päällä ja sanoisi, miksi telkeette vankiloihin niitä, jotka totuutta etsivät, niin Te sulkisitte hänet vankilaan, Te, jotka sananyhdistymis – ja ajatuksen-uskonnon vapautta rajoittaa tahdotte. Sillä Kristus sanoi, ”Maailmassa ei teillä rauhaa ole”. Jos hän sen nyt sanoisi viranomaisille, sanoisivat he sen – sosialistiseksi materialismiksi ja ehdottaisivat yleisen ääni-oikeuden rajoittamista kansan suuntukkimiseksi ja sen, joka sitä lakia ja sen alullepanijaa moittisi telkeisivät he vankilaan yleisen rauhan säilyttämiseksi. Mutta sosialistivangit sanovat kuin Kristus matkallaan ristin kuolemaan, älkää meitä surko, vaan surkoa [sic] itseänne ja lapsianne, sillä ne päivät ovat tulevat, jolloin Jerusalemiin ei jää kiveä kiven päälle. Vieraat roomalaiset hävittivät kyllä Jerusalemin, mutta Kristuksen oppi jäi maailmaan. Niin myös meidät voidaan surmata – vaan meidän oppimme jää onnen ja rakkauden tulevaisuuden opiksi, sosialismi, joka on se oikea Kristuksen oppi – eikä valtion kirkon pappien, noitten farisealaisten, jotka rukoilevat kaduilla leveillä helmoilla.⁵²⁰

---

520 E. V–E. [Elvira Willman-Eloranta]: Jouluku. *Juna* 17.12.1908.

Rikkaat vallanpitäjät halusivat vaihtaa vastustajansa vaikka vankityrmään sulkemalla, millä Willman viittasi voimassa olevaan lakiin jumalanpilkasta. Sosialistit hän taas kohotti Kristuksen rinnalle totuutta janoaviksi marttyyreiksi, joiden ainoa rikos oli siinä, että he julistivat ”sitä todellista köyhien evankeliumia nälkäisille ja sorretuille”. Porvaristolta ja kirkolta Willman kysyikin: ”[o]nko se Jumalalle kunniaksi se, että Te [porvarit ja papisto] joka päivä vainotte niitä, jotka tahtovat toteuttaa opin: Tässä ei ole juutalainen eikä kreikkalainen, ei nuori eikä vanha, ei orja eikä herra vaan me olemme yksi Kristuksessa, veljiä, vertaisia”. Willmanin mukaan joukkovoimaan perustuvaa totuuden sanomaa ei kuitenkaan voitaisi enää tekohurskain porvarillisin laein vaihtaa. Sosialismi tulisi viemään loppuun Kristuksen vuosisatoja aiemmin aloittaman työn kapitalismin romuttamiseksi ja muuttamaan maailman pysyvästi oikeudenmukaiseksi.⁵²¹

Hannu Soikkanen on todennut, että juuri joulun pyhien aikana sosialismin kristillinen sisältö oli esillä työväenlehdissä vielä senkin jälkeen, kun työväenliikkeen uskontokriittinen kärkiryhmä oli hylännyt kristinuskon.⁵²² Willmanin tekemä vertailu kirkon opin tekopyhyiden ja sosialismin edustaman aidon kristillisen moraalin välillä on tyyppiesimerkki työväenlehdissä kristillisten pyhien aikana esitetystä agitaatiosta. Lähestyvä joulu selittää osaltaan sitä, miksi Willman nosti kristillisen moraalin ja Kristuksen hahmon kirjoituksensa keskiöön. Julkaisuajankohta ei kuitenkaan aukottomasti selitä *Junan* joulunumeron vahvaa uskonnollista painotusta, sillä Willmanin joulukirjoitus on silmiinpistävästi yhdenmukainen Pärssisen esittämän eletyn uskonnon ihanteen kanssa. Samoin kuin Pärssinen, Willman esitti luterilaisen kirkon papiston tekopyhiksi farisealaisiksi, jotka pitivät oikeutenaan mielivaltaisesti tuomita kaikki yhteiskunnallisia uudistuspyrkimyksiä ajavat Jumalan kieltäjiksi. Yhdenmukaista on myös se, että Willman korosti valtauskontojen kulttuurisi-

---

521 Ibid.

522 Soikkanen 1961, 144; Ks. myös Rajavuori 2017, 295.

donnaisuutta ja vaati ihmisten välistä veljeyttä kansallisuuteen, uskontokuntaan, ikään tai sosiaaliseen statukseen katsomatta.

Jeesukseen ja joulun henkeen Willman viittasi myös *Junan* vuoden 1909 ensimmäisessä numerossa kehottaessaan rautatietyöläisiä tiivistämään rivejään porvarien sortovaltaa vastaan liittymällä lehden tilaajaksi. Hän kuvasi Jeesusta köyhäksi kulkuriksi, jonka seuraajia olivat rautateillä ahkeroivat työläiset. Aitoa Kristuksen esimerkkiä seuraavien työläisten oli vaikea hyväksyä rautateiden omistajien ja johtajien itsensä turmeleminen ”ylen- syömisellä-, ylenjuomisella [...] ja naisten rakastamisella”. *Junaa* Willman luonnehti kristinuskon sanansaattajaksi, sillä paljastaessaan vallitsevan moraalittomuuden lehti oli köyhien asialla kuten Jeesus. *Junan* levittämä sosialismi vihasi kaikkia ”perkeleitä”, jotka ”herroja” riivasivat.⁵²³

Osaltaan Willmanin kirjoitus kertoo siitä, että rautatietyöläisten keskuudessa kristillinen maailmankatsomus oli voimissaan ja siihen vetoaminen tehokasta. Onkin selvää, että Willman ymmärsi uskonnollisen retoriikan poliittisen voiman, ja Kristuksen esimerkki toimi toki politiikan teon välineenä. Kristinuskon käyttäminen politiikan välineenä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että Willman olisi ajanut uskonnon varjolla pelkäämään poliittisia päämääriä.

Työväenlehdissä Willman ei enää Pärssisen kanssa käymänsä kiistan jälkeen juuri avannut ajatteluaan ennen vuoden 1917 vallankumouksia ja vuonna 1918 käytyä sisällissotaa, jolloin hän lietsoi lähinnä kapinahenkeä ja kommentoi sodan mielettömyyttä. Elämäkerrallinen *Vallankumouksen Vyöryssä* -novelli kuitenkin sisältää viittauksen kristinuskoon, joka mahdollisesti kuvastaa Willmanin omaa uskonnollista maailmankatsomusta. Teoksen päähenkilön Elman isoäiti edustaa teoksessa sosialistisia ihanteita ja uutta vapaamielisempää kristillisyyttä. Isoäiti toteuttaa kertojan sanoin Kristuksen lähimmäisenrakkautta konkreettisesti kohtelemalla aviottomia äitejä ja kerjäläisiä paremmin kuin omaa ”konsuli-veljeään”. Elma kuvailee isoäidin tulkitsevan ”piiplian toisella lailla kuin itse kirkkoherra, ja että kirkkoherra

---

523 Nimim. – a.: Rautatieläisten ”kunniavelka.” *Juna* 14.1.1909.

aina hänen kanssaan raamatuntulkintakahakassa hävisi.” Juuri isoäidiltään Elma oppii ”elämänviisautta” ja perii suurimman osan luonteestaan.⁵²⁴ Mikäli Elmaa tulkitsee Willmanin omakuvana, kuten kirjallisuudentutkijat ovat tehneet, isoäidiltä periytyvien periaatteiden voi nähdä heijastavan Willmanin käsitystä sosialismista kristinuskon ihanteet toteuttavana aatteena. Tulkintaa tukee myös edellä analysoitu kymmenen vuotta aiemmin *Junan* joulunumerossa julkaistu kirjoitus.

Kristinuskolla oli Willmanin teksteissä keskeinen asema hänen perustellessaan sosialismin tavoittelemia yhteiskunnallisia uudistuksia. Kuten Pärssinen, myös Willman katsoi lähimmäisenrakauden kristinuskon ydinsanomaksi ja vaati saarnojen sijaan kristityiltä konkreettisia tekoja köyhyyden ja kurjuuden poistamiseksi. Sosialismi edusti hänen kirjoituksissaan aitoa arkielämässä konkretisoituvaa kristillisyyttä, kun taas institutionaalinen uskonto esiintyi valheellisena Kristuksen sanojen vääristelynä. Kristinuskon siis tarjosi käyttövoimaa ja moraalisen tukipilarin, jonka perustalle sosialistinen arvomaailma rakentui. Kristilliset käsitykset näkyivät myös tolstoilaisissa vaikutteissa, jotka heijastuivat Willmanin kirjoituksista.

*”Tolstoilainen katsantokanta hyveestä” ja porvarillinen usko
”sielunvaellukseen”*

Kirjallisuudentutkija Elsi Hyttinen on todennut Willmanin kaunokirjallisen tuotannon heijastelevan monipuolisesti etenkin ajan radikaaleja individualistisia aatteita ja katsonut hänen yhdistelleen emansipatoriseen ”uuden naisen” ihanteeseensa vaikutteita niin Ellen Keyltä, Rolf Lagerborgilta, Friedrich Nietzscheä kuin Leo Tolstoilta.⁵²⁵ Hyttisen kuvaus Willmanin aatteellisesta pluralismista on osuva, vaikka lehtikirjoituksissaan hän oli hyvin vaiotonainen sosialismin ja kristinuskon yhdistävän ajattelunsa taust-

---

524 Willman 1918, 10–11.

525 Hyttinen 2012, 40–41.

tavaikuttajista. Sivistyneistötausta sekä lukuisat yhtymäkohdat Pärssisen reformistiseen kristinuskon tulkintaan viittaavat vahvasti siihen, että Willman otti rakennusaineiksia maailmankatso-mukseensa monipuolisesti erilaisista aatteista ja tukeutui uskon-nollisissa kysymyksissä samankaltaiseen liberaaliprotestanttiseen kritiikkiin. Työväenliikkeen aatehistoriallisen tutkimuksen sekä sosialismin ja kristinuskon yhteen kietoutumisen näkökulmasta erityisesti Tolstoi on mielenkiintoinen henkilö, sillä hän oli Hyt-tisen mainitsemista henkilöistä ainoa, johon Willman eksplisiit-tisesti viittasi.

Pärssisen tavoin Willman piti Tolstoita porvarillisen yhteis-kunnan epäkohdat paljastavana ajattelijana. Willman ei kuiten-kaan ilmaissut ihailuaan Tolstoita kohtaan yhtä suorasanaisesti kuin Pärssinen lehtikirjoituksissaan tai Niin aina... -runossaan. Tolstoilaisuudesta sosialismiinsa yhdistämänsä vaikutteet hän toi kuitenkin julki *Työmiehessä* vuoden 1904 keväällä kirjoitukses-saan Kuningas vaiko alamainen?.

Käsityöläisen pajalle sijoittuvassa lyhyessä kuvaelmassaan Willman nosti tarkastelun keskiöön ihmisten väliset valtasuhteet sivistyneistöä edustavan kertojan ja nuoren seppä Johanssonin kohtaamisessa. Rautaa takovaa seppää tarkkaillessaan tarinan kertoja kääntyy pohtimaan porvarillisen yhteiskunnan absurdia rakennetta, jossa fyysisesti voimakkaimmat työläiset ovat alistet-tuja heikomman omistavan luokan vallan alaiseksi. Pelonsekai-sella kunnioituksella sepän uljasta hahmoa tarkkailevan kertojan mietteissä työläisen tulisi olla alamaisen sijaan kansaa johtava ”kuningas”. Kertoja vertaa seppä Johanssonia belgialaisen taitei-lijan Contantin Meunieren (1831–1905) teoksiin, jotka kuvaavat työmiestä ”voimakkaana hallitsijana”. Willman loikin kuvaelmas-saan sepästä proletariaatin vallankumouksen symbolin. Vallan-kumoukseen viittaa ahjon ääressä seisovan sepän majesteettisesta olemuksesta huokuva varmuus siitä, että ”hänellä [sepällä] ovat suunnattomat puoltojoukot vallassaan, niin ettei kukaan voi häntä koskaan masentaa”. Kuvaelmansa loppupuolella Willman ankkuroi ajattelunsa eksplisiittisesti sosialismiin sekä tolstoilai-seen taidekäsitykseen. Meunieren teosten kautta kertoja siirtyy

selventämään sepälle, ”mitä oli sosialismi, ja Tolstoin katsantokanta hyveestä, sivistyksestä ja yhteiskunnallisesta moraalista”. Tolstoilaissosialistinen ihanne konkretisoituu tarinan lopussa kertojan ja sepän dialogissa fyysisen voiman, ruumiillisen työn ja sivistyksen tasapainossa. Kertoja, ”hermostunut kaupungin neiti”, ja ”känsäkourainen työmies” toteavat olevansa tasavahvoja ja tarvitsevansa toisiaan. Lopulta vastaus otsikon kysymykseen, kumpi onkaan kuningas ja kumpi alamainen, jää ratkaisemattomaksi.⁵²⁶

Vallankumouksellisten viittausten ohella varsinkin kuvaelman loppuosassa on nähtävissä tolstoilaisesta moraalikäsituksesta ammentavaa sovitteluvoimaa, jossa Willman pyrki osoittamaan sivistyneistöä ja työläisiä sekä eri sukupuolia erottavan kuilun olevan ylitettävissä rakentavalla yhteiskunnallisella keskustelulla. Tolstoin antaman esimerkin mukaisesti sivistyneistön oli irrottauduttava valheellisesta ylemmyydentunteestaan ja työskenneltävä aidosti tasa-arvoisesti työläisten rinnalla. Sovitteluvouden taustalla saattoi olla lisäksi Willmanin tarve vapautua omasta sivistyneistötaustaan, jonka perusteella hänen sitoutumistaan sosialismiin saatettiin epäillä. Sepän kanssa käydyn keskustelun avulla hän pyrki todistamaan ylioppilasneidinkin olevan täysin kykenevä kohtaamaan työläisen tasavertaisena ja ymmärtämään työväenluokan ongelmia.

Samana keväänä *Työmies* julkaisi sivuillaan Willmanin jatkokertomuksen Prinsessa ylhäinen. Seppä Johanssonin kanssa käydyn dialogin tapaan sen keskeisenä teemana oli sosiaalisen ja taloudellisen statuksen kyseenalaistaminen sekä luokkajaon ylittäminen. Kertomuksessa yltäkylläisyydessä elävää prinsessaa kuljettavat vaunut ajavat köyhän työläispojan, Leonardin, yli sillä seurauksella, että hevosvaljakon jyräämä poika menehtyy vammoihinsa. Köyhälistöön kuuluvan lapsen kuolema itsessään ei ole prinsessalle minkäänlainen järkytys. Prinsessan ylpeyttä loukkaavat ainoastaan kadulla kulkevien ihmisten kiusaannuttavat katseet ja häntä häiritsee totutun rutiinin rikkoutuminen. Vaunujen alle jäänyt ”äpära” on kuitenkin ollut köyhälle työläis-

---

526 Elvira Willman: Kuningas vaiko alamainen? *TM* 28.4.1904.

perheelle rakas lapsi ja ainoa ilon lähde maailmassa. Tämäkään ei prinsessaa kosketa. Kuolleen köyhän Leonard-pojan omaisten surusta kuullessaan hän vain kiittää luojaansa, ettei ole joutunut kärsimään kuten pojan perhe. Prinsessa pyrkii unohtamaan tapahtuman hyvittämällä onnettomuuden rahallisella korvauksella.⁵²⁷

Vasta yliajetun Leonardin äidin tapaaminen avaa Prinsessan silmät alaluokan kärsimyksille. Kohtaaminen köyhän naisen kanssa saa prinsessan pohtimaan kriittisesti omaa yläluokkaista elämäntapaa ja sen moraalista oikeutusta. Tapaamisessa Prinsessa ymmärtää myös sen, että toisin kuin yläluokkainen kaksinaismoraali julisti, kaikki ”äpäralapsen” saaneet naiset eivät suinkaan ole saastaisia ja siveettömiä. Käsittäessään etuoikeutetun asemansa sekä omaisuuden kasautumisesta aiheutuvan kärsimyksen prinsessa ei kykene enää elämään ”vallasmaailmassa”, vaan hylkää perheensä kauhistukseksi yläluokkaisen elämäntyylinsä eroten myös sulhasestaan prinssi Hymyilevästä. Prinsessa omistaa lopuelämänsä köyhien naisten auttamiselle, jotta nämä eivät joutuisi kokemaan Leonardin äidin surkeaa kohtaloa.⁵²⁸

Kirjallisuudentutkija Saija Isomaa puhuu Arvid Järnefeltin teoksia käsittelevässä tutkimuksessaan kääntymyskertomuksista, joissa yläluokkaiset hahmot kokevat hengellisen heräämisen ja ymmärtävät olevansa osa kansaa. Herääminen johtaa kääntymyskertomuksissa luopumiseen etuoikeutetusta yhteiskunnallisesta asemasta ja omaisuudesta. Isomaa toteaa erityisesti Tolstoin romaaneissa kääntymyksen tekevien henkilöhahmojen olevan arkkityyppejä ja kääntymyskertomusten kytkeytyvän vahvasti kristilliseen traditioon. Kääntymysromaani seurasi Isomaan mukaan realismin kauden kirjallisuudella suosittua nuoren naisen tai miehen yksilöllistä kehitys- ja kasvukertomusta, josta sen erotti ennen kaikkea juuri päähenkilön hengellinen herääminen. Suomalaisiin tolstoilaista kääntymystematiikkaa käsitelleisiin

---

527 Elvira Villman: Prinsessa ylhäinen. *TM* 2.5.1904.

528 Elvira Villman: Prinsessa ylhäinen. *TM* 29.4.1904., 2.–3.5.1904., 5.5.–6.5.1904.

kirjailijoihin hän lukee kuuluvaksi Järnefeltin lisäksi myös Willmanin suuresti ihaileman Minna Canthin.⁵²⁹

Lyhyestä novellimuodostaan huolimatta Willmanin Prinsessa ylhäinen noudattelee hyvin tarkasti Isomaan kuvaileman tolstolaisen kääntymyskertomuksen konventioita. Aluksi Prinsessa suhtautuu muun yläluokan tapaan köyhiin säälinsekaisella halveksunnalla. Köyhät ovat sivistyneitä alempiarvoisia ja vastuussa itse huonosta tilanteestaan. Rikkaudestaan ja korkeasta yhteiskunnallisesta asemastaan Prinsessa ja hänen vanhempansa kiittävät Jumalaa, joka on palkinnut perheenjäsenten hurskauden pitämällä heistä huolta. Läpi kertomuksen Willman peilaa Prinsessan mietteissä jumalalliseen sallimukseen pohjaavaa kaksinaismoraalia solidaarisuutena konkretisoituvaan aitoon kristillisyyteen. Kertomuksen lopussa kääntymyksen tehnyt Prinsessa toteaa olevansa onnellisempi köyhyydessä kuin entisessä elämässään. Herätyksen jälkeen hän kiittää Jumalaa, joka on opettanut hänet ”tulemaan alhaisista alhaisimmaksi”.⁵³⁰

Vaikka Willman ei suoranaisesti maininnut Prinsessa ylhäinen-kertomuksessaan Tolstoita, tarinan tolstolainen viitekehys on ilmeinen. Asetelmaltaan ja juonikuvioltaan Prinsessa ylhäinen on hyvin samankaltainen esimerkiksi Pärssisen yhteydessä esille tulleen Tolstoin Ylösousemus-romaanin kanssa. Sekä Willmanin Prinsessa että Tolstoin romaanin ruhtinas Nehljudov pyrkivät pelastamaan ”langenneen” naisen, jonka kurjaan kohtaloon he kokevat olevansa syyllisiä. Nehljudovin tavoin prinsessa kokee herätyksen ja lopulta hylkää aatelisen asemansa ja omaisuutensa auttaakseen heikko-osaisia omatunnon tuskan käydessä sietämättömäksi. Tolstoilaisille kääntymysromaneille tyypillisten konventioiden lisäksi tarinan yhdistää tolstolaisiin aatteisiin julkaisuajankohta. Prinsessa ylhäinen julkaistiin käytännössä samanaikaisesti *Työmiehessä* kuin kuvaelma Kuningas vaiko alaimainen?, jossa Willman eksplisiittisesti osoitti kiinnostuksensa Tolstoin hyve- ja moraalikäsitystä kohtaan. Myöhemmin Will-

---

529 Isomaa 2009, 54–61, 86–88.

530 Elvira Villman: Prinsessa Ylhäinen TM 6.5.1904.

man ei viitannut Tolstoihin yhtä suorasanaisesti kuin vuoden 1904 keväällä, mutta kaikuja tolstoilaisuudesta on havaittavissa myöhemmissäkin kirjoituksissa. Kirkkoinstituutioon kohdistetun aggressiivisen hyökkäyksen ohella Willmanin kirjoitusta ja tolstoilaista moralismia yhdistää voimakas materialismikritiikki.

Tolstoi näki rahan ja maallisen omaisuuden yksinomaan pahan lähteeksi. Yhteiskunnan työnjako ja ihmisten jakautuminen luokkiin oli hänelle luonnoton olotila, joka oli seurausta rahan keksimisestä. Rahaa ja omaisuutta itselleen haalinut ahne ja laiska yläluokka oli rahan avulla pystynyt orjuuttamaan suuret massat palvelemaan omia tarpeitaan. Perustuipa rahajärjestelmä minkälaiselle pohjalle tahansa, se johti väistämättä orjuuteen, sillä rahaa omistavat käyttivät aina hyväkseen toisten työtä rikastuakseen yhä enemmän. Raha ei ollut Tolstoin mukaan siunaus edes omistajalleen. Materialismi ja yläluokkainen joutilas elämäntapa sammuttivat ihmiselle luontaisen hyvyyden vieraannuttaessaan hänet fyysisestä työstä ja Kristuksen rakkaudenopista. Tolstoi kehotti rikkaita heidän oman hyvinvointinsa parantamiseksi jakamaan omaisuutensa sitä tarvitseville, sillä ainoastaan luopumalla rahasta oli mahdollista vapautua alamaisuussuhteista ja omistautua palvelemaan lähimmäistään Kristuksen esimerkin mukaisesti.⁵³¹ *Juna*-lehden artikkelissaan myös Willman korosti, että menestyksen mittarina ei tullut pitää sosiaalista statusta, rahaa tai muuta materiaalista omaisuutta. Todellinen onnellisuus syntyi yhteisöllisyydestä, yhteistyöstä sekä ihmisten välisestä sovinnollisuudesta:

Ketkä siis yhteiskunnassa kärsivät? Alimmat työmiehet, jotka ovat lukuisimmat, jonka yhteenlaskettua työtä voidaan pitää ainakin sen arvoisena, että he ansaitsevat ylläpitonsa, ja riittävän ylläpidon, koska nyt toinen vähempi osa yhteiskunnan ihmisistä elää sellaisessa yltäkylläisyydessä, että se tuottaa heille itselleen siveellistä turmiota. Kapitalistisen tuotantojärjestelmän mukaan on jokainen aina riippuvainen toisen kukkarosta tahi siitä, joka empimättä palvelee kukkaroa. Niin ei jää itsensä säilyttämisvoi-

---

531 Tolstoi 1908.

maksi nykyään mikään muu kun rahan keräämisen taito, jonka surkein huippu on ruumista ja henkeä riuduttava kilpailu, suoraan inhimillisen elämän kuolettaminen yhteiskunta-aseman ja siitä johtuvan elannon puolesta. Suo siellä, vetelä täällä. Ken luulee voivansa ostaa hyvinvoinnin rahalla, saa sen edestä uurastaa siihen määrään, että kun saavuttaa halutun esim. virkanauhan on, usein ruumiillisesti raihna mies, henkisesti ei ole puhettakaan usein enää virkeydestä eikä aikansa tasalla pysymisestä. Jos ei uhraa itseään tämän maailman herralle kaikkea hallitsevalle kultaiselle vasikalle, saa osakseen nälän, joka vielä pikemmin tekee lopun miehestä. Siksi on aika kaikkein herätä. Ei ole kukaan kyllin onnellinen voidakseen tulla toimeen ilman muiden apua. Ei ole yhdenkään elämä niin sopusointuista, ettei se kaipaisi korjausta. [...] Laiska on rikksellinen. On valmis nauttimaan etuja, joita ei ole omalla työllään ansainnut. On siis anastaja, kuin pahin kapitalisti. Ja petturi on valmis myömään [sic] oman isänsä muutamasta hopeapeningistä. Häneen ei voi luottaa. [...] Ken ei siis tahdo olla yksi noista, liittyköön kanssa kärsivään veljeensä, käsikädessä parantaakseen oman ja muittenkin aseman.”⁵³²

Yllä lainatun katkelman ydinsanoma on hyvin yhdenmukainen tolstoilaisen materialismikritiikin kanssa. Kapitalistinen tuotantojärjestelmä loi kilpailuasetelman, jossa tärkeintä ei ollut varsinainen hyvinvointi, vaan rahan haalimisesta itsessään oli tullut arvostettavin taito ja elämisen edellytys. Pahiten Willmanin mukaan materiaalisessa kamppailussa joutuivat kärsimään työläiset, jotka muodostivat kansan enemmistön. Työläisten kohtalo oli kärsiä nälkää siitä huolimatta, että he tekivät kaiken työn pienen eliitin nauttiessa raatamisen hedelmistä. Willmanille tämä oli merkki laiskuudesta, joka oli verrattavissa rikolliseen toimintaan. Samalla hän varoitti yltäkylläisen elämäntavan moraalia rappioittavasta vaikutuksesta. Uhratessaan elämänsä maallisen mammonan keräämiselle tai sosiaalisen nousun tavoittelulle omistava luokka kuihdutti itsensä henkisesti. Hyvinvointi, onnellisuus ja vapaus olivat Willmanin mukaan mahdollisia kai-

---

532 E. W.: Sanoja, sanoja, sanoja. *Juna* 24.10.1907.

kille, mutta ne edellyttivät uhrautumista, johon vain harvat olivat valmiita. Aivan kuten Tolstoi, myös Willman kehotti omatunnon nimissä rikkaita unohtamaan statuksensa ja rakentamaan uutta yhteiskuntaa rinta rinnan työläisten kanssa. Käytännössä katkelman sanoma on siis sama kuin muutamaa vuotta aikaisemmin julkaistussa Prinsessa ylhäinen -kertomuksessa, jossa nimikko-henkilö hylkää omaisuutensa palvellakseen heikko-osaisia.

Willmanin kirjoitusten tolstoilaista tulkintakehystä tukee se, että hänen poikansa Voitto Ilmari Eloranta muistelee äitinsä ihailleen Tolstoita ja ylistäneen tätä yhtenä suurimmista venäläisistä kirjailijoista.⁵³³ Koska Voitto Ilmari Eloranta syntyi vuonna 1907, hänen muistikuvansa äidin puheista ovat mitä todennäköisimmin aikaisintaan 1910-luvun alkupuolelta. Tolstoin teoksia kohtaan osoitettu kiinnostus implikoi sitä, että tolstoilaiset moraalikäsitykset puhuttelivat Willmania ja muokkasivat hänen maailmankatsomustaan myöhemminkin huolimatta siitä, että hän ei suoranaisesti Tolstoiin enää viitannutkaan. Aikaisempien kirjoitusten julki tuomien tolstoilaisten vaikutteiden perusteella Willmanin kritiikki näyttäisi olevan hyvin yhteensopiva yhteiskunnallisiin ja poliittisiin instituutioihin penseästi suhtautuvan tolstoilaisen moraalikäsityksen kanssa. Päättellen siitä, että Willman pyrki toistuvasti esiintymään sosialidemokraattien edustajana ja pyrki ehdokkaaksi vaaleissa, hän ei todennäköisesti kuitenkaan allekirjoittanut Tolstoin anarkistisia ihanteita ja pyrkinyt varsinaisesti kaatamaan koko poliittista järjestelmää. Aivan kuten Pärssiselle, myös Willmanille Tolstoi oli ennen kaikkea moraalin uudistaja, jonka puhtaan kristinuskon ihanne tarjosi painavia argumentteja kapitalismia ja kirkkoa vastaan.

Toisin kuin tolstoilaisiin aatteisiin, työväenliikkeessä 1900-luvun taitteen molemmin puolin kohtalaisen runsaasti näkyvyyttä saaneeseen teosofiaan Willman näyttäisi suhtautuneen varauksellisemmin. Siinä missä Pärssinen oli teosofiaa kohtaan vähintään myötämielinen tukeutuessaan kirkonvastaisessa kamppailussa teosofien esittämiin argumentteihin ja heidän esille nostamiinsa menneisyyden mystikoihin, Willman katsoi

---

533 Eloranta 2000, 19–20.

teosofian toimivan kirkon opin tavoin porvarillisen moraalittomuuden legitimoijana sekä kapitalistista sortojärjestelmää tukevana oppina. Hän näki erityisesti teosofien ajatukset karmasta ja reinkarnaatiosta ongelmallisena, koska ne lupasivat kirkon opin tavoin palkintoja tai rangaistuksia vasta seuraavassa elämässä. Teosofit eivät keskittyneet riittävästi köyhien työläisten kohtamiin arkitodellisuuden ongelmiin.

Teosofit sovittivat karman ja reinkarnaation avulla käsityksen kuolemattomasta sielusta evoluutioajatteluun. Karma teki ymmärrettäväksi luokkien välisen epätasa-arvon ja varallisuuden epätasaisen jakautumisen. Jälleensyntyminen taas mahdollisti edellisessä elämässä tehtyjen virheiden korjaamisen ja takasi näin jatkuvan kehityksen. Yksilöt olivat valaistumisprosessissaan eri kehitysvaiheissa, mikä heijastui yhteiskunnalliseen asemaan. Teosofit korostivat, että vaikka suuri osa ihmiskunnasta joutui elämään nykytodellisuudessa puutteessa ja kurjuudessa, karma toteutti tasa-arvoa kosmisessa mittakaavassa. Se velvoitti edistyneempiä yhteiskunnan eliittiin syntyneitä kohtelemaan kanssaihmissiä kunnioittavasti ja elämään epätavallista. Tahallinen itsekkyys kostautuisi seuraavissa reinkarnaatioissa ja hidastaisi kehitystä kohti korkeampaa henkistä olomuotoa. Esimerkiksi Suomen tunnetuin teosofi Pekka Ervast uskoi ihmisen hengen pyrkivän luonnostaan kehittymään paremmaksi, mikä takasi koko ihmiskunnan kulkevan vähitellen väijäämättömästi kohti universaalia veljeyttä. Ervast korosti löytäneensä tukea reinkarnaatio-opille Raamatusta ja alkuseurakunnan pyhien miesten kirjoituksista, joten teosofia ei sotinut kristinuskoa vastaan. Todisteita karman lain toiminnasta sekä jälleensyntymisestä tarjosivat lisäksi luonnontieteet ja psykologia. Teosofia oli siis Ervastin mukaan helpposti valjastettavissa uuden oikeudenmukaisemman uskonnon ja yhteiskuntajärjestyksen suunnannäyttäjäksi.⁵³⁴

Willmanin nuiva suhtautuminen käsitykseen reinkarnaatiosta näkyy vuoden 1904 keväällä *Työmiehessä* julkaistussa kertomuksessa Prinsessa ylhäinen. Pohtiessaan vaunujensa yliajaman

---

534 Harmainen 2010, 33–37. Karman laista teosofiassa ks. myös Oppenheim 1985, 168–170; Owen 2004, 29–35; Harmainen 2013, 84–85.

köyhän Leonard-pojan onnetonta kohtaloa Prinsessa otaksuu tehneensä jo ennen syntymäänsä ”Jumalalle hyvän työn”, koska on saanut syntyä ja elää rikkaan yltäkylläisen elämän. Varakkaaseen perheeseen syntynyt loisteliasta elämää viettävä Prinsessa ei voikaan olla uskomatta ”sielunvaellukseen”. Hän uskoo myös, että linnaan onnettomuuden jälkeen vierailulle saapunut Leonard-pojan hurskas mutta köyhyydessä viruva isoäiti saa vielä tulevassa elämässä syntyä prinsessana. Prinsessa on asiasta täysin vakuuttunut, sillä ”muuten Jumala tekisi vääryyttä”.⁵³⁵

Willmanin mukaan ajatus reinkarnaatiosta ei siis suinkaan herättänyt porvariston solidaarisuuden tunnetta toisin kuin teosofit esittivät. Prinsessatarinan kritiikki kohdistui ennen kaikkea siihen, kuinka kirkon opettaman kristinuskon tavoin teosofien ajatus sielunvaelluksesta päinvastoin sementoi hierarkkisen yhteiskuntapyramidin. Sen huipulla hallitsi harvalukuinen rikas eliitti, joka oikeutti asemansa karman lakiin vedoten. Köyhät, kuten kuollut Leonard-poika ja hänen omaisensa, taas joutuivat elämään kurjuudessa. Porvarillinen eliitti lohdutti heitä sillä, että lukuisia elämiä käsittävässä karman kierrossa tulisi vielä heidänkin vuoronsa syntyä ylhäisiksi ja rikkaiksi. Aatelisen yltäkylläistä elämää viettävän Prinsessan hahmoa käyttämällä Willman pyrki alleviivaamaan, että hyväosaisuus oli kyllä periytyvää, mutta hierarkkiset valtasuhteet eivät suinkaan rakentuneet karmapisteiden perusteella. Harvalukuisen eliitin valta-asema ei ollut kiistaton osoitus karman toiminnasta, vaan yksinkertaisesti seurausta vauraan kansanosan sukupolvia ylittävästä ahneudesta ja välinpitämättömyydestä köyhien elinolosuhteita kohtaan.

Kovin intohimoinen teosofian vastustaja Willman ei silti ollut. Ylhäisen prinsessan tarina oli nimittäin ainoa Willmanin kirjoitus, jossa hän osoitti millään tavoin julkisesti kritiikkiä teosofeja kohtaan. Prinsessatarinassa esiin noussut reinkarnaatiokritiikki selittyy ajankohtaisuudella, sillä teosofia oli 1900-luvun alussa näkyvästi esillä työväenlehdissä erityisesti *Työmiehen Illanvieton* sivuilla. Willmanin kertomus osui aikaan, jolloin kritiikki teosofiaa ja *Illanvieton* toimittajia vastaan oli kiivasta. Tarinallaan

---

535 Elvira Villman: Prinsessa ylhäinen. *TM* 2.5.1904.

hän teki hienovaraisesti pesäeroa työväenliikkeen teosofiseen siipeen. Toisaalta hänen sukupuolten välistä tasa-arvoa, naisen ruumiillista itsemääräämisoikeutta ja seksuaalista vapautta peräänkuuluttavissa teksteissään on nähtävissä myös teosofien esiin tuomaa tematiikkaa.

”Älkäämme sanoko Jumalan ihaninta lahjaa, luomisvoimaa, synniksi muulloin, kuin silloin kun käytämme sitä väärin”

Willman totesi tieteen osoittaneen sukupuolivietin puuttumisen olevan ihmiselle luonnoton tila, mutta perusteita seksuaaliselle vapautumiselle oli löydettävissä yhtä lailla Raamatusta. Kirkkoinstituution kontrollista vapaa kriittinen Raamatun tutkimus osoitti hänen mukaansa aukottomasti sen, ettei kristinuskon todellisuudessa vaatinut seksuaalista pidättäytymistä kummaltakaan sukupuolelta toisin kuin kirkko ja porvarilliset moraalireformistit väittivät. *Palvelijatarlehdessä* vuonna 1905 hän esitti, että käsitys ihmisen syntymän syntyisyydestä oli yksinomaan ihmisen luoma käsitys eikä edustanut Willmanin sanoin ”Kristuksen oppia”. Raamatun sisältämät siveellisyyslait oli laadittu hillitsemään seksuaalista käyttäytymistä vain ja ainoastaan ”ihmisten *kovuuden tähden*”. Hän piti suorastaan mahdottomana, että Jeesus olisi tuominut eroottisen rakkauden, sillä se olisi tarkoittanut yhtä lailla yhdynnästä alkunsa saaneiden lasten tuomitsemista. Synnyttäminen oli elämän edellytys, jonka kieltäminen tarkoitti kuolemaa. Naiselle oli annettu ainutlaatuinen jumalallinen kyky luoda uutta elämää, joten seksuaalisuuden tukahduttaminen kääntyi lopulta Jumalan tahtoa vastaan. Seksuaalisuuden pohjana oli kuitenkin oltava puolisoitten välinen rakkaus ja sen oli palveltava naisen äitiyden kutsumusta. Väärin ymmärrettynä pyrkimys seksuaalivietin tyydyttämiseen saattoi riistäytyä hillittömäksi haureudeksi ja siveettömyydeksi, mistä porvarillisessa yhteiskunnassa rehotettava kaksinaismoraali ja prostituutio olivat elävä todiste. Kuten Willman totesi: ”älkäämme sanoko Jumalan ihaninta lahjaa, *luomisvoimaa*, synniksi muulloin, kuin silloin kun käytämme sitä

väärin, se on elämellisyys, tekopyhyys, ja yhteiskunnallisten valheitten ja epäkohtien palveluksessa”⁵³⁶

Seksuaalinormiston ja kristillisyyden välinen yhteys oli teemana myös Willmanin vuonna 1908 kirjoittamassa *Juna*-lehden joulunumeron pääkirjoituksessa. Artikkelinsa lähtökohdaksi hän otti kirkon opettaman myytin Kristuksen neitseellisestä syntymästä, jota vertasi sitten sosialidemokraattien ajamaan siviilivihkimisen sallivaan avioliittouudistukseen. Willman katsoi sosialidemokraattien toivovan tilannetta, jossa lapset olisivat Kristuksen tavoin saaneet alkunsa ”[p]uhtaasta neitseestä puhtaalla rakkaudella”. Taloudellisiin intresseihin perustuva porvarillinen avioliitto kuitenkin aiheutti sen, että vain ani harva nainen täytti kristillisen vaatimuksen neitseydestä. Aviovaimo oli materialististen arvojen läpäisemässä yhteiskunnassa Willmanin mukaan joutunut uhraamaan ruumiillisen puhtauden ihanteensa paremman toimeentulon takaamiseksi. Koska avioliittoa ei solmittu rakkaudesta, vaan taloudellisen toimeentulon turvaamiseksi, lähes jokainen mies ja nainen oli Willmanin sanoin ”tehnyt huorin sydämessään ja turmellut toisen luottamuksen ja uskon elämänonneen”. Kristuksen neitseellisestä syntymästä Willman pääsi näin kätevästi avioliittokritiikissä usein käyttämäänsä vertaukseen, jossa avioliitossa elävä vaimo rinnastui prostituoituun siinä, että molemmat antautuivat miehelle ainoastaan rahan vuoksi. Taloudellisiin perustein solmitun avioliiton vastakohdaksi Willman esitti intiimin suhteen, joka ilmensi luonnollista ”jumalallista rakkautta”. Raamattua mukaillen hän esitti kaiken luonnossa esiintyvän olevan ”Jumalan työtä, siis hyvää”.⁵³⁷

Seksuaalinen pidättäytyminen ei siis Willmanin argumenttien mukaan voinut olla Jumalan tahto, sillä se olisi kyseenalaistanut jumalallisen luomistyön hyvyys. Seksuaalireformi oli erotamattomasti yhteydessä uskontoreformiin, sillä kirkon luoma maallinen oppi Jeesuksen neitseellisestä syntymästä yhdessä kapitalistisen kaksinaismoraalin kanssa teki luonnollisten tarpei-

---

536 Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuoli-elämä on vastenmielistä? *Palvelijatarlehti* 7–8/1905, 90.

537 E. V–E.: Joul. *Juna* 17.12.1908.

den toteuttamisesta mahdottomuuden. Vapauttaessaan avioliiton ja seksuaalisuuden taloudellisista siteistä rakkauteen perustuvaksi ihmissuhteeksi sosialismi ei siis toiminut kristinuskon periaatteita vastaan, vaan palautti luonnollisen Jumalan luoman järjestyksen.

Seksuaalisuuden esittäminen pyhäksi Kristuksen siunaamaksi rakkauden työksi ja uutta elämää synnyttäväksi jumalalliseksi ”luomisvoimaksi” ei ollut Willmanin kaltaisten vapaata rakkautta vaativien seksuaalireformistien keskuudessa millään tavoin poikkeavaa. Vertailukohdan voi löytää esimerkiksi suomalaisenkin seksuaalireformiin vahvasti vaikuttaneesta Ellen Keystä, jolle äitiys oli naisen pyhä tehtävä, jota ei voinut täyttää ilman naisen ja miehen intiimiä kanssakäymistä. Kuten Keytä suomalaisessa kontekstissa tutkinut Tiina Kinnunen on todennut, seksuaalisuus rinnastuikin Keyn ajattelussa uskontoon ja hän vertasi yhdyntää uskonnolliseen rituaaliin. Key teki selkeän pesäeron kirkon opettamaan dualistiseen kristinuskoon, mutta hyökkäsi myös seksuaalisuuden hillitsemistä vaativia naisasianaisia vastaan. Hän katsoi, että ihmisessä oli erotettavissa sekä fyysinen aistillinen että henkinen puoli, jotka olivat molemmat pyhiä ja vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Seksuaalisuus ei tuottanut vain ruumiillista mielihyvää, vaan oli myös henkinen kokemus. Kirkkokristillisyydestä etääntyminen ei tarkoittanut Keylle tiukkaa ateismia, vaan uskonnollisen kokemuksen uudelleen määrittelyä.⁵³⁸

Seksuaalisuutta ja naisen luomisvoimaa nostivat poliittisessa keskustelussa esille teosofit, joiden ajatuksista myös Ellen Key ammensi omaan filosofiaansa. Teosofian kaltaiset esoteeriset liikkeet viehättivät monia uudistusmielisiä naisia nimenomaan sen vuoksi, että ne esittivät seksuaalisuuden spirituaaliseksi yhteyden kokemukseksi ja tarjosivat näin keinon puhua naisille tabuna pidetystä aiheesta. Vaikka Keystä ja Willmanista poiketen suuri osa teosofeista kannatti pyrkimystä selibaattiin ja korosti seksuaalisen hillitsemättömän himon haitallisuutta, monet myös katsoivat seksuaalisuuden olevan henkistä kehitystä eteenpäin vievä

---

538 Kinnunen 2014b, 62, 72–73. Ks. myös Dickinson 2014, 216–220; Nieminen 1951, 172–177.

voima. Teosofit maalailivat kuvaa uudesta tasa-arvoisesta maailmasta, jossa sukupuolten erot eivät enää määritelleet toiminnan rajoja ja naiset saattoivat ilmaista maskuliiniseksi miellettyjä ominaisuuksia leimautumatta. Esimerkiksi Teosofisen Seuran 1900-luvun alun johtohahmo Annie Besant erotti seksuaalisen nautinnon ja lisääntymisen toisistaan. Hän piti ajan avioliittoa naista kahlitsevana ja vaati lainsäädännön uudistamista naisen tarpeet paremmin huomioon ottavaksi. Oikeissa olosuhteissa hän näki virallistetun avioliiton olevan kuitenkin parempi ratkaisu kuin vapaan liiton ja rakkausavioliiton ehkäisevän sosiaalisia ongelmia, kuten prostituutiota.⁵³⁹

Myös Suomessa teosofit ottivat aktiivisesti osaa avioliitosta ja seksuaalisuudesta käytävään keskusteluun. Teosofeina tunnetut Matti Kurikka ja Veikko Palomaa kuuluivat ajan radikaaleimpiin vapaata rakkautta julistaneisiin henkilöihin. He mielsivät seksuaalisen halun miehen ja ihmissuhteen tärkeimmäksi elementiksi. Sen hiipuminen oli syy suhteen päättämiseksi eikä kirkolla siksi voinut olla valtuuksia julistaa avioliittoa ikuiseksi. Myös Pekka Ervast näki seksuaalisen himon luonnolliseksi perustarpeeksi, jota oli välttämätöntä tyydyttää aika ajoin. Seksuaalivietti ei silti saanut muuttua hallitsemattomaksi hurjasteluksi, vaan sen tuli toimia henkisen rakkauden ilmaisuna. Ervastille karman lain mukainen kehitys takasi sen, että seksuaaliset himot muuttuivat reinkarnaatioiden toistuttua tarpeettomiksi. Luottamus karman lakiin auttoi vapautumaan syyllisyyden ja synnin tuskista, joita antautuminen lihallisiin iloihin saattoi aiheuttaa.⁵⁴⁰

Willmanin esitys seksuaalisuudesta ihmisluontoon erottamattomasti kuuluvana ja sitä eteenpäin vievänä jumalallisena voimana on hyvin yhdenmukainen teosofien luonnehdinnan kanssa. Karman lakia ja sielunvaellusoppia kohtaan osoitettu kritiikki ei automaattisesti tarkoitaakaan sitä, että hän olisi vastustanut kaikkia teosofien esittämiä ajatuksia. Kuten teosofit, myös Willman esitti seksuaalisuuden tyydyttämistä vaativana luonnollisena tar-

---

539 Owen 2004, 87–107.

540 Harmainen 2010, 91–92; Pollari 2010, 9–11.

peena sekä miehen ja naisen välisenä henkisen rakkauden konkreettisena ilmentymänä.

Näkyvä auktoriteetti suomalaisessa siveys- ja seksuaalikeskustelussa oli myös Leo Tolstoi. Tolstoilaisia näkökulmia esille toi varsinkin Arvid Järnefelt teoksellaan *Puhtauden ihanne*⁵⁴¹. Järnefeltille, kuten Tolstoille itselleen, seksuaalinen kanssakäyminen oli jo itsessään lupaus sitoutumisesta ja uskollisuudesta, joten kirkollinen avioliittoinstituutio näyttäytyi tarpeettomana. Toisaalta tolstoilainen seksuaalietiikka peräänkuulutti fyysisistä nautinnoista pidättäytymistä, sillä himot turmelivat kyvyn empatiaan ja lähimmäisenrakkauteen, jotka olivat keskeisimpiä elementtejä kristillisessä ihmisyyden ihanteessa. Ihmissuhteen lähtökohtana ei Tolstoin mukaan tullut olla seksuaalinen halu, vaan sen tuli perustua sisarelliselle yhteisymmärrykselle ja rakkaudelle. Päämääränä oli yksilöllinen kehittyminen asteelle, jolla seksuaaliset tarpeet muuttuivat merkityksettömiksi. Avioliitolla oli toisin sanoen tolstoilaisen ihanteen mukaan turmeleva vaikutus, sillä sen sisällä lyhytkestoisten seksuaalisten nautintojen hakeminen muuttui hyväksytyksi.⁵⁴²

Tolstoilaiset sympatiat saattoivat olla yksi merkittävä aatteellinen taustavaikutin sille, miksi Willman solmi vuonna 1907 Voitto Elorannan kanssa niin sanotun toveriavioliiton eikä pariskunta virallistanut suhdettaan edes lasten syntymän jälkeen. Toisaalta kiivaasti vapaan seksuaalisuuden puolesta propagoineen Willmanin ajatusmaailma oli kaukana tolstoilaisesta seksuaaliaskeesista. Erilaisten, jopa ristiriitaisten, aatteiden yhdisteleminen seksuaalikritiikissä ei kuitenkaan ollut poikkeuksellista. Kuten perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta 1900-luvun alussa käytyä keskustelua tutkineet Anu-Hanna Anttila ja Mikko Pollari ovat osuvasti kuvailleet, Willmanin kaltaisten ”niin sanottujen uuden ajan ihmisten ajatuksissa” saatettiin joustavasti tukeutua samanaikaisesti esimerkiksi tolstoilaisuuteen, sosialismiin ja ”naisasiaan”.⁵⁴³

---

541 Järnefelt 1897.

542 Nieminen 1951, 156–164; Nokkala 1958, 24–25, 111–117.

543 Anttila & Pollari 2009, 112.

4.3 Hilda Tihlä: ”Rakasta ja hoivaa kaikkia olennoita, niin sinä rakastat Jumalaa”

”Sosialismi, totuuden miekka, josta Raamattu puhuu”

Sosialismia todellisena elettyinä uskontona ja vastakohtana kirkon turmelevalle opille korosti myös Hilda Tihlä. Jeesuksen ja muiden uskontokuntien opettajat Tihlä esitti historiankirjoituksessa esille nousseina poikkeusyksilöinä. Nämä yksilöt olivat ymmärtäneet ihmiskuntaa vaivaavien ongelmien perimmäiset syyt ja pyrkineet opettamaan ihmisiä veljeyteen, lähimmäisenrakkauteen ja tasa-arvoon, joihin pyrkiminen oli ihmiselle luonnollinen syntyperäinen taipumus. Osaltaan moderni sivistys oli syypää kristinuskon sanoman vääristymiseen, sillä se oli tuominnut Jeesuksen kaltaiset opettajat todellisuudesta vieraantuneiksi haaveilijoiksi, joiden ideaalia oli mahdotonta toteuttaa.

Ero kirkon dogmaattisen opin ja todellisen kristinuskon välillä tulee hyvin näkyväksi *Työmiehen Illanvietossa* julkaistussa mielemässä Vuosisatain kehitystä, jossa Tihlä ensimmäisen kerran eritteli tarkemmin kirkon opettaman kristinuskon ongelmallisuutta. Hän muotoili, että kirkon opettamassa kristinopissa ei ollut ”jälkeäkään Natsarealaisen [sic] tai ennen häntä olleiden opettajien opista”. Sen sijaan, että kirkko ja porvaristo olisivat aidosti seuranneet Jeesuksen sanoja, hänet oli Tihlän mukaan kohotettu valheellisesti ”Jumalan pojaksi”. Kristuksen opetuksista oli muotoutunut kirkonmiesten ja oppineiden käsissä uskonto, joka edellytti ahneen ja turhamaisen papiston välittäjäksi. Vuosisatojen aikana raja kirkon luoman dogmaattisen uskonnon ja uskonnollisten opettajien alkuperäisen sanoman välillä oli hämärtynyt ja kirkon aivopesulle altistuneiden oli yhä vaikea repäistä itsensä irti valheellisesta uskonnosta. Tihlä erotti Kristuksen opetukset kirkkoinstituutiosta kysyen, ”kuka uskaltaa seurata esim. Natsarealaisen oppeja, imettyään itseensä äitinsä rinnoista kristinuskoa.”⁵⁴⁴

---

544 Hilda Tihlä: Vuosisatain kehitystä. *TI* 47/1905, 372–373.

Sosialismin ja kristinuskon yhteyttä Tihlä painotti eksplisiittisesti vuonna 1910 *Työläisnaiseen* kirjoittamassaan kolmeosaisessa matkakertomuksessa, jonka hän sijoitti lapsuuden maisemiinsa Jämsän Juokslahdelle. Kertomussarjansa aluksi hän kertoi saapumisestaan uneliaaseen kylään, jossa hänen oli tarkoitus lomailla ja valistaa ihmisiä sosialismista. Yllättyneenä Tihlä kuitenkin kertoi huomanneensa, kuinka ”ihmiset ovat työssä ja toimessa ja uuden aatteen tuulet humisevat puiden latvoissa”. Kyläläiset olivat itsenäisesti soveltaneet omalla tavallaan sosialismin periaatteita. Jopa isäntäväki oli saatu aatteen voimin pelloille ponnistelemaan kollektiivisen hyvinvoinnin eteen.⁵⁴⁵

Sarjansa toisessa osassa Tihlä keskittyi yksityiskohtaisesti kuvaamaan sosialismin juurtumista maaseudun kyläyhteisöön. Sosialistinen sivistys- ja valistustyö oli kantanut hedelmää ja tehnyt kaikista kyläläisistä tasa-arvoisia. Heille sosialismin aate oli ”selvä kuin kesäpäivän aurinko”. Kaukana kaupunkien sivistyksestä sosialistien joukko saattoi olla vielä harvalukuinen, mutta kyläläisten arkisessa toiminnassa läsnä oleva ”totuus on alkupe-
räisen mahtavaa”, kuten Tihlä kertomuksessaan luonnehti. Maaseutuidylli oli kertomuksessa todiste sosialistisen tuotantojärjestelmän toimivuudesta, mutta maaseutusosialismissa konkretisoitui myös kristillinen lähimmäisenrakkaus puhtaimmillaan. Matkakertomuksensa toisen osan lopussa Tihlä julistikin sosialismin olevan pohjimmiltaan ”totuuden miekka, josta raamattu puhuu”. Lausahuksen hän kertoi omaksuneensa kotikylänsä vanhalta erakoituneelta Uupulan isännältä.⁵⁴⁶

Kirjoitussarjansa kolmannen osan Tihlä omisti kokonaisuudessaan Nikiksi kutsutun Uupulan vanhurskaan isännän mietteille. Tihlä kuvaili, kuinka vankasta uskonnollisesta maailmankatsomuksesta huolimatta vanha ”hihhuli-Nikki” oli itsekin kääntynyt viimein sosialismin kannattajaksi. Nikille sosialismi edusti porvarillisen yhteiskunnan korvaavaa uutta maailmanjärjestystä, joka viimein tulisi nostamaan valtaan ”jumalan pojan” ja

---

545 Hilda Tihlä: Matkoilta I. *TN* 26–27/1910, 199.

546 Hilda Tihlä: Matkoilta II. *TN* 30/1910, 229–230.

hävittämään yhteiskunnan ”kuonan, viinan ja kaikki perkeleiden hunajat”⁵⁴⁷

Kertomuksessa kuvattu kohtaaminen erakoituneen Nikin kanssa on erinomainen näyte siitä, kuinka Tihlä puki kantaaoittavat kirjoitukset usein dialogin muotoon sekä lehtikirjoituksiinsa että novelli- ja romaaniutuotannossaan. Henkilöhahmojen keskusteluissa hän eritteli yhteiskunnallisia ongelmia ja aatteellisia kysymyksiä samanaikaisesti eri näkökulmista. Useimmiten Tihlän kirjoittamien dialogien toisena osapuolena on henkilö-hahmo, jonka olen nimennyt uskonnolliseksi opettajahahmoksi. Opettajahahmot ovat poikkeuksetta yhteiskunnan marginaaliin syrjäytettyjä tai omasta halustaan modernisoituvan maailman kehityksestä sivuun vetäytyneitä. Syrjäytyneisyydestään huolimatta opettajahahmoilla on jaettavanaan itseopittua syvällistä viisautta, joka auttaa dialogin toista osapuolta ymmärtämään maailmankaikkeutta ja yhteiskunnan rakenteita. Heidän opetuksissaan aito kristinuskko näyttäytyy rakkauteina ja universaalina humanismina, jonka kirkkojohtoinen dogmaattinen kristinoppi ja ihmiskunnan sokaisema kehitysoptimismi ovat haudanneet alleen. Usein opettajahahmot muuttavat ratkaisevasti keskustelukumppaninsa maailmankatsomusta tavalla, joka muistuttaa uskonnollista heräämistä.⁵⁴⁸

Matkakertomuksen kertojan kohtaaminen vanhan Nikin kanssa on tyyppiesimerkki Tihlän teosten dialogimuodosta sekä kirjallisessa tuotannossa esiintyvistä uskonnollisista opettajahahmosta. Matkakertomuksen lopussa Tihlä kuvaili, kuinka keskustelu Nikin kanssa oli herättänyt pohtimaan politiikkaan ja uskontoon liittyviä käsityksiä uudelta kantilta. Käyttämästään uskonnolliseen fanaattisuuteen viittaavasta hihhuli-pilkkanimityksestä huolimatta Tihlä osoitti suhtautuvansa suurella ymmärryksellä Nikkiin ja vakuuttuneensa siitä, että tämän ajattelun takana oli korkeampi voima ja aito Jumalan henki:

---

547 Hilda Tihlä: Matkoilta III. *TN* 41/1910, 314.

548 Opettajahahmoista ks. myös Kemppainen 2011, 57–64.

Vapaammat tuulet ovat sittekin [sic] tunkeutuneet vanhan hihhulin sieluun, vai olivatko ne ehkä aina saaneet vapaasti puhalttaa. Sanotaan Nikin jo kulkevan viimeistä kymmentä, mutta yhä vielä on hän viisas, joka kykenee oman uskontonsa läpi näkemään toistenkin pyrkimykset. Tai ehkä asuu Nikissä todellinen Jumalan henki. Niin se kaiketi onkin.⁵⁴⁹

Tihlälä ei pyrkinyt vaikuttamaan varsinaisessa puoluepolitiikassa, joten hänen ei tarvinnut huolehtia henkilökohtaisen tai puolueen kannatuksen puolesta toisin kuin poliittisen elämän huipulla vaikuttaneen Hilja Pärssisen tai puolueen johtopaikoille pyrkineen Elvira Willmanin. Hänen kohdallaan ei siis vaikuta uskottavalta, että tekstien uskonnollisten sisältöjen tähtäin olisi ollut pelkästään agitaatiossa. Nähdäkseni kirjallisten konventioiden tai poliittisen suosion kalastelun sijaan uskonnolliset kirjoitukset heijastavat enemmänkin Tihlän henkilökohtaista vakaukusta, jossa sosialismi ja kristinusko kietoutuivat yhteen muodostaen saumattoman synteetin.

Kuten matkakertomuksesta käy ilmi, solidaarisuus ja aatteellinen innostus näyttäytyivät Tihlälle autenttisenä sosialismina, joka oli enemmän elämäntapa kuin poliittinen aate. Sosialistin tuli toteuttaa kaikessa toiminnassaan väärentämätöntä Jumalan henkeä, sillä muutoin aate uhkasi kuihtua materialistiseksi oman edun tavoitteluksi ja individualistiseksi kilpailuksi. Puoluepolitiikka oli todiste aatteellisesta näivettymisestä. Politikointi pelkistyi usein kaupungissa vaikuttavien johtohenkilöiden ja kuppikuntien väliseksi valtataisteluksi, jossa aatetta tärkeämpää oli henkilökohtaisen pätevyyden ja sivistyneisyyden korostaminen. Kilpaillessaan henkilökohtaisesta vaikutusvallastaan sosialismin johtohahmot olivat unohtaneet seurata Kristuksen esimerkiksi rakastaa lähimmäistään. Sosialismin esittäminen matkakertomuksessa Raamatun ilmoittamana ”totuuden miekkana” sekä viimeisen osan dialogi kuvastavat hyvin Tihlän luottamusta siihen, että sosialismi tulisi paljastamaan kirkon opin valheet ohjaten ihmiskunnan todelliselle Kristuksen viitoittamalle lähimmäi-

---

549 Hilda Tihlälä: Matkoilta III. *TN* 41/1910, 314.

senrakkauden tielle. Dogmaattisen järjenvastaisen opin kaatuminen myötä romahtaisivat myös kirkon kannatteleman kapitalistisen sortojärjestelmän rakenteet. Puhtaimmillaan sosialismi oli hänelle aate, joka toteuttaisi Raamatun lupaaman tasa-arvon sekä koko ihmiskuntaa yhdistävän solidaarisuuden tässä todellisuudessa. Tihlän sosialismin ja kristinuskon yhdistävät tekstit olivat hyvin yhdenmukaisia Pärssiseen ja Willmaniin nähden. Hänen kohdallaan tolstoilaiset ja teosofiset vaikutteet tulivat kuitenkin huomattavasti selkeämmin esille.

Leo Tolstoi, ”maailman suurin sielu”

Kirjallisuuden- ja historian tutkimuksessa Tihlän on mainittu 1900-luvun alun tunnetuimpien suomalaisten tolstoilaisia vaikutteita omaksuneiden kirjailijoiden joukossa.⁵⁵⁰ Osaltaan lehtikirjoituksissa esille nouseva kristillistä lähimmäisenrakkautta peräänkuultava sosialismin ihanne ilmentääkin juuri tolstoilaisten aatteiden suurta merkitystä Tihlän maailmankatsomuksessa. Esimerkiksi vuonna 1906 julkaiseman Vuosisatain kehitystä -mietelmän ajatus puhtaasta Jeesuksen sanomasta kirkon opin vastavoimana on hyvin linjassa Leo Tolstoin ajatusten kanssa.

Tolstoilaisia aatteita implikoi myös Tihlän matkakertomus, jossa hän ihaili agraariyhteisössä kristillisenä lähimmäisenrakkautena ja solidaarisuutena konkretisoituvaa sosialismia. Tolstoilaisen ihanteen mukaisesti maaseudun luonnonläheinen elämäntapa tarjosi Tihlän mukaan ihanteelliset olosuhteet Kristuksen esimerkin seuraamiseen perustuvalla yhteisöllisyydelle. Maaseutidyllin vastakohdaksi hän esitti kaupunkiympäristön, jossa häly, ahtausta ja materialismi lietsoivat eripuraa ihmisten välillä. ”Maalaisten herätyspuuhat” olivat yksinkertaisia mutta selviä, sillä puhujilta ei vaadittu ”korulauseita ja siroa esiintymistapaa” toisin kuin kaupunkien sosialistipiireissä. Itsekorostuksen tarpeettomuuden ansiosta Tihlän katsoi maalaissosialistien olevan edellä kaupungissa asuvia aatetovereitaan. Vaikka hän myönsi sosi-

---

550 Nokkala 1958, 245–246; Pikkusaari 1998, 319–320; Karkama 2010, 59.

alismien olevan kaupunkien työläisten kurjuuden innoittamana syntynyt maailman vapauttava aate, Tihlä oli vakuuttunut siitä, ”että se vähäinen vapauden ja totuuden siemen, joka kaupungissa usein hukkuu ylenpalttiseen viisasteluun ja sanahelinään, maan sydämessä itää, kasvaa ja tekee tuhatkertaisen hedelmän.”⁵⁵¹

Matkakertomuksen maaseutuidyllin ihailu sekä avoin penseys puoluepolitiikkaa ja työväenliikkeen johtajia kohtaan juontui mitä ilmeisimmin siitä, että Tihlä tunsu omakseen tolstoilaisen luonnonläheisen yhteiskunnallisista instituutioista etääntyvän elämänihanteen. Toisin kuin esimerkiksi Hilja Pärssiselle, Tihlälle vetäytyminen maaseudun rauhaan ei näyttäytynyt irratiolalisena eskapismina tai anarkismina, vaan ajatus yhteiskunnan uudelleen järjestämisestä ja luontoyhteydestä oli sovitettavissa poliittiseen aatteeseen. Tätä tulkintaa tukevat muistitiedot. Lähes kaikissa muistitiedoissa nimittäin mainitaan Tihlän ihailleen suuresti Leo Tolstoita ja tämän teoksia. Tihlää muistelleet aikalaiset ovat nostaneet myös esille sen, että hän pyrki kunnioittamaan kaikessa toiminnassaan luontoa ja hänen oma elämäntapansa oli hyvin askeettinen.⁵⁵²

Tolstoilaiset sympatiat tulevat hyvin näkyväksi Tihlän muistokirjoituksessa, joka julkaistiin *Työläisnaisen* lähes yksinomaan Tolstoille omistetussa numerossa vuoden 1910 lopulla. Heti Tolstoin kuoleman jälkeen julkaistu ”teemanumero” osoittaa, että vielä 1910-luvulle tullessa tämä oli varsin vaikuttava hahmo sosialidemokraattisessa naisliikkeessä.⁵⁵³ Tihlän muistokirjoituk-

---

551 Hilda Tihlä: Matkoilta II. *TN* 30/1910, 229–230.

552 Elina Timonen, Hilda Tihlää muistellen. *Neuvosto-Karjala*. 8.2.1980; Aura Ivanovna Kiiskisen haastattelu 4.10.1955; Maria V. Kuusiniemen, Nelly Ivanovna Holmin ja Vieno Abeljevna Leväsen muistelmat. Haastattelijana Tanja Gavrilova 14.11.1955. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1.

553 Ennen kaikkea lähes koko lehden omistaminen Tolstoille kertoo tämän merkityksestä Työläisnaisen linjasta vastanneille Hilja Pärssiselle ja Miina Sillanpäälle. Toimitus julkaisi esimerkiksi Tolstoita ja hänen oppiaan käsittelevän – todennäköisesti Pärssisen kynästä lähteneen – artikkelin, joka totesi Tolstoin elämäntyön olevan työväestölle ”sanomattoman kallis” paljastaessaan kirkon, valtiovallan ja porvarillisen yhteiskunnan moraalittonuuden. Leo Tolstoin elämä, oppi ja kuolo. *TN*, 351–353. Armo Nokkala

sen sisältö on käytännössä identtinen hänen aikaisempien kirkollista kristinoppia ja ajan sivistysihanteita käsittelevien kirjoitustensa kanssa.

Tihlä käänsi nekrologin kritiikiksi porvarillista kulttuurieliittiä sekä kristinuskoa vääristelevää kirkkoa vastaan. Synkän ironisesti hän totesi jokaiselle ”valistuneelle ihmiselle” olevan selvä, että maailman ”suurin sielu” oli poissa. Hän kuitenkin kummasteli Tolstoin kuolemasta maailmalla syntynyttä hälinää ja tämän ympärille luotua henkilökulttia, sillä käytännössä surunvaliteluitansa vuodattava maailma ei millään muotoa ollut koskaan hyväksynyt ylistämänsä sankarin ajatuksia. Todellisuudessa niin sanottu valistunut maailma nimittäin rankaisi kriittisesti ajattelevia Tolstoin kaltaisten suurten opettajien aatteiden toteuttajia. Tihlä vertasi Tolstoin ylistystä kansallisten suurmiesten avulla rakennettuun kanonisoituun historiankirjoitukseen sekä kirkon luomaan dogmaattiseen uskontoon, joiden avulla köyhälistö saatiin alistettua ja jopa kiittämään papistoa ja valtioeliittiä kurjasta asemastaan. Samoin kuin Jeesuksesta, myös Tolstoista oli Tihlän sanoin tehty jotain ”ylenluonnollista”, jossa hänen oppinsa hukutettiin torvisoiton ja rummunkäpärinän alle. Tällainen ”jumalan poikien tekeminen ja suurten oppien hautaaminen julistajien ihailuun” oli Tihlän mukaan valitettavan yleinen historiassa toistuva ilmiö.⁵⁵⁴

Tihlä pyrki eriyttämään Tolstoin esille nostamat aatteet juhlitusta henkilöahmmosta. Henkilöpalvonnan sijaan hän kehotti seuraamaan Tolstoin ja Jeesuksen opettamia jaloja aatteita käytännössä. Rinnastamalla Tolstoin ja Kristuksen hän painotti Tolstoin yhteyttä aitoon kristinuskoon, mutta myös Jeesuksen inhimillistä alkuperää. Tihlä korosti, että Jeesuksen sekä hänen oppiaan välittävän Tolstoin ajatusten ymmärtäminen ei vaatinut mitään vaikeaselkoista eksegetiikkaa, jollaiseksi kulttuurieliitti oli

---

päättelee kirjoituksen tyylistä artikkelin olevan lähtöisin Pärssisen kynästä. Nokkala 245–246. Ks. myös Pikkusaari 1998, 320. Lehdessä julkaistiin myös Tolstoita käsittelevät kirjoitukset Tolstoi ja ylioppilaat sekä Taruja Tolstoista. *TN* 46/1910, 353.

554 Hilda Tihlä, Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua. *TN* 46/1910, 351.

ne leimannut. Jokaisen oli mahdollista toteuttaa näiden opettajien periaatteita arkijärkeä käyttämällä.⁵⁵⁵

Muistokirjoituksessa eksplikoidut tolstoilaiset aatteet heijastuvat selkeästi Tihlän kaunokirjallisesta tuotannosta. Viehtymys tolstoilaiseen maailmankatsomukseen on luettavissa jo Tihlän esikoisromaanista *Leeni*, mutta tuotannossa vahvimmin tolstoilaiset vaikutteet tulevat ilmi vuonna 1910 julkaistussa *Kuopus-*novellissa.⁵⁵⁶ *Kuopuksen* juonikulku rakentuu kertomuksen päähenkilön, Hermannin Toivolan, subjektiivisen kokemusmaailman ympärille. Lapsena isänsä menettänyt Hermann on oppinut jäsentämään maailmaa isännäksi Toivolan tilalle muuttaneen Mooses-enon opettamana. Mooses toimii Tihlän kertomuksille tyypillisenä uskonnollisena opettajahahmona, joka muiden kertomusten opettajien tapaan vieroksuu kirkkoa sekä kapitalistisen yhteiskunnan kehityskulkua. Mooseksen pragmaattinen viisaus kumpuaa tolstoilaista ihannetta lähenevästä maanläheisestä elämänfilosofiasta. Hänelle fyysinen työ on keino saavuttaa yhteys luonnon jumalalliseen viisauteen, kun taas koulusivistys, kaupunkikulttuuri ja moderni tiede edustavat vieraantumista ihmisen perustarpeista. Yksilöllinen hyvinvointi edellyttää Mooseksen mukaan tiivistä maanviljely-yhteisöä, jossa vapaat viljelijät korjaavat itse työnsä tuoton.⁵⁵⁷

Vartuttuaan kyllin vanhaksi aloittamaan koulunkäynnin kaupungissa Hermannin alkaa vähitellen kokea Mooses-enon maailmankuvan vieraaksi, mikä korostaa Tihlän teksteille ominaista kontrastia terveen maaseudun ja rappioituneen kaupungin välillä. Hermannin lukee itsensä aina ylioppilaaksi saakka ja kirjoittautuu yliopistoon jatkamaan opintojaan. Epämääräinen rauhattomuus kalvaa kuitenkin jatkuvasti Hermannin mieltä. Kotitilalla vieraillessaan hän huomaa enon suhtautuvan viielesti koulutettuun sisarenpoikaansa eikä muutoinkaan tunne kuuluvansa joukkoon. Maaseudulla häntä pidetään fyysiseen työhön kykenemättömänä

---

555 Ibid.

556 Ks. myös Kemppainen 2011, 23–27, 57–64.

557 Alho 1910, 25–26, 28–29.

heikkona ”herrana”. Levottomuus ei hellitä kaupungissakaan, sillä myös siellä Hermannin epäilee omia kykyjään eikä tunne olevansa riittävän sivistynyt toisten opiskelijoiden seurassa. Eteneminen yliopisto-opinnoissa aiheuttaa helpotuksen sijaan yhä pahenevaa ahdistusta, mikä ajaa Hermannin syvemmälle eksistentiaaliseen kriisiin. Opintojensa lopputentteihin rientäessään Hermannin kokee yliopiston portaikossa herätyksen, joka saa hänet kyseenalaistamaan elämänsä suunnan. Samalla herääminen myös selkeyttää Hermannin oman tahdon ja perimmäisen minuuden. Lopulta vuosien henkisen kamppailun jälkeen Hermannin löytää identiteettinsä samastumalla jo edesmenneen Mooses-enon jyvään hahmoon:

Ensi kerran Hermannin teki itselleen kysymyksen, minne vie hänet hänen elämänsä. Kun hän ennen oli ajatellut sitä, oli hän tehnyt sen niinkuin yleensä tehdään tulevaisuuden suunnitelmia: hän lukee, tulee oppineeksi, saa viran... Itsekseen hän jo silloin oli tietänyt, että ne olivat kuvitteluja, lisäksi sellaisia kuvitteluja, jotka eivät häntä sanottavasti olleen kiinnittäneet, vaan joita täytyi tehdä voidakseen toisille sanoa, miksi hän aikoi. – Sellaisena kuin kysymys nyt tuli, se oli omasta pakostaan syntynyt, valtaava voimaltaan, uhkaava vastauksen vaadinnassaan. Minne kulkee hänen elämänsä? Onko hänellä mihinkään kykyä, vai onko hän kykenemätön kaikkeen, kuten lukemiseenkin? Onko koko hänen henkinen elämänsä sumua, – höyryä, joka vain silloin alkaa ulospäin toimia, kun se ulkoa päin joutuu painostuksen alaiseksi? [...] Kerran maailmassa hänet oli pantu kouluun. Siellä hän oli edistynyt velvollisuuden pakosta, velvollisuuden, jota hän ei tuntenut. Hän ei tuntenut sitä, se ei ollut ainoatakaan kertaa sisäisenä voimana häntä kulettanut, eivätkä veljetkään olleet sitä hänelle selittäneet. Enovainaja joskus oli puhunut ihmisen velvollisuudesta ja silloin se oli ollut Hermannille täysin selvää, sillä eno liitti siihen työn, joka oli ollut mieleistä... Hänet oli riistetty irti siitä maaperästä, johon hän kuului. [...] Mieleen muistui Mooses-eno, ei häijynä eikä pilkallisena, vaan aikojen kirkastamana, varhaisinten muistojen hohteessa – muistui mieleen mahtavana, valtavan viisaana ja voimakkaana. Hän, Hermannin, oli enon näköinen, hänellä oli enon kookas ruumis ja voimakkaat kädet... [...] Len-

täköön mielikuvitus miten haluaa, olkoot hänen elämänskysmyksensä miten yksinkertaisia tahansa, hän iskee kiinni maan kamaraan, lihakset jännittyvät, ruumis väsy, järki ottaa vallan ja ohjautuu eteenpäin tyynenä ja voimakkaana. Tai jos hänen henkensä on sumua, joka yhäti pyrkii hajautumaan, niin hajotkoon! Hän iskee kiinni maahan ja on siinä täysin turvassa. Hän on pieni, heikko, hän saa olla hyleksitty, kelvoton kaikkeen, matonen, joka itselleen mullasta etsii elatusta... Nöyränä tahtoo hän nostaa vertaisensa syrjään lapionsa tieltä: mene rauhaan, ethän sinäkään kieltäne minulta minun vähäistä osaani. Hän koettaa hankkia itselleen pienen, halpahintaisen palstatilan, mieluisimmin jonkun entisen torpan... Siinä on kaksi huonetta, pirtti ja kamari. Viime mainitusta hän laittaa itselleen kirjaston, jossa hän pitkinä talvi-iltoina rauhassa ja hätäilemättä saa syventyä elämän kummallisiin kysymyksiin. Minkäänlaista karjaa hän ei pidä... Navetta, joka muutenkin on liian lähellä, saa väistyä pois ja karjapihan hän perkaa puutarhaksi.⁵⁵⁸

Hermannin eksistentiaalisen kriisin syy on juurettomuuden kokemuksessa, jonka muutto kaupunkiin ja tyhjänpäiväiseltä tuntuva opiskelu ovat saaneet aikaan. Kriisin laukeamisen ja sitä seuraavan herätyksen myötä Hermannin ainoaksi tavoiteltavaksi kutsumukseksi muotoutuu pitkälti tolstoilaista ideaalia muistutava Mooses-enon maailmankatsomus, joka perustuu mielekkäaseen fyysiseen maataloustyöhön sekä auktoriteeteista vapaaseen itsensä sivistämiseen. Hermannin ymmärtää mielenrauhansa ja kokonaisvaltaisen hyvinvointinsa edellyttävän vuorovaikutteista intensiivistä ja harmonista suhdetta luontoon. Yllä lainatun katkelman loppu tilan navetan purkamisesta kiteyttää tolstoilaiselle ideaalille ominaisen pasifismin, johon kuului yksiselitteinen kieltäytyminen väkivallasta ja kaikkien elämänmuotojen kunnioittaminen. Hermannin ei suostu vahingoittamaan yhtäkään luontokappaletta edes ruoan tuotannossa.

Tihlän tolstoilaiset vaikutteet huomioon ottaen on hyvin todennäköistä, että *Kuopus*-novellin Hermannin läpikäymä eksis-

---

558 Alho 1910, 68–71.

tentiaallinen kriisi, herääminen sekä sitä seuraava päätös muuttaa maaseudulle itsenäiseksi maanviljelijäksi kuvaavat hänen oma-kohtaisesti kokemaansa identiteettikamppailua ja pahoinvointia kaupunkiympäristössä. Alle vuoden kuluttua *Kuopus*-novellin julkaisun jälkeen Tihlä muutti Helsingistä maaseudulle nykyisessä Kymenlaakson maakunnassa sijaitsevaan Iittiin.⁵⁵⁹

Materiaalisesta omaisuudesta vapaan luonnonläheisen elämänvalintansa aatteellisia taustoja Tihlä selvensi muuttonsa jälkeen *Vapaa Ajatus* -lehdessä, jossa hän ihmetteli, miksi ”veljesrakkaudesta, yhteenliittymisestä [ja] sovusta” innostuneesti puhuvat ihmiset joutuivat yhteiskunnassa niin usein naurunalaisiksi.⁵⁶⁰ Mainittu kolminaisuus viittasi ilmeisesti sosialismiin sisältyvään vapauden, veljeyden ja tasa-arvon julistukseen ja oli tarkoitettu kritiikiksi sosialismin ihanteita pilkkaavalle porvaristolle. Lyhyen mietelmän jatko on kuitenkin ymmärrettävissä piikiksi porvareiden lisäksi niille materialistisia kysymyksiä painottaville sosialisteille, jotka pilkkasivat tolstoilaista askeettista elämäntapaa utopistiseksi haihatteluksi ja yhteiskuntaa hajottavaksi anarkismiksi. Kirjoituksen sävy on hyvin samantyylinen kuin Tolstoille omistetussa satiirisessa muistikirjoituksessa, jossa Tihlä moitti kristillisten ihanteiden ja käytännön elämän välistä ristiriitaa:

Me nauramme kainoille, hellille sieluille, jotka ihailevat kauneutta. Jotka nauttivat enemmän luonnon koristeista kuin teatterin dekorationeista. Jotka ovat sulaa suruun nähdessään elämän synkkiä kärsimyksiä, ja jotka uhraavat elämänsä, onnensa, vapautensa kurjuuksien poistamiseksi. Me nauramme pitkätukkaisille, paljasjalkaisille nuorukaisille, jotka sisäisestä vaatimuksesta kehoittavat meitä luonnollisempaan elämän nautintoon, oikeaan elämän tuntemukseen ja onneen. Ja kovin meitä naurattaa houkkio, joka luopuu markasta ja pennistä ja vaipuu metsien syvyyteen... Mutta sitävastoin olemme me sangen kiintoisia ja totisia katsel-

---

559 Tihlän muutto Iittiin ilmenee Tihlän WSOY:n kirjailijakirjeenvaihdosta, jossa hän ilmoitti uudeksi osoitteekseen Iitin Lepolan 15.4.1911 alkaen.

560 Hilda Tihlä: Meitä niin naurattaa... VA 11–12/1912, 168.

lessamme kanuunoita ja miekkoja joiden uhriksi puoliset, veljet, isät joutuvat. Ja toden totta, me emme edes hymyile rakentaessamme temppeleitä, joissa lastemme järjen alku-idut näivettyvät. Eikä meitä naurata kaupunkien elämä kemuineen, myrkköhyöryineen. Me olemme juhlallisen totisia, – ei surusta, että niin on, vaan kunnioituksesta ihmisjärjen, oman järkemme nerokkuutta, suurta kulttuuriamme kohtaan. Sangen vakavina me katselemme metsiemme kirkas-sulkaisia laululintuja naistemme hatuissa. Ja kun vedämme suun inhon väänteeseen alastoman ihmisen nähdessämme, ihmisruumiin jonka olemassaolosta ja muodosta sen omistaja ei ole syyllinen, niin me ihailemme ja kumarramme naistemme pukuja, joille vertoja ei vedä sisä-Afrikan soturien juhla-komeudet. No niin, me olemme totisia ja meitä niin naurattaa, – aina asian haarojen mukaan, sillä niinhän me käyttäydymme kuin me ymmärrämme.⁵⁶¹

Edellä lainatussa katkelmassa silmiinpistävää on asketismin korostaminen ihmiselle aitona ja luonnollisena elämäntapana. Tolstoilaisen taidekritiikin mukaisesti Tihlän katsoi todellisen kauneuden löytyvän ihmisestä itsestään sekä häntä ympäröivästä luonnosta, jonka rinnalla ajan kulttuuri näyttäytyi halpahintaisena jäljittelynä. Katkelma kiteyttää hyvin myös hänen useissa kirjoituksissaan keskeiseksi nousevan pasifistisen tematiikan. Järjen ja taloudellisten resurssien keskittäminen sodanlietson-taan ja tuhovälineiden kehittelyyn näyttäytyi Tihlälle absurdina. Ihmiskunnan vajavainen ymmärrys kulminoitui siihen, että aseiden valmistusta pidettiin välttämättömyytenä ja niiden kehitystä seurattiin vakavin ilmein samaan aikaan, kun yleisesti tunnus-tettuja inhimillisiä ihanteita konkreettisesti toteuttavat leimattiin naurettaviksi houkkioiksi.

Lainatun katkelman naurunalaiseksi joutuneille ”paljasjalkaisille nuorukaisille” Tihlän saattoi jopa löytää elävän esikuvan Iitissä asuvista veljeksistä Akseli (1886–1918) ja Eelo (1883–1918) Isohiidestä. Veljekset seurasivat kirjaimellisesti Tolstoin kehoitusta kieltäytyä rahasta ja omistautua Jeesuksen esimerkin mukaisesti

---

561 Ibid.

palvelemaan lähimmäistään. Isohiidet rakensivat itse asumuksensa, elivät ruoan suhteen omavaraisesti maata viljelemällä ja valmistivat kotona vaatteensa. Mitä todennäköisimmin Tihlä oli veljeksistä ainakin tietoinen, koska Iitin seudulla Isohiidet olivat paikallisia kuulumisuuksia, joiden kerrottiin tarjoavan pyyteettömästi apuaan kaikille sitä tarvitseville. Muutto Iittiin saattoi tulla olla puhdasta sattumaa eikä Isohiisillä välttämättä ollut tekemistä sen kanssa. Tihlän tolstoilaista aatetaustaa vasten perusteetonta ei ole kuitenkaan olettaa, että hän valitsi Iitin asuinpaikakseen nimenomaan Isohiisien myötävaikutuksella. Vuodesta 1911 alkaen, jolloin myös Tihlä perheineen muutti paikkakunnalle, veljesten asuinpaikka Sääksjärven rannalla herätti kiinnostusta laajemminkin ympäri Suomea. Tila toimi kohtaamispaikkana, joka houkutteli tolstoilaisesta elämäntavasta kiinnostuneita asettumaan alueelle jopa useiksi vuosiksi.⁵⁶²

Tihlän vierailu Iitissä jäi parin vuoden mittaiseksi. Vierailu oli ehkä suunniteltukin vain lyhytkestoiseksi. Jo reilun vuoden kuluttua muutosta hän ilmoitti jälleen *Uuden Suomettaren* ilmoituspaltilla tahtovansa ostaa rautatien läheisyydestä järvenranta-tontin, jossa olisi ”jonkun verran viljelysmaata kyökki- ja puutarhaa varten.” Lopulta miellyttävä tila löytyi keväällä 1913 Vihdin Otalammelta, missä Tihlä asui perheineen aina vuoden 1918 kansalaissotaan saakka.⁵⁶³

Henkilöhistoriallisen lähdeaineiston sekä kirjallisen tuotannon analyysin perusteella Tihlä näyttäisi pyrkineen aktiivisesti toteuttamaan monin puolin tolstoilaista elämänihannetta käytännössä. Tolstoilaisesta elämänfilosofiasta voi etsiä selitystä myös Tihlän poikkeuksellisille perhejärjestelyille sekä hänen kriittiselle asenteelleen avioliittoinstituutiota kohtaan. Tolstoilaisesta tulkin-takehikosta käsin tarkasteltuna yhtäaikainen ja pitkäkestoinen suhde Urho Tuuralaan ja Karl Nickliniin näyttäytyy enemmän toverillisena ystävyytenä kuin seksuaalisesti latautuneena ihmis-suhteena. Ainakaan kummankaan miehen kanssa Tihlä ei hank-

562 Isohiisistä ks. Nokkala 1958, 151–176.

563 US 28.7.1912. Ensimmäinen Otalammelta lähetetty kirje WSOY:lle on päivätty 24.4.1913. WSOY:n kirjailijakirjeenvaihto, Hilda Tihlä, KA.

kinut omia lapsia. Myös se, että Tihlän ja Nicklin eivät koskaan hakenneet virallista avioeroa viittaa siihen, että he katsoivat eron hakemisen tarkoittavan avioliittoinstituution tunnustamista.

Tolstoilaiset aatteet sulautuivat Tihlän aatemaailmassa saumatomasti osaksi sosialismia. Kuten Pärssisen ja Willmanin tarkastelu edellä jo osoitti, niitä ei voida kuitenkaan tarkastella aatteellisessa tyhjiössä. Tolstoilainen tulkintamalli ei yksin ole riittävä myöskään Tihlän kohdalla, sillä paikoin hänen toimintansa oli jyrkästi ristiriidassa tolstoilaisen ideaalin kanssa. Ristiriita tulee ilmeiseksi vuoden 1918 sisällissodan aikana, jolloin pasifistiksi profiloitunut Tihlän osallistui punakaartin toimintaan ja kantoi silminnäkijähavaintojen mukaan jopa asetta. Uskottavan selityksen hänen radikalisoitumiselleen tarjoavat tolstoilaisten ihanteiden rinnalle omaksutut teosofiset vaikutteet.

Teosofien ”suuri laskuvirhe”

Vielä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Tihlän osoitti suhtautuvansa hyvin epäilevästi teosofiaan. Hän näki Elvira Willmanin tavoin perin ongelmalliseksi teosofien käsitykset karman laista ja reinkarnaatiosta. Vuoden 1906 alkukevällä Tihlän suostaan tyrmäsi *Työmiehen Illanvietossa* teosofian edusmiehinä esiintyneet Pekka Ervastin ja Matti Kurikan. Tihlälle teosofien oppi reinkarnaatiosta oli porvariston uusi juoni, jolla se yritti salakavalasti legitimoida vallitsevan yhteiskunnallisen hierarkian uudella tavalla, kun kansa oli vihdoinkin alkanut kyseenalaistaa kirkon julistaman kristinopin. Hän rinnasti Ervastin ja Kurikan valtiokirkon papistoon, koska karman lakia saarnaavat teosofit julistivat kärsimyksen kirkon saarnamiesten tavoin yksilön omaksi syyksi:

Tähän asti on köyhälistölle uskoteltu, että sen kärsimyksiä odottaa taivaan ilo, jos se vain tyytyväisenä napolisematta kärsii. Nälkäisiä odottaa, – sen vanhan opin ja tiedon mukaan – taivaassa lämmin manna, vilusta silkki-vaatteet ja pennitöntä kultakadut ja päärypyportit. Mutta – kuulkaa nyt ja ymmärtäkää – tämän uuden

tiedon mukaan se ei olekaan niin. Luonnon lakien ijankaikkisessa väreilyn heijastuksessa onkin tultu huomaamaan, että köyhälistö kärsiikin ennen tehtyjä rikoksiaan. Me – niin sanoo sen uuden opin saarnaajat, ne viisaat Matit ja Pekat, – me olemme henkisiä olennoita, joiden tehtävä on kehittyä. Tämä kehitys käy siten, että uudelleen ja uudelleen synnymme, tulemme uudestaan ja uudestaan ”lihaan” s. o. ruumiiseen ja että kärsimys on kehittäjistä paras. Sen tähden – kärsikää, palelkaa, nähkää nälkää, että kehittyisitte. Älkää yrittäkökään lain säädännön avulla parantaa yhteiskuntaa, ei siitä ole apua. [...] Sillä kärsimys – niin sanoo se uusi oppi – on sitä, että ihminen on tehnyt väärin ja että Jumala osottaa hänen erehtyneen. Mikään kärsimys ei ole vääräys. *Ne, jotka esim. kärsivät yhteiskunnallista sortoa, ehkä huomaavat, että he itse entisessä elämässään ovat ehkä olleet sortajia.* [...] Uusille urille, papit, uusille urille, vanha loru ei enään vaikuta! Uusille urille, sanon, ja sadan vuoden perästä on teosofia uskontona, teosofi-tietäjät pappeina kuten muinoin Egyptissä ja – pimitys synkempi, kuin milloinkaan paavivallan aikana! [...] Viisaallekin saattaa erehdys sattua. Niin nytkin Pekalle. Teosofian mukaan asustaa ihminen henkimaailmassa keskimäärin 1500 vuotta. Ylempänä harvennetun käsitteen mukaan olisi siis, – poikkeuksia lukuunottamatta, – yleensä koko köyhälistö 1500 vuotta sitten ollut *sortajana* ja nyky-ajan pienilukuinen vallassa-olija luokka – *sorretuita*. Voi nykyisten herraimme silloista työtä! Kyllä oli elätettäviä. Nyky-ajan n. k. hampuusit ovat ehkä edellisessä elämässään olleet ruhtinoita, katupojat perintöprinssejä ja kaunaiset prinsessoja. [...] Hei vaan! Erehdys on tietysti siinä, että köyhälistö on aina ollut enemmistönä. Laskuvirhe siis hyvä herra Pekka Ervast – suuri laskuvirhe.⁵⁶⁴

Kirjoitus oli vastine Pekka Ervastin ja Matti Kurikan yhteiseen aiemmin vuoden 1906 keväällä pitämään esitelmätilaisuuteen, josta *Uusi Suometar* raportoi sivuillaan. Ervastin luennon aiheena oli teosofian suhde sosialismiin, ja Tihlän kirjoituksen ydinkohdat tiivistävän katkelman kursivoidut osuudet olivat suoria sitaatteja luentotilaisuuden raportista. *Uuden Suomettaren* mukaan

---

564 Hilda Tihl: Reinkarnatsiooni. *TT* 12/1906, 93–94.

Ervast kielsi teosofian olevan millään muotoa kytköksissä sosialismiin. Ervastian sanoin teosofia oli ”yläpuolella kaikkia poliittisia ja yhteiskunnallisia rientoja”. Hän kuitenkin painotti teosofialla olevan paljon opetettavaa myös suomalaisille sosialisteille. Ervast neuvoi sosialisteja noudattamaan sellaisia toimintatapoja, joita ”voi näyttää elämän Jumalalle”.⁵⁶⁵

Erityistä tyrmistystä Tihlässä herätti Ervastian esitelmässä esille noussut väite, jonka mukaan köyhälistö oli karman lain määräämänä lopulta itse vastuussa omasta asemastaan. Työväki maksoi nyt edellisessä elämässä tekemistään virheistä. Tihlän mukaan jo arkinen järki soti teosofian ilmoittamaa totuutta vastaan, sillä se oli matemaattinen mahdottomuus. Köyhien määrä oli yksinkertaisesti kautta historian ollut huomattavasti runsaslukuisempi kuin omistavan luokan. Käsitys karman laista oli näin ollen ristiriidassa empiiristen havaintojen kanssa ja sivuutti täydellisesti kapitalistisen yhteiskunnan eriarvoistavat rakenteet, joita sosialistit puolestaan painottivat. Tihlän kritiikin ydin oli käytännössä täysin sama kuin Willmanin vuotta aiemmin *Työmiehen* jatkokertomuksessa, jossa köyhän pojan yliajon jälkeen ylhäinen prinsessa tyynnyttelee omatuntoaan uskomalla köyhälistön saavan nauttia yltäkylläisyydestä tulevilla elämissä.

Penseä suhtautuminen teosofien karman lakiin pohjaavaan evoluutioajatteluun näkyy myös pari vuotta myöhemmin *Työläisnaisen* kertomuksessa Kehityksen kulkua..., jossa tehtaanpatruunan nuori tytär nautiskelee vanhan isoäitinsä kanssa kauniista kesäpäivästä. Taivaalla kaartelevia pääskysiä katsellessaan isoäiti intoutuu pohtimaan ääneen ihmisen kehitystä, joka on vanhuksen mieluisin puheenaihe. Ihmisen olomuodon ja tietoisuuden jatkuva muutosta mietiskelevä isoäiti näkee, että pääskyselkin heräävät kehittyttyään joskus korkeampaan tietoisuuteen ja pääsevät lopulta osallisiksi ihmiselon ihanista nautinnoista. Isoäidin ajatusmaailmassa maallisen edistymisen huipun on saavuttanut juuri ”hienostunut, sivistynyt ihminen”, joka ”etsii, kaipaa, joka ei viihdy muualla kuin kauneuden ja taiteen pyhätössä”. Luonnollisesti isoäiti kokee itse edustavansa tätä kehityksen lakipistettä

---

565 Nimim. Wentto: Luentoja Palokunnantalolta. US 15.3.1906.

istuessaan palvelijoiden ympäröimänä kartanonsa vehreässä puutarhassaan. Hän on herkistynyt aistimaan tunnetasolla elämän kauneuden. Pojantyttyärelleen isoäiti kuvailee, kuinka lukuisten reinkarnaatioiden jälkeen yksilö kehittyi sivistyneeksi ihmiseksi:

Se [ihmisen kehitys] oli oppia olemassa-olon vaihtelusta, kehityksestä, uudelleen ja uudelleen syntymisestä jalompiin ja jalompiin muotoihin. Korkein muoto maan päällä oli ihminen ja se kaikista korkein, se, joka maallisen huippukohdan oli saavuttanut, oli hienostunut sivistynyt ihminen. Ensin kivenä, hän puhui, sitten kasvina, senjälkeen [sic] eläimenä ja vihdoin ihmisenä..., aluksi vain raaka-ainesihmisenä, jonka vaatimukset ovat pienet, aisti kehittymätön..., vihdoin hienostuneena ihmisenä, joka etsii, kaipaa, joka ei viihdy muualla, kuin kauneuden ja taiteen pyhätyöissä...⁵⁶⁶

Kuvaelman lopussa parivaljakon kesäpäivän vieton katkaisee isoäidin jalkaan iskevä suonenveto, jota palvelijatar kutsutaan hoitamaan. Lopullisesti hienostonaisten päivä on pilalla äänekkään työläisjoukon marssiessa ohi töihin. Synkeän ironiseen tyyliinsä Tihlälä kuvaili, kuinka sairaat, epäsiistit ja äänekkkäät työläiset saavat elämän kauneutta ihastelevan vanhan isoäidin suoranaisten kauhun valtaan. ”[H]ieno ja intelligentti” isoäiti järkyttyy näystä pahoin, koska ”[k]aikki, mikä on kovaa ja raakaa, tekee hänet kipeäksi”. Palvelusväki kiiruhtaa nopeasti apuun ja toimittaa vanhuksen makuukamariin. Rauhoituttuaan kartanon sisätiloissa isoäiti tyyntyyttelee pojantytärtään muistuttaen ulkopuolella raahustaviin työläisiin viitaten, ”että elämme maailmassa, jossa on niin paljon raakuutta ja rumuutta ja joka niin usein särkee sopuisuuden ympäristömme”.⁵⁶⁷

Samoin kuin aikaisemmassa *Ervastia* ja *Kurikkaa* vastaan osoitetussa kirjoituksessa, Tihlälä hyökkäsi teosofien karma-ajattelua vastaan. Isoäidin hahmossa korostuu Tihlälän näkemys siitä, kuinka yläluokka kohotti itsensä karman lain oikeuttamana inhimillisen kehityksen huipuksi ja kohteli eliitin korkean elintason

566 Hilda Tihlälä: Kehityksen kulkua... *TN* 27/1908, 214.

567 Hilda Tihlälä: Kehityksen kulkua... *TN* 27/1908, 214–215.

mahdollistavia työläisiä ali-ihmisinä. Eliitti osoitti kiinnostusta työväkeä kohtaan ainoastaan silloin kun se tarvitsi jotain tai raa'at ja sivistymättömät työläiset särkivät läsnäolollaan porvarillisen idyllin. Työväen oli parempi pysyä näkymättömissä, jottei se muistuttaisi olemassaolollaan yläluokkaa elämän epäkohdista. Yhtä lailla työväen yllättävä ilmaantuminen sopusointuunsa ympäristöön on tulkittavissa Tihlän symboliseksi varoitukseksi työväenliikkeen tulevasta vallankumouksesta. Työläiset eivät enää suostu pysymään näkymättömissä ja odottamaan omistavan luokan omatunnon heräämistä. Äänekkään työläisjoukon murtautuminen liian lähelle sekä sen myötä vanhassa isoäidissä heräävä kauhu kuvastavat suurlakkoon ja eduskuntauudistukseen huipentunutta liikehdintää. Eliitin oli syytäkin järkyttyä ja herätä haavekuvistaan, sillä työväen joukkovoimaan ei voinut suhtautua enää välinpitämättömästi.

Teosofian ajatus kosmisesta evoluutiosta oli helposti sovitettavissa erilaisiin yhteiskuntateorioihin ja sai niin vasemmistolaisia kuin oikeistolaisia tulkintoja.⁵⁶⁸ Esimerkiksi Tihlän hampaisiin joutunut porvarillisen *Uuden Suomettaren* luentoraportti ei kerro koko totuutta Ervastian suhtautumisesta sosialismiin. Lehden kirjoituksessa korostuivatkin ehkä ne luennon kohdat, joissa Ervast kritisoi sosialisteja liiallisesta keskittymisestä materialistisiin kysymyksiin. Kuten Hilja Pärssisen yhteydessä totesin, Ervast oli aiemmin *Työmiehen Illanvietossa* nimenomaan korostanut teosofian ja sosialismin arvopohjan ja tavoitteiden yhteneväisyyksiä. Myöskään Tihlän arvostelua ei tule nähdä teosofian täystyrmäyksenä, vaan murskakritiikki kohdistui enemmänkin Ervastiin ja Kurikkaan henkilöinä sekä näkemykseen, jossa karman lailla selitettiin eriarvoistavia valtasuhteita.

Tihlä ei sarkasmistaan huolimatta pyrkinyt sivuuttamaan teosofiaa joutavana haihatteluna tai yrittänyt tehdä teosofeja naurunalaiseksi toisin kuin monet ajan puoluelehdissä esiintyneistä miespuolisista sosialisteista.⁵⁶⁹ Hän ei sanallakaan vastustanut

---

568 Dixon 2001, 150; Harmainen 2020, 97.

569 Matti Kurikka tehtiin sosialistisessa lehdistössä naurunalaiseksi esimerkiksi kutsumalla hänen edustamaansa teosofiaa ”melusofiaksi”. Ks. Pollari

teosofiaa ainakaan julkisesti silloin, kun *Työmiehen Illanvieton* ympärille kokoontuneet teosofit pyrkivät aktiivisesti sulauttamaan sosialismin ja teosofian toisiinsa. Eritellessään Ervastia ja Kurikkaa vastaan osoittamassaan kirjoituksessa ”väreilyn heijastusta” sekä sielun vaellusta henkimaailmassa Tihlä osoitti tutustuneensa vähintään pintapuolisesti teosofian oppeihin ja viittasi erillisiin astraali- ja eetteriruumiisiin, jotka olivat teosofien mukaan fyysisen todellisuuden ulkopuolella.⁵⁷⁰ Myöhemmin Tihlän kiinnostus teosofiaa kohtaan syveni, mikä näkyy selkeästi hänen 1910-luvun teksteissään.

”Panee otaksumaan, että me ihmiset sittenkin olemme korkeampia olennoita”

Useat Tihlän kaunokirjalliset teokset implikoivat kiinnostusta mystiikkaan sekä teosofian välittämää esoteerista maailmankatsomusta kohtaan. Teoksissa tämä näkyy erityisesti päähenkilöinä toimivien lapsihahmojen tunne-elämän kuvauksessa sekä hahmojen animistisessa luontosuhteessa. Lapsihahmot kokevat olevansa kokonaisvaltaisesti yhteydessä ympäröivään luontoon ja aistivat synnynnäisesti siitä kumpuavan elinvoimanvoiman. Esimerkiksi Tihlän esikoisromaanin, *Leeni*, nimikkohenkilö kykenee mielikuvituksensa voimin näkemään kotipihaan pihlajan kaipuun metsään kaltaistensa seuraan. Metsässä Leenin mielen täyttävät luonnonhenget, sinippiat, haltiat ja enkelit. Levottomuutta puolestaan aiheuttavat ympäristössä vaeltavat pahat henget, joita Leeni pelkää kuollakseen ohittaessaan kylän riihen, jossa vanhan tarinan mukaan pahalainen oli polttanut erään juopuneen

---

2009, 95–97; Pollari 2012, 51.

570 Karman ohella teosofeille tärkeitä käsitteitä olivat devakhan ja kamaloka. Ne toimivat eräänlaisina vastineina kristinuskon taivaalle ja puhdistavalle kiirastulelle, joissa ihminen kehitti identiteettiään ja ominaisuuksiaan reinkarnaatioidensa välillä. Esim. Besant 1907, 31–88; Fullerton 1910, 26–35; Ervast 1919, 165–174; Ervast 1988, 78–87. Ks. myös Harmainen 2010, 38–39.

isännän.⁵⁷¹ Myös *Kuopus*-novellin päähenkilölle, Hermannille, luonnon elinvoima näyttäytyy henkiolentojen muodossa. Leenin tapaan Hermannin uskoo metsän kätköissä eläviin haltioihin ja henkiin.⁵⁷²

Päähenkilöiden mystinen yhteys luontoon vahvistuu entisestään yhteiskunnan marginaalissa elävien opettajahahmojen kautta. Esimerkiksi *Kuopuksen* Mooses-enon tärkein opetus nuorelle Hermannille on harmoninen elämäntapa luonnon ja sen henkien kanssa. Eno viettää elämänsä ”muinaisuuden hengessä ja vanhojen tapojen jälkeen, teki taikoja ja uskoi niihin enemmän kuin taivaalliseen isäänsä”. Taikuuden ja henkiolentojen maailmassa elävä eno ei kirkkoa kohtaan tuntemastaan vastenmielisyydestä huolimatta kiellä kristinuskon ilmoittaman Jumalan olemassaoloa, mutta pitää tätä vain vähäpätöisenä henkiolentona, joka on ”vähitellen väistynyt muitten, tarpeellisten jumalten taakse”.⁵⁷³ Mooseksen kaltaiset opettajahahmot symboloivat Tihlän teoksissa muinaista viisautta, jonka alkuperäistä Jumalan totuutta vääristelevä kirkko sekä itseriittoiseen ylimielisyyteen sortuva moderni valistus ovat ajaneet yhteiskunnan reuna-alueille.

Luontoyhteys tarjoaa Tihlän lapsihahmoille välittömän kokemuksen Jumalan läsnäolosta, mutta saa heidät myös pohtimaan kirkon opettaman uskonnon todenperäisyyttä kriittisessä valossa. Vastaavasti päähenkilöiden kokema henkinen yhteys luontoon on vaarassa katketa heidän joutuessaan kosketuksiin kirkon oppien ja materialistisen kaupunkikulttuurin kanssa, mikä johtaa heidät moraaliseen rappioon. Leeni turmeltuu kaupungissa lopulta täysin, alkoholisoituu ja ajautuu Helsingin kadulle asunnottomaksi prostituoiduksi.⁵⁷⁴ Hermannin kohtalon Tihlä taas jättää pitkälti avoimeksi. Suunnitelmat paluusta takaisin maaseudulle Mooses-enon työn ja elämäntyölin jatkajaksi antavat kuitenkin vahvoja

---

571 Tihlä 1907, 20–21.

572 Alho 1910, 16.

573 Alho 1910, 25–26.

574 Tihlä 1907, 174–177.

vihjeitä siihen suuntaa, että Hermannin löytää lopulta elämälleen mielekkään tarkoituksen. Juuri luontoyhteys, tai pikemminkin sen kadottamisesta johtuva tyhjyyden tunne, johtaa Hermannin vapauttavaan tolstoilaista herätystä muistuttavaan uskonnolliseen kokemukseen. Kuten jo edellä totesin, Hermannin hahmon henkistä kipuilua on elämäkerrallisten lähteiden valossa perusteltua tulkita Tihlän omakohtaisena elämän suunnan pohdiske-luna. Hänen päätöksensä muuttaa Helsingistä maaseudulle 1910-luvun alussa saattoikin kummuta tarpeesta löytää tiiviimpi hen-kinen yhteys ympäröivään luontoon.

Luontoyhteys konkretisoituu Tihlän teoksissa eräänlaiseen maailmanhenkeen, josta hahmot hakevat vastauksia olemassa-olon kysymyksiin. Konkreettisimmin ajatus animistisesta hen-gestä sekä kaikkialla luonnossa läsnä olevasta Jumalasta kiteytyy Iitin vuosina julkaistun *Jumalan lapsia* -kertomuskokoelman *Saarnaaja*-novellin opettajahahmona toimivan vanhan vaa-rin sanoissa. Kuten muutkin Tihlän teosten opettajahahmot, vaari on hankkinut pitkän elämänsä aikana kerryttämänsä vii-sauden puhtaasti omien kokemustensa ja havaintojensa kautta. Tolstoilaisen ihanteen mukaisesti itseoppinut ”hurskas ja jumalaapelkääväinen”⁵⁷⁵ vaari ei ole elämässään lukenut muuta kuin Raamattua, koska pitää aikansa kirjallisuutta tyhjämpäiväi-senä ja koulusivistystä tarpeettomana. Vaari kokee, että yhteys Jumalaan ei voi muodostua papin välityksellä kirkossa, vaan Jumalan palveleminen tarkoittaa kaiken elollisen kunnioittamista ja luonnon pyhittämistä. Kertomuksen päähenkilöä, nuorta lukutaidottomuuttaan surevaa Juho-poikaa, vaari lohduttaa ker-toen oman elämäkokemuksensa myötä syntyneestä näkemyk-sestään Jumalan olemuksesta sekä kristinuskon perimmäisestä sanomasta:

Jumala ei katso muotoa. [...] Jumala on viisaus. Hänen kirjansa on maa ja taivas ja vielä paljon muutakin, paljon sellaista, jota me emme näekään. Älä sinä sure, ettet lukea osaa. Lue maailman suurta kirjaa, kunnioita Jumalan tekoja, niin sinä teet itsesi hänen

---

575 Tihlän 1911, 27.

pojakse. [...] Jumalan henki liikkuu kaikkialle, ei mikään voi sinua vahingoittaa. Jumala on kaikkialla, – puheli vaari, jotta poikanen käsittäisi – hän nostaa maasta ruohon, kasvattaa puut, ihmiset, eläimet. Rakasta ja hoivaa kaikkia olennoita, niin sinä rakastat Jumalaa.⁵⁷⁶

Opettajahahmojen ja erityisesti *Saarnaajan* vaarin kristinuskoon punoutuva animismi ja panteistinen luontomystiikka näyt-täisivät kuvastavan Tihlän henkilökohtaista suhdetta luontoon. Elämäkerrallisen tulkinnan puolesta puhuvat muistitiedot, joissa toistuu systemaattisesti maininta hänen poikkeuksellisesta kiintymyksestään luontoon ja eläimiin. Yksityiskohtaisimmin hänen luontosuhteitaan on kuvannut hänen SDP:n kansanedustajana-kin toiminut ystävänsä Aura Kiiskinen (1878–1968). Kiiskinen muistelee Tihlän olleen hyvin eläinrakas, mutta vaalineen kaikkia muita elämänmuotoja. Tihlä esimerkiksi säilytti pihapiirinsä täydellisesti luonnontilassa eikä suostunut kajoamaan edes liikkumista rajoittaviin pihakoivuihin, takiaisiin tai muurahaispesään talon nurkalla.⁵⁷⁷

Mitä luultavimmin kaikkien elämänmuotojen kunnioittaminen tarkoitti lisäksi kasvissyöntiä, johon Tihlä viittasi *Kuopus-*novellissa kuvaillaessaan Hermannin uutta elämäntapaa. Luonnon suojeluun, eläinten hyvinvoinnista huolehtimiseen ja kasvissyönn-tiin liittyi 1900-luvun alussa vahva uskonnollinen lataus. Pasi-fismin ja rauhanaatteen rinnalla vegetarismi kuului olennaisesti osaksi tolstoilaisuutta ja teosofiaa.⁵⁷⁸ Teosofeille kasvissyönti ja eläinten oikeuksien puolustaminen oli ennen muuta osa holis-tista luonnollisen terveellistä elämäntapaa, joka tähtäsi yksilölli-

---

576 Tihlä 1911, 31–32, 59.

577 Aura Ivanovna Kiiskisen haastattelu 4.10.1956. Haastattelijana T. Gavrilova. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1. Myös muut aikalaiset mainitsevat Tihlän erityispiirteenä poikkeuksellisen läheisen ja kunnioittavan suhteen ympäröivään luontoon ja eläimiin. Ks. Elina Timonen: Hilda Tihlää muis-tellen. *Neuvosto-Karjala*. 8.2.1980; Maria V. Kuusiniemen, Nelly Ivanovna Holmin ja Vieno Abeljevna Leväsen haastattelu 14.11.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1.

578 Treitel 2004, 85–86; Lahtinen 2006, 61.

seen jalostumiseen. He näkivät eläinten veren sisältävän ihmis-keholle haitallisia aineita, jotka kulkeutuivat ruoan mukana elimistöön. Lihapainotteinen eurooppalainen ruokavalio ei teosofien mukaan saastuttanut ainoastaan fyysistä kehoa. Se taannutti myös henkistä kehitystä, sillä negatiiviset vaikutukset ulottuivat aina universaaliin tietoisuuteen yhteydessä oleviin korkeampiin astraali- ja eetteriruumiisiin saakka. Vaikka teosofeille terveelliset luonnonmukaiset elämäntavat edustivat individualistisia kehityspyrkimyksiä, myös sosiaaliset, humanitaariset ja poliittiset kysymykset kietoutuivat niihin erottamattomasti. Tämä teki teosofian suositteleman elämäntavan helposti lähestyttäväksi sosialisteille ja varsinkin naisille, joiden poliittisessa aktivoitumisessa sosiaali-poliittiset kysymykset olivat keskeisiä.⁵⁷⁹

Mystisen luontoyhteyden keskeisyys kaunokirjallisissa teoksissa yhdessä muistitietojen kanssa antavat vahvoja perusteita olettaa, että Tihlän itse koki luonnon jonkinlaisena orgaanisena kokonaisuutena, jonka tasapainoa ihmisen ei tullut missään olosuhteissa horjuttaa. Hänen motiivinsa luonnon kunnioittamiseen saattoivat olla myös ”itsekkäitä” ja hän saattoi pelätä luontoon kajoamisen vaarantavan hänen henkisen kehityksensä.

Mystisiä sävyjä sisältävä luontotematiikka oli lehdissä vahvasti läsnä ennen kaikkea Tihlän lapsille ja nuorille suuntaamissa kirjoituksissa. Voimakkaimmin Tihlän kokemus kaikkea elollista yhdistävästä kosmisesta maailmanhengestä nousi esille vuonna 1910 *Ihanne*-lehdessä julkaistussa mielelmässä, jossa hän havainnollisti lapsille ja nuorille ihmisen kaksijakoista olemusta käyttämällä esimerkkinä Egyptin mytologian ihmisleijonan sfinksin hahmoa. Sfinks osoitti ihmisen olevan toisaalta ”hiljainen ja ajatteleva”, mutta suurelta osin myös ”villi peto”. Samanaikaisesti sfinksin hahmo symboloi viisautta ja ihmisen olemassaolon mysteeriä. Groteskin sfinksin esittämät arvoitukset pakottivat ihmisen pohtimaan omaa paikkaansa paitsi osana yhteiskuntaa, myös laajemmin osana koko ihmiskuntaa ja luonnonjärjestystä:

---

579 Dixon 2001, 132–133; Owen 2004, 25–26; Treitel 2004, 154–155; Harmainen 2020b, 184.

Kun siis ihmeellisen, syväkatseisen sfinksin silmäys osuu ihmiseen ja kysyy: Kuka minä olen? – on ihmisen tunnustettava ”sinä olet minä”. [...] Tässä maailmassa meitä joka askeleella kohtaa elävä ihmis-sielu. [...] Tuossa nälkäinen, tuossa raajarikko, tuossa vangittu, tuossa kuihtunut äiti. – Te kaikki, te kaikki olette minä. Jos me totuudessa osaamme vastata noihin arvotuksiin, joita kärsivä ihmiskunta meille tekee, jos me syvästi tunnemme, että jokainen elävä olento on *minä*, että jokaisen elävän olennon kipu on minun kipuni, jokaisen nälkä minun nälkäni – silloin olemme viisaat. Ja silloin olemme voimakkaammat kuin avaruuden voimat.⁵⁸⁰

Yllä lainatun katkelman lopussa TihlÄ toteaa ihmiskunnan osaksi ääretöntä kosmista järjestystä, jossa jokainen elävä olento kykenee emotionaalisella tasolla aistimaan muiden kokemukset. Ajatus empatiasta kosmisessa mittakaavassa ilmentää TihlÄn tolstoilaisuudestakin tuttua pasifismia, joka sisälsi absoluuttisen käskyn kieltäytyä väkivallasta. Huomattavaa on, että solidaarisuuden piiriin eivät kuulu vain ihmiset, vaan se sulkee sisäänsä kaiken elollisen. Sfinksin hahmossa TihlÄ korosti, ettei ihmisen tullut kohottaa itseään muuta luomakuntaa ylempään asemaan tai ainakaan käyttää asemaansa väärin kohtelemalla luontokappaleita kaltoin. Sanoman ydin on käytännössä sama kuin *Saarnaajan* vaarin kehotuksessa, jossa Jumalan rakastaminen tarkoittaa kaiken elollisen pyhittämistä.

Arvoituksellisen Sfinksi-kirjoituksen lisäksi TihlÄ julkaisi *Ihanne*-lehdessä lyhyen tarinan Kalevalan luonnon jumalasta, metsän emäntä Mielikistä, joka suree modernin edistyksen luonnolle aiheuttamaa tuhoa. Luonnon kärsimys ei ole katastrofi ainoastaan kasveille ja eläimille, vaan sen mukana ihminen oli orjuuttanut itsensä kietoutumalla turhaan materiaan.⁵⁸¹ Toisessa *Ihanne*-lehdessä julkaistussa tarinassa seikkailu yöllisessä kuutamossa taas täyttää köyhän pienen pojan sydämen värisytävällä onnellisuudella. Salaperäiseen luonnon ”kauneusjuhlaan” eksynyt poikanen saa taivaalla loistavalta kuulta, ”yön haltijalta”,

---

580 Hilda TihlÄ: Sfinksi. *Ihanne* 7/1910, 49–50.

581 Hilda-täti: Metsän emäntä. *Ihanne* 6/1913, 41–42.

käskyn kertoa luonnon kauneudesta kaikelle maailmalle. Pojan välityksellä kuu kehottaa ”ihmisiä kohottamaan katsettaan ylös korkeuteen ja irtautumaan tietämättömyyden kahleista”.⁵⁸²

Suomalaisten kuvataiteilijoiden esoteerisia vaikutteita tutkinut Nina Kokkinen on todennut Tihlänkin teksteissä esiintyvän luonnon mystifioinnin olleen 1900-luvun taiteessa hyvin tyypillistä. Taiteilijat mielsivät luonnon monimuotoista elämää pulppuavaksi kokonaisuudeksi, jossa Jumalan henki oli aistittavissa. Harjoittelemalla opittavan selvänäköisyyden kyvyn avulla luonnosta paljastui normaalille aistimaailmalle salattu henkinen todellisuus ja ikaikainen viisaus. Luonnon elollisuus velvoitti myös vaalimaan luontoa ja vastustamaan sen laajamittaista hyödyntämistä ihmisen käyttöön. Luontoyhteyden katkeaminen tarkoitti samalla erkanemista Jumalaksi käsitetyn kosmisen maailmanhengen yhteydestä.⁵⁸³

Tarinat metsän Mielikistä ja viisaasta kuusta kuvastavat hyvin lisäksi sitä, kuinka Tihlä näki välittömän luontoyhteyden ensiarvoisen tärkeänä ihmisten välisen solidaarisuuden ja yhteyden tunteen rakentumisen kannalta. Luonnon ihmeiden tutkiminen herätti tunteen koko luomakunnan ykseydestä. ”Luonnontiede” opasti näkemään kirkon ja muiden yhteiskunnassa vaikuttavien taantumuksellisten voimien ylläpitämien valheellisten uskonkäsityksen taakse ja saavuttamaan kosketuksen autenttiseen todellisuuteen. Ajatus tiivistyi *Vapaa Ajatuksen* artikkelissa, jossa Tihlä kehotti lapsia hiljentymään luonnon tarkkailuun:

Katso ja tajua. Avaa silmäsi, herätä huomiokykyysi ja näe miten paljon luonnossa on tutkimisen ja –rakastamisen arvoista. Maailma ei ole autio ja kuollut, elämä ei ole tyhjää ja tarkoituksetonta. Jos kuulut niihin ihmisiin, jotka eivät usko mitään muuta kuin sitä, jota itse kykenevät tajuamaan, niin astu suuren luonnon varastoon ja poimi sieltä tiedon kalleita aarteita. Ne ovat tarpeen, välttämättömiä silloin, kun otat käteesi luonnontukijoiden työn tuloksia. *Luonnontiede* ei silloin enää ole vaikeatajuinen, vaan

---

582 Hilda Tihlä: Mitä kuu opetti. *Ihanne* 8/1913, 57–58.

583 Kokkinen 2019, 165–175.

omia havainnoita selventävä, iloa, raikkautta ja viisautta pulpuava opas. Luonto, sen tutkiminen, sen tajuaminen vapauttaa aivot yli aikansa eläneiden katsantotapojen turmiollisesta vaikutuksesta, katsantotapojen, jotka eivät siedä valoa, jotka nääntyvät ja vihdoinkin kuolevat viisaan järjen edessä. Vapaa jalo ihminen ei usko, hän *tietää* ja vain sikäli kun hän *tietää*, hän on viisas. Vaikka uskova ihminen osaisi lörpötellä ulkoa kaikki maailman kirjat, niin ei hän silti olisi sen viisaampi. [...] Jokin pimeä sumuverho, jota tahtoisin nimittää tietämättömyydeksi ja sokeaksi uskoksi, kätkee niin monilta, niin äärettömän monilta luonnon suuret rikkaudet, kauneudet ja nautinnot. Mutta te, lapset, joilla on tilaisuus, tutkikaa luontoa ja valistukaa sen johdolla oikeiksi, vääryyttä ja pimeyttä kärsivien veljienne ja siskojenne ohjaajiksi elämän onneen ja sen loppumattomaan kauneuteen.⁵⁸⁴

Tekstissä kursivoitu luonnontiede ei tarkoita ainoastaan akateemiseen tutkimukseen pohjaavaa empiiristä tiedettä, jossa luonto alistetaan tutkimuksen objektiksi. Tihlän korosti, että luonto itsessään toimi oppaana sisäisen arvo- ja uskomusmaailman muutosprosessissa. Hän esitti luonnon tarjoavan esteettisen kokemuksen, joka sytytti palon tiedon ja viisauden etsintään. Kauneuden kokemus herätti rakkaudentunteen, joka johdatti ihmiskuntaa kohti yhtenäisyyttä.

Tihlän esittämä käsitys luonnontieteestä istuu hyvin Teosofisen Seuran ohjelmaan, jonka peruspilareihin kuuluivat luonnon tuntemattomien lakien tutkimus ja kaikkien kansojen veljeyden edistäminen. Luontoyhteyden avulla yksilö sai kosketuksen salattuun jumalalliseen todellisuuteen ja yli-inhimillisiin voimiin. Teosofit tekivät jyrkän eron kirkon mystiikkaan ja esiintyivät tieteen edelläkävijöinä. Kysymys ei ollut uskosta yliluonnolliseen, vaan luottamuksesta toistaiseksi tuntemattomiin luonnonvoimiin, jotka jatkuvasti kehittyvä tiede tulisi aikanaan saattamaan yleiseen tietoon.⁵⁸⁵ Yhdessä eri lähteissä jatkuvasti esille nou-

584 Hilda Tihlän: Nuorten nurkka. VA 7/1915, 106.

585 Ks. Oppenheim 1985, 193–197; Dixon 2001, 51–52; Owen 2004, 36–40, 238–239.

sevan Tihlän romantisoiman luonnon kanssa luonnontiedettä käsittelevä kirjoitus heijastelee etenkin teosofian popularisoimaa esoteerista henkistä luontokokemusta, jossa kaiken elollisen käsitettiin yhdistyvän toisiinsa henkisellä tasolla. Brittiläistä okkultismia tutkinut Alexandra Owen on kuvannut ”universaalin sielun” tai ”kosmisen mielen” olleen länsimaisen esoterian monimuotoista kenttää yhdistävä käsitys.⁵⁸⁶ Tihlän luontotematiikka muistuttaakin mitä suurimmassa määrin Teosofisen Seuran suomalaisen johtohahmon Pekka Ervastin 1900-luvun alussa julkaistun *Valoa Kohti* -teoksen luontoromantiikkaa, jossa luonnon keskellä koettu ekstaattinen kokemus herätti ihmisen todelliselle olemukselle ominaisen veljeyden tunteen ja yhteyden kaipauksen. Tihlän tavoin myös Ervast näki luonnon kauneuden valtaan antautumisen ohjaavan yksilöä kuuntelemaan omatuntoaan ja tekemään moraalisesti kestäviä ratkaisuja kanssaihminen hyväksi.⁵⁸⁷

Selkeitä yhtymäkohtia teosofian välittämään esoteeriseen maailmankatsomukseen on havaittavissa myös Tihlän metafysiikkaa pohtivissa teksteissä. Esimerkiksi käy sekä *Työläisnaisessa* että *Vapaa Ajatuksessa* julkaistu mystiikan sävyttämä kertomus Ylösnousemuksen aamu, jossa miehen ja naisen tomu havahtuvat ”tuhatvuotisen ihanuuden jälkeen” tuomiopäivän pasuunaan. Uuteen elämään valmistautuva nainen muistuttaa miestänsä luonnon kauneudesta, lemmestä, auringosta ja Jumalasta kehottaen miestä nousemaan uudelleen ”totuuden etsintään”. Mies kuitenkin kieltäytyy, sillä muistaa elämästään ainoastaan työn raskauden ja ihmisten raakuuden. Hän yhdistää Jumalan tuomitsevaan kirkon oppiin ja papiston riistovaltaan. Naisen iloitessa elämästä mies kykenee ajattelemaan ainoastaan sotaa ja väkivaltaa. Hän näkee naisen mainitseman totuuden etsinnän turhaksi, sillä ei ole totuutta suurista kärsimyksiä aiheuttaneista ponnistuksista huolimatta koskaan elämässään saavuttanut. Ylösnousemuksen ja uuden elämän sijaan mies toteaa kaipaavansa ainoastaan lepoa. Tihlä päätti kertomuksensa kuvaamalla, kuinka miehen tomu

---

586 Owen 2004, 21–22.

587 Ervast 1988, 11–12. Ks. myös Harmainen 2010, 23–29.

vaipui ikuiseen uneen, mutta ”naisen tomu hänen vieressään alkoi kuohua”.⁵⁸⁸

Monien esoteeristen aatesuuntausten ihmiskäsityksessä maskuliiniseksi mielletty järki yhdistyi feminiiniseksi ominaisuudeksi koettuun tunteeseen samassa fyysisessä kehossa. Käsitys maskuliinisten ja feminiinisten ominaisuuksien tasapainosta korosti yhdenvertaisuutta sukupuolten välillä. Tasa-arvo konkretisoitui ajatuksessa androgyynista hengestä ja feminiinisestä messiaasta. Ne vetosivat erityisesti naisiin oikeuttaessaan naisten johtajuuden sekä poliittisissa että uskonnollisissa liikkeissä. Ajatus naisruumiin ja feminiiniseksi miellettyjen ominaisuuksien pyhittämisestä sekä naispuolisesta messiaasta ja androgyynistä hengestä sisältyivät vahvasti esimerkiksi 1800-luvun alkupuoliskolla kukoistuskauttaan eläneisiin saint-simonilaiseen ja owenilaiseen sosialismiin.⁵⁸⁹ Myöhemmin myös teosofit tavoittelivat korkeinta tietoisuutta, jossa feminiiniset ja maskuliiniset ominaisuudet täydensivät toisiinsa. Teosofisen Seuran perustaja madame H. P. Blavatsky (1831–1891) ja hänen seuraajansa Annie Besant korostivat jokaisessa ihmisessä vaikuttavan korkeamman tietoisuuden olevan sukupuoleton osa universaalia maailmanhenkeä. Teosofien mukaan sukupuolilla oli kuitenkin metafysisiä eriäviä ominaisuuksia, jotka heijastuivat materiaaliseen todellisuuteen. Länsimaissa vallitseva maskuliinisuuden ylivalta sai aikaan kosmisen epätasapainon, josta seurasi yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia ongelmia. Monille teosofeille taistelu naisten oikeuksien puolesta oli näin ollen taistelua koko ihmiskunnan tulevaisuuden hyväksi ja enteili uuden paremman aikakauden alkua.⁵⁹⁰

Tihlän Ylösnousemuksen aamu -kertomuksessa nainen ja mies ovat toistensa vastakohtia, mikä kuvastaa aikalaiskäsitystä feminiinisten ja maskuliinisten ominaisuuksien eroista. Feminiiniseksi ominaisuudeksi hän esitti lempeyden ja kauneuden ihannoinnin, kun taas fyysinen voima ja väkivalta olivat masku-

---

588 Hilda Tihl: Ylösnousemuksen aamu. VA 1/1911, 6.

589 Taylor 1983, 168–171; Owen 1989, 13–17.

590 Dixon 2001, 152–205; Owen 2004, 109–110.

liinisuutta edustavaan miehen tomuun yhdistyviä piirteitä. Vastakohtaisuus korostuu suhtautumisessa elettyyn elämään. Naisen pulppuava elämänilo saa vastaansa miehen väsymyksen ja kylästyneisyyden. Nähdäkseni kyse ei ole niinkään konkreettisista eroista sukupuolten välillä, vaan nimenomaan feminiinisistä ja maskuliinisista ominaisuuksista, jotka saattoivat ilmetä niin miehessä kuin naisessa. Naisen tomun elämänilo ja varsinkin lopun kuohuminen viittaavat tulevaan inhimillisyyden vallankumoukseen, johon sisältyy teosofienkin esittämä ajatus eräänlaisesta uudesta feminiinisestä messiashahmosta. Vallitsevan sotaosan ja epäoikeudenmukaisen maskuliinisen aikakauden loppu hämmöittää miehen tomun laskeuduttua vihdoinkin levolle. Uusi maailma rakentuu kylmän laskelmoivan järjen, fyysisen voiman ja väkivallan sijaan feminiiniselle lempeydelle ja rakkaudelle.

Samankaltaisiin metafyyisiin pohdintoihin Tihlälä intoutui myös *Vapaa Ajatuksessa* vuonna 1916 julkaisemassaan mietelmässä Pyhiä miehiä. Tekstinsä johdannossa hän moitti tyyppiliseen tapaansa kirkkokristillisyyttä absurdiksi ja ristiriitaiseksi opiksi. Kirkon opin seurauksena ihmiskunta oli aina tuominut ”totuuden sankarit”, joilla hän tarkoitti historian tunnettuja uskonnollisia opettajia ja filosofiä. Ilman näitä totuuden sankareita maailma olisi kuitenkin ollut ”jokapäivänen ja pimeä” ja heidän rohkeuttaan uhmata uskonnollisia ja valtiollisia auktoriteetteja Tihlälä piti osoituksena inhimillisyyden rajat ylittävästä käsityskyvystä. Hänelle totuuden sankareiden urheus oli todiste siitä, että heillä liekehti ”valonsäde, jumalten tuli sielussaan”. Ihmiselon hetkellisyys teki kuitenkin mahdottomaksi tavalliselle ihmiselle ymmärtää, mitä nämä pyhät miehet opetuksillaan tarkoittivat. Inhimillisen käsityskyvyn yläpuolelle kohoavat yksilöt saivat Tihlälän pohtimaan kirjoituksensa loppupuolella ihmisen olemuksen syvyyksiä:

Ja sitä paitsi vaikuttaa sekin osaltaan, että kaikki se riena, mikä hitaasti liikkuvaan tajuntaan aikojen kuluessa kasaantuu, alkaa valon vaikutuksesta liikehtiä. Liike on aineelle vastenmielistä. Liikkumattomuus on aineen luonne, niin kuin valon luonne on liike. Kun siis tajunta – sielu – alkaa ainetta muodostella, syn-

tyy taistelu hyvän ja pahan välillä. Taistelun aiheuttaja joutuu luonnollisesti keskipisteeseen. Me ihmiset emme sittenkään ole ”pahoja”. [...] Me vasta näemme unia onnesta, uneksimme himmeästä, epämääräisestä. Näemme unta liikkeestä, voimasta, valosta, onnesta, rakkaudesta. Kerran, joskus on tajunta heräävä, sen piiri laajeneva. On kuitenkin ollut ja yhä vieläkin on keskuudessamme miehiä, joilla on erikoinen, ihmeellinen rohkeus sielussaan. Ne ovat kautta aikojen koettaneet saada tajuntaamme liikkeelle, vedellen yltämme pimeyden peitekerroksia. [...] Mitä on se valo ja voima, joka uhmaa kuolemaa ja antaa kestävyyttä nälän ja ylenkatseen keskellä? Panee otaksumaan, että me ihmiset sittenkin olemme korkeampia olennoita.⁵⁹¹

Tajunta ja sielu ovat katkelmassa toistensa synonyymeja. Tihlä esitti ne ihmisen perimmäisenä olemuksena, joka oli hierarkkissa maailmanjärjestyksessä fyysisen ruumiin ja materian yläpuolella. Vaikka hän ei maininnutkaan tekstissään karmaa tai reinkarnaatiota, ajatusrakennelma sisältää idän filosofioita kristinuskoon yhdistävästä teosofiasta tutun käsityksen jatkuvasti kehittyvästä ja ajassa kulkevasta sielusta, joka muovasi materiaa puhaltamalla ”valon”⁵⁹² elottomaan ruumiiseen. Tihlälle ihmisen ”pahuus” ei näyttäytynyt dualistisena hyvyyden vastakohtana ja absoluuttisena synnynnäisenä tai pysyvänä ominaisuutena, vaan hän katsoi sen heijastelevan yksilön ymmärtämättömyyttä. Hän vertasi pahuutta unenomaiseen tilaan, jossa oli mahdollista ainoastaan uneksia onnen ja rakkauden maailmasta. Heräävä ja vähitellen laajeneva tajunta kykeni ymmärtämään todellisuuden, josta kirjoituksen pyhät miehet ja totuuden sankarit olivat jo historian saatossa tarjonneet ihmiskunnalle väläyksiä. Näiden miesten kuolemaa uhmaava rohkeus ja viisaus kertoivat ihmisen korkeammasta jumalallisesta alkuperästä.

Katkelman sisältämä ajatus muistuttaa teosofian esittelemää käsitystä ihmisen eri tasoista. Alkemiastakin paljon innoitusta

---

591 Hilda Tihlä: Pyhiä miehiä. VA 9/1916, 136.

592 Luonnossa havaittavista elämänvoimista puhuttiin usein juuri valon, energian, sähköön tai magnetismin näkymättöminä virtauksina. Ks. Kokkinen 2019, 178–179.

hakenut teosofinen filosofia erotti toisistaan hetkellisen fyysisen ruumiin ihmisen ikuisesta todellisesta olemuksesta ja kuvasi ihmisen operoivan eri tasoilla ja muuttavan muotoaan siirryttäessä eri tietoisuuden asteille. Esimerkiksi madame Blavatsky näki reinkarnaatiossa sukupuolettoman korkeamman minuuden (Higher Self) ottavan fyysisen ja epätäydellisen muodon, jonka mahdollisuudet kokea yhteys transsendenssiin oli rajoittunut. Jumalallinen voima oli kuitenkin piilevänä jokaisessa yksilössä ja se oli valjastettavissa käyttöön magian, mietiskelyn ja okkultistisen tutkimuksen keinoin. Korkeimman tietoisuuden asteen saavuttaminen vapautti ihmisen todellisen olemuksen fyysisestä ruumiistaan maailmanhengen tai -sielun syleilyyn.⁵⁹³

Hitaasti liikkuvaan tajuntaan kasautuva valon vaikutuksesta liikehtivä ”riena” puolestaan viittaa hyvin samankaltaiseen sielun puhdistautumisprosessiin, jota esimerkiksi Annie Besant kuvaili teoksessaan *Ihminen ja hänen ruumiinsa*. Veikko Palomaan suomenmoksen käsitteitä käyttäen Besantin mukaan universaalista sielusta syntynyt ihmisen ikuinen korkein tajunta tai sielu, eli ”syyruumis”, muodostui ”älytason aineesta”, joka muovasi alemmilla tasoilla olevia henkisiä astraali- ja eetteriruumiita. Kertyneen älytason aineen määrä heijastui lopulta fyysisen ruumiin ominaisuuksiin. Kehityttyään riittävän pitkälle ihminen saattoi saavuttaa jopa yli-inhimillisiä kykyjä ja nähdä astraalitasoilla operoivia alkuolentoja. Kieltäytyminen esimerkiksi meditaation avulla paheista kerrytti älytason aineen määrää, mikä jalosti vastaavasti ylempiä ruumiita ja karman pyörässä kiertävien inkarnaatioiden ominaisuuksia. Paheet, kuten lihan syönti, seksuaaliset himot ja alkoholi, sekä itsekkäät teot puolestaan hidastivat kaikkien ruumiintasojen jalostumista korkeammille tasoille. Myös irtisanoutuminen dualistisesta hyvän ja pahan käsitteistä oli yhteistä Tihlälle ja Besantille. Teosofeille pahat teot olivat ymmärtämättömyydestä johtuvia virheitä, joiden aiheuttama vahinko oli korjattavissa tietoisuuden lisääntyessä. Korkeampiin tietoisuuksiin kehittynyt ihminen kykeni näkemään alemmille tasoille jääneissä potentiaalin hyvään eikä virheiden vaikutus

---

593 Owen 2004, 121–126.

ulottunut ihmisen todelliseen olemukseen. Ainoastaan tarkoituksella tehty pahuus saattoi turmella ylimmän syyruumiin.⁵⁹⁴

Teksteissään Tihlälä ei tunnustautunut teosofiksi eikä hän myöskään liittynyt Teosofisen Seuran jäseneksi.⁵⁹⁵ *Työmiehen Illanvietossa* vuonna 1906 julkaistua Pekka Ervastia ja Matti Kurikkaa kritisoivaa kirjoitusta lukuun ottamatta Tihlälä ei yhdessäkään kirjoituksessaan edes käyttänyt teosofian käsitettä. Syyt teosofiakäsitteen välttämiseen ovat hyvin ymmärrettäviä. 1900-luvun alkuvuosina teosofit oli työväenliikkeessä leimattu naurettaviksi hahmoiksi, joiden ajatukset olivat liian mielikuvituksellisia yhdistettäväksi sosialismiin. Teosofian mainetta tahrasivat lisäksi toistuvat kohut, joista uutisoitiin myös *Työmiehessä*. Skandaalinkäryisiä otsikoita herättivät esimerkiksi Teosofisesta Seurasta kantautuvat epäilyttävät huhut, joiden mukaan seuran johtohahmoja Annie Besantia ja Charles Leadbeateria (1854–1934) syytettiin lapsenryöstöstä ja hyväksikäytöstä. Kyseessä oli Besantin perustama Idän Tähti järjestö (Order of the Star in the East), joka otti nuoren intialaispojan Jiddu Krishnamurtin (1895–1986) suojelukseensa ja julisti hänet uudeksi ihmiskunnan pelastavaksi messiaaksi.⁵⁹⁶ Teosofia yhdistettiin *Työmiehessä* myös venäläiselle virkavallalle tehtyyn ilmiantoon sekä Yhdysvalloissa Chicagossa tapahtuneeseen perhesurmaan.⁵⁹⁷ Tihlälälle ja Pärssiselle 1910-luvulla *Työläisnaisen* lakkautuksen jälkeen tärkeimmäksi aatteelliseksi julkaisukanavaksi muodostunut *Vapaa Ajatus* ei sekään päästänyt teosofeja helpolla. Teosofia sai lehdessä osakseen murskakritiikkiä ja ivailua. Lehdessä julkaistiin lisäksi joihtain ”naturalistista” maailmankatsomusta tukevia käännöksiä

---

594 Besant 1907, 81–123.

595 Teosofisen Seuran sihteeriltä Eila Lepreltä 14.4.2019 sähköpostilla saamani tiedonannon mukaan Hilda Tihlän tai Eugenia Nicklinin nimeä ei löydy seuran jäsenluetteloista.

596 Niitä näitä. Teosofien pääpapitar ja heidän Kristuksensa. *TM* 17.6.1913. Teosofinen Seuran sisäisistä ristiriidoista ja teosofiaan liitetyistä suoranaissista skandaaleista esim. Dixon 2001, 76–79, 94–112; Owen 2004, 105–106; Harmainen 2020, 99–100.

597 Petomainen puoliso ja äiti, *Työmies* 26.11.1912; Epäilyttävä leikkuri ollut Aaltosen kenkätehtaalla Tampereella. *Työmies* 30.8.1913.

ulkomaisista teoksista, joissa teosofian kaltaisia esoteerisia liikkeitä kuvattiin irrationaalisiksi.⁵⁹⁸

Julkilausuttu kiinnostus teosofiaan olisi siis saattanut horjuttaa Tihlän uskottavuutta työväenluokan oloja kuvaavana kirjailijana ja vakavasti otettavana sosialistina. 1910-luvulla julkaistujen kirjoitusten sisällöllinen analyysi ja hänen ajatusmaailmaansa avaavat henkilöhistorialliset lähteet kuitenkin kertovat siitä, että hän omaksui runsaasti aineksia teosofian välittämästä maailmankatsomuksesta. Käsitystä siitä, että Tihlän teksteissä ja elämäkerrallisissa lähteissä esille nousevaa mystiikan sävyttämää maailmankatsomusta muokkasivat nimenomaan Teosofisen Seuran kautta välittyneet esoteeriset aatevirtaukset, vahvistavat hänen ihmisuhteensa. 1910-luvulla Tihlä teki esimerkiksi yhteistyötä *Työmiehen Illanvieton* teosofiseen toimittajakuntaan kuuluneen Asa Jalas nimimerkillä teoksensa julkaisseen A. B. Sarlinin kanssa⁵⁹⁹. Lisäksi kiinnostus teosofiaan nousee vahvasti esille Tihlän puolisoiden Karl Nicklinin ja Urho Tuuralan tuottamassa lähdeaineistossa.

”Wakuutuksia” ja ”Indialainen renessanssi” – Tihlän teosofiset elämänkumppanit

Tihlän aviomiehen Karl Nicklinin yhteydet teosofiaan käyvät ilmi Kansan Arkistossa säilytettävistä muistikirjoista. Vuosille 1910–1918 päivätyissä muun muassa meditaatiota, itämaista joogaa sekä maailman uskontoja käsittelevissä kirjoissa Nicklin viittasi useisiin teosofian tunnettuihin hahmoihin, kuten Pärssisen

598 Esim. Oldman, Tolstoilaisuus ja teosofia. VA 8/1912, 124–125; ”Henki-maailman salaisuudet”, VA 1/1913, 3; Ernst Häckel (suom. Monisti), Luonnontieteen rajat, VA 22/1913, 340–341; Isä Laurentius, Muuan teosofinen neronleimaus, VA 2/1917, 30; Lauri Sauramo, Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain, VA 3/1917, 34–39.

599 Oman kertomansa mukaan Tihlä avusti Sarlinia vuosina 1912–1917 julkaistun Keinottelu maailman herrana -teossarjan kirjoitus- ja toimitustyössä. Ks. Elina Timonen: Hilda Tihlää muistellen. *Neuvosto-Karjala*. 8.2.1980.

yhteydessä esittelemääni Giordano Brunoon sekä brittiläiseen okkultismista ja mystiikasta viehättyneeseen kirjailijaan Marie Corelliin (1855–1924). Erityisen runsaasti tilaa Nicklinin muistikirjojen sivuilla saivat Teosofisen Seuran johtohahmot Annie Besant sekä myöhemmin antroposofisen koulukunnan perustanut Rudolf Steiner, joiden ajatuksille Nicklin omisti muistikirjojissaan kokonaisia lukuja.⁶⁰⁰

Tihlää käsittelevän tutkimuksen kannalta kiinnostavin Nicklinin muistikirjoista on viides kirja, sillä sen ensimmäiselle sivulle on liitetty omistuskirjoitus: ”Hilda Tihlälle keväällä 1912”. Omistuskirjoituksesta sekä muotoilusta päätellen muistikirja on tarkoitettu teosofian ydinkohtia tiivistäväksi perehdytykseksi. Kahteen jaksoon jaetun muistikirjan ensimmäinen osa keskittyy Patanjalin yoga-aforismeihin⁶⁰¹, jotka tiivistävät lyhyisiin mietelmiin ihmisen olemuksen ja maailmankaikkeuden salatur järjestyksen. Järjestelmällisesti numeroidut aforismit esittävät ihmisen muodostuvan ”sieluaineesta”, jonka ”aallot”, eli ”modifikaatioit”, aiheuttavat tietoisuuden muutoksia, unia ja muistikuva. Aforismit antavat lisäksi ohjeita joogaan ja meditaatioon, eli ”keskitykseen”, jonka avulla on mahdollista jalostaa sieluinesta ja saavuttaa normaalit ihmisaistit ylittävä selvänäköisyyden kyky. Edistymisen itsensä kehittämisessä mahdollistaa ihmisen salatujen yli-inhimillisten voimien – Nicklinin ja teosofien yleisesti käyttämän sanskritin kielellä Siddhit – käyttöönoton. Nicklinin muistikirjan ”Yogi” kykenee muun muassa siirtymään fyysisestä kehostaan riippumattomaan tilaan ja pääsemään perille aikaisemmista reinkarnaatioistaan.⁶⁰²

---

600 Besantin ajatuksille rakentuvat esimerkiksi Nicklinin muistikirjojen luvut Den teosofiska studenten (Små-Plock 3), Döden och sedan? (Småplock 6) Fyra Wärldsreligio (Småplock 7) Steineriin Nicklin pohjaa muun muassa meditaatiota käsittelevän luvun En väg till själkännedom för människan (Småplock 7). Småplock 3, 6–7. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 2.

601 Nicklinin muistikirjan aforismit tunnetaan vakiintuneemmin nimellä Patanjalin joogasutrat. Ks. Bechsgaard 2013.

602 Patanjalin Yoga-aforismit. Småplock 5. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 2.

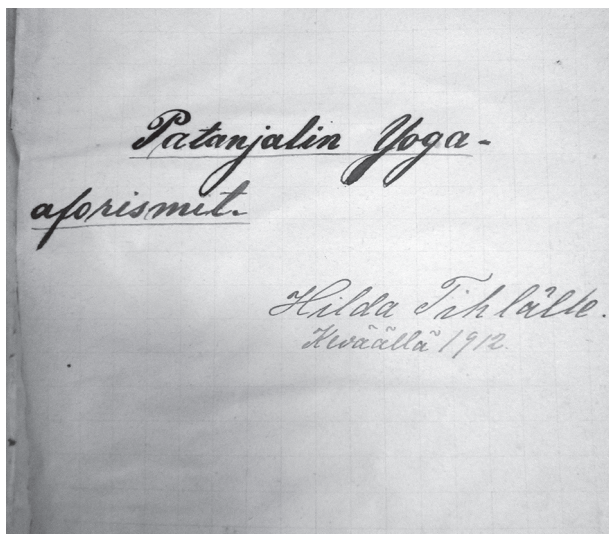
Muistikirjan mukaan yli-inhimillisten voimien valjastaminen on mahdollista tieteen ja magian keinoin. Kirjassaan Nicklin toteaa, että keinoja on useita, sillä ”Siddhit (voimat) saavutetaan syntymän, kemiallisten keinojen, sanojen voiman, kidutuksen tahi keskityksen kautta.” Sieluaineen jalostuminen edellyttää samanaikaisesti yhteyttä luonnonvoimiin sekä pyrkimystä oikeudenmukaisuuteen ja hyveelliseen elämään. Vaikka muistikirja peräänkuuluttaa hyveellistä elämää, Nicklin sanoutuu irti jyrkästä dualismista. Jooga-aforismit korostavat, että ”[t]eot eivät ole mustia, eivätkä valkoisia Yogeille”. Kullakin kehitysasteella esiintyvät tälle asteelle ominaiset himot ja rajoitukset, joista Nicklin puhuu ”kielteinä”. Kehitysasteelle kuulumattomat kielteet taas jäävät ”varastoon”. Kyse ei toisaalta ole myöskään loputtomasta relativismista, sillä joogan avulla saavutettava yhteys luonnonvoimiin ja salattuihin yli-inhimillisiin kykyihin mahdollistaa totuuden (Samâdhi) ymmärtämisen. Lopullisena päämääränä Nicklinin kokoamat aforismit esittävät sieluaineen yhdistymisen kaikkea elollista yhdistävään tietoisuuteen, jossa ihminen on vapaa maallisista paheista.⁶⁰³

Aforismit kytkeytyvät Suomessa teosofian yhteydessä tunnetuksi tulleeseen käsitykseen ihmisen monitasoisesta olemuksesta. Nicklinin mainitsema sieluaine on synonyymi Annie Besantin teoksessa kuvatulle ”älytason aineelle”. Muistikirjan aforismit viittaavatkin erityisesti Besantin edelleen kehittämään teosofiaan, jossa itämainen jooga yhdistyi tiiviisti salatieteisiin, moderniin lääketieteeseen ja psykologiaan. Jooga oli ruumiin jalostumista ja sen harjoittaminen voimisti psyykkisiä kykyjä. Se edesauttoi kehittymistä kohti korkeinta tietoisuutta ja piilevän sisäisen jumaluuden paljastamista. Samanaikaisesti joogan avulla oli mahdollista vastustaa fyysisiä paheita, kuten päihteitä, seksuaalista himoa ja lihaa, jotka turmelivat kehon lisäksi mielen hidas- taen reinkarnaatioiden välillä tapahtuvaa kehitystä.⁶⁰⁴ Jooga- aforismit ovat hyvin yhdenmukaisia myös Tihlän metafyyksisten

---

603 Ibid.

604 Besant 1907, 25–30. Ks. myös Dixon 2001, 130–133; Owen 2004, 126–127.

Karl Nicklin omisti joogaa, henkimaailmaa ja uskontoa käsittelevän muistikirjansa vaimolleen Hilda Tihlälle vuonna 1912. Kuva Kansan Arkiston aineistosta (tekijän hallussa).

ja ”luonnontieteellisten” pohdintojen kanssa. Kuten hän pyhien miesten ja totuuden sankareiden rohkeutta ylistävässä kirjoituksessaan esitti, aktiivinen itsensä kehittäminen ja tajunnan herääminen veivät yksilöä kohti materiaalisen todellisuuden yläpuolella olevia korkeampia tietoisuuden asteita.

Hilda Tihlälle omistetun muistikirjan toinen osa, ”Wakuutuksia”, keskittyy teosofiseen kristinuskon tulkintaan. Siinä Kristus näyttäytyy sisäisenä voimana ja omatuntona, joka on ”olemuksen henki”. Muistikirja kehottaa hylkäämään lopullisesti kirkon opettaman dualismin, jossa keskiössä on ”istutettu oppi vastakkaisesta voimasta – oppi perkeleestä – joka aina ja joka hetki estää hyviä aikeitamme”. Vakuutukset sisältävät hyvin samankaltaisia eettisiä ohjeita kuin jooga-aforismit, mutta lähestyvät Jumalan olemusta eksplisiittisesti kristinuskosta käsin. Nicklinin esittelemät vakuutukset ovat eräänlaisia toistettavia mantroja tai rukouksia, jotka sisäistämällä on mahdollista paljastaa kris-

tinuskon salattu totuus ja ”loihtia esiin näkymätön jumala (eli hyvä)”. Kirkon opista poiketen vakuutukset eivät kuitenkaan tarkoita sisällötöntä opinkappaleiden ulkolukua, vaan absoluutiseksi hyväksi esitetyn sisäisen jumalan manifestaatio edellyttää ehdotonta uskoa ja luottamusta näkymättömään todellisuuteen. Nicklin tiivistä kristinuskon Jumalan olemuksen muistikirjassaan neljään vakuutukseen:

- 1) Jumala on elämä, rakkaus, järki, aine, kaikkivalta, kaikkivii-saus, kaikkiallaläsnäolo.
- 2) Minä olen Jumalan lapsi eli Jumalan ilmennys ja joka hetki virtaa hänen elämänsä, rakkautensa, viisautensa ja voimansa minuun ja minun kauttani. Minä olen yhtä Jumalan kanssa ja hänen lakinsa hallitsevat minua.
- 3) Minä olen henki, täydellinen, pyhä, sopusointuinen. Mikään ei voi vahingoittaa minua, tai tehdä minua sairaaksi, sillä henki on Jumala, eikä Jumala voi olla sairas, eikä tuskainen.
- 4) Jumala työskentelee minussa tahtoakseen ja tehdäkseen mitä hän tahtoo että minä tekisin, sentähden [sic] minä en voi epäön-nistua.⁶⁰⁵

Samoin kuin Nicklin esitti vakuutuksissaan, myös Tihlän mukaan Raamatussa ilmoitetuista Kristuksen sanoista oli löy-dettävissä totuus, mikäli kirjaa osasi tulkita oikein. Nicklinin muistikirjan neljän vakuutuksen kaikkialla läsnä oleva Jumala on verrattavissa Tihlän luontokokemuksen kautta aistittavaan universaaliin maailmanhenkeen, jonka hän nosti esille kauno-kirjallisisa teoksissaan sekä esimerkiksi Sfinksi-kirjoituksen yhteydessä. Nicklinin muistikirjan vakuutukset 3 ja 4 kuvaavat yli-inhimillisiä jumalyhteyden kautta saavutettavia voimia, joihin Tihlä taas viittasi pyhien miesten ja totuuden sankareiden roh-keutta ylistäessään. Ehkä eksplisiittisimmin yhtymäkohdat muis-tikirjan vakuutusten ja Tihlän ajattelun välillä tulevat näkyväksi *Saarnaaja*-novellin Raamattua itsenäisesti tulkitsevan vanhan vaarin sanoissa. Vaari kokee Jumalan hengen liikkuvan kaikkialla

---

605 Wakuutuksia. Småplock 5. KansA, Hilda Tihlän arkisto, Kansio 2.

ja Jumalan tahdon ihmisen kautta rakkautena kaikkiin elollisiin olentoihin. Vaari korostaa tämän jumalallisen rakkauden myös suojelevan ihmistä kaikelta vahingolta.

Tihlän toinen puoliso, Urho Tuurala, oli hänkin perehtynyt itämaisiiin uskontoihin, mikä käy ilmi *Vapaa Ajatus* -lehdessä vuonna 1917 julkaistusta kolmeosaisesta artikkelisarjasta. Lehden pääkirjoituksena julkaistun sarjan ensimmäisessä osassa Tuurala kuvaili taiteilijoita ja kirjailijoita aikansa neroiksi, joiden ajatukset kulkivat irrallaan politiikan valtavirrasta korkeammilla henkisillä poluilla. Taiteilijoissa oli Tuuralan mukaan silminnähden jotain ”läpsellistä, alkuihmistä muistuttavaa”. Nerouden syytti ”luonnon tuli, itse alkuvoima”, joka piili jokaisessa yksilössä, mutta taiteilijaneroissa se roihusi runsaana ja hioutuneena. Juuri henkinen palo valmisti heidät ”ihmiskunnan opettajiksi”.⁶⁰⁶ Käytännössä Tuuralan artikkelin alussa kuvatut nerot olivat identtisiä Tihlän edellisenä vuotena samassa lehdessä esittelemien valonsädettä ja jumalten tulta sielussaan kantavien pyhien miesten kanssa. Kuten Tihlän totuuden sankarit, myös Tuuralan taiteilija- ja kirjailijanerot kohosivat käsityskyvyltään tavallisen kuolevaisen yläpuolelle ja rikastuttivat viisailla opetuksillaan koko ihmiskuntaa.

Taiteilijanerojen sielussa voimakkaimmin leimuava mystinen luonnon tuli ja ihmisen alkuvoima heijastuivat Tuuralan mukaan yhteiskunnan henkiseen elämään jatkuvana aaltoliikkeenä, joka ehkäisi aatteellista taantumusta. Esimerkkinä aatteellisesta aaltoliikkeestä hän käytti sosialismia, joka romantiikkaa seuraavan ”[i]melän utopistisen” vaiheen jälkeen oli uhannut ”muodostaa työväenliikkeen teoreettisen puolen pelkäksi vetistelyksi”. Tuurala katsoi tieteellisen marxilaisuuden nousseen haaveilevaa utopismia vastaan, mutta totesi liian suuren tieteellisyyden 1900-luvulla muodostuneen sosialidemokratialle taakaksi ja alkaneen jo ”maistua puulta”. Oman aikansa socialistien hän totesi seisovan uuden ajan kynnyksellä. Maailmassa oli nousemassa ”tavallista

---

606 Urho Tuurala: Indialainen renessanssi I. VA 3/1917, 31–32.

suurempi henkisen elämän aalto”, jota Tuurala kuvaili artikkelisarjansa otsikon mukaisesti Indialaiseksi renessanssiksi.⁶⁰⁷

Hengellisen elämän uudistavalla renessanssiaatteella Tuurala kertoi tarkoittavansa hindulaista yksinkertaista elämänfilosofiaa, joka rikastuttaisi ”pintapuoliseksi” pelkistynyttä länsimaista tieteellistä sivistystä. Uusi aate täyttäisi eurooppalaisessa ajan kulttuurissa elävän ihmisen ”sisälle hiipivän tyhjyyden”, joka aiheutui jatkuvasta uusien elämysten metsästyksestä. Vaikka karma ja reinkarnaatio saattoivat kuulostaa länsimaaisessa kulttuurissa elävälle aluksi epäuskottavalta taikauskolta, kyse oli empiirisesti koetellusta tiedosta. Tuurala korostikin puhuvansa uskomusten sijaan holistisesta tieteestä, joka tarjosi vastauksen niin psykologisiin ongelmiin kuin metafysiisiin kysymyksiin. Hindulainen filosofia sisälsi nimittäin ”*metoodin*, eli täysin tieteellisen meneteltävän, jonka avulla kuka hyvänsä pääsee tunkeutumaan suuren elämän ilon, innostuksen ja henkisen lujouden – kaiken kaikkiaan *luonteen muodostamisen* salaisuuteen”.⁶⁰⁸

Tuuralan artikkelisarjan toisen osan mukaan aistihavainnot, ajatukset, tunteet ja käsitteet olivat pohjimmiltaan aaltoliikkeestä, joka sai aineen liikehtimään. Tämän ”molekylääriliikkeen” vaikutuksesta tajunnassa syntyivät kuvat materiaalisesta todellisuudesta, mikä taas synnytti fyysisen toiminnan tai ideat konkreettisten esineiden valmistamiseen. Vastaavasti toiminnan tuloksena kehittyi ”valoilmiöitä”, joita ”tajunnalliset värähtelyt” prosessoivat ja jäsensivät havaittavaksi todellisuudeksi. Tuurala esitti, että jokaiselle valoilmiölle oli tieteellisesti todistetusti olemassa vastavoima, jonka tunnistamista harjoittamalla yksilö kykeni kontrolloimaan kaoottiselta tuntuvaa aaltoliikettä. Esimerkkinä hän käytti tunne-elämää ja vihan tunnetta, joka oli ”hervittävimpiä tunne-elämän aaltoliikkeitä”. Viha oli Tuuralalle irrationaalinen tunne, jonka purkaminen esimerkiksi väkivallalla synnytti viime kädessä tekijänsä vahingoksi koituvan aaltoliikkeen. Viha oli ”epätieteellisyyttä ajatustavassa”, joka vei tilaa jär-

---

607 Urho Tuurala: Indialainen renessanssi I. VA 3/1917, 32–34.

608 Ibid.

kevältä toiminnalta. Ymmärtämällä vihan aaltoileva luonne siitä oli mahdollista vapautua. Uusi hengellinen renessanssiaalto tulisi siis tekemään koko kulttuurillisesti luodun siveysopin tarpeettomaksi. Kehittyessään myös länsimainen ihminen kykeni tajuamaan, etteivät teot olleet lopulta toisiaan ”enempää siveellisiä kuin siveettömiäkään”.⁶⁰⁹

Käytännössä Tuuralan kuvaama aaltoileva ”molekylääriiliike” oli sisällöltään identtinen Karl Nicklinin muistikirjassa esittämän sieluaineen muutosprosessin kanssa ja kytköksissä teosofiaan. Vaikka artikkelisarjansa kahdessa ensimmäisessä osassa Tuurala ei maininnut renessanssiaatteen yhteydessä teosofiaa millään tavoin, yhteys on ilmeinen. Ilmeinen Tuuralan artikkelin ja teosofian välinen yhteys oli myös valppaalle lukijalle, jonka tuohtunut vastakirjoitus julkaistiin sosialidemokraattien pää-äänenkanattajassa *Työmiehessä*. Myöhemmin myös *Vapaa Ajatus* painoi palautteen sivuilleen.

Ei-nero -nimimerkin takaa kirjoittanut lukija syytti Tuuralaa salakavalasta yrityksestä vaikuttaa kansan tajuntaan nimeämällä teosofian uudelleen intialaiseksi renessanssiksi. Tämä ilmensi kirjoittajan mukaan ”heidän [teosofien] kameleonttitapaansa”. Kirjoittaja totesi, että Tuuralan mainitsema ”uusi vireämpi aalto” näkyi työväenliikkeessä ainoastaan teosofien yrityksissä perustaa omia työväenosastoja, joiden hän kuitenkin epäili kuihtuvan jäsenien puutteessa. *Vapaa Ajatuksen* toimitus taas oli Ei-neron mukaan haksahthanut teosofien huijaukseen ja toimittajat ”myyneet nahkansa” julkaistessaan teosofisia artikkeleita jopa lehtensä pääkirjoituksena.⁶¹⁰

Vapaa Ajatuksen toimitus torjui Ei-neron syytökset kuitaten ne katkeruutena ja suvaitsemattomuutena. Toimitus myös kielsi Tuuralan artikkelisarjan kytkökset teosofiaan. Heidän mukaansa Tuurala oli puhtaasti ”intialaisen kirjallisuuden ja henkisen elämän tuntija”, jolta lehti oli tilannut artikkelisarjan ”intialaisesta filosofiasta”. Toimittajat ilmaisivat olevansa lukijapalautteen

---

609 Urho Tuurala: Indialainen renessanssi II. VA 4/1917, 47–48.

610 Ei-nero, Neron psykologiaa. TM 24.2.1917; Ei-nero, ”Intialainen renessanssi.”, VA 5/1917, 65–66.

kanssa samalla teosofiaan penseästi suhtautuvalla linjalla, mutta totesivat uskovansa vapaaseen ilmaisuun ja antavansa tilaa kaikenlaisille aatteille. He eivät silti uskoneet teosofian saavan laajempaa kannatusta kansan piirissä ja pitivät naurettavana väitettä siitä, että Tuurala olisi halunnut salakavalasti johdatella lukijoita teosofian pauloihin.⁶¹¹

Toimitus antoi myös Tuuralalle itselleen tilaa vastata Ei-nerolle. Tuurala suhtautui palautteeseen alentuvalla huvittuneisuudella ottamatta millään tavoin kantaa syytöksiin teosofisesta aivopeusta. Epäilykset sosialidemokraattisen aatteen uudistumisesta Tuurala kuittasi viittaamalla ylimalkaisesti vuosia jatkuneeseen keskusteluun teoreettiseen keskusteluun ”sosialidemokratian menettelytavoista”. Lukijapalautteen epäilyksiin uuden aallon vaikeuttavuudesta hän totesi indialaiseksi renessanssiksi kutsumansa uuden suunnan vaikuttavan jo ”täydellä voimalla” kaikkien eurooppalaisten sosialidemokraattisten puolueiden ”käytännöllisessä toiminnassa”.⁶¹²

Tuuralan optimismi kansainvälisen sosialidemokraattisen liikkeen kokonaisvaltaisesta henkisestä uudistumisesta viittasi mitä todennäköisimmin työväenliikkeessä toimineisiin nuoriin teosofivisionääreihin, jotka pyrkivät 1910-luvulla harmonisoimaan teosofian ja sosialismin uudelleen vuosisadan alkuvuosina tapahtuneen välirikon jälkeen. Materialistisen puoluepolitiikan tilalle ihmisläheisempää teosofian inspiroimaa ”parempaa sosialismia” peräänkuuluttavan hankkeen näkyvimpiä puuhamiehinä olivat Tuuralan kanssa samaa ikäpolvea edustaneet Teosofisen Seuran jäsenet Yrjö Kallinen (1886–1976) ja Väinö Valvanne (1887–1919). Kyse ei ollut vain pienen piirin salaisesta puuhastelusta. Etenkin rautateillä pitkään työskennellyt Kallinen oli SDP:n jäsen ja maineikas pidetty puhuja, jolla oli laajat verkostot työväenyhdistyksiin ympäri Suomea.⁶¹³

---

611 Toimituksen mielipide. VA 5/1917, 67.

612 U.T. [Urho Tuurala]: Nimimerkki ”Ei-nerolle”, VA 5/1917, 66–67.

613 Harmainen & Kempainen 2020, 25–30. Kallinen toimi aktiivisesti 1920-luvulla osuuskuntaliikkeen kehittäjänä, SDP:n kansanedustajana sekä toisen maailmansodan jälkeen Suomen puolustusministerinä vuosina

Tuuralan yhteneväiset pyrkimykset Teosofisen Seuran sosialistisiiven kanssa tulivat näkyväksi artikkelisarjan kolmannessa osassa, joka keskittyi ”täydellisesti karille” ajaneen eurooppalaisen uskonnollisuuden ongelmakohtiin. Tuurala katsoi eurooppalaista uskonelämää vaivaavan uskonnon ja tieteen yhteensovittamattomuus, minkä johdosta vanhoja institutionaalisia uskontoja ei uskallettu tutkia järkiperustein tai ne hylättiin täysin perehtymättä syvällisesti niiden todelliseen sanomaan. ”Uskonnollinen tunne” oli Tuuralan mukaan ihmisluonteen tärkeimpiä ominaisuuksia, jota ilman mikään luova toiminta ei ollut mahdollista. Tämä tunne oli selittämätön jokaisen sielunelämään jäävä ”arka kohta”, jota kehittyneinkään järki tai vakiintunut uskonto ei kyennyt täyttämään. Tuuralan mukaan ratkaisun länsimaiseen uskonnon ja tieteen ristiriitaan tarjosi hindulaisuudesta ja buddhalaisuudesta ammentava ”Indialainen sivistys”, jossa keskeistä ei ollut jumalien rituaalinen palvonta vaan ihmistä henkisesti ja fyysisesti jalostava elämäntapa. Uskonnollinen tunne sai täyttymyksen mieltä ja ruumista vahvistavassa käytännön ”askeesissa”, jossa muun muassa vältettiin liharuokia, liiallista syömistä ja muita nautintoaineita, jotka tieteellisesti todistetusti estivät energian kanavoimisen korkeampiin henkisiin kykyihin. Teosofinen Seura oli Tuuralalle eräs niitä ”kukoistavia ja tehokkaasti toimivia seuroja”, joilla oli ”tieteellinen ja samalla kertaa uskonnollinen luonne”.⁶¹⁴

Tihlälä itse tai kumpikaan hänen puolisoistaan ei ollut Teosofisen Seuran varsinainen jäsen⁶¹⁵, mutta teosofia ilmiselvästi tarjosi sekä Nicklinille että Tuuralalle tavan selittää maailmaa ja ihmisen toimintaa. Ainakin Tuuralalla se punoutui tiiviisti yhteen sosialismin kanssa. Tihlälän molempien elämänkumppaneiden kiinnostus teosofiaan ei liene sattumaa. Mitä suurimmalla todennä-

---

1946–1948. Ks. Salminen 2015, 38–48, 81–91. Väinö Valvanteesta ks. Harmainen 2010b.

614 Urho Tuurala: Indialainen renessanssi I–III. VA 3–4, 6/1917, 31–34, 45–48, 84–87.

615 Eila Lepren lähettämän tiedonannon mukaan myöskään Karl Nicklinin tai Urho Tuuralan nimeä ei löydy Teosofisen seuran jäsenluetteloista.

köisyydellä Tihlän ja hänen puolisonsa tutkivat teosofisia oppeja yhdessä. Tulkinneille tukea löytyy myös muistitiedoista, joissa Tihlän ja Tuuralan yhteisenä mielenkiinnon kohteena on mainittu tähtitiede.⁶¹⁶ Tihlän ja hänen lähipiirinsä tuottamia tekstilähteitä vasten kiinnostus tähtiin saattaa tarkoittaa nimenomaan astrologiaa. Monissa esoteerisissa liikkeissä, kuten teosofiassa, astrologia ei tarkoittanut vain ennustamista tähdistä, vaan se käsitettiin keskeiseksi empiiriseksi ”luonnontieteeksi”. Käytännön tasolla kosmisen tasapainon ja sen poikkeamisen avulla oli mahdollista selittää esimerkiksi sukupuolten ja sosiaaliluokkien välisiä eroja, poliittisia tapahtumia tai havaita aikakausien alkua päätöspisteet.⁶¹⁷

Yhteistä Tihlälle, Nicklinille ja Tuuralalle olivat myös pohdinnat aineen ja todellisuuden perimmäisestä olemuksesta. He kaikki esittivät, että mystisen ”valon” vaikutus sai aineen liikehtimään, mikä heijastui yksilölliseen tajuntaan tai sieluun herättäen tunteita ja kerryttäen kokemuksia. Teosofiasta välittynyt ajatus aineen ja hengen yhteydestä auttoi irtautumaan kirkon dualistisesta ajatusrakennelmasta. Teot olivat relatiivisia eikä pahuus ollut absoluuttinen voima, vaan negatiiviset tunteet, kuten viha ja katkeruus, juontuivat ymmärtämättömyydestä ja yksilön keskeneräisestä kehityksestä. Tiedon lisääntyessä tunne-elämän kontrollointi muuttui helpommaksi ja negatiiviset kokemukset katosivat.

Mahdollisesti Tihlän tutustui teosofiaan miestensä kautta ja kiinnostus teosofiaa kohtaan heräsi toden teolla vasta 1910-luvun puolella. Tämän puolesta puhuvat Tihlän teosofejat kritisoivat kirjoitukset 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä sekä Nicklinin muistikirjan omistuskirjoitus vuodelta 1912. Toisaalta Tihlän oli hyvin kielitaitoinen, joten hän ei ollut riippuvainen miestensä

---

616 Tihlän tyttären Martta G. Vesikon haastattelu 21–23.1.1956; Maria V. Kuusiniemen, Nelly Ivanovna Holmin ja Vieno Abeljevna Leväsen haastattelu 14.11.1955. Haastattelijana T. Gavrilova. KansA, Hilda Tihlän arkisto, kansio 1.

617 Hanegraaff 2013 23–24, 108. Dixon 2001, 114, 158.

opastuksesta.⁶¹⁸ Kiinnostus teosofiaan on saattanut herätä jotain muuta kautta ja luoda yhdessä tolstoilaisten aatteiden kanssa pohjan hänen ihmissuhteilleen.

”Hyvästi vanha maailma!”

Teosofian kautta välittynyt ajatus ihmiskunnan henkisestä evoluutiosta sekä Tihlän kokemus kosmisesta maailmanhengestä auttavat ymmärtämään hänen teksteissään vahvasti näkyneen tolstoilaisen pasifismin ja erityisesti vuoden 1918 sisällissodassa purkautuneen vallankumousradikalismien ilmeiseltä näyttävää ristiriitaa. Teosofia valoi Tihlään ehkä uskoa siihen, että vuonna 1914 puhjennut yleiseurooppalainen sota oli lähtölaukaus uuden uljaamman yhteiskunnan synnylle. Ennen näkemättömän laaja ja pitkäkestoinen sota herätti ihmiset kaikkialla Euroopassa pohtimaan sodan syitä, ihmisen suhdetta Jumalaan ja pahan olemusta. Tarve selittää valloilleen päässyttä väkivaltaa houkutteli jäseniä paitsi kirkkoihin myös muihin hengellisiin liikkeisiin, kuten spiritualismiin ja teosofiaan.⁶¹⁹

Monet uusiin esoteerisiin uskonnollisiin aatevirtauksiin vihi-kiytyneet tulkitsivat maailmansodan uskonnollisissa profetioissa ja ennustuksissa kuvatuksi maailmanpaloksi, jonka tauottua koitaisi uuden maailmanjärjestyksen aika. Samalla teosofiaan olennaisesti kuulunut ihanne ihmiskunnan yhtenäisyydestä ja ikuisesta veljeydestä koki pahan takaiskun. Teosofisen Seuran Annie Besant maalaili viholliskuvia saksalaisista ja etenkin saksalaisen teosofian johtohahmosta Rudolf Steineristä. Välikirjo oli alkanut jo Idän Tähti -järjestöä vastustavan Steinerin perustettua oman

---

618 Tihlän laaja kielitaito käy ilmi WSOY:n kirjailijakirjeenvaihdosta 14.8.1913 lähetetystä kirjeestä, jossa Tihlän tarjoutui kääntämään kustantamolle ruotsalaisia, englantilaisia, saksalaisia ja ranskalaisia teoksia. KA, WSOY:n arkisto, kirjailijakirjeenvaihto, Hilda Tihlän.

619 McLeod 2000, 283–284; Dixon 2001, 88–90.

antroposofisen seuran.⁶²⁰ Jako näkyi myös Suomen Teosofisessa Seurassa. Esimerkiksi Pekka Ervast ei hyväksynyt Besantin Idän Tähteä ja Besantin harjoittamaa teosofian politisointia, vaan vaati teosofeja keskittymään okkultistiseen tutkimukseen sekä veljeyden sanoman edistämiseen. Teosofian nuoren sukupolven johtotähti Väinö Valvanne puolestaan tunnettiin Besantin seuraajana, mikä hiersi välejä Ervastin kanssa.⁶²¹

Tihlälä kuvaili vuoden 1914 kesällä alkanutta sotaa ensin pysähtyneisyyden tilaksi. Kaikkialla Euroopassa sodan pelko oli lamauttanut ihmiset ja sulkenut heidät ”kivilaatikoihinsa” [sic], joiden ulkopuolisessa maailmassa oli ”pilkkosen pimeää”. Vallitsevasta pimeydestä huolimatta Tihlälä näki, että ”sielut liikkuvat valoisilla poluilla [...] ihminen etsii ihmistä, veli veljeä”.⁶²² Pimeyden piirittämällä kivilaatoilla Tihlälä saattoi viitata yhtä lailla konkreettisiin asumuksiin kuin sodan aiheuttamien pelkojen vuoksi rakennettuihin psyykkisiin suojamuureihin. Ihmisyyden suuri sunnuntai ja toisiaan etsivät sielut implikoivat puolestaan hänen teksteissään toistuvasti esille nousevaa ajatusta universaalista maailmanhengestä. Ne kuvastavat Tihlälän toivoa siitä, että Euroopan yli pyyhkäisevä laajamittainen väkivallan aalto saisi aikaan henkisen yhteydenkokemuksen ihmisten välillä ja herättäisi kaikki kansat vihdoin puolustamaan niin teosofien kuin sosialistien ajamia yleisen inhimillisyyden periaatteita. Sota voisi olla uuden maailmanjärjestyksen alkupiste, koska sodan karmeurden ja järjettömyyden ymmärtäminen johtaisi uuden inhimillisemmän yhteiskunnan luomiseen.

Sodan pitkittyessä myös Tihlälän usko koko ihmiskunnan yhdistävään maailmanhenkeen ja sen myötä koittavaan uuteen aikaan joutui koetukselle, mikä oli varmasti suurelta osin seurausta sosia-

---

620 Dixon 2001, 87–88; Owen 2004, 225–229; Asprem 2014, 488–490; Von Boguslawski 2017, 213–214.

621 Vuosia jatkuneiden erimielisyyksien jälkeen Ervast erosi Teosofisesta Seurasta ja perusti oman teosofisille opeille perustuvan Ruusu-Risti -järjestön vuonna 1920. Jokipii 1937, 50–62; Junnonaho & Gullman 1997; Harmainen 2010b.

622 Hilda Tihlälä: Pyhä pelko. VA 17–20, 233.

Hilda Tihlän piirroskuva, joka on todennäköisesti piirretty hänen Neuvosto-Karjalaan suuntautuneen pakonsa jälkeen. Tekijä tuntematon. Kuva Kansan Arkisto (KansA 1104–1988).

listien osallistumisesta sotaponnisteluihin. Syvenevä pessimismi näkyi *Sosialistin* kirjallisuuskriitikossa närkästystä herättäneessä *Ihmisiä*-romaanissa sekä vuonna 1917 julkaistussa maailmansodan syiden pohdinnassa, joissa hän suoraan sanoi myös sosialistien johtoa. Tihlän kritiikkiä ei tule kuitenkaan ymmärtää sosialististen periaatteiden hylkäämiseksi. Kysymys oli pikemminkin samankaltaisesta aatteellisesta uudelleenmäärittelystä, josta hänen puolisonsa Urho Tuurala puhui kritisoidessaan sosia-

lismia turhan puisevasta tieteellisyydestä. Syy henkisen yhteyden epäonnistumiseen oli sosialistiseen liikkeeseen luikerrelleessa liiallisessa materialismissa, joka osoitti, etteivät socialisteiksi itseään kutsuvat työväenliikkeen johtohahmot suinkaan olleet henkisessä kehityksessä automaattisesti porvareita edistyneempiä. Tihlän pessimismi oli myös väliaikaista. Sodan puhkeaminen Suomen sisällä tammikuussa 1918 näyttäisi jälleen vahvistaneen hänen uskoaan siihen, että sota oli väistämätön osa uuden inhimillisemmän maailman luomisprosessia. Tähän viittaa vahvasti ainakin *Työmiehen* tiivistelmä Tihlän pitämästä puheesta Nurmijärven kaatuneiden muistotilaisuudessa helmikuulta:

Surten [sic] nukkujain avonaisen veljeshaudan ääressä puhui tov. Hilda Tihlä, ottaen lähtökohdakseen suuren luonnon, joka tekee kaikkensa auttaakseen ihmistä muodostamaan tätä maailmaa paratiisiksi, jossa jokainen ihminen tuntisi suurta iloa, onnea ja kiitollisuutta siitä, että saa elää ja olla olemassa. Mutta jokin terveelle järjelle ja lämpimälle sydämelle käsittämätön voima tekee myös kaikkensa saastuttaakseen tämän maailman ja tehdäkseen siitä surun laakson. Kaiken mikä on suurta, kaunista, pyhää ja puhdasta, yhdisti kansa aikoinaan jumal'käsitteeksi, ja taistelumme on taistelua sen puolesta. Taistelumme sisältyy kaikki, mikä meille on korkeinta, kaikki toiveemme, kaikki unelmamme, kaikki rauhan ja sopusoinnun kaipauksemme. Ne toverit, joiden ruumiit nyt kätketään maamon poveen, ovat uhranneet henkensä taistellessaan meidän puolestamme aikakausiensa suurta valhetta vastaan. He ovat tehneet korkeimman, mitä ihminen tehdä voi, he ovat uhranneet suurimman uhrin, minkä ihminen uhrata voi pyhän asian puolesta. Rauha heille!⁶²³

Referaatin perusteella sota punaisten ja valkoisten välillä näyttäytyi Tihlälle ihmistä korkeampien voimien mittelönä, jonka lopputulos tulisi määrittämään suomalaisen yhteiskunnan – ja

---

623 Kaatuneitten Nurmijärven tovereitten hautaus. Mieltäylentävä vallankumoussurujuhla. *TM* 27.2.1918.

kenties koko ihmiskunnan – henkisen kehityksen suunnan. Jumalallista luontoa vastaan tässä pyhässä taistelussa asettuivat porvariston ja kirkon edustamat pimeät taantumukselliset voimat, jotka olivat valheillaan kääntäneet ihmiset toisiaan vastaan. Tihlän muiden tekstien valossa kysymys ei ollut puhtaasta symboliikasta, vaan muistopuhe kuvastaa hänen animistista tai pan-teistista maailmankatsomustaan. Vallankumouksessa kaatuneet punasotilaat olivat uhranneet elämänsä puolustaessaan muinaista perimmäistä totuutta, joka voisi julki tultuaan tuoda onnen koko ihmiskunnalle.

Samankaltainen luja usko uuden maailmanjärjestyksen lopulliseen voittoon on luettavissa *Kansan Lehestä* vuoden 1918 maaliskuun loppupuolella. Voitonvarmuutta uhkuen vanhan maailman hyvästellen Tihlä julisti Suomea repivän sodan olevan ”uuden ajan aamu, suuren sunnuntain huomenkoitto”. Aseellinen kansannousu oli hänelle osoitus kansan rohkeudesta ryhtyä suureen ”luomistyöhön”, jonka taustalla vaikuttivat ihmistä korkeammat mahdit. Porvariston ja papiston hallitsemalla taantumuksellisella maailmalla oli nimittäin vastassaan ”evoluution alkuvoima”, jonka suuruudesta väistyvän vallan ”viisaat ja nerot” olivat olleet autuaan tietämättömiä.⁶²⁴ Sodan käsittäminen kosmisten voimien kohtaamiseksi ja uuden aikakauden alkupisteeksi antavat selityksen siihen, miten Tihlän oli mahdollista joutaa tolstoilaisista absoluuttisen pasifismin periaatteista. Sota oli valittava mutta vääjäämätön vaihe matkalla uuteen maailmaan, joten sen ulkopuolella ei voinut pysyttäytyä. Taistelun tauottua koittaisi paratiisi, jossa myös Tolstoin visioima ikuinen pasifismi toteutuisi.

Sota ei päättynyt Tihlän kaavailemaan ylivertaisen sivistyneen sosialistisen yhteiskunnan luomistyöhön. Hänen uskonsa siihen, että vuoden 1918 tapahtumat olivat korkeamman tietoisuuden johdattamaa taistelua uuden yhteiskunnan luomiseksi ei näyttä silti horjuneen edes sodan jälkeen vankeudessa. Tämä on luettavissa hänen vankileiriltä ystävälleen Miina Sillanpäälle lähettämistä tunteikkaista kirjeistään, jotka henkivät syvästä luotta-

---

624 Hilda Tihlä: Hyvästi vanha maailma! *KL* 20.3.1918.

muksesta naisten välillä. Sillanpää oli Tihlän kanava vankeudesta ulkomaailmaan ja toimi välittäjänä, jonka avulla perheenjäsenet pitivät yhteyttä toisiinsa. Luultavasti vankeusajan alussa kirjoittamassaan päiväamättömässä kirjeessä Tihlä kertoi odottelevansa vääjäämättömältä näyttävää tuomiotaan. Hän pyysi Sillanpäättä, ”hyvää Hengetärtään”, huolehtimaan tyttärestään ”Maijasta” ja etsimään tälle töitä. Myös vallankumoukseen osallistumisesta vangittu Tihlän puoliso Urho Tuurala tiedusteli Tihlän ja Martan kuulumisia Sillanpäälle lähettämissään viesteissä.⁶²⁵

Päiväämättömässä kirjeessään Tihlä kertoi Sillanpäälle kokevansa, että hänet tuomittiin rikolliseksi, vaikka todellisuudessa oli vain pyrkinyt ”kaikin voimin saada pysymään ihmisiä jumallallisina”. Kirjeensä hän päätti ylevään tervehdykseen ”Korkein olkoon kanssamme!”.⁶²⁶ Harras toivomus ”Korkeimman” läsnäolosta ja Jumalan siunauksesta toistuu eri muodoissa säännönmukaisesti pitkin vuoden 1918 kesää Sillanpäälle lähetetyissä kirjeissä.⁶²⁷ Kirjeistä voi lisäksi lukea, että Sillanpää edusti Tihlälle korkeampaa ihmisyyttä, josta hän aikaisemmissa julkaistuissa teksteissään puhui. Eräässä kirjeessään Tihlä totesi uskovansa koittavan vielä ajan, jolloin Sillanpää tulisi saamaan palkintonsa näytettyään maailmalle, ”että vielä on sydämmiäkin [sic] olemassa”. Sillanpään tuella Tihlä ilmaisi jopa tuntevansa tuomion odottamisen jalostaneen häntä ja ilmoitti kohoutuvansa tulevaisuudessa ”entistä ehompana”.⁶²⁸ Ystävyys ja Sillanpään tarjoama apu näyttäisivät olleen suurin syy siihen, että Tihlän luottamus ihmisyyden perimmäiseen hyvyyteen ja kehittymismahdollisuuksiin ei horjunut edes vankeudessa vaikeinakaan hetkinä.

---

625 Hilda Tihlän päiväamätön kirje Miina Sillanpäälle. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2; Urho Tuuralan postikortti 22.7.1918 ja kirje 29.7.1918 Miina Sillanpäälle. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

626 Hilda Tihlän päiväamätön kirje Miina Sillanpäälle. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

627 Hilda Tihlän kesällä 1918 lähettämät kirjeet Santahaminan vankileiriltä Miina Sillanpäälle. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

628 Hilda Tihlän päiväamätön kirje Miina Sillanpäälle. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

Henkiseen yhteyden kokemukseen viittaa myös heinäkuun lopulla lähetetty kirje, jossa Tihlän kuvaili Sillanpään olevan ”osa siitä, mitä pidän jalona ja suurena ja kauniina”.⁶²⁹

Viimeisessä vankileiriltä säilyneessä kirjeessään hän taas kuvaili ääretöntä rakkauttaan Sillanpäästä kohtaan. Tihlän vastaanottamat kirjeet olivat kuin ”[v]alonsäikeitä” hänelle itselleen sekä kaikille vankeina viruville. Vankeudessa kokemansa kautta ja Sillanpään avulla Tihlän kertoi viimein oppineensa, ”minkälainen ihminen silloin on kun se on ihminen”. Hän ihmetteli, ”[t]arvitsiko minun joutua vankilaan, jotta pääsin ’roju’-ihmisistä ja löytäisin yhden, jota rakastan ja joka on sen arvoinen”.⁶³⁰

Systemaattisesti 1900-luvun alkuvuosista saakka Tihlän teksteissä painottunut jumalallisen totuuden etsintä sekä kehoitus Kristuksen esimerkin mukaiseen arkielämässä konkretisoituaan lähimmäisenrakkauteen viittaavat vahvasti siihen, että Sillanpäälle lähetetyissä kirjeissä syyttömyyden todistelussa ei ollut kyse pelkästään rangaistuksenpelon herättämästä apologiasta, vaan vilpittömän vakaumuksen jakamisesta ystävälle. Korkeimman ja Jumalan varjeluksen toivotukset puolestaan kuvastavat hyvin sitä, että edes vankileirin koettelemukset eivät sammuttaneet Tihlän tunnetta jumalallisesta johdatuksesta tai katkaisseet hänen kokemaansa yhteyttä mystiseen maailmanhenkeen.

****

Tässä luvussa käsitellyt Pärssisen, Tihlän ja Willmanin uskonnollista ajattelua avaavat tekstit osoittavat, että aggressiivinen hyökkäys kirkkoa vastaan ei tarkoittanut välttämättä uskonnosta etääntymistä. Sen sijaan kysymys oli kristinuskon reformoinnista, jossa he syyttivät kirkkoa aidon Kristuksen totuuden vääristelystä ja korostivat sosialismin toteuttavan käytännössä kristinuskon alkuperäistä sanomaa. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin

---

629 Hilda Tihlän kirje Miina Sillanpäälle 27.7.1918. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

630 Hilda Tihlän kirje Sillanpäälle 6.8.1918. TA 92, Miina Sillanpään arkisto, kansio F2.

nin sosialismiin punoutuva kristillisyyttä kuvaa hyvin ”eletyn uskonnon” käsite, jonka keskiössä oli poliittisessa toiminnassa sekä käytännön elämässä konkretisoituva lähimmäisenrakkaus, solidaarisuus ja altruismi. Vaikka Pärssinen, Tihlän ja Willman siis peräänkuuluttivat kriittistä ajattelua järjenvastaisen kirkkojohtoisen uskonnon vastavoimana, he rikkovat historiantutkimuksessa vallalla olevaa kuvaa uskonnollisen maailmankatsomuksen hylänneestä sosialistista.

Sosialismin tarkasteleminen kriittisen tieteellisen maailmankatsomuksen ja kristillisen etiikan yhdistävänä elettynä uskontona tekee ymmärrettäväksi esimerkiksi sen, miksi uskonnollisessa kodissa varttunut kansakoulunopettajan koulutuksen saanut Pärssinen ”kääntyi” sosialistiksi 1900-luvun taitteessa. Sosioekonomisen taustan perusteella hänen työläisnaisten hyväksi tekemänsä työn todennäköisen purkautumiskanavan olisi voinut nimittäin kuvitella löytyvän keskiluokan kristillisi-veellisistä järjestöistä. Nostaessaan esille työläisten heikon aseman sekä kapitalismin luomien yhteiskunnallisten rakenteiden vuoksi kärsivien tarpeet sosialismi muodosti jatkumon Pärssisen kristilliselle vakaumukselle.

Täysin sama näkemys sosialismista aitona kristinuskona on löydettävissä Tihlän ja Willmanin teksteistä. Heidän kirjoituksensa analyysi yhdessä elämäkerrallisten lähteiden kanssa tukee näkemystä siitä, että sosialismi oli 1900-luvun alussa monella tapaa tiiviisti kytköksissä uskonnollisiin käsityksiin. Kuten Pärssisen, myös Tihlän ja Willmanin kohdalla kysymys oli enemmänkin kirkon dogmatiikkaa vastustavasta liberaaliprotestanttisesta jatkumosta, joka painotti kristillisyyttä henkilökohtaisena vakauimuksena. Sosialismi näyttäytyi aatteena, jonka jokainen kriittisesti ajatteleva ja aitoja kristillisiä periaatteita noudattava yksilö tunsu omakseen.

Perehtyminen Pärssisen, Tihlän ja Willmanin teksteihin ja elämäkerrallisiin lähteisiin tekee näkyväksi myös sen, että tols-toilaisilla ja teosofian kautta välittyneillä esoteerisilla aatteilla oli huomattavasti enemmän kosketuspintaa sosialismiin kuin aikaisemmassa työväenliikkeen historiantutkimuksessa on esi-

tetty. Sosialismin, tolstoilaisuuden ja teosofian dynamiikka käy selväksi tarkasteltaessa lähemmin Pärssisen, Tihlän ja Willmanin puhtaan kristinuskon ihannetta.

Pärssinen ja Willman nostivat Tolstoin esiin yhtenä ajan merkittävimmistä uskonnollisen elämän uudistajista. Tolstoin esittämä vaatimus Kristuksen esimerkin seuraamisesta arkisessa elämässä lähimmäistä rakastaen ja palvelen sopi erinomaisesti sosialistiseen ihanteeseen, jossa kristillisyyys konkretisoitui solidaarisuutena ja altruismina. Ankaran kirkko- ja yhteiskuntakriittisyytensä ansiosta Tolstoi oli ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja uskonnollinen ajattelija, joka oli paljastanut kapitalismin moraalisen alennustilan ja kirkon dogmaattisen opin valheellisuuden. Pärssisen ja Willmanin kirjoitukset ilmentävät hyvin sitä, kuinka tolstoilaiset aatteet oli helppo valjastaa palvelemaan sosialistien päämääriä, vaikka tämän vaatimus valtiollisten ja yhteiskunnallisten instituutioiden hylkäämisestä olisi koettu liian anarkistisena.

Tolstoin ohella Pärssisen ja Willmanin eletyn uskonnon ideaalissa on havaittavissa yhtymäkohtia teosofien ajatteluun. Pärssinen oli esimerkiksi perehtynyt samoihin menneisyyden mystikoihin, jotka teosofit nostivat esille jumalalliseen totuuteen vihiytyneinä opettajina. Pärssisen ja teosofien ajattelussa oli hyvin yhdenmukaista myös pyrkimys sosialismin ja kristinuskon harmonisointiin. Willman puolestaan korosti seksuaalisuutta jumalallisena lahjana tavalla, joka muistuttaa hyvin läheisesti muun muassa teosofiasta inspiroituneen Ellen Keyn ajattelua. Teosofian saaman näkyvyyden ja sen herättämän innostuksen huomioiden ei olekaan perusteetonta olettaa teosofisen aatemaailman viehättäneen myös Willmania.

Kirjailijakolmikosta selkeimmin tolstoilaisten ja teosofisten aatteiden pohjalta sosialismiaan rakensi Hilda Tihlä. Toisin kuin esimerkiksi Pärssinen, Tihlä ei nähnyt tolstoilaista luonnonläheistä elämänihannetta eskapistisena haihatteluna tai anarkismina, vaan pikemminkin tavoiteltavana elämäntapana. Hänelle sosialismi konkretisoitui aidoimmillaan tiiviissä agraariyhteisössä, jossa jokainen yhteisön jäsen toimi yhteistyössä eikä tuo-

tannon jakamisessa tarvittu kapitalistisen järjestelmän luomia välikäsiä. Tihlä näki maaseudun sosialistisen yhteisön toteuttavan arkielämässään Kristuksen rakkaudenkäskyä toisin kuin kaupunkien eripuraiset puoluepukarit. Tolstoilaiset vaikutteet antavat yhden vastauksen siihen, miksi Tihlä pysytteli sivussa puoluepolitiikasta ja suhtautui hyvin kriittisesti materialistisiin seikkoihin keskittyviin puoluejohtajiin. Pyrkimys toteuttaa tolstoilaista elämäntapaa käytännössä tekee ymmärrettäväksi lisäksi Tihlän tarpeen muuttaa maaseudulle luonnon läheisyyteen sekä hänen ajan oloihin nähden hyvin poikkeukselliset perhesuhteensa.

Materialistisiin seikkoihin jumiutuneen puoluepolitiikan vastustaminen, kaipuu luontoon ja yhtäaikainen suhde kahden puolison kanssa kumpusivat tolstoilaisten aatteiden ohella Tihlän omaksumista Teosofisen Seuran kaltaisten esoteeristen liikkeiden välittämistä vaikutteista. Hän ei ollut seuran jäsen eikä todennäköisesti mieltänyt itseään suoranaisesti teosofiksi. Hän suhtautui jopa kriittisesti Teosofiseen Seuraan, koska näki sen porvarillisen ideologian läpäisemänä yhdistyksenä, joka pyrki reinkarnaatioopin ja karman lain varjolla hankkimaan legitimitetin vallitsevalle yhteiskuntahierarkialle. Luultavasti teosofian ryvettyneen maineen vuoksi hän ei eksplisiittisesti viitannut teosofeihin yhdessäkään ajatteluaan avaavassa kirjoituksessa. Lähdeaineisto kuitenkin osoittaa selkeästi, että Tihlä ja hänen lähipiirinsä olivat hyvin perehtyneitä teosofiaan. Tämä puolestaan kertoo siitä, että suomalaisessa työväenliikkeessä teosofian vaikutus ulottui Teosofisen Seuran välitöntä vaikutuspiiriä laajemmalle. Teosofiset vaikutteet näkyivät esimerkiksi Tihlän teksteissä, joissa hän pohti ihmisen perimmäistä olemusta sekä suhdetta ympäröivään luontoon. Hän esitti ihmisen perimmäisen olemuksen olevan fyysistä ruumistaan korkeampi voima, jolla oli kiinteä henkinen yhteys teosofien tunnetuksi tekemän kosmisen maailmanhengen välityksellä kaikkeen elolliseen. Luontoyhteyden säilyttäminen näyttäytyi hänen kirjoituksissaan ensiarvoisen tärkeänä yksilön moraalisen kasvun kannalta. Luonnon mystifiointi, vaaliminen ja suojeleminen nousivatkin hyvin keskeisiksi teemoiksi Tihlän kirjoituksissa. Erityisesti luontotematikan kautta hän tuli hyvin

lähelle ajan teosofeja. Tihlän kritiikki siveysnormeja vastaan ja seksuaalisuuden esittäminen pyhänä oli myös hyvin yhdenmu-
kaista teosofien ajaman sukupuolimoraalin kanssa.

Erityisesti Tihlä toimii oivallisena esimerkkinä siitä, kuinka tolstoilaisuus ja teosofia punoutuivat sosialismiin eivätkä niiden harmonisointipyrkimykset päättäneet 1900-luvun alkuvuosien poliittisten uudistusten myötä. Teoreettinen sosialismi uhkasi kääntyä liiaksi materialistiseksi muusta elämästä vieraantuvaksi pienten eturyhmien ja yksilöiden etua ajavaksi puoluepolitiikaksi, jonka tilalle Tihlä kaipasi hengellisiin tarpeisiin vastavaa dynaamisempaa aatetta. Tolstoilaisuus ja teosofia tarjosivat materialistiselle sosialismille vaihtoehdon, jossa oli mahdollista irrottautua kirkon valheellisesta opista luopumatta kristillisestä etiikasta.

5. Työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä

Tämän tutkimuksen tehtävänä on ollut 1900-luvun tunnetuimpien sosialististen naiskirjailijoiden Hilja Pärssisen, Hilda Tihlän ja Elvira Willmanin avulla tarkastella sosialismia yksilöllisiä tulkintoja saaneena aatteellisena intersektionaalisena konstruktiona, joka pakenee yksinkertaistavia kategorisia määrittelyjä. Työväenlehtien palstoilla esiintyneinä ja aktiivisesti ihanneliitto- ja nuorisotyössä mukana olleina tunnettuina kirjailijoina Pärssinen, Tihlä ja Willman kuuluivat työväenliikkeen sivistyneeseen etujoukkoon, joka edusti suurelle yleisölle sosialismia ja muokkasi työväenliikkeen aatteellista sisältöä. Tutkimuksessa kirjailijat toimivatkin historiantutkija Christina Florinin sanoin ”historiallisina kirjanmerkkeinä” ja yksilöiden tuottamien tekstien kautta avautuu laajempi näkökulma sosialistiseen ideologiaan. Kirjailijoiden teksteihin ja elämäkerrallisiin lähteisiin kohdistuva analyysi osoittaa, että biografinen intersektionaalinen tutkimus tarjoaa hyvin erilaisen näkökulman varhaisen työväenliikkeen ja suomalaisen sosialismin aatehistoriaan kuin laajaan yleisesitykseen tähtäävä tutkimus. Käsittämällä kirjailijat historiallisiksi kirjanmerkeiksi ja kurkistusikkunoiksi 1900-luvun sosialistien aatemaailmaan avautuu näkökulma ohi aikaisemmassa työväenliikkeen aatehistoriallisessa tutkimuksessa pääosassa olleiden miesten, mutta tutkimus purkaa myös käsitystä naissosialisteista kollektiivina.

Aikaisemmissa – pääosin työväenliikkeen miesjohtajiin keskitetyissä, aatteellista kehitystä tarkastelevissa ja sosialismin materialistista luokkataistelua korostavissa – tutkimuksissa erityisesti sukupuolen politisoituminen on jäänyt hyvin vähälle huomiolle. Sukupuolen nostivat sosialismin keskiöön ennen kaikkea naiset

ja he olivat keskustelun eturivissä. Sukupuoleen kytkeytyvää keskustelua ei kuitenkaan käyty ainoastaan sosialidemokraattisen naisliikkeen omilla erillisillä foorumeilla, vaan se sai runsaasti näkyvyyttä ja palstatilaa työväenlehdistössä, kuten sosialidemokraattien pää-äänenkannattajassa *Työmiehessä*.

Pärssinen, Tihlā ja Willman keskittyivät kirjoituksissaan hyvin paljon sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen. Heidän kauttaan tulee hyvin näkyväksi se, kuinka 1900-luvun alun naissosialistit yhdistivät sukupuolinäkökulman luokkataisteluun. Kirjailijat korostivat naisten olevan sukupuolen vuoksi yhteiskunnassa alistetussa asemassa, mutta kiinnittivät huomion myös siihen, että naiset eivät olleet yhtenäinen ryhmä. Työläisnaiset tuli saada heräämään siihen, että naiset olivat jakautuneita varallisuuden ja sosiaalisen asemansa mukaisesti luokkiin. Juuri työläisnaiset kärsivät yhteiskunnassa kaikkein eniten, sillä he olivat luokansa ohella sukupuolensa vuoksi altavastaaajia. Pärssinen, Tihlā ja Willman määrittelivät naisen vapauden, sukupuolten välisen tasa-arvon sekä keinot siihen pääsemiseksi eri tavalla, mutta nostamalla sosialismin keskiöön nimenomaan naisille tärkeät kysymykset äitiydestä, lasten kasvatuksesta ja avioliitosta he joka tapauksessa valtasivat jalansijaa alueella, joka oli aiemmin kuulunut porvarillisille naisasianaisille. Sillä, että Pärssinen, Tihlā ja Willman nostivat naisille tärkeitä asioita sosialismin keskiöön, oli epäilemättä suuri merkitys työläisnaisten poliittiselle aktivoitumiselle ja työväenliikkeen kokonaiskannatukselle.

Viimeistään Willmanin kanssa käydyn ”kynäsodan” jälkeen työväenliikkeessä vakiintunut Pärssisen hahmottelema saksalaisilta sosialisteilta omaksuma äitiyden kutsumusta purkava ja laajempaa naiskansalaisuutta peräänkuuluttava naiskansalaisen ihanne toi työväenliikkeen sisäiseen keskusteluun uudenlaista sisältöä. Naisen arvon irrottaminen ahtaasta äidin ja vaimon roolista varmasti houkutteli naimattomia ja lapsettomia työläisnaisia mukaan työväenliikkeeseen ja kerrytti SDP:n äänisaalista eduskuntavaaleissa.

Naiskirjailijoiden teksteistä ilmenee, kuinka erottamattomasti näkökohdat siveellisyydestä ja seksuaalisuudesta kytkeytyivät

naisen asemaa koskevaan keskusteluun. Koska nainen miellettiin luonnostaan seksuaalisesti passiiviseksi ja miestä siveellisemmäksi, naiset olivat perinteisesti olleet siveellisyyskeskustelun eturintamassa. Porvarilliset moraalireformistit olivatkin keskittäneet toimintansa 1880-luvulta alkaen pitkälti juuri siveellisyyskysymysten ympärille. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin tekstit toimivat erinomaisina näytteinä siitä, kuinka sosialismi valtasi tilaa porvariston naisilta myös tavoitellun siveellisyys- ja seksuaalimoraalin määrittelemisessä. Käytännössä naissosialistit nostivat esiin samat ongelmat kuin moraalireformistit, joista pahimpia olivat miesten löyhemmän seksuaalikäyttäytymisen salliva kaksinaismoraali sekä sen ruokkima prostituutio.

Sosialistien ja porvarillisten naisten ratkaisumallit kuitenkin poikkesivat merkittävästi toisistaan. Siinä missä porvarilliset moraalireformistit halusivat sitoa avioliiton tiukasti kristilliseen avioliittoinstituutioon ja kohdistaa kontrollin langenneisiin yksilöihin, sosialistit siirsivät katseensa naista alistaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kirjoituksissa nousivat esille sosialistien tärkeimmät vaatimukset siviilivihkimisen sallimisesta, ahdistelun kohteeksi joutuneiden työläisnaisten suojelemisesta sekä aviottomien äitien elinolosuhteiden parantamisesta. Siveellisyyden nimissä avioliiton ja sukupuolimoraalin uudistaminen oli nostettava sosialistisen vallankumouksen keskeisimpiin tavoitteisiin. Kysymys ei ollut ainoastaan yksilönvapaudesta, vaan moraalisen uudistustyön päämääränä oli kohentaa koko yhteiskunnan tilaa ja kansanterveyttä.

Aikaisemmassa historiantutkimuksessa on painotettu työväestön konservatiivisuutta ja etenkin naisten maltillisuutta seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Asettuessaan puolustamaan aviottomia äitejä ja vaatiessaan siviilivihkimistä Pärssinen, Tihlä ja Willman edustivat aikalaiskontekstissa hyvin radikaalia ajattelua. Uudistusvaatimuksillaan siveysnormeja rikkoneet naissosialistit järkyttivät perinteisesti pyhäksi miellettyä perhejärjestelmää ja kuvaa seksuaalisesti passiivisesta naisesta. Sosialismin vastustajat käyttivät tätä hyväkseen leimaamalla heidät siveettömyyttä lietsoviksi avioliiton ja perheen vihollisiksi. Hyvänä esimerk-

kinä sosialistien mustamaalaamisesta toimii tutkimuksessa esille nostamani Hilda Käkikosken hyökkäys Pärssisen aviottomille äideille suunnattua turvakotialoitetta vastaan. SDP:n ja sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmona erityisesti Pärssisen oli jatkuvasti puolustauduttava siveettömyyssyytöksiä vastaan ja pyrittävä korostamaan julkisuudessa sitä, että sosialismi ei ollut seksuaalisen vapauden vallankumousta tavoitteleva aate eikä se uhannut perinteisiä perhearvoja. Kannanotoissaan hän esiintyi maltillisena reformistina ja myötäili työväenliikkeen maltillista enemmistön kantaa, jolle puhe seksuaalisuuden vapauttamisesta oli liian radikaalia.

Biografinen tutkimusote tekee kuitenkin näkyväksi sen, että sosialidemokraattisen naisliikkeen sisällä vaikutti seksuaaliradikaalimpi suuntaus, joka sai melko runsaasti näkyvyyttä lehdistössä etenkin Tihlän ja Willmanin kautta. He ajoivat sekä julkisilla kirjoituksillaan että yksityiselämässään intiimien rakkaussuhteiden ja avioliittoinstituution yhteyden purkamista sekä naisen seksuaalisten tarpeiden tunnustamista. Tihlä ja Willman rikkoiivat näin sukupuolirajoja ja raivasivat miehiselältä alueelta työväenliikkeessä tilaa keskustelulle naisen ”vapaasta rakkaudesta”. He toivat eksplisiittisesti esille sen, että naisten seksuaalisuuden tukahduttaminen turmeli yhtä lailla miesten tunne-elämän ja johti näin ollen laajamittaiseen moraaliseen rappioon. Esimerkiksi prostituution kitkeminen edellytti heidän mukaansa kokonaisvaltaista moraaliuudistusta, jossa sukupuolisuhteet perustuivat aitoihin tunteisiin ja naiselle annettiin täysi valta päättää omasta ruumiistaan. Varsinkin Willmanin poleemiset ja hyvin avoimet kirjoitukset olivat rajoja rikkovia avauksia, joissa hän nosti julkisuudessa ensimmäisenä naisena suomalaisessa työväenliikkeessä avoimesti puheenaiheeksi naisen seksuaalisen tarpeen ja vapauden.

Vaikka näkyvyyden puolesta varsinaisesta marginaalissa piilevästä ilmiöstä ei voida puhua, Tihlä ja Willman edustivat joka tapauksessa keskustelun äärilaitaa. Tämä käy hyvin ilmi aikaisempien tutkimusten ohella heidän naisen seksuaalista vapautta vaativien kirjoitustensa kielteisestä vastaanotosta sekä erityisesti

Willmanin yhteenotossa Pärssisen ja muiden sosialidemokraattisten naiskansanedustajien kanssa. Tihlän ja Willmanin näkemykset soveltuivat silti erinomaisesti kapitalismin vastaiseen agitaatioon. Varsinkin heidän kaunokirjallisissa teoksissaan porvariston ominaisuuksiksi luettava kaksinaismoraali ja miesten irstaus nousivat kaikkein selkeimmiksi teemoiksi, kun taas lehtikirjoituksissa enemmän esillä ollut seksuaalisen vapauden kaipuu jäi taka-alalle. Porvariston kieroutuneisuuden korostaminen teki esimerkiksi Pärssiselle helpoksi ohittaa kirja-arvioissaan Willmanin ja Tihlän esittämät ajatukset ”vapaasta rakkaudesta” ja kuvata heidän teoksiaan todellisuuden peilinä, joka paljasti kapitalismin moraalittomuuden ja porvarillisten filantrooppien tekopyhyiden.

Sukupuoleen keskittyvä tematiikka oli Pärssisen, Tihlän ja Willmanin teksteissä vahvasti kytköksissä uskontoon, joka aikaisemmissa työväenliikkeen sosialistisia naisaktiiveja tarkastelevissa tutkimuksissa on sivuutettu lähes kokonaan. Uskontoa työväenliikkeen kontekstissa käsittelevässä tutkimuksessa taas naisten näkökulma on jäänyt hyvin vähälle huomiolle. Biografinen intersektionaalinen tutkimusnäkökulma tuo selkeästi esille sen, että 1900-luvun alun sosialistien suhde uskontoon oli huomattavasti kompleksisempi kuin aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty eikä uskontoa voida sivuuttaa aikalaisnaisten sosialismitulkintoja tarkasteltaessa.

Useassa työväenliikkeen historian tutkimuksessa on jo aiemmin osoitettu, kuinka sosialistit hyökkäsivät aggressiivisesti kirkkoa vastaan ja esittivät sen kapitalismia tukevana korruptoituneena instituutiona. Myös Pärssinen, Tihlä ja Willman nostivat päävastustajakseen kapitalismin ohella kirkon. He pyrkivät osoittamaan kirkon opettaman uskonnon perustuvan valheelliselle maailmankatsomukselle, joka hyödytti ainoastaan korruptoituneiden pappien taloudellisia intressejä sekä omien taloudellisten voittojensa maksimoimiseksi työväenluokkaa hyväksikäyttäviä kapitalisteja. Näin he osaltaan edistivät työväenliikkeessä vähitellen yleiseksi muodostunutta kuvaa kirkosta köyhän työväen orjuuttajana ja sen vapautumisen pahimpana esteenä. Varsin-

kin Pärssisen merkitys sosialismin ja kirkon suhteen määrittelyn kannalta oli hänen tunnettuudestaan ja näkyvästä poliittisesta asemastaan johtuen todella merkittävä. Tämän ovat huomanneet myös aikaisemmat tutkijat, jotka ovat kutsuneet SDP:n uskonto-poliittista linjaa pärssisläisyydeksi.

Merkille pantava, mutta tutkimuksissa vähemmän huomioitu seikka pärssisläisessä uskontokritiikissä – jonka pääkohdat toistuivat yhdenmukaisina myös Tihlällä ja Willmanilla – on se, että sen keskiössä oli juuri sukupuoli. Yleisempää luokkanäkökulmaa unohtamatta heidän teksteissään nousivat toistuvasti esille näkemykset kirkkokristillisyydestä nimenomaan naisia alistavana oppina. Kirkko legitimoï miehen ylivallan ja riisti naiselta oikeuden itsenäisyyteen. Virallinen uskonto ylläpiti näin ollen naisten heikkoa asemaa suhteessa mieheen ja ummisti silmänsä seksuaaliselta hyväksikäytöltä, jonka uhriksi varsinkin työläisnaiset joutuivat. Naisten hyväksikäyttö ja alistaminen konkretisoituivat avioliitossa, jonka vihkimisessä kirkolla oli monopoliasema. Kirkko oli valmis vahvistamaan järki- ja talousperustein solmitun avioliiton, jonka puoliset eivät rakastaneet toisiaan. Näin ollen kirkko oli osa sortojärjestelmää, joka ylläpiti naisen alisteista asemaa, kaksinaismoraalia ja prostituutiota samaan aikaan, kun se tuomitsi köyhät naiset siveettömiksi ja langenneiksi.

Lasten kasvattajina naiset nousivat Pärssisen, Tihlän ja Willmanin mukaan avainasemaan sosialistisen vallankumouksen menestyksen ja lopputuloksen kannalta. Naisten ajautuminen kirkon järjettömän opin uhriksi oli yksilöllinen tragedia, mutta erittäin vaarallista myös yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamisen näkökulmasta. Kirkon aivopesemillä naisilla ei ollut riittäviä kykyjä kasvattaa tulevista sukupolvesta kriittisesti ajattelevia kansalaisia sosialistisen yhteiskunnan rakennustyöhön. Keskeistä naisten ja koko työväenluokan vapautumisprosessissa oli uskontoon kriittisesti suhtautuva sivistys- ja kasvatustyö. Pärssinen, Tihlän ja Willman korostivat, että kasvatustyön edellytykset olivat kuitenkin olemattomat niin kauan kuin kirkolla oli sananvaltaa kasvatuksen sisältöihin esimerkiksi koululaitoksen uskonnon-opetuksen kautta. Vallankumous edellytti täydellistä ajatteluta-

van muutosta, joten kulttuuri- ja sivistysinstituutiot oli erotettava kirkon vaikutuspiiristä. Sosialistit odottivat niin tieteilijöiltä, taiteilijoilta kuin kasvatustyötä tekevilta ammattilaisilta tarttumista kirkon ja kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän aiheuttamiin epäoikeudenmukaisuuksiin. Sivistystyöllä oli poliittinen pedagoginen tehtävä ja kulttuurin tuli tukea solidaaristen ja altruististen yksilöiden kehittymistä. Hyvän tieteen ja taiteen tuli aina paljastaa yhteiskunnallisia epäkohtia ja edesauttaa sosialistisen vallankumouksen toteutumista.

Sosialistien aggressiivisia hyökkäyksiä kirkkoa vastaan sekä uskontokriittisen sivistys- ja kasvatustyön tärkeyden painottamista on tutkimuksissa tulkittu osoituksena sosialistisen ja kristillisen maailmankatsomuksen jyrkästä etäännyttämisestä. On korostettava, että Pärssinen, Tihlä ja Willman edustivat nimenomaan työväenliikkeen sosialismiin perehtynyttä sivistyneistöä, joka pyrki aktiivisesti vaikuttamaan liikkeen aatemaailmaan ja muuttamaan yhteiskuntaa. Toisin sanoen he kuuluivat juuri siihen sivistyneiden sosialistien ryhmään, joiden on aikaisemmassa tutkimuksessa esitetty tehneen jyrkän pesäeron kristinuskoon ja uusiin uskontoreformistisiin aatteisiin.

Tässä tutkimuksessa saavutetut tutkimustulokset eivät tue aikaisemmissa tutkimuksissa esitettyä tulkintaa, jonka mukaan sosialismin periaatteet omaksuneet henkilöt olisivat omaksuneet uskonnosta täydellisesti irtautuvan naturalistisen maailmankatsomuksen. Perehtyminen Pärssisen, Tihlän ja Willmanin teksteihin tuo esille sen, että sosialistit eivät suinkaan automaattisesti torjuneet kristinuskoa järjenvastaisena, vaan pikemminkin syytivät kirkkoa todellisen Kristuksen sanoman vääristelystä. Kristus, kuten muutkin historiankirjoissa esiintyvät uskonnolliset opettajat, julistivat juuri sosialismin sanomaa, jonka ytimessä olivat lähimmäisenrakkaus, solidaarisuus ja ihmisten välinen tasa-arvo. Pärssinen, Tihlä ja Willman korostivat sosialismin palauttavan kristinuskon alkuperäiseen muotoonsa ja vetosivat kirkkokritiikkinsä vastapainoksi Raamattuun perustellessaan sosialistien uudistustavoitteita. Kristuksen sanojen tuli toimia ohjenuorana yhteiskunnan järjestämisessä kohti ihannevaltiota. Henkilöhisto-

riallisten lähteiden tutkimus puolestaan tukee sitä, että kirjailijat näkivät aidosti sosialismin ja kristinuskon olevan sopusoinnussa. Poliittisilla tarkoituksilla oli varmasti merkitystä ja uskonnollinen retoriikka vetosi moniin työläisiin, mutta toisin kuin useissa aikaisemmissa historiantulkintoissa on esitetty, kysymys ei ollut ainoastaan kristillisyyteen verhotusta retoriikasta, jolla uskovainen rahvas yritettiin taivutella sosialismin kannattajaksi.

Naiskirjailijoihin kohdistuva intersektionaalinen tutkimus osoittaa, että edes työväenliikkeen sosialismiin hyvin perehtyneen sivistyneistön keskuudessa kysymys ei ollut aatteellisesta nollasummapelistä, jossa materialistinen sosialismi olisi korvannut uskonnolliset käsitykset. Kristillinen usko saattoi olla merkittävä aatemaailmaa muovaava tekijä myös vahvasti sosialistisiin periaatteisiin nojaaville. Bruno Latourin käsitteitä käyttäen sosialismista muodostui aatteellinen ”hybridi”, jossa tieteelliset, poliittiset ja uskonnolliset tulkinnat limittyivät toisiinsa kokonaisvaltaiseksi maailmankatsomukseksi.

Työväenliikkeen naiskirjailijoiden kautta tarkasteltuna sosialismia kuvaa hyvin 1900-luvun alun historiantutkimuksessa yleisemmin porvariston naisten yhteiskunnalliseen työhön liitetty eletyn uskonnon käsite. Kirkon valheellisesta opista vapaasti tulkittuna elettyinä uskontona kristinuskoko ei näyttäytynyt irrationaalisena vanhanaikaisena oppina, joka olisi pitänyt sulkea ulos poliittisesta aatteesta. Oikein tulkittuna kristinuskoko oli päinvastoin dynaaminen ja elinvoimainen moraalinen pohja, joka tarjosi legitimitetin sosialistiselle ideologialle. Sosialismin julistama tasa-arvoinen yhteiskunta sekä solidaarisuutta ja altruismia korostanut ihmisihanne toteuttivat Kristuksen sanomaa käytännön tasolla. Pyrkinessään poistamaan köyhyyttä aiheuttavat yhteiskunnalliset rakenteet ja toimiessaan pyyteettömästi kanssaihmiensä hyväksi sosialistit elivät Kristuksen esimerkin mukaisesti palvellen todellista Jumalan tahtoa. Kysymys ei ollut antikristillisyydestä, vaan nimenomaan kristinuskon reformoinnista. Tutkimuksen aineiston analyysin perusteella vaikuttaa vahvasti perustellulta väittää, että kristinuskon reformointi kirkon opista yhteiskunnallisessa toiminnassa konkretisoituvaksi

eletyksi uskonnoksi oli työväenliikkeen naispuoliselle sivistyneistölle sosialismin ydinkysymys.

Tässä tutkimuksessa käytetty kategorisoivaa ja sukupuolitunutta tutkimusparadigmaa purkava intersektionaalinen tutkimustapa auttaa myös havaitsemaan, että sosialismin välinen kuilu 1800-luvun lopulla Suomeen rantautuneisiin uusiin reformistisiin uskonnollisiin aatteisiin, kuten tolstoilaisuuteen ja kristinuskon esoteeriseen traditioon pohjaavaan teosofiaan, ei muodostunut lopulta niin ylitsepääsemättömäksi kuin aikaisemmissa suomalaisen työväenliikkeen aatteellista kehitystä käsittelevissä historiantutkimuksissa on esitetty. Se, että sosialistit eivät enää 1900-luvun alkuvuosien jälkeen juuri eksplikoineet julkisesti kiinnostustaan Tolstoin ja teosofien ajatuksiin, ei yksiselitteisesti osoita tieteelliseksi mielletyn materialistisen sosialismin mitätöineen tolstoilaisia ja teosofisia vaikutteita. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin esille tuoma ihanne sosialismista aitoa ja alkuperäistä Kristuksen esimerkkiä toteuttavana eletyn uskonnon ideaalina tekeekin näkyväksi sosialismin, tolstoilaisuuden ja teosofian dynaamisen suhteen.

Etenkin Tolstoi oli tärkeä hahmo naissosialistien keskuudessa vielä senkin jälkeen, kun marxilais-kautskylaiset ”tieteelliset” luokkataistelususialismin toimintaperiaatteet oli hyväksytty SDP:n viralliseen ohjelmaan. Tolstoi kuului aikansa merkittävimpiin uskonnollisen elämän uudistajiin ja yhteiskunnallisia epäkohtia paljastaneisiin ajattelijoihin, joka todisti kirkon dogmaattisen opin valheellisuuden ja kapitalismin moraalisen rappion. Hänen esittämänsä vaatimus Kristuksen esimerkin seuraamisesta arkisessa elämässä lähimmäistä rakastaen ja palvellen sopi erinomaisesti sosialistiseen ihanteeseen, jossa kristillisyyss konkretisoitui solidaarisuutena ja altruismina. Vaikka Tolstoi itse suhtautui sosialismiin muiden poliittisten aatteiden tavoin hyvin penseästi ja hänen vaatimuksensa kaikkien yhteiskunnallisten instituutioiden hylkäämisestä saatettiin kokea sosialistien keskuudessa turhan anarkistisena, ankaran kirkko- ja yhteiskuntakriittisyytensä ansiosta Tolstoin ajattelu oli helppo valjastaa palvelemaan työväenliikkeen päämääriä.

Edellä sanottu pätee myös tolstoilaisten aatteiden kanssa vahvasti vuorovaikutuksessa olleeseen teosofiaan. Kuten uusimassa 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkua käsittelevässä aatehistoriallisessa tutkimuksessa on osoitettu, teosofian kaltaisia uusia esoteerisia aatteita ei ole mielekästä tarkastella yhteiskunnallisista aatteista erillisinä tarkkarajaisina liikkeinä, jollaisina ne yleisesti suomalaisessa työväenliikkeen tutkimuksessa on tuotu esiin. Teosofia oli osa laajamittaista uskonto- ja yhteiskuntareformistista liikehdintää, jota ei ole mahdollista tutkia erillisenä historiattomana ilmiönä. Siitä huolimatta, että sosialistit suorastaan tyrmäsivät teosofien esittämät ajatukset karman laista ja reinkarnaatiosta, kriittisyys kirkkoa kohtaan, henkilökohtaisen uskonnollisen kokemuksen korostaminen sekä pyrkimys tieteeseen, uskonnon ja politiikan yhteensovittamiseen toimivat yhteisinä nimittäjinä.

Naiskirjailijoiden teksteissä esille nousi vahvana käsitys sosialismista ikiaikaiseen totuuteen pohjaavana aatteena, joka oli onnistunut sovittamaan tieteellisen ja uskonnollisen maailmankatsomuksen ristiriidat ja jonka jokainen rationaalinen aitoja kristillisiä periaatteita noudattava yksilö tunsi omakseen. Lisäksi viittaukset menneisyyden kirkon oppia vastustaneisiin mystikoihin, luonnon ja (naisen) seksuaalisuuden pyhittäminen, ihmisten välisen henkisen yhteyden korostaminen sekä sielun tai hengen kohottaminen materiaalisen todellisuuden yläpuolelle osoittavat heidän ammentaneen eletyn uskonnon ideaaliinsa samasta uskonnollisesta traditiosta kuin teosofit. Lähemmin tarkasteltuna Pärssisen, Tihlän ja Willmanin julki tuoma käsitys yhteiskunnallisen toiminnan ja kristinuskon rakkaudenopin yhdistävästä sosialismin ydinsanomasta ei lopulta eronnutkaan paljon niistä näkemyksistä, joita 1900-luvun alun työväenliikkeen piirissä vaikuttaneet teosofit esittivät. Sekä kirjailijat että teosofit katsoivat tieteeseen ja poliittiseen aatteen tarvitsevan moraalisen ankkurin, joka oli löydettävissä uskonnosta. Sosialismi asettui näin teosofian kanssa osaksi samaa liberaaliprotestanttista jatkumoa.

Kiteytetysti sanottuna tämän tutkimuksen lähdeaineiston valossa tolstoilaisuuden ja teosofian kaltaisten aatesuuntausten

pohjustamat uudet uskonnolliset tulkinnot tarjosivat sosialisteille kehyksen, jonka avulla oli mahdollista irrottautua kirkon valheellisesta opista luopumatta henkilökohtaisesta uskonnollisesta vakaumuksesta. Tolstoin ja teosofien esittämä kritiikki osoitti kirkon vääristäneen Kristuksen sanoman ja pönkittävän kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää, joten ne oli helppo valjastaa tukemaan sosialistien taistelua. Sosialismissa toteutui kristinuskon ikuinen salattu totuus ja sosialismin ihanteet olivat lähemmin tarkasteluna hyvin linjassa teosofisten ja tolstoilaisten ideaalien kanssa. Pyrkinessään poistamaan kurjuuden ja ihmisten välisen eriarvoisuuden sosialistit olivat astuneet uskonopettajien viitoit- tamalle totuuden tielle. Oli sitten kyse lasten kasvatuksen meto- deista, turvakodista aviottomille äideille tai naisen vapaudesta, Pärssinen, Tihlä ja Willman vaativat aina kunnioittamaan ikuista totuutta ja seuraamaan Kristuksen esimerkkiä. Totuuden etsintä ja aidon Kristuksen opin seuraaminen antoivat käyttövoimaa ja legitimitetin konkreettisille sosiaalipoliittisille uudistuksille. Sosialistien poliittisia hankkeita vastustavia he taas soimasivat kristinuskon sisältämän totuuden vääristelijöiksi.

Lukuisat yhtymäkohdat asettavatkin kyseenalaiseksi väitteen siitä, että ”oikeaoppinen” tai ”tieteellinen” sosialismi olisi yksi- oikoisesti syrjäyttänyt tolstoilaisuuden ja teosofian työväenliik- keen aatekentässä. Kyse oli enemmänkin integraatioprosessista, jossa Tolstoin ja teosofien kirkkokriittiset ja uskontoreformistiset ydinajatuksot puhtaasta uskonnollisesta kokemuksesta ja henki- lökohtaisesta suhteesta Jumalaan sulautettiin osaksi sosialistista aatemaailmaa. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin uskonnollisuutta avaavat tekstit osoittavat, että teosofiset ja tolstoilaiset vaikutteet eivät tulleet vuosisadan alun työväenliikkeeseen yksinomaan Matti Kurikan ympärille muodostuneen piirin kautta eivätkä ne myöskään hävinneet hänen vanavedessään.

Tämän tutkimuksen kohteena ovat olleet 1900-luvun alussa sosialisteiksi itsensä mieltäneet naiset eikä miespuolisten sosia- listien suhdetta uskontoon ole tutkimuksen aineiston puitteissa mahdollista arvioida laajasti. Esimerkiksi Tihlän lähipiirin mies- ten aatteelliset yhteneväisyydet 1910-luvun nuoriin sosialistite-

osoihin kuitenkin osoittavat, että myöskään työväenliikkeen miesten aatemaailmaa ei ole tutkittu kattavasti ja sitä olisi syytä tarkastella uudelleen. Biografisen intersektionaalisen tutkimusotteen tuottamat aikaisemmasta työväenliikkeen aatehistoriasta poikkeavat tutkimustulokset antavatkin vahvoja perusteita olettaa, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aatemaailman pluralismin, erilaisten aatteiden vuorovaikutuksen sekä yksilölliset tulkinnat aidosti huomioon ottava tutkimus saattaisi muuttaa yleisemmin käsitystä ajan sosialistien uskontosuhteesta ja työväenliikkeen aatteellisesta perinnöstä (sosialismista).

6. Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Arkistolähteet

Joensuun maakunta-arkisto

Kuopion raastuvanoikeuden 2. osaston tuomiokirja 1910, osa 2.

Kansallisarkisto (KA)

EK-Valpon arkisto

Maikki Fribergin arkisto

Sigurd Wettenhovi-Aspan arkisto

Valtiorikosoikeuden kuulustelupöytäkirjat

WSOY:n kirjailijakirjeenvaihto, Hilda Tihlā

Kansan Arkisto (KansA)

Hilda Tihlān arkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA)

Elvira Willman-Elorannan arkisto (Vallankumouksen vyöryssä -näytelmän käsikirjoitus.)

Teatterimuseon arkisto

Elvira Willman, Rakkauden orjuus -näytelmän käsikirjoitus

Työväen Arkisto (TA)

Edvard Valppaan arkisto

Hilja Pärssisen arkisto

Miina Sillanpään arkisto

N.R. af Ursinin arkisto

Osuuskunta Työläisnaisen arkisto

Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto

Åbo Akademin arkisto

Max Björkstenin arkisto

Muut painamattomat lähteet

Oili Sarjan sähköpostilla lähettämät tiedonannot 17.1.2017 ja 21.5.2018. Sisältää kopion Hilda Tihlän ottotytärtären Martta Vesikon (os. Ämmälä) suvun konkirjaotteesta. Tekijän hallussa.

Teosofisen Seuran sihteerin Eila Lepren sähköpostilla 19.4.2019 lähetetty tiedonanto seuran jäsenluetteloista. Tekijän hallussa.

Painetut lähteet

Lehdistö

Sanomalehdet

Juna 1906–1917.

Kansan Lehti (KL) 19.4.1902, 20.3.1918.

Kotimaa 10.7.1906, 8.11.1906.

Neuvosto-Karjala 20.12.1972, 8.2.1980.

Savon Työmies 28.4.1910, 7.5.1910, 17.12.1910.

Savotar 30.4.1910A.

Sosialisti 13.6.1908, 14.8.1908, 20.12.1916.

Tampereen Sanomat 24.9.1910.

Työ 29.3.1906.

Työmies (TM) 1902–1918.

Uusi Suometar (US) 15.3.1906, 27.5.1908, 13.8.1908, 4.4.1909, 21.4.1909b, 28.7.1912.

Aikakausjulkaisut

Adress- och yrkeskalender för Helsingfors och jämte förorter 1909 & 1910.

Ihanne. Sosialidemokratinen lastenlehti. 1908–1914.

Kanerva 21/1903.

Kodin-Ystävä 6/1901.

Koti ja yhteiskunta 6/1908.

Kylväjä 8/1899, 17/1899, 42/1899, 44/1899, 18/1904.

Kyläkirjaston Kuvalehti, A-sarja 1/1903, 3/1903.

Naisten ääni 9/1906.

Palvelijatarlehti 1905–1906.

Omatunto teosofinen aikakauslehti 1–2/1905, 11/1906.

The Theosophist. A Magazine of Brotherhood, Oriental Philosophy, Art, Literature and Occultism. Vol. XXXIV Part I. October 1912 to March 1913. Theosophical Publishing House, Adyar, Madras, India.

Tietäjä. Teosofinen aikakauskirja. 4/1914, 2–6/1916.

Tuulispää 13/1909.

Työläisnainen (TN) 1906–1914, 1918.

Työmiehen Illanvietto (TI) 1902–1906.

Työväenkalenteri 1911.

Uuden ajan kynnyksellä. Suomen työväen alpumi 1908.

Vapaa Ajatus (VA) 1910–1917.

Kaunokirjalliset teokset ja muu lähdekirjallisuus

Alho, Riikka [Hilda Tihlä] 1910. Kuopus ja muita kertomuksia. Suomalainen kustannus O.Y. Kansa, Helsinki.

Bebel, August 1904. Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys. Kirjapaino Reino Drockila, Kotka.

Bebel, August 1908. Naisen asema porvarillisessa ja sosialistisessa yhteiskunnassa. Osuuskunta Kehitys, Pori.

Bergman, Johan 1908 (1889). Giordano Bruno. Ajatuksenvapauden marttyyri. Vihtori Kososen kirjapaino, Helsinki.

Besant, Annie 1907. Ihminen ja hänen ruumiinsa. Teosofinen kirjakauppa ja kustannusliike, Helsinki.

Canth, Minna 1919 (1885). Työmiehen vaimo. Teoksessa: Minna Canth. Työmiehen vaimo, Papin perhe. Laatusana Oy.

Eloranta, Voitto I. 2000. Poika vallankumouksen jaloissa. Otava, Helsinki.

Engels, Friedrich 1907. Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä: Lewis H. Morganin tutkimusten perusteella. Vihtori Kososen kirjapaino, Helsinki.

Ervast, Pekka 1919. Teosofian sanoma nykyajalle. Kustannusosakeyhtiö Tietäjä, Tampere.

Ervast, Pekka 1988 (1901). Valoa kohti. Nykyaikaisesta teosofiasta. Kristosofin Kirjallisuusseura ry, Tampere.

Fullerton, Alexander 1910. Mitä on teosofia? Tampereen kansalliskirjapaino, Tampere.

Järnefelt, Arvid 1897. Puhtauden ihanne. Otava, Helsinki.

Kansakoulunopettaja [Hilja Pärssinen] 1908. Uskonnonopetus pois kansakoulusta. Eräitä väitteitä. Vihtori Kososen kirjapaino, Helsinki.

- Key, Ellen 1907a. Tulevaisuuden kasvatus. Ellen Keyn kirjasta ”Barnets århundrade”. Vihtori Kosonen, Helsinki.
- Key, Ellen 1907b. Tulevaisuuden koulu. Ellen Keyn kirjasta ”Barnets århundrade”. Vihtori Kosonen, Helsinki.
- Kiiskinen, Aura 1958. Vuosikymmenien takaa – muistelmia. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi.
- Liinamaa, Hilja 1907. Taistelun tuoksinassa. Työväen kirjapaino, Helsinki.
- Rydberg, Viktor 1880. Bibelns lära om Kristus. Albert Bonniers Förlag. Stockholm.
- Saint-Simon, Henri 1975. New Christianity: First Dialogue. Teoksessa: Keith Taylor (toim.). Henri Saint-Simon (1760–1825). Selected Writings on Science, Industry and Social Organisation. Holmes and Meier Publishers, New York.
- Saint-Simon, Henri 1976. New Christianity. Teoksessa: Ghita Ionescu (toim.). The Political Thought of Saint-Simon. Oxford University Press.
- Salminen, Matti 2015. Yrjö Kallisen elämä & totuus. Into-kustannus, Helsinki.
- Tihlā, Hilda 1907. Leeni. Kertomus. Weilin & Göös, Helsinki
- Tihlā, Hilda 1909. Metsäkylyiltä. Kertomuksia. WSOY, Porvoo.
- Tihlā, Hilda 1911. Jumalan lapsia. Kolme kertomusta. WSOY, Porvoo.
- Tihlā, Hilda 1913. Hilma. Elämän satua. WSOY, Porvoo.
- Tihlā, Hilda 1916. Ihmisiä. Karisto, Hämeenlinna.
- Tolstoi, Leo 1899–1900. Ylönousemus. WSOY, Helsinki.
- Tolstoi, Leo 1902. Evankeliumi. Päivälehden kirjapaino, Helsinki.
- Tolstoi, Leo 1907. Mikä on uskoni? Kuopion Uusi Kirjapaino, Kuopio.
- Tolstoi, Leo 1908. Mitä on raha? Vihtori Kososen Kirjapaino, Helsinki.
- Tolstoi, Leo 2000 (1898). Mitä on taide? Kustannusosakeyhtiö Taide, Vammala.
- Tompuri, Elli 1952. Etu-, taka- ja syrjähyppyjä. Muistelmia Arkadiasta Kansalliseen. WSOY, Helsinki.
- Willman-Eloranta, Elviira 1918. Vallankumouksen vyöryssä. Kustannusliike Kirjasto, Hämeenlinna.
- Willman, Elvira 2007. Lyyli (1903) – Kellarikerroksessa (1907) – Juopa (1909). Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Ziegler, Theobald 1907. Kasvatusopin historia. Erityisesti silmällä pitäen korkeampaa opetustointa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Muut painetut alkuperäislähteet

- Kari, J. K. (toim.) Sosialidemokraattisen puolueen Forssan kokouksen pöytäkirja 1903.
- Vaalitilasto 8 1919. Eduskuntavaalit vuonna 1917. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

- Abzug, Robert 1994. *Cosmos Crumbling. American Reform and the Religious Imagination*. Oxford University Press.
- Ahlbäck, Tore 2000. *The Origins of the Theosophical Society in Finland*. Teoksessa: Jeffrey Kaplan (toim.). *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia and Russia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 127–144.
- Ahtisaari, Eeva 1997. Hilda Käkikoski – Opettaja, puhuja ja poliitikko naisen asialla. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. *Yksi kamari – kaksi sukupuolta*. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston selvityksiä. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 213–230.
- Alapuro, Risto 1997. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki.
- Alexander, Sally 1988. Introduction. Teoksessa: Sally Alexander (toim.). *Women's Fabian Tracks*. Routledge, London and New York. 1–13.
- Annola, Johanna 2001. ”Minulle on eläminen Kristus”. Uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. *Suomen historian pro gradu -tutkielma*, Tampereen yliopisto.
- Annola, Johanna 2011. Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Antikainen, Marjo-Riitta 2003. Säätö, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913. *Bibliotheca Historica* 83. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Antikainen, Marjo-Riitta 2006. Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Anttila, Anu-Hanna 2009. Sosialismin ihanteet ja tulevaisuuden kansalainen. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila et al. *Kuriton kansa*. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 161–189.
- Anttila, Anu-Hanna & Pollari, Mikko 2009. Suitsittu seksuaalisuus. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila et al. *Kuriton kansa*. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 111–137.

- Asikainen, Sari 1994. "Me toivomme ihannemaata". Hilja Pärssisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta. Julkaisuja – Sarja N 9/1994. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimusyksikkölaitos, naistutkimusyksikkö.
- Asprem, Egil 2014. *The Problem of Disenchantment. Scientific Naturalism and Esoteric Discourse 1900–1939*. Brill, Boston.
- Bechsgaard, Gitte 2013. *The gift of consciousness. Patañjali's Yoga Sūtras. (Book one, Samādhi Pāda)*. Cambridge Scholars Publishing.
- Björk, Gunnela 2017. *Kata Dalström. Agitatoren som gick sin egen väg. Historiska media*, Lund.
- Braude, Ann & Herzog Hanna 2009. Introduction. *Untangling Modernities. Teoksessa: Ann Braude & Hanna Herzog (toim.)*. *Gendering Religion and Politics. Untangling Modernities*. Palgrave Macmillan, New York. 1–17.
- Butler, Judith 2006. Hankala Sukupuoli. *Feminismin ja identiteetin kumous*. Gaudeamus, Helsinki.
- Caine, Barbara 2010. *Biography and History*. Palgrave MacMillan, London.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda 2000. *Gendering European History 1780–1920*. Continuum, London.
- Carleson, Robert & Levander, Caroline 2016. Spiritualism in Sweden. *Teoksessa: Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.)*. *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill, Leiden. 521–533.
- Chadwick, Owen 1977. *Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*. Cambridge University Press.
- Clark, Anna 2006. Female Sexuality. *Teoksessa: Deborah Simonton (toim.)*. *The Routledge History of Women in Europe since 1700*. Routledge, London & New York. 54–92.
- Cooper Jr., John Milton 2004. Conception, Conversation and Comparison. My experiences as a Biographer. *Teoksessa: Lloyd E. Ambrosius (toim.)*. *Writing Biography. Historians & Their Craft*. University of Nebraska Press, Lincoln & London. 79–102.
- Davis, Robert A. 2011. Robert Owen and Religion. *Teoksessa: Noel Thompson & Chris Williams (toim.)*. *Robert Owen and his Legacy*. University of Wales Press. 91–111.
- Dickinson, Edward Ross 2014. *Sex, Freedom, and Power in Imperial Germany 1880–1914*. Cambridge University Press.
- Dixon, Joy 2001. *Divine Feminine. Theosophy and Feminism in England*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Ehrnrooth, Jari 1992. Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Eiranen, Reetta 2019. Lähi-suhteet ja nationalismi. Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä. Tampereen yliopiston väitöskirjat 79.
- Elomäki, Hanna 2011. Poliitiikan siveellisyys ja siveellisuuden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa: Tuija Pulkkinen & Antu Soranen (toim.). Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 131–152.
- Fauré, Cristine 1986. The utopia of the New Woman in the Work of Alexandra Kollontai and Its Impact on the French Feminist and Communist Press. (Translated by Debra Irving) Teoksessa: Cook, Blanche Wiesen; Friedlander, Judith; Kessler-Harris, Alice & Smith-Rosenberg, Carroll (toim.). Women in Culture and Politics: A Century of Change. Indiana University Press, Bloomington. 376–389.
- Florin, Christina 2014. Biografia rajoja rikkomassa. Kolme esimerkkiä ruotsalaisesta elämäkertatutkimuksesta. Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 27–44.
- Foucault, Michel 1998. Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus, Helsinki.
- Gadamer, Hans-Georg 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Vastapaino, Tampere.
- Gatti, Hilary 2010. Essays on Giordano Bruno. Princeton University Press.
- Gordon, Peter E. 2014. Contextualism and Criticism in the History of Ideas. Teoksessa: Darrin M. McMahon & Samuel Moyn (toim.). Rethinking Modern European Intellectual History. Oxford University Press. 32–55.
- Grandi, William 2016. Children's stories in the educational theories of Ellen Key, Rudolf Steiner and Maria Montessori. Journal of Theories and Research in Education 11, 2/2016. Special Issue. Ellen Key and the Birth of a new Children's Culture. 47–66.
- Haapala, Pertti 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti 1995. Kun yhteiskunta hajosi 1914–1920. Kleio ja nykypäivä, Helsinki.
- Hakosalo, Heini 2014. Tasohyppelyä. Varhaiset suomalaiset naislääkärit ja historiallisen biografian monimuotoisuus. Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 45–61.
- Hakosalo, Heini; Jalagin, Seija; Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi 2014. Johdanto. Elämää suurempaa. Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 7–23.

- Halldórsdóttir, Erla Hulda; Kinnunen, Tiina & Leskelä-Kärki, Maarit 2016. Doing biography. Teoksessa: Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.). *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. Cultural History – Kulttuurihistoria 14. Turun yliopisto. 7–34.
- Hall, David D. 1997. Introduction. Teoksessa: David D. Hall (toim.). *Lived Religion in America. Toward a History of Practice*. Princeton University Press, New Jersey. vii–xiii.
- Hanegraaff, Wouter J. 1996. *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. E. J. Brill, Leiden.
- Hanegraaff, Wouter J. 2012. *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. Cambridge University Press.
- Hanegraaff, Wouter J. 2013. *Western Esotericism. A Guide to the Perplexed*. Bloomsbury, London.
- Harmainen, Antti 2010. Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastian ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902–1908. *Historian Pro gradu -tutkielma*, Tampereen yliopisto.
- Harmainen, Antti 2010b. Väinö Valvanne. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/9612> (30.11.2018)
- Harmainen, Antti 2013. Naisteosofin Kalevala. Kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin Kalevalan sisäinen perintö -teoksessa. Teoksessa: Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 71–108.
- Harmainen, Antti 2014. ”Kaikki voin kestää, voin elää, jos tiedän että hänet keran vielä tapaan. Spiritualismi ja teosofia sivistyneistön surutyön välineinä 1880-luvun lopulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2014. 381–392.
- Harmainen, Antti 2014b. Kuinka lemmen tulta hallitaan? J. H. Erkko, sukupuoli ja uskonto 1800-luvun lopulla. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 1/2014. *Sukupuolihistoria-Teemanumero*. 20–30.
- Harmainen, Antti 2016. Group biography as an approach to studying manhood and religion in late nineteenth-century Finland. Teoksessa: Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.). *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. Cultural History – Kulttuurihistoria 14. Turun yliopisto. 101–120.
- Harmainen, Antti 2016b. Mitä väliä on okkultismilla – Historiantutkimuksen uusia näkökulmia moderniin länsimaiseen uskontohistoriaan. Teoksessa: Tiina Miettinen & Raisa Toivo (toim.). *Mitä väliä on historialla?* Tampere University Press. 25–46.

- Harmainen, Antti 2018. "The one and only true and salvational faith". The synthesis of Kulturprotestantismus, German humanism and Western esotericism in Carl Robert Sederholm's written work of the early 1880s. *Approaching religion*. Vol 8 No 1. 5–16.
- Harmainen, Antti 2020. Teosofia. Teoksessa: Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.). *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere. 91–111.
- Harmainen, Antti 2020b. Esoteerisuus ja politiikka. Teoksessa: Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.). *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere. 171–194.
- Harmainen, Antti & Kempainen, Mikko 2020. "Paremmän sosialismin" asialla. Uskonnon ja sosialismin synteesi suomalaisessa työväenliikkeessä ensimmäisistä eduskuntavaaleista kansalaissotaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2020. 20–32.
- Harmainen, Antti & Leskelä-Kärki, Maarit 2017. Moderni länsimainen esoteria historiallisena ilmiönä ja tutkimuksen kohteena. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2017. 131–137.
- Harmainen, Antti & Pollari, Mikko 2014. Biografian mahdollisuuksista ja rajoista työväenliikkeen ja teosofian tutkimuksessa. Teoksessa: Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 257–271.
- Heikkilä, Jouko 1993. Kansallista luokkapolitiikkaa. Sosiaalidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917. *Suomen Historiallinen Seura*, Helsinki.
- Helén, Ilpo 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, Valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. *Gaudeamus*, Tampere.
- Hentilä, Marjaliisa 1989. Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola 1989 (toim.). *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere. 162–185.
- Hentilä, Marjaliisa 2013. Sovittelija. Matti Paasivuori 1866–1937. *Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura*, Helsinki.
- Hentilä, Marjaliisa; Kalliokoski Matti & Viita Armi 2018. Uuden ajan nainen. Hilja Pärssisen Elämä. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.
- Hentilä, Seppo 2014. Työväenliike ja sota. Työväentutkimuksen vuosikirja. Työväenperinne, Helsinki. 4–11.
- Herzog, Dagmar 2011. *Sexuality in Europe. A Twentieth-Century History*. Cambridge University Press.

- Hinely, Susan 2012. Charlotte Wilson, the "Woman Question", and the Meanings of Anarchist Socialism in Late Victorian Radicalism. *International Review of Social History*, vol 57, Part I. 3–36.
- Hirdman, Yvonne 1988. Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Tidskrift för genusvetenskap* 3/1988, 49–63.
- Hirdman, Yvonne 2002. The Importance of Gender in the Swedish Labor Movement Or: A Swedish Dilemma. http://www.arbark.se/pdf_wrd/Hirdman_int.pdf (16.2.2015)
- Holm, Tea 2016. Spiritualismin muotoutuminen Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus. Books on Demand, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas 2017. Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918. Gummerus, Helsinki.
- Hyökkänen, Markku 2002. Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.
- Hyttinen, Elsi 2007. Työväenkirjailija Elvira Willman. Teoksessa Willman, Elvira. *Lyyli – Kellarikerroksessa – Juopa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hyttinen, Elsi 2008. Tutkija arkistossa – eli kävikö Elvira Willman koskaan Pariisissa? Teoksessa: Kirsti Lempiäinen; Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.). *Tutkijan kirja*. Vastapaino, Tampere. 178–186.
- Hyttinen, Elsi 2012. Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa. *Scripta Lingua Fennica Edita*, Turun yliopisto.
- Hyttinen, Elsi 2014. Lustrous Flowers, Rotten Soil, and Someone to Make the Tea. The Queer in Early Finnish Working-Class Literature. *Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehti, SQS* 8, 1–2/2014. 20–31.
- Hyttinen, Elsi. 2015. Women in Early Capitalism and Other Irrelevant Issues: Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship. *Journal of Finnish Studies* vol. 18, 2/2015. 56–74.
- Hyttinen, Elsi & Melkas, Kukku 2009. "Me olemme teidän luomianne olentoja" – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana – Elsi Hyttinen & Kukku Melkas. Teoksessa: Kati Launis & Marko Tikka (toim.). *Työväki ja kokemus. Väki voimakas 22*. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 122–137.
- Häggman Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Häkkinen, Antti 1995. Rahasta vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava, Helsinki.
- Hällström, Catharina; Jansson, Hedda & Pironi, Tiziana 2016. Ellen Key and the Birth of a new Children's Culture. *Journal of Theories and Research in Education* 11, 2/2016. Special Issue. Ellen Key and the Birth of a new Children's Culture. 1–25.

- Ingman-Toivonen, Eeva-Maija 2008. ”OIKEUTTA ÄIDEILLE!” Kansanedustaja Hilja Pärssisen äitiyshuoltoaloitteet kansainvälisen äitiyshuoltoliikkeen kontekstissa vuosina 1900–1935. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Isomaa, Saija 2009. Heräämisen poetiikkaa. Lajeja ja intertekstejä Arvid Järnefeltin romaaneissa Isänmaa, Maaemon lapsia ja Venehöjalaiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jalava, Marja 2005. Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina & Sulkunen, Irma 2013. Johdanto. Kansallinen historiakulttuuri – näkökulmia yksinäisyyden purkamiseen. Teoksessa: Marja Jalava; Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.). Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 7–27.
- Jokipii, A. E. 1937. Teosofien liike Suomessa. Historiaa, oppi ja arviointia. WSOY, Porvoo.
- Junnonaho, Martti & Gullman, Erik 1997. Ervast, Pekka. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2881> (4.12.2018)
- Juva, Mikko 1960. Valtio Kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. WSOY, Porvoo.
- Järvenpää, Juuso 2016. Jaakko Jalmarin Jalo-Kivi. Spiritualismin esitaistelijan asema 1900-luvun alun Suomessa. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Järvenpää, Juuso 2017. Vainotun totuuden esitaistelija. Jaakko Jalmarin Jalo-Kiven spiritualistisen identiteetin rakentuminen 1900-luvun alun Suomessa. Historiallinen Aikakauskirja 2/2017. 198–210.
- Kaarninen, Mervi 1997. Hedvig Gebhard: Pellervossa, parlamentissa ja puutarhassa. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 177–192.
- Kaartinen, Marjo 2017. Vera Hjeltin teosofinen maailmantyö. Historiallinen aikakauskirja 2/2017. 170–183.
- Kaartinen, Marjo & Leskelä-Kärki, Maarit 2020. Spiritualismi. Teoksessa: Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.). Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa. Vastapaino, Tampere. 53–70.
- Karkama, Pertti 2010. Ihmiset vallan varjossa. Tolstoilaisuutta suomalaisessa kulttuurielämässä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Teoksessa: Minna Turtiainen

- nen & Tuija Wahlroos (toim.). Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 43–61.
- Katainen, Elina 2002. Rakkauden malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalien tulkintoja Suomessa. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.). Työväki ja tunteet. Väki voimakas 15. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 111–144.
- Katainen, Elina & Oittinen, Riitta 1997. Naulaniskuja porvarin ruumiskirstuun: Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 81–105.
- Katainen, Elina 2013. Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Helsinki.
- Kauranen, Ralf & Pollari, Mikko 2009. Yksilön vapaus ja anarkian uhka. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila et al. Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 191–219.
- Kemppainen, Mikko 2011. Elämän satuja. Maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916. Suomen historian Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Kemppainen, Mikko 2015. Työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikki 1900-luvun alun suomalaisissa työväenlehdissä. Teoksessa: Kirsi-Maria Hytönen & Tuomas Laine-Frigren (toim.). Työläisperhe arjessa ja kriiseissä. Väki Voimakas 28. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 23–52.
- Kemppainen, Mikko 2016. Sopu-soinnussa väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa. Sosialismin ja kristinuskon suhde runoilija-poliitikko Hilja Pärssisen jumalanpilkkasyytteiden kautta tarkasteltuna. Tiedelehti J@rgonia 14 (28). 67–83. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2016012095005> (21.4.2017.)
- Kemppainen, Mikko 2017. Korkein olkoon kanssamme! Kirjailija Hilda Tihlä ja teosofia suomalaisessa työväenlehdissä 1910–1918. Historiallinen Aika-kauskirja 2/2017. 184–197.
- Kettunen, Pauli 1986. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia tutkimuksia 138. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1944. Hilja Pärssinen. Teoksessa: Suomalaisia sosialisteja II. Työväen sivistysliitto, Helsinki. 157–200.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1967. Hilja Pärssinen. Teoksessa: Hannu Soikkanen (Toim.). Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. Tammi, Helsinki. 121–161.

- Kinnunen, Tiina 2009. History as Argument – Alexandra Gripenberg, Ellen Key and the Notion of True Feminism. Teoksessa: Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.) *Gendering historiography – beyond national canons*. Campus Verlag, Frankfurt/New York. 181–207.
- Kinnunen, Tiina 2014. ”Taistelevat sisaret”. Kaksoiselämäkerta Ellen Keystä ja Alexandra Gripenbergistä eurooppalaisina feministeinä. Teoksessa: Heini Hakosalo; Seija Jalagin; Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). *Historiallinen elämä. Biografia ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 205–222.
- Kinnunen, Tiina 2014b. Alexandra Gripenberg’s Feminist Christianity. Teoksessa: Terhi Utriainen & Kaisa Salmesvuori (toim.). *Finnish Women Making Religion. Between Ancestors and Angels*. Palgrave Macmillan, New York. 61–79.
- Kinnunen, Tiina 2016. ’Fighting Sisters’: A comparative biography of Ellen Key (1849–1926) and Alexandra Gripenberg (1857–1913) in the contested field of European feminism. Teoksessa: Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.). *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. *Cultural History – Kulttuurihistoria* 14. Turun yliopisto. 143–164.
- Kiviranta, Elina 2006. ”Tervetuloa sorretut siskot, tänne joukkoomme joutukaa”. Kansanedustaja Alma Jokisen tie Tampereen Amurista punapakolaiseksi Neuvosto-Venäjälle. *Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto*.
- Koivunen, Anu 1998. Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina. Sukupuolen tutkimus (Naistutkimus) – Genusforskning 4/1998. 73–82.
- Kokkinen, Nina 2010. Jumalan pojat. Tolstoilaisuuden ja teosofian kohtaamia vuosisadanvaihteessa. Teoksessa: Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos (toim.). *Maaemon Lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 33–41.
- Kokkinen, Nina 2019. Totuudenetsijät. Vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa. *Scripta Lingua Fennica* Edita. Turun yliopisto.
- Kokko, Marja 1998. Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. *Studia Historica Jyväskyläensia* 57, Jyväskylän yliopisto.
- Kortekangas, Paavo 1965. Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa – Tutkimus Tampereesta 1855–1905. WSOY, Helsinki.
- Koski, Leena 2001. Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Turku.
- Kunnas, Maria-Liisa 1976. Kansalaissodan kirjalliset rintamat. Eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Lahtinen, Rauno 2006. Jokaisen ajattelevan kansalaisen huomioon! Toimintaa ympäristön ja eläinten puolesta 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa: Inkeri Ahvenisto & Kirsi Mäki (toim.). Kansalaisvaikuttaminen ajassa. Näkökulmia suomalaiseseen kansalaisvaikuttamiseen suurlakosta 2000-luvulle. Väki voimakas 19. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 48–73.
- Laitila, Teuvo 2009. Kokemus, merkitys, historia. Uskontofenomenologiaa läh-tökohtia ihmisen uskonnollisuuden tutkimiseen. Teoksessa: Outi Finger-roos; Minna Opas & Teemu Taira (toim.). Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 71–114.
- Larkio, Mauri 1967. Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä. Suur-lakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen. Suomen Kirkkohistorial-lisen Seuran toimituksia 76, Helsinki.
- Latour, Bruno 2006. Emme ole koskaan olleet moderneja. Vastapaino, Tampere.
- Launis, Kati 2008. Syvien rivien naiset. Teoksessa: Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas ja Marko Tikka (toim.). Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suo-messa 1905. Teos, Helsinki. 321–333.
- Launis, Kati 2008b. Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa: Matti Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.). Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki voimakas 21. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 54–84.
- Launis, Kati 2009. Työväen Maamme-kirja. Teoksessa: Kukku Melkas et. al. Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 73–106.
- Launis, Kati 2015. The Making of the Finnish Working Class in Early Twen-tieth-Century Working-Class Literature. *Journal of Finnish Studies* vol. 18. 2/2015. 14–34.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006. Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjalli-nen elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2012. Samastumisia ja etäätymisiä. Elämäkerta his-toriantutkimuksen kysymyksenä. Teoksessa: Rami Mähkä & Asko Nivala (toim.). Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. Kult-tuurihistoria 10. Turun yliopisto. 25–48.
- Linde, Fabian 2016. Pansophy in Sweden. Teoksessa: Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.). *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill, Leiden. 390–401.
- Liski, Virva 2016. Maitoa, verta ja merisotilaita. Naisten selviytyminen Santa-haminan punavankileirissä kesällä 1918. Suomen ja pohjoismaisen historian pro gradu -tutkielma. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuk-sen laitos, Helsingin yliopisto.

- Lähteenmäki, Maria 1989. ”Pohjoinen mallimaa” Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola 1989 (toim.). Tuntematon työläisnainen. Vastapaino, Tampere. 140–161.
- Lähteenmäki, Maria 1995. Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 2. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria 1997. Maria Paaso Laine – Peloton peräpohjalainen. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 106–121.
- Lähteenmäki, Maria 1997b. Yrittäjä ja työväenjohtaja Ida Aalle-Teljo. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 63–80.
- Lähteenmäki, Maria 2000. Hilja Pärssinen. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3946> (2.3.2018)
- Lähteenmäki, Maria 2000b. Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki.
- Löytty, Olli 2009. Valittu kansa. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila et al. Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa. Vastapaino, Tampere. 139–160.
- Markkola, Tiina 2018. A Relation of Swedenborgianism and anthroposophy. The case of the Finnish author Kersti Bergroth and her novel *The Living and the Dead*. *Approaching religion*. Vol 8 No 1. 69–78.
- Maijala, Minna 2014. Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth. Otava, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 1994. Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia Tutkimuksia* 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 1996. Työväenhistoria taivastielle. työläisnaiset ja kristilliset yhdistykset. Teoksessa: Pauli Kettunen, Raimo Parikka & Anu Suoranta (toim.) Äänekäs kansa. Väki voimakas 8. THPTS, Helsinki. 42–59.
- Markkola, Pirjo 2000. The Calling of Women. Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920. 113–145. Teoksessa: Pirjo Markkola (toim.). Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2002. Synti ja Siveys. Naiset, Uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Markkola, Pirjo 2002b. Uskonto ja sukupuoli pohjoismaisessa historian tutkimuksessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 89–91, Jyväskylä. 143–156.
- Markkola, Pirjo 2002c. Työväen uskonnolliset tunteet. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.). Työväki ja tunteet. Väki Voimakas 15. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere. 277–294.
- Markkola, Pirjo 2006. Seksi, miehet ja moraali. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa: Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.). Taivaallista seksiä. Kristinuskon ja seksuaalisuus. Tammi, Helsinki. 223–237.
- Mattila, Markku 1999. Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- McGrath, Alister E 1999. Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan. Kirjapaja, Helsinki.
- McLeod, Hugh 2000. Secularisation In Western Europe, 1848–1914. St. Martin 's Press, New York.
- Melkas, Kukku 2009. Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. Teoksessa: Kukku Melkas et. al. Läpikulkuihmisiä. Muotoilu ja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 107–134.
- Mikkola, Kati & Pollari, Mikko 2016. Poliittisen marginaalin ääni vaalikevällä 1907. Teosofisen työmiehen Itkosen muistiinpanot ja julkisuusstrategia. Historiallinen aikakauskirja 4/2016. 402–414.
- Mitterauer, Michael & Sieder, Reinhard 1982. The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present. Basil Blackwell, Oxford.
- Murtorinne, Eino 1967. Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. WSOY, Helsinki.
- Mäkelä, Päivi 2006. Mene lähelle, näe kauas. Henkilöllisen kohteensa ylittävästä problematiikasta ja sen tavoittamisesta temaattisessa biografiatutkimuksessa. Teoksessa: Rami Kurth & Timo Soikkanen (toim.). Henkilöhistoriallinen keskustelu 1930-luvulta 2000-luvulle. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 28. 264–286.
- Mäkinen, Riitta & Sysiharju, Anna-Liisa 2006. Eteenpäin ja ylöspäin. Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta. Otava, Helsinki.
- Männistö, Tiina 2003. Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. Historian laitoksen julkaisuja 63, Turun yliopisto.
- Nieminen, Armas 1951. Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskustelua suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. WSOY, Porvoo.
- Nieminen, Jarmo 2017. Viaporin kapina. Into-Kustannus, Helsinki.

- Nilsson, Magnus 2017. *The Making of Swedish Working-Class Literature*. Teoksessa: John Lennon & Magnus Nilsson (toim.). *Working-Class Literature(s). Historical and International Perspectives*. Stockholm University Press. 95–127.
- Nokkala, Armo 1958. *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Tammi, Helsinki.
- Nygård, Henry 2015. *Perinnöllisyystiede ja politiikan legitimointi vuosina 1900–1945*. Teoksessa: Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.). *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskialjalta 1900-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki. 204–236.
- Offen, Karen 2000. *European Feminisms 1700–1950. A Political History*. Stanford University Press, California.
- Oikarinen, Sari 1997. Hilja Pärssinen – Työväenliikkeen poliitikko ja runoilija. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4*. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 126–144.
- Ollila, Anne 2001. *Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä*. Teoksessa: Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* Helsinki. 75–90.
- Ollila, Anne 2010. *Yksilö ja yhteisö. Kiista kontekstualisoimisesta*. Teoksessa: Sakari Ollitervo & Heli Rantala (toim.). *Kulttuurihistoriallinen katse. Kulttuurihistoria 8*. Turun yliopisto. 63–79.
- Ollitervo, Sakari 2012. *Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria*. Teoksessa: Rami Mähkä & Asko Nivala (toim.). *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. Kulttuurihistoria 10*. Turun yliopisto. 193–221.
- Oppenheim, Janet 1985. *The Other World. Spiritualism and Psychical Research in England, 1850–1914*. Cambridge University Press.
- Owen, Alex 1989. *The Darkened Room. Women, Power, and Spiritualism in Late Nineteenth Century England*. Virago Press, London.
- Owen, Alexandra 2004. *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*. The University of Chicago Press.
- Paavolainen, Pentti 2018. *Kriisit ja kaipuu. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ III 1888–1906. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 64. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu*, Helsinki.
- Palin, Tutta 2017. *Henkinen sukulaisuus taiteilija Ester Heleniuksen tuotannossa ja sosiaalisissa suhteissa. Historiallinen Aikakauskirja 2/2017*. 225–239.
- Palmgren, Raoul 1965. *Työläiskirjallisuus (proletaarikirjallisuus)*. Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsitteiselvittely. WSOY, Helsinki.
- Palmgren, Raoul 1966. *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I*. WSOY, Helsinki.

- Palmgren, Raoul 1966b. Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II. WSOY, Helsinki.
- Palmgren, Raoul 1984. Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus II. Pulan, fasismin ja sodan varjossa (1930–1944). WSOY, Helsinki.
- Pasi, Marco 2009. The Modernity of Occultism: Reflections on Some Crucial Aspects. Teoksessa: Wouter Hanegraaff & Joyce Pijenburg (toim.). *Hermes in the Academy. Ten Years' Study of Western Esotericism at the University of Amsterdam*. Amsterdam University Press. 59–74.
- Petander, Einar 2016. Theosophy in Sweden. Teoksessa: Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.). *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill, Leiden. 578–586.
- Pikkusaari, Jussi 1998. Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Pitkälä, Pekka 2010. Pyramidit, pyhät raamit. Sigurd Wettenhovi-Aspan näkemykset suomen kielestä ja suomalaisten historiasta. *Historian pro gradu -tutkielma*, Turun yliopisto.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi. 1995. Eros Kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pollari, Mikko 2009. Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila et al. *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere. 81–109.
- Pollari, Mikko 2010. Lemmen salaisuuksien äärellä. Työväentutkimuksen vuosikirja 2010. Karisto, Hämeenlinna. 9–14.
- Pollari, Mikko 2012. Teosofia ja 1900-luvun alun suomalaisen ja amerikansuomalaisen työväenliikkeen transatlanttiset yhteydet. Teoksessa: Sakari Saaritsa & Kirsi Hänninen (toim.). *Työväki maahanmuuttajana. Väki voimakas 25. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Helsinki*. 46–69.
- Pollari, Mikko 2015. The Literally International Adventures of Vihtori Kosonen. 35–55. *Journal of Finnish Studies* vol. 18. 2/2015.
- Pollari, Mikko 2016. Vihtori Kososen jäljillä. Henkilölähtöisyys deterritorialisoivana lukutapana. Teoksessa: Heidi Grönstrand et al. *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 88–117.
- Posing, Birgitte 2014. Elämä pelissä. Biografian historia ja vastuu. Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). *Historiallinen elämä. Biografia ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 62–78.
- Pulkkinen, Tuija 2011. Edvard Westermarckin ”siveellisyyden” politiikka. Teoksessa: Tuija Pulkkinen & Antu Soranen (toim.). *Siveellisyydestä seksuaali-*

- suuteen. Poliittisen käsitteen historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 153–191.
- Rahikainen, Marjatta 1986. N.R. af Ursin. Aatelismies Suomen työväenliikkeessä. Historiallisia tutkimuksia 135. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Rajainen, Maija 1973. Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka. Suomen Kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91, Helsinki.
- Rajainen, Maija 1978. Maamme varhaisimman järjestyneen naisliikkeen suhtautumisista kirkollisiin kysymyksiin. Teoksessa: Markku Heikkilä (toim.). Aate ja yhteiskunta. Mikko Juvalle omistettuja tutkielmia. Otava, Helsinki. 316–338.
- Rajavuori, Anna 2017. Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla. 1906–1908. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Tampere.
- Rinta-Tassi, Osmo 1986. Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Opetusministeriö. Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Roberts, Brian 2002. Biographical research. Open University Press, Philadelphia.
- Roininen, Aimo 1993. Kirja liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä 1895–1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Roininen, Aimo 2007. Willman, Elvira. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2976> (20.11.2019.)
- Rojola, Lea 2009. Sivistyksen ihanuus ja kurjuus – Suomalaisen nousukkaan tarina. Teoksessa: Kukku Melkas et. al. Läpikulkuihmissä. Muotoilu ja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 10–38.
- Rossi, Minna 2012. Maalaisköyhälistönainen modernisaation murroksessa. Hilda Tihlän Leeni (1907) ja Hilma – elämän satua (1913) naturalistisina romaaneina. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.
- Rossi, Paolo 2010. Modernin tieteen synty Euroopassa. Vastapaino, Tampere.
- Rossi, Riikka 2009. Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa. Palmenia, Helsinki University Press.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995. Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Saarelainen, Juhana 2012. Konteksti ja kontekstualisoiminen. Teoksessa: Rami Mähkä & Asko Nivala (toim.). Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. Kulttuurihistoria 10. Turun yliopisto. 244–268.
- Saari, Sakari & Teräs, Kari 2003. Verkostot työväenhistoriassa. Teoksessa: Sakari Saari ja Kari Teräs (toim.). Työväen verkostot. Väki voimakas 16. Työväen historian ja perintetutkimuksen seura, Tampere. 7–34.
- Salomaa, Erkki 1965. Viaporin kapina. 60 tuntia vallankumousta. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Salomaa, Markku 1991. Revolverioppositio. Historiallinen Aikauskirja 1/1991, 31–42.
- Santonen, Arvo 1988. Kansainvälinen. Utopioita ja vallankumouksia – työväenliike vuoteen 1945. Weilin & Göös, Espoo.
- Scott, Joan W. 2018. Gender and the Politics of History. 30th anniversary edition. Columbia University Press, New York.
- Seppo, Juha 1983. Uskoven yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelisluterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 127, Helsinki.
- Seppälä, Mikko-Olavi 2010. Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Shore, Marci 2014. Can we See Ideas?: On Evocation, Experience, and Empathy. Teoksessa: Darrin M. McMahon & Samuel Moyn (toim.). Rethinking Modern European Intellectual History. Oxford University Press. 193–211.
- Siltala, Juha 1999. Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Otava, Helsinki.
- Simonton, Deborah 2006. Women Workers; Working Women. Teoksessa: Deborah Simonton (toim.). The Routledge History of Women in Europe since 1700. Routledge, London & New York. 134–176.
- Soikkanen, Hannu 1961. Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamari- sen eduskunnan vaaleihin asti. WSOY, Porvoo.
- Soikkanen, Hannu 1975. Kohti kansanvaltaa I. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Helsinki.
- Stanley, Liz 1995. The auto/biographical I. The theory and practice of feminist auto/biography. Manchester University Press.
- Steel, Tytti 2013. Risteäviä eroja sataman arjessa. Kansatieteellisiä tutkimuksia Helsingin yliopistossa 17.
- Strube, Julian 2016. Transgressing Boundaries. Social Reform, Theology, and the Demarcations between Science and Religion. Aries – Journal of the Study of Western Esotericism. Vol 16 (1/2016). 1–11.

- Strube, Julian 2017. Occultist Identity Formation Between Theosophy and Socialism in fin-de-siècle France. *Numen, International Review for the History of Religion* 64. 568–595.
- Sulkunen, Irma 1986. Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa: Risto Alapuro et. al. (toim.). *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki. 157–175.
- Sulkunen, Irma 1989. Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. *Hanki ja jää*, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1995. Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. *Hanki ja jää*, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1997. Miina Sillanpää – Sillanrakentaja. Teoksessa: Eeva Ahtisaari et. al. *Yksi kamari – kaksi sukupuolta*. Eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. BTJ kirjastopalvelu, Helsinki. 163–173.
- Sulkunen, Irma 2008. Naisten voitto. Teoksessa: Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.). *Kansa kaikkivaltias*. Suurlakko Suomessa 1905. Teos, Helsinki. 75–96.
- Sulkunen, Irma 2009. Biography, Gender and the Deconstruction of a National Canon. Teoksessa: Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.). *Gendering historiography – beyond national canons*. Campus Verlag, Frankfurt/New York. 65–77.
- Sulkunen, Irma 2015. Paimentyön liikutus. Hurmosherätykset, sekularisaatio ja maailmankuvan muutos. Teoksessa: Irma Sulkunen, Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.). *Usko, tiede ja historiankirjoitus*. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 100–130.
- Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto 1987. Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa: Risto Alapuro et. al. (toim.). *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki. 142–156.
- Suodenjoki, Sami 2010. Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami & Turunen, Risto 2017. Työväki kumouksessa. Väki Voimakas. Työväen historian ja perinteentutkimuksen seura, Tampere. 7–36.
- Taira, Teemu 2006. Notkea uskonto. Eetos, Turku.
- Takala, Irina 2001. Tihlā, Hilda. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. URN:NBN:fi-fe20051410. ISSN 1799-4349 (18.5.2017.)

- Taylor, Barbara 1983. *Eve and the New Jerusalem. Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*. Virago Press, London.
- Teräs, Kari 2001. Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Thompson, E.P. 1991. *The Making of the English Working Class*. Penguin Books, London.
- Torninoja-Latola, Jaana 2014. ”Perhehistoriani on osa työväenliikkeen historiaa” Yksityisen ja julkisen suhde elämäkerrallisessa kerronnassa. Teoksessa: Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.). *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 272–289.
- Torsti, Pilvi 2008. Historiapoliittikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä. *Kasvatus ja aika* 2 (2) 2008. 61–71.
- Torvinen, Taimi 1989. *Kadimah. Suomen juutalaisten historia*. Otava, Helsinki.
- Totro, Timo 1979. Uskontokasvatus kansalais- ja kotiopintoliikkeessä. *Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja* 112, Helsinki.
- Treitel, Corinna 2004. *A Science for the Soul. Occultism and the Genesis of the German Modern*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Turunen, Risto J. 2016. Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Teoksessa: Sakari Saaritsa & Sinikka Selin. *Työväki ja sivistys. Väki Voimakas* 29. *Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura*, Tampere. 23–56.
- Uusitalo, Taina 2014. Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä. *Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura*, Helsinki.
- Ünlüdag, Tânia 2002. *Bourgeois Mentality and Socialist Ideology as Exemplified by Clara Zetkin’s Constructs of Femininity*. *International review of social history*, vol 47, part I. 33–58.
- Vainio, Olli-Pekka 2014. Postliberalismi. Teoksessa: Olli-Pekka Vainio & Lauri Kempainen (toim.). *Modernin teologian suuntauksia*. Kirjapaja, Helsinki.
- Vallinharju, Maarit 1962. *Elvira Willman-Elorannan kirjailijakuvasta*. Kirjallisuuden tutkimuksen laudaturtyö, Helsingin yliopisto.
- Vallinharju, Maarit 1967. *Elvira Willman-Eloranta. Ihanteellinen sosialisti*. Teoksessa: Soikkanen, Hannu (toim.). *Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. Tammi, Helsinki. 361–384.
- Vapaavuori, Anneli 1989. *Vallankumouksen runotar – Elvira Willman-Eloranta*. Teoksessa: Maria-Liisa Nevala (toim.). *”Sain roolin johon en mahdu”*. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Otava, Helsinki. 269–277.

- Von Boguslawski, Julia 2017. Henkisen elämän kaipuu. Antroposofinen henkityede Suomessa 1922–1935. Historiallinen aikakauskirja 2/2017. 211–224.
- Von Boguslawski, Julia & Westerlund Jasmine 2018. Putting the spiritual into practice. Anthroposophy in the life and work of Olly and Uno Donner. Approaching religion. Vol 8 No 1. 48–68.
- Vuori, Jaana 1999. Yhteiskunnallisen äitiyden metafora. Jatko Anu Koivusen virittämään keskusteluun. Sukupuolentutkimus (Naistutkimus) – Genusforskning. 2/1999, 52–57.
- Wessel, Merle 2018. An Unholy Union? Eugenic Feminism in the Nordic Countries, ca. 1890–1940. Unigrafia, Helsingin yliopisto.

Tiivistelmä

Väitöskirjani on biografiseen tutkimusperinteeseen kytkeytyvä tutkimus, jonka kohteina ovat 1900-luvun alun suomalaisen työväenliikkeen tunnetuimmat sosialistiset naiskirjailijat Hilja Pärsinen (1876–1935), Hilda Tihlä (1870–1944) ja Elvira Willman (1875–1925). Kirjailijat toimivat tutkimuksessani tutkimusvälineenä, jonka avulla tarkastelen sitä, millaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin naissosialistit hakivat sosialismista vastausta, millaisista aatteellisista vaikuttimista käsin he rakensivat sosialistista identiteettiä sekä sitä, millaisessa muodossa he sosialismia työväenliikkeessä levittivät.

Sovellan tutkimuksessa muun muassa tieteenfilosofi ja antropologi Bruno Latourin esittämää modernisaatiokritiikkiä sekä intersektionaalista tutkimustapaa. Latour on kiinnittänyt huomiota tieteellisten, poliittisten, uskonnollisten aatteiden yhteen punoutumiseen ja korostanut historiallisten murrosten ja katkosten sijaan ylijärjestyksellistä ja jatkumoa. Intersektionaalisessa tutkimuksessa ilmiötä – kuten tässä tutkimuksessa sukupuoli, sosialismiin ja uskontoon liittyviä käsityksiä – ei tarkastella erillisinä kategorioina, vaan toisiinsa heijastuvina vuorovaikutteisina kokonaisuuksina.

Tutkimuksessani tarkastelen sosialismia naiskirjailijoiden teksteistä nousevien kolmen toisiinsa limittyvän teeman kautta. Ensimmäinen luku keskittyy naisen asemaa, perhettä ja seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin. Yhteiskunnallinen keskustelu oli 1900-luvun alussa vahvasti sukupuolittunutta ja naiset kiinnittivät huomionsa ennen kaikkea sosiaali- ja perhepoliittisiin aiheisiin. Pärsinen, Tihlä ja Willman eivät olleet tässä mielessä poikkeuksia, mutta toivat keskusteluun myös ajan ilmapiiriin nähden radikaaleja näkökulmia.

Tutkimuksen toinen teema käsittelee Pärssisen, Tihlän ja Willmanin suhdetta kirkkoon ja sivistysinstituutioihin. Kirkolla oli vahva vaikutus ajan kasvatus- ja sivistystyön sisältöihin. Arvot ja moraali määrittyivät hyvin pitkälti kirkon opettaman uskonnon kautta. Kirkon kristinopintulkinta oli keskiössä myös keskustelussa naisihanteesta, perheestä ja hyväksytyn seksuaalisuuden rajoista. 1900-luvun alun sosialisteille oli tyypillistä aggressiivinen uskontokritiikki ja sosialistit kyseenalaistivat kirkon vallan uskonnollisena auktoriteettina. Myös Pärssinen, Tihlä ja Willman näkivät kirkon esivaltaa tukevana instituutiona, joka ylläpiti kapitalistista sortojärjestelmää.

Kolmantena teemakokonaisuutena nostan tutkimuksessa esille kirjailijoiden omat uskonnolliset käsitykset. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin tekstien ja elämäkerrallisten lähteiden avulla pohdin laajemmin sitä, millä tavoin erilaiset tulkinnat sosialismista ja uskonnosta saattoivat 1900-luvun alun aatemaailmassa täydentää toisiaan. Tutkimuksessa osoitan, että uskonnolliset käsitykset muovasivat merkittävästi sosialismin aatesisältöä. Väitöskirjani osoittaa lisäksi sen, kuinka 1800-luvun lopun uudet uskonnolliset aatteet, kuten tolstoilaisuus ja teosofian muodossa Suomeen välittyneet tiedettä ja uskontoa yhdistelevät esoteeriset käsitykset, auttoivat jäsentämään ja legitimoimaan sosialistien tavoittelemia yhteiskunnallisia uudistuspyrkimyksiä. Tutkimuksessa keskeinen käsite onkin uskontotieteissä ja historiantutkimuksessa viime vuosikymmeninä yhä enemmän näkyvyyttä saanut eletty uskonto (*lived religion*), jota on käytetty kuvaamaan, kuinka yksilöt sekä yhteisöt rakensivat identiteettiään ja motivoivat yhteiskunnallista toimintaansa uskonnosta käsin.

Tutkimukseni tulokset poikkeavat paikoin merkittävästi siitä kuvasta, joka työväenliikkeen aatteellisesta kehityksestä on muodostunut aikaisemman historiantutkimuksen valossa. Suomalaisessa aatehistoriallisessa tutkimuksessa naisten tulkintoja sosialismista ei ole juuri tuotu esille ja käsitys työväenliikkeen aatteellisen kentän kehityksestä on rakentunut lähinnä Sosialidemokraattisen Puolueen miespuolisten johtajien kautta. Nostamalla esille tunnettujen naissosialistien käsitykset, tutkimukseni

osoittaa naisten määrittäneen sosialismia omista lähtökohdistaan ja heillä olleen merkittävä rooli sosialistisen aatekentän muovaamisessa.

Erityisen voimakkaasti tutkimustulokset poikkeavat uskontoa koskevien tulkintojen osalta, sillä historian tutkijat ovat painottaneet tieteellisen ”naturalismin” ja materialistisen luokkataistelususialismin syrjäyttäneen uskonnolliset käsitykset työväenliikkeessä ennen vuonna 1907 järjestettyjä ensimmäisiä eduskuntavaaleja. Pärssisen, Tihlän ja Willmanin kautta tutkimus osoittaa, että hyökkäykset kirkkoa vastaan eivät merkinneet sitä, että tieteellinen maailmankatsomus ja materialistinen sosialismi olisivat yksioikoisesti sysänneet uskonnolliset käsitykset työväenliikkeen marginaaleihin. Pikemminkin kysymys oli integraatioprosessista, jossa uskonto, tiede ja politiikka punoutuivat yhteen.

Asiasanat: Hilja Pärssinen, Hilda Tihlä, Elvira Willman, sosialismi, uskonto, sukupuoli, 1900-luku, työväenliike, aatehistoria.

Abstract

This thesis is a biographical study on the three most prominent female authors of the Finnish labour movement in the early 20th century, Hilja Pärssinen (1876–1935), Hilda Tihlä (1870–1944) and Elvira Willman (1875–1925). In this dissertation these writers function as a tool for examining which questions female socialists tried to answer using socialism, how they constructed socialist identity and in which form they propagated socialism inside the Finnish working class movement.

In this study, I apply the critique of the anthropologist and sociologist Bruno Latour who has emphasized the entanglement of scientific, political and religious ideas in the modern culture. Latour stresses the historical continuums instead of sudden cultural revolutions and turning points. Inspired by Latour this study sees phenomena like gender, politics and religion as intersectional concepts instead of separate categories.

This thesis explores socialism through three entangled thematic unities that arise from the texts of Pärssinen, Tihlä and Willman. The first chapter focuses on the questions regarding the status of women, family and sexuality. Social discussion in the beginning of the 20th century was strongly gendered, and women concentrated mainly on themes of social and family politics. In this sense, Pärssinen, Tihlä and Willman were no exception although they brought some radical perspectives to the discussion in relation to the atmosphere of the period in question.

The second chapter deals with the three authors' relation to the church and the educational institutions. The Finnish Lutheran church had a strong impact on the contents of education during the time. Values and morals were determined mainly by the religion taught by the church. Furthermore, the church's interpretation of Christianity highly defined the discussion on family,

the female ideal and the boundaries of appropriate sexuality. The socialists questioned the church's power as religious authority and Pärssinen, Tihlä and Willman also regarded the church as an institution of capitalist oppression.

The third chapter raises the subject of the three authors' own religious conceptions. This chapter examines closer how different interpretations of socialism and religion were able to supplement each other in the ideology of the early 1900s. The study indicates that religious ideas significantly molded the ideological content of the working class movement. It also shows how new religious ideas, such as Tolstoyism and western esoteric conceptions such as Theosophy which came to Finland in the late 19th century, could be harnessed as the driving force of the socialist revolution. Central to this study is the concept of lived religion, which has been gaining more visibility in religious studies and historiography over the past decades. It has been used to describe how individuals and communities construct their identity and motivate their social activities through religion.

The results of the study show the ideological development of the Finnish working class movement in a vastly different light compared to previous research of history. In Finnish studies on the history of ideas women's interpretations on socialism have hardly been displayed and the conception of the ideological development of the working class movement has mainly been constructed through the male leaders of the Social Democratic Party. By highlighting the ideas of female socialists this thesis indicates that women defined socialism from their own premises and had a significant role in constructing the socialist ideology.

The conclusions of the study differ particularly regarding the interpretations concerning religion. Finnish historians have emphasized that religious ideas in the working class movement were superseded by the scientific "naturalism" and the materialist class struggle before the first parliamentary elections of 1907. By exploring the writings and biographical sources of Pärssinen, Tihlä and Willman the study points out that the assaults on the Lutheran church did not represent a straightforward shift from

religious conceptions to scientific worldview and materialist socialism. It was rather an integration process where religion, science and politics were tightly entangled.

Keywords: Hilja Pärssinen, Hilda Tihlä, Elvira Willman, Socialism, Religion, Gender, 20th century, Working Class Movements, History of Ideas

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010–2020

36. Ulla-Maija Peltonen, *Barbaria ja unohdus. Historian kipujälkiä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2020, 259 sivua.
35. Mikko Aho, ”Kun meiltä laiva lähtee ulos, ni siitä voi olla kaikki ylpeitä”. Raumalaisten laivanrakentajien ammatillinen omakuva teollisena kulttuuriperintönä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 430 s.
34. Markku Liljeström, *Metallin mies. Valdemar Liljeströmin elämä 1902–1960*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 500 s.
33. Toivon ja raivon vuosi 1968. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen, Niko Heikkilä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 280 s.
32. Holger Weiss, *För kampen internationellt! Transportarbetarnas globala kampinternational och dess verksamhet i Nordeuropa under 1930-talet. Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartraditi*, Helsinki 2019, 637 s.
31. Pauli Kettunen, *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan. Liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus – tapaus Partek*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 197 s.
30. Niina Naarminen, *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 427 s.
29. *Tehtävänä työväentutkimus*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta. Toimittaneet Jarmo Peltola & Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018, 300 s.
28. Yrjö Varpio, *Suvun musta lammas. Herman Hesekiel Holmströmin elämä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 175 s.
27. Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Toimittaneet Oona Ilmolahti ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 237 s.
26. Oona Ilmolahti, *Eheys ja ennakoluulo. Työväenyhteisön ja kansakouluopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta*

1930-luvulle. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 525 s.

25. Anna Rajavuori, Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keski-suomalaisella maaseudulla 1906–1908. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 341 s.

24. Andreas McKeough, Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 345 s.

23. Antti Kujala, Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.

22. ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 599 s.

21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.

20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetyöt ja punapääomaa. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.

19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.

18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.

17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.

16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.

15. Pauli Kettunen, *Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, *Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, *Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, *Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 288 s.
11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykystoriasta, toimittaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. *Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 256 s.
10. Leena Enbom, *Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Helsinki 2014, 262 s.
9. Taina Uusitalo: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisisidonnaisista käytännöistä.* Helsinki 2014, 435 s.
8. Marjaliisa Hentilä: *Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937.* Helsinki 2013, 446 s.
7. Elina Katainen: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930.* Helsinki 2013, 474 s.
6. Kai Hirvasnoro: *Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan.* Helsinki 2013, 337 s.
5. Jukka Tainio: *Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan.* Helsinki 2012, 196 s.
4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.): *Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelle 28.2.2012,* Helsinki 2012, 289 s.

3. Hanne Koivisto: Poliitiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.
2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.
1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Tiedot kirjojen saatavuudesta löytyvät Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran www-sivuilta: <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>

*Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura ry*

Työväenliikkeen aatehistoria on kirjoitettu Suomessa lähes yksinomaan miesten näkökulmasta. Naissosialistien toimintaa on tutkittu Sosialidemokraattisen naisliikkeen sekä perhe- ja sosiaalipolitiikan kontekstissa, mutta heidän määritelmänsä sosialismin sisällöstä ja työväenliikkeen poliittisista tavoitteista ovat jääneet historiantutkimuksessa liikkeen miesjohtajien näkemysten varjoon.

Väitöstutkimuksessaan Mikko Kemppainen nostaa esille kolme 1900-luvun alun työväenliikkeessä näkyvästi poliittiseen keskusteluun osallistunutta sosialistista naiskirjailijaa ja avaa heidän kauttaan ajan vasemmistoidelogian monimuotoisuutta uudella tavalla. Hilja Pärssisen (1876–1935), Hilda Tihlän (1870–1944) ja Elvira Willmanin (1875–1925) teksteihin ja elämäkerrallisiin lähteisiin pohjaava analyysi luo monin paikoin aikaisemmasta tutkimuksesta poikkeavan kuvan työväenliikkeen aatehistoriasta ja tuo esille naisten suuren merkityksen sosialistisen ideologian rakentajina. Naisten avulla tutkimus myös osoittaa uskonnolla olleen huomattavasti merkittävämpi asema vuosisadan alun työväenliikkeen aatekentässä kuin aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty.